GESCHIEDENIS

DER

STAD LIER

DOOR

ANTON BERGMANN, ADVOCAAT,

MET PLATEN NAAR TEEKENINGEN VAN

J. B. DE WEERT,

BESTUURDER DER ACADEMIE VAN LIER.

508

LIER,

E. J. VAN MOL, 's Hertogenboschstraat.

MECHELEN,

Zelfde Huis, Bruul, 112.

BRUSSEL,

CLAASSEN, Cantersteen, 2.

ZELFDE HUIS TE

LEIPZIG, Queerstrasse.

OOSTENDE, Vlaamschestraat.

ANTWERPEN,

J.-E. BUSCHMANN, Rijnpoortvest.

1873.

BIBLIOTHEK DER UNIVERSITEIT GENT

Digitized by Google

140 F6

Digitized by Google

GESCHIEDENIS

DER

STAD LIER.

Digitized by Google

140 F6.

Digitized by Google

GESCHIEDENIS

DER

STAD LIER

DOOR

ANTON BERGMANN, ADVOCAAT,

MET PLATEN NAAR TEEKENINGEN VAN

J. B. DE WEERT,

BESTUURDER DER ACADEMIE VAN LIER.

LIER,

E. J. VAN MOL, 's Hertogenboschstraat.

MECHELEN,

Zelfde Huis, Bruul, 112.

BRUSSEL,

CLAASSEN, Cantersteen, 2.

SELFDE HUIS TE

LEIPZIG, Queerstrasse.

OOSTENDE, Vlaamschestraat.

ANTWERPEN,

J.-E. BUSCHMANN, Rijnpoortvest.

—

1873.

Digitized by Google

Digitized by Google

VOORBERICHT.

Omtrent het midden der verledene eeuw gaf Van Lom eene *Beschrijving der stad Lier* uit.

Gewichtige gebeurtenissen hebben sedert den toestand des lands geheel veranderd. Beurtelings bij Oostenrijk vereenigd, door Frankrijk overweldigd en ingelijfd, met Noord-Nederland versmolten, is België na 1830 een onafhankelijke staat geworden. Geheel de oude samenleving is door nieuwe instellingen vervangen.

Die laatste tijdvakken onzer plaatselijke geschiedenis hebben wij vooral breedvoerig behandeld. De hoofdstukken over den Patriottentijd, de Fransche Omwenteling, het Consulaat, het Keizerrijk, de Gealliëerden tijd, het Koninkrijk der Nederlanden en België beslaan ruim de helft van het boekdeel.

Digitized by Google

Het belangrijke tijdperk van den opstand tegen Spanje, schier onaangeroerd in onze stedelijke geschiedenis, neemt insgelijks eene groote plaats in.

Na de beschrijving der gebeurtenissen volgt, voor elke eeuw, eene beschouwing over den inwendigen toestand der stad, de bevolking, de instellingen, den handel en de nijverheid, de zeden en gebruiken, het onderwijs, de letterkunde, de schoone kunsten et het tooneel.

De bronnen hebben wij zooveel mogelijk aangeduid. Voor de laatste tijdvakken raadpleegden wij vooral het stedelijk archief, dat zeer volledig is.

Wij mochten ons zoowel te Lier als te Antwerpen, Gent, Brussel, Leuven en Mechelen in welwillende hulp verheugen. Aan allen onze innige dank !

A. B.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

EERSTE HOOFDSTUK.

OORSPRONG EN BENAMING.

VAN DE OUDSTE TIJDEN TOT DE XI• EEUW.

Ligging. — Vorming des bodems. — Zoologische ontdekkingen. — Eerste bewoners. — De Heilige Gummarus. — Levensschets. — Onze landstreek in de VIII• eeuw. — Oude benamingen. — *Ledi*. — *Ledo*. — *Lira*. — *Lyra*. — *Liere*. — Naam-afleidingen. — De Nethen. — Het land van *Ryen*. — Oude Grenzen. — Oude namen der omliggende dorpen.

De stad Lier is gelegen bij den zamenvloed der twee Nethen, ter plaatse waar de vruchtbare slibgronden, door de aanspoelingen der stroomen gevormd, scheiden van de dorre zandvelden der Kempen.

De zee overdekte eertijds geheel het Noorden onzes Vaderlands.

Toen de waters zich terugtrokken, werden de heiden der Kempen eerst droog gelaten, terwijl de moerassen, die zich tusschen Lier en Antwerpen uitstrekten, bij elke tij, door de oningedijkte vloeden overstroomd werden.

Daar schuilden de monsterdieren der voorwereld.

Soms werden zij door de waters verrast, en hunne lijken door de baren op het strand nedergelegd.

Nabij ons grondgebied eindigde toen het domein der zee. Vandaar

Digitized by Google

dat in de nabijheid onzer stad, meermaals groote verzamelingen van beenderen en tanden, uit de voorwereld herkomstig, opgegraven werden.

Het oud Museum der hertogen van Burgondië te *Zout-Leeuw*, dat onder Joseph II naar Oostenrijk werd overgebracht, was rijk aan dergelijke overblijfsels, uit den Lierschen bodem opgedolven.

In 1790 belaadde kanonik VISSERS niet minder dan vijf karren met de zoologische schatten, door hem op den Lierschen bijvang verzameld; zij behooren thans tot het K. Museum te Weenen.

Doch de belangrijkste dier ontdekkingen gebeurde op 28 Februari 1860, omtrent zes uren 's avonds, bij het verdiepen der vest tusschen de Antwerp- en Mechelpoorten op 150 meters dezer laatste. De schup der gravers stiet op een *waar nest* van beenderen. Zorgvuldig verzameld, werden die overblijfsels op het Vleeschhuis nedergelegd, later naar Brussel vervoerd, waar zij deel maken van het Museum van natuurlijke geschiedenis.

Doctor FR. SCOHY, toen geneesheer bij de militaire kinderschool, onderzocht en vergeleek al de stukken, en vond er de overblijfsels in van vijf verschillende, thans verdwenen diersoorten : 1° de *elephas primigenius* of mammouth; 2° de *rhinoceros megarhinus;* 3° de *equus fossilis* (paard), 4° eene onbekende soort van *canis fossilis*, (hond), waaraan hij voorstelt den naam van *canis Lyranus* te geven en 5° de *cervus primigenius* (hert), of *elephas fossilis* (olifant). Zijne verhandeling *Sur les ossements fossiles découverts à Lierre le 28 Février 1860*, komt voor in de *Bulletins de l'Académie royale de Belgique*, 2e serie, tome IX, n° 5.

De beenderen van den mammouth waren zoo volledig dat zij toelieten geheel het dier te herbouwen.

Digitized by Google

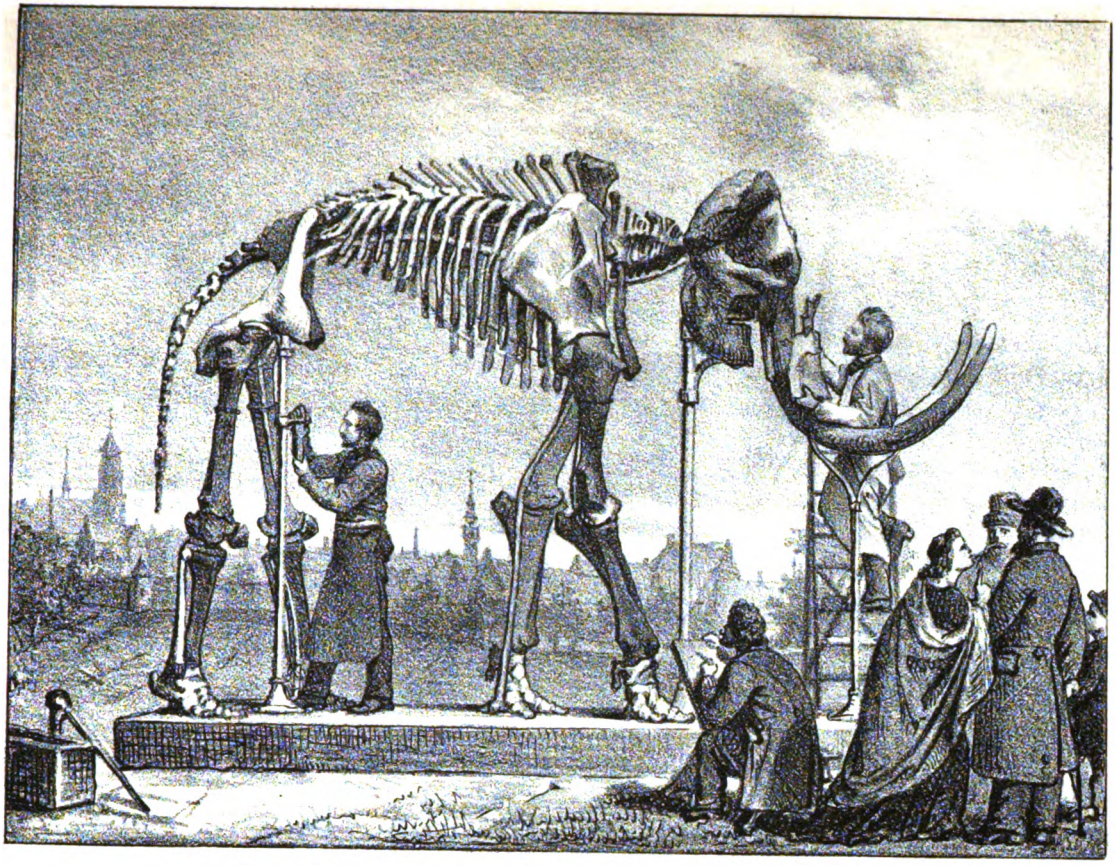

DE MAMMOUTH TE LIER ONTDEKT 1860

Digitized by Google

Digitized by Google

De mammouth, in zijne ontzaggelijke ontwikkeling, beslaat eene geheele zaal van het K. Museum te Brussel, en is zeker het voornaamste stuk dier rijke verzameling.

Omtrent *elf* meters beneden den thans bestaanden bodem en *twee* meters boven den zeespiegel, bevonden zich die gebeenderen.

Hoevele eeuwen zijn er verloopen, vooraleer de lage moerasgrond, waarin die ontdekking gedaan werd, genoegzaam opgehoogd was om voor de menschen bewoonbaar te worden?

Onmogelijk is het dit te berekenen. Allengs doemden eenige hoogten en zandplaten uit de waters op, en deel voor deel vormde zich door de bezinksels en aanspoelingen de bodem, welken wij bewonen.

Dit gebeurde niet vóór de verovering van België door de Romeinen onder Julius Cæsar, en zeker zijn deze gewesten niet bewoond geweest vóór het begin onzer tijdrekening, want Keltische of Germaansche oudheden zijn hier evenmin als te Antwerpen ontdekt.

De geschiedenis gewaagt wel van eenen kleinen volksstam, *de Ambievarieten*, die tusschen de Maas, de Schelde en den Demer woonden, misschien zwierven zij wel eens tusschen Nethe en Schelde rond, doch zonder eenig spoor van hun bestaan na te laten.

De *Ambievarieten* werden door Cæsar vernietigd en onder Augustus vervangen door een ander volk van Germaanschen oorsprong, de *Taxanders*, die zich in de Kempen nederlieten. Zij ook kwamen niet verder dan de oostzijde onzer stad, waar de heidegrond eindigt, en in dien zin kan de Nethe als de grens van *Taxandrie* beschouwd worden.

Getuigen van de overheersching der Romeinen zijn in onzen bodem zoo min opgegraven als overblijfsels der Taxanders. Zij

Digitized by Google

ook kwamen waarschijnlijk niet verder dan de hooge gronden zich uitstrekken. Eene Romeinsche baan liep van Vilvoorden over *Nijlen* en *Casterlé*, zonder het huidige grondgebied onzer stad aan te doen.

Het dorpje *Kessel*, oudtijds *Kassele*, van het latijn *Castrum*, schijnt het dichtste punt te zijn, dat door de Romeinen in onze nabijheid bezet werd.

Uit die feiten kan men besluiten, dat de ophooging, die deze streken moest bewoonbaar maken, toen nog niet geëindigd was, en dat hier niet bestonden dan ongenaakbare moerassen en ondoordringbare *Rietvelden*, waaraan de aloude benaming der streek, « het land van Ryen of *Rietland* » herinnert.

Onze stad kan dus zoo min als het naburig Antwerpen of Mechelen op eenen Romeinschen oorsprong roemen, alhoewel in andere deelen des lands reeds vermaarde steden bestonden, als Tongeren, Doornijk.

Waarschijnlijk werden deze streken voor het eerst bevolkt tijdens de aankomst der Franken, die in 442 een einde stelden aan de Romeinsche overheersching.

Allengs begonnen de zwervende stammen eene vaste woonplaats te kiezen, de gronden werden ontgonnen en bebouwd, en de eerste apostels verkondigden het christendom aan onze nog heidensche voorvaderen : de *H. Eligius* van 640 tot 659, opgevolgd door den *H. Amandus*, welke te Antwerpen eene kerk stichtte, en door de *H. Dymphna*, patrones van Gheel.

Die beweging ging met meer kracht voort onder *Pepijn den Korte*, in 752 tot koning gewijd, en vooral onder *Karel den Groote*, die in 768 den troon beklom.

Karel verzekerde rust en vrede, beschermde landbouw en handel, en gaf wijze wetten aan de nog onbeschaafde bevolking.

Digitized by Google

Toen onstonden vele der steden en dorpen uit onze landstreek, en ook het gehucht dat later de stad Lier moest worden.

Al wat over zijnen oorsprong bekend is, staat in verband met het leven van den *H. Gummarus*, patroon der stad.

De *H. Gummarus* (1), *Gommarus* of ook *Guntmarus*, *Gunthmarus*, *Gontmarus*, bij Baldericus Cameracensis (2), werd omtrent het begin der achtste eeuw, eenigen zeggen in 700, anderen in 717 of 725 geboren, nabij het dorp Emblehem, een uur ten noorden van Lier.

Hij behoorde tot een adellijk geslacht, en de schrijvers noemen hem : *illustris vir*, *illustris laicus* en ook wel, heer van het land van *Ryen*. Zijne jonge jaren bracht hij aan het hof des konings door, en huwde eene vrouw van hooge geboorte, doch van grimmige inborst.

Grimmara, *Guimara*, *Gwimmaria* of *Grinmaria*, met het bestuur des huizes belast tijdens de afwezigheid haars gemaals, die onder koning Pepijn deel nam aan de veldtochten tegen de Sarazynen, Longebarden (754) en Saksen, mishandelde hare lijfeigenen en dienaars, en beroofde hen van hun vee en goed.

Bij zijne terugkomst te Emblehem, herstelde St-Gommar het gepleegde onrecht, en besloot eene reis naar Rome te doen om de graven der apostelen te bezoeken. Op den boord der Nethe gekomen, sloeg hij zijne tenten neder en zijne dienaren hakten eenen boom om. De landman, eigenaar van den grond, beklaagde zich

(1) *Het leven van den H. Gummarus* is onlangs op nieuw verhaald door onzen stadgenoot M. P.-C.-H. Deckers, Pr. M. Deckers heeft al de bescheiden geraadpleegd, onderzocht en vergeleken, en voor verdere bijzonderheden over stads patroon verzenden wij naar zijn verdienstelijk werk.

(2) *Baldericus*, geheimschrijver van den bisschop van Kameryk Lietbertus De Bracle, gewaagt voor de eerste maal van onzen stadspatroon in zijne *Chronyke van Kamerijk*, in den loop der XIe eeuw geschreven. Hij overleed in 1076.

Digitized by Google

bitter ; St-Gommar richtte den boom op, omwond hem met zijnen gordel, en de twee deelen groeiden weder aan elkaar.

Volgens de getuigenis van Théobald, bestond die boom nog in de XIIe eeuw, stierf eerst honderd jaar later uit, en op de plaats bouwde men in 1262 eene kerk, waaraan in het volgend jaarhonderd eene *Kluis* voor eenen eremijt werd toegevoegd, vanwaar de benaming *Kluizekerk.*

St-Gommar zag vervolgens af van zijne voorgenomen reis en bouwde ter plaatse *Nivesdunt*, *Nieuwesdonck* of *Nivesdonck*, een woest eilandje bij den samenvloed der Nethen, een houten kerkje, thans St-Pieters-kapel, waarbij hij later een klooster van kanoniken stichtte.

Dit kerkje, omtrent 760 opgetimmerd, was de oorsprong der stad Lier.

Door verschillende wonderen onderscheidde zich de levensloop van St-Gommar.

Hij laafde door water, op zijn gebed den grond ontsprongen, de dorstige werklieden door de wreede Grimmaria in den ploeg gespannen, eene gebeurtenis waaraan de Emblehemschekapel en de *fontein* met hare bedevaart herinneren. Door zijn toedoen werd een kind van eene adder verlost; eindelijk verhaalt zijn levensbeschrijver, dat toen Gommar en Rumoldus, patroon van Mechelen, elkaar ontmoetten, hunne wandelstokken tot boomen groeiden.

Van Graesen, die in het begin der XVIIe eeuw schreef, verhaalt van geloofwaardige personen gehoord te hebben, dat zij die boomen ter plaatse *Santrijk* nog gezien hadden en deze eerst tijdens de beroerten der XVIe eeuw verdwenen waren.

Ter gedachtenis is er nabij Duffel, halfweg van Mechelen en Lier, eene kleine bidplaats opgericht.

Digitized by Google

De heilige man stierf volgens de meesten in 774, volgens eenigen in 775, op *11 October*, op welken dag de feestdag van onzen stadspatroon door de Kerk gevierd wordt.

Men wilde hem ter aarde bestellen in zijne villa te Emblehem; doch eene godvruchtige vrouw, *Wrachtilt*, die de bidplaats, door St-Gommar op Nivesdonck gesticht, bewaakte, kreeg 's nachts eene veropenbaring, dat het de wil des overledenen was in het kerkje begraven te worden.

Vruchteloos poogde men het lichaam op te lichten, om het naar Lier te voeren, toen een oude dienaar, een eenvoudige *veehoeder*, het zonder moeite op zijne schouders laadde, en tot in een schuitje bracht, dat de rivier afdreef en bij St-Pieterskapel stil hield.

Onder den hoogen autaar dier kapel wijst men het graf van St-Gommar aan.

Veertig jaar later werd het lichaam in tegenwoordigheid eens bisschops op den autaar geplaatst en heilig verklaard. Dit stemt met het jaar 815 overeen, en het is die heiligverklaring welke alle vijf-en-twintig jaren door een jubilé wordt herdacht.

Het graf des heiligen werd eene druk bezochte bedevaart, huizen omringden weldra de kerk, een gehucht ontstond, groeide eerst tot een dorp en later tot eene stad aan.

Totdaar de legende van St-Gommar.

De overleveringen over stadspatroon, alhoewel eerst vier eeuwen later door THÉOBALD (1) te boek gesteld en gevestigd, bevatten belangrijke inlichtingen over onze landstreek en hare bevolking in de VIIIe eeuw.

(1) THÉOBALD of THIBAUD schreef het eerste *Leven van St-Gommar*, dat hij opdroeg aan *Siger*, eersten proost der kanonikale kerk van Lier, tusschen 1130 en 1175. Hij schreef dus 400 jaren na St-Gommars dood.

Digitized by Google

Het land was nog meestal woest en wild, met bosschen begroeid. Sommige deelen waren nog maar kortelings door het water verlaten gelijk het woord *Nivesdonck* of *Nieuw Donck* aanduidt, dat eene hoogte tusschen lage en natte gronden beteekent, of ten minste kortelings ontgonnen, indien men het woord *donck* afleidt van de oude uitdrukking *dunge*, welke *mest* beteekent.

Hier en daar verhieven zich eenige *villas* of verblijven der edelen en grooten, omringd door de kleine woningen hunner laten of lijfeigenen.

De slavernij bestond niet bij de Germaansche volkeren, in den zin, welken men aan dit woord hecht bij de Romeinen.

Het waren eerder landbouwers aan den grond verbonden, die hunne kleine have en vee bezaten, en enkel zekere diensten aan hunne meesters verschuldigd waren. Bij de meesters bestond maar al te vaak de neiging om de romeinsche zeden na te volgen, aan hunne onderdanen alle recht op eigendom en bezit te ontkennen, en ze als lastdieren te behandelen.

Eenige landheeren echter, door het christendom beschaafd en verlicht, herkenden hunne onderdanen als broeders, en beijverden zich om hun lot te verbeteren; zij deelden hun hulp toe in den nood, en verleenden hun bijstand in krankheid en beproeving.

Het volk bewaarde met eerbied en dankbaarheid het aandenken van dergelijke beschermers, welke soms, gelijk St-Gommar, door de Kerk onder het getal der Heiligen werden opgenomen. Doch nevens die twee standen, onder den landheer en boven den lijfeigenen, vinden wij ook den vrijen landbouwer, die deelen gronds als eigendom bezat, en waarvan de eigenaar van het veld, waarop St-Gommar zijne tenten nedersloeg, een toonbeeld is.

Die bevolking was nog ten deele aan het heidendom verknocht,

Digitized by Google

en het vereeren der heilige boomen maakte een voornaam deel van hunnen eeredienst uit.

Daarom lezen wij in vele legenden der heiligen van dien tijd van boomen door die heiligen omgeworpen of ontworteld.

Was de boom, door St-Gommar's dienaars geveld, niet een dier heidensche heiligdommen, en moet men door de onderwerping van den landbouwer, niet zijne bekeering tot het christendom verstaan?

Zeker schijnt het ons dat het uitroeien der laatste sporen van het heidendom vooral het doel was van het kapittel of klooster van kanoniken, door St-Gommar gesticht, bij het kerkje, dat de kiem is onzer stad.

Honderd jaren later, en wel in den akt van deeling van het rijk van Lother, in 870, wordt voor de eerste maal melding gemaakt van het onlangs ontstane gehucht onder den naam van *Ledi in Brabantia ad Netam fluvium.*

Elders spreekt men van *Ledi in pago Riensi.*

Ledi was dus de eerste naam onzer stad. De oudste oorkonden welke later van Lier gewagen noemen het in latijn *Lira* of *Lyra.*

Wat beteekenen die benamingen *Ledi* en *Lira*, en is de eene van de andere afgeleid? Wat was het land van *Ryen* waarin Ledi gelegen was?

Een aantal uitleggingen zijn vooruitgezet, en haar getal bewijst de onzekerheid welke dienaangaande bestaat en de oudheid der plaats.

Eenige zoeken de oplossing in het latijn. *Ledi* of *Ledo* is, volgens hen niets anders dan *Ledon*, dat *lage vloed* beteekent, terwijl *Malina* hooge vloed beduidt, vanwaar de namen Ledi of Lier, en Machlinia of Mechelen, omdat de lage vloeden aan den voet der eerste, de hooge, nabij de tweede dier steden breken en ophouden,

Digitized by Google

— eene beweering die zelfs niet op eene stoffelijke waarheid steunt.

Anderen nemen het fransch woord *Lierre* en leiden den naam onzer stad af van het klimop of het eiloof, dat de boomen der bosschen die hier bestonden, omrankte.

Richard Van Graesen roept zelfs het italiaansch ter hulp en verhaalt van een nonnenklooster door St-Gommar gesticht, waarvan de jufvrouwen in het italiaansch « le done » in het oudfransch « les donnes » genoemd werden. Het bestaan van het vrouwenklooster is alleenlijk niet bewezen.

Al die veronderstellingen gaan mank aan hetzelfde gebrek, namelijk de uitlegging van den vlaamschen naam eener vlaamsche stad in vreemde hier onbekende talen te zoeken, en verdienen niet meer aandacht dan het verdichtselje van Marcus Van Vaernewyck, die spreekt van zekeren Britschen prins *Lirus*, die hier in ballingschap zoude geleefd hebben.

De geleerde schrijver der *Geschiedenis van Antwerpen*, L. Torfs, onder wiens nagelatene werken eene korte beschrijving van Lier voorkomt, geeft over de woorden *Ledi* en *Lier* de volgende beschouwingen :

« Tusschen *Lier* en *Ledi* bestaat er bij het eerste zicht geene betrekking, doch wanneer men de *i* van *Ledi*, teeken des latijnschen genitivus, ter zijde laat, behoudt men het woord *Led*, waarin, al wie maar eene oppervlakkige kennis heeft van onze oude taal, zonder moeite een oud germaansch wortelwoord zal herkennen, gelijkend aan het Neder-saksisch *ledder*, (*leedder*, *leeder*, *leer*), en aan de oude Scandinaafsche uitdrukking *leda*, *lede*, *leida*, (waarvan de uitdrukking *lei*, avenue). Al die woorden hebben, als Weiland bewijst, dezelfde beteekenis, en het schijnt ons waarschijnlijk dat Lier zijnen naam krijgt van *lede* (weg) of ledder

Digitized by Google

(doorgang), en zooveel beduidt als weg die leidt naar eene hoogere plaats, die de hoogte *Nieuwe Donck* was. »

Een oudheidskundige, aan wien L. TORFS zijne denkwijze onderwierp, bemerkte dat het verdwijnen der *d* uit het woord *led* of *ledder* geene uitzondering daarstelt, vermits men in de gesprokene taal van *leder*, en zelfs van *leeder*, *leer*, en van *weder*, *weer* maakt. De plaatselijke tongval zegt *Lier* in plaats van *Leer*, en in de oudste latijnsche oorkonden staat *Lira*, *Lyra*, ten bewijze dat *ee* als *ie* werd uitgesproken.

Edoch, de verandering van *Leed* in *Lier*, is niet alleenlijk hier gebeurd.

In Oost-Vriesland bestaat de stad en het distrikt *Leer* of *Lier* gelegen op de *Leda*, in Zuid-Holland nabij Delft het dorpje *Lier* of *de Lier*, insgelijks door een water, de *Lee* of *Leede*, bespoeld.

Ontegensprekelijk ontleenen beide plaatsen haren naam aan de rivieren Leda, Lee of Leede. Op hetzelfde water de Lee in Zuid-Holland ligt nog het dorp *Schipluiden*, doch dat eertijds, en wel in 900 *Scheepleda* genoemd werd.

Verder bestaan er nog verschillende *Lier's*. *Lier* in het diocees van Aggerhuus, in Noorwegen, *Lier* of *Lierneux* bij Luik, en niet minder dan vijftien plaatsen in België, Holland, Hanover en Zweden, die Lier of Leer voor wortelwoord hebben, als Leerbeek, (Brabant), Leerbroek en Leerdam op de Linge, (Zuid-Holland), Leernens, (Groningen), Leersum, (Utrecht), Leernes en Leers, (Henegouwen), St-Maria Leerne, St-Martens Leerne, (Oost-Vlaanderen), Liernu en Lierneux, (Namen), St-Maria Lierde, St-Martens Lierde, (Oost-Vlaanderen), Lierop, (Noord-Brabant), Leerort, (Hanover), Leerborg en Leerham, (Zweden).

Door die vergelijkingen wordt de beteekenis van het woord *Lier* niet meer twijfelachtig.

Digitized by Google

Lier, *Lede* of *Leede* zijn wel degelijk dezelfde woorden, door de eerste uitspraak der oude Noorweegsche en Neder-saksische tongvallen vermengd, *weg* beteekenend, en zoowel op eenen weg te water als te lande toepasselijk.

Die vergelijkingen geven nog tot andere gevolgtrekkingen aanleiding.

Werden de benamingen gegeven aan elke plaats naar de beschouwing der ligging, of zijn de verschillende namen niet eerder door de volksstammen mede gebracht en zonder veel aandacht toegepast op de streken, welke die stammen achtervolgens bezochten (1)?

De geschiedschrijver, J. J. RAEPSAET, geeft hierover belangrijke bijzonderheden in zijne *Mémoire sur l'origine des Belges.* Volgens hem, bewoonden de voorvaderen der Belgen de Krim en de boorden der Zwarte Zee. Hij volgt ze op in hunne verhuizingen naar het Noorden, later naar het Westen, langs de eene zijde naar Zweden en Denemarken, langs de andere naar de Rijnlanden, België en Holland, en overal beweert hij dat de namen der plaatsen den weg aanwijzen door de volkeren in hunne reizen en verplaatsingen gevolgd.

Op talrijke voorbeelden tracht hij die bewering te staven.

Voor den naam onzer stad en haars omtreks dient hier op het volgende acht geslagen te worden.

Bij den Rijn bestaat eene rivier de *Nethe*, die zich bij Andernach in den vloed werpt. Nabij de Maas, in Limburg, vindt men op korten afstand een Mechelen, een Lier, een Kessel, een Ber-

(1) Zoo vindt men in de Vereenigde Staten van Amerika, Nieuw York, Nieuw Orleans, Nieuw Parijs, Nieuw Londen, minder aldus genaamd, omdat de ligging op York, Orleans, enz., trok, dan wel omdat de stichters uit die steden herkomstig waren.

Digitized by Google

chem, zoodat onze voorvaderen eerst de boorden van den Rijn, later die van de Maas zouden bewoond hebben, vooraleer zich hier bij de Nethe neder te laten.

Zoo spreken de geschiedschrijvers en taalvorschers; de volksoverleveringen zijn minder geleerd, doch ook minder prozaisch, en verdienen ten minste aangehaald te worden.

« Toen het graf van St-Gommar, » zegt de volkssage door VAN GRAESEN opgenomen, « door vele bedevaarders begon bezocht te worden, werden er weldra woningen rond het kerkje opgetrokken.

» Een der eerste huizen op den boord der Nethe, ter plaatse waar thans de hooge brug staat, was eene herberg, waarvan de waard tevens de menschen de rivier overzette.

» Groot liefhebber van het luitspelen, liet hij eene *lier* boven zijne deur schilderen. De herberg heette « *in de Lier*, » en de naam bleef aan het dorp, waarvan de *Lier* een der eerste gebouwen was. »

De andere plaatselijke benamingen hebben niet minder uitleggingen gevonden dan de naam onzer stad zelf.

Zoo leiden eenige het woord *Nethe* af van het Keltisch *neat*, *zuiver*, *klaar* (1), anderen aanzien *Nethe* en *nat* als twee gelijkklinkende uitdrukkingen, die eenvoudig *water* beteekenen, welk woord ook in den naam van het Brabantsch dorpje *Ternath*, voorkomt.

Het woord land *van Ryen*, waarin Ledi gelegen was, vertolkten wij reeds door *Rietland*, naar de oude woorden *rei* of *ree* (2) die zooveel als *riet* beduiden : volgens anderen staat het

(1) *Revue nationale*, tome XV, 4e livraison, p. 223.

(2) Een oud liedje hier nog bekend, luidt als volgt :

Wie gaat er mêe,
Naar 't land van Réé.

Digitized by Google

gelijk met land van *ruien* of vlieten, en stamt het af van het wortelwoord *rhinen* of *renen;* (loopen, vlieten).

Welke uitlegging men ook aanneme, beide komen op hetzelve neer en duiden een land aan vol venen en poelen, bewassen met rietbosschen of doorsneden met ontelbare waterloopen.

Wat niet minder aanleiding geeft tot redetwisten onder de oudheidkundigen, is de ligging en vooral de uitgestrektheid der streek zelve, welke in de oude tijden onder de benaming van *land van Ryen* of *pagus Riensis* moet begrepen worden.

Volgens de laatste opzoekingen, zoude de *pagus Riensis* geen groote pagus of landverdeeling geweest zijn, maar deel gemaakt hebben van de *pagus Taxandriæ*, die onderverdeeld was in land van Ryen, land van Stryen en land van Taxandrie in den beperkten zin des woords.

Op die manier tracht men uit te leggen dat sommige gemeenten, als *Norderwyck*, (Nordewyt), Itegem, (Edighem) en Schelle, die onbetwistbaar deel maakten van het land van Ryen, in eenige akten opgegeven worden als liggende in *Taxandrie*. Zij lagen inderdaad in Taxandrie, waarvan het land van Ryen eene onderverdeeling was.

Genoeg zij het ons te weten dat, volgens die opgaven, de grenzen van het land van Ryen werden gevormd door de Schelde, den Rupel en de Dijle, tot in de omstreken van Mechelen. Verder volgden zij het grondgebied der dorpen O.-L.-V. Waver, Rymenam, Boisschot, Houtvenne, Hersselt, Vaerendonck, Gheel, Casterlé, Oud-Turnhout, Turnhout, Wortel, Hoogstraten, Brecht, Beirendrecht, Brasschaat, Merxem, Wilmarsdonck, Oorderen, Stabroeck, en eindigden aan de Schelde, ter hoogte van Santvliet.

De pagus of land van Ryen stond onder het bisdom van Kamerijk, terwijl de twee andere onderverdeelingen van Taxandrie,

Digitized by Google

de pagus van Stryen, en de pagus Taxandrie, deel maakten van het bisdom van Tongeren, later naar Luik verplaatst.

Zoowel als Lier vroeger Ledi werd genoemd, droegen de dorpen van onzen omtrek in vroegere eeuwen benamingen, waarin het niet altijd gemakkelijk is de huidige namen weder te vinden.

Bouchout hiet *Boucholt* of *Bac-Walde* (akten van 726-974); Emblehem was *Emmele;* Broechem, *Broughem;* Kessel, *Kassele;* Itegem, *Itenghien;* Bevel, *Beuwelle;* Beersel, *Bornezelle;* Duffel, *Duffle;* Contich, *Contequen*, in de XVe eeuw, Bouwel eindelijk heette *Bolo* in de Xe en *Boudelo* in de XVe eeuw (1).

(1) *Annales de la Société d'émulation de Bruges*, t. IV, N° 1 *Verhandeling* van M. Piot, p. 73. — *Revue d'histoire et d'archéologie*, t. I, p. 313.

Digitized by Google

TWEEDE HOOFDSTUK.

LEENROERIG TIJDVAK.

VAN DE DOOD VAN KAREL DEN GROOTE TOT GODFRIED II, HERTOG VAN BRABANT (814-1140).

Dood van Karel den Groote. — Zijn opvolger onttroond. — Inval der Noordmannen. — *Godswraak*. — Het keizerrijk verdeeld. — Opper- en Neder-Lotheringen. — De kruistochten. — Eerste vrijheden. — Het hertogdom Brabant. — Lier in de XIIe eeuw. — De St-Gummaruskerk. — St-Pieterskapel. — Het kapittel.

Karel de Groote, onder wiens regeering de stad Lier ontstond, overleed op 28 Januari 814. Met zijn afsterven eindigde het tijdperk van bloei en voorspoed, dat zijn uitstekende geest geschapen en behouden had; doch dat op éénen man berustend, met dien man verdween.

Lodewijk de Vrome, Karel's zoon, had noch zijnen krachtigen wil, noch zijne verhevene hoedanigheden geërfd. Reeds in zijn leven stonden zijne drie zonen tegen hem op, sloten hunnen vader in een klooster, en verdeelden na lange oorlogen het keizerrijk.

Van die twisten maakten de *Noordmannen* gebruik om in onze landen te vallen. Onder den naam van Noordmannen verstond men de volkeren, die de kusten van Denemarken, Zweden en Noorwegen bewoonden.

Digitized by Google

Alle jaren vereenigden zich daar duizenden krijgslieden, kozen eenen zeekoning, en zeilden onder zijn bevel uit, op roof en buit.

Zij overmeesterden het eiland Walcheren, drongen over de slecht bewaakte grenzen, verwoestten Antwerpen, Mechelen, voeren met hunne lichte vaartuigen de Nethe op, en vielen op het onlangs gestichte Lier.

Gedurende meer dan zeventig jaren stonden onze landen open voor de herhaalde bezoeken dier woeste benden, totdat keizer *Arnold*, in 891, door den veldslag van Leuven, een einde aan hunne strooptochten stelde.

Dat Lier reeds bij de eerste invallen overrompeld werd, begrijpt zich door de ligging onzer stad, en de chronijken plaatsen die gebeurtenis in 836 of 837.

Lier moest toen reeds eene zekere ontwikkeling bekomen hebben, daar, zoo niet de geschiedenis, ten minste de overlevering bijzonderheden heeft bewaard over den inval der Noordmannen in onze stad.

« Zij vielen in de kerk van de H. Apostelen, door St-Gommar gebouwd, vermoordden den priester *Fredegerus* en den misdienaar aan het altaar, poogden de kapel in brand te steken, de sieraden te rooven en het gehucht uit te plunderen. Doch op eens werden de barbaren geslagen, de eenen met benauwdheid, de anderen met blindheid, zoodat zij elkanderen vermoordden, roepende : *Godswraak! Godswraak!* « Onderwijl, » voegt de volksoverlevering er bij, « begonnen de klokken te luiden, en ter herinnering van dit wonder worden tot heden al de klokken der stad op hetzelfde uur geluid, den donderdag voor St.-Andries. »

Zoo verhaalt de legende. Zeker is het in alle geval dat het gehucht *Ledi* of *Ledo* niet spoorloos verdelgd werd of weder spoedig opstond, daar het in 870 benevens Mechelen vermeld

Digitized by Google

wordt in den akt van deeling van Lotherrijk, terwijl er van Antwerpen geen gewag wordt gemaakt, die stad mogelijk geheel door de Noren vernietigd zijnde.

De deeling van 870 was reeds de derde welke na des keizers dood gebeurde. In 843 hadden de zonen van Karel den Vrome, het rijk in drie deelen gesplitst, waarbij de landen tusschen Rijn en Schelde aan *Lother* bevielen en den naam van Lotheringen kregen.

Lother I overleed in 833, en zijn zoon en opvolger Lother II, stierf kinderloos in 869. Zijne twee broeders volgden hem weldra ten grave, zoodat zijn rijk beviel aan zijne twee oomen, die het bij den reeds vermelden akt van 870, te *Meerssen*, (dorpje nabij Maastricht) gesloten, verdeelden.

Karel de Kale, die over Frankrijk heerschte, bekwam een deel van het huidige België. Lier en Mechelen werden hem uitdrukkelijk toegeschikt. « Et hœc est portio quam Carolus de » eodem regno sibi accepit,.... Malinas ad Demeram, Ledi in » Brabantia ad Netam fluvium. »

Dit is, zoo wij reeds bemerkten, de oudste melding onzer stad in de geschiedenis ; doch die oorkonde staat gansch alleen en *Ledi* wordt, zelfs bij name, niet meer gemeld, gedurende de drie volgende eeuwen van het leenroerig tijdvak, eeuwen van onzekerheid, van onophoudelijke oorlogen en twisten, weinig voordeelig voor de ontwikkeling der steden.

Het keizerrijk van Karel wordt meer en meer verbrokkeld ; de keizerlijke macht, aan onbekwame handen toevertrouwd, verzwakt, en de verschillende leenheeren maken er gebruik van om zich onafhankelijk te maken.

Talrijke graafschappen en hertogdommen ontstaan en vormen als 't ware zoovele staten.

Digitized by Google

Lotheringen, na beurtelings met Frankrijk en Duitschland vereenigd geweest te zijn, wordt een bijna onafhankelijk hertogdom (929), doch daarom nog geen erfelijk leen.

De keizer behoudt nog het recht den hertog te benoemen, en schenkt Lotheringen achtervolgens aan zijnen zoon *Koenraad* en na dezes opstand, aan *Bruno* aartsbisschop van Keulen.

Bruno verdeelt Lotheringen in *Opper-Lotheringen* aan de boorden der Moezel, en *Neder-Lotheringen* tusschen de Maas, de Schelde en den Rijn, waarin de kleinere graafschappen en hertogdommen : Brabant, Antwerpen, Limburg, Luik, Namen, Henegouwen, begrepen zijn.

Godfried I, Graaf van Ardennen en Verdun, is de eerste hertog van Neder-Lotheringen en sterft in 964.

De oorlogen en opstanden volgen elkander gedurende eene geheele eeuw op, slechts onderbroken door eenen driejarigen hongersnood, die van 1045 tot 1048 duizenden en duizenden menschen ten grave sleept.

Eindelijk draagt keizer Hendrik IV de kroon van Lotheringen aan Godfried IV, graaf van Bouillon, op. (1076.)

Thans begint een ander tijdstip.

De eeuw der kruisvaarten is aangebroken.

Op de stem van den eremijt *Pieter*, staat geheel Europa op, ter verlossing van het Heilig Land; op 15 Juli 1099 veroveren de Christenen de stad *Jerusalem*, en onze hertog Godfried wordt de eerste koning van het Heilig Land.

Men vindt de zonen van verschillende Belgische steden onder de kruisvaarders gemeld.

Twee broeders, uit Doornijk geboortig, sprongen de eerste op de wallen; onder de strijders worden er *gheboren van Antwerpen*

Digitized by Google

aangehaald; *Enguerrand, heer van Liere*, komt insgelijks onder de volgelingen van Godfried van Bouillon voor.

De kruistochten oefenden eenen voordeeligen invloed uit op handel en nijverheid, alsmede op den welstand en de vrijheid des volks.

Tot dan toe voerden de leenheeren alleen het woord. Het volk bezat noch invloed noch rechten.

Door de kruisvaarten verzwakte de leenheerschap.

Vele edellieden, door de krijgskosten uitgeput, verkochten keuren en privilegiën aan hunne onderdanen, en de eerste vrijheden ontstonden.

Na de dood van Godfried van Bouillon, ondergaat Neder-Lotheringen nieuwe wisselvalligheden, totdat keizer Koenraad, *Godfried met den Baard*, uit het huis van Leuven, als hertog aanstelt.

Van dan af wordt *Neder-Lotheringen* een *erfelijk leen*, en geraakt onze landstreek eindelijk verlost van de bloedige twisten, welke met elke troonopvolging gepaard gingen.

Godfried II volgt in 1140 zijnen vader op, en neemt voor de eerste maal den naam van hertog van Brabant.

Hertog van Brabant, is voortaan de ware naam, hertog van Lotheringen slechts een eeretitel ; want het hertogelijk gezag strekt zich niet verder uit dan Brabant en het markgraafschap Antwerpen dat bij Brabant vereenigd blijft.

Brabant (Braakbant, onbebouwde grens) waarvan Lier deel maakt, bestond gedurende eeuwen uit vier kwartieren : *Brussel, Leuven, Antwerpen* en *'s Hertogenbosch*. Het kwartier van Brussel bevatte : Brussel, Vilvoorde, Nijvel, enz.; het kwartier van Leuven : Leuven, Thienen, Diest, Aarschot, enz.; het kwartier of de meierij van 's Hertogenbosch : het Maasland, het

Digitized by Google

Peelland, het Kempenland, enz.; en eindelijk het kwartier van Antwerpen: de stad en het markgraafschap van Antwerpen, de baronnie van Breda en het markiezaat van Bergen-op-Zoom.

Het markgraafschap van Antwerpen begreep eerst enkel Antwerpen en den bijvang. De andere landen hingen rechtstreeks van den hertog van Lotheringen af. Later werden onder het *Markgraafschap* gerekend: ten eerste het land van *Rijen*, welke naam toen niet meer gegeven werd dan aan de steden Antwerpen, Lier en de dorpen tusschen beide gelegen, en verder de landen van Arckel, van Gheel, van Hoogstraten, van Turnhout, en de meierij van Santhoven of het grootste gedeelte der tegenwoordige provintie Antwerpen.

De stad Lier gaat thans weder in de geschiedenis verschijnen en het lot deelen van het hertogdom *Brabant*, wier uitgestrektheid en verdeeling wij daarom aanduiden.

Onder het woelige tijdstip, dat thans eindigt, had het dorpje, waarvan wij het bestaan in de IXe eeuw vaststelden, niet veel voortgang gemaakt.

Ledi strekte zich op het einde der twaalfde eeuw niet verder uit dan het eilandje *Nieuwesdonck*, waarop St-Gommar zijn kerkje had gesticht.

Theobaldus, die rond het midden dier eeuw schreef, geeft van het plaatsje ten zijnen tijde, de volgende schets:

« Deze stad heeft van den eenen kant uitzicht op Taxandrië,
» (het Kempenland), van den anderen kant op de provincie of het
» land van Rijen: doch tusschen die en de stad loopt in het
» midden eene rivier, de Nethe genaamd, welke de stad tusschen
» haren omloop insluit en ze van beiden afscheidt; in hare kronkels
» als in een eiland bevat zij de stad dusdanig, dat zij van eenen
» kant door eene brug de aankomenden opvat en de uitgaanden

Digitized by Google

» van den anderen kant langs eene andere brug uitlaat. Deze » rivier, de Nethe genaamd, vervult hare bedding als wanneer » de zee opkomt en door de ebbe zakken hare waters; die waters » zijn nogtans zoet en immer drinkbaar, zij voeden eene ontelbare » menigte visschen. Dezelfde rivier bespoelt buiten de stad ver- » scheidene villas en menige woningen langsheen hare oevers » gebouwd, zij besproeit de beemden, maakt de akkers vruchtbaar » en doorsnijdt menige beschaduwde bosschen.

» Indien iemand van in het midden van voormeld eiland ron- » dom zijne blikken laat varen, zal hij door een recht aangenaam » tafereel zijn gemoed voelen opwellen. Immers ziet men voorbij » den vloed eene breede en schoone vlakte, die zich langs alle » kanten uitspreidt, overdekt met bloemen en vruchtbare weiden. » In den omtrek ziet men een overgroot bosch, welk door zijne » uitgestrektheid in alle richtingen den gezichteinder omvat. Daar » staan eeuwenouden eiken en voeder voor het vee, daar is de » schuilplaats der woeste dieren, daar vindt men vele zaken die » den mensch kunnen nuttig zijn.

» Wat zal ik zeggen van de vruchtbaarheid der aanpalende lan- » den ? Hetgeen die bijzonderlijk doet prijzen is, dat zij met gerin- » gen arbeid worden bebouwd, en nogtans overvloedig vruchtbaar » zijn. In zulke streek dan, is deze stad gelegen : zij draagt in » haar midden de in steen gebouwde en fraai versierde kerk, » waarin de overblijfselen van den H. Gummarus rusten, dewelke » de sterkte zijn van gansch het vaderland, de verlossing der » menschen, de vertrouwendste hoop, de zoetste lof, de zekerste » zaligheid. » (M. Deckers, bl. 138).

Het eilandje waarvan de schrijver gewaagt, ging van de Kleine Nethe aan de Hooge Brug, tot aan den arm der Groote Nethe nabij het oud gasthuis. Ten noordzijde vormde St-Pieterskapel

Digitized by Google

een der uiteinden, ten Zuiden eindigde de stad ter hoogte van St-Jans-Brug.

Ledi besloeg toen nauwelijks het derde deel van het huidig Lier. De merkt en geheel de westkant waren nog niet bebouwd.

« Te midden verhief zich, » volgens THÉOBALD, « de in steen gebouwde en fraai versierde kerk, waarin de reliquien van den H. Gummarus berusten. »

De schrijver bedoelt hier klaarblijkelijk de groote kerk, die zich te *midden* van het eilandje bevond, en die afgebroken werd om plaats te maken voor onze huidige hoofdkerk.

Van die eerste kerk is er niets overgebleven, noch eenig deel, noch de minste beschrijving.

Men wijst, wel is waar, den zonnewijzer, thans boven St-Luciedeur geplaatst, als eene herinnerig van dien tempel, aan.

Hij draagt volgens eenigen het jaartal 1045, doch volgens anderen is het een werk der XVe eeuw, dat niets gemeens heeft met onze oudste kerk.

BOSQUET (1) zegt dat de inwoners van Lier die parochiale kerk lieten bouwen in het jaar 980 ter eere van *St-Jan-Baptist*, en dat zij begiftigd werd met het derde deel der tienden.

Doch was die kerk wezenlijk aan St-Jan-Baptist toegewijd, of heeft zij niet eerder St-Gommar voor patroon gehad?

Zeer ingewikkelde vraagpunten, wier onderzoek buiten ons bestek valt. Zeggen wij enkel dat de meeste schrijvers het eens zijn om die eerste kerk onder de aanroeping van St-Jan-Baptist te plaatsen. Doch daarom is het niet onmogelijk haar tevens *St-Gommarkerk* te noemen, naar aanleiding van eenen naam-

(1) BOSQUET, kapelaan van St-Gommar, in 1752 overleden, liet geschiedkundige aanteekeningen na, in het kerkelijk archief bewaard. M. DECKERS heeft de voornaamste deelen in zijn werk opgenomen.

Digitized by Google

loozen schrijver, die van haar zegt : « de kerk van St-Gommar te » Lier, in welke de H. Joannes-Baptista oudtijds als patroon » werd aangesteld. »

Over den bouwtrant dier kerk bezit men evenmin juiste inlichtingen; men kan enkel gissen dat het, of een Romaansch gebouw was, of wel tot de eerste tijden der gothische bouworde behoorde.

Buiten die kerk bestond toen *St-Pieterskapel*, eerst in hout opgetrokken door St-Gommar, later in steen herbouwd.

Wanneer die verandering gebeurde, is niet met zekerheid te bepalen, doch ontegensprekelijk is St. Pieterskapel, ten minste wat de zuilen en het portaal betreft, (want het bovendeel van het kerkje werd meermaals hernieuwd), het oudste gedenkteeken van kerkelijke bouwkunde binnen onze stad.

Zeker klimt het op tot de middeleeuwen. Naar eenige deelen der zuilen te oordeelen, zoude het zelfs niet onmogelijk wezen dat het kerkje reeds in steen werd opgetrokken tijdens de *Karolingers,* en kort na de invallen der Noordmannen. Eene overlevering door Van Graesen opgenomen, verhaalt dat de hoofden en slangen, boven den ingang der kapel gemetseld, de afbeeldsels zouden wezen der afgoden welke, kort na den inval der Noordmannen, door eenige heidenen in die kapel werden gesteld en aanbeden.

Wat er ook van zij, die beelden en nog meer de twee hoofden onder den boog van het portaal gemetseld, getuigen van de hooge oudheid des gebouws.

Van burgerlijke instellingen kan er op dit tijdstip nog geen sprake zijn, daar de bewoners geene vrijdommen bezaten.

Wat de kerkelijke instellingen betreft, vinden wij het kapittel.

De eerste proost des kapittels *Siger* (1), aan wien Theobald

(1) Zie de naamrol der dekens van het kapittel, alsmede die der plebanen, bij L. Deckers, bladz. 349.

Digitized by Google

ST. PIETERSKAPEL

Digitized by Google

Digitized by Google

zijn werk opdroeg, wordt tusschen 1150 en 1174 vermeld, en vier-en-dertig geestelijken bekleedden na hem die weerdigheid, tot dat het kapittel in 1797 afgeschaft werd.

Doch het kapittel is ouder dan de XIIe eeuw.

St. Gommar wordt door sommigen als de stichter opgegeven. Volgens BOSQUET integendeel, kwam het kapittel eerst in de X^e eeuw tot stand, en wel in vervanging van een vrouwenklooster, dat van oudtijds bij St. Pieterskapel zoude bestaan hebben.

« Dit vrouwenklooster verviel, zegt die schrijver, door den inval der Noordmannen, en de goederen werden aan eenige legeroversten geschonken. In de X^e eeuw, onder *Karel*, hertog van Lotheringen, werd de oude kerk gebouwd, en bij het voltrekken derzelve, door den hertog, prebenden voor kanoniken gesticht. Daaruit ontstond het kapittel, dat zonder hoofd bleef, tot dat Hendrik, hertog van Lotheringen, in 1199 eene prebende aanduidde, waarvan de titularis den titel van deken moest voeren. »

Tusschen die uiteenloopende beweringen is het onmogelijk te beslissen.

Zij bewijzen de duisterheid, die over den oorsprong niet alleen onzer stad, maar ook harer instellingen bestaat.

Thans zijn wij het tijdperk der gissingen doorgeworsteld.

Wij naderen de eeuw van de opkomst der Brabantsche steden en gemeenten, tusschen welke wij onze stad, zoo niet eene voorname, minstens eene niet onbelangrijke plaats zullen zien innemen.

Digitized by Google

DERDE HOOFDSTUK.

OPKOMST DER GEMEENTEN.

VAN GODFRIED III TOT JAN I (1143-1267).

Opkomst der gemeenten. — Oorzaken. — De *Grimbergsche oorlog*. — Eerste vrijdommen aan inwoners van Lier verleend (1174). — Lier tot stad verheven door Hendrik I. — Verschillende denkwijzen. — Zijn de Van Ymmersele's heeren van Lier geweest? — Lier onder de oude steden van Brabant gerekend in de akt van 1212. — Grondgebied der stad bepaald (1213). — De regeering en omgraving der stad besloten (1244). — De Lierenaars in den slag van *Montenaken*. — Belooning door den hertog verleend. — Tolvrijheid. — Regeeringen van Hendrik II en Hendrik III. — Dood van Hendrik III. — Verbond der steden. — Verzoeningsakte van Cortenberg. — Lier in de XIIIe eeuw. — Paleizen der hertogen van Brabant. — Hunne verblijven te Lier. — Het huis der *Tempeliers*. — Het gasthuis. — De H. Geesttafel. — St-Antonius-godshuis. — Het kapittel. — Omtrek der stad. — De Kluizekerk (1262). — De abdij van St-Bernard. — De abdij van Nazareth (1214-1220). — Het Beggijnhof (1200). — De Anderstad.

De tweede helft der twaalfde eeuw is gekenmerkt door de opkomst der Brabantsche gemeenten.

De hertogen uit het huis van Leuven zijn de *erfelijke* vorsten des lands geworden.

Met die wijziging in hunnen toestand, verandert ook hunne staatkunde.

Eertijds hadden zij hunne onafhankelijkheid te vrijwaren, thans moeten zij hun gezag staven tegenover de machtige leenheeren, die hun hulde en manschap weigeren.

Digitized by Google

Op den adel konden zij niet steunen, die benijdde hunne verheffing en miskende hun gezag.

Elders moesten zij hulp zoeken.

Hier bij eene *burcht*, daar rond eene *kerk*, hadden zich bevolkingen geschaard die nog weinig rechten bezaten, maar door haar getal en haren rijkdom in staat waren krachtdadigen onderstand te verleenen.

Daar vonden de hertogen het middel om hunne vijanden tot onderwerping te dwingen.

De geduchtste dier wederspannige leenheeren waren de *Berthouten* heeren van Grimberghe en Mechelen, wier domeinen en bezittingen, in uitgestrektheid en waarde, voor die der hertogen niet moesten onderdoen.

Van de onmondigheid van *Godfried III*, een pas geboren kind, toen zijn vader in 1143 overleed, maakten zij gebruik, om het sein des opstands te geven.

Gedurende achttien jaren woedde de *Grimbergsche oorlog*, tot de Berthouten geheel geslagen werden en hun slot veroverd en verwoest. (1159.)

Die nederlaag was een doodslag voor de leenheerschappij in Brabant; zij werd eene bron van voorspoed en vrijheid voor de burgerij, die de zegepraal had helpen bewerken.

De hertogen werden de beschermers der burgers, en verzekerden zich hunne getrouwheid, door het schenken van keuren en privilegiën.

De steden ontstonden, werden met muren omringd, met voorrechten begiftigd, de handel en nijverheid des volks vonden aanmoediging en ondersteuning bij den vorst, die voortaan zijn belang zocht in de welvaart zijner onderdanen.

Die staatkunde door de Godfried's, vooral door Godfried III aan-

Digitized by Google

genomen, werd door de drie Hendrik's ontwikkeld en door de drie Jannen voortgezet.

Beurtelings zien wij in korte jaren, de voornaamste Brabantsche steden, tot dan toe bijna onbekend, eene groote uitbreiding krijgen.

Leuven werd bemuurd in 1161, Brussel was het reeds vroeger.

Thienen krijgt de bevestiging zijner vrijheden in 1168.

Een deel der inwoners van Lier, de *schatplichtigen van St-Gommar*, bekomen van *Godfried III* de herkenning van hunne reeds vroeger verworvene vrijdommen.

Die akte, gedagteekend van 1174, is de oudste handvest onzer vrijheden, en verdient derhalve in zijn geheel aangehaald te worden:

Zij luidt :

« Wij Godfried, Leuvensch Hertog, de derde van dien naam, maken aan allen bekend, dat wij aan de *schatplichtigen* van St-Gummarus (Omnibus Censualibus St-Gommari) zoo *mannen* als *vrouwen*, dezelfde vrijheid hebben toegestaan, welke zij ten tijde onzer voorzaten hebben verkregen : dat zij namelijk zullen vrij blijven van alle gedwongen heffing (exactione) en ten einde dit van kracht blijve, hebben wij dit stuk met onzen zegel en den zegel van St-Gummarus doen bevestigen, daartoe als getuigen nemende de kanoniken der *Liersche* kerk : Franco præpositus, Lambert, Engert, Godfried, Rumold, en de kanoniken der Leuvensche kerk, Lambert, deken, Riczo van Thienen, Gilbert, Reimar ; mitsgaders de ridders (milites) Arnold, hofmeester. (Dapifer), Arnold zijn zoon, Gozuien van Heverlé, Wouter van Holtem en Willem van Berchem (1).

(1) Miræus en Van Lom zien ten onrechte in die akte eene donatie ten voordeele der kanoniken van St-Gommar. Het stuk bewijst ten duidelijkste dat de Liersche kano-

Digitized by Google

Onder den schijn eener vrijstelling van belasting heeft dit charter eene hooge beteekenis.

In de oude tijden waren de personen zoowel als de grond, de eigendom der heeren. Alle heffing (exactio) kon dus naar willekeur gebeuren.

De schatplichtigen of lijfeigenen van St-Gommar vrij verklaren, van *exactiones*, was dus eene herkenning en, in het onderhavig geval, eene bevestiging hunner hoedanigheid van *vrije mannen*.

Die bijzondere vrijstellingen werden onder *Hendrik I*, in 1190 hertog geworden, tot *gemeentevrijheden* uitgebreid.

Gedurende de lange en merkwaardige regeering van dien vorst, kreeg het land een nieuw leven.

Vele plaatsen werden met charters begiftigd, en tot *steden* verheven.

Zeker is het, dat ook Lier aan Hendrik I zijnen rang van *stad* verschuldigd is, zonder dat men met juistheid het jaartal dier gebeurtenis kan bepalen, daar de oorkonden verloren zijn.

AVONTROODT, steunende op de overlevering, plaatst die gebeurtenis omtrent de jaren 1194 en 1195, hierin overeenstemmend met COOMANS, (*Histoire des Communes Belges*), die de steden *Aarschot*, *Sichem*, *Geldenaken*, *Zout-Leeuw* en *Lier* aanhaalt als hebbende hare keuren voor of rond 1196 bekomen.

Doch AVONTROODT treedt hierover in bijzonderheden, die ons minder aannemelijk voorkomen.

« Lier, zoude, volgens zijne bewering, vroeger eene heerlijkheid geweest zijn, bezeten door den oudsten stam der ridders van *Ymmersele*, die den titel van *heere van Lyere* voerden.

niken enkel als getuigen opkwamen, en de begiftigden de schatplichtigen van St-Gommar zijn, zoowel *mannen* als *vrouwen*, welke laatsten zeker geene kanoniken waren.

Zie het Voormalig Hertogdom Brabant door M. VAN ZINNICQ-BERGMANN, raadsheer te 's Hertogenbosch; Ie deel, bl. 176.

Digitized by Google

» Toen in 1212, voegt hij er bij, Lier eenen bijvang bekwam, zijn in schadevergoeding van het geleden verlies, de ridders van *Ymmersele* begiftigd geweest met de heerlijkheid van *Ymmersele*, bestaande in het slot van dien naam gelegen te Lier bij St-Pieterskapel, met de heerlijke tienden des bijvangs en de heerlijke chynzen te Lier en te Bouchout. »

Die meening kunnen wij niet bijtreden.

Lier is nooit de heerlijkheid eener familie geweest, heeft altijd rechtstreeks van den hertog afgehangen, die *alleen* voorkomt in al de akten ten voordeele onzer stad geschonken, zonder dat ooit van eenen *heere van Lier* gewaagd wordt.

De stamboom van het huis van Lyere (1) stelt dit buiten twijfel.

De stamvader van dit geslacht komt voor in de jaren 1107 en 1117. Hij heette *Godevaert*, geboren grave van *Aerschot*, zoon van *Aernout* grave van *Aerschot*, en bekwam voor *syne partage de heerlycke goederen gelegen tot Lyere*, wat eenigzins verschilt van de *heerlijkheid* der stad.

Ook voeren zijne afstammelingen niet den naam van *heer van Lyere*, maar noemen zich *heer tot Lyere*. Zoo vinden wij *Willem* van Aerschot heer tot Lyere, markgraaf van Antwerpen, (1160-1180), *Arent*, heer tot Lyere, *Jan*, heer tot Lyere, die den slag van Woeringen bijwoonde, door *Jan I* met de heerlijkheid van Wommelghem werd begiftigd, en het kasteel van Ymmersele bouwde in 1280. Eerst in 1296 wordt een Jan van *Lyere*, ridder vermeld, die het *hof van Lyere* tot Santhoven had.

De Van Ymmersele's waren dus enkel bezitters van heerlijke goederen, te Lier gelegen. Overigens heeft hun wapenschild, dat

(1) Bibliothèque de Bourgogne te Brussel. Handschriften n° 331-19292-19299-cat 1844.

Digitized by Google

« drie leliën op een zilveren veld, » draagt, niets gemeens met de wapens der stad Lier (1).

De bewering van GRAMAYE, als zouden « de hertogen Hendrik en Jan de heerschappij van deze plaats eerst bekomen hebben van de *Berthouten* van Mechelen » heeft niet meer grond ; immers Godfried III, de voorganger van Hendrik spreekt reeds van de Kerk van Lier gelegen in zijne *Allodiale* of *vrije landerijen* (2).

Lier behoorde dus rechtstreeks aan den hertog, edoch, de vraag blijft onopgelost wanneer deze, Lier tot vrijstad verheven heeft.

Een akte van 1212 (3) bevestigt gedeeltelijk het jaartal 1194 of 1195 door AVONTROODT voorgesteld.

Het is eene overeenkomst gesloten tusschen hertog Hendrik I van Brabant en zijnen leenman Godfried van Breda, waarbij het bezit der inwoners van Brabant of Breda wordt vastgesteld naar gelang der stad welke zij gaan bewonen. « Willen de inwoners van » Breda zich gaan vestigen in steden door den hertog *nieuwelings* » aangelegd, als : *Oosterwyck*, *Arendonck*, *Herenthals*, *Turn-* » *hout*, *Hoogstraten*, dan zullen zij dit niet mogen doen dan met » toestemming van hunnen heer. »

« Indien echter lieden van Godfried, naar steden van Hendrik » gaan wonen, die reeds van *ouds gebouwd zijn* met name *'s Her-* » *togenbosch*, *Sichenen*, *Lier*, *Aarschot*, *Antwerpen*, *Leuven* en » andere van dien aard, zullen zij dit vrij kunnen doen, op de » wijze als reeds van ouds geplogen is. »

(1) Buiten het hof van Liere te Santhoven, bestonden in Brabant verschillende kasteelen onder dien naam bekend : het hof van Liere te Ramsdonck, het hof van Liere te Wemmel, het hof van Liere te Grimberghe.

(2) MIRÆUS, *Donat. Belg.*, lib. 2, cap. 73.

(3) BUTKENS, T. B. 41, bl. 61.

Digitized by Google

Zoo spreekt die akte.

Lier wordt dus op den zelfden rang gesteld als 's Hertogenbosch, dat in 1184 tot vrije stad gemaakt werd en nevens Antwerpen, Leuven, Aarschot, wier stedelijk bestaan zeker hooger opklimt dan de XIIIe eeuw.

Het einde der XIIe eeuw werd dan ook algemeen aangenomen als het tijdstip der verheffing van Lier tot stad, wanneer onlangs de aandacht gevestigd werd op een stuk dat voorkomt in het eerste deel der *boeken Berckmans* (1), berustend op stads-archief.

Ons inziens hecht men te veel gewicht aan de uitdrukking *dorp Lier*, in dit schrift gebruikt. Immers, het geldt hier geene handvest, maar enkele aanteekeningen, misschien langen tijd na de gebeurtenis opgesteld.

Derhalve kunnen de uitdrukkingen van dit verhaal niet opwegen tegen de stellige bewoordingen van den akt van 1212, waarbij Lier als eene *oude stad* wordt opgegeven.

Doch dit stuk bevat wetenswaardige bijzonderheden over de wijze waarop het grondgebied en de regering der stad werden vastgesteld.

Wij laten het letterlijk volgen :

EXTRAKT

UYT SEKEREN GESCHREVEN BOECK, BERUSTENDE IN DE ABDIJ VAN NAZARETH WAAR INNE ONDER ANDERE STAADT ALS VOLGHT :

10 MAIJ 1213.

In eene generale vergaderinge gehouden geweest van de inwoonders van 't graeffschap van Emmele om een deel van 't dorp van Lier te scheyde van 't graeffschap ende gestelt te worden onder de stadt van Antwerpen,

(1) De *boeken Berckmans* maken vier deelen uit, van privilegiën, ordonnantiën, enz. verzameld door notaris BERCKMANS. Zij werden in het sterfhuis van dezen laatsten door de stad aangekocht in 1757.

Digitized by Google

alwaer naer weergaen ende keeren, syn gestelt gheweest vyff paelen, ende al dat binne de selve paelen wesen soude, dat soude de toecomende stadt van Lier toebehooren, ende wesen onder de juridictie van Antwerpen, en al dat buyten de paelen wesen soude, dat soude men deyle in dry gehuchten, te weten: Mylboom van Berlaer, 't Hagenbroeck ende het huysken van Lachen, de welcke blyven sullen onder de gerichte van 't voorschreven graeffschap, maer dat de inwoonders daer van in 't spiritueel sullen blyven onder de prochie kercke van Lier.

In 't jaer 1244 als de prelaten vertrocken waeren naer Roosendael in 't geselschap van heer Gillis van Berthout ende meer andere die tot Nazareth geweest hadden, soo is heer Willem van Lier heer van Immerseel tot Nazareth gecomen, indynende den abt van Costeau te vinden, door dien dat den selven heer Willem doen ter teyt was geweest in eene commissie van wegens den hertogh Hendrik van Brabant, bij die van de stadt Antwerpen om te besluyten de maniere van de regeringe en de omgravinge der nieuwe stadt Lier, ende hy heeft den saligen man Bartholomeus alles verhaelt dat daer over gepasseert was geweest, ende soohaest als den eerw. Deken Baldewinus verstont dat heer Willem van Lier tot Nazareth was, zoo is hy met groote haeste van Duffel op Nazareth gecomen, alwaer tusschen de voorschreven Deken, den rentmeester van den hertogh, ende den marckgrave van Antwerpen besloten is dat men nemen soude dry van de oudste schepenen van de banck van Emmele ende stellen de selve voor de dry eerste schepenen van de nieuwe banck, daerby maeckende noch vier mannen die alsoo maecken soude seven schepenen om de nieuwe stadt te regeren maer dat den schouteth van het graeffschap soude blyven als voren ende oock over de nieuwe stadt, maer al dat hy ter executie stellen soude vuyt crachte van eenigh vonnis gewesen by de seven schepenen der selve stadt, hy eerst soude hebben te kennen te geven den schouteth van Antwerpen; als dit nu alles besloten was, soo is den voorss. deken Baldewinus, ende den salighen Bartholomeus gereyst naer Brussel by den hertogh Hendrick die allen tselve geconfirmeert heeft soo te geschieden (1).

(1) Men vergelijke met dit verhaal, eene aanteekening, door Bosquet afgeschreven van zeker oud geschrift, voorkomende in het *Leven van den H. Gummarus*, door

Digitized by Google

Besluiten wij dat Lier tot stad verheven werd door Hendrik I, omtrent het einde der XIIe eeuw, dat het grondgebied afgepaald en de bijvang bij de stad gevoegd werd in 1213, en eindelijk het magistraat regelmatig ingesteld in 1244, wanneer men de omgraving der stad afteekende en waarschijnlijk de grachten begon te maken, een werk dat niet voltrokken was in 1267, wanneer, naar de getuigenis van *Van Lom*, rond de binnenstad nog vesten werden gegraven en poorten gemetseld.

Was hertog Hendrik I een weldoener voor onze stad, op zijne beurt vond hij bij de burgers krachtigen en moedigen onderstand in den *Luikschen oorlog*, die in het jaar 1212 uitborst.

Twee staatspartijen verdeelden toen het Duitsche keizerrijk.

De *Gibelijnen*, door den Paus ondersteund, en de *Welfen*, aan wier hoofd *Keizer Otto* stond.

De meeste Nederlandsche vorsten hielden met den keizer, alleen de bisschop van Luik, *Huig de Pierrepont*, verklaarde zich tegen hem.

Hendrik I kreeg last om den bisschop te straffen.

Hij beschreef de baanderheeren, de ingezetenen der steden en dorpen, viel in 's vijands land, en overmeesterde de stad Luik op den dag van O. H. Hemelvaart van het jaar 1212, volgens het latijnsch vers :

Anno milleno ducenteno duodeno
Ligia vastatur dum Christus ad astra levatur.

Volgens het krijgsgebruik van den tijd, werd er gemoord en gebrand, en de stad gedurende drie dagen geplunderd.

M. Deckers, bl. 152. In die aanteekening wordt vermeld, dat Lier omgraven werd tot eene stad onder hertog Hendrik « met consent en toestaen van de stad Antwerpen die » daarin moest consenteeren overmits de privilegiën die sy had datter geene steden en » souden mogen gebout worden onder vier mylen van Antwerpen. »

Digitized by Google

De bisschop, te Hoei gevlucht, sloeg zijne vijanden in den ban, verzekerde zich bondgenooten en vereenigde een machtig leger.

Hendrik langs verschillende kanten bedreigd, deed vredesvoorstellen, maar de beloften werden niet uitgevoerd en het volgend jaar herbegon de krijg.

Hendrik viel andermaal in het Luikerland, verbrandde Tongeren en de omliggende dorpen, doch de Luikenaars dwongen hem tot den aftocht.

In de pleinen van *Steppen*, nabij het Limburgsch dorp *Montenaken*, waar de hertog van Brabant zijn leger deed stand nemen, geraakten de vijanden handgemeen. Huig de Pierrepont, Arnold, graaf van Loon, Philips, graaf van Namen, stonden aan het hoofd eener ontzaggelijke legermacht.

De Brabanders, overmand en door den hongersnood uitgeput, daar zij, langs alle kanten ingesloten sedert twee dagen geene levensmiddelen hadden kunnen bekomen, verdedigden zich dapper. (13 october 1213.)

Met heldenmoed vielen zij op de vijandelijke scharen, doorbraken hare gelederen, en dreven den hertog van Limburg op de vlucht. Tot driemaal werd de graaf van Loon van zijn paard geworpen. Doch de overmacht zegepraalde. De Luiksche troepen herstelden zich weder, en vielen op de verzwakte Brabanders, die begonnen te wankelen. De soldaten van het eerste gelid weerstonden het langst. Zij maakten de sterkte van het leger uit, en bestonden uit *Leuvenaars*, *Lierenaars* en *Santhovenaars* [1].

Geen van hen verliet het gevecht; zij vielen ter plaatse waar zij begonnen te strijden.

(1) Petrus Van Dieve. *Jaarboeken der stad Leuven.*

Digitized by Google

Meer dan tweeduizend, vooral uit Leuven en Lier, betaalden het met het leven ;

Soe datter daer bleef wale
Omtrent twee dusent bi ghetale,
Meest van Lovene ende van Liere :
Die droncken daar van enen biere...

zegt JAN VAN BOENDALE (1) in zijne *Brabantsche Yeesten.*

Die moedige wederstand redde den hertog het leven.

Hendrik gelukte er in te vluchten, doch moest eenen vernederenden vrede aanvaarden.

Hij vergat echter de steden niet, wier moedige inwoners hem zoo krachtdadig hadden ondersteund.

Aan de scharen, die onder het vaandel van St-Pieter van Leuven, gestreden hadden, verleende hij den naam van *St-Peetersmannen*, waaraan groote voorrechten verbonden werden.

De Lierenaars, welke met de Leuvenaars legerden en de bannier van St. Pieter volgden, kregen ook hun deel in de belooning.

Eenigen van hen ontvingen, gelijk de Leuvenaars, den eerenaam van *St-Peetersmannen* en genoten dezelfde voorrechten. Een reglement, in 1461 van de stad Lier uitgegaan, bepaalde de belastingen waarvan de *St-Peetersmannen*, die op Liersch grondgebied woonden, vrij waren (2).

De stad zelve werd niet vergeten.

Hendrik I begiftigde haar met het groot privilegie van den

(1) JAN VAN BOENDALE, meer gekend onder den naam van JAN DE KLERK, werd geboren te Tervueren in 1280. Te Antwerpen als Schepen*klerk* aangesteld, overleed hij in die stad in 1365. Hij schreef eene vermaarde Rijmkronijk van Brabant *De Brabantsche Yeesten*, (les gestes of wapenfeiten der hertogen van Brabant,) in 1839 door J. F. WILLEMS uitgegeven.

(2) De *St. Peetersmannen* door M. LAVALLÉE. Annexes aux *Bulletins de l'Académie* 1853-1854.

Digitized by Google

Vrijen Tol door geheel Brabant, een voordeel dat, volgens VAN LOM, de Lierenaars genoten tot in het jaar 1708, wanneer het hun werd ontzegd, omdat zij den origineelen vergunbrief niet konden voorbrengen.

Door de nederlaag van Montenaken van den oorlogsdrift genezen, besteedde Hendrik I de twintig laatste jaren zijner regeering aan het welzijn van zijne onderdanen.

Dit voorbeeld volgde zijn zoon Hendrik II, in 1235 hertog geworden. Hij bestuurde zijn rijk met wijsheid, en verleende in 1248 het eerste algemeen privilegie aan Brabant, waarbij de *Doode Hand* (1) werd afgeschaft, en de burgers het recht verkregen om niet meer naar willekeur, maar wel naar het oordeel hunner schepenen, behandeld te worden.

Aan die van Lier en van den bijvang verkocht die hertog al de weiden en moeren aan de Nethen gelegen, van Lisp tot Nijlen en van Maasfort tot aan Lichtdonck, mits veertig gouden Lovensch, bij vergunbrief te Lier gegeven op St-Jan-Baptist van het jaar 1236 (2).

De regeering van Hendrik III (1248-1261) was niet minder voordeelig aan de ontwikkeling der openbare welvaart en vrijheid.

Bij zijnen uitersten wil bekrachtigde hij de vroeger verleende vrijheden en stelde de lieden van Brabant vrij van schattingen en afpersingen.

Veel waren de Brabantsche burgers aan de drie Hendrik's verschuldigd.

(1) Volgens het gebruik der *Doode Hand* moesten de bloedverwanten de hand van den overledene afsnijden en den landheer aanbieden, ter herkenning van slavernij, ten ware men dit recht afkocht.

(2) *Boeken Berckmans*, d. 2, bl. 31.

Digitized by Google

De gelegenheid om hunne verkleefdheid aan het stamhuis te bewijzen, deed zich weldra voor.

De drie zonen van Hendrik III waren minderjarig, toen hij in 1261 overleed.

Machtige bloedverwanten wilden zich van de voogdij meester maken en de geschillen tusschen de groote leenheeren, eens zoo noodlottig voor het land, dreigden te herbeginnen.

De steden reikten elkander de hand, en schaarden zich rond de weduwe van Hendrik, *Aleidis van Burgondië.*

Te Leuven sloten zij op 29 Januari 1261 een verbond van liefde en vrede, beloofden elkander te helpen in het behoud harer rechten, en den landheer met goed en bloed bij te staan. Dank aan die houding, bleef de voogdij aan Aleidis behouden en de vrede ongestoord.

Die akte, waaraan Lier, benevens Antwerpen, Brussel, Leuven, Thienen, Herenthals, Turnhout, enz. zijn zegel hechtte, bewijst welk voornaam aandeel de steden reeds genomen hadden in het algemeen bestuur des lands.

De verbondsakt tusschen Lier en Antwerpen berust op het Antwerpsch archief en is woord voor woord gelijk aan de overeenkomst gesloten tusschen Antwerpen en Turnhont, die gedrukt staat bij Miræus, d. I, 428. Enkel worden de inwoners van Lier *habitatores* genoemd, terwijl die van Turnhout de benaming van *homines* dragen.

Dit stuk draagt het zegel van Lier in geel was. De stad bezat toen nog geen wapen en het zegel draagt een soort van boom of plant (1).

(1) Zie plaat der zegels nº I. Dit oudste zegel berust op het stedelijk archief van Antwerpen. De twee volgende zegels berusten op het stedelijk archief van Leuven en werden ons door M. Edw. Van Even, achivaris der stad Leuven, aangewezen.

Digitized by Google

1261

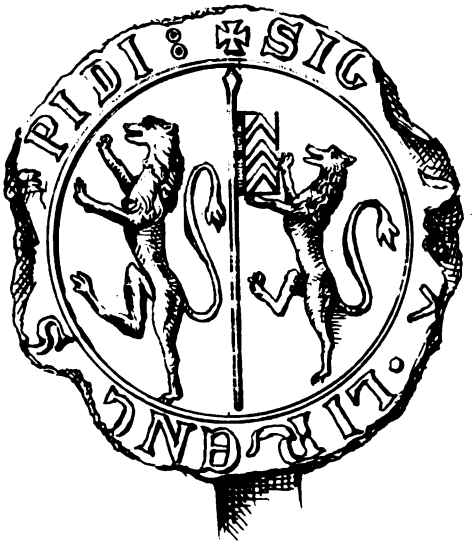

1354

1422

FRANSCHE REPUBLIEK FRANSCH KEIZERRYK KONINGRYK DER NEDERLANDEN

ZEGELS DER STAD LIER

Digitized by Google

Digitized by Google

Dit eerste bondgenootschap der steden werd spoedig door een tweede gevolgd.

De oudste zoon van Hendrik I was zwak van lichaam en geest. Aleidis besloot de kroon te geven aan zijnen jongeren broeder *Jan*.

Twisten ontstonden, doch werden in eene plechtige vergadering te *Cortenberg* geslecht. Lier bezegelde, benevens de andere steden de verzoeningsakte, waarbij de kroon aan Jan den Eerste, den roemrijksten hertog van Brabant, verzekerd werd. (14 Mei 1267.)

LIER IN DE XIIIe EEUW.

Eene eeuw is thans verloopen sedert THÉOBALD eene beschrijving gaf van het dorpje Ledi, dat zich tusschen de twee Nethen, van de Hoogebrug tot aan de Gasthuisbrug uitstrekte.

Gedurende dit tijdverloop is het dorpje eene stad geworden, met vesten omgraven en met voorrechten begiftigd.

Van de uitbreiding, welke de stad gekregen had, kan men zich, ten minste bij gissing, een denkbeeld maken.

De Markt en het begin der aanpalende straten waren aangelegd, en moet men VAN LOM gelooven, dan zoude er reeds vóor het jaar 1200 een stad- of raadhuis bestaan hebben, alhoewel de stadsschriften er niets van melden.

De omheining ging van de Nethe, nabij de St-Jansbrug tot aan den arm der Nethe nabij het Volmoleken, waar nog tusschen den Molblijk en den grooten Bruul een deel der oude stadsgracht bestaat. Van dit punt tot aan het einde van het Bellestraatje was de stad besloten door de Nethe. Daar begonnen de omgravingen weder en volgden eene lijn die door den Kluizendijk, de Predikheerenlaan, het Waterpoortstraatje, de Karthuizers- en Kolveniersvesten aangeduid wordt.

Digitized by Google

Verder gingen in de XIIIe eeuw de vesten niet.

Het deel, begrepen tusschen de Mechelsche binnenpoort en de St-Jansbrug, werd eerst in het volgend jaarhonderd gegraven.

De stad Lier was voor de eerste Brabantsche hertogen een dikwerf bezocht verblijf.

Zij bezaten hier twee woonsten : een jachtslot ter plaatse waar thans het Beggijnhof is, en een paleis binnen de muren der stad. Dit paleis, later aan de abdij van St-Bernards afgestaan en door den abt *Martinus Blyleven* omtrent het einde der XVe eeuw herbouwd, droeg gedurende eeuwen den naam van *Abtsherberg*. Onlangs werden de bouwvallige overblijfsels weggeruimd, om de Schoolstraat met de Predikheerenlaan te verbinden. Eenige thans nog bestaande huizen met schaliën gedekt in de *Groenstraat*, schijnen vroeger van de Abtsherberg te hebben deel gemaakt.

Talrijke akten getuigen van de tegenwoordigheid der hertogen in onze stad.

Hendrik I besliste hier in 1208 een geschil tusschen den abt van Villers en Godfried van Breda, deed er in 1211 eene gifte aan de kerk bij akte gedagteekend in *Ecclesia Sancti Gummari*, door de *schepenen* (scabini) onderteekend, verleende er in 1221 een diploma aan de abdij van Tongerloo, gedagteekend *apud Lyere*, trof hier in 1223 eene overeenkomst met Godfried van Breda, en bevond zich eindelijk in onze stad in 1235, toen hij de abdij van Nazareth voor de tweede maal begiftigde.

Van de aanwezigheid van Hendrik II op Lierschen bodem getuigen twee akten, beide gegeven in 1242, de eene *nabij Lier* (apud Lyre), de andere *nabij Lier in mijne woonst*, (apud Lyre in domo mea) (1).

(1) Zie die akten bij Miræus, Butkens, Foppens en Sanderus. Miræus, plebaan der hoofdkerk van Antwerpen, overleden in 1640, vormde eene verzameling van

Digitized by Google

Benevens een paleis der hertogen, bestond in het opkomend Lier een verblijf van de vermaarde ridderorde *De Tempeliers*. Deze ridderorde werd gesticht om de stad *Jeruzalem*, door de kruisvaarders ingenomen, tegen de aanvallen der Muzelmannen te verdedigen.

Toen Jeruzalem bezweek, vestigden zij zich eerst op het eiland Cyprus, later op het eiland Creta, tot dat die laatste bezittingen der Christenen ook in de handen der Turken vielen. Toen keerden de ridders in hun vaderland terug en betrokken de Tempeliershuizen of refugiën, die in de verschillende Brabantsche steden bestonden. Te Lier besloeg hun konvent den grond waar thans de kapel en het klooster der Cellebroeders staan, alsmede de aanpalende tuinen en gronden tusschen den kleinen Bruul en het Kattestraatje gelegen, waarop later de brouwerij *de Posthoorn* gebouwd werd, en zich thans de bijzondere woning bevindt, door Mev. wed. Van der Smissen voltrokken.

Deze eigendom was van ouds bekend, zooals de akten en de overlevering getuigen, onder den naam van « *het huis der Tempeliers.* »

In het begin der XIVe eeuw werden de Tempeliers afgeschaft, en hier en daar de naam van een gebouw of eigendom is al wat nog aan hun bestaan herinnert; zoo draagt op onzen bijvang eene hoeve den naam van *Malthahoeve*, en zij wordt aanzien als heb-

handvesten en staatsschriften : *Opera historica et diplomatica*, in 1722 door FOPPENS uitgegeven en met twee deelen vermeerderd. BUTKENS, cistensermonik, abt van St-Salvator te Antwerpen, overleed in 1650. Zijne *Trophées du Brabant* werden in 1724 te 's Gravenhage uitgegeven. SANDERUS, beurtelings kanonik te Yper, scholaster te Terouanen, stierf in de abdij van Afflighem in 1664. Zijne *Chronographia Sacra Brabantiæ*, belangrijk voor de geschiedenis van Brabant, verscheen in 1659. FOPPENS, leeraar te Leuven, overleed als kanonik te Mechelen in 1761. Hij schreef de *Bibliotheca Belgica*. De werken dier schrijvers komen op al de openbare boekerijen voor.

Digitized by Google

bende eertijds aan de *Tempeliers*, ook *Ridders van Maltha* genoemd, toebehoord (1).

In de XIIIe eeuw bezat het opkomende Lier reeds drie liefdadige gestichten : het *Gasthuis*, de *H. Geest-Tafel* en *St-Antonius godshuis*. Wij laten enkele bijzonderheden over den oorsprong en verdere ontwikkeling dier drie instellingen volgen.

Vooreerst het GASTHUIS. Reeds omtrent het jaar 1130 hadden zich eenige godvruchtige personen, mannen en vrouwen, tot den dienst der zieken vereenigd, op eenen eigendom in de Berlarij nabij den Pettendonck, welke grond toen buiten Lier gelegen was.

Zij woonden er meer dan honderd jaren. Een brand vernietigde het gesticht, en er bleef niets over na die ramp, dan de bloote grond, die, later gedeeltelijk in hof veranderd, gedeeltelijk met huisjes bebouwd, thans nog aan het bestuur der gasthuizen behoort.

Te dier oorzake werd het gasthuis omtrent 1236 overgebracht, ter plaatse waar het zich thàns nog bevindt, tusschen den arm der Nethe en het Hondenstraatje, op eenen grond, die deel maakte van de omheining der stad en door de stad of den hertog geschonken of verkocht werd. In 1267 verkreeg het gasthuis van Paus Clemens IV, verschillende voorrechten.

Eenige personen van beide kunne, *broeders* en *zusters*, deden den ziekendienst, en kregen hunne eerste statuten in 1453 van den bisschop van Kamerijk, die beval dat zij, benevens den dienst der betalende zieken, ook eenige arme zieken, zouden ontvangen, « die door krankheid over-» vallen, niet in staat zijn hun brood te gaan vragen van straat tot straat » en van deur tot deur. » In 1496 heette het sticht : « *Tryckgasthuis.* »

De zusters noemden zich *jufvrouwen* en de overste *mevrouw*, benamingen die in 1608 op bevel van Joan Miræus, bisschop van Antwerpen, door die van *moeder* en *zuster*, vervangen werden. De inkomsten waren zeer gering tot in de XVe eeuw, daar zij geene 100 gulden overtroffen. Doch in de XVe en XVIe eeuwen vermeerderden de hulpmiddelen, en bedroeg

(1) *Aanteekeningen*, AVONTROODT.

Digitized by Google

het jaarlijksch inkomen van 1100 tot 1200 gulden. In 1526 waren er in het gasthuis 6 nonnen, 4 wereldlijke meiden en 2 knapen.

Men liet de *broeders* uitsterven, en in 1555 verleende de bisschop nieuwe statuten, enkel op vrouwen toepasselijk (1).

In het jaar 1243 liet *Ida*, weduwe van *Helias de Boict*, al hare goederen, gelegen te *Broechem*, tot onderstand van eenen priester bij het gasthuis. Dit beneficie droeg den naam van *O.-L. Vrouw* van het gasthuis. Op 25 november 1537 kregen de gasthuisnonnen octrooi om zekere gronden aan te koopen ten einde het klooster te vergrooten, en werden gemachtigd om de bunderen land hun door de goede lieden van Antwerpen gegeven, te aanvaarden (2) en in 1678 stichtte *Michaël Muys*, pastor van het gasthuis, een tweede kapellanie in het gasthuis, te weten van *St-Joseph*. De titularis moest alle zon- en feestdagen eene mis lezen aan het autaar van St-Joseph op de infirmerie. De begiftiging dier kapellanie, eerst bestaande uit eene erfrente van 872 gulden, werd door eene rente van 62 gulden vergroot door den eersten bezitter *Van Munster*.

Op 9 september 1683 werd het gasthuis vrij gesteld van stadslasten. Het telde toen 20 a 30 ziekenbedden, en de inkomsten beliepen 4000 gulden (3).

De oorsprong der H. Geesttafel is moeilijk te bepalen. De oudstbekende weldoener was zekere *Franck*, kanonik van St-Gummar, die in 1261 zijne goederen ten behoeve der armen naliet. De instelling had voor doel de armen buiten de Gast- en Godshuizen te helpen.

Als bijzondere weldoeners komen voor : in de XVe eeuw, *Hendrik Colibrant*, *Joannes Mesken*, *Willem Van der Beken* en *Elisabeth Cappellemans*; en in de XVIe eeuw, *Elisabeth Cleeren*, *Lodewijk Perre*, *Claes* en *Cecilia Broeckx*. Doch de voornaamste begiftigster, en als 't ware, de tweede stichteresse was *Elisabeth Van Immerseel* waarover wij in een volgend hoofdstuk zullen handelen.

Op stadsarchieven berusten zeven registers, genoemd *Clapboecken* der

(1) Stedelijk verslag 1866-1867.

(2) *Liersche herinneringen*, 29 Augusti.

(3) *Actboek*, d. I, bl. 84. De actboeken bevatten afschriften der voorname privilegiën, besluiten enz. Zij vormen VIII groote boekdeelen in folio, ter stadsarchieven berustend.

Digitized by Google

H. Geesttafel, en 69 registers van de rekeningen door de H. Geestmeesters in handen van het magistraat gedaan.

De clapboecken gaan van 1677 tot 1699; de rekeningen beginnen met het jaar 1435 en volgen, doch met groote leemten, tot in 1793.

Men hield vroeger St-Antonius godshuis voor eene instelling der XIVe eeuw en *Franck van Ballaer* gaf inderdaad in 1380 zijn huis, gestaan in de Berlaarstraat, voor eene infirmerij van oude vrouwen; doch het blijkt uit eene aanteekening der rekening van 1626, dat reeds in 1292 *Philips Vienois* heer van *Rumpst*, eene rente van 12 meukens erwten aan St-Antonius godshuis schonk. De akte van 1380 (11 Januari) bestatigt overigens, dat toen, het reeds bestaande godshuis, enkel vergroot werd. De oudste statuten dagteekenen van 15 Mei 1420 (1). In 1496 en 1526 telde het godshuis 13, in 1821 17 arme vrouwen.

In de *kapel* van het godshuis, werden in 1444, door *Elisabeth Delien* eenige missen gesticht. In 1762 herbouwd, werd dit kerkje op 19 December 1763 door den pastor van Berlaar Mutsaart herwijd.

De Kerkelijke instellingen kregen in de XIIIe eeuw eene groote uitbreiding. Het Kapittel en de hoofdkerk werden rijkelijk begiftigd, eene nieuwe kerk gebouwd en de twee eerste geestelijke gemeenten opgericht: de abdij van Nazareth en het Beggijnhof.

De voorname weldoeners der hoofdkerk waren de hertogen van Brabant. *Hendrik I* bekrachtigde eene gift, gedaan door Arnold van Rotselaer (1180), stond zijn recht van *persoonschap* aan de kanoniken af (1199), en bevoordeelde het kapittel met verschillende bezettingen (1209, 1211, 1225, 1229). Hendrik II volgde dit voorbeeld in 1255 en 1260. Giften van voorname bijzonderen vermeerderden de kerkelijke bezittingen; *Margareta van Constantinopel*, onder anderen, schonk in 1252, eenige voorrechten aan St. Gummarus (2).

De nieuwe kerk, tijdens de XIIIe eeuw gebouwd, was de Kluizekerk,

(1) Stedelijk verslag 1846-47, *Actb.*, I, b. 56. — De rekeningen van het godshuis beginnen in 1490.

(2) Al die akten komen voorbij Miræus, de laatste in het *Land van Waas* door Van den Bogaerde.

Digitized by Google

in 1262 aangelegd, ter plaats waar het mirakel van den Boom gebeurde. Die plaats lag buiten de eerste omheining der stad.

Wij vonden over dit kerkje de volgende aanteekeningen :

In 1410 werd het metselwerk van eene oude kluis, die bij de kerk stond, afgebroken en de kerk vergroot, in 1413 de beuk gebouwd, in 1419 de koor opgetrokken, en in 1420 de kerk op aanvraag van *Math. Rombouts*, met verschillende aflaten begiftigd.

In 1413 werd het *Kluize-Kerkhof*, gereconcilieert en gewijd, hetwelk gevioleerd was, en kostte aan de stad 124 mottoenen.

In 1469 werd eene nieuwe kluis voor kluizenaars gebouwd en in 1470 de ijzeren boom gemaakt.

Die boom, merkwaardig ijzerwerk der XVe eeuw, werd te midden der koor geplaatst, en op den zerk stond gebijteld :

« Dit is de plaetse, ter goeder trouwen,
» Daar St Gummar dede den Boom afhouwen. »

In 1766 werd die boom van de koor naar den middenbeuk overgebracht, en in onze eeuw tegen den pilaar geplaatst, waar hij zich nog bevindt.

De Kluizekerk behoorde aan de stad en werd in de XVIIe eeuw ter beschikking der Predikheeren gesteld (1).

De eerste hertogen van Brabant, weldoeners der kerken, waren tevens de ijverige beschermers der KLOOSTERS. Dit had een dubbel doel. Rond elke kerk vormde zich eene gemeente, elke abdij was eene landbouwcolonie, het land werd bevolkt, de grond bebouwd en de inkomsten der hertogen verdubbeld. Onder Hendrik I vooral, kwam een aantal landelijke abdijen tot stand als Terkameren bij Brussel, Florival bij Waver, Perck bij Leuven, Roozendaal bij Mechelen, en twee abdijen die in betrekking staan met de geschiedenis onzer stad, de abdij van St-Bernards en het klooster van Nazareth. Al die kloosters behoorden tot de Cistenserorde door St-Bernard (2) in de XIIe eeuw gesticht.

ST-BERNARD'S ABDIJ, die op het Liersch grondgebied uitgestrekte eigendommen bezat, en het oud paleis der hertogen, de *Abtsherberg*, tot refugie ontving, werd eerst gesticht in de nabijheid van Lier, op het

(1) *Lira*, door BACKX. — Handschrift ter K. Bibliotheek.

(2) St-Bernard, in 1091 nabij Dijon in Burgondië geboren, prediktede twee de kruisvaart en stichtte eene abdij in een woud genoemd *Cistertium*, van daar Cistenserorde.

Digitized by Google

oostelijk deel der heerlijkheid Vremde. Later werd die abdij naar den boord der Schelde overgebracht.

Onder het toeverzicht van den abt van St-Bernards, stond het Liersch vrouwenklooster der BERNARDINNEN VAN NAZARETH. Nederig was zijn oorsprong. De stichter heette *Bartholomeus*, volgens eenigen een edele ridder, zoon van *Leo van Aa*, kastelein van Brussel, volgens anderen een burger van Thienen, met name de *Vleeschouwer*. Tweemaal bezocht hij het heilig land, (1173 en 1176) nam deel aan de derde kruisvaart onder Philips van den Elzas, graaf van Vlaanderen, en onderscheidde zich in het beleg van het slot Harem in de provintie van Antiochië. In het land wedergekeerd vestigde hij zijne woonst te Anderlecht (1) en trad in den echt met Geertruid, dochter van Godfried van Aarschot, die een kasteel te Linter, eene woning te Thienen, en de heerlijkheden Meerhout en Vorst tot bruidschat ontving.

Uit dit huwelijk werden zes kinderen geboren. Vijf wijdden zich tot het geestelijk leven : Wouter te Averbode, Oda te Ramaye, Ermengardis in Maagdendaal te Linter bij Thienen, Christina te Roozendaal en Beatrix werd eerste overste van Nazareth.

Op den rechten boord der Neder-Nethe, nabij Anderstad, werd het eerste klooster in riet en strooi opgetrokken, dat door de twee dochters des stichters, Christina en Beatrix en eenige juffers van Linter betrokken werd (1214).

Eenige jaren later verwierf het gesticht de gunst van hertog Hendrik I. Ziehier hoe de legende het verhaalt : De hertog bevond zich in 1220 op zijn jachthuis te Turnhout, toen hij de tijding ontving der dood van Wouter Berthout, wiens uitvaart op 4 Maart te Mechelen moest gevierd worden. Aanstonds begaf Hendrik zich op reis, doch de sneeuw lag dik, de avond viel in en de reizigers verdwaalden in de moerassen tusschen de Nethen gelegen. Op eens verschijnt een licht, dat de verdoolden leidt en als de ster van Bethlehem, boven het Nazaretsch klooster blijft staan. De hertog trad binnen, vond Bartholomeus in het gebed, en beloofde zijne bescherming aan het gesticht, waar hij zoo verwonderlijk redding vond.

(1) Een gehucht van Anderlecht heet nog *van Aa*.

Digitized by Google

De uitvoering volgde spoedig. Op 29 Juli 1220 schonk hij aan het klooster « zijne allodiale begrypend 54 bunderen zoo land als weiden en » bosschen gelegen tusschen de twee Nethen » en in 1235, nog « zeven » bunderen, die Egidius de Porta was houdende, ter plaatse genaamd » *Vekene* en dit om er het klooster op te bouwen (1). »

Daar werd de nieuwe abdij gebouwd, die echter eerst in 1247 voltrokken was. De stichter overleed in dit jaar, en werd in de kerk voor het hooge altaar begraven (2) en de eerste abdis *Beatrix* stierf op 9 Juli 1268, en werd tusschen de kerk en het kapittelhuis ter aarde besteld.

De bezittingen der abdij groeiden steeds aan, en in het jaar 1526 bedroeg hare bevolking 57 personen waaronder twee priesters, drie leekebroeders en 13 wereldlijken. Tijdens de beroerten der XVIe eeuw had het klooster veel te lijden; de gebouwen werden ten gronde afgebrand, doch in de XVIe eeuw prachtiger dan vroeger hersteld.

Het Beggijnhof is niet minder oud, en schijnt van de eerste helft der XIIIe eeuw te dagteekenen.

Men beschouwde vroeger de *H. Begga*, vrouw van den hofmeier *Ansegise*, die in de VIIe eeuw leefde, als de stichteresse der Beggijnhoven. De ongegrondheid dier bewering is algemeen herkend. De Beggijnhoven zijn hunnen oorsprong verschuldigd aan *Lambert le Bègue* (de stamelaar) Luiksch priester, die in eenen hof nabij de stad eenige huisjes liet bouwen voor jonge vrouwen en weduwen op voorwaarde, dat zij kuisch, deugdzaam en arbeidzaam zouden leven. Het kerkje, te midden des tuins opgericht, werd op 2 Maart 1184 aan St-Christoffel toegewijd. De vrouwtjes noemden men *Beguines* (stamelaressen), in den beginne een spotnaam, als *Geus*, *Huguenoten* en hier *Ongeleerden*.

Van ketterij verdacht, begaf Lambert zich naar Rome, en bekwam van

(1) Akten bij Miræus. De *Loobeemd* achter het klooster, een half bunder groot, werd aangekocht op 15 Maart 12.. van Elisabeth van Bogharde, beggijntje, bij akte voor Joannes de Berendonck, deken van Lier, (provinc. archief. act. b. Nazareth, n° 47).

(2) Het latijnsch grafschrift luidde: « Onder het *altaar* rust de edele man *Bartholo-* » *meus van Aa*, zoon van Leon, kastelein van Brussel, stichter van dit klooster en van » die van Florival en van Linteren, welke in 't jaar 1247, 97 jaren oud zijnde, in geur » van heiligheid stierf, nadat hij het ootmoedig kleed van Leekebroeder der Cistenser- » orde had aangenomen. »

Digitized by Google

paus Urbanus III zijne aanstelling als patriarch van het nieuw sticht. Hij overleed te Luik in 1187.

De Beggijnhoven breidden zich spoedig uit. In de Nederlanden werden zij, naar het voorbeeld des stichters, nabij, doch buiten de steden, aangelegd, en vormden kleine voorstadjes, uit nederige huisjes rond een kerkje, bestaande. In latere eeuwen werden zij, ter oorzake der krijgsgevaren, bij de steden, die zich uitgebreid hadden, ingelijfd.

De orde der Beggijnen wordt algemeen beschouwd als een uitvloeisel van den germaanschen invloed in de kerk, en als eene nationale instelling, wier geest overeenstemt met het karakter onzes volks dat, ijverzuchtig op zijne vrijheid zich liever laat leiden dan dwingen.

Immers de Beggijnen doen enkel tijdelijke beloften van gehoorzaamheid en zuiverheid, kunnen ten alle tijde het hof verlaten en in den echt treden, behouden haar vermogen, leven van haren arbeid en bezitten niets in gemeen dan de kerk en het ziekenhuis; zij leiden in een woord een godvruchtig leven zonder kloosterbeloften, « zonder » gelijk een bisschop zegt, « zich in eens gevangen te geven. »

Het *Liersch Beggijnhof* gaat voor een der drie oudsten van Brabant door. Drie geestelijke dochters, die omtrent het jaar 1200 leefden, droegen hare goederen, nabij, doch toen buiten de stad Lier gelegen, ter plaatse waar het Beggijnhof zich nog bevindt, aan God op.

Hertogin Aleidis, gemalin van Hendrik III, verleende aan de Beggijnen een deel van haar paleis, om er eene kapel te maken.

In 1258 kreeg het Beggijnhof eene regelmatige inrichting en hetzelfde jaar sloot dit sticht eene overeenkomst met het kapittel, waarbij onder anderen de Beggijnen gemachtigd werden om de H. Sacramenten in hare kerk te ontvangen. Die overeenkomst werd in 1264 door *Nicolaas de Fontaine* goedgekeurd.

Bij diploom van het jaar 1274, nam hertog Jan I het Liersch Beggijnhof onder zijne bescherming, deed verbod de Beggijnen eenig letsel toe te brengen, en beval aan zijne Baljuwen en Officialen de plaats in eerbied te houden. Hertog Jan II, zijn opvolger, zette die bescherming voort (1) en hertog Philips schonk in 1440 eenige voorrechten.

(1) *Vita St-Beggæ, ducissæ Brabantiæ*, auctore Jos. Geldolpho.

Digitized by Google

Het eerste kerkje was een zeer nederig gebouw, en werd in de XVIIe eeuw afgebroken.

De *Pastorij* van het Beggijnhof stond eerst tusschen de Eekelpoort en het Kalkhovenstraatje; doch het gebouw werd door eenen brand vernield, en in 1379 het huis nevens het Beggijnhof aangekocht dat tot nieuwe pastorij werd herbouwd.

In 1272, werd de heer *Thomas* als bestendige kapelaan der Beggijnenkerk van Ste-Margareta benoemd, en zijne aanstelling door het kapittel bevestigd. De dotatie des geestelijken werd in hetzelfde jaar vastgesteld. Doch de heer *Godschalcus Vetvlies* of *Vetvleesch*, die in het jaar 1309 voorkomt, droeg de eerste den titel van pastor van het Beggijnhof, en tot heden, zijn hem eenendertig geestelijken in die bediening opgevolgd. Op 12 November 1423, werd de kapelanie van de H. Margareta op het Beggijnhof gesticht.

De beggijnen wonnen hier, gelijk elders, haar bestaan met het verrichten van licht handwerk. Tijdens den bloei der lakenweverijen bereidden zij de wol, later legden zij zich op het kantwerken toe, en de vermaarde Brabantsche kanten werden meestal op de Beggijnhoven vervaardigd (1).

In het jaar 1496, waren er op het Beggijnhof 33 bewoonde haardsteden, op de infirmerij woonden 9 oude vrouwen, en in twee arme conventen 9 onbemiddelde personen. In 1526 telde men 44 huizen, waarvan 8 met dubbele haardsteden, 1 met 3, 1 met 4, en 1 onbewoond. De infirmerij was bewoond door 7 arme personen, en de twee arme conventen door 7 behoeftige beggijnen.

De *infirmerij* of het *ziekenhuis* van het Beggijnhof, werd, volgens de overleveringen, door eenige beggijnen in de XIIIe eeuw gesticht. Op 11 Maart 1526, verslond een hevige brand het zuidwestelijk gedeelte der stad, waarbij ook de infirmerij in asch werd gelegd. Al de statuten, akten van fondatie, cijnsboeken en schepenbrieven bleven in dien brand (2).

(1) Over den oorsprong der Beggijnhoven zie: A. WAUTERS, *Histoire des environs de Bruxelles*, d. II, bl. 500, en het werk *Geschichte des Ursprungs der Belgischen Beghinen* door Dr HALLMANN. Berlijn.

(2) Op 13 December 1530, werd door het magistraat proces-verbaal opgemaakt van die verdwijning, volgens verklaring van jufvrouw *Cateline der Kinderen* toen beggijntjemeesterse der infirmerij.

Digitized by Google

De infirmerij werd heropgebouwd en laatst, in het jaar 1758, geheel hernieuwd.

Een ander sticht, dat in het behandelde tijdvak voorkomt, is de oude burcht ANDERSTAD, op den oever der Neder-Nethe gelegen. Anderstad (1) was een sterk ridderslot, met zware torens en breede waters, uit de middeleeuwen herkomstig. Zeker bestond het, vóór dat Lier stad werd; doch het wordt voor de eerste maal vermeld in 1247, wanneer, bij akte van den vijfden zondag na Paschen, de eigenaar ridder *Gerard van IJssche* en zijne echtgenoote *Ida*, dochter van *Hugo Noze*, de toelating bekwamen om in hun slot eene kapel te hebben. Dit slot behoorde niet tot het Liersche grondgebied, maar vormde, met een twaalftal dorpen, één der zeven kwartieren van Antwerpen, dat beurtelings het *land van Mechelen* genoemd werd, omdat de Berthouten het in leen hielden, of het land van *Arckel*, toen het tot het geslacht van dien naam overging.

In 1300 behoorde de Anderstad aan Floris Berthout. Zijne kleindochter *Machteld van Gelder*, verpandde het land van Mechelen aan *Karel van Immerseel*, die op zijne beurt een deel, waaronder Anderstad, verkocht aan *Jan van Calsteren*, ridder *Van der Linden* (16 October 1381). Op 25 December 1384, kwam de burcht in het bezit van *Jan van Arckel*, die, krijgsgevangen gemaakt, ze verpandde aan *Jan van Wesemael*. Deze liet, bij testament van 6 September 1462, al zijne goederen aan *Karel van Charolais*, zoon van Philips den Goede, en sedert werd Anderstad een eigendom van den souverein des lands De dorpen, die er mede verbonden waren, werden onder Philips II verkocht; doch het slot bleef aan de kroon, en werd bestuurd door eenen drossaard-woudmeester, waarvan de laatste *K. L. Stalpaert*, was notaris en secretaris der stad Lier. Het slotgebouw had, tijdens de beroerten der XVIe eeuw, veel geleden; het tweede hof was op 5 April 1585 afgebrand. Het overige werd in 1784, onder Joseph II, afgebroken, en onder het Fransch Keizerrijk als staatsdomein verkocht (28 Maart 1808). De kapel, die in de vorige eeuw eene schilderij van het *laatste oordeel* bezat, behelsde niets meer bij de afbraak, dan vier heiligen beelden: S.S. Maria, Gommar, Rombout en Albert van Leuven. Van de oude gebouwen blijft thans niets over, dan eene schuur met torentjes. Het landgoed behoort aan de familie *van den Nest* van Antwerpen.

(1) Het afbeeldsel der *Anderstad* in LEROY, *Notitia marchionatus*, s. R. I.

Digitized by Google

VIERDE HOOFDSTUK.

BRABANT ONDER DE DRIE JANNEN.

(1276-1355).

Jan I. — De slag van Woeringen. — De charters van 9 April en van 21 Februari 1290. — Dood van Jan I. — Waar voorgevallen? — Jan II. — De privilegiën van 1296 en 1300. — Mechelsche oorlog 1302. — De Lierenaars vóór Mechelen. — De Veemarkt. — Bijzonderheden. — De Keure van Cortenberg. — Jan III. — Groot privilegie van 1326. — Privilegie der Hooghe Halle voor de wollewevers. — Einde der regeering van Jan III. — Verbond der steden. — Liersch zegel. 1354.

Oude regeering der stad. — De drie leden. — Het schependom en de schout. — De Lakenhalle. — De ambachten. — De breede Raad. — Het schepencollegie. — De schepenen van den Bijvang. — De Kuip en de Bijvang. — De drie leden als rechters beschouwd. — Zitdagen. — Verdere bedieningen. — Jaarwedden. — De poorters en ingezetenen. — De costumen.

De regeering van Jan I levert de roemrijkste bladzijden der geschiedenis van Brabant.

De hertog was wijs, vroom en koen, goedertieren, mild en zeer bemind van het volk, dat zich nog de liederen van den oprecht Vlaamschen vorst herinnert (1).

Nauwelijks had hij bezit genomen van den troon, of de erfenis der graven van Limburg viel open. Een der mededingers verkocht zijne rechten aan den Brabantschen hertog, die bij *Woeringen*

(1) WILLEMS geeft de liederen van hertog Jan in zijne *Oude Vlaamsche liederen*, bl. 11-25.

Digitized by Google

eene beslissende overwinning behaalde, en Limburg bij zijne kroon voegde (1288). Groot was de geestdrift geheel Brabant door. *Jan de Overwinnaar* werd in zijne goede steden met ongemeene vreugde ontvangen; en in dien tijd plaatst men den oorsprong onzer Vlaamsche *Ommegangen*, met hunne reuzen en reuzinnen, ridders en paarden, thans nog het geliefkoosde vermaak van het volk.

De overwinning van Woeringen was vooral verschuldigd aan den moed van de gilden en hulpbenden der steden. De hertog beloonde hen door het schenken van nieuwe vrijheden en privilegiën.

Aan Lier vielen twee charters ten deel.

Bij de eerste, op zondag na Beloken Paschen (9 April 1290) verleend, werden de burgers van Stad en Bijvang hersteld in hunne vorige vrijheden, ontheven van gedwongene schattingen, en gelijkgesteld met de inwoners der andere vrije steden.

Op dit charter volgde nog in hetzelfde jaar een meer uitgebreid privilegie, gedagteekend van Vigilia beati Petri ad Cathedram (21 Februari 1290), waarbij bevolen wordt, dat de burgers, herhaaldelijk vrij verklaard van dienstbaarheden, niet zullen in rechte staan dan voor hunne schepenen, en noch door schout, noch door vorster mogen aangehouden worden, zonder vonnis hunner stedelijke magistraten. De schepenen werden gemachtigd alle stedelijke ambten te vergeven, den kanoniken verbod gedaan aan wereldlijke personen wijn te verkoopen, en den inwoners het genot geschonken der moeren en *opstallen* (onbetimmerde gronden), binnen Stad en Bijvang gelegen (1).

(1) Eerste charter bij WILLEMS, *Rijmkronijk van Van Heelu*, bl. 520. Zij werd reeds vroeger uitgegeven door prof. SERRURE, in den *Messager des Sciences;* origineel op het archief. — Tweede charter in actb. II, bl. 30. Het jaar begon toen met het Paaschfeest, zoodat 9 April 1290 in het begin van dit jaar, en 21 Februari tegen het einde van hetzelfde jaar kwam.

Digitized by Google

Buiten die bijzondere charters verleende hertog Jan algemeene *landkeuren*, moedigde den landbouw aan, en ontwikkelde de welvaart des lands.

Een ongeval stelde een vroegtijdig einde aan zijne regeering. Te *Baren* in Lorreinen werd er, bij het huwelijksfeest des hertogen Hendrik met Eleonora, tweede dochter van den koning van Engeland, een groot steekspel gehouden. Jan I trad in het strijdperk, werd bij toeval gekwetst, en overleed weinig later aan zijne wonden.

Butkens en Van Lom, die hem naschrijft, beweren, dat de gewonde hertog, naar Lier overgebracht « om de gezonde lucht, » hier het bezoek ontving van *Gwyde van Dampierre*, graaf van Vlaanderen, die hem kwam raadplegen over het huwelijk zijner dochter met den zoon van den koning van Engeland, en eindelijk hier, op den dag der H. Kruisvinding (3 Mei 1294), overleed. Willems in zijne aanteekeningen op de *Rijmkronijk*, treedt die meening bij, doch wil den sterfdag verschuiven, daar het huwelijkscontract der gravin van Vlaanderen eerst op 31 Oogst 1294 gesloten werd.

Edoch K. Stallaert, in zijne verdienstelijke *Geschiedenis van Jan den Eersten*, bewijst, uit de eenparige getuigenis van gelijktijdige en latere schrijvers, dat Jan I te Baren overleed, en Lier geene aanspraak kan maken op den titel van sterfplaats des vermaarden hertogen.

De opvolger van Jan den Overwinnaar, zijn zoon *Jan II*, bijgenaamd *de Vreedzame*, begon zijne regeering met de steden Antwerpen, Lier en Turnhout, bij eene akte van 1298, aan zijnen schoonvader Edward I, koning van Engeland, weg te schenken, eene gifte, die nooit voltrokken werd, en die voor de geschiedschrijvers een raadsel blijft.

Digitized by Google

Van het begin af had die vorst te kampen met zware oneenigheden in de groote steden, waar de patriciërs en de ambachten om de oppermacht streden. Van dergelijke geschillen is in onze geschiedenis geen spoor te vinden, en men had zich over Jan II niet te beklagen.

Hij verleende in 1296 een octrooi om tien bunderen vroenten te verkoopen « om de straten te maken, » beval in hetzelfde jaar, dat men voortaan de wet alle jaren op St-Jansmisse zoude verzetten (1), en bevestigde in het begin van 1300 al de vrijdommen en rechten van onzen Bijvang (2).

Ook stonden hem de Lierenaars trouw ter hand in den *Mechelschen oorlog*.

De stad en heerlijkheid Mechelen maakten geen deel van Brabant. Zij vormden een afzonderlijk landeken, bestaande uit : 1° de stad Mechelen, 2° de *vrijheid*, bevattende de dorpen Hever, Muijssen, Hombeeck, Leest, Heffen en de gehuchten rond Mechelen, en 3° het *ressort* waarin Heist-op-den-Berg en Gestel.

Dit landeken behoorde aan den bisschop van Luik, die het door de Berthouden liet bestieren. Doch de Berthouden lagen gedurig in geschil met de Luiksche bisschoppen, tot dat eindelijk, bisschop Huig van Chalons, Mechelen en Heist voor *vier* levens aan hertog Jan II verkocht (22 October 1300).

De bisschop hoopte de Berthouden te zien straffen; doch *Jan de Vreedzame* verstond zich met hen; en, om zich de Mechelaars voordeelig te maken, schonk hij hun de visch-, zout- en havermarkten, waarvan Antwerpen beroofd werd. Dit misnoegde de Antwerpenaars, zonder de Mechelaars te vreden te stellen. Verbitterd

(1) Van Lom, bl. 29.
(2) *B. Berckmans*, d. II, bl. 6.

Digitized by Google

tegen eenen nieuwen schout, brachten zij hem om het leven; en, toen de hertog op Mechelen afkwam, sloten de burgers de poorten.

Jan II riep zijne onderdanen te wapen, en sloeg het beleg voor de oproerige stad.

Met de schutters van Leuven en Brussel legerde hij ter zuiderzijde, terwijl Jan Berthoud aan het hoofd der Antwerpenaars en Lierenaars den noorderkant insloot. Het was op Witten Donderdag van het jaar 1302.

De geestelijkheid, om het ontheiligen der Goede-Week te beletten, gelukte er in, eenen wapenstilstand te doen sluiten tot na de Paaschfeesten.

Betrouwend op het gegeven woord, hielden de Antwerpenaars en Lierenaars slecht wacht. De Mechelaars dachten de kans voordeelig; en, niettegenstaande het verdrag, deden zij, daags vóór Paschen, aangevoerd door *Arnold van Eeckhoven*, eenen uitval tegen de schutters van Antwerpen en Lier, doodden drie koene ridders *Geerard Van Vorsselaer*, *Godfried Van Lier* en *Wouter Volkaert*, en deden de belegeraars groote verliezen ondergaan. Hertog Jan had zijne bondgenooten niet kunnen ter hulp komen : de rivier lag tusschen beiden, en men had vergeten bruggen te leggen.

De schrijver der *Brabantsche Yeesten* verhaalt op zeer eigenaardige wijze het ongeval der Lierenaars :

« Antwerpen, Liere ende 'tvolc van Rien
Was gheleghen te gadere mettien,
Te Rien waert, over die side.
Die hertoghe lach, ten selven tide,
Met die van Brabant, onghescaert,
Int ander side, te Brabant waert,
Soe dat deen den andren, om gheen verladen,
En hadde moghen comen te staden.

Digitized by Google

Minnebroedere ende Jacobine
Liepen sere, ende daden pine
Tusschen den hertoghe ende der stat,
Om te paysene dat debat.
Soe dat die van Antwerpen, sonder waen,
Ende die van Liere hadden verstaen
Dat die vrede ware ghegheven,
Hier bi ghinghense leven
Metten bliden, die buten waren,
Op dien troest dat vrede ware.
Die van Mechelen, die dit bespieden
Quamen ute met haren lieden,
Eer ment wiste, tote in dat here
Ende sloeghen doot, na haren ghere,
Goede liede, dat scade was groot.
Dander volc dat ontscoot,
Daert mochte, hier ende daer.
Daer soe bleef van Vorslaer
Mynheer Gheraert, die vrome man,
Ende heer Godevaert van Liere nochtan,
Twee ridders stout ende siene,
Die hem scaemden te vliene;
Ende daertoe knapen, stout ende coene,
Die gheweest hadden in meneghen doene,
Moesten daer verliesen 't leven
Daer hoer vriende rouwe om dreven.

Die verraderlijke schending riep eene voorbeeldige straf. De trouwlooze stad werd nauwer ingesloten, en alle toegang van levensmiddelen belet.

Doch het water bleef vrij; de Mechelaars timmerden schuitjes, voeren de rivier af tot Rupelmonde en Dendermonde, waar zij mondbehoeften van de Vlamingen kochten. Dien weg moest men hun afsnijden.

Digitized by Google

Te Antwerpen werd eene vloot van Leuvensche en Liersche schepen (1) uitgerust; en, onder het bevel van *Willem Van Borne*, gezegd *Colve*, zakten de vereenigde schuiten de rivier af, en randden, onder Rupelmonde, de Mechelsche schepen aan.

De slag duurde van den dageraad tot diep in den morgen. De schuitjes der Mechelaars deed men zinken, « oec verdrancker een deel van dien » en de overigen, krijgsgevangen gemaakt, werden te Antwerpen in het Steen opgesloten.

Mechelen moest zich overgeven. Een deel der vesting werd geslecht, en door die zonderlinge bres trok de hertog zegevierend de stad binnen (1).

Hertog Jan was dus eindelijk overwinnaar, dank aan den bijstand der steden, die nieuwe voorrechten vergden.

Bij een diploom, afgeleverd in de eerste week van Hooimaand van het jaer 1304, stelde hij de lieden van het schoutetschap van Lier vrij van alle zettingen en bede, en verleende aan de stad, op Vrijdag na O.-L.-V. geboorte 1309, « in vergelding » *van den getrouwen dienst aan hem en zijne voorzaten, door de poorteren der stad Lier, menigwerf gedaan*, het groot privilegie der VEEMARKT (2).

De veemarkt van Brabant was vroeger in het dorpje Wespelaer bij Leuven. De Lierenaars, om die markt voor hunne stad te bekomen, betaalden aan den hertog tweeduizend tweehonderd Brabantsche payements ponden, zoodat hunne *trouwe diensten*, waar het stuk van gewaagt, met andere redenen gepaard gingen.

(1) *Land van Waas*, door VAN DEN BOGAERDE, d. II, bl. 68.

(2) DAVID. *Geschiedenis der stad en heerlijkheid Mechelen*, bl. 95. — Zie ook VAN LOM, bl. 170.

(3) *B. Berckmans*, d. II, bl. 7. Ib. bl. 41. — Origineel op perkament van het diploom van 1304 op het archief.

Digitized by Google

Dit belangrijke privilegie was gedurende eeuwen eene ware bron van welvaart voor onze stad.

Al de kooplieden, die eenige ossen, koeien of ander vee wilden verkoopen, moesten ze te Lier ter markt brengen, op straf van tien ponden tournois en de inbeslagneming van het vee; en, om dit bevel meer nadruk te geven, waren de schouten van Turnhout, 's Hertogenbosch en Herenthals gehouden, zoo dikwijls zij daartoe aanzocht werden, te verkondigen, dat men buiten de Liersche markt geen vee mocht verkoopen, en te waken, dat het vee, hun officie doortrekkend, naar Lier geleid werd. (Diploom van 1328, Dijnsdag na St-Matthijs apostel) (1).

Het privilegie der *veemarkt* werd meermaals vernieuwd, door Johanna en Wenceslaus op 13 October 1357, door Karel den Stoute op 20 Januari 1468, door Philips IV op 19 Juni 1663, en eindelijk door Karel II in 1673.

De vernieuwing, door Karel den Stoute verleend, moest de stad betalen met eene jaarlijksche rente van honderd pond, en het aftellen eener som van 500 pond eens. De marktdag werd van den zaterdag op den woensdag verplaatst, en op nieuw bevel uitgevaardigd aan alle kooplieden in Brabant, hun vee naar Lier te leiden, het aldaar te *stapelen* en ten bepaalden dage ter markt te brengen. Bij octrooi van keizer Karel van 15 September 1524, werd het magistraat gemachtigd de helft van het vee te verbeuren, dat men zoude verkoopen, zonder het naar de Liersche markt te voeren (2).

Men begrijpt, hoe voordeelig dergelijk privilegie was.

Alle weken, gedurende de marktmaanden, van St-Jan den

(1) *B. Berckmans*, d. II, bl. 42, *Actb.* d. II, bl. 149, 159, *Placcaerten van Brabant*, d. IV, bl. 64-72.

(2) Actb. 2, bl. 270.

Digitized by Google

Dooper tot aan St-Marten in November, was de stad opgepropt met kooplieden en vee, en, met de steeds toenemende welvaart, groeide de markt van Lier jaarlijks aan. GUICCIARDINI verhaalt dat in de XVIe eeuw op eenen enkelen marktdag 15,000 hoornbeesten verkocht werden. Al stelt men dit overdreven cijfer op een derde, dan nog verstaat men, welke sommen gelds de veemarkt wekelijks in de stad bracht (1).

Ook zagen de andere steden dit privilegie met nijdige oogen. Diest kwam er het eerst tegen op, en beriep zich op de natuurlijke vrijheid des handels; doch twee vonnissen van 24 Mei 1484 en 21 Juli 1498 bevestigden het Liersch privilegie (2), dat eenige jaren later andermaal bekrachtigd werd, door een vonnis van den Grooten Raad van Brabant, gewezen tegen eenige kooplieden van Groningen, die hun vee buiten de Liersche markt verkocht hadden (3 November 1505) (3).

Dit belette niet dat, in 1551, 's Hertogenbosch nogmaals het voorrecht onzer veemarkt in twijfel trok, bewerende van onheuglijke tijden in bezit te zijn van het recht, om op hare markten en jaarmarkten, hoornbeesten te verkoopen.

Een aanslag van 33 ossen tegen Hendrik De Naen en Hendrik Van Vlasselaer, en eene boete van 400 gulden tegen Hendrik De Swert uitgesproken, voor 17 ossen door hem buiten de Liersche markt verkocht, gaven aanleiding tot dit nieuw geschil, waarbij Leuven en Antwerpen partij trokken voor 's Hertogenbosch.

Ons magistraat behield de overhand; en, niettegenstaande de

(1) Het vee was toen tot lagen prijs. Volgens de *Chronijcke van Mechelen*, kocht men in 1451, te Lier 3 vette ossen voor 8 pond 10 stuivers, het pond tegen 4 gulden gerekend. *(Wandeling op St-Rombaultstoren*, door B. RAYMAEKERS en DELLAFAILLE.)

(2) *B. Berckmans*, d. II, bl. 79 en 89.

(3) L. Her. 31 oct. 1869.

Digitized by Google

tegenkanting der drie hoofdsteden, werd, bij vonnis van den Raad van Brabant van 3 Juli 1572, het beslag behouden en de ossen verbeurd verklaard.

Tijdens de beroerten der XVIe eeuw, kreeg de veemarkt eenen gevoeligen slag, en ging, door de oorlogen der volgende eeuw, allengs geheel te niet.

Die bijzonderheden over de veemarkt brachten ons verre van het behandelde tijdstip. Keeren wij tot Jan II terug.

Deze sloot zijne regeering met aan Brabant de eerste grondwet, de vermaarde *Keure van Cortenberg* te schenken (27 September 1312), waaraan Lier benevens de andere steden, zijn zegel hing. Een *landraad* van 14 leden, 4 ridders en 10 afgevaardigden der steden, werd ingesteld. Antwerpen kreeg eerst éénen, later twee afgevaardigden, die tevens met de Liersche belangen belast waren.

Jan II overleefde pas eenige dagen deze groote daad, aan zijnen zoon Jan III vele schulden achterlatend. De steden kwamen den jongen hertog mildelijk ter hulp, doch bedongen nieuwe vrijheden en voorrechten.

Lier verkreeg het *groot privilegie*, gegeven op den maandag na het feest van St-Lucas Evangelist 1326 (1).

Dit charter bevestigde al de vrijdommen der stad, regelde het bestuur, en diende tot grondslag aan het stedelijk recht, dat onze voorouders, tot aan de Fransche omwenteling, beheerschte. De schepenen werden in hunne dubbele bediening van rechters en bestuurders bevestigd, gemachtigd om stedelijke ordonnantiën te maken en boeten tegen de overtreders uit te vaardigen, terwijl, van eenen anderen kant, de persoonlijke vrijheid der burgers door nieuwe waarborgen verzekerd werd.

(1) *Act.* II, bl. 26.

Digitized by Google

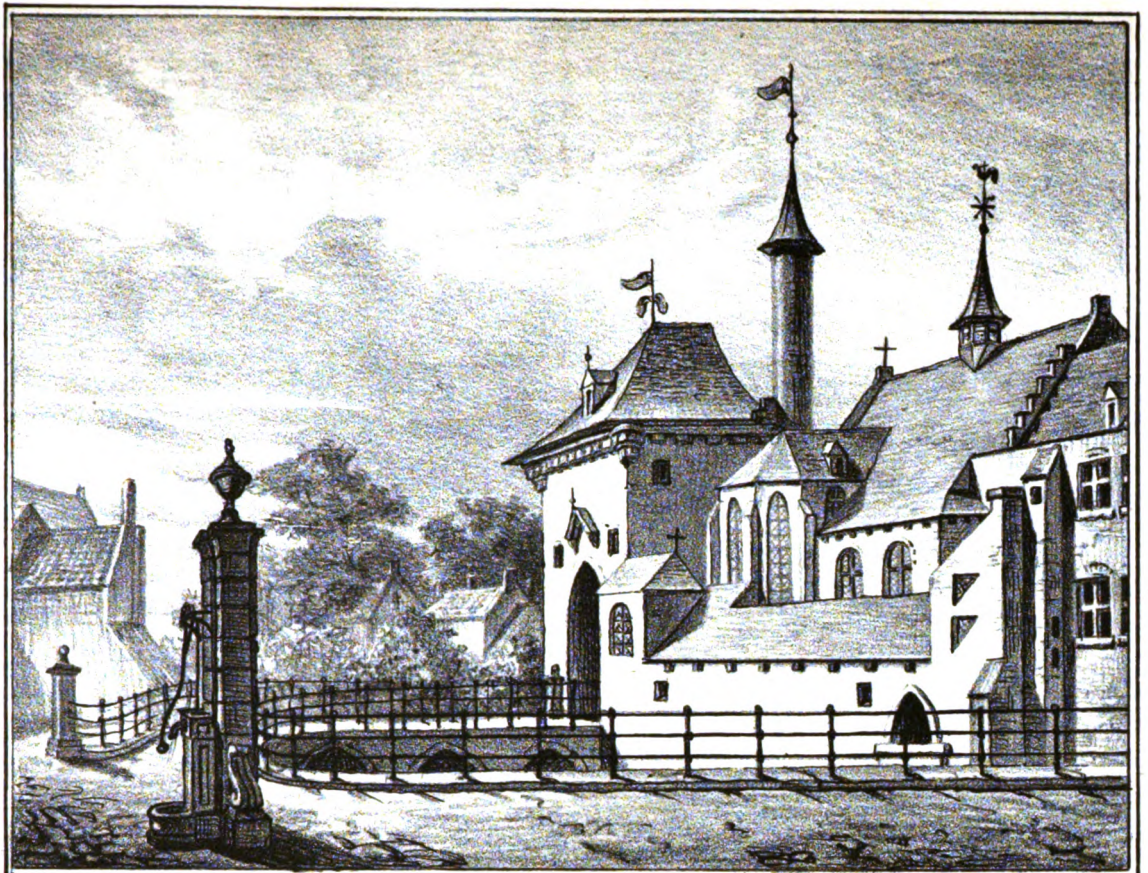

DE LOVENSCHE BINNEN POORT

Digitized by Google

Digitized by Google

Op denzelfden dag regelde de hertog het bestaan van het wollewevers-ambacht, en verleende het privilegie genoemd « van de Hooghe Halle (1). »

De LAKENWEVERIJ was de voornaamste nijverheid van Vlaanderen en Brabant, tijdens de XIIIe, XIVe en XVe eeuwen; hare voortbrengsels waren geheel de wereld door bekend, en de wevers en volders vormden geheele legerscharen. In onze stad bestond de wolleweverij vóór 1300. Reeds in 1277 vernieuwde Lier een verbond met Gent, om geene volders, uit de eene of andere stad gebannen, te ontvangen. Doch eerst in de XIVe eeuw nam die nijverheid eene zekere uitbreiding, gelijk het privilegie der Hooghe Halle bewijst.

Die charter bevat 16 artikelen, verleent aan de schepenen het recht om de gilde in te stellen, aan de aangestelde gildebroeders de macht om al wat de gilde aangaat te regelen, bepaalt de voorwaarden van aanvaarding in het ambacht, en beveelt, dat alwie tot de gilde niet behoort, zijn laken niet zal mogen verkoopen dan buiten de halle en *zonder deksel*. In 1338 vergunde dezelfde hertog aan de Liersche wevers, om alle donderdagen op hun lakenhuis eene markt te houden, waar de stoffen gekeurd en te koop zouden gesteld worden, alsmede om hunne lakens te Doornijk en elders te verkoopen. In de twee volgende eeuwen werden die eerste voorrechten nog merkelijk vermeerderd.

De regeering van Jan III levert verder niets merkwaardigs op voor onze stad. Alleen onze schutters stonden hem ten dienste in den oorlog tegen den graaf van Vlaanderen *Lodewijk van Nevers*, alweer ter oorzake van Mechelen ontstaan.

Jan III wijdde zijne laatste jaren aan het welzijn zijner onder-

(1) *B. Berckmans*, d. II, bl. 15.

Digitized by Google

danen; en, terwijl de Vlamingen moesten worstelen tegen hunne verfranschte vorsten, genoten de Brabanders in vrede de vrijheden door hunne hertogen, vlaamsch gebleven van hart en taal, geschonken.

Ongelukkiglijk eindigde met Jan III (1355) de mannelijke nakomelingschap van het *huis van Leuven*.

Hij had de Brabantsche kroon bestemd aan zijne dochter *Johanna*, gemalinne van *Wenceslaus van Luxemburg*.

Om de uitvoering van zijnen laatsten wil te verzekeren, werden, op 8 Maart 1354, de afgevaardigden der 38 steden en vrijheden van Brabant vergaderd, die zich op nieuw onderling verbonden, en getrouwheid beloofden aan het vorstelijk huis, waaraan zij zooveel verschuldigd waren.

Dit verbond, waarvan het origineel ten archieven van Leuven berust, draagt het zegel onzer stad.

Lier, dat aan de overeenkomst van 1261 het afbeeldsel van een boompje had gehangen, was in 1354 in bezit van een regelmatig zegel, dat reeds gelijkt aan het stadswapen van heden, en de drie strepen op een wit veld verbeeldt (1).

DE OUDE REGEERING DER STAD.

De stad Lier heeft thans meest al de privilegiën en voorrechten bekomen, die gedurende eeuwen haar bestaan regelden.

Het is hier de plaats, eenige bijzonderheden op te nemen over den *ouden regeeringsvorm* der stad, gelijk hij, met enkele veranderingen, bestond tot aan de Fransche overheersching.

In de vorige eeuwen was het bestuur der gemeenten niet, zoo als heden, geregeld door *ééne* wet, op al de steden en dorpen des lands toepasselijk. Elke gemeente vormde, als 't ware, een staatje in den staat, dat zijne bijzondere gebruiken en wetten bezat, die wel eenige gelijkenis met elkander hadden, doch in vele punten van plaats tot plaats verscheelden. In

(1) Zie zegelplaat, N° 2.

Digitized by Google

meest al de steden was het stedelijk bestuur *drieledig*, en ieder lid vertegenwoordigde eenen der drie sterkafgeteekende standen, waarin de oude maatschappij verdeeld was: *De adel* en de *patriciërs of hooge burgerij*, de *neringdoende burgers* en de *ambachtslieden*.

Zoo had men te *Brussel*: 1° het magistraat, 2° den breeden raad, 3° de negen naties; te *Mechelen*: 1° het magistraat, 2° de gezworenen, 3° de dekens der 17 ambachten; te *Antwerpen*: 1° het magistraat, 2° de hoofdmannen en wijkmeesters der Poorterij, 3° de dekens der 25 ambachten, waarbij zich nog een *vierde* lid voegde, het tweede in rang, dat uit de oude schepenen, in stadsdienst zijnde, bestond.

Te Lier waren de drie leden: 1° het *schependom*, 2° de *lakenhalle*, 3° de *dekens der ambachten*.

Het SCHEPENDOM bestond uit *zeven* leden, waarvan de voorzitter eerst den naam van *voorschepen*, later dien van *burgemeester* droeg. Eerst benoemde de hertog de schepenen; later werden zij, namens den vorst, aangesteld door eenen of twee commissarissen uit den souvereinen raad van Brabant, of bij gesloten brieven dier heeren.

Het aanstellen of, gelijk het heette, *vernieuwen* of *verzetten* van de wet gebeurde alle jaren op *St-Jansmisse*, in tegenwoordigheid van den schout, de twee rentmeesters en de twee stadssecretarissen, en een maaltijd werd ten laste der stadskas den commissarissen aangeboden.

De schepenen werden steeds genomen onder de aanzienlijkste ingezetenen der stad. Men vindt onder hen de namen van al de edele of rijke familiën, die eertijds Lier bewoonden.

Buiten de zeven schepenen, maakten van den *vollen raad* of *plenum collegium* van het eerste liddeel: 1° de TWEE RENTMEESTERS, door de schepenen voor drie jaren gekozen, en gelast met het invorderen der ontvangsten, het betalen der uitgaven en opstellen der rekeningen; 2° de TWEE STADSSECRETARISSEN, insgelijks door de schepenen, maar voor het leven, benoemd, en 3° de SCHOUT of SCHOUTETH.

De *schout* was bij de gemeente de vertegenwoordiger des souvereins, wiens hoogheid en heerlijkheid hij gelast was te bewaren.

Gewoonlijk was hij *schildborstig* of van adel, werd rechtstreeks door den souverein benoemd, doch moest ingevolge de ordonnantie van Wenceslaus en Johanna van 1371, den eed doen in handen van den burgemeester,

Digitized by Google

om « benevens het recht des hertogen ook het recht van Stad en Bijvang te houden en te onderhouden. » Hij was stemgerechtigd lid van den vollen raad, en de ordonnantiën werden in naam van den « schouteth, borgemeester en schepenen » uitgevaardigd.

De commissarissen, die de schepenen aanstelden, benoemden op denzelfden dag de twee *dekens* en de zeven *oudermannen* der LAKENHALLE, die het *tweede* lid der stadsregeering uitmaakten. Oudtijds was die Lakenhalle, gelijk de naam het aanduidt, de vertegenwoordiging der lakennijverheid, die, als 't ware, geheel de handeldrijvende burgerij vereenigde. Later werden de leden der Lakenhalle onverschillig onder de gegoede ingezetenen gekozen, en vertegenwoordigden den middenstand. Niet zelden wordt een aftredend schepen lid der Lakenhalle, en meer gewoonlijk ziet men de personen eerst deel maken van de Lakenhalle, aleer tot het schependom op te klimmen.

Eindelijk maakten de *dekens der* AMBACHTEN ook de *gemeente*, of de *dekens en gemiene supposten* genoemd, het *derde* lid uit, en vertegenwoordigden geheel de kleine burgerij, de ambachtslieden, winkeliers en kleine neringen.

De handel en nijverheid waren eertijds niet vrij. Om een bedrijf uit te oefenen, moest men van een ambacht deel maken, eerst *leergast*, *werkman* zijn, om later *meester* te worden; en dit gebeurde niet, voor dat men zijn *proef-* of *meesterstuk* geleverd, en de som, die er toe stond, betaald had.

Elk ambacht had zijnen patroon, zijn altaar in de kerk, zijne toortsen en zijnen standaard bij de openbare plechtigheden en processiën, en zijne vergaderkamer. Het werd bestierd door zijne dekens, die door de schepenen werden benoemd, uit eene lijst van zes personen, door het ambacht opgesteld.

Het getal der *ambachten* onderging meer dan eens veranderingen. De verschillende takken eener nijverheid vormden eerst *één* ambacht. Nam een *tak* eene bijzondere uitbreiding, dan vroeg hij om tot een afzonderlijk ambacht ingericht te worden. Zoo vormden bij voorbeeld de bakkers en molenaars eerst één, later twee afzonderlijke ambachten. Bij het afschaffen der oude regeeringen door de Fransche republiek, waren er hier *twintig* ambachten : St-Joseph, of de timmerlieden, de 17 neringen, de kleermakers, de linnenwevers, de bakkers, de biervoerders, de brouwers,

Digitized by Google

de beenhouwers, de Vier Gekroonden (¹), onder welke de metsers, steenhouwers en schaliedekkers begrepen waren, de schoenmakers, de huidevetters, de smeden, de lakenmakers, St-Lucas of de schilders, de buildragers, de chirurgijns, de meerseniers of kramers, de schippers, de maalders en de hoveniers.

Gelijk wij reeds zegden, werden de bestuurleden niet gekozen door het volk als heden, maar *benoemd* door den souverein of in zijnen naam. Doch op die benoeming, oefenden de burgers eenigen, doch zeer beperkten, invloed uit, door het recht van VOORSTELLING.

Voor de dekens en oudermannen der Lakenhalle, werd de keus voorgesteld door de schepenen, die er *twee* moesten kiezen uit eene lijst van *zes* personen, door de dekens der ambachten opgemaakt, en de keus der schepenen werd overgegeven door de aftredende schepenen en de leden der Lakenhalle. Die voorstellingen moesten jaarlijks opgezonden worden aan den kanselier van Brabant door eenen gezworen stadsbode. Voor de XVIe eeuw werd het magistraat bijna alle jaren veranderd, en dezelfde persoon bleef zelden, meer dan twee of drie jaren, schepen; van de XVIIe eeuw af, werd het aftredend magistraat meermaals voortgezet, en sommige personen gedurende twintig, dertig jaren hernoemd.

Uit de vergadering der drie leden bestond de *Breede* of *Wijde Raad*, waaraan moesten onderworpen worden alle voorstellen strekkende tot belasting of bezwaring der gemeente, de beden van den souverein en de middelen om er in te voorzien, de belastingen, leeningen, het vervreemden of aankoopen van stadseigendommen, het maken van nieuwe werken boven de 400 gulden; alles in één woord wat het stadsfinantiewezen aanging, het goedkeuren der jaarlijksche rekening er in begrepen. Wanneer eene beraadslaging der drie leden noodzakelijk was, deed de burgemeester eerst zijn voorstel aan de schepenen, daarna werd het aan de Lakenhalle onderworpen, en eindelijk aan de dekens der ambachten. Elk lid nam afzonderlijk zijne beslissing.

De drie leden vormden dus den *raad* der stad.

Doch het eigenlijk bestuur behoorde aan de schepenen of heeren van het magistraat.

(¹) De Vier Gekroonden, patronen der metsers, zijn de martelaars: Severius, Victorinus, Christoffel en Severianus.

Digitized by Google

Het privilegie van 1326 bepaalde, zooals wij zagen, hunne macht. Zij mochten *statuten* maken, daarop *keuren* en *breuken* (straffen en beboeten) en een of twee goede mannen aanstellen, *meesters van de statuten* (magistri statutorum) genoemd, om hunne ordonnantiën te doen onderhouden.

Alle stedelijke ambten werden door hen vergeven. Zij noemden de rentmeesters, secretarissen en dekens der ambachten, en verder de kerkmeesters, de Heiliggeestmeesters, de aalmoezeniers, de keurmeesters, de hoofdmannen der schutterij, de wijkmeesters der poorten, de stadschirurgijns, de vorsters (1), den belleman, enz. De kosters werden door het kapittel voorgesteld en door het magistraat aangenomen. De organist der kerk en de beiaarder werden ook door de schepenen benoemd. Eindelijk hadden de schepenen het toeverzicht over de instellingen van weldadigheid en elk van hen werd bij loting, als momber van een dier gestichten, aangeduid.

Ziedaar alles wat het bestuur der *eigenlijke stad* betreft.

Doch het grondgebied van Lier begreep niet alleen de stad maar nog den *Bijvang*. Een woord opheldering over het OUD GRONDGEBIED is hier noodig.

De stad Lier was omringd van eenen kring, onder den naam van *Kuip* bekend, die met palen afgeteekend was, en tot in 1866 de vijfde wijk der stad vormde. Die palen voor de eerste maal in 1244 geplaatst, werden in 1562 (7 Augusti) en later in 1708 en 1709 (2) hernieuwd.

De *Kuip* ging buiten de Lisperpoort tot aan de Arendbeek, buiten de Antwerppoort tot aan de beek voor het Pannenhuis, buiten de Mechelpoort nevens den nieuwen Dijk en het Berdenhuis, die buiten de kuip bleven, buiten de Molpoort tot aan de Ankerkens, en buiten de Leuvensche poort tot aan den Koning van Spanje, de Boerin, het Plaisant en het Schransken, die allen tot den Bijvang behoorden.

Eenige dier scheidspalen der kuip bestaan heden nog, een onder anderen buiten de Molpoort in eenen hof op het Hoogveld. Die paal draagt het wapen der stad en het jaartal 1708.

(1) *Vorster* of *Veuster* is de benaming, welke hier de stadsdienaars nog dragen. — Het woord beduidt bosch- of woudwachter (forestier).

(2) *Actboecken*, d. I, bl. 146; d. IV, bl. 95.

Digitized by Google

De *Kuip* was met de stad onderworpen aan dezelfde wetten en gebruiken.

Wat buiten de palen der kuip viel, heette de *Bijvang*, die door andere costumen geregeerd werd en onder eene andere juridictie stond.

De *Bijvang* begreep de drie gehuchten *Lachenen*, de *Mijle* en *Hagenbroeck*, de *drie tenten* genoemd, die deel maakten van de parochie van St-Gommar, zoodat die inwoners te Lier gedoopt, getrouwd en begraven werden, en verder de dorpen Kessel, Nijlen, Bevel en Emblehem. Lachenen bevatte in 1435, 341 bunderen, de Mijle 479, Hagenbroeck 738, Emblehem 491, Kessel 574, Nijlen 610 en Bevel 208 bunderen.

Voor dien *bijvang* bestond een bijzonder schepencollegie, de SCHEPENEN VAN DEN BIJVANG. Dit college werd benoemd door dezelfde commissarissen, die de schepenen der stad aanstelden, en bestond uit drie schepenen der stad, waaraan *vier* andere schepenen werden toegevoegd, genomen onder de ingezetenen van den Bijvang, te weten : een uit Nijlen, een uit Kessel en Bevel, een uit Emblehem en Hagenbroeck, en een uit Lachenen en de Mijle.

Dusdanig was de samenstelling der oude Liersche regeering en hare bedieningen, wat het *bestuur* aangaat.

Doch hare macht bepaalde zich niet bij de bestuurlijke zaken. Van onze hedendaagsche begrippen over de scheiding der bestuurlijke en rechterlijke machten, had men, in de oude samenleving, schier geen begrip. De schepenen, waren ter zelfder tijd, de bestuurders der stad en de *rechters* der burgers.

Beschouwen wij thans onze oude magistraten in die laatste hoedanigheid.

De zeven schepenen der Stad vormden de eerste rechtbank en kenden over *al de crimineele zaken* in Stad of Bijvang gerezen.

Het onderzoek of examinatie moest in tegenwoordigheid van ten minste twee schepenen gebeuren, en de gevangenen binnen de drie dagen voor de schepenen beticht worden, zoo niet konden zij hunne vrijstelling vergen. De schout vervulde het ambt van openbaar ministerie; te zijnen verzoeke werden de betichten ingedaagd, de wet toegepast, en de straf uitgevoerd (1).

(1) In criminele zaken « den lyve of leth aengaende » was de schout van Antwerpen de opperste officier. Doch hij stelde gewoonlijk den schout van Lier als zijnen plaatsvervanger aan, voor alles wat het vonnis voorafging, zich enkel de uitvoering voorbehou-

Digitized by Google

De macht der schepenen was onbeperkt. Zij mochten de betichten naar de pijnbank zenden, tot ballingschap veroordeelen, en zelfs de doodstraf uitspreken. Zij legden soms zeer strenge, dikwijls zonderlinge straffen op. Zoo werden er personen veroordeeld, om gegeeseld en de ooren afgesneden te worden, anderen tot bedevaarten naar het heilig land, naar St-Jacob in Galliciën of ook naar O.-L.-Vrouw van 's Hertogenbosch. Onze actboeken bevatten een aantal dier oude vonnissen (1).

In *burgerlijke zaken* kenden de stadsschepenen enkel van geschillen onder de poorters en ingezetenen der Stad.

Over processen, de inwoners of goederen des *Bijvangs* aangaande, vonnisten de schepenen van den bijvang.

Tegen de vonnissen van de schepenbank der stad, ging men in beroep bij de schepenen van Antwerpen, tegen die der schepenen van den bijvang bij den raad van Brabant.

De *schepenen van den bijvang* waren insgelijks rechters van alle beroepen of appelatiën en hoofdvonnissen der schepen-vierscharen der veertig dorpen, vlekken, voogdijen, kapittels, hoven en heerlijkheden, die van

dend. De schout had tot zijnen dienst twee meiers, eenen vorster, eenen dienaar door de schepenen benoemd, en eenen zwaarddrager door den souverein aangesteld.

Een der schepenen was aangeduid als stedevoogd des schouts, om hem bij ziekte of afwezigheid te vervangen.

(2) Ziehier eenige voorbeelden : In 1514 werd *Simon Michiels* tot ballingschap veroordeeld voor dieverij; in 1516 *Jan Verlinden* tot acht dagen op water en brood te zitten en eene bedevaart naar St-Jacob in Galliciën te doen, om onbetamelijke woorden gesproken te hebben; in 1517, *Gijsbrecht De Darre* tot gegeeseld en de rechter oor afgesneden te worden, om eene beurs gestolen te hebben; in 1517 *Nicasius Van Lare* om aan de galg gehangen te worden, op de Donck buiten de Antwerppoort; in 1518 *Jan Verlinden* tot eene bedevaart naar O.-L.-Vrouw van 's Hertogenbosch; in 1526 *Gommar Weelde* tot het voorste lid van den vinger zijner rechterhand afgesneden te worden, omdat hij voor het einde zijner ballingschap in de stad wedergekeerd was. — Vonnissen om gehangen of onthoofd te worden komen meermaals voor.

In 1551 werd *Willem De Heeldt* blootshoofds op de voorpui van het stadhuis tentoongesteld, met een valsch briefken, door hem gemaakt, aan zijn kleed gehecht. In 1546 komt eene vrijspraak voor, van *Elisabeth Geens*, die de koeien van St-Elisabethgasthuis gemolken had, alleenlijk voor hare kleine kinderen. Tot dat Joseph II, op 4 Januari 1787, de pijnbanken afschafte, konden de beschuldigden op vonnis der schepenen gepijnigd worden. Dit moest gebeuren in bijzijn van ten minste twee schepenen, door den voorzitter aangeduid, en mocht niet langer duren dan de schepenen noodig oordeelden.

Digitized by Google

den bijvang ressorteerden en dezelfde costumen volgden (art. 22 der costumen van Lier.)

Nevens de schepenbank bestond de rechtbank der Lakenhalle. De oudermannen der LAKENHALLE spraken recht over de geschillen ontstaan over de wollen, lakens, kanten, garens, de *comerschap* van saaien, zijden en linnen.

De overdekens der Lakenhalle vervulden, bij die rechtbank, dezelfde bediening als de schout bij de schepenbank.

Het toezicht over den handel behoorde aan de Lakenhalle, en alle jaren gingen de dekens omtrent O.-L.-V. Lichtmis, de ellen en maten in de winkels ijken, en sloegen de overtreders in de boet.

Tegen de vonnissen der Lakenhalle kon men in beroep gaan voor den raad van Brabant of de schepenen van Lier, ter keuze der partij.

Eindelijk oefenden de dekens en gezworen der ambachten een zeker gezag uit in het ambacht, en hadden het recht de leden van het ambacht te *corrigeren*.

Wil men die oude rechtbanken bij de hedendaagsche instellingen vergelijken, dan is de schepenbank, de rechtbank van eersten aanleg, met meer uitgebreide bevoegdheid, en staat de schout gelijk met het openbaar ministerie of den procureur des konings; de Lakenhalle is de rechtbank van koophandel, en de dekens der ambachten herinnert eenigszins de wijzemannen raad of conseil des prud'hommes.

De schout had het recht de schepenen te doen vergaderen zoo dikwijls hij het noodzakelijk oordeelde.

Doch de schout en schepenen der stad hielden *alle* weken eenen gewonen *rechtsdag*, des *vrijdags*, en alle veertien dagen, vergaderden zij met de schepenen van den bijvang *in vierschaar* of *gerechtsdag*, in welken allen gezamenlijk zaten, en recht deden, elk in de zaken hem toebehoorend.

De gerechtsdagen werden alle twee weken *'s maandags* gehouden. Op het archief berusten 64 registers getiteld *vrijdagsche rollen* en *maandagsche rollen*, behelzende de zaken door onze schepenbanken behandeld.

De Lakenhalle hield zitting alle dinsdagen, en mocht overigens recht doen zoo dikwijls zij wilde.

Buiten de bestuurlijke en rechterlijke macht, waren de schepenen nog gelast om aan de contracten en overeenkomsten een openbaar karakter te

Digitized by Google

geven of goedenisbrieven af te leveren, en stonden als OPPERVOOGDEN over de weezen en onmondigen.

Hunne JAARWEDDEN bestonden oudtijds enkel uit eene vergoeding voor de vacatiën of diensttijden. De ordonnantie van 22 Juni 1624 bepaalde eene vaste jaarwedde, voor den burgemeester van 50 gulden, en de schout, schepenen, rentmeesters en secretarissen genoten voor hunne gewone comparutiën, vier dagen ter week, elk acht stuivers. De dekens en oudermannen genoten dezelfde vergelding.

Buiten de vacatiegelden, waren aan de plaatsen zoogenaamde *profijten* gehecht, die hunnen oorsprong hadden in oude gebruiken. Zoo kregen de burgemeester, schepenen en schout hun *tabbaertlaken*, hunnen *heeten coeck*, hunnen *alderkinderen*, herinneringen aan de maaltijden die eertijds van stadswege gehouden werden, op verloren maandag, vastenavond, onnoozele kinderen, enz.

Om al de rechten binnen de stad te genieten, moest men : *Poorter* of *Burger* zijn.

De poorterij bekwam men bij geboorte of bij aankoop. De som werd door het magistraat bepaald en bedroeg eerst 24, later 66 gulden.

De *Poorters* mochten voor geene andere rechters of rechtbanken *betrokken* worden of *te recht staan* dan voor hunne schepenen. Dit was de uitdrukkelijke schikking van het privilegie van 1326.

Dit schoon voorrecht bezaten onze voorvaders tot in den Spaanschen tijd, wanneer de plakkaten van Keizer Karel en Philips II de oude volksrechten miskennend, de misdaden van *gekwetste majesteit*, *ketterij* en *ongeloof*, aan het vonnis der schepenen, onttrokken.

De poorters alleen konden in een ambacht opgenomen worden. Buiten de poorters bestonden de INGEZETENEN, personen, die te Lier gegoed zijnde, sinds jaar en dag, de stad bewoonden. Zij genoten dezelfde bescherming als de poorters, maar deelden niet in hunne voorrechten.

Van al die instellingen was het *schependom* het oudste, en bestond van den tijd dat Lier tot stad verheven werd.

Van de oudste schepenen zijn de namen niet bewaard gebleven. In de akte van Hendrik I in 1211 gegeven, in *ecclesia St-Gummari*, komen wel eenige personen voor, *scabini* genoemd, in 1316 vindt men dat *Gerungus Bulen* en *Jan van Zanthoven* schepenen der stad waren; uit de veertiende

Digitized by Google

eeuw bezit men eenige namen, doch eerst in 1416 begint de eenigszins regelmatige lijst onzer magistraten.

De oudste bekende schout is *Jan van Ophem*, in 1391.

Even als elke stad, elke gemeente, haren bijzonderen regeeringsvorm had, bestonden er ook voor elke plaats, bijzondere gebruiken of *costumen*.

De wetten werden niet gestemd en uitgevaardigd, gelijk heden, zij werden gevormd door het gebruik. De verzameling der verschillende gebruiken eener plaats, heette de *costumen*.

Licht is het te begrijpen, hoe dikwijls die ongeschreven gebruiken, verschillend van plaats tot plaats, onzeker en duister waren, en aanleiding gaven tot eindelooze processen.

Om in die verwarring eenige orde te brengen, beval keizer Karel bij edict generaal van 6 October 1531, en bij edict van 4 October 1540, de costumen te verzamelen, in schrift te stellen, en aan den raad der provintie, op te zenden om door den souverein vastgesteld, en als wet bekrachtigd of *gehomologeerd* te worden. De costumen van Lier werden in 1569, ingevolge bijzonder edict van 13 Maart, opgezonden, de homologatie echter heeft geene plaats gehad; doch de costumen werden in 1669 te Mechelen bij Jan Jaye in druk uitgegeven; en vormden een volledig burgerlijk wetboek; waren er echter punten door de Liersche costumen niet voorzien, dan moesten de costumen van Antwerpen toegepast worden. De manier van procedeeren was geregeld door bijzondere schikkingen, op 15 Juni 1669 door de zeven schepenen in pleno collegio vastgesteld. De costumen van Lier bleven in voege tot aan de Fransche Republiek, enkele bepalingen door het burgerlijk wetboek behouden, worden nog heden toegepast.

Digitized by Google

VIJFDE HOOFDSTUK.

WENCESLAUS EN JOHANNA.

1355-1404.

Blijde inkomste. — Eed te Lier. — Lodewijk van Male verovert Brabant (Oogst 1356) — Onderwerping der steden. — Opstand. — Vrede van Aath (1357). — Antwerpen aan Lodewijk van Male. — Oorlog met den hertog van Gulik. — De Lierenaars in dien krijg. — Slag van Baswilre. — Verbond der steden van 1372. — Overeenkomst van 1373. — Dood van Wenceslaus (1383). — Brabant onder Johanna. — Oorlog met den hertog van Gelder, — Beleg van Grave. — Nieuwe krijgstocht. — Johanna doet afstand van het bestuur.

Lier tijdens de XIVe eeuw. — Aangroei der lakenweverijen. — Voorrechten door Johanna verleend. — De eerste omheining der stad voltrokken (1317). — Vergrooting der stad (1389). — Werken binnen de stad. — Het stadhuis en de Halletoren (1369). — Woningen van edelen en burgers in de XIVe eeuw. — Branden. — De nachtwakers. — Instellingen der XIVe eeuw. — St-Jacobs godshuis. — Het Rabauwen godshuis. — Kerkelijk Lier. — De verkenningen der reliquiën van St-Gommar van 1354 en 1370. — De Geeselaars. — De schuttersgilden. — Bijzonderheden.

Toen Jan III overleed, dacht men den vrede verzekerd. Wenceslaus en Johanna hielden hunne plechtige intrede in de steden en legden den eed af, de privilegiën en voorrechten te eerbiedigen. Dit heette de *Blijde Inkomste*.

Te Lier luidde de eed :

« Dat zwere ik, als hertog van Brabant, voor mij en mijne » nakomelingen, dat ik zal houden en doen houden der stad en » des bijvangs recht van Lier, hare privilegiën, usagiën, her-

Digitized by Google

» bringen en oude costumen, hun voortijden bij de hertogen en » hertoginnen van Brabant, onze ouders en voorouders zaliger » memorie, verleend en bij hen gebruikt, naar mijn beste macht » en vijf zinnen ; zoo moet God mij helpen en het heilig Evangelie. »

De geestdrift bij het onthaal der nieuwe vorsten was algemeen, doch van korten duur.

De tweede dochter van Jan III, Margareta, gemalin van Lodewijk van Male graaf van Vlaanderen, beklaagde zich haren bruidschat niet te ontvangen. Onder dit voorwendsel viel Lodewijk van Male in Brabant, versloeg het hertoglijk leger in den slag van *Scheut*, en veroverde Brussel (17 Oogst 1356).

De Brabantsche steden haastten zich, den overwinnaar bij te treden.

Op 18 Oogst had Brussel zich onderworpen. Voor den 24en volgden Antwerpen, Zout-Leeuw, Thienen, Lier dit voorbeeld; en Lodewijk liet hun weten, dat hij hen in trouw ontvangen had, « nieuwe meyeren ende rechtre » zoude aanstellen en jaarlijks de wet vernieuwen.

Vlaamschgezinde ambtenaars werden aan het hoofd der besturen geplaatst, onder anderen der « meyrien van Antwerpen, begrijpende : Harenthals, Zanthoven, Waterlant, Conteke en Liere (1) » en geheel Brabant had op eenige dagen een geheel nieuw aanzien gekregen. Doch Lodewijk van Male, die als een dwingeland geboekt staat, wist zoomin het hart der Brabanders te winnen als hij de liefde der Vlamingen bezat.

De Brusselaars stonden tegen den veroveraar op, die Brabant even spoedig moest verlaten, als hij het overrompeld had (Novem-

(1) Zie brieven van Lodewijk van Male aan gemelde steden : *Brab. Yeesten*, v. II, bl. 500 en 521. Onder de edelen, die manschap deden aan Lodewijk, komen voor : Jan Bruman van Liere, Jan Vathem van Liere, Jan van Ghent van Liere, Clais Fs. Pieters van Liere.

Digitized by Google

ber 1356). Wencelaus wist uit dien omkeer geen voordeel te trekken en liet zich eene vernederende overeenkomst opdringen « *de vrede van Aath.* (4 Juli 1357). Mechelen en Antwerpen met de onderhoorige dorpen, Hove, Bouchout, Schilde, enz. werden aan Lodewijk van Male afgestaan.

Het Liersch grondgebied vormde toen de uiterste grens van Brabant, en aan Lier viel het voorrecht ten deel, om in plaats van Antwerpen, eenen afgevaardigden naar den raad van Cortenberg te zenden (1372).

Wenceslaus onmachtig om de eer des lands te handhaven was even onbekwaam om den vrede te behouden. Te Brussel ontstonden geschillen, te Leuven zware onlusten onder *Pieter Coutereel.* Nauwelijks waren die oneenigheden eenigszins bijgelegd, of de hertog geraakte in oorlog met zijne naburen.

Eene bende roovers, naar hun opperhoofd *Linfars* genoemd, maakten in de Rijnlanden de wegen onveilig. Wenceslaus trof eene overeenkomst met den hertog van Gulik om de roovers uit te roeien; doch deze bevoordeelde onderduims de *Linfars*, en verleende hun schuilplaatsen in zijne burchten.

Wenceslaus verbitterd over die trouwloosheid, vereenigde zijne goede steden te Leuven op eene plechtige vergadering, waarbij Lier zich door ridder *Jan van Mol* en *Boudewijn van Eysendyk*, liet vertegenwoordigen.

De oorlog werd aan Willem van Gulik verklaard, en in den zomer van 1371, bevond zich een leger van acht duizend man te Maastricht vergaderd.

De schutters van Lier trokken op met de steden en dorpen van het markgraafschap, onder de bevelen van de gebroeders Willem, Woutert, en Adam van Berchem, Jan en Hendrik van Ranst, Godefroy van Lier, heer van Immersele en Wommelghem, Karel

Digitized by Google

zijn broeder, Arnoud van Craynhem, heer van Grobbendonck, Jan van Lier, heer van Norderwijck, Woutert van Sompeken, Jan van Polanen, Jan van Renesse, Hendrik van Bergen, Niklaas van Kets, Jan van Nieuwstraeten, Jan van Schadebroek, Jan van den Haute, Jan van Nieuborg en andere edelen.

Wenceslaus stelde zich aan het hoofd des legers, en ontmoette de vijandelijke macht te *Baswilre*, tusschen Gulik en 's Hertogenrode. De Brabanders behaalden eerst eenig voordeel, doch ondergingen ten laatst eene schrikkelijke nederlaag. Duizenden voetgangers, vooral schutters der steden, sneuvelden op het slagveld en Wenceslaus, met 270 edelen, viel in de handen des vijands (22 Oogst 1371). Een der Liersche aanvoerders *Jan van Lier*, heer van Norderwijck, verloor het leven in den strijd (1).

In tegenwoordigheid van zulke ramp, vergaderden aanstonds de afgevaardigden der steden te Brussel (18 Februari 1372) en hernieuwden plechtig de beloften elkander hulp en bijstand te leenen. Veertig steden en vrijheden, waaronder *Lier*, teekenden dit verbond (2).

Wenceslaus, die een jaar op het slot van Niedecken gevangen bleef, bekwam zijne vrijheid door tusschenkomst des keizers.

Aanstonds werden de staten te Cortenberg opgeroepen. Zij bekwamen de bevestiging van al de vrijheden, en stemden een hulpgeld van 900,000 Vilvoordsche mottoenen (bij de zeven millioen franken), om den hertog te helpen; doch wanneer het op betalen aankwam, deden zich nieuwe moeilijkheden voor. Eene overeenkomst (3) tusschen den hertog en de drieentwintig steden, waaronder

(1) Van Lom geeft bl. 181 en volgende eene uitgebreide beschrijving van dien krijg, met de namen van al de legerhoofden.

(2) *Luyster van Brabant*, I, bl. 144.

(3) *Luyster van Brabant*, I, bl. 164.

Digitized by Google

Lier, gesloten, vertrouwde de invordering der hulpgelden aan twee leden van den landsraad, twee ridders en zes burgers der steden. (30 april 1373.)

De rust geraakte echter niet hersteld. Te Leuven stonden de ambachten tegen de patriciërs op, belegerden het raadhuis en doodden de leden van het magistraat. Wenceslaus wilde de Leuvenaars voorbeeldig straffen. De meier, Jan van Montenaken, vergezeld van de vertegenwoordigers der Brabantsche steden, waaronder Brussel, Thienen, Nijvel, Lier enz., gingen de genade van den hertog afsmeeken, en door de tusschenkomst des bisschops van Luik werd de vrede gesloten (1383); doch de welvaart der oude hoofdstad van Brabant was voor immer vernietigd.

Wenceslaus overleed hetzelfde jaar, aan zijne weduwe eenen ingewikkelden toestand achterlatende. De steden moesten andermaal groote toelagen verleenen en weldra de hertogin met de wapens ter hulp komen.

Willem, hertog van Gelder, vroeg de wedergave van het land van Valkenberg, en begon met de stad *Grave*, op de noordergrens van Brabant, door verraad te overmeesteren.

De steden werden gedagvaard, en de Liersche schutters trokken op naar het beleg van *Grave;* doch een verdrag werd getroffen (1386).

De stad Lier rustte intusschen hare legerbenden beter uit (1), en weldra herbegon de oorlog met Willem van Gelder. Met een leger van veertig duizend man, sloegen de Brabanders zich voor Grave neder; doch ten gevolge van hunne gebrekkige krijgstucht lieten zij zich door den vijand verrassen.

(1) 4000 stuks booggeschut werden door *Maerten Buck* aan het magistraat geleverd tegen 2 mottoenen 21 vliggen het duizend; men betaalde voor het scherpen 2 mottoenen 10 vliggen, en 3 handbogen met de dovers werden aangekocht en met den lijfkoop 15 mottoenen betaald. — Van Lom, bl. 194.

Digitized by Google

De schrik deed het overige. De Brabanders namen de vlucht, krijgstuigen en levensmiddelen in de handen der belegerden achterlatende. De koning van Frankrijk moest Johanna ter hulp komen en deed in 1388 den vrede sluiten.

Doch in 1397 dreigde de oorlog weder. Woutert van Overrijn, onderdaan van den hertog van Gelder, kreeg op de kermis van 's Hertogenbosch, twist met eenen burger der stad. De Bosschenaars stonden hunnen medeburger bij, Woutert riep de Gelderschen, die het feest bijwoonden, ter hulp, en een volksoploop ontstond, tot dat de schout Woutert van Overrijn deed bij den kop vatten en in de gevangenis werpen. Hij werd later ter dood verwezen.

Willem van Gelder, over dit vonnis verbitterd, dreigde wraak te nemen op 's Hertogenbosch. Johanna beschreef hare steden en onze schutters moesten naar Noord-Brabant vertrekken, om dit gewest en de grenzen te bewaren. *Aert van Immersele* stond aan het hoofd der Liersche hulpbenden, die, onverrichter zake, terugkeerden en het volgende jaar weder moesten opkomen, zonder dat men iets deed, dan wat plunderen en branden.

Johanna was intusschen oud geworden, zij had geene kinderen, en hare erfenis kwam toe aan hare nichte *Margareta van Male*, dochter van *Lodewijk*, die Mechelen en Antwerpen in bezit hield. *Margareta* was gehuwd met *Philips den Stoute*, hertog van Burgondië en van Vlaanderen. Er werd besloten die twee laatste staten aan hunnen oudsten zoon *Jan zonder Vrees* te geven, terwijl Brabant en Limburg bestemd waren voor den tweeden zoon *Anthonis*, die ook Antwerpen en Mechelen bekomen zou.

Digitized by Google

LIER TIJDENS DE XIVe EEUW.

De regeering van Johanna en Wenceslaus, was noodlottig voor de groote steden, vooral voor Leuven, waar de aanhoudende burgertwisten aan handel en nijverheid den doodsteek gaven.

In de kleine steden deed zich niets dergelijks voor, en vele vluchtelingen zochten daar veiligheid en bescherming.

Dat die verhuizing van werklieden uit groote steden naar de mindere plaatsen, op groote schaal gebeurde, getuigt een privilegie door Wenceslaus en Johanna op 19 Mei 1381 aan Lier verleend, bevelende « dat de gebannen uit de vrije steden te Lier geen poorter kunnen worden en dat de vreemde personen de vrijheid der stadshalle niet mogen gebruiken (1). » De toeloop vreemdelingen had waarschijnlijk den wedijver der gevestigde nijveraars opgewekt.

De lakennijverheid nam hierdoor, in de XIVe eeuw, eene groote uitbreiding. Het getal wollewerkers groeide merkelijk aan, tot zooverre, dat de *droogscheerders* op 19 Juli 1387 (2) van Johanna een privilegie bekwamen, om een afzonderlijk ambacht uit te maken, en dezelfde hertogin octroi verleende om eene *werkklok* te hangen, om met het luiden derzelve de werken te doen ophouden en aangaan, een privilegie dat enkel aan de groote steden behoorde, en als een der voornaamste voorrechten der gemeenten aangezien werd (3).

Onder zulke voorwaarden moest het stadje, waarvan wij in de dertiende eeuw de eerste uitbreiding vaststelden, zich spoedig ontwikkelen.

De eerste omheining werd in de eerste helft der XIVe eeuw

(1) *B. Berckmans*, d. II, b. 66.
(2) *Ibid.*, d. I, b. 179.
(3) *Ibid.*, d. III, b. 231.

Digitized by Google

voltrokken door het afmeten der vesten van de Mechelsche-Binnenpoort tot aan de Eekelpoort, en van daar tot aan de Nethe nabij St-Jansbrug (1317) en in de tweede helft werden de poorten gebouwd : de Lisperbinnenpoort in 1367, de Mechelsche-Binnenpoort in 1368, de Eekelpoort in 1375 en eindelijk de muren en de toren nabij de Mechelsche-Binnenpoort in 1383.

Die eerste vestingwerken (1) der stad, bestonden tot in het midden der XVIIIe, gedeeltelijk zelfs tot in het begin der XIXe eeuw. Weinig blijft er thans nog van over. De toren bij de St-Jansbrug, thans de herberg « het torentje », een stuk toren op de kaai, thans een magazijn, het onderste deel der Eekelpoort, (want de bovenbouw werd in 1728 vernieuwd) is alles wat men van de oudste vestingen aanwijzen kan.

Nauwelijks was de eerste omheining voltrokken, of de bevolking groeide dermate aan, dat de binnenstad te eng, en eene vergrooting noodzakelijk werd. In 1383 kocht het magistraat een veld genaamd *Strijpensveld*, liet er straten door trekken, en eene geheel nieuwe wijk ontstond in de nabijheid der Kluizekerk.

Dit eerste uitbreidingswerk werd spoedig door eene algemeene vergrooting gevolgd. In 1389 deed het magistraat afmeten, hoeveel het zou kosten om de stad rondom te vergrooten. Men begon te meten van de groote vest buiten de Leuvensche poort tot aan den Pettendonck, van daar tot aan de Nethe, en van de Nethe achter

(1) Van Lom bevat eenige aanteekeningen over die werken : in 1367 werd eene roede metselwerk aanbesteed voor 20 mottoenen, het timmerwerk der Lisperpoort voor eene gelijke som aangenomen door meester *Jan Van Louk*. Een last schorren of ruwe witte steenen kostte 9 mott. eene roede rotssteen 12,100 veertelen kalk 11, en 54,000 kareelsteenen 32 mottoenen. Doch welk was de waarde van eenen mottoen of mouton? Van Lom, zegt dat hij 4 $^1/_2$ stuivers waard was. Mertens berekend eenen mottoen op fr. 14.72 indien men uitgaat van de goudwaarde en op 10 53, bij het nemen der zilverwaarde. Het timmerwerk der Lisperpoort kostte dus, volgens Van Lom 90 st., volgens Mertens 210 fr. Zie *Vaderlandsch Museum* van prof. C. P. Serrure, d. II, bl. 348.

Digitized by Google

het Beggijnhof tot aan de Nethe bij het Spui, over de plaatsen waar later de buitenpoorten gebouwd werden, hetgeen met den beemd der weduwe Smits, een totaal van 2492 roeden opleverde. De Kluizekerk, het Beggijnhof werden bij de stad ingelijfd en de omheining der stad vastgesteld gelijk zij gedurende eeuwen onveranderd is gebleven. Onlangs is bij het graven des afleidingskanaals een deeltje grond nabij de Lisperpoort bij de stad ingelijfd, voor het overige, is het Lier van 1872 gebleven, gelijk het in 1389 afgemeten werd.

Met die vergrooting staat waarschijnlijk een privilegie van Joanna in betrekking, bevelende, dat de vrijheid van Lier buiten al hare poorten omgaande, zich eeuwiglijk zal uitstrekken tot aan den nieuwen pas, die de stad heeft doen graven (18 Juni 1388) (1).

De vesten der nieuwe omheining werden nog hetzelfde jaar gegraven en de Leuvensche-Buitenpoort aanbesteed; doch het bouwen der andere poorten, werd tot het begin der volgende eeuw verschoven.

In het inwendig der stad werden tevens belangrijke werken uitgevoerd, in 1393 de toren op de vischmarkt, oudtijds het *steen* genoemd, gebouwd, hetzelfde jaar St-Jansbrug in hout getimmerd terwijl men reeds in 1377 begonnen was met de voorname straten te kasseiden, als de straat aan het kerkhof, en de Antwerpstraat (2). De Markt voor het raadhuis, de Eekel-, Mechel-, Lisper- en Blokstraten werden in het jaar 1383 gekasseid. Om die werken uit te voeren had de stad in 1357 vergunning gekregen om 50 a 60 bunderen vroenten te verkoopen.

(1) *Liersche herrinneringen*, 8 Juni 1868. — In de *Actb.* niet vermeld.

(2) Rekening van 1377 door MERTENS uitgegeven, in den *Codex diplomaticus neerlandicus*, Utrecht 1860.

Digitized by Google

Doch het voorname werk der XIVe eeuw was het bouwen van het STADHUIS.

Reeds in 1200, bezat Lier, volgens VAN LOM, een raadhuis. Zeker bestond hier, in het begin der XIVe eeuw, eene *Halle*, waar het magistraat vergaderde, en de lakens gekeurd en verkocht werden, gelijk de privilegiën van 1326 en 1338 getuigen. Doch hoe zag die eerste Halle er uit? Wellicht verschilde zij niet van de Hallen, die toen in de andere steden bestonden, en was zij niets meer, dan een houten kraam, misschien grooter, doch niet schooner, dan de marktkramen, welke wij tegenwoordig zien.

In 1367, werden de eerste toebereidsels gemaakt, om een gebouw, waardig van den steeds toenemenden bloei der stad, op te richten.

Het timmerwerk werd aan meester *Van Mierbeke* voor 770 mottoenen aanbesteed, een jaar later het gebouw gedekt, in 1369 de kelders gewelfd en de schepenkamer geplaveid, in 1383 het beeldhouwwerk boven de deur, waar O. L. Vrouw met twee engelen in stond, vervaardigd, en beelden en deur geheel verguld. Dit eerste raadhuis, in 1410, door het bijvoegen eener nieuwe kamer vergroot, bestond tot in het jaar 1740, wanneer het ten grootsten deele afgebroken, en door het huidige gebouw vervangen werd In 1418 hield het op, tot Lakenhalle te dienen, en bleef ter uitsluitelijke beschikking van het magistraat (1). Nevens het raadhuis bouwde men een *Belfort* of *Halletoren*, het kenteeken der vrije gemeenten. In 1369 was die toren voltrokken tot aan den uurwijzer, waaronder thans het jaartal 1369 staat, doch in 1411 werd het dak weder afgebroken en het Belfort bekroond met de slanke naald, omringd van vier torentjes, welke wij thans

(1) Zie het afbeeldsel van het oud stadhuis, op de plaat van den ommegang van 1722.

Digitized by Google

nog zien. Op de naald plaatste men eenen vergulden appel van 16 pond, en op de kleine torentjes 16 kleine vergulde appelen en vier vaantjes.

Onze Halletoren wordt als een der sierlijkste belforts van het land beschouwd. M. DECKENS geeft HENDRIK MYS, van Mechelen, als den bouwmeester op (1).

Buiten die openbare gebouwen, verrijkte Lier in de XIVe eeuw met eenige aanzienlijke woningen, door de edele familiën gebouwd. Een enkel dier gebouwen, toonbeeld der burgerlijke bouworde uit de XIVe eeuw, is tot ons gekomen : het *Keizershof* bij den ingang der Mechelstraat gelegen, dat reeds in 1317 vermeld wordt, en eertijds den naam van *Hof van Colibrant* droeg, zijnde het eigendom van een oud Liersch geslacht, welks leden meermaals deel maakten van het stedelijk magistraat.

Men zoude echter een valsch denkbeeld opvatten, indien men zich het Lier der XIVe eeuw, naar aanleiding van dit gebouw, voorstelde.

Zoo vertoonden zich de woningen van enkele edelen ; doch de burgershuisjes waren meestal in hout of riet opgetrokken, en met strooi gedekt. De houten gevels en strooien daken bestonden, niet alleen hier, maar zelfs in de naburige grootere steden, als Antwerpen en Mechelen, en hielden zoo lang stand, dat, tot in het midden der XVIe eeuw, het magistraat premiën betaalde aan de personen, die hunne huizen met schaliën of tichelen, in plaats van berd of strooi, lieten dekken. (Rek. 1550).

(1) Terwijl het raadhuis in aanbouw was, vergaderden de schepenen ten huize van Boudewijn van Ysendike en genoten, op elke zitting, ieder eenen pot wijn. De rekening van 1377 gewaagd van eenige zittingen bij van Ysendike gehouden. Het verteer beliep, telken keer, ettelijke potten wijn en kostte aan de stad soms vier mottoenen « boven het voordeel » der leden.

Digitized by Google

J.J. DE WEERT

OUDE HOOGE BRUG

Digitized by Google

Digitized by Google

Het bestaan dier houten huizen geeft de verklaring der schrikkelijke branden, waar onze kronijken van gewagen, en die, in eenige uren, geheele wijken in asch legden.

Een dier branden in 1370, buiten de Ballaerpoort of Leuvenschepoort, uitgebarsten, gaf aanleiding tot het aanstellen van wakers, die 's nachts de straten doorkruisten; roepende *hoed u vier.*

De rekening van 1377 (') gewaagt van twee dier wakers *Austine Van Graethoven*, en *Willem Grotornen*, die van stadswege, elk 10 grooten ontvingen, voor elken nacht dat zij riepen : *hoed u vier.* Tot in het begin onzer eeuw bleef die instelling in voege.

Wij handelden tot hiertoe, over den algemeenen toestand onzer stad in de XIVe eeuw, gaan wij thans tot de bijzondere instellingen over.

Lier, dat reeds van in de XIIIe eeuw, een gasthuis, eene H. Geesttafel en een godshuis voor oude vrouwen, St-Antoniusgodshuis, bezat, verrijkte, in de XIVe eeuw, met twee nieuwe liefdadige gestichten, *St-Jacobs godshuis* voor oude mannen, en een godshuis voor pelgrims en reizigers, het *Rabauwengodshuis* genoemd.

St-Jacobs Godshuis werd, zegt Van-Lom, omtrent de XIIIe eeuw gesticht, en in de oude tijden door eenige leeke broeders bestuurd, als blijkt uit de bulle van Paus Innocentius III.

Niets bewijst de echtheid dier bewering, en dit godshuis behoort in de XIVe eeuw te huis.

(') Van het jaar 1377 hebben er regelmatige stadsrekeningen bestaan. Uit de XIVe eeuw zijn echter maar enkele deelen tot ons gekomen. Zoo bezit het archief de rekeningen van eenige maanden der jaren 1393, 1394, 1395, 1396 en 1397. — Van het jaar 1416 tot op onze dagen, zijn de stadsrekeningen, zonder groote leemten, voorhanden.

Digitized by Google

In 1383 deed het magistraat St-Jacobs Kapel, op de markt, bouwen, en bekwam in 1387 van Paus Clemens VII, de toelating, om zoo wel in die kapel als op het stadhuis, mis te laten lezen, door twee priesters, door de stad aangesteld en bezoldigd. In 1411 vernieuwde men den gevel der kapel, die in 1479 afbrandde, doch weder herbouwd werd. In den Spaanschen tijd werd die kapel, toen *Spaansche Kapel* genoemd, tot parochiekerk voor de bezetting aangewezen, en onder het beheer der Jezuïeten gesteld.

Nevens die kapel stonden eenige huisjes, met ingang op de markt ter noorderzijde van het kerkje, en die vormden St-Jacobs Godshuis. In 1496 waren er twaalf, in 1526 acht, en in 1821 zeven oudelieden, in dit gesticht.

De oudste akte over dit godshuis, is eene ordonnantie van het magistraat van 10 Oogst 1396, opgevolgd van een reglement van 3 September van het zelfde jaar (1).

Volgend stuk, ons door stads archivaris Meylemans, medegedeeld, bevat eenige bijzonderheden over het inwendig beheer der godshuizen, tijdens de XVe eeuw.

Actboek, 1, fol. 182 verso, zonder datum.

Dit es de proven die elck vanden twaelve broeders woenende inde capelle van Sint Jacop jairlix sculdich zyn te hebbene.

Ende ierst sal elck vanden voirs broeders hebben vier ellen grouws wollens lakens.

Item vive ellen lyndens lakens.

Item een paer schoen.

Item een halff pont keerssen.

Item elcx daigs eenen pot byers ende goede potagie.

(1) Actb. I, bl. 54 en 55 en bl. 182. Op het archief zijn twee boeken der rekeningen voor handen van 1721 tot 1723 en van 1762 tot 1764, actb. VI, bl. 264.

Digitized by Google

Item elcx daigs een kermiche van terwen de twee deelen ende tderde deel roggen, wegende de drie een pondt.

Item elcx jairs vier thiensche casen.

Item alle weken een halff pont boten ende zess eyeren buyten den vasten oft XVIII en dair voe.

Item vier daige de week gezouten runtvleesch ende verkenvleesch alsoe vele als de broeders mogen ter redelicheden.

Item des zondaigs, des dysendaigs ende des donderdaigstsavonts versch vleesch in redelicheden.

Item elcx daigs inde vastenen eenen heerinck oft bocxhoen.

Item noch inde vastenen zess pont vigen.

Item noch inde vastenen drie werven ter week peeper oft savêye.

De stichters en oudste weldoeners van dit St-Jacobsgodshuis zijn onbekend; in de XVIIIe eeuw, komen als dusdanige voor : *Guillielmus Vander Aa*, die bij testament van 8 Januari 1768, 4000 gulden naliet, ten behoeve van twee oudelieden, en *Van Everbroeck*, die in 1780, drie nieuwe woningen stichtte. Op 7 December 1722, werd, met goedkeuring van den bisschop van Antwerpen, een deel renten van de Lazernij herkomstig, aan St-Jacobsgodshuis toegevoegd. Thans is dit gesticht naar den Kleinen Bruul verplaatst.

Het Rabauwen-Godshuis, ook *St-Jacobs* of *Armengasthuis*, later *St-Christoffel-* of *St-Juliaanshospitaal*, genoemd, werd omtrent het jaar 1340, gesticht, om arme reizigers en pelgrims te herbergen. In 1349 verleende paus Clemens eenen aflaat voor al wie eene aalmoes ten behoeve der pelgrims deed. Dit gesticht bevond zich tegen de Nethe, in het Messenstraatje, en bestond uit twee werkmanswoningen en eene kamer voor arme reizigers. In 1838 werd het door de hospiciën aan de stad afgestaan, mits 8000 fr., ten gronde afgebroken, en door eene loskaai vervangen. Het eenige aandenken, dat van dit gesticht overblijft, is een

Digitized by Google

gedenksteen, eertijds nevens de inkomdeur gemetseld, thans in het H. Geesthuis bewaard. Hij draagt voor opschrift :

Ite nu voerdaen va ald heyleghe misse tot paessche elke erme mensch te herberghe ene nacht de Weke en elc een soppe en 1 waelpint biers, vier en licht en oec ond en over. Ite de aflaet Int geheheel VIe jaer en XL daeghe va XL bisscoppen ghegheve en dit aflaet is uutghenome uuter princepale bulle. Ite Mheer va Camerike heeft dit ghecofirmeert en oec XL daghe ghegheve. M.CCCCXL.

De inkomsten van het Rabauwengodshuis bestonden vooral uit renten ten laste der stad. De rekeningen op het archief gaan van 1639 tot 1750.

Teekenen wij eindelijk op, als tot de XIVe eeuw behoorend, den oudsten bekenden maatregel ten voordeele van het OPENBAAR ONDERWIJS, namelijk eene akte van 25 juli 1387, waarbij het kapittel, vertegenwoordigd door deken *Walter Dongelberge*, aan de stad verkoopt, ten behoeve der *Groote* of *Stadsschool*, twee huizen met hof, gelegen achter de kerk, nevens de oude school daar reeds bestaande (1).

Over het KERKELIJK LIER der XIVe eeuw, hebben wij luttel bijzonderheden aan te stippen. Door het vergrooten der omheining, werden de Kluize- en Beggijnenkerken bij de stad ingemuurd, en St-Jacobskapel kwam het getal der bedehuizen vermeerderen.

De opbouw eener nieuwe hoofdkerk werd, zoo niet begonnen, ten minste ontworpen, omtrent het einde van het behandelde tijdstip; doch de kerkbouw behoort vooral tot XVe eeuw.

Gewagen wij enkel van twee geestelijke plechtigheden : de *eerste verkenningen der reliquiën van St-Gommar.*

Door den bisschop van Kamerijk, *Petrus de Andrea*, werden

(1) L. Herr. 25 juli 1869.

Digitized by Google

Arnold, deken der christenheid van Antwerpen en *Arnold de Cnopere*, plebaan van St-Rombaut te Mechelen gemachtigd, om tot een onderzoek der overblijfsels van stadspatroon over te gaan. *Op 27 juli 1354*, werd de kist, die tusschen de vijf en zes honderd jaren gesloten was, geopend. Men vond er het groot lijnwaden kleed in, waarin het lichaam van St.-Gommar, voor zijne heiligverklaring, werd begraven, en bij dit doodkleed eene kleinere kist, acht voet lang, waarin het lichaam van den H. man in zijn geheel bevonden werd. Door den notaris *Egidius de Merchtere*, geestelijke van het bisdom van Kameryk, werd van deze verkenning publieke akt opgesteld, waarvan een dubbel in het kerkelijk archief bewaard wordt (1).

Volgens VAN GRAESEN gebeurde er, in de XIVe eeuw, eene tweede verkenning, en wel op 20 april 1370; doch de bewijzen ontbreken. M. DECKERS denkt die verkenning te moeten aannemen en gelooft dat toen, uit de kist, eene ribbe van St.-Gommar werd genomen, om in eene monstrantie te worden geplaatst.

De godsdienstijver was in de XIVe eeuw zeer levendig, en gaf soms aanleiding tot de overdrevenste vertooningen. Een der zonderlingste verschijnsels van dien aard was de sekte der *geeselaars*.

Eene voorzegging had, tegen het midden der XIVe eeuw, groote onheilen voorspeld. Om de straffen des hemels te voorkomen, vormde zich eene vergadering van dwepers, die het land doorkruisten, gedurende 33 dagen, ter gedachtenis der jaren, welke de Zaligmaker op aarde doorbracht. Zij droegen witte manteltjes en kapruinen met roode kruisen, begaven zich tweemaal daags op de markt, ontblootten hun lichaam tot aan de heupen, en

(1) *Geschiedenis van den H. Gommarus*, door M. DECKERS, B. 161, 165. De akte van verkenning onder de bijlagen, B. 520.

Digitized by Google

geeselden zich met geknoopte koorden tot het bloed er uit liep.

Onder al de rangen der samenleving richtte de geeselziekte hare verwoesting aan :

Leke, papen en de clercken
Quamen met hope even stercke
Ute oeste al int weste
Uut menighe stat ende veste.

zeggen de *Brabantsche Yeesten*, en inderdaad, de Geeselaars vonden aanhangers geheel het land door, en vertoonden zich in alle steden. De Geeselaars van Leuven kwamen te Lier eerst aan, het magistraat schonk hun eenige hulpgelden, en liet de markt met stroo beleggen, om er hunne *penitentie* te doen, en op hunne beurt trokken de Liersche Geeselaars in 1349 naar Leuven, werden met wijn beschonken, en de markt werd voor hen bereid. Strenge bevelen stelden een einde aan die dweeperij, welke ten laatste voor de zeden het grootste gevaar opleverde (1).

Tot daar de aanteekeningen over de XIVe eeuw. Vooraleer echter dit tijdvak te sluiten, moeten wij eenige bijzonderheden opnemen over eene instelling, die in de XIVe en XVe eeuwen eene voorname rol speelde, namelijk : DE SCHUTTERSGILDEN.

In de middeleeuwen hadden de vorsten geene bestendige legers.

Borst er een oorlog los, dan beschreef de hertog de leenheeren en de burgers zijner goede steden. De eersten kwamen op, met hunne wapenknechten, en streden te paard, de tweeden schaarden zich onder het vaandel hunner gemeenten, en dienden als voetvolk.

Om zich tot den wapenhandel voor te bereiden, vormde de burgers vrije schuttersvereenigingen, die weldra als bevoorrechte gilden werden ingericht.

(1) DIVÆUS, *jaarboeken van Leuven*, uitgegeven door E. Van Even.

Digitized by Google

Lier bezat eerst twee gilden : de *Handboog* onder de bescherming van St-Sebastiaan, en de *Voet-* of *Kruisboog* onder de aanroeping van St-Joris. In de XVe eeuw kwam eene derde gilde tot stand, de *Kolveniers* of *Busschieters*, die St-Christoffel tot patroon kozen.

De Liersche Kolveniers worden voor de eerste maal vermeld in 1470, wanneer zij, onder Karel den Stoute, ten oorlog trokken.

Elke gilde had haar huis op de markt, haren hof met doelen door de stad vergund, en hare kapel in de hoofdkerk (1).

Het getal leden, eerst veertig, werd later tot zestig verhoogd.

De inwendige inrichting was bijna dezelfde voor de drie gilden. Om lid te worden moest men poorter zijn van Lier, of ridder of ridderskind en een bepaald inkomgeld betalen.

Een *hoofdman* en een *overdeken*, voor hun leven door de gildebroers aangeduid, en door het magistraat bevestigd, stonden aan het hoofd der gilde ; verder waren er twee dekens met het beheer der inkomsten belast, twaalf gezworen, een vaandrager of alpheris en andere mindere officieren.

Alle jaren schoot men den vogelgaai of papegaai. Wie den vogel afschoot, was koning, voor zijn leven vrij van de burgerwacht, en gedurende zijne bediening, vrij van militaire logementen, genoot ook vrijdom van accijns voor zes tonnen goed, en zes half bier, tot eigen gebruik alsmede voor elf tonnen goed bier, om gedurende twee dagen de gildebroers en hunne vrouwen te onthalen.

(1) De gildenhuizen op de markt waren gelegen : van de Kolveniers op den hoek der Antwerpstraat, later het *Witkruis;* van den Kruisboog nabij de Mechelstraat, thans het *Groenhuis ;* van den Handboog twee woningen 49 en 50. Boven de deur van n° 50, staan nog de eereteekens der handboogschutters. De hoven waren gelegen op de Kolveniersvest, in de Antwerpstraat met ingang langs het Lollepotstraatje en op de Kapucienenvest met ingang langs de Bles. De poort van den Handbogenhof bestaat nog. Drie altaars der hoofdkerk zijn nog aan de drie patronen der gilden gewijd. St-Margaretha-altaar werd op 15 Juli 1522 ter beschikking van St-Jorisgilde gesteld.

Digitized by Google

De hoofdman, dekens en gezworen oefenden de kleine jurisdictie in de kamers en hoven uit, en kenden over alle twisten, zoo lang er geen bloed gestort was.

In vredestijd vergaderden de gildebroers, alle zondagen van Beloken Paschen tot na Baafsmis, in hunne hoven om zich in den wapenhandel te oefenen. Voor elken zondag verleende de stad eenen halven rijksdaalder, waarvan men tinnen prijzen kocht, en daarenboven zes gulden op Allerkinderendag, en twee paternosters op den Patroondag. De uitslag der schietingen werd zorgvuldig opgeteekend, en ons archief bezit nog eenige registers der maandscheuten.

Hunne wapens, bogen, zwaarden, pieken en messen, mochten de gildebroeders met zich dragen, wanneer zij van de eene stad naar de andere gingen, maar moesten ze afleggen in de herbergen, steden en dorpen. Het was hun geoorloofd harnassen te dragen, en elk moest ten minste een dozijn pijlen in zijnen wapentros hebben (1).

In oorlogstijd, behielden de gewone hoofdmannen hunne betrekkingen, maar het opperbevel behoorde aan eenen overste of geleider, en twee schepenen vergezelden de Liersche hulpbenden. De overste was gewoonlijk een Ridder; doch in de XVe eeuw, kwamen hier gelijk elders, de burgers tegen de overmacht van den adel op, en in 1456, moesten de schepenen en gezworenen, onder eed beloven, voortaan geenen edelman, hetzij van buiten of uit de stad, meer aan te stellen, maar eenen notabelen persoon der stad te kiezen, die niet langer het gezag behield dan de tocht duurde. Op stadskosten voorzag het magistraat in de uitrusting en wapening der manschappen. De kleedij der Liersche schutters

(1) Ordonn. van Johanna (Mei 1384), van Anthonis (4 Januari 1406) en van Philips (5 Februari 1447). Van Lom, bl. 129-146.

Digitized by Google

bestond in witte kaproenen en witte laken kleederen, met rood geboord, de kleuren der stad. De standaard, met gouden franjes afgelegd, werd te paard gedragen, en wimpels en banieren met het stadswapen, wapperden boven de Liersche hulpbenden. De wagens, rijkelijk beladen met wapens, tenten, levensmiddelen en huisraad (1), volgden. De tenten der Lierenaars waren wit en rood geschilderd en, bij vergunning van 1386, door den bisschop van Kamerijk verleend, was het toegelaten, in hunne tenten mis te lezen.

Eens ten tochte bereid, schaarden zich de gildebroeders rondom den standaard der stad, onder welken ook de schutters van Santhoven en de zeventien dorpen plaats namen. Door pijpers en trompetters voorafgegaan, begaven zij zich naar de plaats, voor de vereeniging des legers aangeduid, en schikten zich onder de bannier van St-Pieter van Leuven. In den slag van *Montenaken*, streden en vielen de Lierenaars aan de zijde der Leuvenaars.

Doch het recht, om de Lierenaars onder zijne banier te hebben, werd hardnekkig aan Leuven betwist door Antwerpen, als hoofdplaats van het markgraafschap. Bij het beleg van Mechelen had zelfs Antwerpen de Liersche schutters tot zich getrokken, en wilde men die van Santhoven van Lier scheiden.

Het geschil werd voor Jan III gebracht, die een onderzoek bij getuigen beval, dat op « achtdage in Braecmaent » van het jaer 1333 gehouden werd, en het bewys leverde dat die van Santhoven altijd « plaeghen te ligghene met die van Lire ende plaghen te voerne dteeken van Lire. » Dit belette niet dat Jan III op

(1) In de rekening van 1397, vindt men dat de stad ten behoeve der schutters uitgaf: aan brooden en schotels 13 mott., aan 10 schapen 20 m., aan twee vaten hop en twee vaten knol 13 m., aan 3 veersen 24 m., aan mostaard enz 16 grootten. Van Lom, bl. 202.

Digitized by Google

8 Oogst 1335 aan de Santhovenaars beval met Antwerpen te legeren; doch hij kwam, op 14 Februari 1336 op dit besluit terug en Lier en Santhoven bleven voor althans bij Leuven vereenigd (1). Doch bij elken tocht kwam dit geschil weder op, gelijk wij verder zullen zien, en werd nooit geheel opgelost.

De schuttersgilden vormden tot in de XVe eeuw de voornaamste legermacht van het land, en de Liersche gildebroeders namen meest aan alle tochten deel. Doch omtrent het einde dier eeuw verdrongen de bestendige legers de hulpbenden der steden, en de gilden werden niet meer opgeroepen. Zij bleven echter bestaan, als plaatselijke militiën, gelast met het handhaven der orde en het verdedigen der steden. Hunne wapenoefeningen werden voortgezet, en hunne prijsschietingen of *Landjuweelen* werden de groote volksfeesten tijdens de XVe en XVIe eeuwen.

(1) *Brab. Yeesten*, D. I, bl. 791, 803 en 806.

Digitized by Google

ZESDE HOOFDSTUK.

BRABANT ONDER HET HUIS VAN BURGONDIË.

1404-1430.

Anthonis gehuldigd. — Voorliefde des hertogen voor Lier. — Antwerpen terug aan Brabant. — Krijgstochten der Liersche schutters in Limburg en Frankrijk. — Oorlog in Luxemburg. — Tocht van 1412. — Dood van Anthonis. — Vergadering der Staten. — Jan IV gehuldigd. — Oorlog met Jan van Beieren. — Geschil over de Liersche hulpbenden. — Beleg van 's Gravenbrakel. — Dood van Jan IV. — Philips van St-Pol gehuldigd (1427). — Oneenigheden tusschen de hoofd- en smalle steden. — Geschillen van Lier met Antwerpen en Brussel. — Overlijden van Philips van St-Pol (1430). —

De *Kerkbouw*. — De drie deelen van het gebouw. — De toren en de beuken (1377-1425). — Hendrik Mys. — Het kruiswerk (1442). — Jan Keldermans en Jan de Waghemakere. — Het koor (1473). — Herman en Dominicus de Waghemakere. — De kerk voltrokken 1517. — De kapel van O.-L.-Vrouw (1535). — Het Hoogzaal (1536). — Glasramen. — De giften van keizer Maximiliaan (1517.) — Het gestoelte. — De kunstschatten. — Schilderijen van Abraham Janssens. — Van het laatste oordeel. — Van St-Christoffel-altaar. — Verdere werken. — De gedenkpenning van St-Gommar. — Kerkelijke plechtigheden der XVe eeuw. — De verkenningen van 1406 en 1475. — Kloosters der XVe eeuw. — De Zwarte Zusters. — De Cellebroeders. — Het Sionsklooster.

JOHANNA legde in het jaar 1404 het staatsbestuur neder en ANTHONIS VAN BURGONDIË werd als hertog gehuldigd.

Zijn onthaal te Lier gebeurde met groote plechtigheid (1404). Op de voorpui van het stadhuis, waar de hertog zijnen eed deed,

Digitized by Google

lag een stuk laken van zeven ellen, dat 7 mottoenen en 11 grooten Vlaamsch kostte. Rijke geschenken werden van stadswege aangeboden : aan den hertog, twee zilveren kroezen van 235 mot. en 10 gr., twee stukken zwart laken van 213 m. 9 gr.; aan de deurwaarders 8 m. 24 gr.; aan de herauten 4 m. 11 gr.; aan de pijpers 2 m. 22 gr.; aan den stalknecht 1 m. 11 gr. en aan den stegelreepknecht 1 m. 11 gr.

Door de overeenkomst, welke aan Anthonis het hertogdom Brabant verzekerde, was ook bepaald, dat de stad Antwerpen, die, gelijk wij vroeger zagen, eenigen tijd aan den graaf van Vlaanderen behoorde, aan Brabant zoude wederkeeren.

De rang van hoofdstad van het markgraafschap werd aan Antwerpen wedergegeven, Lier en Herenthals, krachtens een hertoglijk charter van 7 Februari 1406, onder rechtsgebied der hoofdstad teruggebracht, en het recht van vertegenwoordiging, bij de staten van Cortenberg, op den ouden voet hersteld.

De regeering van Anthonis was zeer voordeelig voor Lier. Volgens VAN LOM, schepte de hertog groot vermaak in onze stad « om de zoete en aangename lucht, » bezocht haar dikwijls, en maakte er, als 't ware, een gebruik van, op het Liersch Raadhuis, de staten van Brabant te vereenigen. Zoo kwam hij hier, in Januari 1411, op 11 April van dit jaar met zijne gemalin *Isabella de Schoone*, dochter van den hertog van Luxemburg, in 1407, 1412, 1413, 1414, 1415, met de staten van Brabant, en herhaalde malen alleen. Telken keere beschonk de stad den vorstelijken bezoeker met een of twee amen wijns, waarbij men in de groote gelegenheden eenige stukken laken of eenige zilveren kannen voegde (').

(') Bij het bezoek van Isabella, bood men de hertogin 2 stukken zwart laken en twee

Digitized by Google

Van hunnen kant, stonden de Liersche schutters hunnen hertog trouw ten dienste, in verschillende oorlogen.

In 1407, weigerde de hertog van Gulik de stad Grave van den Brabander in leen te houden. Onze stadsmilitiën, aanstonds in gereedheid, trokken op naar Limburg; doch toen zij te Valkenberg aankwamen, gaf Reinoud van Gelder toe, en de vrede werd gesloten. Rijkelijk waren de Liersche schutters voor die verre reis voorzien. Zij voerden met zich eenen voorraad stokvisch, twee varkens, twee hamels, vier ossen, runderen en kiekens, vier tonnen brood en vijftien steen boter. Om de spijzen te bereiden, hadden zij geheele vaten peper, zout, gember, saffraan en zeven potten mostaard; terwijl zij eenen blaasbalg mededroegen, om het vuur te onderhouden, ammelakens om de tafel te dekken, zeven vaten bier tegen den dorst, en een aantal lantaarnen (1).

Drie jaren later trokken zij naar Frankrijk, aangevoerd door *Woutert van Immersele*.

Zij schreven brieven uit Parijs, bleven twee-en-zeventig dagen afwezig, trokken van de stad 14 grooten daags, doch verrichtten niets meer, dan den vorigen keer.

In 1411 was het er erger op, Anthonis maakte, uit hoofde zijner vrouw Elizabeth, aanspraak op de Kroon van Luxemburg. De Brabantsche steden waren niet gehouden onderstand te verleenen, daar het geene lands belangen gold. Anthonis trachte door beleefde vragen hare hulp te verkrijgen.

Zijn brief van 4 Juni 1411 aan « *zyne Lieven gheminden vrienden, den Schepenen ende Raede onser stad van Liere,* »

zilveren stoopen aan, en Mevrouw's deurwaarder, *Sporkene* haar zadelknecht, *Baerdekin* haar portier, de heraut, de pijper en de stalknecht kregen elk eenige kronen of grootten ter herinnering.

(1) Van Lom, bl. 207.

Digitized by Google

is een meesterstuk van vleierij. Hij roemd hunne getrouwheid en moed, en *bidtende versueckt hen soo hertelic ende vriendelic*, dat weigeren onmogelijk was. (1)

Eenige schutters, onder geleide van *Jan Cruydeniers*, trokken naar Luxemburg, en hielpen het slot *Etteren* innemen en verwoesten.

Het volgend jaar was de tocht naar het Noorden.

Het stadje *Battenburg* op de Maas aan den hertog verpand, was onverwachts door de Gelderschen overvallen.

Anthonis wilde dien hoon wreken. Hij riep alweer zijne trouwe onderdanen te wapen, doch de meeste steden antwoordden aan hunnen heer, dat hij zich meer met zaken van andere landen, dan met die van Brabant bemoeide, en hij op hunne hulp niet rekenen mocht. Lier integendeel nam aanstonds maatregels om den hertog te ondersteunen. Een-en-zeventig nieuwe laken kleederen en kaproenen werden gemaakt, voorraad van alle slach aangekocht, en onder het bevel van *Hendrik Colibrant* en het geleide van drie schepenen, trokken de Liersche schutters moedig de stad uit. Den eersten dag kwamen zij te Santhoven, den tweede te Wechel-der-Sande, den derden te Turnhout. Daar bevond zich Anthonis. Verbitterd over den tegenstand dersteden had hij zich in die afgelegen plaats terug getrokken, in de hoop dat zijne onderdanen berouw zouden krijgen. Doch, buiten de Lierenaars, zag hij niet vele krijgers opdagen en lief of leed, hij moest den oorlog laten varen. De Lierenaars konden ommekeer maken, trokken van Turnhout weder op Wechel-der-Sande, en zoo over Viersel terug naar Lier. (2)

(1) Zie die brief bij Van Lom, bl. 209.

(2) De Liersche schutters voerden met zich: boter, kaas, keersen, hespen, 7 potten mostaard, 3 mudden zout, 2 veertele erwten, een pond peper, een id. kaneel. twee oncen saffraan, 4 hamelen, 2 duizend brooden, vier vaten bier, een vatje azijn, boksharing, potten, flesschen en 7 veertelen haver. — Van Lom, 212.

Digitized by Google

Anthonis sneuvelde kort nadien in den slag van Azincourt (25 October 1415), weinig betreurd door de Brabanders, maar wel door de Lierenaars, van welke VAN LOM de genegenheid schijnt overgeërfd te hebben; want hij noemt den Burgondiër « *onzen goeden Hertog.* »

Zijn zoon Jan was minderjarig. De Staten van Brabant benoemden eenen voogdijraad, en vernieuwden hun bondgenootschap. Twaalf abten, honderd vijftien edelen, acht en twintig steden en vrijheden, waaronder Lier, Diest, Herenthals, Aarschot, onderteekenden die verklaring. (4 November 1415) (1).

Meerderjarig geworden, werd JAN IV als Hertog van Brabant gehuldigd, en deed hier in Mei 1418 zijnen eed op de voorpui van het schepenhuis, die met vijf ellen laken behangen was.

Volgens gebruik, werd hij door de stad beschonken met twee zilveren vergulde potten, twee stukken zwart laken met zijde geborduurd, terwijl zijn keukenmeester, fourrier, bottelier en keersmaker, deurwaarders, knechten en pijpers geschenken in geld ontvingen (2).

Weinig later trouwde de Hertog met *Jacoba van Beieren*, eenige erfgename des graven van Holland. Het land verwachtte veel van dit huwelijk, en overal werden de jeugdige echtelieden met geestdrift onthaald en met de gewone amen wijn beschonken (te Lier in 1419.)

Doch hun geluk was van korten duur.

Jan IV moest vooreerst eenen oorlog beginnen met Jan van Beieren, bisschop van Luik, om de rechten zijner vrouw in Holland te handhaven

(1) *Luister van Brabant* IIe D. 16,
(2) *Van Lom*, B. 266.

Digitized by Google

De schutters der steden werden beschreven en de Lierenaars, aangevoerd door *Hendrik van Wesemale*, trokken, met pijpers en trompetters, naar *Geertruidenberg*, waar zich het leger vereenigde.

Daar ontstond weder het geschil tusschen Antwerpen en Leuven over de Lierenaars, en het leger verloor vijf, zes dagen in afwachting, dat die twist geeindigd was. Ziehier hoe de vervolger van Jan Boendale in de *Brabantsche Yeesten* (1) de zaak verhaalt :

Ende ghescille gherees, ic segghe u dat,
Tusscen van Lovene der stat
Ende dien van Antwerpen sciere,
Om der gheender wille van Liere
Met haren bivanghe, dits waer ;
Want die van Lovene meinden claer
Dat se hem volghen souden bi,
Ende met hem trecken : want si
Van outs dat alsoe hadden gheploghen
Ende altyt onder hen ghetoghen,
Ende noch sculdich te trecken waren.
Die van Antwerpen, hoordic verclaren,
Die contrarie daer af seiden
Ende meinden na behoorlicheiden
Dat die van Liere, ic seker ben,
Sculdich waren te volghene hen :
Ghemerct dat di gheseten syn
Int mercgrevescap, verstaet den fyn,
Daer die stat, des syt ghewes,
Van Antwerpen thoot af es,
Met meer redenen daer toe, sy u vercleert,
Te beiden siden ghellegheert.

(1) *De Brabantsche Yeesten*, tot in 1350, door JAN BOENDALE geschreven, werden voortgezet door eenen onbekende tot in 1440.
Prof. BORMANS gaf in 1869 het derde deel uit.

Digitized by Google

Ende mids des stoots wille, hoordic saghen,
Wort ghesloten ende overdraghen
Dat, behoudelijk die van Lovene doe
Ende die van Antwerpen daer toe,
Ende elcs recht in alder maniere,
Met haren bivanghe die van Liere
Op die palen souden bliven, dat elc versta,
Ligghende in der stad van Breda. »

De tocht werd daarop voortgezet, het beleg voor Dortrecht geslagen ; doch weldra moest men het schandelijk opbreken.

In het jaar 1420 woonden de Liersche hulpbenden het beleg van *Geertruidenberg* bij, en in het volgende jaar waren er acht schutters van Lier in den dienst des hertogen te Turnhout (').

Jan IV trof daarop een verdrag met Jan van Beieren, doch geraakte in onmin met zijne vrouw, die naar Engeland vluchtte, en met den graaf van *Glocester*, broeder des konings, eenen tweeden echt sloot.

Humfried van Glocester bereidde zich aanstonds, om het erfdeel zijner vrouw, Holland en Henegouwen, in te nemen. Hij ontscheepte met eene sterke legermacht te Cales, en overmeesterde een deel van Henegouwen.

Jan IV deed in allerijl de grenssteden bezetten. Zeven voetboogschutters van Lier hielden met de Brusselaars, gedurende vier en zestig dagen, garnizoen te Hal.

De legermacht des lands werd intusschen opgeroepen, en veertien voetboogschutters, met eenige handboogschutters, alsook een deel burgers met voet en handbogen voorzien, trokken over Waalhem, Mechelen, Vilvoorden, naar Schaarbeek bij Brussel, waar het leger veertien dagen de komst der schutters van 's Hertogenbosch afwachtte.

(') Van Lom, blad. 215.

Digitized by Google

Nogmaals rees het onvermijdelijk geschil tusschen Leuven en Antwerpen over de Liersche schutters op.

Doch de hertog van St-Pol, die het leger aanvoerde, beval aan de Lierenaars, hunne tenten bij de zijnen te stellen, en behield verder aan de twee twistzieke steden, al hare rechten.

Daer af doen waert sonder verhouden
Gheordineert dat se volghen souden
In die reise sonder caboul
Den voorseiden greve van Saint Poul,
Ende haer tenten slaen peiselike
Bi den sinen; behoudelike
Elken van den steden, dits claer,
Haren rechten (1).

Eindelijk geraakte het leger vergaderd. De Brabanders, meer dan zestig duizend man sterk, rukten in Henegouwen, en sloegen het beleg voor het stadje *'s Gravenbrakel* of *Braine le Comte*, dat door de Engelschen bezet was. In den omtrek werd alles verwoest en verbrand, en eindelijk de stad bestormd; doch de Engelschen verweerden zich dapper, en gaven zich eerst, op 11 Maart 1424 over, behoudende lijf en goed.

De arme stad moest het bezuren; zij werd « ghedestruweert, te gronde verbrand. »

» 'T goet van daer binnen wert, sijts ghewes,
» Ghedeilt al soet ghewoonlijc es. »

De Lierenaars, die onder het geleide van *Hendrik*, bastaard van *Wesemale* streden, kregen voor hun aandeel in den buit, eene klok, die in den stadhuistoren gehangen, het uur sloeg, tot in het jaar 1704, wanneer zij in stukken werd geslagen en tot

(1) *Brab. Yeesten.* D III, bl. 577.

Digitized by Google

klokspijs gegoten (1) en vervangen door eene nieuwe klok door A. Jullien vervaardigd.

Dit zegeteeken kwam aan de stad duur te staan. Zij betaalde aan krijgsuitgaven 3043 pond wat voor den tijd eene aanzienlijke som verbeeldde.

Hare schutters waren ook ditmaal buitengewoon goed voorzien geweest. Zij hadden nieuwe witte kaproenen en rokken gekregen, en de knapen of handlangers grauwlaken kleederen. Drie schepenen trokken te paard mede, en het legertje was vergezeld van eenen klerk, eenen chirurgijn en eenen veldpater van de orde der predikheeren, en werd gevolgd door vele wagens en paarden, die de tenten, busschen, en andere oorlogstuigen, alsmede den voorraad voerden. Die was voortreffelijk : saffraan, grein, peper, suiker, kaneel, zout, mostaard, azijn en look in overvloed, twee duizend brooden, vier vaten gezouten haring en aberdaan, en een deel boksharing en stokvisch, rund- en varkenvleesch, en, opdat er niets ontbreken zou, een kok, een onderkok, een koksdienaar, twee schotelwaschters en twee vrouwen voor het lijnwaad (2).

Dit was de laatste tocht der Liersche schutters onder Jan IV.

Die hertog, onze stad even genegen als zijn vader, bevestigde door een privilegie van 18 Otober 1426, al hare vrijdommen en rechten, bezocht haar dikwerf en vergaderde hier meermaals de Staten van Brabant.

Doch de vergadering van 1426 was hem noodlottig. In de goede week van dit jaar bevond hij zich met de Staten in onze stad. Gedurende twee dagen onthaalde het Magistraat den hertog, de edelen, geestelijken en afgevaardigden der groote en kleine steden,

(1) Zoo zegt het handschrift over de geschiedenis van Lier, op Stads archief berustend
(2) Van Lom.. bl. 319.

Digitized by Google

op feestelijke *banquetten*, waar, volgens het gebruik van den tijd, veel gegeten en nog meer gedronken werd. Had Jan IV, die voor eenen losbol doorging, zich de Liersche banquetten te goed laten gevallen? Zeker is het althans, dat bij zijne terugreis uit Lier, te Vilvoorden, door eene onpasselijkheid overvallen werd, en er op Witten-Donderdag overleed. Zijne uitvaart werd hier gevierd in St. Gommaruskerk, die met 45 groote en 60 kleine wapenschilden behangen was; het Magistraat liet 7500 brooden aan de armen uitdeelen.

Zijn broeder PHILIPS VAN St.-POL volgde hem op, en werd hier op 27 Juli 1427, met buitengewonen luister ingehaald. Het Magistraat en de gilden, de geestelijkheid en de abdis van Nazareth, *Margareta van Ursel*, met al hare jufvrouwen togen den hertog te gemoet, die vergezeld van de drie Staten en vele edelen, langs de Leuvensche poort, zijne intrede deed.

De straten waren versierd en met bloemen bestrooid « gelyck men ten ommeganck useert, » de voorpui van het Raadhuis met laken behangen, en de hertog deed zijnen eed in bijwezen der Staten, die hier eene dagvaart hielden. De hertog ontving van de stad, drie zilveren kroezen, een *Cauwe Bernen*, en eene aam Rijnwijn; zijne pijpers, valkeniers, deurwaarders enz. kregen de gewone beloningen en de abdis van Nazareth, die de ontvangst bijwoonde, werd met twee stoopen wijn vereerd. Het laken, waar de hertog op rustte, behoorde van rechtswege aan den kamerling.

Philips van St.-Pol bezocht Lier even dikwijls als zijne twee voorgangers, en de staten van Brabant werden hier meermals beschreven doch hij kon de stad Lier niet beschermen tegen de ongegronde eischen van de hoofdsteden en vooral van Brussel.

De geschillen van Lier met Antwerpen en Brussel behooren tot

Digitized by Google

eene reeks feiten, die eenen volledigen ommekeer aanduiden in den inwendigen toestand van Brabant.

Tijdens de XIIIe en XIVe eeuwen heerschte steeds de beste verstandhouding tusschen de Brabantsche steden. Was het vaderland in gevaar of de vrijheid bedreigd, dan vereenigden zich allen in een plechtig verbond, en de eendracht van groot en klein beschermde aller rechten.

Die toestand onderging in de XVe eeuw eene grondige verandering.

De vier hoofdsteden, Brussel, Antwerpen, Leuven en 's Hertogenbosch, de twee eerste vooral, hadden eene ontzaglijke ontwikkeling genomen. Steunend op hare rijke en machtige burgerij, zagen zij met minachting op de kleine of smalle steden neder, en schepten er behagen in aan deze laatste hunne overmacht te doen voelen.

De twisten van stad tot stad ontstonden, de smalle steden zochten bescherming bij den souverein, en de Burgondische hertogen maakten van die verdeeldheden gebruik, om hunne macht te vergrooten en de vrijheden in te korten, wat onmogelijk ware geweest, hadde men de oude eendracht behouden en de oude verbonden gehandhaafd.

Die strijd der smalle steden tegen de aanmatigingen der hoofdsteden bevat eene belangrijke bladzijde voor de geschiedenis van Brabant.

Lier was benevens Thienen, de volkrijkste der Brabantsche smalle steden, ook hield het den strijd zeer lang vol.

Eerst had het te kampen met het naburige Antwerpen, dat zijn gezag steeds zocht uit te breiden. In het jaar 1400 ontstond er een eerste geschil, weshalve te Antwerpen, op St-Catharina dag, werd afgekondigd, dat niemand eenen Lierenaar mocht herbergen,

Digitized by Google

hanteeren of voedsel geven. Die geweldige maatregel bleef echter niet lang behouden; het geschil was reeds in 1402 bijgelegd, daar de Lierenaars in dit jaar hunne lakenhalle te Antwerpen openden.

Kort daarop volgden moeilijkheden over het rechtsgebied.

Op 11 September 1419, had het Liersch magistraat zich verbonden, niemand ter dood te brengen, dan op advies van den schout van Antwerpen, blijvende de schepenen van Lier rechters in zaken van minder belang (').

Die bereidwilligheid gaf tot andere eischen aanleiding, en wolhaast lag men weder met Antwerpen overhoop, nopens het uitleveren van verdachten aan Leuven.

De Liersche schepenen hadden een geding, hangende tusschen *Michaël Van der Haegen* en *Joannes Wagemans*, eenen Leuvenaar, verzonden naar de schepenbank van Leuven. Antwerpen kwam tegen die beslissing op, bewerende, dat men zijne rechten krenkte, door eene zaak buiten het markgraafschap te verzenden. Vandaar een rechtsgeding, dat de Liersche schepenen verloren. Zij werden veroordeeld tot het betalen van 22 gouden Rijders en het stellen van een venster in de nieuwe Minderbroederskerk te Antwerpen (1451).

Het volgende jaar, wendde Lier eene poging aan, om zijne vrijheid te herwinnen; doch eene nieuwe veroordeeling tot eene boete van 12 andere Rijders en het stellen van een tweede raam bij de Minderbroeders, ontnam voor althans den lust tot verderen wederstand.

In 1469 brachten de Antwerpenaars het nog verder. Een beestenkoopman, *Jan Ameloo*, werd ter markt van Lier bestolen door *Cornelis van Pantgate*. De dader, aangehouden, bekende het feit, maar beriep zich op zijne hoedanigheid van poorter van Antwerpen.

(') Papebrochius, D. I, bl. 228 en v. — Torfs, *N. Geschiedenis van Antwerpen*, bl. 102 en v.

Digitized by Google

Dit was voldoende om de Antwerpenaars tot geweldenarijen aan te sporen. De onderschout, met volk naar Lier gezonden, haalde met geweld den dief uit de gevangenis en voerde hem naar Antwerpen. Daar werd hij vrijgesproken. Doch Karel-de-Stoute deed zijn gezag gelden, en verzond den dief met zijne rechters en den Antwerpschen schout, naar het parlement van Mechelen, dat in December 1474 een vonnis gaf, waarbij de vraag in schadevergoeding van *Jan Ameloo* wel van de hand werd gewezen, doch de Antwerpsche schepenen in een deel der kosten verwezen (1).

Met Brussel bepaalde het zich niet bij rechtsgedingen: tweemaal dreigde een ware oorlog tusschen Lier en Brussel uit te barsten, en verwachtte men zich aan een beleg der Brusselaars.

Vooreerst in 1405. Eenige Brusselaars hadden, door hun onzedelijk gedrag, te Lier eenen volksoploop verwekt. Onze schepenen vertrokken naar Brussel, om voldoening te vragen; doch, verre van gehoor te vinden, werden zij met verwijtingen en bedreigingen onthaald, zoodanig dat zij bevreesd de stad verlieten, en naar Lier vluchtten, er de tijding medebrengende, dat men eenen aanval der Brusselaars te duchten had.

Aanstonds kwam *Jan van Immerseele* naar Lier, bood aan het magistraat zijne hulp, belovende met de burgers te strijden en te sterven. Toebereidsels werden gemaakt voor eenen dapperen tegenstand, 5300 stukken geschutijzers aangekocht, het noodig buskruid door meester *Geert*, den donderbusmaker, geleverd, 24000 stukken door hem en *Hannekijn* den boogmaker, geijzerd, en 12000 bogen door *Hendrik Lessche* (2). De Brusselaars maakten zich van hunnen kant strijdvaardig; doch men gelukte er in, de twee steden te verzoenen, en den vrede te herstellen.

(1) *Nieuwe geschiedenis van Antwerpen*, door Torfs, deel I, blad. 108.
(2) Van Lom-Henne en Wauters, *Hist. de Bruxelles*. t. I, p. 162.

Digitized by Google

De tweede maal, in 1427, nam de zaak een nog erger aanzien, en geheel het hertogdom geraakte, door het geschil der Brusselaars en Lierenaars, in onrust. Ziehier te welker oorzake.

Bij het vernieuwen der Liersche wet, op St.-Jansmisse van het jaar 1427, werd zekere *Pieter van Aken*, gezegd *van Paesschen*, poorter van Brussel, als schepen aangesteld. Reeds vroeger maakte van Paesschen deel van het Liersch magistraat, namelijk in 1418, 1420 en 1423. Had hij, in 1427, aan zijne ambtgenooten mishaagd, of de burgerij misnoegd; althans bij zijne nieuwe aanstelling wierp men tegen hem op, dat hij een Brusselaar en geen poorter van Lier was, en dus onbekwaam om te Lier schepen te zijn. Steunend op hunne privilegiën, weigerden de Lierenaars den vreemdeling verder als lid van het magistraat te ontvangen, en verkregen op 9 Juni 1428, eene verklaring van den hertog, dat niemand schepen mocht worden, zonder de *poorterij* te bezitten.

Die akte, alhoewel door de voorname edelen onderteekend, werd door de Staten niet herkend. Zij behielden Van Paesschen in zijne bediening, en zonden den graaf van Coversan, den kanselier, de heeren van Rotselaer en Witthem en de secretarissen der drie hoofdsteden naar Lier, om den vreemdeling als schepen aan te stellen. De Liersche burgers, op de markt vereenigd, weigerden de afgevaardigden te ontvangen, overlaadden hen met verwijtingen en bedreigingen, en het oproer ging zoo verre, dat de drie secretarissen en Van Paesschen door de vlucht hun leven moesten redden.

Aanstonds namen de hoofdsteden maatregelen, om dien hoon, hun door eene smalle stad aangedaan, te wreken.

Op 20 Juni 1428, sloten Brussel, Antwerpen en Leuven een verbond tegen Lier, bevalen al de Lierenaars op hun grondgebied aan te houden, eischten van den hertog de uitbreiding van dien

Digitized by Google

maatregel tot geheel Brabant, zoolang de wederspannige stad geene voldoening gaf en geene genade vroeg.

Op 22 Juni veroordeelden zij de hardnekkigste tegenstrevers van Van Paesschen, *Willem Dries* en *Bouden van Buten*, de twee schepenen na Van Paesschen, tot eene bedevaart naar Nicosië in Cyprus, en den eersten, die het hoofd des tegenstands was, daarenboven tot eenige jaren ballingschap, terwijl de vier andere schepenen *Hendrik van der Straten*, *Jan van Scoenbroeck*, *Hendrik van Brechte* en *Hendrik van Cuyc*, die geweigerd hadden met Van Paeschen te dienen, van alle openbare ambten vervallen werden verklaard.

Wat kon Lier tegen de drie hoofdsteden doen? De hertog was onmachtig om het te beschermen, en de hoofdsteden bedreigden hem allen dienst te weigeren, indien hij Lier dorst ondersteunen.

Van iedereen verlaten, moesten de Lierenaars toegeven, en deden hunne akte van soumissie, op 7 Januari 1428.

De beslissing der hoofdsteden volgde spoedig. Op 2 Februari eischten zij, dat Lier, de kiesbaarheid van de poorters der hoofdsteden herkennen, en alle privilegiën, waar dit recht in betwijfeld werd, afgeven zou. Tien of twintig van de aanvoerders des opstands, moesten gestraft worden, en de stad 600 voet geschilderde ramen leveren: 200, voor een venster in St-Pieters te Leuven, 200, aan S.ter Goele te Brussel, en 200, aan O.-L.-Vrouwe kerk te Antwerpen. Pieter Van Paesschen moest zijn ambt zonder eenig letsel kunnen uitoefenen, en op 11 April verklaarde Lier, dat Brussel in het bezit zoude blijven van al zijne voorrechten, zoolang het *contrarie* niet gebleken was (1). Pieter Van Paesschen bleef schepen en werd later, namelijk in 1431, nog

(1) *Histoire de Bruxelles*, deel I, bl. 230.

Digitized by Google

hernoemd, terwijl zijne tegenstrevers van het schependom verwijderd bleven.

Dit was de laatste gebeurtenis der regeering van Philips van St-Pol, die op 4 Oogst 1430, kinderloos, overleed.

De troon van Brabant stond open. De Staten erkenden de rechten van PHILIPS DEN GOEDE, hertog van Burgondië en graaf van Vlaanderen, die eerlang al de hertogdommen en graafschappen der Nederlanden in zijne handen vereenigde.

DE KERKBOUW.

Omtrent het einde der XIVe eeuw, was onze eerste Hoofdkerk, in het jaar 980 voor het dorpje *Ledo* gesticht, een oud en versleten gebouw geworden, ontoereikend voor de steeds aangroeiende bevolking, en wier slecht gemetselde wanden en tichelen daken, niet beantwoordden aan den nieuwen bloei der stad.

Men bevond zich in het schitterendste tijdvak der Vlaamsche bouwkunde.

Het gilde van *St. Lucas* en het ambacht der *Vier Gekroonden* stichtten overal wonderen van kunst en smaak, en toen werden meest al de prachtige kerken en raadhuizen, den roem en het sieraad van ons land, aangelegd of voltrokken, zooals O.-L. Vrouwe te Antwerpen (1422) St.Michiel te Gent (1440), St.-Waudru te Bergen (1460), O.-L. Vrouwen te Mechelen, St.-Jacobs te Antwerpen (1429), St.-Martens te Aalst (1498).

Tusschen die uitmuntende gebouwen, behoort eene eereplaats aan onze collegiaal.

Voor geene kerk moet zij onderdoen voor de uitvoering, en zij overtreft ze wellicht allen, door de gelukkige eenheid en de zuivere harmonie van den stijl.

Terwijl in vele andere tempels verschillende bouworden voorkomen,

Digitized by Google

vormt St-Gommar een volledig geheel, en is als dusdanig een der merkwaardigste toonbeelden van den ogivalen bouwtrant (¹).

St-Gommarskerk heeft de gedaante van een Latijnsch kruis, omtrent 250 voeten lang, waarvan de beuken den boom, de zijdeelen de armen, en het koor met zijne kapellen het hoofd verbeelden.

Die drie deelen duiden tevens de verschillende tijdperken van den kerkbouw aan.

Eerst werd de toren en de beuken gebouwd, daarna het kruiswerk en eindelijk het koor.

De oude kerk liet men gedeeltelijk, tijdens den opbouw van den nieuwen tempel, bestaan.

Wanneer en door wien, het eerste deel der kerk de *beuken* en de *toren*, ontworpen en aangelegd werden, is niet met zekerheid bekend.

Volgens de stadsrekening van 1377, ontboden de schepenen, in dit jaar, meester *Mys uten Anckere*, van Mechelen, om van hem raad te nemen « hoe men der kercken goet bestade, ende wat men aan de kercke best wrachte. »

Op 11 Februari, werd eene eerste vergadering met *Mys* gehouden, later het bouwen van den kerktoren hem opgedragen.

Nog het zelfde jaar werden er bouwstoffen aangekocht en op 6 Mei 1400 verleende Petrus D'Aliaco, (Pierre D'Ailly) bisschop van Kamerijk, eenige aflaten, om de groote werken, toen aan de kerk verricht, te bevorderen.

Meester Hendrik Mys wordt als de eerste bouwmeester van St-Gommar aanzien. (²) Al wat men van den man weet, is, dat hij gedurende de jaren 1374 en 1375, met zijne gezellen, aan het *Schepenhuis* van Mechelen, en in 1384-1385 aan de *Adegempoort* aldaar, werkzaam was.

(¹) Volledige bouwkundige beschrijvingen onzer hoofdkerk komen voor in de *Histoire de l'Architecture en Belgique*, par Schayes, en in de *Mémoire sur l'Église de Lierre*, par Redig.

(²) Zie *Rekening van 1377* uitgegeven door Mertens en den brief van den Bisschop van Kamerijk in de *Graf- en Gedenkschriften*, 64e afl. bl. 7 (1862). Deze brief werd door M. Van Vugt medegedeeld. Of echter die brief het bewijs levert, dat toen reeds groote werken aan de *nieuwe* kerk verricht werden, schijnt twijfelachtig, en de woorden *quodque ecclesia ipsa, quæ structuris maximis jam inchoatis noscitur atque refectionibus indigere*, zijn verre van een doorslaande bewijs te leveren.

Digitized by Google

Volgens M. Deckers bouwde hij ook in 1369 den Lierschen Halletoren. Hij bewoonde Mechelen, volgens de rekening van 1377, doch wordt voor eenen inboorling van Lier gehouden, daar zijn naam hier zeer bekend was, in zooverre dat zekere *Hendrik Mys*, onder de Liersche schepenen voorkomt, in 1394, 1395, 1399, 1407, 1416, 1418 en 1421.

Edoch het is onbekend, welke werken, gedurende de XIVe eeuw uitgevoerd werden, en de bouwtrant onzer hoofdkerk levert het ontegensprekelijk bewijs, dat, indien er tijdens de XIVe eeuw eenige toebereidsels werden gemaakt, het gebouw, door stijl en uitvoering, in de XVe eeuw te huis behoort.

Het jaar 1425 werd dan ook door de oude schijvers, door *Van Graesen* namelijk, als het begin van den torenbouw opgegeven.

In dit jaar kocht men de bouwstoffen aan, werd een pilaar aanbesteed aan *Pieter Vermeeren*, een boog aan *Jan Dirickx*, en in het volgend jaar 1426, waren de fondamenten gelegd, en kregen de gezellen 12 grooten tot drinkgeld.

Van toen af, gingen de werken onafgebroken voort.

In 1426 ondernam *Lambert van den Eynden* het venster met den boog van den toren, en meester *Claes van Leuven* het glaswerk, in 1453 nam *Jan Mol* het timmeren der naald aan, en in 1455 eindelijk, werd de 126 voet hooge toren, met eene koperen appel van 34 ponden, en een verguld kruis bekroond.

Ook al de beuken waren toen afgewerkt.

Goosen of *Joost van den Eynden*, had in 1435 de pilaren en bogen ondernomen, in 1439 had men de beeldsteden der twaalf apostelen aanbesteed, in 1443 het dak afgemeten en de eerste schalie gelegd, en in 1446 werd er een steenen tabernakel geplaatst, zoodat de beuken, toen geheel volmaakt, gebezigd werden voor den eeredienst.

Het eerste deel der hoofdkerk, de toren en de beuken was, dus omtrent het midden der XVe eeuw voltrokken (1).

(1) De zijkapel van den noorderbeuk, eerst aan St-Kathrijn, later aan St-Nicolaas gewijd, waar thans een biechtstoel staat, werd gemetseld in 1462 op kosten van Otto van den Bempden en zijnen broeder. De kapel daarnevens, thans de doopvont, werd eerst voltrokken, in de eerste helft der XVIe eeuw. (L. Herr.)

Digitized by Google

Reeds waren toen maatregels genomen om het tweede deel des bouws, *het kruiswerk*, aan te leggen.

Van dan af zijn het geene onbekenden meer, die aan onze hoofdkerk arbeidden.

De vermaardste bouwmeesters der XVe eeuw leverden de plannen en bestierden de werken, vooreest de *Keldermans* (1) van Mechelen, en verder de *Waghemakere's* van Antwerpen, twee familiën, wier namen verbonden zijn aan de schoonste gebouwen van ons land.

In 1442 waren meester JAN KELDERMANS (2) en JAN WAGEMAN, te Lier, om den boog der kerk te overslaan, en de maat van den grooten scheiboog van het kruiswerk te nemen, waaruit men besluiten kan, dat aan hen het bestieren van het *kruiswerk* toevertrouwd werd.

In 1448 werd het kruiswerk boven St Eligiusaltaar, in 't volgend jaar het welfsel boven St. Gommars altaar gebouwd, in 1460 de eerste steen van het eigenlijk kruis gelegd, in 1473 in den muur van 't oude koor gebroken om er de twee pilaren van het kruis in te stellen, en in 1475 was het kruiswerk volbouwd, het dak gedekt, de kleine toren voltrokken en met een kruis van 286, ponden door meester Jan de Smit van Mechelen vervaardigd, voltooid (3).

Het tweede deel der kerk was volbouwd. Op 17 Maart 1475 werden de reliquiën van St.-Gommar, uit St.-Pieterskapel, naar de nieuwe collegiaal met groote plecht, in eene solemneele processie, overgebracht, en in' t jaar 1477 werd het altaar van St.-Gommar gewijd. (4)

(1) *Keldermans* alias *Van Mansdale*, was de naam eener Mechelsche familie van bouwkundigen, wier leden de voornamen van *Jan*, *Andries*, *Rombaut* en *Antonie* droegen. Andries Keldermans ondernam in 1443, aan onze hoofdkerk zes harnassen met de posten van de glazen vensters van den boog, bezichtigde in 1481, gezamenlijk met Herman de Waghemackere en *Matthias de Layens*, den bouwmeester van het stadhuis van Leuven, de werken aan St-Pieterskerk aldaar. *Jan Keldermans* ondernam in 1443 eenige werken aan onze hoofdkerk, *Antonie Keldermans* leverde de plans voor het *Groot Spui* in 1508 gebouwd.

(2) VAN LOM drukt verkeerdelijk *Maldermans* voor *Keldermans*. *Jan Waghemans* was, denken wij, de Leuvenaar die hier in 1451 een geding had.

(3) De werken werden, met kleine deelen, openbaar aanbesteed, een deel onder anderen, op het stadhuis te Brussel, blijkens akte gepasseerd op 12 Januari 1472, waarbij *Steven Putte* het maken van verschillende bogen en vensters ondernam, onder voorwaarde, niets dan steen van Affligem te gebruiken. (Liersche Herr. 15 Maart 1870).

(4) In het jaar 1475 werden de drie eerste klokken in den toren geplaatst, op 24 Sep-

Digitized by Google

Thans moest het kerkgebouw door het koor volledigd worden.

In 1473 was aan HERMAN DE WAGEMAKERE, de zorg opgedragen om het plan te vervaardigen.

Herman de Wagemakere werd omtrent het jaar 1430 te Antwerpen geboren, en plaatste zich weldra aan het hoofd der Vlaamsche bouwkundigen.

Het plan (1) van het Liersch koor, was wellicht een zijner eerste werken ; doch het was zoo volmaakt, dat het aanstonds de aandacht op den jongen meester vestigde, en nog hetzelfde jaar, werd hij, als bestierder der O.-L.-Vrouwekerk te Antwerpen, aangesteld.

De werken van ons koor werden echter zeer langzaam uitgevoerd door het bouwen der zijkapellen.

In 1480 werd de schatkamer gemaakt, alsmede het sacristij en de drie kappellen van St-Sebastiaan of handboogkapel, van St-Antonie of bakkerskapel en van Joris Colibrant later de kolvenierskapel, door meester *Hendrik Perre* en zijne gezellen, gewelfd.

In 1483 werd het kapittelhuis gemetseld, de panden van dit deel der kerk, alsmede twee kapellen gewelfd, en omtrent het jaar 1494, was de ommegang van 't koor geheel voltrokken. In 1506 werden acht altaren gewijd.

De bouwmeester *Herman de Waghemakere* had intusschen andere groote werken ondernomen. In 1491 werd, volgens zijn ontwerp *St-Jacobstoren* te Antwerpen aangelegd, en het heropbouwen van St-Walburgiskerk (1499), alsmede van het *Vleeschhuis* (1501) in dezelfde stad, gebeurde naar de plans van denzelfden bouwmeester.

Te midden van zulke uitgebreide werken, vond Herman de Waghemakere eenen ijverigen medehelper, en na zijnen dood in 1503 voorgevallen, eenen waardigen opvolger in zijnen zoon DOMINICUS DE WAGHEMAKERE,

tember 1475 van *Jan de Haze* klokgieter, aangekocht. Op 3 September 1505 werd de groote klok *Salvator*, wegende 6000 ponden door Joris Wagemans, klokgieter van Mechelen, ergens in de Lisperstraat, gegoten. Dit geschiedde met plechtigheid, in tegenwoordigheid van al de overheden, en na het zingen van een *Veni Creator*. 24 andere klokken hingen er in den toren, allen werden door den brand van 1609 gesmolten. (L.H.)

(1) Dit plan bestaat nog in het archief onzer hoofdkerk. Het diende tot omslag aan de kerkrekening van het jaar 1486, werd door M. *Van Vugt* ontdekt, en dank aan zijne zorgen behouden. VAN LOM, bl. 312, over Herman de Waghemakere sprekend, noemt hem zekeren meester *Hereman*.

Digitized by Google

omtrent 1460 te Antwerpen geboren. Dominicus (1) deed, gelijk zijn vader, zijne eerste proeven aan de Liersche hoofdkerk.

In 1494, toen de ommegang van het koor volbouwd was, werd hij gelast het werk zijns vaders te volledigen, door het bouwen van het koor, en in 1512 als opperbestuurder der werken aangesteld. *Jan Perre* had in dit jaar de afbraak van het oude koor, dat men tot dan toe had laten bestaan, ondernomen, en drie jaren later, 1515, was het nieuwe koor voltrokken, werd het dak met schaliën gedekt, en vervaardigde *Roelant Coymans* het kruis, dat geheel verguld, boven eenen appel, uit twee barbierbekkens vervaardigd, geplaatst werd.

Dominicus de Waghemakere (2), de laatste bouwmeester onzer hoofdkerk, onder wiens bestuur dit grootsch werk voltrokken werd, verwierf niet minder vermaardheid dan zijn vader. Sedert 1502 met de werken van O.-L.-Vrouwe kerk te Antwerpen gelast, voltrok hij de St-Jacobs kerk aldaar, zag in 1481 en 1512 de werken van St-Pieters kerk te Leuven na, de eerste maal met *Andries*, de tweede maal met *Antonis Keldermans*, bestuurde, met *Rombout Keldermans*, de werken van het *Broodhuis* te Brussel (1523), bouwde het huis van Ymmersele te Antwerpen, waarvan de vermaarde kapel der hertogen van Burgondië overblijft, en ondernam eindelijk, met *Rombout Keldermans*, die in 1517 Mechelen verliet om zich te Antwerpen te vestigen, het Stadhuis van Gent, waaraan beiden van 1518 tot 1533 werkten. Dominicus de Waghemakere overleed te Antwerpen in 1542, na de plans der Antwerpsche Beurs te hebben geleverd.

In het jaar 1515 was dus de opbouw onzer hoofdkerk voleindigd, en op 10 Mei 1517 wijdde de bisschop van Kamerijk het koor met het hoofdaltaar en zeven andere altaren in de zijkapellen.

De *Kapel van O.-L. Vrouw* schijnt in het eerste plan der kerk niet

(1) Van Lom noemt hem *Dominicus van Leuven*. Doch de handschriften dragen enkel *meester Dominicus*. Het is overigens best mogelijk, dat Dominicus de Waghemakere hier uit Leuven ontboden werd of aankwam, daar hij in die stad meermaals de werken van St-Pieters kerk ging nazien.

(2) De bijzonderheden over de bouwmeesters onzer hoofdkerk zijn ontleend aan eene merkwaardige « *Notice sur les architectes H. et D. de Waghemakere*, par P. Genard. *Bulletin de la commission d'histoire an. IX.*, p. 429.

Digitized by Google

begrepen te zijn geweest, en werd eerst later aan de reeds voltrokken kerk toegevoegd, namelijk in 1535, wanneer in den kruisbeuk een groot werk gebeurde, en de reliquiën van stads patroon uit St-Gommarus-altaar, tijdelijk naar de St-Catharina-kapel overgebracht werden.

Gedurende jaren overigens na 1515, werd er onophoudend aan het versieren en afwerken der kerk gearbeid. Zoo werden in 1548 en 1549 de welfsels boven St-Eligius- en St-Gommarus-altaren, in 1555, 1556, 1557 en zelfs in 1567 en 1568 verschillende steekbogen in den ommegang gemaakt. Het koor, alsmede St-Gommarus-altaar, werden met metalen pilaren afgesloten (1553, 1554 en 1569), en de kronijken gewagen van metalen engelen en beelden, welke die afsluitingen versierden. Doch van dit alles is niets bewaard gebleven.

Tot daar de bijzonderheden over het gebouw.

Kort na het voltrekken der kerk, werd zij met een meesterstuk versierd, waarvan geene kerken het evenbeeld bezitten, namelijk het prachtig *Hoogzaal*, een kunstwerk der Mechelsche beeldhouwers *Jan Wishaegen* en *Franciscus Mynsheeren*. Het werd vervaardigd tusschen de jaren 1536 en 1540, en door dezelfde meesters werd een tabernakel geleverd, dat in den beeldenstorm van 1580 verbrijzeld werd (1).

Ter opluistering van den nieuwen tempel, droegen de vorsten des lands, de prelaten en adellijke familiën het hunne bij.

In 1426 vervaardigde de Leuvenaar *Nicolaas van Goethem* alias *Yenen*, verdienstelijk glasschilder, door onze kronijken *Meester Claas van Loven* genoemd, een venster, dat geplaatst werd boven het portaal onder den toren. Het was een eerste geschenk der familie *Kinschot*.

Na het voltrekken van de beuken en het kruiswerk in 1475, volgden andere begunstigers dit voorbeeld, en onze hoofdkerk werd te allen kanten omringd met rijk geschilderde vensters, meestal vervaardigd door *Rom-*

(1) Vele kerken bezaten eertijds oksalen of hoogzalen. De beeldstormers en nog meer de slechte smaak der XVIIe en XVIIIe eeuwen, deden meest overal die bevallige voortbrengsels der ogivale bouworde verdwijnen. Vier oksalen bestaan er nog in ons land, in de kerken van Aarschot, Tessenderloo, Diksmuide en in onze collegiale, allen in het begin der XVIe eeuw geplaatst. St-Pieterskerk van Leuven bezit een oksaal van de XVe eeuw. De St-Janskerk te 's Hertogenbosch bezat ook een prachtig oksaal, onlangs door zoogenaamde kunstkenners, gevaarlijker dan de beeldstormers, afgebroken.

Digitized by Google

bout Keldermans, zoon van den meester der metsers van Leuven, die de geschilderde ramen voor het stadhuis aldaar geleverd had.

Rombout Keldermans leverde drie groote vensters: het eerste voor de kapel van den H. Petrus door den heer *van Imlicort* bekostigd ; het tweede door den « groeten ambachte » geschonken ; het derde in het koor geplaatst en voor de helft door den bisschop van Kamerijk en de kerkfabriek betaald. In 1478 plaatste hij nog verschillende geschilderde glazen in de zijbeuken ; van al die vensters bestaan nog slechts enkele stukken.

Doch het voornaam werk van *Rombout Keldermans*, het eenige van dien meester, dat nog overblijft, is het geschilderde venster, boven de O. L. Vrouwen-deur, in 1475 vervaardigd, en in 1863 door M. *J. B. Capronier* hersteld.

Dit meesterstuk werd ten koste van *Godfried van Vilain* en *Elisabeth Immersele*, zijne echtgenoote, uitgevoerd, en aan den schilder 12 gouden gulden betaald. Het verbeeldt St.-Rombout en St.-Gommar, en verder Godfried van Vilain en Elizabeth van Immersele. De hoofden zijn vol karakter, de houding gelukkig en het coloriet schitterend. Dit werk zal den naam van *Rombout Keldermans* als glasschilder bewaren. (1)

Verder werden nog glasramen geschonken door den bisschop van Bourbon bij St.-Eligius-altaar, den heer van Selencourt, den heer van Immersele, den ridder Jan Colibrant, Karel d'Affaitadi, den Prelaat van St.-Bernards, en door eenige keurvorsten, waar echter niets meer van bestaat.

Doch onze hoofdkerk is nog in het bezit van het vorstelijk geschenk, door Keizer Maximiliaan en Hertog Karel aan het nieuwe koor gedaan, toen zij in Januari 1517 onze stad bezochten.

Vijf prachtige glasramen, waarvan drie door den Keizer en twee te zijner eer geschonken, werden in 1519 op het einde van het koor geplaatst. Sterk beschadigd, werden zij in 1862 door M. *J. B. Capronier* hersteld en

(1) Het glasraam draagt voor opschrift : *Dna Elisabetha Culemburg, primo Dna a Ville, postremo commissa a Hoogstraten, precedentium conthoralis, hujus muneris donatrix.* Zie : *Hoogstraten*, geschiedkundige bijdrage door G. J. Avonthoout, eene verhandeling in de *Vlaamsche School*, door G. Van Vugt (1863) en vooral *Monographie de l'ancienne école de peinture de Louvain, par* Edw. Van Even, in den *Messager des sciences historiques. 1866.*

Digitized by Google

vormen een der schoonste sieraden der kerk. Zij verbeelden Keizer Maximiliaan en zijne gemalin Maria van Burgondië, met de afstammelingen uit hunnen echt gesproten : Margareta van Oostenrijk en haren gemaal Philibert van Savoië, Joanna van Kastilje en Philips den Schoone, te Lier gehuwd, Keizer Karel en zijnen broeder Ferdinand, en de dochters van Philips den Schoone, Eleonora, Maria, Catharina en Isabella met de patronen en patronessen, en de wapenschilden bovenaan. (1)

Eindelijk werd, in 1555, de kerk voorzien van een *gestoelte*, door *Jan Verhulst*, alias *Luyckx*, beeldhouwer van Antwerpen, voor de aanzienlijke som van 1280 Carolus gulden ondernomen (6 September 1555). Dit gestoelte ontsnapte aan den beeldenstorm, doch onderging menige ongelukkige verandering, namelijk in 1728, wanneer het schutsel vervaardigd werd, dat de kanoniken tegen de koude lucht moest beschutten, doch waardoor het gestoelte zijn karakter verloor. Dit schutsel is onlangs verdwenen.

Kunstschatten verrijkten den nieuwen tempel.

In 1517 en 1518 schilderde Abraham Janssens, van Antwerpen, een triptiek voor het hooge altaar, waarvan het middenpaneel de *Verrijsenis*, en de twee deuren, de *afdoening van het Kruis* en de *verlossing der Oudvaders*, verbeeldden. Dit kunstwerk van Abraham Janssens, (2) ging bij den beeldstorm verloren.

Onder den toren hing een groot tafereel, *het laatste oordeel* voorstellend, door *Jan de Mil*, stichter der arme-jongensschool, geschonken. Het werd bij den torenbrand van 1702 vernield.

Doch onze hoofdkerk bezit, uit dit tijdperk, eene kunstperel, die alle gevaren heeft overleefd, namelijk het TRIPTIEK UIT ST-CHRISTOFFEL-ALTAAR.

Zonderling genoeg, dit kunstgewrocht, dat thans aller bewondering wekt, schijnt vroeger geheel onbekend te zijn geweest. Niet een der oude schriften maakt er gewag van ; de schilders, die, in de verleden eeuw, onze hoofdkerk bezochten en beschreven, reppen er geen woord over, en

(1) Volledige beschrijving door M. G VAN VUGT, in *De Vlaamsche School*, 1863.

(2) De schildersboeken gewagen van Abraham Janssens, in 1567, te Antwerpen geboren. De schilder van het tafereel in 1517 vervaardigd, zou dus een onbekend meester zijn, doch het handschrift op stadsarchief geeft 1617 op.

Digitized by Google

de Franschen, die de schoonste schilderijen uit onze kerken roofden, lieten dit tafereel onverlet.

AVONTROODT vestigde er 't eerst de aandacht op, en sedert heeft de Liersche schilderij eene ware vermaardheid in de kunstwereld verworven.

Lang werd zij aangezien, als het huwelijk van Philips den Schoone met Joanna van Kastilje, te Lier gevierd, voorstellend; doch de heer P. GÉNARD bewees onlangs dat het onderwerp, het *huwelijk van Joseph en Maria* is, voorgesteld volgens de legende van Jacobus de Voragine.

De luiken stellen de *Boodschap* en de *Opdracht in den tempel* voor, en op het uitwendig der deuren staan de afbeedsels van *Jan Baptiste Colibrant* met zijne twee zonen, en van *Jacoba Meyngiaert* zijne vrouw, met hare eenige dochter; de wapenschilden der familiën bovenaan (1).

Als verdienste wordt dit tafereel, als een der uitmuntendste voortbrengsels onzer aloude Vlaamsche Schilderschool, uit het tijdvak der Van Eyck's en Van der Weyden's beschouwd.

Doch aan welken meester moet dit kunstwerk toegeschreven worden? Hier beginnen de gissingen.

Men hield algemeen *Jan Gossaert*, omtrent 1470 te Maubeuge geboren, gekend onder den naam van *Jan van Mabuse*, voor den schilder. Die naam werd, volgens AVONTROODT, door een oud perkament aan het kapittel behoorend, opgegeven; en, vergelijkt men de figuren der schilderij van Lier met die van het tafereel n° 13 van het Brusselsch Museum, *Jesus bij Simeon*, dat algemeen aan Jan Gossaert toegeschreven wordt, dan blijft men overtuigd, dat beide kunstgewrochten aan denzelfden meester behooren.

Dat Gossaert in onze stad bekend was, is evenmin te betwijfelen. Hij was bevriend met Christiaan van Denemarken, toen deze te Lier verbleef, zooals blijkt uit eenen brief door den koning aan onzen schilder uit Lier geschreven, op 20 Oogst 1528.

Andere kunstkenners noemen *Hans van Memmelingh*, *Albert Durer*, *Van der Weyden*. Volgens WAAGEN (2), bestuurder der koninklijke galerij van

(1) Opmerkenswaardig is het dat Cornelius De Bie, voor zijne schilderij de *Preek van St. Eligius*, eenen achtergrond genomen heeft, die ontleend schijnt aan de schilderij uit St. Christoffel-altaar.

(2) *Kunstblatt*, Berlijn, 1847, bl. 219, *en Manuel de l'histoire de la peinture.*

Digitized by Google

Berlijn, stemmen de beelden van het Liersch paneel, geheel overeen met de bezielde beelden van *Bernard van Orley*, en geven de meeste hoofden, de bevallige vormen, het verheven gevoel en de slanke gestalten, van dien meester weder. De heerP. Génard, eindelijk, steunend op de omstandigheid, dat de aap en de beer die op het tafereel voorkomen, een handteeken zouden zijn, vraagt zich of men hier geenen schilder voor handen heeft, die zich *Marten de Beer* noemde, alhoewel het bestaan van eenen meester van dien naam niet bewezen is (1).

Al die schrijvers zijn het overigens eens over de hooge kunstwaarde van het paneel. Een enkele, *M. Alfred Michiels* in zijne *Histoire de la peinture flamande*, komt tegen dit algemeen gevoelen op. Hij vindt de figuren plomp. de neuzen lang en stijf, de oogen slaperig, de gelaatsuitdrukking dom, en neemt zoowel de schilderij van Lier als die van het Brusselsch Museum met welke zij in verband staat, voor twee voortbrengsels, zonder groote verdiensten, van *Lancelot Blondeel*, eenen schilder van Brugge, die men weleens den Brugschen Quinten Metsijs noemde, omdat hij van metselaar schilder werd (geb. 1495 + 1560). Doch de oppervlakkigste vergelijking der Liersche schilderij met de gewrochten van Lancelot Blondeel, die in de cathedrale van Brugge hangen, is voldoende om de ongegrondheid dier beweringen te bewijzen, zonder dat wij ons bevoegd gevoelen om tusschen zoovele denkwijzen te kiezen.

Met het voltrekken onzer hoofdkerk staat, onzes dunkens, een zilveren gedenkpenning in verband, die omtrent het einde der XIVe of in de eerste jaren der XVIe eeuw, geslagen werd.

Die medalie, waarvan slechts één exemplaar bestaat, werd voor de eerste maal beschreven in de *Revue Numismatique belge*, 5e s., t. II, door den graaf van *Limburg-Stirum*.

Zij draagt aan de eene zijde, St.-Gommar in het mirakel der fontein, en ter zijden den gebonden boom en de wapens der stad Lier en des kapittels, met de legende: + *O Gummare pauperum. memor. sis. in. culmini.*, en aan de andere zijde, eenen priester die mis leest, met eenen bisschop, en verschillende andere personen, van welke een eene kroon draagt. Boven het

(1) Zie de merkwaardige verhandeling van den heer P. GÉNARD: *Aanteekeningen over eene schilderij der XVe eeuw uit de Hoofdkerk van Lier*, in de *Bul. de l'Académie.*

Digitized by Google

GEDENKPENNING VAN S^TE GOMMAR
EINDE DER XVE OF BEGIN DER XVIE EEUW

GEDENKPENNING DER LIERSCHE FURIE
14 OCTOBER 1595

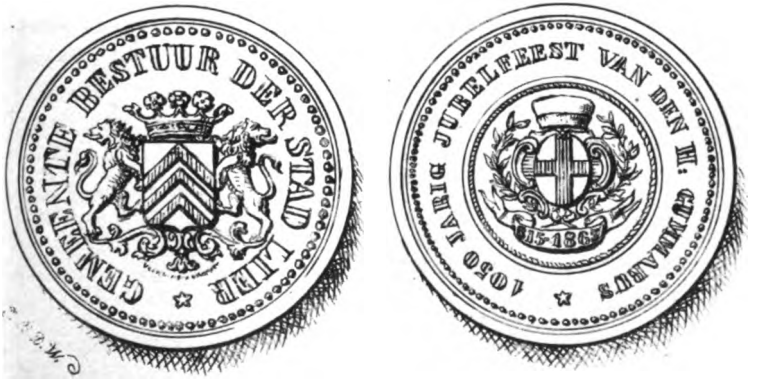

GEDENKPENNING VAN HET JUBILÉ
1865

Digitized by Google

Digitized by Google

altaar staat de Verrijsenis afgebeeld en de legende luidt: *O Fili. Redemptor. mundi. Deus-miserere. nobis.*

Onzes inziens werd die gedenkpenning geslagen omtrent het jaar 1517, wanneer het hooge koor voltrokken zijnde, het hoog altaar door den bisschop van Kameryk gewijd werd, en Keizer Maximiliaan met hertog Karel en verschillende prelaten onze hoofdkerk bezochten en begiftigden. De *Verrijsenis*, die op het altaar voorkomt, is het zinnebeeld van het vervangen der afgebroken kerk door den nieuwen tempel, en het is eene *Verrijsenis* door Abraham Janssens geschilderd, die in het nieuwe hooge altaar geplaatst werd.

Wij vereenigden hier de bijzonderheden over den kerkbouw. Dit bracht ons tot in het midden der XVIe eeuw. Keeren wij tot de XVe eeuw weder.

Onder de kerkelijke plechtigheden van dien tijd, ontmoeten wij twee nieuwe *verkenningen* der reliquiën van St-Gommar in 1406 en in 1475.

Op 28 Juli 1406 lieten de deken en het kapittel, de schepenen en de raad der stad aan alle *goede kerstene lieden* weten, dat men, op zondag 12 September, het lichaam van stadspatroon *gheellec en al bloot* zoude toonen, gedurende acht dagen, elken dag tweemaal, 's morgens tusschen acht en negen uren, en *na den eetens* tusschen drie en vier uren, tevens iedereen aanmanend zich daartoe te bereiden, en in *state van gratiën* te stellen. Bij brief van den bisschop van Kamerijk van 9 Oogst, werden de geestelijke personen aangesteld om tot die plechtigheid over te gaan, en op den gestelden dag werd, door den abt van St-Michiels, *Petrus Braem*, na eene plechtige mis, de kist geopend. Men vond in de kist de brieven der vorige verkenningen, het wit lijkkleed, en het klein houten kistje, dat de beenderen bevatte.

Dit kistje werd door de twee abten van St-Michiels en van Tongerloo, naar het hoogaltaar der kerk gedragen, in het bijzijn der menigte geopend, en het lichaam aan de vereering des volks tentoongesteld in eene groote kasse met laken behangen. Na de vespers, op zondag 19 September, werden de heilige overblijfsels weder in het houten kistje, en verder in de kas gesloten. Alleenlijk het lijkkleed werd bewaard, om in zekere omstandigheden aan het volk getoond te worden.

Digitized by Google

Dit lijkkleed is in de beeldstormerij weggeraakt.

In het midden der XVe eeuw nam de godvrucht voor St-Gommar zeer toe ; vele bedevaarders kwamen zijn graf bezoeken, en de gedenkboeken gewagen van talrijke mirakelen, door zijne voorspraak bewerkt.

Dit gaf aanleiding tot eene vierde verkenning op 13 Juni 1475 door den bisschop van Kamerijk, Joannes van Burgondië, bevolen; en op 2 September, werd door *Godefridus*, bisschop van Dagnien, suffragaan van Kamerijk, tot dit onderzoek overgegaan.

Op eene rijk versierde plaats werden de reliquiën tentoongesteld tot op 11 October, feestdag van St-Gommar, wanneer zij in eene nieuwe kasse werden gesloten en op hunne gewone plaats met eerbied hersteld. (1)

Om een volledig denkbeeld te geven over het *Kerkelijk Lier* tijdens de XVe eeuw, dient aangestipt, dat het hooge koor van *St-Pieterskapel* in 1475 gemetseld, en in 1475 gewelfd werd, dat in dit zelfde jaar de *kapel* boven de fontein te Emblehem gebouwd is, en eindelijk dat zich in die eeuw de eerste geestelijke gemeenten in onze stad vestigden, namelijk, de *Zwarte-Zusters*, de *Cellebroeders* en het *Sion's klooster*.

De ZWARTE-ZUSTERS behooren tot dezelfde instelling als de Cellebroeders en worden ook wel *Cellezusters* genoemd. Beiden schijnen herkomstig uit Duitschland, en werden eertijds ook *Matezusters* en *Matebroeders* genoemd, zonderdat men met zekerheid de beteekenis van dien naam uitleggen kon. In het begin der XIVe eeuw vertoonden zij zich in onze landen, en het schijnt dat zij aanvankelijk geene vaste woonst hadden, maar zich tijdelijk vestigden, waar hunne diensten meest noodig waren. Eerst in 1515, namen zij, met goedkeuring van Paus Julius, II den regel van den H. Augustinus aan, en kregen naar aanleiding der kleeding, den naam van *zwarte-zusters*.

(1) Tot hiertoe was het algemeen aangenomen, dat de overblijfsels van St-Gommar tot in het jaar 1475 berustten in St-Pieters-kapel en alsdan op 17 Maart plechtiglijk naar de nieuwe hoofdkerk, toen buiten het koor voltrokken, overgebracht werden. De heer *Deckers* steunend op de akten van verkenning, beweert dat de reliquiën van St-Gommar sinds onheuglijke tijden in St-Gommarskerk rusten, en de *translatie* van 17 Maart, op andere tijden dan het jaar 1475 doelt.

Verdere bijzonderheden bij den heer DECKERS, B. 176, en de *akten*, onder de bijlagen.

Digitized by Google

De *Liersche Zwarte zusters* kwamen uit het klooster van Antwerpen, en kochten te Lier, onder den naam van *Swesteren*, in 1407, eenen grond aan, gelegen in de Prooststraat.

In het jaar 1454, kocht het stadsbestuur voor haar het huis, staande ter plaatse, waar het klooster zich nog bevindt; en op 1 Februari 1515 gaf het kapittel, op verzoek van *Petronnella Van Schoor*, moeder der Zwarte Zusters, toelating om in haar huis genaamd *Galileën*, eene kapel te bouwen, op voorwaarde dat er geene diensten tijdens die der parochiale kerk zouden geschieden, en dat het klooster eenen jaarlijkschen cijns aan het kapittel zou betalen. In het jaar 1526 telde de vereeniging zes personen.

In de XVIe eeuw nam die instelling, gelijk de andere kloostergemeenten, eene grootere uitbreiding zooals wij verder zullen zien (1).

De CELLEBROEDERS of ALEXIANEN werden door het magistraat ontboden, uit het klooster van Antwerpen, in het jaar 1430, en door hetzelve op zekere voorwaarden hier aangenomen. In het jaar 1460 hadden zij hunne woning in de Berlaarstraat, omtrent het gasthuis; doch zij verwisselden die op 17 Juli met zekeren *Gummarus Van der Borgh* of *Van der Borcht*, tegen het huis, staande bij de *Minnebrug* achter den stadstuin, waar zich hun klooster nog bevindt. Op 18 mei 1515 werd aan Pater *J. Van Winghe* toegelaten eene kapel te bouwen. Zij volgen den derden regel van den H. Augustinus, en gaan, gelijk de Zwarte-zusters, de zieken dienen en de overledenen lijken (2). Later ontvingen zij ook zinneloozen in hun gesticht. In het jaar 1526 telde hun klooster maar drie broeders.

Het KLOOSTER VAN SION is het oudste dèr Liersche gesloten kloosters, en het eenige van dien aard, dat hier voor de XVIe eeuw bestond.

Het waren nonnen van den derden regel van den H. Franciscus, herkomstig uit het klooster van Hasselt.

Op 19 Oogst 1468 werden zij door het kapittel van St. Gommar voor het geestelijk aanvaard, en bekwamen de toelating, om eene kapel te bouwen en eenen wereldlijken priester te hebben, voor het bestuur van het huis, onder voorwaarde van jaarlijks twee gulden aan het kapittel, en eenen aan den parochiepastor, te betalen.

(1) *Antverpia* van DIERCKXENS, deel II, bl. 100. *Liersche Hcr.* 1 feb. 1870.
(2) *Actboeken*, deel I, bl. 97.

Digitized by Google

Op 5 Mei 1469, volgde de aanvaarding, door de schepenen en gezworenen der stad, voor het wereldlijke.

Bij overeenkomst gesloten met *Elisabeth Robijns*, moeder van het nieuw klooster, en bij wille en consent van broeder *Franciscus Van Erpe*, gardiaan der Minderbroeders van Mechelen en visiteerder van het nieuw gesticht, werden de volgende voorwaarden gesteld:

De nonnen mochten haar klooster bouwen op de erve aangekocht van *Aerd Van Styvoort*, nevens het kluizenkerkhof, en die erve verbreeden en uitbreiden van gezegd kerkhof tot de erve van heer *Jan Van Valckenbourgh* en zijne moeder incluus, tot achter op de Nethe, en voorts in de Nethe tot de naaste straat, maar niet verder. Zij verkregen het recht, bier te brouwen en brood te bakken, binnen het klooster, zonder accijns, de stad verzekerde haar dezelfde bescherming, als aan de andere poorters, en verbond zich, van jaar tot jaar, eenen schepene als momber over de gemeente te stellen (1).

Op 14 Mei 1490, verleende het magistraat aan het klooster van Sion vollen vrijdom van accijns, een voorrecht dat in de XVIIIe eeuw betwist werd, door *Balth. De Ka*, collecteur van den bier-accijns, doch door de gedeputeerden der staten van Brabant, op 21 October 1715, bevestigd. Bij octrooi van Philips II van 26 Oogst 1559, werden de religieuzen van Sion gemachtigd, om 28 bunderen land aan te koopen (2).

In 1608 verkreeg de bisschop van Antwerpen, *Joannes Miraeus*, van den Paus, dat voortaan de bisschoppen van Antwerpen visiteerders van het klooster zouden zijn.

Het getal der religieuzen mocht niet boven de zestig gaan.

In het jaar 1526 bevonden zich in het klooster 59 religieuse nonnen, 17 ongesloten geprofeste, 1 pater, 3 meiden en 4 knapen wereldlijken, te zamen 83 personen doende *neiringe van lijn en laeken*, hetwelk zij zelf weven, spinnen en verkoopen. In de XVIIIe eeuw was aan het klooster van Sion eene kostschool voor jonge juffrouwen gehecht.

(1) *Actboeken*, D. I, bl. 57; D. 7, bl. 44.
(2) *Actboeken*, D. I, bl. 87; Id. I, bl. 88.

Digitized by Google

ZEVENDE HOOFDSTUK.

DE NEDERLANDEN ONDER EENEN VORST

(1430 — 1494)

Philips de Goede gehuldigd. — Verandering in den toestand des lands. — Beleg van Dinant. — Karel de Stoute. — Onlusten te Lier. — Karel en Magareta van York te Lier. — Liersche schutters in dienst des Hertogen. — De slag van Nancy (1477). — Onlusten bij het begin der regeering van Maria. — Hare blijde Inkomste. — Maximiliaan te Lier. — Laatste tocht der Liersche schutters (1482). — Burgeroorlog tijdens de minderjarigheid van Philips den Schoone.

Lier tijdens de XVe eeuw. — Bloei der lakenweverijen. — Liersche hallen te Antwerpen en te Frankfort. — Openbare werken. — De groote omheining voltrokken. — Werken aan de Nethen. — Werken binnen de stad. — Volksoptellingen van 1435 en 1496. — Liefdadige instellingen. — St. Goriks godshuis. — St. Barbara godshuis. — De Lazernij. — Volksleven. — Processiën en Ommegangen. — Eigenaardige gebruiken. — De Enkhuizenaars te Lier. — Het tooneel. — De Mysteriespelen. — De gezellen. — De rederijkkamers. — De landjuweelen. — De schietspelen der Gilden.

In 1430 hield PHILIPS DE GOEDE zijne Blijde Inkomste te Lier. Magistraat en gilden gingen hem te gemoet; en de abdis van Nazareth, met hare juffrouwen, verscheen in de processie. Volgens oud gebruik, was de voorpui van het raadhuis met laken behangen, en de geschenken bestonden in twee zilveren potten, drie amen Rijnwijn, en drie snoeken in stadsvesten gevangen.

Met Philips den Goede begint een nieuw tijdvak.

Digitized by Google

De Nederlanden, tot hiertoe verdeeld in verschillende kleine staten, worden onder ééne kroon vereenigd.

De hertog erfde Vlaanderen en Mechelen, kocht Namen, werd als opvolger van Philips van St-Pol in Brabant en Limburg herkend, en verkreeg later Holland, Henegouwen en Zeeland.

De stoffelijke belangen des lands vonden hun voordeel bij die vereeniging, de handelsbetrekkingen namen eene groote uitbreiding, en de openbare welvaart eene ontzaglijke ontwikkeling; doch onze oude vrijheden ontvingen hunnen eersten aanstoot van die machtige vorsten, welke op vreemden bodem geboren, de volksrechten miskenden, en naar een onbeperkt gezag streefden.

Philips had in Vlaanderen de Bruggelingen en Gentenaars vernederd. Een enkel deel der Nederlanden bleef weerspannig aan zijnen wil : het Luikerland.

Hij had zijnen neef Lodewijk van Bourbon op den bisschoppelijken stoel geplaatst ; doch de Luikenaars geraakten weldra in opstand tegen den Burgondiër.

Aanstonds riep Philips de Brabantsche militiën op; en de Liersche schutters en burgers, die reeds vroeger hunnen hertog in Frankrijk hadden gediend (1), trokken op naar het Luikerland.

De opstandelingen moesten voor de overmacht buigen; een enkel stadje weigerde zich te onderwerpen : Dinant.

De inwoners verdedigden zich met heldenmoed, en gaven zich niet over, voordat de laatste wallen gevallen waren. De wraak van den overwinnaar overtrof alle denkbeeld. De stad werd verwoest, en de burgers, twee aan twee gebonden, in de Maas geworpen. De Liersche schutters namen deel aan dit beleg. Van Lom beweert, dat zij er veel eer behaalden.

(1) In 1465 hadden de Liersche Gilden den graaf van *Charolais*, zoon van Philips, naar Frankrijk vergezeld en deel genomen aan den slag van Montlhery bij Parijs, waar eenige Liersche edelen ridder geslagen werden.

Digitized by Google

Was er wel eer te rapen in zulken ongelijken en wreeden krijg ?

Philips overleefde die euveldaad niet lang (15 Juni 1467).

Zijn zoon KAREL DE STOUTE volgde hem op, en deed op 3 September 1467, zijne Blijde Inkomste binnen Lier. Twee amen wijns van vier pond, vier snoeken van achttien stuivers, en twee stukken laken werden hem aangeboden, terwijl zijne dienaars de gewone belooningen ontvingen, en dit verbeeldde eene vrij groote som; want, hadden de vorige hertogen enkel drie, vier volgelingen met zich, een geheele stoet van herauten, trompetters, pijpers, deurwaarders, sergeanten, pages, zaalweerders, *pentsiers*, palfreniers, sommiers, oplijers en wijnverweerders vergezelden den nieuwen hertog.

Karels blijde inkomste was nog niet geeindigd, toen te Antwerpen en te Mechelen onlusten uitbraken. Lier had, volgens de geschiedschrijvers, ook zijnen volksoploop, zonderdat er eenige bijzonderheden over die gebeurtenis vermeld worden. De verzoening moet echter spoedig gevolgd zijn; want een jaar later (1468), was Karel weder te Lier, en noodigde het Liersch magistraat aan zijne tafel, dat die eer betaalde met aan den opperkok twee postgulden te schenken. In 1470 legde hij hier een derde bezoek af, met zijne derde gemalin, MARGARETHA VAN YORCK, te welker gelegenheid groote triomphen bedreven, en aan de hertogin een fraai juweel en een vat wijns geschonken werden.

Karel toonde zich overigens niet ongenegen voor onze stad, verleende aan onze wollewevers *het Gulden charter;* doch onophoudend moesten schutters en burgers optrekken.

Zijne tienjarige regeering was eene aaneenschakeling van oorlogen.

Vooreerst met Lodewijk XI in Frankrijk. De Liersche schutters trokken in 1470 naar dit land, onder geleide van *Jan Van Immersele*, die van de stad een paard van zestien florijnen ontving; *Jan van Sompeken* voerde het bevel over de kolveniers,

Digitized by Google

en *Cornelis van Blaesveld* over de pijkeniers. Twee jaar later hielpen de Lierenaars het slot Nesle innemen (1472). Dan volgde een krijg in Gelderland, waarbij de Lierenaars onder geleide van *Jan van Mol* dienst deden (1473); en eindelijk ging Karel oorlogen in Duitschland, om den verjaagden bisschop van Keulen te herstellen. *Jan van Mol* voerde weder het bevel over de Liersche hulpbenden. Het beleg werd voor het stadje *Neuss* ten noorden van Keulen, geslagen, doch, zonder gelukken, opgebroken (1) (1475). Twee jaren later moesten de steden alweer de wapens opnemen. Karel, in oorlog met de Zwitsers, werd te Granson en te Morat overwonnen, eindelijk te Nancy geheel geslagen, en verloor het leven op het slagveld (5 Januari 1477). De Liersche schutters, in het begin van het jaar opgetrokken, kwamen met de andere Brabantsche hulpbenden te laat, om den hertog te redden. In dien tocht was *Jan van Sompeken* de aanvoerder der Lierenaars; de abdij van Nazareth leverde eenen wagen.

Maria van Burgondië was pas twintig jaar oud. De steden dachten de gelegenheid voordeelig, om hare beperkte vrijheden te herwinnen. Te Gent liep het volk te wapen, en twee raadsheeren der hertogin werden onthoofd. Bergen, Brussel, Leuven kwamen in opstand. Te Antwerpen nam het volk de wet gevangen, en twee tresoriers moesten het met het leven bekoopen.

De Lierenaars stonden ook op tegen de magistraten, door den Burgondiër benoemd. De schepen *Jacob Verborcht* en zeven anderen van het magistraat werden door het volk aangehouden, en in de gevangenis geworpen (Maart 1477). (2)

(1) In het museum van Mechelen bestaat eene schilderij, het beleg van *Neuss* voorstellende. Voor eenen der stadstorens ziet men de wit en rood geschilderde tenten der Lierenaars.

(2) Papebrochius, d. I, b. 169.

Digitized by Google

Die onlusten werden spoedig gedempt. Maria gaf toe ; en, toen zij hier , op 15 October 1477 , hare Blijde Inkomst hield , werden haar een schoon juweel en twee amen wijns vereerd. Hare volgelingen werden zoo min vergeten bij deze, als bij vroegere inhuldigingen, en de hofstoet was alweder vergroot door het toevoegen van *zotten* of *hofnarren*, die van de stad vijftien grooten genoten.

Die eerste ontvangst werd door een tweede bezoek gevolgd , toen Joanna op 3 Januari 1478 , met haren gemaal MAXIMILIAAN VAN OOSTENRIJK , hare intrede hield. De oude mevrouw van Burgondië, de graaf van *Nassau* , *Anthoni* bastaard van *Brabant*, de heer van *Ravestein* vergezelden haar.

De stad schonk twee amen wijns en twee stukken laken ; onder de dienaars worden ditmaal *tamboers* vermeld , die gelijk de anderen, het gebruikelijk drinkgeld ontvingen , en de kok van mevrouw, die zich beklaagde, dat hij bij het inhuldigen der hertogin vergeten werd , kreeg nog twee stuivers bij.

Maria regeerde pas eenige jaren en overleed te Brugge, op 27 Maart 1482, eenen minderjarigen zoon, PHILIPS bijgenaamd DEN SCHOONE, achterlatend.

Moeielijkheden ontstonden over de voogdij van den jongen vorst. De Staten hielden zich met de vraag onledig, toen men den moord vernam van den bisschop van Luik door *Willem de la Marck*. Geheel Brabant stond op , en voor de laatste maal trokken onze Liersche schutters ten oorlog.

Zij hielpen St-Truien , Hasselt, Tongeren innemen , en den dood des bisschops wreken (1482). De vrede werd gesloten , en hier met groote feesten begroet. De Rederijkkamers speelden openbaar op de Markt, waar een heerlijk tooneel opgericht was.

Intusschen herbegonnen de twisten over de voogdij. De meeste staten erkenden de rechten van Maximiliaan , alleen de Vlamingen

Digitized by Google

weigerden zich te onderwerpen, en de Bruggelingen namen den aartshertog gevangen. Die gebeurtenis deed de verdeeldheden in Brabant uitbarsten. Vele steden trokken partij voor de Vlamingen; Antwerpen, Mechelen en Lier integendeel, verklaarden zich openlijk voor Maximiliaan; en aan die getrouwheid is de voorliefde toe te schrijven, welke de aartshertog altijd aan die drie steden betoonde.

Om zijne vrijheid weder te krijgen, trof de aartshertog met de Bruggelingen eene overeenkomst, die weder spoedig gebroken werd, en een wreede burgeroorlog brak los. Leuven, Brussel, Thienen, Zout-Leeuw, Nijvel, Geldenaken en Aarschot stonden tegen den vorst op, die zich te Antwerpen vestigde, en niet meer dan op Mechelen en Lier rekenen kon. — Fransche hulpbenden van de partij der Vlamingen liepen het land af, drongen tot Aarschot door en bedreigden onze stad, die in staat van verdediging werd gesteld en twee vendelen krijgsvolk als bezetting innam (1488). Geheel het land werd verwoest, en, bij den burgeroorlog, kwamen zich nog pest en hongersnood voegen. Lier genoot eene betrekkelijke rust, en Maximiliaan deed uit Brussel naar onze stad, de Rekenkamer overbrengen, die hier tot in de maand Maart 1490 gevestigd bleef. Eindelijk stelde de meerderjarigheid van PHILIPS DEN SCHOONE (1494) een einde aan die noodlottige verdeeldheden, welke den eersten gevoeligen slag hadden toegebracht aan de welvaart van het land.

LIER TIJDENS DE XVe EEUW.

De vijftiende eeuw mag voor onze stad, die steeds de bescherming der hertogen genoot, een tijdperk van ongemeenen bloei

Digitized by Google

heeten, dank vooral aan de steeds toenemende uitbreiding der LAKENWEVERIJEN.

In 1400 telde Lier 300 getouwen, en de bedrijvigheid was zoo levendig, dat de schepenen der lakenhalle overlast waren met zaken.

De Liersche lakens waren geheel Nederland door vermaard, en ook in het buitenland bekend en gezocht.

Een Dietsch dichter der XVe eeuw, willende uitdrukken, dat hij nog vele bladzijden zoude moeten volschrijven, zegt :

« Ja, al waert al te mael papier,
» Dat laken, dat men maect te Lier (1). »

In Frankrijk behoorde het monopolium der markt van *Provins*, aan de lakens van Brussel, Mechelen en Lier, krachtens eene ordonnantie van Karel VI van 19 Juli 1399 (2).

Te Antwerpen en te Frankfort bezaten de Liersche kooplieden bijzondere *Hallen* of verkoopplaatsen voor hunne lakens.

De Liersche Halle te Antwerpen was gelegen in de Hoogstraat nevens het huis « *den helm* » en werd op 15 December 1402 namens het Liersch magistraat, door *Jan Mijs*, poorter van Lier, aangekocht tegen *Jan van Suers*, goudsmid. Dit huis droeg nº 2595 der stedelijke nummertelling van Antwerpen (3). De ordonnantie voor den Hallemeester der Liersche Halle te Antwerpen, werd door ons magistraat op 1 September 1418 uitgevaardigd.

De Liersche halle, te Frankfort, toen de vermaardste koopstad van Duitschland, werd door het Liersch magistraat gebouwd, en de ordonnantie, op 17 Oogst 1489, afgekondigd, waarbij het

(1) Gedicht uitgegeven door EELCO VERWYS, in de *Bibliotheek van Middelnederlandsche Letterkunde*. Groningen 1871.

(2) *Ordonnance des rois de France*, t. VIII, p. 322.

(3) *Geschiedenis van Antwerpen*, d. III.

Digitized by Google

gebruik der Frankforter Halle, alsmede het bestaan der *borse*, tusschen de Liersche kooplieden ingesteld, geregeld werden (1).

Aan onderstand en bescherming ontbrak het onzen lakenweverijen niet, en het getal ordonnantiën, welke in de stadsactboeken der XVe eeuw voorkomen, getuigen van de bezorgdheid der magistraten voor die belangrijke nijverheid. Als dusdanig kunnen wij aanduiden: de ordonnantie van 10 Juli 1400 over de draperij, de ambachtsbrieven der wollewevers van 1427 en 1457, en verder de reglementen van 1503, 1509 en 1539 (2). Overeenkomsten over de lakennijverheid komen herhaaldelijk voor, in 1456 een akkoord tusschen de gezellen en gezworenen der droogscheerders, in 1455 tusschen de afgevaardigden der stad en de volders, poorters wezende van Brussel, die Lier bewoonden, en in 1496 eene overeenkomst door het magistraat met de volders getroffen (3); doch het voornaamste stuk is de *Gulden charter* in 1475 door *Karel den Stoute* aan het wollenweversambacht verleend, waardoor alle vorige voorrechten bevestigd en uitgebreid werden.

Met den bloei der nijverheid en de welvaart der burgers vergrootten de hulpmiddelen der stad, en verbazend is het getal en het belang der OPENBARE WERKEN, in de XVde eeuw op korte jaren, uitgevoerd.

De groote omheining der stad, omtrent het einde der XIVde eeuw aangelegd, werd, enkel voor een klein deel, in dit tijdperk uitgevoerd, namelijk de Leuvensche buitenpoort gebouwd.

Het voleindigen van dit werk behoort tot het begin der XVde eeuw. In korte jaren werden al de stadspoorten en torens gebouwd:

(1) *Actboeken*, d. I, bl. 131 en 132.
(2) *Actboeken*, d. I, bl, 119 en *B. Berekm.* d. III, bl. 416, 424, 427 en 430.
(3) *Actboeken*, d. I, bl. 172, 12, 22, 113.

Digitized by Google

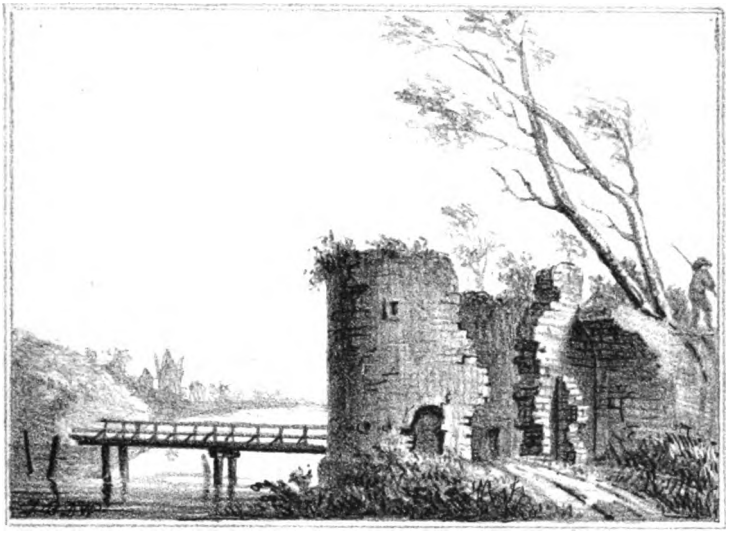

DE BALIE IN 1784

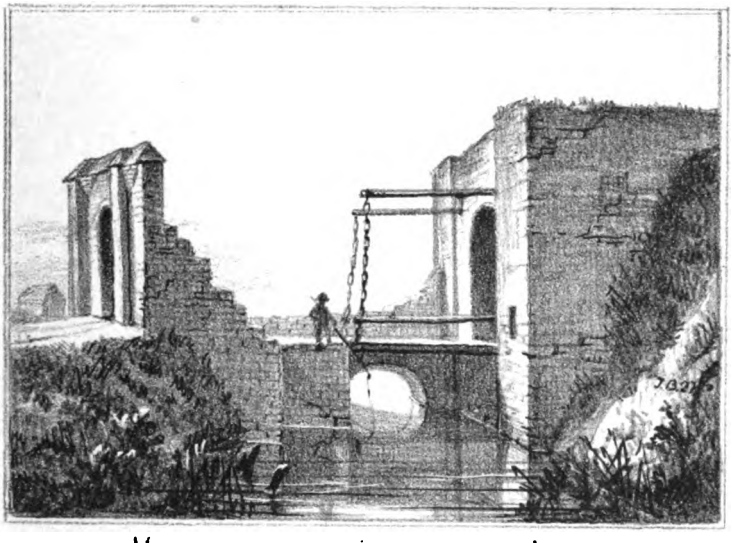

DE MECHELSCHE BUITENPOORT IN 1800

Digitized by Google

Digitized by Google

de *Cruyshol* of *waterschap*, nabij de Leuvensche poort in 1402, de *Franschmanstoren* (1) in den Pettendonck in 1403, de Mechelsche buitenpoort in 1405, de Antwerpsche buitenpoort, toen St-Jorispoort genoemd, van 1406 tot 1412, en de Lisper buitenpoort in 1415.

De vest van de Lisperpoort tot aan de kleine Nethe, bij het groot Spui, werd in 1413, en van dit punt tot aan het klein Spui, in 1426 gegraven, terwijl de laatste toren, de *Balie* genaamd, achter het Beggijnhof gelegen, in 1424 gemetseld werd.

Vóór 1425 was dus Lier met eenen tweeden kring vesten, torens en poorten omringd, en het vergrootingswerk, in 1389 ontworpen, in minder dan veertig jaar voltrokken.

De oude buitenpoorten en torens hebben gedeeltelijk bestaan tot in het begin dezer eeuw; doch niet een is er van tot heden recht gebleven. Eenige van die poorten hadden een min of meer monumentaal aanzien; zoo prijkte de Antwerppoort met een St-Jorisbeeld in 1415 geplaatst, en op de Leuvensche binnenpoort werd in 1432, een horloge met vier klokken gesteld (2).

Terzelfdertijd dat men de versterkingen voleindde, werd een ander belangrijk werk ondernomen, namelijk de verbeteringen aan de NETHEN.

(1) De Franschmanstoren stond ter plaatse, waar zich thans de molen, tusschen de Leuvensche- en Molpoorten, bevindt.

(2) VAN LOM geeft enkel bijzonderheden over de uitvoering dier werken, den prijs der bouwstoffen, de dagloonen en de namen der werklieden.

Zoo kostte in 1402, een last schorren 13 mottoenen, een roede arduin 19 mot. een duizend careel steenen 20 grooten Vlaamsch, en een duizend ijzers 24 gr.

De metsers wonnen daags 10 plakken en de opperknapen 20 Engelschen; in 1405 was het loon van eenen meester daags 7 nieuwe groten en van eenen knecht 4 n. gr. Het duizend kareel steenen gold 11 n. gr. en de honderd veertelen kalk, 15 mottoenen.

De metser *Heyne Heylen* leverde den witten steen aan Franschmanstoren, *Willem Raven* deed de *soudueren*, *Meester Peter* timmerde de zolders van St. Joris-poort, en *Daniel Lot*, de schallielekker, vervaardigde het dak. (VAN LOM bl. 39 en volg.)

Digitized by Google

Vóór de 14e eeuw werden er weinig werken van dien aard uitgevoerd.

Gedurende den winter liepen al de omliggende landen onder water; gedurende de zomermaanden stonden de rivieren bijna ledig.

De landerijen op den boord der *groote Nethe* waren meestal ontgonnen en bebouwd, en de rivier werd bevaren tot aan het dorpje Gestel, waar, tot aan het begin der XIVe eeuw, een watermolen stond.

De *kleine Nethe* integendeel was niet verder bevaarbaar dan tot op de hoogte van Lisp, waar de abdij van Nazareth twee watermolens had gebouwd. De gronden op de boorden van dien waterloop, waren ook nog meest onbebouwd; op de eene zijde kwamen de heiden van Nijlen en Bouwel tot tegen Nazareth, vanwaar de benamingen *Kloosterheide*, *Kesselheide*, zijn overgebleven ; op den anderen oever, strekte de *Allierscheheide* of *oude Liersche heide*, zich bijna tot de poorten der stad uit. Nabij de abdij van Nazareth lag er eene brug over de Nethe, ten dienste der heirbaan van Antwerpen naar Herenthals. (1)

Na de XIVe eeuw, met den vooruitgang van den akkerbouw en het vermeerderen van het inwendig verkeer, deed zich de noodzakelijkheid gevoelen, om de landerijen tegen overstrooming te beschutten, de rivieren in alle jaargetijden bevaarbaar te maken, en groote waterwerken werden uitgevoerd.

Het eerste had voor doel den afloop der waters te vergemakkelijken.

De natuurlijke samenvloed der twee Nethen is gelegen ten zuiden der stad nabij de Molpoort. Al het bovenwater uit de Kempen

(1) *Essai sur le projet de loi sur les cours d'eau non-navigables* par M. le docteur Heylen, 1859. — Aanteekeningen van Avontroodt.

Digitized by Google

moest langs de kleine Nethe door de stad heen afloopen, en zich, bij het uitgaan der stad, in de Neder-Nethe ontlasten; vandaar altijd dreigende watersnooden.

Om hierin te voorzien, bevestigde de Hertog van Brabant, op 19 Juli 1424, de toestemming, door *Jan van Winghe* rentmeester generaal van Brabant verleend, om den loop der rivieren te rechten, en den samenvloed achter het Beggijnhof te verbeteren. Nog hetzelfde jaar werd dit werk voltrokken; het kostte 50 Fransche kronen aan de stad.

Doch in 1426 ondernam men weer volledige werken. Eene vest werd gegraven van de kleine Nethe nabij het groot Spui, tot in de groote Nethe achter het klein Spui, en op die wijze de twee rivieren, ten noorden der stad, in betrekking gesteld.

Twee sluizen werden geplaatst « het groot en klein Spui » en het water gedwongen rondom de stad, langs de Mol, af te loopen. De stad bevond zich hierdoor, als 't ware, afgezonderd.

Die werken werden opgevolgd door eene ordonnantie van Philips den Goede van 31 Oogst 1437 (1), over het bouwen van sluizen nabij den Moltoren, om het water des zomers te kunnen ophouden, en de rivier geheel het jaar bevaarbaar te maken. Terzelfdertijd werd aan al de dorpen, op den boord der Nethen gelegen, bevolen, de rivier te ruimen, en recht te maken.

Aen eene andere behoefte werd tevens voldoening gegeven.

Het malen der granen ging soms met groote moeilijkheden gepaard, en het bezitten van watermolens was voor eene stad eene noodwendigheid. Het Liersch magistraat had reeds op 17 Mei 1395 (2), de watermolens der abdij van Nazareth, tegen den afstand van eenige vroenten, verkregen. Doch die molens waren

(1) *Actb.* II, b. 44.
(2) *Actb.* II, b. 235.

Digitized by Google

te klein, en ontoereikend voor de steeds aangroeiende bevolking, zoodat de burgers gedwongen waren hun graan buiten Brabant te laten malen.

Schepenen, gezworenen en gemeene lieden van Lier wendden zich, bij verzoekschrift tot den hertog, om de toelating te bekomen sluizen en watermolens te mogen bouwen, op de zijarmen der rivier en bij den moltoren.

Het onderzoek over die vraag gebeurde omtrent op dezelfde wijze, als heden.

Bij apostille van 22 Mei 1432, beval de hertog de burgemeesters van Westerloo, Hersselt, Meerbeek, Oosterwijk, Heist, Iteghem, Gestel, Hulshout, Herenthout, Berlaar, Bevel, Kessel, Nijlen, Vorselaar, Ouwen, Pulle, Pulderbosch, Viersel, Massenhoven, Broechem, Emmelen, Hagenbroek en Lachenen, over de vraag der Lierenaars te raadplegen, en na hen gehoord te hebben, werd op 8 Juni 1447 het *privilegie van den Molmolen* verleend (1). De stad Lier werd gemachtigd om bij den Moltoren twee molens met twee maalgaten, elk vijf voeten breed, te maken, op voorwaarde, dat men de deuren optrok van half Maart tot half September als het noodig was, en zoo hoog, dat de deuren van het Spui, boven alle waters gingen.

Tevens werd een waterpegel gesteld, en de stad betaalde het bekomen voorrecht met eene som van veertig rijders en eenen cijns van zes oude grooten.

Aanstonds werd van de toelating gebruik gemaakt, en in 1448 de Molmolen en de kerkhofmolen gemetseld.

De Molmolen was reeds sedert 1433 gebouwd ; doch de stad kreeg er eerst het volle bezit van in 1452, krachtens open brief

(1) *B. Berckmans*, d. II, bl. 66. *Actb.*, d. II, bl. 37; d. III, bl. 7.

Digitized by Google

van Philips den Goede van 12 Maart, en mits eenen cijns van zes oude grooten.

De watermolens bij Nazareth werden verlaten, de doortocht op de rivier vrijgemaakt, en op 4 april 1459, kwam het eerste zeilschip uit Lier, in het Abroeck onder Herenthals aan.

Aan de sluizen werden nog belangrijke werken gedaan in het begin der XVIe eeuw, en onder andere het *groot Spui* gebouwd, gelijk het heden nog bestaat.

Op 29 Oogst 1508 legde het magistraat den eersten steen van dit gebouw, waar *Antonis Keldermans* (1) de vermaarde Mechelsche bouwmeester, het plan voor leverde, en *Jan Van Lyere* het metselwerk van uitvoerde.

Jan van Clappelaere en *Jan Huygghe* zoon van *Gommar*, waren met het beheer der gelden gelast (2); hunne rekeningen gaan tot aan St-Jan Baptist 1514, wanneer de bouw voltrokken werd.

In het inwendige der stad werden tevens groote werken verricht.

Aan de Nethe werden steenen boorden gemetseld : op de *Vischmarkt* in 1414, aan de *Werft* reeds vroeger, en er werd voortgegaan met het kasseien der straten, namelijk op de *Vischmarkt*, waar in 1415, achttien roeden en tachtig voet gekasseid werden. Doch het voornaam werk was het metselen van *steenen bruggen*, op de voornaamste punten der stad. De brug achter den *Pest-*

(1) Zie bijzonderheden over den bouwmeester Keldermans, bl. 111.

(2) *Archives du royaume*, n° 26264. — Van Lom voegt er bij, dat de stad Lier in de volgende jaren twee loterijen oprichtte, en geeft in bedenking, of de opbrengst niet bestemd was voor het bouwen van het Spui. Het gebruik, om loterijen op te richten ten behoeve van openbare werken, was toen algemeen. Bijzonderheden vindt men in de

Digitized by Google

meesterstoren (1) aan St.-Jansbrug werd in 1416, de St.-Jansbrug in 1420, de brug aan de stadsbrouwerij in 1432, de brug aan de Leuvensche binnenpoort (de Gasthuisbrug) in 1434, en eindelijk de *Hoogebrug* in 1435 door *Jan Van Souwen* gemetseld, waarschijnlijk in vervanging van vroeger bestaande houten passen, gelijk het voor St.-Jansbrug aangeteekend staat, die omtrent 1393 in hout getimmerd, in 1420 in steen herbouwd werd.

Van die oude bruggen is er niet eene tot ons gekomen. De meeste werden vernieuwd in de tweede helft der XVIIIe eeuw; eene enkele, de *Hoogebrug*, bestond tot in het jaar 1842, wanneer zij werd afgebroken en vervangen door de thans bestaande draaiende brug.

Verder kocht de stad in 1401, van den bakker *Cornelis Van Caen*, het huis met hof of tuin, gelegen op het kerkhof, waarop stads timmerhuis werd gebouwd, thans nog *Stadstuin* genoemd. Dit oud gebouw bestaat niet meer. Het magazijn, dat wij er heden zien, werd in 1737 en 1738 opgetrokken. Van Lom noemt het « een heerlijk gebouw, waarvan de architectuur of bouwkunde zeer « regulier en wel geordonneert is. » Dit magazijn dient thans ten deele als bewaarplaats der brandspuiten, ten deele voor den *Berg van Barmhartigheid*. In 1418 werd *Stadstouwhuis*, achter het stadhuis, gemetseld, en hetzelfde jaar het *Vleeschhuis* gebouwd door *Selis* (Gilis) *De Laet*, in vervanging van een reeds vroeger

Vlaamsche School, 1863, bl. 128. — 's Hertogenbosch stelde eene dergelijke loterij op in 1522.

Een Liersch burger nam een nummer en teekende het met het volgend rijmpje

« Jan Huygen te Lier in de Lispstrate,
Heeft hy prys, het waere syn bate. »

(1) Zoo noemde men later het *torentje* bij de St.-Jansbrug, omdat daar in pesttijden de pestdokter met zijn gezin moest gaan wonen.

Digitized by Google

bestaande vleeschhuis, van hetwelk zekere *Willem de Casseyder* in 1415 de fondamenten uitgebroken had.

De *Lakenhalle* werd in dit zelfde jaar naar het Vleeschhuis overgebracht, en daar voortaan de lakens onderzocht en gekeurd.

Tot de veranderingen in het aanzien der stad, behoort het maken der *Nieuwstraat*, tusschen de Ruisbroekstraat (1) en de vischmarkt, tot welk doel het magistraat in 1426 de erven aankocht, en het openen, in dit jaar, van het *Brouwerijstraatje*, (2) waar in 1432, eene brug gebouwd werd. In het jaar 1452 verkreeg het magistraat van hertog Philips het recht, om rondom het stadhuis en tegen het vleeschhuis, hallen of winkelhuisjes te bouwen, en voor het Vleeschhuis trappen te stellen om op de Halle te gaan. (3)

Dit zijn benevens den kerkbouw in het vorig hoofdstuk beschreven de voorname werken der XVe eeuw.

Zij bewijzen den steeds toenemenden bloei der stad.

Een ander bewijs vinden wij in de boeken der *haardtellingen* (4).

De oudste dier optellingen dagteekent van het jaar 1435.

Toen telde Lier, met zijnen bijvang, de vier dorpen begrepen 1550 haardsteden, waaronder 166 vrij van belastingen als zijnde door behoeftigen bewoond.

(1) De straat nevens het Vleeschhuis wordt de *Ruwbroek* of de *Ruysbroek* ook wel de *Huibrechtstraat* genoemd, vanwaar de Fransche vertaling rue St. Hubert (?) Ruwbroek is zooveel als riet, ruijs, ruw-broek of moeras, alhoewel eenigen beweren dat *Ruys* eene oude vorm van Richard zoude zijn.

(2) Het *Brouwerijstraatje* bestond reeds in 1418, wanneer de schepenen eene verklaring uitgaven, waarbij Gilis Heyns de toelating bekwam, om die straat nevens zijn huis, te overtimmeren, terwijl de stad zich het recht voorbehield, om aan de zijde der Vischmarkt, eene poort te hangen, van welke Gilis Heyns, ten eeuwigen dage, eenen sleutel moest behouden. *Actb.*, D. I, bl. 42.

(3) *Actboeken*, D. II, bl. 28.

(4) De boeken der *haardtellingen*, ook *setboeken* genoemd, berusten ter archieven van Antwerpen en bevatten de optellingen der haardsteden of woningen, die tot grondslag dienden aan het verdeelen der belastingen.

Digitized by Google

Bij dezelfde optelling komt Brussel voor met 6376 haardsteden, Antwerpen met 3440, Leuven met 3579, 's Hertogenbosch met 2883, Thienen met 1601, terwijl Thurnhout maar 911, Nijvel 1148, Breda 974, Herenthals 950, Aerschot 732 en Sichem 481 haardsteden telden.

Lier was dus benevens Thienen, de volkrijkste gemeente van Brabant na de vier hoofdsteden.

Doch bij die eerste optelling, werden de bijvangen of de vrijheden bij de steden gerekend. De haardtelling van 1496 integendeel maakt het onderscheid tusschen beiden en treed in bijzonderheden van het hoogste gewicht voor onze plaatselijke geschiedenis.

Elke wijk der stad met het getal harer woningen is er in beschreven en men kan zich als 't ware een volledig gedacht vormen van het Lier der XV^de^ eeuw.

Ziehier een uittreksel dier optelling: In de stad werden bevonden :

A. Tusschen de binnenpoorten:

	Haardsteden Bewoond.	Onbewoond.
1° Het deel der stad van de Mechelsche binnenpoort, de zuidzijde der straat tot aan de Nethe en St-Janspoort.....	71	4
Daarbij een toren van de stad en 1 gasthuis.		
2° Van St-Jansbrug tot aan de *Minnebrug* de circel omkomenden den Bruul tot bij de groote brug en St-Gummaruskerkhof.....	83	7
Een zwesterhuis, en St-Barbara godshuis.		
3° Van St-Gummaruskerkhof tot de Berlaarpoort of Leuvensche binnenpoort en de andere zijde tot aan de groote brug en tot St-Jorisbrug.....	93	7
St-Antonius godshuis met 13 arme vrouwkens, het rijken gasthuis en St-Goricx godshuis met 7 personen en een huis van de derde orde.....		

Digitized by Google

4° Van de groote brug de zijde door de *Rubroekstraat* omkomende door *Duijenstraatken*, de Vischmarkt.	29	2
St-Jacobskapel met 12 personen, *St-Anna godshuis* (1), en de cellebroeders.		
5° Van St-Jorisbrug, het Kerkhofstraatje om, de Rubroekstraat, de Lisperstraat, tot de binnenpoort, met den teerling tusschen de markt, de Mechelsche en Antwerpsche binnenpoorten.....	240	17
Tusschen de binnenpoorten.....	516	37

B. Buiten de binnenpoorten, en binnen de buitenpoorten.

	HAARDSTEDEN	
	Bewoond.	Onbewoond.
1° Buiten de Mechelsche binnenpoort en de Eekelpoort tot voor het beggijnhof.....	58	2
Op het beggijnhof.....	23	5
waaronder 10 van den heiligen Geest.....	10	
de infirmerij met 9 oude vrouwkens en twee arme conventen met 5 en 4 personen.		
2° Buiten de Antwerpsche en Lisper binnenpoorten met de vesten ter Mechelsche poortwaart.....	90	7
3° Tusschen de twee Berlaar- of Leuvensche poorten in de rechtestraat en al de zijstraten rondom de kluis.....	143	6
Totaal.....	324	20
C. Binnen de *Kuip* waren.....	45	1
en een Lazarushuis.		

De stad had tien buiten- en binnenpoorten, eenen toren en 10 godshuizen.

(1) Er bestond dus reeds in de XVe een St-Anna-godshuis.

Digitized by Google

De bijvang van Lier telde :	HAARDSTEDEN Bewoond.	Onbewoond.
Lachenen	42	2
Hagenbroek	70	7
Myle	29	
Kessel	33	2
Emblehem	61	1
Nylen	69	4
Bevel (Beverle)	18	2
Totaal	322	18

Lier telde dus in 1496 binnen hare muren 897, binnen hare kuip 46 en op haren bijvang met de dorpen 340 woonsteden, een totaal van 1283 woningen bedragend.

J. F. Willems steunend op die haardtelling berekent de bevolking onzer stad op 7,631 zielen, voor elke haardstede 7 personen nemend. Aan Antwerpen geeft hij eene bevolking van 68,000, aan Mechelen van 17,000 en aan Turnhout van 7,500 inwoners.

Een ander bewijs van de ontwikkeling onzer stad tijdens de XVe eeuw, in vergelijking der andere plaatsen van Brabant, wordt geleverd door de lijst der aandeelen, welke de verschillende steden te dragen hadden in de belastingen.

In het jaar 1421, was Lier maar aangeslagen voor 2625, en stond gelijk met het stadje Sichem, terwijl Thienen 5833, Diest 3500, en Aarschot 3206 te betalen hadden.

In 1465 is die evenredigheid reeds merkelijk veranderd. Lier betaalt 490, terwijl Aarschot maar voor 316, en Sichem voor 207 aangesproken worden, en Thienen en Diest 693 en 886 betalen.

In 1537 is de verandering nog grooter. De aanslag van Lier

Digitized by Google

beloopt 1093; Thienen, Aarschot en Sichem betalen maar 812, 693 en 669 meer (1).

Tot de LIEFDADIGE INSTELLINGEN der XVe eeuw, behooren twee nieuwe godshuizen : St-Goriks-gasthuis et St-Barbara-godshuis, en eene inrichting van bijzonderen aard : de Lazernij.

ST-GORIKS-GODSHUIS is zijnen oorsprong verschuldigd aan *Hendrik Lanen*, wollewever, die, op 12 December 1417, zijn huis staande tusschen St-Pieterskapel en het H. Geesthuis, voor een godshuis van arme wollewevers gaf, onder de bescherming van St-Gorik (St-Gery), patroon van het ambacht, geplaatst. Later begiftigden andere wollewevers het nieuw gesticht, tot onderhoud van zeven ouderlieden, en het beheer behoorde aan het ambacht, dat eenen rentmeesteraanstelde. Twee gezworen dienden tot mombers en aan hen behoorde het vergeven der plaatsen, terwijl de jaarlijksche rekening in handen der schepenen en der gezworenen gebeurde. Op ons archief berust eene enkele rekening, van den jaargang 1720-1721.

Als verdere weldoeners komen de gehuischen *Cornelis Schals* voor, die op 30 Oogst 1502 eene rente van 200 gulden, ten behoeve van arme en oude droogscheerders of drapeniers nalieten (2).

Door de beroerten der XVIe eeuw, ging het wolleweversambacht hier bijna geheel te niet. De meeste leden verlieten de stad, de anderen droegen geene zorg voor het gesticht, en verteerden, volgens VAN LOM, de intresten met slempen en brassen, zoodat het magistraat zich de zaak moest aantrekken, en *Jan de Haze*, burgemeester der stad tusschen de jaren 1605 en 1614, als voorloopigen bestuurder benoemde. Deze herstelde het godshuis, dat

(1) Ziehier een uittreksel dier tafel berustend op het archief te Antwerpen.

	1421	1465	1537	1540	1553	1558	1564	1571
Antwerpen.....	9723	2184	15760	5200	54944	40789	36406	19804
Leuven.....	29166	2282	5693	1879	19849	3733	2733	1812
Lier.....	2625	490	1093	361	2813	1933	1251	1877
Thienen.....	5833	693	812	268	2833	1981	1282	961
Diest.....	3500	886	1509	498	5271	2748	1779	1334
Aarschot.....	3206	316	693	327	1177	833	539	809
Sichem.....	2625	207	669	217	657	439	284	226

(2) *Actb.* I, bl. 70. — BERCKMANS, D. III, bl. 468 en 469.

Digitized by Google

later weder onder het beheer van het ambacht kwam. St. Goriks-godshuis bestaat niet meer. De goederen van dit gesticht werden eerst gedeeltelijk bij dekreet van 6 Mei 1767 aan een weeshuis voor jongens gegeven, en behooren thans aan het bureel van weldadigheid.

De stichters van ST. BARBARA-GODSHUIS zijn onbekend, men noemde het ook het LUITEN-CONVENT, en op 3 Juni 1473, werd door de schepenen het reglement dier instelling uitgevaardigd (1).

In de kapel van St.-Barbara godshuis, stichtte *Gommar van Hakenbroeck* in 1483 twee missen, en het volgend jaar werd er eene kapelanie ingesteld. In 1526 waren er in St. Barbara-godshuis, 10 arme vrouwkens, die haren eigen kost deden, doch leefden van de H. Geesttafel. In 1821 was het getal arme vrouwen op 14 bepaald.

St. Barbara-godshuis bestond gedurende eeuwen te midden der kleine Rechtestraat, tot het onlangs naar de Beggijnenstraat werd overgebracht, en met *Beatrix-godshuis* vereenigd.

DE LAZERNY, was eene bijzondere instelling, ten behoeve der ongelukkige met melaatscheid geslagen.

Nog heden schrikt men bij den naam dier vreeselijke ziekte. Het lichaam van den lijder werd eerst met roode en zwarte vlekken bedekt, de huid verdorde en verbrokkelde, zoodat de zieke als met schelpen belegd was. Neus en ooren zwollen op, het gelaat werd misvormd, de adem kreeg eenen onverdraaglijken reuk, voeten en handen, met wonden overdekt, vielen af, en, als er niets meer overbleef dan de verrotte romp, stierf de rampzalige te midden der ijselijkste pijnen. Die afschuwelijke ziekte droeg verschillende namen: de lepra (van lepis schelp) de lazernij of lazerij, de melaatscheid, en de lijders noemde men leprozen, lazarussen, melaatschen, hooge zieken of eenvoudig zieke lieden.

De kwaal schijnt oorspronkelijk uit Egypte, en vertoonde zich dikwijls in het Heilige Land; ook is men algemeen van gevoelen dat zij in Europa gebracht werd door de kruisvaarders. Van de XIe eeuw af richtte zij, in alle landen, schrikkelijke verwoestingen aan, en zette zich met onuitsprekelijke snelheid voort. De minste aanraking, de reuk zelf, was hiertoe voldoende.

(1) *Arth.* I, bl. 60-66.

Digitized by Google

Ook werden de Lazarussen een voorwerp van afschuw en vrees. Door hunne naastbestaanden verlaten, door iedereen gevlucht, moesten zij als bannelingen der samenleving, een ellendig leven lijden. Zij mochten niet in de steden wonen, noch de bevolkte plaatsen naderen, dan op bepaalde dagen en uren om aalmoezen in te zamelen, en niet dan het lichaam bedekt met grijze mantels en hoeden, de handen voorzien van handschoenen, en gewapend met eene klep, *Lazarusklep* genoemd, om hunne tegenwoordigheid aan te kondigen, opdat ieder zich verwijderen zou.

Al vroeg stichtte de liefdadigheid godshuizen voor de melaatschen, *Lazernijen* of *leprozijen* genoemd, die buiten de steden gelegen waren.

In het begin der XIIIe eeuw, was die kwaal zoo algemeen, dat elke stad, elk dorp, zijn ziekenhuis bezat en er niet minder dan 19 duizend Lazernijen in Europa bestonden.

De leprozij van Tongeren werd gesticht tijdens de kruisvaarten, het gasthuis van Brugge bestond reeds in de IXe eeuw, dit van Gent sedert 1147. Mechelen had een godshuis voor zieke lieden in 1209 en het hospitaal *Ter Zieken* van Antwerpen was reeds in 1231 door leprozen bewoond.

De eerste steen der kerk van *Ter Bank* bij Leuven, werd in 1217 gelegd.(1)

Reeds van in vroegere eeuwen, moet de stad Lier eene lazernij bezeten hebben, gelegen buiten de Antwerppoort nabij den Neermolen, ter linker zijde van den weg, en zij bestond uit eenige huisjes, rondom een nederig kerkje gebouwd. Doch de eerste akte over de Lazernij dagteekent van 23 October 1490, wanneer Hendrik de Berges, Bisschop van Kamerijk, de oelating verleende om eene kapel in het godshuis der melaatschen te bouwen en er mis te lezen.

Het gesticht werd eerst bediend door wereldlijke personen, die zich in 1527 tot een broederschap inrichten, en den regel der leprozy van *Ter bank*, bij Leuven, aannamen. Vele weldadige personen begiftigden de instelling die vooral een aantal renten en chijnsen bezat.

Een der bijzonderste weldoeners was de Kapellaan van St.-Gommar, *Jan Jonckbloet*, die op 24 Oogst 1540 een derde zijner goederen aan het Lazarus godshuis achterliet.

(1) *Notice sur la léproserie de Tongres*, par M. Thys. *Bulletin de la Société scientifique du Limbourg*. 1866.

Digitized by Google

De ordonantie van het Liersch Magistraat over de Lazarussen, waarschijnelijk tijdens de XVe eenw uitgevaardigd, bevat negen artikelen (1), wier overtreding, door het verbeuren der *klep* gedurende eenige dagen, gestraft was.

De Lazernij erfde al de goederen der personen in het godshuis opgenomen, die noch vrouw noch kinderen hadden, en enkel de helft in het tegenovergesteld geval.

De lazarussen moesten den hof van het godshuis bezaaien, en de vruchten deelen met de buitenbroeders en zusters.

Het was hun verboden in de kerkportalen of onder de hallen van het Schepenhuis te staan, maar zij mochten zitten op het kerkhof en op de straten met eene *schotel*, en al wat daarin ontvangen werd was ten gemeenen voordeele. Daarenboven had elke lazarus zijne wijk om rond te gaan, doch hij moest in persoon zijne ronde maken, mocht noch vrouw noch kind, in zijne plaats zenden, en moest 's avonds bij zonneschijn, naar de Lazernij wederkeeren.

Op het einde der XV en vooral in de XVIe eeuw, verminderde de melaatschheid. Beter voedsel, luchtige woningen, de reinheid van het lichaam, overwonnen die afschuwelijke ziekte, zoodanig dat zij na het jaar 1626 geheel verdween.

Doch de leprozen waren talrijker dan ooit. Hoopen vagebonden en bedelaars trokken den grijzen mantel aan, en namen de Lazarus-klep op, om de openbare weldadigheid te bedriegen, en de begiftigingen te genieten.

De overheid werd genoodzaakt maatregels te nemen, en de inkomsten der Lazernyen aan andere goede werken te wijden.

De bisschop van Antwerpen verleende, op 7 December 1722, de toelating om twee renten ten bedrage van 1133 gulden, aan de Lazernij behoorend, ten voordeele van St. Goriks-Godshuis te gebruiken.

In het jaar 1767 bestond het Lazarushuis nog, deed men aan de gebouwen onderhoudswerken uitvoeren, en werden nog twee personen als Lazarussen bedeeld, ongelukkigen wellicht, die aan de eene of andere huidziekte leden. Doch een dekreet van 6 Mei 1767 gaf de inkomsten der Lazernij aan een weeshuis voor jongens, en later werden zij aan de H. Geesttafel toegeschikt.

(1) *Actboeken*, I, bl. 44.

Digitized by Google

Thans behooren de renten en cijnsen van dit gesticht aan het armbestuur, en zijn, benevens de goederen van het Weezenhuis en van de arme scholieren, begrepen onder de benaming der *drij fondatiën*. Twee huisjes op het Mechelsch Nieuwland en een beemd in den Pettendonck zijn van de Lazernij herkomstig (1).

Wij trachtten zoo even een denkbeeld te geven van onze stad, van hare gebouwen, bevolking en instellingen tijdens de XVe eeuw; werpen wij thans eenen blik op het volksleven, op het wel en wee onzer voorouders in die lang vervlogene tijden.

Met den bloei van handel en nijverheid, was de bevolking rijk geworden. De pracht en weelde ontstonden niet alleen bij den adel, maar ook bij de burgerij. Aanhoudend waren het volksfeesten en kermissen, die alle luidruchtig gevierd werden.

Ook beschaving en de geleerdheid maakten dagelijksch meer vorderingen; en de behoefte aan letterkunde, aan tooneelkunde vooral, deed zich levendig gevoelen.

Hier ontmoeten wij de kermissen met hare processiën en ommegangen, de Rederijkkamers en hare landjuweelen, de schutters en hunne schietspelen.

De *kermissen* waren, in de oude tijden, uitsluitelijk kerkelijke plechtigheden, ter herinnering der *kerkwijding* ingesteld. Weldra mengden zich kramers en kooplieden tusschen de vrome menigte, en de jaarmarkten en kermissen ontstonden.

De Liersche kermis, ter herinnering der kerkwijding, werd gevierd op den zondag na H. Sacramentsdag.

(1) Wat in onze nabijheid nog aan de Lazarussen herinnert is de *Lazernij-Kapel* te *Rumpst*, omtrent 1460 gebouwd door *Pieter van den Cruce*, eenen edelman, die in den dienst geweest was van Karel den Stoute, en van de melaatschheid aangedaan werd. Op den zondag na O. L. V. Hemelvaart, is er eene bedevaart. De Lazarussen van Rumpst hieven eenen tol op de schepen die de Nethe afvoeren; over dit recht werd in 1608 een onderzoek bij getuigen gehouden, dat voorkomt in *B. Berckmans*, d. I, bl. 367.

Digitized by Google

Dan ging de PROCESSIE, vergezeld van het magistraat en al de stadsbedienden, die ter dier gelegenheid hoeden en handschoenen ontvingen, begeleid door de Gilden der stad, waarbij zich de schutters van Duffel, Nijlen, Hagenbroek en Lachenen voegden, die een vat Hamburger bier (1) ter belooning kregen, en opgevolgd door de abten van St-Michiels, St-Bernards, Tongerloo, Averbode en Vlierbeek in het pontificaal, die, door het magistraat uitgenoodigd, van stadswege met wijn beschonken werden. De knapen, die den staf der prelaten droegen, hadden recht op eenen gulden hollandsch (1414-1416) (2).

In 1405 gingen voor het H. Sacrament twee trompetters, een met den riethoorn, twee pijpers, twee gezellen met luiten, een met guiternen en een met herpe, in het geheel zeventien personen met instrumenten.

In 1416 gingen al de gravers en bottiers, die aan de buitenvesten werkten, in goede orde in de processie.

In 1426 speelden voor het H. Sacrament wel een en dertig personen met luiten, snaarspelen en zakpijpen, twee die zongen en twee die spreuken spraken en zongen te gader, en vier gezellen in duivels gekleed om plaats te maken; en er werd betaald aan Jan Lemmens, die 't *calf* droeg, negentien grooten. In 1427 was het getal speellieden met luiten, doutsynen, guiternen, pijpen, trompetten, violen en zakpijpen tot veertig geklommen (3).

By de processie voegde zich vooral in de XVe eeuw meer

(1) In de XIVe en XVe eeuw werden hier te lande vele vreemde bieren gedronken, uit Engeland, Holland en vooral uit Duitschland, Bremen en Hamburg herkomstig. Het Duitsch bier werd op het einde der XIVe eeuw te Delft nagemaakt.

(2) *Chronyken der Burgondische Bibliotheek*, Nos 10507, 2122, 6215.

(3) In 1430 gingen twee jufvrouwen, de eene met eene harp, de andere met eene lier, in de processie.

Digitized by Google

wereldlijke vermaken : de vermaarde en van ons volk zoo geliefkoosde *ommegangen*.

De *ommegang* van Lier is een der oudste van het land.

Reeds in het jaar 1420 vindt men aangeteekend, dat het Ros *Beiaard* en de *Vierheemskinderen* in den ommegang gingen , in 1469 werd omtrent de Liersche kermis een Reus gemaakt « *waar zy nacht en dag aan wrachten.* »

In 1473 was in de processie, Goliath de Reus en zijn knecht zoo groot als de Reus, de Drie Koningen met drie knapen, het stalleken van Bethleëm, St. Joseph , Maria, O. L. V. in het Coronement, een wagen waar O. L. V. op stierf, een wagen met de negen kronen van Engelen , Moyses' wagen met zeven personen, Gedeon met acht personen, St-Dymphna, St-Cathelijne, St-Gommar met knapen, het ros Beiaard, de Draak , St-Joris St-Magriet , St-Michiel, de Duivel en vier tuimelaars.

Voor den ommegang van het schuttersfeest van 1466, vervaardigde men, eenen olifant, eenen griffoen en eenen maagdenberg. In 1478 verscheen de hel met Lucifer, en een deel duivels, die uit en in liepen, een duivel met eene duivelin te voet, een duivel die eenen anderen op eenen *cruijwagen* voerde, een maagdenberg, die de ambachten op hunne kosten deden, een wagen van O. L. Vrouw, H. Barbara, H. Catharina, H. Goele, H. Dymphna , en nog drie wagens niet genoemd.

In 1506 werd de Reuzin gemaakt, in 1513 drij peerdekens, de leeuw, de eenhoorn en een kemel, en in 1528 de groote draak.

Doch de grootste bijval behoorde aan den *molen van Parijs*, die voor de eerste maal verscheen in den ommegang van 1478, gezamentlijk met de stukken van Bethleëm en de drie koningen.

De molen van Parijs was een buitengewoon groote wagen , waarop verbeeld waren de Hemelsche Vader, in de gedaante van

Digitized by Google

eenen ouden man, bediedende de eeuwigheid, en O. L. Vrouw, zittende onder eenen schoonen troon. Wat lager zaten de twaalf apostelen, de vier leeraars, een Paus, een kardinaal, een legaat, een bisschop, een kanonik, een pastoor, een diaken, een subdiaken en een koster; voorts was er een keizer in volle harnas, de koning van Frankrijk, een hertog, een baanderheer, een schout, een drossaard en andere personagiën, die het geestelijk en wereldlijk gezag verbeeldden.

Met de processiën staan tevens eenige eigenaardige gebruiken in verband.

De houtbrekers van Antwerpen en Gent, die St. Gommar voor patroon hadden, kwamen alle jaren in groot getal de reliquiën des heiligen vereeren; en in 1470 verschenen zij in de processie.

In Holland was onze beschermheilige eertijds zeer vermaard, te Alkmaar werd hij voor sommige kwalen vereerd; en, onder de personen, die zich naar Lier in bedevaart begaven, komen talrijke pelgrims uit Holland en Zeeland voor.

Doch nergens was de godsvrucht voor St-Gommar zoo groot als te Enkhuizen, een stadje op de Zuiderzee ten noorden van Amsterdam gelegen. Van de oudste tijden kwamen alle jaren bedevaarders uit die verafgelegene plaats, en zij bezaten het recht om de kasse in de processie te dragen.

Die betrekkingen tusschen Lier en Enkhuizen hebben de aandacht der geschiedschrijvers gewekt. GRAMAYE beweert, dat St-Gommar heer van *Enoch* (Enkhuizen) was, hebbende die plaats als eene gifte van Pepijn ontvangen; doch nadere opzoekingen hebben bewezen, dat Enkhuizen niet voor de XIIIe eeuw bestond, en er van de gifte van Pepijn geene spraak kan zijn.

Ziehier wat wij hierover aanteekenden:

Voor het midden der XIVe eeuw bestonden er twee dorpjes het

Digitized by Google

eene *Enkhuizen*, voor de eerste maal in 1248 vermeld, het andere een boogschot van daar, opwaarts naar de streek toe, *Gommerskerspel* of *Gommarsparochie*, genoemd.

Bij handvest van het jaar 1355 beval *Hertog Willem van Beieren*, dat de twee dorpjes, tot eene vrijheid verheven, voortaan vereenigd zouden blijven onder den naam van Enkhuizen.

Volgens eenigen in 1351 of 1370, volgens anderen in 1427, lieten de lieden van Gommerskerspel ter eere van hunnen schutsheilige St-Gommar, eene kerk bouwen, die voltrokken werd in 1462, of gelijk anderen zeggen, omtrent 1486, 1500 of 1519. De glazen van een deel dier kerk werden in 1515 door de inwoners van Dortrecht geschonken.

St-Gommar werd dus als patroon van een deel der stad Enkhuizen vereerd.

Tijdens de hervorming was Enkhuizen eene der eerste steden, die het juk van Spanje afwierp (1572), en bijna geheel de bevolking ging tot het Protestantismus over. St. Gommarskerk werd door den nieuwen eeredienst ingenomen, en kreeg den naam van *Westerkerk*. Van de jaarlijksche reis naar Lier kwam niets meer, de overlevering van St-Gommar ging geheel verloren en de gedenkboeken van Enkhuizen gewagen er nergens van. Doch in de oude St-Gommarkerk, thans Westerkerk, bestaat onder het orgel, in 1548 en 1549 gemaakt, een afbeeldsel van den ouden schutsheilige, door het volk « St-Gommarskop » genoemd, die, bij het bespelen van het orgel, in eene knikkende beweging komt. Thans is ook Enkhuizen diep vervallen. Het stadje, dat vroeger 40 duizend zielen telde, ging door de verplaatsing der haringvisscherij in de XVIIIe eeuw geheel ten onderen, meer dan 1600 huizen werden afgebroken, en thans telt het niet meer dan

Digitized by Google

5000 inwoners, waaronder ter nauwernood 700 Roomschen (').

Uit *Antwerpen* kwam jaarlijks een ander bezoek.

Op zaturdag na de Liersche zomerkermis, brachten de kerkmeesters van O.-L.-Vrouwekerk van Antwerpen, vergezelschapt van geestelijke personen, eene kas, behelzende de vermaarde reliquiën, waarvan de Antwerpsche gedenkboeken met zooveel ophef gewagen, zijnde het Overblijfsel der Besnijdenis onzes Heeren, eenige haren der H. Maagd, de hoofden der HH. Cosmas en Damianus enz.

De kanoniken van St.-Gommar gingen hen processiegewijs te gemoet tot aan de Antwerppoort, en begeleidden de reliquiën tot aan een huis genoemd het *Meuleken*, gestaan op de Markt tusschen het huis de *Zwaan* en het huis van Balth. van Cortbemde, dat belast was met de verplichting van twee bedden te dekken en de tafel met zekere spijzen te voorzien.

Zondags werd de kas door het kapittel tot in St.-Gommarskerk begeleid, en na afloop der plechtige diensten, weder naar het huis het *Meuleken* gebracht, waar sommige heeren van het kapittel en het magistraat het middagmaal hielden. 's Maandags keerde de stoet naar Antwerpen terug.

Dit bezoek wordt in 1475 vermeld als zijnde reeds jaren in voege, en het werd onderhouden tot aan de beroerten, wanneer bij de beeldstormerij, de Antwerpsche reliquiën ten deele verloren

(') Die bijzonderheden over *Enkhuizen* werden ons door den heer stadssecretaris Rûqne-Engels met de meeste bereidwilligheid bezorgd. Zij zijn ten deele getrokken uit de geschiedenis van Enkhuizen door GERAERT BRANDT, vermeerderd door SEBASTIAAN CENTEN, (1747)). Op onze vragen of nog andere gebouwen den naam van St-Gommer droegen, en of *Gommar* meermaals als doopnaam voorkomt, werd ontkennend geantwoord. Het is insgelijks aan den heer *Ruque* dat wij de teekeningen van de Westerkerk en van den St-Gommarskop verschuldigd zijn.

Digitized by Google

geraakten, en overigens al de oude gebruiken verdwenen. Van Lom geeft het bezoek van 1570 als het laatste op.

Uit de processiën en ommegangen ontstond het VADERLANDSCH-TOONEEL.

Vroeger was het algemeen aangenomen, dat de tooneelspelen in Europa gebracht werden door de Kruisvaarders.

Nadere opzoekingen hebben bewezen, dat reeds ten tijde der Romeinen, het tooneel in de Germaansche landen bestond, en de smaak voor de vertooningen onder de Franken voortleefde. Er bestaan tooneelspelen uit de Xe eeuw.

Doch het waren de geestelijken uit de kapittelkerken, die in de XIIe eeuw, aan het tooneel een nieuw leven gaven.

In de kerk en op het kerkhof werden dusgenoemde *mysteriespelen* opgevoerd; op Allerzielendag het *laatste Oordeel*, op Kersdag de *Geboorte*, omtrent Paschen de *Passie* en op de Kermis- of Patroondagen *het leven van den Schutsheilige*.

Uit die eerste tijden hebben onze kronijken eenige aanteekeningen bewaard. In 1428 werd het eerste spel, de *Passie* gespeeld door de *gezellen van der kercke;* in 1438 speelden de *priesteren* het spel op het kerkhof; met de Kermisdagen van 1442 vertoonden zij een spel op dezelfde plaats, en in 1443, waren het nog de priesters, die het spel speelden *ten ommegange* en met twee stoopen wijn beschonken werden.

Doch weldra namen ook leeke personen aan die vertooningen deel, en mengden zich wereldlijke tooneelstukken bij de oude mysteriespelen.

Gezelschappen van tooneelspelers gingen van stad tot stad, om de ommegangen en kermissen, door hunne vertooningen op te luisteren. Men noemde ze *gezellen* of *sprekers*.

In de processie van 1426 verschenen hier twee gezellen die

Digitized by Google

zongen, en twee sprekers, die spreuken spraken. In 1441 gaven de gezellen het spel van *St-Barbelen*, en ontvingen een vat *knol*, en in hetzelfde jaar verscheen *Hendrik Bal* van Mechelen met zijne gezellen in de processie, om te spelen ende te *condighen* van St-Gommar; in 1442 maakte hij het spel van St-Gommar, en de gezellen, die het spel op de Markt in den ommegang opvoerden, kregen 10 stuivers te *verdrincken*. In 1443 vervaardigde H. Bal het spel van O.-L.-Vrouwe, en maakten de gezellen van Antwerpen de personnagiën in den ommegang. De gezellen van Antwerpen verschenen hier nog in 1446, 1447, 1448 en 1462.

In 1446 komen de gezellen van Mechelen voor, met meester *Wouter*, die de legende van St-Gommar gemaakt had; in 1449 zijn het *Jan Hagheldonck* en *Gielis van der Weyt*, die met hunne gezellen het spel van O.-L.Vrouw in den ommegang opvoerden, en bijna elk volgend jaar werd door gezellen van Antwerpen of Mechelen een mysteriespel vertoond (1).

Op de gezellen, die in de tweede helft der XVe eeuw aan hun zwervend leven vaarwel zegden, volgden de REDERIJKKAMERS.

De oudste van Brabant was de *Roos* van Leuven. Zij droeg den titel van hoofdkamer van Brabant en komt 't eerst in 1434 en 1448 voor. De *Violieren* van Antwerpen worden in 1453 vermeld.

De eerste poging, om hier een tooneelgezelschap op te richten, werd beproefd door de werklieden, die aan de kerk arbeidden. Onder den naam van « gezellen van der logien » speelden zij in den ommegang van 1456.

Doch de eerste maal dat eene Rederijkkamer hier optrad was op 15 October 1478, wanneer de Kamer van Herenthals, hier

(1) Lijst der vertoningen der gezellen van 1449 tot 1478 in de *Kronyk der kamers van Rhetorica te Lier*, uitgegeven door WILLEMS. *Belgisch Museum*.

Digitized by Google

eene vertooning gaf. Dit voorbeeld, door eene kleine stad gegeven, prikkelde den ijver der Lierenaars aan, en reeds in het volgende jaar kwam hier een rederijkersgenootschap tot stand.

In de stadsrekening, op 1 December van 1479 gesloten, vindt men dat aan de gezellen van der Camer van den *Groyende Boom*, twee pont groot werd toegestaan, omdat zij zich gelast hadden het spel van St-Gommar te spelen, de kleederen der Heidenen te bewaren, en de processie tot hunnen last aan te nemen en te houden.

In de rekening van de jaren 1480-1481, verschijnen de *Ongeleerden*, die aangenomen hadden, te vieren het *Stalleken van Bethleëm*, *de drie Koningen* en *den molen van Parijs*.

Op twee jaren tijds bezat dus Lier twee rederijkkamers: de GROEIENDE BOOM en de ONGELEERDEN.

De overlevering verhaalt, dat de twee genootschappen in den beginne maar éene kamer vormden, onder den naam van *Groeiende Boom*. Eenige leden, ervaren in de dichtkunde, behandelden met minachting de jonge lieden, die dezelfde geleerdheid niet bezaten, en verweten hun dat zij maar *Ongeleerden* waren. De spotnaam werd als een eeretitel door de *Ongeleerden*, aangenomen: zij richtten eene tweede kamer op, en bewezen bij menige gelegenheid, dat zij, alhoewel *Ongeleerden*, voor hunne ouderen niet moesten onderdoen.

Het kunstgenootschap *de Groeiende Boom* had voor patroon St-Gommar, voor kenspreuk: *het dor werd groeiend*, en droeg in zijn schild St-Gommar, die den *groeienden Boom* in de hand heeft en de slaven laaft.

De *Ongeleerden* plaatsten zich onder de bescherming der H. Anna, namen voor kenteeken de *Jenette Bloem*, en op hun

Digitized by Google

blazoen zat de H. Maagd met het kind Jesus en de H. Anna, voor eenen struik Jenettebloemen (1).

De rederijkkamers waren samengesteld uit *vaste mannen*, die door geldelijke bijdragen de maatschappij ondersteunden, en *gezellen*, die de stukken opvoerden. Het bestuur bestond uit eenen prins, gewoonlijk eenen edelman, eenen hoofdman, twee dekens, twee kerkmeesters, eenen greffier, eenen fiscaal, eenen vaandeldrager en eenen *nar* of *zot*.

Doch de groote man van de kamer was de dichtmeester, *Factor* of *Maker*, die de stukken vervaardigde, de rollen verdeelde en aan de spelers het onderricht gaf.

Elk gezelschap had zijnen altaar of zijne kapel in de kerk (2), door de blazoenen der Kamer versierd, en zijne vergaderplaatsen of kamers in de stad.

De kamers onzer twee kunstgenootschappen waren op de Markt gelegen. Doch van de oude lokalen is er niets overgebleven; beide huizen werden heropgebouwd omtrent het begin der XVIIIe eeuw.

Eens ingericht, ondernamen de Liersche genootschappen, beurtelings of te zamen, den ommegang en maakten de personagiën in in de processie: de *Ongeleerden* in 1482 en 1487, de *Groeiende Boom* in 1483 en in 1484, wanneer zij het spel van Gummarus speelden.

In 1488, 1495, 1496 en 1499 lieten de twee kamers te zamen de personagiën en de stukken van den ommegang gaan.

(1) Zie de blazoenen onzer twee rederijkkamers in het prachtig werk : *Het Landjuweel van Antwerpen in 1561*, door M. Van Even, waaraan wij vele bijzonderheden over het Nederlandsch tooneel ontleenen.

(2) In sommige steden van Brabant hangen de blazoenen der oude redderijkkamers nog in de kerk : als te Diest, te Zout-Leeuw, te Leuven, enz.

Digitized by Google

Weldra echter bepaalde zich hunne rol bij den ommegang niet. Zij gaven ook bij kermis- en feestdagen ware tooneelvertooningen, op stellaadjes ter Markt opgetimmerd.

De opgevoerde stukken bestonden uit *mysterie-* of *schriftuurspelen*, waarvan het onderwerp aan het Heilige Schrift ontleend was, uit spelen van *zinne* of *zinnespelen*, waarin zinnebeeldige persoonages, *sinnekens* (1) genoemd, optraden, en verder uit blijspelen *esbastementen*, *kluijten* of *kluchten*.

Dikwijls hielden de kamers der verschillende steden vergaderingen en wedstrijden ; zilveren prijzen werden aan de overwinnaars uitgereikt, vanwaar de benaming *Landjuweelen* aan dergelijke kampstrijden gegeven.

De mededingers mochten niet, gelijk heden, met stukken van hunnen keus, optreden.

Eene prijsvraag werd uitgeschreven, en de maatschappij, die de beste oplossing gaf, behaalde het Landjuweel en moest op hare beurt eenen wedstrijd openen.

Op 30 Augusti 1488, werd te Lier het eerste Rederijkfeest door de *Ongeleerden* gehouden. De stad schonk, voor het juweel dat zij ophingen, 27 stuivers 6 grooten, en verschillende kamers van Brabant waren op den wedstrijd aanwezig : de *Roos*, de *Pense* en de *Kersauwe* van Leuven, de *Lelie* van Diest, de *Goudbloem* en de *Violiere* van Antwerpen, de *Pioen* van Mechelen, de *Kauwoerde* van Herenthals, de *Violet* van Brussel, de *Tijdeloose* enz.

Men kent den uitslag van den wedstrijd niet ; doch de *Pense* van Leuven, werd door de stad beschonken met 3 stoopen rijnwijn, waaruit blijkt dat zij eenigen prijs gewonnen had.

(1) Te Lier wordt het woord *Sinneken* nog gebruikt om eenen *vastenavondgek* of *vermomde* aan te duiden.

Digitized by Google

In 1492 behaalden de *Violieren* van Antwerpen den eersten prijs van het schoonste inkomen te Lier.

In het jaar 1493 trokken onze rederijkkamers naar Mechelen, om eene vertooning te geven voor den jongen hertog Philips, en kregen drie ponden groot voor hunne reiskosten.

Het volgende jaar 18 Oogst 1494, vertoonden zij te Antwerpen op de Markt *Venus Pallas ende Juno*, bij het tournooispel door Aarsthertog *Maximilliaan* met *Philips* gehouden. *(Annales Antverpienses.)*

Doch het vermaardste rederijkfeest der XVe eeuw was het groot landjuweel van Antwerpen, door de *Violieren* op 17 Juli 1497 geopend, waarop onze Liersche *Ongeleerden* den hoogsten prijs behaalden.

Zes en dertig vlaamsche *marcke silvers* waren er te verwinnen.

De kaart van het feest werd in den vasten door eenen bode rondgedragen, en acht en twintig kamers beantwoordden den oproep.

De uitgeschreven vraag luidde : wat de meeste gratie is die God verleend heeft voor de zaligheid der menschen.

De *Kauwoerde* van Herenthals, door het lot aengeduid om den kampstrijd te openen, vertoonde het H. Sacrament des Autaars, en vervolgens speelden de *Barbelisten* van Gent, die den derden prijs behaalden, de kamer van Kortrijk, de *Lelie* van Leuven, de kamers van Zevenbergen en Audenaarde, de *Violet* van Brussel, het kunstgenootschap van *Roomerswaal*, een stadje in Zeeland sedert eeuwen door de zee overstroomd, dat den tweeden prijs kreeg, de rederijkers van Oostende, de *Kersauwe* van Leuven, *de Pioen* van Mechelen, de gezelschappen van Axel, Hulst, de *Ongeleerden* van Lier, de kamers van Yperen, Nijvel, Aalst, de *Pense* van Leuven, de rederijkers van Amsterdam, de *Groeiende*

Digitized by Google

Boom van Lier, *de Fontein* van Gent, de *Vreuchde Bloeme* van Bergen-op-Zoom, de kamer van Sluis, de *Roos* van Leuven, de *Boomlooze Mande* van Gent, het genootschap van Dendermonde, de *Lelie* en *den Boek* van Brussel.

De uiteenloopendste oplossingen werden voorgesteld. De *Barbelisten* van Gent, verschillende andere gezelschappen vertoonden de « *dood van onzen Zaligmaker,* » die van Kortrijk « *het Woord* » die van Audenaarde « *de incarnatie* » die van Amsterdam « *in principio erat verbum* » die van Hulst, en *den Boek* van Brussel « *de Bloedstorting.* »

Onze *Groeiende Boom,* gaf voor antwoord : « Het *Lam*, hoe het de boeken open deed, » en vertoonden verder : de verrijsenisse, geloove, charitate.

Hij behaalde den eersten prijs van de prologe, eenen zilveren os, won eene zilveren schaal voor het inkomen, en eenen roozenhoed als toegift.

Doch de hoogste prijs, bestaande in twee zilveren kannen, viel ten deele aan de *Ongeleerden.*

Zonderling genoeg, juist over de beteekenis van het bekroonde stuk bestaat er twijfel.

Volgens de eenen vertoonden de *Ongeleerden :* « *de dood des Heilands* » volgens de anderen « *de ontfanckenisse der menschelycke natuer* » en een oud referijn, door Van Lom aangehaald, doch dat hij bijna onleesbaar en onverstaanbaar vindt, zegt :

D'ongeleerde XIIII. toende Moyses doorn,
Ende mede daer hy syn schapen hoede,
Besnydenisse, en voor d'Overste Priesterstempel.
Als die sterff hadde vreede alle Ballingen,
Cruyce plat, ende in benouwigheeden een duyvel daeronder.
Een siecke die by der piseine confoort,

Digitized by Google

Creegh twee schalen, in d'een 't Bloedt Christi, in d'ander behoort.
Twee nacte kinderen, ons Heere die aen 't Cruys hinck.
Den hoogsten prys in 't wyse twee zilveren potten ongestoort;
Den derden van esbattementen een schale oock ontfinck,
Eenen Roosen Hoed t'samen VII marc sy eerlick beginc.

Men kan licht denken welke vreugde zulke zegepraal in Lier verwekte. De *Ongeleerden* vertoonden hier het bekroonde stuk op de Markt en werden van stadswege met 8 gelten Rijnwijn begiftigd. *Jan van Crombach*, koopman van Antwerpen, die opzettelijk naar Lier was gekomen om het spel te zien, werd insgelijks door het magistraat beschonken. (1)

In 1498 hield de *Groeiende Boom* een rhetorijkfeest binnen Lier, waar men enkel van weet, dat het door vele kamers uit de omliggende steden bezocht werd.

Die eerste rederijkfeesten waren slechts de voorboden van de prachtige landjuweelen der XVIe eeuw, waarbij wij telkens onze Liersche gezelschappen zullen zien optreden.

De *schietspelen der schuttersgilden* bekleedden van eenen anderen kant, eene voorname plaats onder de volksvermaken.

In de XVe eeuw ontstond het gebruik, de schutters der verschillende steden op prijsschietingen uit te noodigen, welke den naam droegen van *Landjuweelen* of *Haagspelen*, naar gelang er steden of dorpen op het feest uitgenoodigd waren.

Die vergaderingen waren zoovele gelegenheden voor de Gildebroeders, om de verschillende deelen des lands te bezoeken en handels- zoowel als vriendschapsbetrekkingen aan te knoopen.

Onze Liersche schutters lieten geen jaar voorbij gaan, zonder aan het een of ander schietspel deel te nemen.

(1) Verdere bijzonderden bij Van Lom, bl. 234 en 255.

Digitized by Google

Zoo vinden wij onze Voetboogschutters : te Mechelen in 1404, 1458, 1496 ; te Leuven in 1423 op het schietspel door den hertog van Brabant opgericht, en verder in 1435; te St-Omaars in 1427; te Aalst in 1435 ; te Axel in Zeeuwsch Vlaanderen in 1439 ; te Gent in 1440, 1498 ; te Brussel in 1444, 1484, 1495 ; te Dendermonde in 1450, 1463, 1496; te Vilvoorde in 1457 ; te Audenaarde in 1462; te Nijvel in 1464, 1485 en te Duffel in 1497.

Onze Handbooggilde verscheen te Diest in 1406 ; te Leuven in 1415, 1435 en 1500 ; te Antwerpen in 1417, 1430, 1433, 1450 ; te Gheel in 1425; te Brussel op het landjuweel in 1426, in 1437, 1441, 1458, 1462, 1679, 1484 ; te Herenthals in 1428 ; te Gent in 1428 waar zij op het landjuweel prijs behaalde en bij hare wederkomst door het magistraat met 2 ponden groot beschonken werd; de gildebroeders noodigden van hunnen kant het magistraat ten maaltijde en onthaalden den waard , bij wien zij te Gent gelogeerd hadden; te Nijvel, in 1430, in 1469, op het landjuweel; te Waalhem, in 1434, 1464; te Thienen, in 1434, 1449; te Nijvel, in 1434, 1436; te Mechelen, in 1447 , waar zij prijs won; te Aarschot , in 1460, op het landjuweel; te Hulst in 1462, te Geldenaken in 1464, te Turnhout in 1467, te Tervuren in 1468, te Zout-Leeuw in 1457.

Bij elke reis verleende het magistraat aan de gilde eenen onderstand, die verschilde volgens het belang van het schietspel. Zoo kreeg de voetboog in 1404, 100 mottoenen om naar Mechelen te gaan, 11 ponden om het landjuweel van Brussel bij te wonen, en 2 of 3 ponden voor de andere reizen.

Een van de vermaardste dier schietspelen was het landjuweel der oude St. Jorisgilde van Gent, in 1498, dat de Lierenaars met 26 personen bijwoonden. « Groene was haerlieder schip, »

Digitized by Google

zegt *de chronijcke van Vlaenderen* over de intrede der Lierenaars sprekende « gelijck haer habijten, met trompetten ende claroenen; » elck hadde een toortse in die hant, twee stoopen ende twee » vaschen van silvere ende noch andere potten, ende haar coninck » sadt in een tente van gouden laken. »

Op dit schietspel waren een en dertig steden aanwezig, waaronder Yperen, Rijssel, Damme, Aalst, Brugge, Dendermonde, Kortrijk, Oostende, Hulst, Audenaarde, Wijnockxberghe, Veurne, Doornijk, Maastricht, Antwerpen, Brussel, Mechelen, Leuven, 's Hertogenbosch, Diest, enz.

Wederkeerig onthaalden de Lierenaars de vreemde boogschutters op ettelijke feesten, in 1405, 1421, 1437, 1452, 1464 en 1469 door de handbooggilde, en in 1429 door de voetbooggilde gegeven. Het voornaamste dier schietspelen was dit van 1464, waaraan de voetboogschutters van Leuven, Brussel, Antwerpen, Mechelen, Thienen, Nijvel en Waalhem deel namen. In het schietspel van 1469 waren al de prijzen in zilver.

Twee landjuweelen werden hier daarenboven in de XVe eeuw gehouden, in 1466 door de handboogschutters, waarbij al de prijzen in zilver waren, en in hetzelfde jaar door de voetboogschutters.

Dit laatste is het heerlijkste schuttersfeest der XVe eeuw, waar onze gedenkboeken van gewagen.

Philips de Goede had hiertoe twee jaren vroeger vergunbrieven verleend.

Bij die gelegenheid werden al de heeren van het magistraat in laken van dezelfde kleur gekleed, en al de voetboogschutters en de bedienden in stadsdienst in een nieuw pak gestoken.

Vier boden, op dezelfde wijze gekleed, werden in Brabant, Vlaanderen, Holland en Zeeland rondgezonden om de schutters uit

Digitized by Google

te noodigen. Men weet echter niet, welke steden deel namen aan de schieting; enkel vindt men aangeteekend, dat al de prijzen in zilver waren, en het stadje *Zout-Leeuw* den hoogsten prijs behaalde.

Jonkheer *Hendrik van Mechelen* was toen hoofdman der Liersche Gilde.

Dit landjuweel gaf de gelegenheid van feesten, waarin een ommegang en tooneelvertooningen voorkwamen.

Voor den ommegang had men eenen nieuwen olifant gemaakt, die door zes gezellen moest gedragen worden. Op dit beest stonden vier jongens in het harnas, en voor aan het hoofd een moriaan. Verder werd een griffoen vervaardigd, een maagdenberg, waar zes maagden op zaten, ingericht, en eindelijk in den stoet een draak door vijf gezellen in eene schuit gevoerd, en in den *draak zaten twee speellieden, die op instrumenten speelden.*

Op de markt werd een tooneel gesteld, in laken bekleed, met blazoenen en andere versieringen beschilderd.

Gedurende verscheidene dagen werden er zes tooneelspelen vertoond, waarvan er drie, door *Anthonis De Roovere* (1) den vermaarden *Prins der Rethorijke* van Brugge, gedicht waren, en de drie andere door Hendrik Bal van Mechelen, die tevens de opvoering bestierde.

De landjuweelen der andere schuttersgilden behooren tot de eerste helft der XVIe eeuw, wanneer onze landen, een laatste tijdperk van welvaart en volksgeluk, beleefden.

(1) *Antoon de Roovere* was een metselaar, toen hij pas 17 jaar oud, den eersten prijs behaalde op een refereinfeest te Brugge. Door dit en verdere werken verwierf hij de namen van *Prins der Rhetoryke, Vlaemsch doctoor* en *Poëtisch Rhetoricien.* Zijne werken werden in 1562 te Antwerpen gedrukt; doch de drie stukken te Lier vertoond komen er niet in voor. Hij overleed op 16 Mei 1482. *Belg. Museum* 1845. Willems geeft van hem een gedicht *Van der Mollen feeste* en een liedje *Sotte amoureusheyt.*

Digitized by Google

ACHTSTE HOOFDSTUK.

PHILIPS DE SCHOONE EN KEIZER KAREL.

(1494-1555.)

Philips te Lier. — De Spaansche huwelijken. — Het huwelijk van Philips en Johanna te Lier voltrokken. — Philip's dood. — Maximiliaan voogd van hertog Karel. — Inhuldiging te Lier. — Bezoeken van voorname personen. — Karel meerderjarig. — Laatste bezoek van Maximiliaan. — Vergaderingen der Staten te Lier. — Karel tot Keizer gekozen. — Christiern van Denemarken te Lier. — Bijzonderheden. — Oorlogen. — Keizer Karel bezoekt de steden. — Marten van Rossem. — Laatste bezoeken des Keizers. — Philips II ingehuldigd.

Lier tijdens de eerste helft der XVIe eeuw. — Laatste tijdperk van bloei. — Aangroei der bevolking. — Liefdadige stichtingen. — Elisabeth van Immersele — De Huisarmen. — Het Meisjesweezenhuis. — De Arme-jongensschool. — Het onderwijs. — De Karthuizers. — De refugiën. — De Rederijkkamers. — De Schuttersgilden. — Rampen. — Branden en pestplagen. — Het Pesthuis. — De Zweetziekte.

Op zijn zestiende jaar nam *Philips de Schoone* bezit van het bestuur. Meermaals had hij onze stad bezocht, in Juni 1480, in het begin van 1486, op 2 October van dit jaar met de oude vrouw van Burgondië, den hertog van Cleef en andere edelen, in 1489 met de kanseliers van Oostenrijk en Brabant, op 3 Januari 1490 met den hertog van Saksen, de voormelde kanseliers, den graaf van Nassau, den heer van Walheyn, in 1494 met

Digitized by Google

Maximiliaan, en in 1495, wanneer hij in bijzijn van den keizer gehuldigd werd.

De burgeroorlogen eindigden, en de vrede, met alle mogendheden gesloten, beloofde eene schoone toekomst. Alleen de heerschzucht van Frankrijk bedreigde nog altijd onze landen. Maximiliaan besloot ons tegen dien gevaarlijken nabuur, eenen machtigen bondgenoot te verzekeren, door een dubbel huwelijk met het Spaansch stamhuis te sluiten. Margareta van Oostenrijk, oudste dochter van Maximiliaan, werd bestemd voor Don Juan, den Spaanschen kroonprins, terwijl onze hertog Philips de echtgenoot moest worden van Johanna van Castillië, tweede dochter des Spaanschen vorsten.

Lier was de plaats, waar dit laatste huwelijk, dat zooveel beloofde, en helaas, zulke noodlottige gevolgen had, ingezegend werd.

Eene vloot van 135 schepen, bemand met 2400 Spanjaarden, die men de *Blauwkapkens* noemde, bracht in September 1496 de jeugdige bruid in Zeeland aan. Margareta ging hare aanstaande schoonzuster tot Antwerpen te gemoet, waar Johanna haren intrek nam in de oude St-Michielsabdij. Philips, door zijnen vader naar Inspruck geroepen, bevond zich op de terugreis, en werd hier tegen het begin van October verwacht. Op 10 October zond het Liersch magistraat Wouter de Ryder, te paard, naar Antwerpen en Mechelen, om van den hofmeester de komst des hertogen te vernemen. Op 18 October vertrok de bode met dergelijke zending naar Tongerloo en Westerloo.

Denzelfden avond, kwam Philips te Lier aan, werd met groote plecht bij toortslicht ontvangen, en met twaalf gelten wijn beschonken. Zoodra Johanna die tijding ontving, begaf zij zich op reis, ontmoette haren bruidegom onderwege, en beiden keerden terug naar

Digitized by Google

Lier, waar Johanna op hare beurt met zeven gelten vereerd werd. Reeds waren op 8 en 9 October, Margareta van Oostenrijk en de graaf van Nassau hier geweest om de voorloopige schikkingen te nemen. Zij vergezelden thans weder het jeugdig paar, en benevens hen kwamen hier aan: mijnheer van Bergen, de kanselier van Brabant, de heer van Ravenstein, de proost van Luik, de markgraaf en de afgevaardigden van Antwerpen, Philips van Etterbeek, rentmeester van het kwartier, en Hendrik de Berghes bisschop van Kamerijk, die allen, volgens hunne waardigheid, met zes of vier gelten beschonken werden.

Op DONDERDAG 20 OCTOBER 1496 werd door den bisschop van Kamerijk, het huwelijk ingezegend in de Abtsherberg, het oud paleis der hertogen, doch dat toen reeds aan de abdij van St-Bernards behoorde, en eenige jaren vroeger door den abt *Martinus Blyleven*, heropgebouwd werd (1).

In het huis van Mechelen bracht het jeugdige echtpaar zijnen eersten huwelijksnacht door, in eene benedenkamer tegen het water, waar tegen de zoldering, een kruis ter herinnering werd geplaatst (2).

De eigenlijke bruiloftsfeesten werden later te Brussel met groote pracht gevierd.

Gebeurde hier de plecht van wege het hof met weinig toestel, in de stad werden groote « *triumphen*, als van vieren, spelen en andersints gehouden. »

(1) De vraag, of het huwelijk niet in de hoofdkerk ingezegend werd, is overbodig. Niet een der oude handschriften gewaagt van de hoofdkerk te dier gelegenheid.

(2) Het huis van Mechelen, gelegen tusschen de Vischmarkt en de IJzerenbrug, op een schiereilandje door twee armen der Nethe gevormd, behoorde aan het edel geslacht van Berthout-Mechelen, welks leden dikwijls deel maakten van het Liersche magistraat.

Het oud gebouw, dat zeer uitgestrekt was, werd in het begin der eeuw afgebroken, en vervangen door het thans bestaande fabriekgebouw. Avontroodt getuigt, dat hij, bij de afbraak, het *Kruis* nog in de overpleisterde zoldering gezien heeft.

De straat heeft men onlangs de *Aragonstraat* genoemd.

Digitized by Google

Aan het Groot Ambacht werden twaalf paternostertoortsen gegeven, en de stad verbrandde van haren kant vijf en veertig paternostertoortsen op den avond der bruiloft.

Het vleeschhouwersambacht behaalde den prijs van het schoonste en hoogste vieren, en werd met eenen hamel beloond.

De rederijkers hadden bij de intrede des hertogen al hun zilverwerk vóór hunne kamers ten toon gesteld, en speelden vóór het huis van Mechelen *esbattementen*, die zulke menigte hadden uitgelokt, dat de brug die nog in hout was, instortte en met al het volk in het water viel. De stad beschonk elke rederijkkamer met een vat bier. Aan den bruidegom zelf werd door de stad een snoek aangeboden.

Philips en Johanna ontvingen hier de afgevaardigden, door de hoofdsteden gezonden, om den hertog geluk te wenschen, en vertrokken naar Antwerpen op 2 November. Wouter de Ryder, de Liersche bode, begeleidde hen op de reis.

Boven de schenkwijnen en de kosten van het vieren, betaalde de stad den accijns van vijftien amen en twaalf gelten wijn, op de bruiloft gedronken, door de heeren van de ordere en hunne huisgezinnen, en van drie en vijftig vaten dobbel bier, bij *Willem Van Eynde* gedronken en gehaald.

Het magistraat dacht het recht te hebben aan den doorluchtigen gastheer een verzoek te mogen aanbieden, en vroeg om tol- of bedevrij te zijn.

Onbekend of die vraag ingewilligd werd; zij was het in alle geval nog niet op het einde van 1497, toen men *Joannes Retinck* naar Brussel zond, om bij den proost van Luik, het rekwest van het Liersch magistraat indachtig te maken.

Later, bezocht Philips nog twee maal onze stad, in 1497, wanneer hij in het toen reeds gekende gasthof *de Valk*, te midden

Digitized by Google

der markt gelegen, afstapte, en op 14 Februari 1498, vergezeld van den Roomschen koning.

Eene reeks onverwachte gebeurtenissen hadden intusschen eene geheel nieuwe toekomst geopend.

Don Juan, de broeder van Johanna en *Isabella* hare oudste zuster, stierven in min dan twee jaren.

De nalatenschap der Spaansche vorsten moest dus op onzen hertog Philips en zijne gemalin vervallen, en op die wijze werden twee landen, van elkander gescheiden door zulke groote afstanden, door zulke groote verschillen van zeden, belangen en gedachten, als Spanje en de Nederlanden, tot beider ongeluk, onder ééne kroon vereenigd.

Philips beleefde het niet. Op het oogenblik dat hij in Spanje als erfgenaam van Isabella moest gekroond worden, overleed hij bijna plotselings (25 september 1506). Johanna werd krankzinnig van droefheid en bracht vijf en veertig jaren in de treurigste gevangenis door.

Zoo was, na tien jaren, van de twee echtgenooten, welke onze stad zoo vol leven en hoop had gezien, de eene gestorven, de andere als krankzinnige in een slot gekerkerd.

Een zoon, *Karel*, later de vermaarde Keizer Karel, in 1500 te Gent geboren, bleef over.

Nogmaals bevonden zich onze landen in tegenwoordigheid van eene minderjarigheid, en de oude Maximiliaan moest uit Duitschland komen, om eene tweede voogdij, ditmaal over zijnen kleinzoon, waar te nemen.

Hij stelde als landvoogdesse zijne dochter *Magareta van Oostenrijk* aan, die zich met de kinderen van Philips te Mechelen vestigde.

Men had aanstonds met groote moeielijkheden te kampen :

Digitized by Google

Frankrijk dreigde met oorlog, en de hertog van Gelderland was in het jaar 1506 in Brabant gevallen en verwoestte de Kempen. Zijne Fransche hulpbenden drongen tot *Lommel* door, en hier was men voor eenen aanval beducht.

De stad werd versterkt, en op 8 October werden 200 voetknechten uit Mechelen, met kolven en geweren gewapend, ingenomen.

Eenige Fransche krijgsknechten vielen in de handen der Liersche bezetting. Dit gaf aanleiding tot een geschil met Turnhout, waar de Franschen 15,000 gulden geëischt, en eenige van de rijkste vrouwen met twee mannen als gijzelaars medegevoerd hadden. Die van Turnhout verzochten aan Lier, de Fransche krijgsgevangenen niet te lossen, voordat zij hunne gijzelaars wedergekregen hadden. Onbekend, hoe die zaak verder afliep.

De Franschen behandelden de inwoners der Kempen op de wreedste wijze : Gheel werd op 12,000 gulden, Mol en Balen ieder op 4,000 gulden gebrandschat. *Engelbert van Nassau* vereenigde eene kleine legermacht, en verloste het Kempenland van die lastige bezoekers.

Maximiliaan kwam in persoon naar de Nederlanden, om zijnen kleinzoon te doen huldigen.

Op 15 September 1508, hield hij met den jongen hertog zijne *Blijde Incompste* binnen onze stad, en daags daarna werd Maximiliaan momber van zijnen neef uitgeroepen.

Het magistraat en de geestelijkheid gingen den keizer en den hertog, processiegewijs met het H. Sacrament, in de *Abtsherberg* afhalen, en geleidden hen naar de hoofdkerk. Omtrent tien uren, na het eindigen der Mis, begaf zich de stoet naar de Markt, waar vóór het stadhuis, eene stellage opgericht was. De keizer, hertog Karel en de voornaamste personen namen plaats, en *Maximiliaan*

Digitized by Google

legde als voogd, den gebruikelijken eed af, 's lands- en stadsprivilegiën te houden en te doen houden.

Het magistraat bood hun eene aam Rijnwijn aan van vier pond en vijftien stuivers, daarenboven aan den hertog eenen snoek van tien stuivers, en de dag werd met feesten en banketten doorgebracht. Op 29 September kwamen de aartsbisschop van Parijs, de gezanten van den koning van Frankrijk en andere edelen den keizer hunne hulde bieden.

Vele andere voorname personen bezochten toen onze stad : op 10 November 1510 de landvoogdes Margareta, op 2 Juli 1511 keizer Maximiliaan, op 14 December 1511, weder de landvoogdes.

Op 5 Januari 1515, werd Karel meerderjarig. Hij moest op 6 Februari te Lier als hertog gehuldigd worden; doch eene aanstekelijke ziekte, die hier heerschte, deed de plechtigheid uitstellen. Op 21 Januari van het volgend jaar (1516-17), kwam hij naar Lier met keizer Maximiliaan. Zij verbleven hier eenige dagen, en op 24 Januari, werden te hunner eer groote « triumphen » bedreven, waarbij de beenhouwers den hoogsten prijs behaalden. Toen schonken de keizer en de hertog aan onze hoofdkerk de geschilderde ramen, als eene herinnering aan de genegenheid, welke Maximiliaan steeds bewaarde voor de Steden, die hem in zijne beproevingen getrouw waren gebleven [1].

Tijdens de minderjarigheid van keizer Karel en in de eerste jaren zijner regeering werden de Staten van Brabant nog meermaals beschreven in onze stad.

[1] Dit zelfde jaar, op 18 Maart, verleende Karel kwijtschelding aan Lier van zijn aandeel in de 400,000 Philipsgulden en van zijn deel in de belastingen gedurende drie jaren. Reeds op 21 April van het vorig jaar had hij dergelijke kwijtschelding van 866 pond toegestaan, uit hoofde van den slechten staat der finantiën. *Actboek* I. bl. 69.

Digitized by Google

De Staten vergaderden gewoonlijk in eene der drie Hoofdsteden, Brussel, Antwerpen en Leuven.

De hertogin Johanna beschreef voor de eerste maal, in 1369, de Staten te Lier, en gedurende de volgende eeuw, was het eene gewoonte geworden, hier de Staten vooral de afgevaardigden der steden te vergaderen, een gebruik dat zich, door de ligging onzer stad te midden van het oude hertogdom Brabant, verklaren laat.

Die vergaderingen werden gewoonlijk op het stadhuis gehouden, en duurden soms eene geheele week. De stad vereerde telkens hare gasten met feestmalen.

De voornaamste dier vergaderingen werden gehouden : in Oogstmaand 1415, wanneer hertog Anthonis de Staten van Brabant en Vlaanderen hier vereenigde, om over een geschil tusschen Antwerpen en Mechelen te beraadslagen ; in het jaar 1427, wanneer zich bij den hertog Philips van St-Pol, de herauten uit Bohemen aanboden, om hulp tegen de aanhangers van *Jan Huss*, den voorlooper der hervorming, te vragen; in Juli 1432, wanneer Philips de Goede gedurende negen dagen met de edelen en afgevaardigden der steden op het Liersch stadhuis dagvaart hield, en eindelijk op 19 mei 1517, na het afsterven van keizer Maximiliaan, wanneer de dagvaart werd bijgewoond door de landvoogdes Margareta van Oostenrijk, don Ferdinand, zoon des keizers, de prelaten van Perk, St-Bernards, St-Michiels, Grimberge, Averbode, Tongerloo en Diligem, den kanselier van Brabant, de heeren van Bergen, van Chimay, van Hoogstraten, vele andere edelen en de afgevaardigden der hoofdsteden. De zittingen duurden zes dagen. Het magistraat vereerde de leden met een heerlijk banket, en de rederijkkamers met hare spelen en ebattementen.

Eindelijk werden te Lier twee algemeene vergaderingen van al

Digitized by Google

de Staten der Nederlanden gehouden, namelijk in October 1489 en in Oogst 1497 (1).

(1) Ziehier de lijst der vergaderingen te Lier gehouden :

1369. — De steden.
1412. — De Staten.
1413. — (1 December en dinsdag na Pinksteren). De Staten met al de steden.
1415. — (Oogst) De Staten van Brabant en Vlaanderen.
1418. — In het begin van het jaar al de steden, tegen het einde de prelaten en de hoofdsteden.
1423. — Al de steden.
1424. — (In de Paaschdagen). Al de steden.
1426. — (Palmweek). De Staten met Jan IV en, na dezes dood de edelen en al de steden.
1427. — De raden van Brabant en Burgondië en al de steden.
1428. — De Staten met de steden.
1430. — Al de steden.
1431. — De Staten met de steden (twee vergaderingen.)
1432. — (April). Al de steden. (Juli). Philips met de edelen en steden.
1432. — (November). De edelen en steden.
1433. — (17 Oogst). De baanrotsen, edelen en hoofdsteden.
1434. — Philips met de steden en Staten.
1435. — Philips met de Staten.
1444. — De Staten en steden.
1447. — De geestelijken, edelen en steden.
1448. — De raad der stad Keulen en de hoofdsteden.
1449. — Verschillende steden.
1450. — Al de steden (hoofd- en smalle steden).
1454. — De edelen en steden.
1456. — Isabella van Portugaal, hertogin van Brabant met mevrouw van Charolais, vele edelen, afgevaardigden van steden van Brabant en Holland, de baljuws van Henegouwen en Amiens.
1459. — (Mei). De bastaard van Burgondië met vele edelen, den raad van Brabant en de steden.
1473. — De Staten.
1475. — De steden en vrijheden van het Markgraafschap.
1476. — (20 December). De hoofdsteden.
1479. — Al de steden.
1482. — (16 Februari). De edelen, de heeren van Nassau, Perwez, Rotselaar enz., met de kanseliers van Brabant en Burgondië.
1482. — (13 Mei). De steden. (7 Oogst). Drie hoofdsteden met de afgevaardigden van Mechelen.
1483. — De hoofdsteden met Mechelen.

Digitized by Google

De laatste dagvaart, te Lier beschreven, was die van Mei 1528. Voortaan is Brussel de hoofdstad en de gewone vergaderplaats der Staten, en slechts bij uitzondering bevonden zich hier, op 25 Mei 1540, de edelen en afgevaardigden der steden, keizer Karel vergezellend.

Na het overlijden van keizer Maximiliaan, wiens uitvaart op 18 Mei 1519 in onze hoofdkerk gehouden werd, in tegenwoordigheid van Magareta, don Ferdinand, en de drie Staten, werd onze hertog Karel tot keizer van Duitschland gekozen, en bevond zich, op negentienjarigen leeftijd, de souverein van het grootste rijk, dat sedert Karel den Groote bestond.

Edoch, voor dien machtigen vorst, was ons land niets meer dan een ondergeschikt wingewest, dat hij door eene landvoogdesse liet bestieren, en de rol der Brabantsche steden bepaalde zich

1487. — (30 Januari). De magistraten van Antwerpen en Mechelen.
1488. — (15 Mei). De Staten met de Hoofdsteden.
1489. — (October). De Algemeene Staten der Nederlanden.
1494. — De vier Hoofdsteden.
1497. — (Oogst). De Algemeene Staten.
1498. — De hoofdsteden.
1507. — (18 Februari). De Staten, de hoofsteden en Tienen, Breda, Bergen-op-Zoom, Herenthals, Diest, Zout-Leeuw, Geldenaken en Turnhout,
1511. — (14 December). De Staten met de hoofsteden en de landvoogdes.
1513. — (20 Mei). De Staten.
1514. — De Staten.
1518. — (21 Maart). De prelaten, de hoofdsteden, de afgevaardigden van Luik en Margareta van Oostenrijk vergezeld van negen staatsdamen.
1519. — (19 Mei). De Staten met Margareta.
1524. — (15 Mei). De Staten met Margareta, den bisschop van Palermo en eenige ridders van het Gulden-Vlies.
1524. — (8 October). De steden met den heer van Bergen-op-Zoom en den markgraaf van Antwerpen.
1528. — (Mei). De Staten met de hoofdsteden.
1540. — (24 Mei). De edelen en hoofdsteden met keizer Karel, de hertogin van Parma en den bisschop van Luik.

Digitized by Google

veelal bij het opbrengen van zware lasten, voor de onophoudelijke oorlogen door den keizer ondernomen, of het vieren van het een of ander feest, wanneer eene overwinning behaald of een voordeelige vrede gesloten werd. De vrede van Madrid, onder andere, werd hier op 24 Februari 1526 gevierd, door eene generale processie, waarin de abt van Villers het H. Sacrament droeg, en de gildebroeders en rederijkers met waschlicht verschenen.

Het verhaal dier oorlogen valt buiten ons bestek.

Eene gebeurtenis, die meer in betrekking staat met de geschiedenis onzer stad, was de aankomst in ons land, en later in onze stad, van koning CHRISTIERN II VAN DENEMARKEN.

Christiern II was in 1513 koning van Denemarken geworden. De adel en hooge geestelijkheid waren almachtig in dit rijk. Christiern II, eerder volksgezind, werd in die denkwijze gesterkt, door eene bijzondere omstandigheid. Jong zijnde, had hij kennis gemaakt met twee vrouwen, *Siegebritte Willems*, die uit Amsterdam herkomstig, te Bergen een bierhuis hield, en de andere vermaard door hare bevalligheid, en *schoon Dijveke* of *Duifje* genoemd.

Onder haren invloed ondernam Christiern eenen strijd tegen de grooten des rijks. Eerst scheen hem alles te gelukken. Hij huwde Isabella, zuster van Keizer Karel (1); en, gesterkt door die machtige maagschap, veroverde hij Zweden, maar onteerde zijne zege door ongehoorde wreedheden. Bevreesd voor den tegenstand, wilde hij zich de hulp van keizer Karel verzekeren, en kwam op 1 Juli 1521 te Antwerpen aan. Hij werd door den keizer met groote plecht

(1) Ter eere zijner Vlaamsche bruid liet Christiern hoveniers en landbouwers uit de Nederlanden komen. Zij vormden op het eiland *Amack* eene kleine volksplanting, die tot heden de zeden, kleederdracht en tongval van het Vlaamsch vaderland heeft bewaard.

Digitized by Google

onthaald; het waren niet dan feesten te Antwerpen, te Brussel, te Brugge. Intusschen sliepen zijne vijanden niet. Een opstand verwachtte hem bij zijne wederkomst, en Christiern, zonder eenen oproep te wagen op het volk, dat hem beminde, verliet Kopenhagen op 14 april 1523, vergezeld van zijne vertrouwelingen en opgevolgd door Siegebritte verborgen in eene ton. Twee weken later kwam hij in de Nederlanden aan; doch de onttroonde vorst vond noch magistraten om hem te ontvangen, noch keizer om hem te verwelkomen; men sloeg nauwelijks acht op den vluchteling. Eerst wilde men hem Gent tot verblijfplaats aanwijzen, later dacht men aan het kasteel van Genepiën; doch Karel was bevreesd dat zijn schoonbroeder, als groot liefhebber bekend, de jacht zou bedorven hebben. Eindelijk werd Lier voor de gevallen majesteit uitgekozen.

Op het einde van 1523 bezocht hij voor de eerste maal onze stad, en in het begin van het volgend jaar sloeg men de hand aan het werk om eene behoorlijke woonst in te richten.

Op het kerkhof, waar de dekenij thans staat, bevond zich een uitgestrekt gebouw, geheel afgescheiden van andere huizen, daar dit deel van het kerkhof toen onbebouwd was. Dit huis, alhoewel er bijna niets van overgebleven is, draagt nog den naam van *Hof van Denemarken* (1).

Gedurende den geheelen winter van 1524 werd er aan gearbeid. Vijf timmerlieden, veertien schrijnwerkers, vier zagers, zes metsers en vier dienaars werkten van 19 November 1524 tot 7

(1) Een steen, in 1855 in den muur geplaatst, herinnert aan het verblijf van Christiern, en draagt voor opschrift *Christiern II roi de Danemarck séjourna ici. 1524-1530.*

Reeds vroeger had de Raad, door besluit van 20 September 1852, aan het verbreed *Tuinstraatje* den naam van *Deensche straat* gegeven. Het verbreeden dier straat van 3m30 op 6m50 werd goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 21 Januari 1837.

Digitized by Google

Januari 1525, dikwijls 's avonds na en 's morgens vóór de uren, zoodat de stad buitengewone daguren en kaarsen te betalen had. De plaatsen werden geplaveid, de steilen en ramen hernieuwd, de vensters der slaapkamer in wagenschot vervaardigd, de muren met schutberd bekleed, de zoldering herlegd, nieuwe ruiten ingezet, en de deuren met groen laken afgelegd. De rekening der arbeiders bedroeg meer dan negentien, die der leveringen over de vijf en veertig ponden.

Op 18 Februari 1525 kwam Christiern zich hier met de woonst vestigen met zijne echtgenoote Isabella, zijne drie kinderen en eenige hovelingen.

De overlevering heeft enkele bijzonderheden bewaard over het leven van den gebannen vorst te Lier.

Hij was zeer gemeenzaam en gespraakzaam met de burgers, onderhield zich met hen in hunne taal, en werd algemeen geacht en bemind.

Groot liefhebber van jagen en schieten, nam hij deel aan de schietingen der Kolveniersgilde, trof op 15 Mei 1525 den hoofdvogel, en werd tot *koning* der Kolveniers uitgeroepen. Hij schonk aan de gilde het wapen van Denemarken met de zinspreuk : *Dominus mihi adjutor*, en bij elk feest werd, tot op het einde der vorige eeuw, het wapen van Christiern, benevens de schilden der andere gildekoningen, voor den gevel der Kolvenierskamer, op een rood laken, ten toon gehangen.

In de daaropvolgende ommegangweek noodigde het magistraat den Koning op een hoffelijk banket, dat door den bisschop van Palermo, eenen anderen bisschop Alexius genoemd, en vele edelen bijgewoond werd.

Christiern had een ongerust karakter, was van den vroegen morgen tot laat in den nacht in beweging, doorliep de dorpen der

Digitized by Google

omstreken, en was bij de boeren gekend onder den naam van *Rooden Koning*, ter oorzake van den rooden mantel met pelsen afgelegd, welken hij altijd droeg. Het stil leven was hem ondraaglijk « altijd moeten blijven in dit stadje, « schreef de koningin, » zou pijnlijk en gevaarlijk wezen. » De jacht diende hem tot uitspanning. Men hield hier een koppel jachthonden voor den koning, die zich in de wouden van Loochristi, Roselare, Tongerloo en in de bosschen tusschen Lier en de Kempen gelegen, als *Groot Bosch*, *Pulderbosch*, aan zijn geliefkoosd vermaak overleverde. Te paard deed hij vele en soms groote wandelingen, en bezat te Lier eenen goedingerichten stal. Doch de groote onkosten dwongen hem een deel zijner paarden te verkoopen.

Christiern leefde steeds in gebrek van geld, alhoewel de onderstand, welken hij van den Keizer genoot, niet gering was voor zijn persoonlijk onderhoud; doch de uitgaven, door zijnen toestand, zijne ontwerpen en gekende mildheid veroorzaakt, klommen steeds hooger. Hij deelde met zijne dienaars zijne laatste penningen en wanneer hij tot zijne zilveren vazen moest te pand stellen, kregen dezen hun aandeel der geleende sommen.

Soms dreigde Margareta hem zijne bruidschap, die omtrent 500 gulden per maand bedroeg, en te Antwerpen bij Gerard Stercke betaalbaar was, af te nemen, en de nood was zoo dringend, dat de juweelen en ringen der koningin verkocht of beleend werden.

Die omstandigheden verbitterden het leven van den banneling, die steeds droomde aan zijne verloren grootheid en aan de middelen om zijne kroon te herwinnen. Zijne hovelingen deden al het mogelijke om den koning te troosten en zijne hoop levendig te houden.

Hij onderhield betrekkingen met verchillende grooten en zond

Digitized by Google

gezanten naar de verre landen. De brieven tusschen Lier en Wittemberg of Weimar, bleven in den zomer acht en in den winter veertien dagen onder weg (').

Christiern beminde de kunsten, en stond in betrekking met verschillende geleerden, als Erasmus, en schilders als Jan Gossaert van Maubeuge. De schilder van den koning van Engeland bevond zich terzelfdertijd als Christiern te Lier, en verteerde den eersten avond, in den *Valk*, aan kost acht stuivers, en dronk twaalf potten wijn.

Koningin *Isabella* bracht met haren gemaal omtrent een jaar te Lier door. Zeer verkleefd aan den Koning, nam zij een werkdadig deel in al de staatkundige ondernemingen. Zij woonde onder anderen de onderhandelingen bij met *Aert van der Goes*, door den Keizer afgezonden om Christiern tegen het uitzenden van zeeroovers te waarschuwen. Hij was vergezeld van den graaf van Hoogstraten, en de tweede maal, van den bisschop van Palermo.

Doch de Koningin was bijna altijd lijdend; en, op 16 Augusti 1525, beval eene vereeniging van geneesheeren haar alle vermoeienissen te vermijden, hetgeen niet belette dat 's anderendaags het hof uitreed met een regenachtig weder. In de maand September verliet zij Lier met den Koning, en het hof begaf zich naar Zeeland, en na een kort verblijf op het slot van Rooselare, vestigde zij zich op het kasteel van Zwijnaarde, dat aan de

(') In 1824 werden door eenen landbouwer uit de omstreken van Lier eenige Deensche munten gevonden, alle ouder dan het jaar 1521. Op een der stukken stond op de eene zijde het afbeeldsel van den koning, op eenen troon gezeten, de kroon op het hoofd, den schepter in de eene, den wereldbol in de andere hand, met het opschrift † *Christiern, Dei gra. Rex Dacie Suevie Norv.* † op de keerzijde het wapen der drie rijken van het Noorden, met een kleiner schild in het midden, de koningskroon en de woorden † *X. P. S: I. H. S: elegit me regem populo suo.* Eenige dier munten maakten deel der verzameling van den heer F. Geelhand, te Antwerpen.

Digitized by Google

Gentsche abdij van St.-Pieter behoorde, en waar zij op 19 Januari 1526 overleed.

Christiern keerde naar Lier weder, waar eene tweede beproeving den Koning wachtte. De Keizer had besloten hem zijne kinderen te ontnemen, hetzij eene goede opvoeding te Lier onmogelijk was, of men voor de jonge prinsen den invloed der hervorming vreesde. Christiern weigerde stellig van zijne kinderen te scheiden; en, na lange onderhandelingen, besloot de landvoogdes Margareta zelve naar Lier te gaan om de zaak te regelen. Het was meer dan tijd. Christiern had reeds zijne meubelen en wat hem nog aan zilverwerk overbleef naar Antwerpen verzonden, en was op het punt te vertrekken om eene schuilplaats bij den hertog van Brunswijk te zoeken. Drie dagen liet hij de landvoogdes wachten, tot eindelijk, op 4 Maart 1526, bij overeenkomst besloten werd, dat de kinderen aan het hof der regente te Mechelen zouden worden opgevoed.

Verschillende hovelingen volgden de kinderen naar Mechelen, en Hans Michelsen, die het hof van Lier bestuurde, deed eene min kostbare levenswijze aannemen.

In het jaar 1528 was de omgeving van Christiern op omtrent veertig personen verminderd. Onder de personen, die toen te Lier verbleven, bemerkte men, *Gustaf Troll*, aartsbisschop van *Upsala*, eerst de vijand van Christiern later zijn warme verdediger, toen hij door dezes opvolger uit Denemarken gebannen werd, Christiern *Pitu*, kanonik van *Lunden*, *Hans Michelsen*, den schrijver en hofmeester, die den Bijbel in het Deensch vertaalde, *Cornelis de Scheppere*, eenen geleerden Nederlander, die 's Konings manifesten in het latijn opstelde, en verder een aantal kamerknechten, koks, boden, er bij begrepen Katrine, die 's Konings kleederen waschte.

Digitized by Google

Na het vertrek zijner kinderen, werden de betrekkingen tusschen Christiern en het keizerlijk hof, steeds koeler, vooral ter oorzake zijner voorliefde voor de leer van Luther. Christiern en Isabella hadden zich in Duitschland tot het protestantismus bekeerd, vele hovelingen waren de hervorming toegedaan, en te Antwerpen, waar de Koning dikwijls naar toe reisde, trok hij partij voor de achtervolgde protestanten. Zijne dienaars hielden te Lier protestantsche bijeenkomsten en maakten proselieten. De landvoogdes onttrok aan Christiern zijn maandelijksch inkomen (Juni 1528), en liet na eenen schijn van onderzoek, te Lier op 6 Juli 1528, Christiern's vertrouweling *Hans Michelsen* (1) met zijnen knecht *Hendrik Smit*, den hof-fourier *Willem van Zwolle* en *Peter van Keulen* aanhouden, en te Vilvoorden opsluiten. De Koning bekwam de vrijstelling zijner dienaars, doch Willem van Zwolle daagde de doctoren van Leuven tot eene openlijke wederlegging uit, weigerde de hervorming af te zweren, en werd op 20 October 1529 te Mechelen levend verbrand (2).

Intusschen bleven de herstellingsontwerpen Christiern achtervolgen. Betere tijdingen uit Zweden en Noorwegen spoorden hem aan om de gunst des Keizers weder te winnen; en, op 8 Februari 1530 legde hij eene verklaring af, waarbij hij zich als katholiek herkende.

Het overlijden van Margareta, die zich steeds zeer streng voor Christiern toonde, (3) bracht eenen voordeeligeren toestand aan, en gaf aan den gevallen Koning nieuwe hoop.

(1) Hans Michelsen heeft de lijst der vragen nagelaten, welke hem in het onderzoek gesteld werden. Men wilde onder andere weten, of hij te biechten ging, waar hij te Lier zijn vleesch en zijnen visch kocht, of hij de mis en de sermoonen bijwoonde, of hij de bevelen des keizers kende over de schriften van Luther, welke boeken hij bezat, enz.

(2) *Lotgevallen van Christiern II en Isabella van Oostenrijk*, door Yssel de Scheppere. Zwolle 1870.

(3) Margareta onderhield bij Christiern spioenen, die haar rekening moesten geven van

Digitized by Google

In het begin van 1531 zond hij uit Lier een manifest aan het Deensch volk, waarin hij de schoonste beloften deed, en vertrok, kort daarna, naar Holland en van daar naar Noorwegen. Hij behaalde eerst eenige voordeelen, werd zelfs door de Noorsche Staten erkend, doch weldra door de Denen overwonnen, en in het slot *Sonderburg*, later in het kasteel *Kallandburg* opgesloten, waar de koning der Liersche Kolveniers, na eene strenge gevangenis van negen en twintig jaren overleed (1559). Men had hem niet gelaten dan eenen dwerg tot gezelschap, en het brood werd hem door de ijzeren staven eener vensterluik toegestooten.

Intusschen duurden de oorlogen van Keizer Karel immer voort, en het regende geldvragen. Algemeen waren de klachten, doch Staten en steden bogen voor den machtigen vorst. Eene enkele stad dorst het hoofd oprichten, het stoute Gent. Karel trok met veertig duizend lansknechten naar de oproerige stad, en vernederde zijne geboorteplaats op de wreedste wijze. De leden van het magistraat moesten hem, met de strop aan den hals, genade komen vragen, een groot getal burgers werden onthoofd, en de stad van hare vrijheden beroofd (3 Mei 1540).

Niet gering was de opschudding door die onmenschelijke

de minste daden des Konings. In een dier verslagen komt onder andere voor « Woensdag kwam de koning slapen in een kasteeltje bij Antwerpen, donderdags trok hij Antwerpen door, en kwam om 12 uren tegen het middagmaal te Lier aan. Vrijdag bleef hij stil, maar 's nachts kwam een bode hem iets berichten, dat men niet weet, en zaterdags om 5 uren 's morgens ging hij alleen wandelen tusschen Lier en Antwerpen; en, toen hij lang in de velden gedwaald had, kwam er een ruiter met twee knechten te voet, die zich met hem gedurende een uur onderhield. Die man had vernacht een uurtje van Lier, bij zekeren Hendrik Van Gansse.

Die bijzonderheden over het leven van Christiern zijn bij verkorting ontleend aan een hoogst verdienstelijk werk van M. J. Fr. Sick, oud-gezant van Denemarken in de Nederlanden, getiteld : *Nogle Bidrage til Christiern den andens historie*, Kopenhagen 1860. Het bevat een plan van Lier, een afbeeldsel van het Hof van Denemarken en belangrijke bijlagen.

Digitized by Google

wraakneming verwekt. Elke stad voelde zich bedreigd. Karel om de gemoederen te bedaren, ondernam eene rondreis in de Nederlanden.

Op 25 Mei kwam hij in onze stad aan, met Maria van Hongarije de landvoogdesse, den hertog van Milanen, den bisschop van Luik, een aantal van edelen en afgevaardigden der steden. Op 24 October, hield hij eene dagvaart te Brussel, en trachtte de vrees der steden te bedaren.

Een grooter gevaar bedreigde ons weinig later. Het oorlogstooneel was steeds van onze streken verwijderd gebleven, thans werden zij rechtstreeks bedreigd, en voor de eerste maal het land door een vijandelijk leger afgeloopen.

De koning van Frankrijk had een bondgenootschap met Willem van Kleef getroffen, om de Nederlanden tegelijkertijd langs het Noorden en het Zuiden aan te vallen.

De geduchte heer van Poederoeyen, MARTEN VAN ROSSEM maarschalk van den graaf van Kleef, bracht een leger van geluk-zoekers en spitsboeven te been, viel onverwachts in de Limburgsche Kempen, verbrandde en plunderde St-Oedenrode, Oorschot, Beers, Hilvarenbeek, Baarle, Boxtel, bedreigde Breda en 's Hertogenbosch, nam het kasteel van Hoogstraten, brandschatte Turnhout en trok op Antwerpen af. De prins van Oranje, met 400 a 500 ruiters en 2500 voetknechten, snelde ter hulp, doch werd door de troepen van *Marten Van Rossem*, op de heide van Brasschaat overvallen, en geheel verslagen. 1400 man sneuvelden en de overigen vluchtten naar Lier.

Denzelfden avond verscheen de *Zwarte Marten*, voor de poorten van Antwerpen, doch de burgers onthaalden hem moedig. Hij moest het beleg op 27 Juli 1542 opbreken, na al de lusthoven neder geblaakt te hebben, welke de rijke hoofdstad omringden.

Digitized by Google

Thans kwam Lier aan de beurt. Marten van Rossem had het voornemen onze stad het lot van Hoogstraten te doen ondergaan. Maar *de Boussu* was hier heen gesneld met eenige ruiters, een vaandel Naamsche voetknechten, en 500 a 600 Brusselsche burgers, die, geholpen door de inwoners der stad, eenen krachtigen weerstand beloofden. Eenige kanonschoten waren voldoende om het aan Marten van Rossem te bewijzen (1).

In een lied van den tijd over Marten van Rossem, wordt de tocht op Lier, na het opbreken van het beleg van Antwerpen, verhaald als volgt (2) :

« Maer noch meer ierst moedy exploiteren fijn
Voerby Liere en Mechelen, 't wordt geavontuert,
Vroom es hy, die tot int eynde volduert. »
— Dus es een deel volcx, verwaent en cloeck,
Voer dander ghetoghen nae Liere,
Onderweghen berrende (brandende) in elcken hoeck,
Twintich plaetsen stellende in eenen viere,
Dus jagende vast in Mars duwiere, (hol)
Wordde de sacrificie gedaen met brande;
Sulck tempel, sulck sant, sulck offerande.
— Si quamen voer Liere even gedichte,
En wilden daer gecrijgen prijs en lof,
Si groetten Liere van verrens met wreeden gesichte,
Maer Liere antworde met sprake groff,
Want men ginck daer scieten, t'was al : doff, doff,
Sulke woorden sprack Liere, soot wel behoerde;
Naer wreede groete volcht harde antwoerde.
— t'Es wonder, dat ghi daer zoo quaempt ongemaent,
Daer ghi wist dat daer was die groote armeye,

(1) *Histoire de la Belgique sous Charles V*, par A. Henne.
(2) Van Vloten. Nederlandsche geschiedzangen. D. 1.

Digitized by Google

Maer ghi woudt daer oeck, als sot verwaent,
Met u volck laeten sien een vespereye,
Van verrens toende ghi u levereye,
Maer Lier hield daer mede haer spot,
Nochtàns moet men hem wachten voer een quaet sot.

Na de oude infirmerij van het Beggijnhof, die buiten de Eekelpoort lag, verbrand te hebben, sloeg de bende van den Zwarten Marten, den weg op Duffel in, om daar de Nethe over te trekken; doch men vond de brug afgebroken. Na twee dagen werkens, gelukten de soldaten er in, om bij middel van kuipen en bakken aan de klokzeelen gebonden, de rivier over te trekken; maar van de dorpen Duffel en Waalhem bleef niets dan puinhoopen over. De abdij van Rosendaal werd verwoest, Mechelen bedreigd, Schriek, Keerbergen, Wespelaar, Thildonk, Rotselaar geplunderd, Herent en Winxele neergeblaakt en Leuven belegerd, doch niet ingenomen.

Marten van Rossem, na de stad *Waver*, en nog vele dorpen verwoest te hebben, trok de Samber over en vervoegde het Fransch leger te Yvoy. In de Nederlanden had hij ontzaglijke schade aangericht en bewezen dat het rijk van keizer Karel niet onschendbaar was (1).

Dit is de laatste staatkundige gebeurtenis, welke wij aan te teekenen hebben, uit de regeering van Karel V.

Nog twee maal kreeg men hier den machtigen keizer te zien : in 1545, wanneer hij naar Duitschland vertrok, om ten strijde te trekken tegen de Protestanten; al de schuren moesten schoon gemaakt worden om de paarden en muilezels van den keizerlijken

(1) Marten van Rossem ging later in den dienst des Keizers over, kreeg het bevel over een leger van 23,000 man. Hij overleed in 1555 te Antwerpen ten gevolge van eene pestziekte

Digitized by Google

trein te plaatsen, en op 25 April, verscheen Karel in persoon, vergezeld van de hertogin van Parma, den hertog van Orléans, twee prinsessen van Hongarije, den graaf van Hoogstraten en vele andere edelen, er werden groote triomphen te zijner eer bedreven; voor de laatste maal in 1549, wanneer hij zijnen zoon Philips II had doen uit Spanje komen, om hem aan de Nederlanders voor te stellen.

Philips werd op 1 Juni te Brussel, op 4 Juli te Leuven ontvangen en als hertog van Brabant gehuldigd.

Op 11 September 1549 deed hij, vergezeld van keizer Karel en zijne twee moeien, zijne *Blyde Incompste* binnen Lier. Het magistraat beschonk hem met twee amen Rijnwijn van acht pond vijftien stuivers.

Van wege den prins werden er onder het volk gouden en zilveren penningen geworpen.

Dit was de laatste *Incompste* door eenen vorst binnen onze stad gehouden.

Nog denzelfden dag vertrok Philips naar Antwerpen, waar hij tegen den avond aankwam, en ontvangen werd met al de pracht, welke de rijke handelstad ten toon kon spreiden (1).

Zes jaren later legde keizer Karel de kroon neder, en zijn zoon Philips II werd souverein van Spanje en de Nederlanden (1555).

(1) Van Lom teekent een laatste bezoek op, van voorname personen in de XVIe eeuw, namelijk, dat op 29 April 1556 de koning van Hongarije, benevens *Christina*, hertogin van Lorreinen, te Lier was. Een hofstoet van Spaansche en Vlaamsche edelen en staatsdamen, vergezelden hen.

Digitized by Google

LIER IN DE EERSTE HELFT DER XVIe EEUW.

De regeering van keizer Karel was een laatste tijdperk van voorspoed voor onze stad. Wel is waar verminderden de lakenweverijen en ging die nijverheid, na 1510, allengs geheel ten onderen; doch eene andere bron van welvaart ontstond (1).

De overzeesche handel had Brugge verlaten, om zich te Antwerpen te vestigen, en de Scheldestad bereikte onder keizer Karel het toppunt van haren bloei. Al de omliggende plaatsen deelden in dien voorspoed, en Lier groeide aan in bevolking en rijkdom.

De openbare werken, in de XVe eeuw ondernomen, werden voortgezet en voltrokken, onder andere steenen bruggen in de Kerkhofstraat (1514) en op den Moldijk (1556) gemetseld.

De strooidaken en berden huizen, begonnen ten grooten deele te verdwijnen, waartoe de branden van 1485, 1518 en 1527 niet weinig bijdroegen, de openbare gebouwen, waaronder onze prachtige hoofdkerk uitblonk, waren voltrokken, zoodat het Lier der XVIe eeuw eenen schoonen aanblik opleverde.

De Florentijn *Guicciardini*, die tijdens de regeering van keizer Karel de Nederlanden bezocht, geeft in zijn reisverhaal, in 1567 verschenen, de volgende beschrijving van onze stad en hare inwoners.

(1) Eene nijverheid, die hier eene zekere uitbreiding nam in het begin der XVIe eeuw, was het *borduurwerken*. De borduurwerkers hadden zich zoodanig vermenigvuldigd, dat zij op 21 Juli 1517 van de kleermakers afgescheiden, en tot een bijzonder ambacht ingericht werden. *(Boeken der Ambachtsbrieven*, aan de stad geschonken door mevrouw W^{e}. STALPAERT.)

Digitized by Google

« Lier, zegt hij, is sterk van ligging, maar nog meer door kunst, verstand en behendigheid, en voorwaar het is eene fraaie en lustige stad, met zeer goed, beleefd en wel bescheiden volk, en deze stad wordt dagelijks grooter van huizen en rijkdom door middel van de stad Antwerpen, die haar volk en profijt bijbrengt. »

En inderdaad, de bevolking was in korte jaren, op eene aanzienlijke wijze vergroot.

Tijdens de optelling van 1526, heeft Lier binnen kuip, 885 bewoonde en 35 onbewoonde huizen, buiten kuip doch binnen draaiboom 43 huizen, op het Beggijnhof 44 huizen, en 2 onbewoond, en op den bijvang met de dorpen 421 woningen (').

Vergelijkt men die cijfers bij die der haardtelling van 1496, dan vindt men dat Lier, op minder dan dertig jaren, een honderdtal huizen en bij de duizend inwoners gewonnen had. *Willems* die de bevolking van 1496 op 7,658 zielen schat, geeft 8,106 voor 1526 op.

De noodlijdenden werden toen zoo min vergeten als op vroegere tijdstippen, en drie VOORNAME FONDATIEN behooren tot de XVIe eeuw : de *fondatie van Elisabeth Van Immersele*, de *fondatie van den huisarmen* en het *Meisjesweezenhuis*.

ELISABETH VAN IMMERSELE was de laatste afstammelinge van eenen tak van het oud geslacht van *Ymersele*, dat zoo nauw verbonden was met de geschiedenis onzer stad. Eenige dochter van *Arnt van Immersele* en *Anna van Sombeke* werd zij te Lier geboren, ten jare 1433, in het Hof van Ymersele, nabij onze hoofdkerk gelegen. Door het overlijden van haren

(') Onder de huizen binnen de stad, waren er vier en veertig met twee, twee met drie, een met zeven haardsteden, en op het beggijnhof acht woningen met twee, een met drie, en een met vier haardsteden.

Digitized by Google

eenigen broeder, kwam zij, op 11 Februari 1450, in bezit der heerlijke goederen van hare familie.

Zij trad in den echt met ridder *Godevaert van Vilain*, heer van Huysse, Borcht, enz. Uit dit huwelijk werden geene kinderen geboren en de twee gemalen gebruikten het grootste deel van hun vermogen in stichtingen van weldadigheid.

Te Mechelen fondeerden zij het klooster der arme Claren, en het godshuis voor ouderlingen, *De berg van Oliveten* genoemd, op wiens gevel nog een opschrift ter eere van « Godevaert van Vilain en zijne vrouw, » staat.

Na het overlijden van haren echtgenoot, schonk Elisabeth van Ymersele een deel harer goederen aan de kerk van St-Gommar, en het overige, hare erfelijke leengoederen, gelegen onder het grondgebied van Lier, aan den armen harer geboorteplaats.

Die gifte, in 1483 (1) gedaan, werd door Elisabeth's testament op 15 Januari 1507 vernieuwd, herhaald en bevestigd. Zij overleed in 1510 in het Clarissen klooster te Mechelen, waar zij in de kerk begraven werd.

In die gifte was begrepen het oud hof van Ymersele, dat een ridderlijk leen uitmaakte.

De leden der familie van Ymersele, verzetten er zich tegen, dat dit leen, waaraan de naam van hun geslacht verbonden was, in handen van niet edelen zouden overgaan. Een geschil ontstond, en er werd bevolen de leengoederen te verkoopen en de opbrengst in renten en erven aan te leggen (2). Dit gebeurde op 26 October 1519, en het oud hof van Ymersele werd aangekocht door den graaf van Hoogstraten, *Anthonis van Lalaing*, en kreeg den naam van *Hof van Hoogstraten*. Tot in de vorige eeuw hoorde die eigendom, gelegen tusschen St-Pieterskapel en het Bellestraatje, aan het huis van Hoogstraten toe; sedert lang echter is het oud slot afgebroken en de benaming van *Tienden Schuur* aan de thans bestaande

(1) *Actboeken*, II, bl. 239.

(2) De H. Geesttafel werd bemachtigd om erfgoederen aan te koopen eerst bij octrooi van Keizer Karel van 4 Meert 1518, voor de som van 12,500 ponden; later door Albert en Isabella, op 1 Juli 1614, en door Koning Philips op 23 Juli 1627.

Digitized by Google

bleekerij bewaard, is al wat nog aan het Hof van Ymersele herinnert (').

Om het aandenken dier milde weldoenster te vereeren, lieten, in de volgende eeuw, de H. Geest meesters, een triptiek schilderen, door den vermaarden *Otto Venius*, den meester van Rubens.

Die schilderij werd in 1612 vervaardigd, toen de schilder zich te Lier bevond, om de pest te vluchten, die te Antwerpen woedde.

Nog heden, bevindt zich dit tafereel, in het altaar der H. Geestkapel. Het verbeeldt het Pinksterfeest, en op de luiken, het doopsel Christi, en de Vermenigvuldiging der brooden.

Op het uitwendig is Elisabeth van Ymersele, de mis bijwoonend, geschilderd. Boven haar hoofd, houdt een engel het wapenschild van het huis van Ymersele, aan den voet, staat het volgende rijmdichtje :

« Elisabeth van Immerseel, edel van staat,
» Heeft in 't jaer vyftien honderdt en seven,
» Den armen van Liere tot een charitaet
» Veel aelmoessen van hare goeden gegeven ;
» Dus is haer dit, tot een memorie geschreven. »

en aan de andere zijde :

« Gy Rycke wilt Abraham togh volgen naer
» En wilt den vrecken niet volgen in geender wys,
» U rykdommen zyn u geleent ; maer
» Helpt den armen onderhouden, met dranck en spys,
» Soo Coopt gy voor u, het hemelsch paradys. »

Reijnier Coremans, Gerard van Antwerpen en Jan Palma, waren H. Geest meesters, toen dit gedenkteeken geplaatst werd.

In 1440 was het eerste Heilig-Geesthuis gebouwd. Bij het vernieuwen van dit sticht, in 1851, herinnerde zich het armbestuur de weldaden van Elisabeth van Immerseele, en, tot haar aandenken, werd bij den ingang een steen geplaatst met het volgend opschrift :

(') *Hoogstraten*, eene bijdrage tot de geschiedenis van het voormalig hertogdom Brabant, door C. J. Avondroodt. (Brabandsch museum).

Digitized by Google

GIFTE
D. D. XIV APRIL
M.CCCC.LXXXIII.
LEENVERHEF : XXVI 7ber

—

AEN
DESZELFS MILDE BEGIFTIGSTER
ELISABETH VAN LYERE,
VROUWE VAN
IJMMERSEELE, WOMMELGEM, ENZ.;
WEDUWE VAN DEN RIDDER
GODEVAERT VAN VILAIN,
HEER VAN
BORGHT, HUYSSEN, SWYNDRECHT, ENZ.;
DIE STERFT DEN XV AUGUSTUS M.D.X.
DE
DANKBARE ARMEN DER STAD
LIER.

Een andere weldoener der Liersche armen uit de XVIe eeuw, was de heer JOHAN CARLO DELY AFFAITADY, heer van GHISTELLE, die in het jaar 1563, eene som van 2,000 gulden aan de stad schonk, van welke som de stad 200 gulden interest moest betalen aan de erfgenamen, die voormelden interest aan de armen der stad moesten uitdeelen, (acte van 17 April 1563) (1).

Door zijn testament van 10 Januari 1536, stichtte de kanonik *Joannes Godemaer*, de fondatie van den HUISARMEN. Hij beval al zijne goederen, na aftrek der schulden, te verkoopen en te vervangen door erfelijke renten, waarvan de opbrengst aan den huisarmen moest uitgedeeld worden.

Twee kanoniken werden met de bestiering der fondatie gelast, die,

(1) *Actboeken* II, bl 146. — De heer Jan Karel van Ghistelle, kocht in 1553 mits 2,400 gl. het *huis van Lier* gelegen in de Kerkhofstraat, over het huis van Mechelen aan de andere zijde der rivier. Zijne erfgenamen verkochten dit huis op 12 Maart 1609, aan *Ad. Racquet*, heer van Lachenen, en brachten hun verblijf over naar het groot huis in de Berlaarstraat, thans de Normaalschool dat onder den naam van *Hof van Ghistelle*, bekend is. (Liersche herinnering.)

Digitized by Google

later door verschillende weldoeners vermeerderd, tot bij het afschaffen van het kapittel, onder de benaming van *fondatie Godemaer* bekend was (1).

Het WEEZENHUIS VOOR MEISJES werd in het jaar 1570 gesticht, door *Augustyn Van Dyck*, Rombouts zoon, poorter van Mechelen, doch ingezetene van Lier.

Getroffen, door den groote inconvenienten « die men siet toecomen den » jonghen, armen ende schamelen maeghdeckens, uyt dyen dat deselve » alomme ten minsten pryse, ende eenen yegelyck die begeerende over- » gelaeten worden, ende voorts cleyn oft gheen toesicht daerover meer » genomen en wordt, daerdoor sy dickwils comen tot oneer en daernaer » tot siecten ende armoede, » zoo spreekt de acte van fondatie van 11 Juli 1570, liet Augustyn Van Dyck al zijne renten ten laste der stad Antwerpen, bedragende omtrent de drie honderd carolus gulden na, om een gesticht voor weezenmeisjes te openen (2).

Dit voorbeeld werd op 3 Juni 1583 gevolgd door jufvrouw *Margaretha De Witte*, religieuse van Sion, die, in uitvoering van den wil harer moeder Barbara De Witte en harer zuster Anna De Witte, en om het nieuw weezengesticht « in trein » te stellen, haar huis schonk, gelegen op den *Moesdyk*.

Die akte werd gemaakt ten tijde der beroerten, toen de kloosters in hun bestaan bedreigd waren, weshalve Margriet de Witte zich het recht voorbehield, in het gegeven huis eene kamer te betrekken « oft gebeurde sy » comparante uyt haren convente moest vertrecken, dwelck Godt verhoe- » den wille. »

Het Meisjesweezenhuis werd in de volgende eeuwen aan de school *Muijs* vereenigd, eerst verplaatst naar den Bruul, en onlangs in October 1857 naar het ziekenhuis van het Beggijnhof, waar het zich thans bevindt.

Blijkens de akte van stichting moesten de meisjes, in het gesticht opgenomen, voorzien worden van onderhoud, en onderwezen in het lezen, schrijven, naaien, breien, spinnen, weven, schuren en ander huiswerk. De weesjes moesten in het gesticht blijven tot op hun twintigste jaar, en het was, krachtens eene ordonnantie van het magistraat van 14 September

(1) *Liersche herinnering*.
(2) *Actboeken*, II, bl. 249-241.

Digitized by Google

1723, aan de bloedverwanten verboden de kinderen vóór die jaren uit het gesticht te nemen, op straf van 20 gulden boet, waarvan de helft ten behoeve van het weezenhuis. In 1821 beliep het getal weezenmeisjes, drieentwintig.

Eene andere menschlievende inrichting werd omtrent 1533 gesticht, door zekeren *Jan de Mil*, waarschijnelijk een schoolmeester : de ARME JONGENS SCHOOL.

De wil van den stichter was, dat dertig jongens door eenen schoolmeester zouden onderwezen worden, alle zondagen de mis zouden bijwonen, en alle twee jaren een nieuw kleed bekomen.

Op zijn grafschrift in St-Gommar's kerk, nabij de kapel van Monterrat, thans de vont, stond « *Jan de Mil* gestorven 10 Juni 1539. »

Nabij dit grafschrift, bevond zich eertijds een offerblok voor den huisarmen, en daarboven hing, tegen de muur, een geschilderd paneeltje, verbeeldende dertig jongens, mis hoorend voor eenen altaar op welke witte brooden lagen, en achter de jongens *Jan de Mil* met eenen tabbaart gekleed, volgens het gebruik van den tijd, met het opschrift :

DILIGE ET FAC QUOD VIS.
1591

Jan de Mil een liefhebber van deught en scientie,
Heeft deur 't geest's inventie, d'aermschool hier gefundeert,
Dertich jongens die 't sondaeghs godtsdienst horen met reverentie
Eenen meester 't assistentie, die se ter deucht instruweert.....

De renten voorstkomende van de arme scholieren, maken thans deel van de goederen van het armbestuur, onder de benaming der *drij fondatien.*

De instelling van de jongensschool had niet alleenlijk het helpen der noodlijdenden, maar nog het verspreiden van het VOLKSONDERWIJS voor doel.

In de middeneeuwen werd het onderwijs bijna uitsluitelijk in de cathedrale kerken of in de kloosters gegeven. De kerkscholen van Luik, Doornik, St-Truien en St-Hubert genoten eene groote vermaardheid.

Later namen de steden een werkdadig deel in het openbaar onderwijs. Wij zagen dat reeds in 1387, hier eene stadsschool bestond. In 1428 kwam Hendrik Tsmet, cantor bij het magistraat, vragen dat men eenen

Digitized by Google

goeden meester op de stadsschool zoude stellen, en in het jaar 1502 werd er tusschen de stad en den heer *Claus*, leermeester cantor, een akkoord getroffen over het geven van het onderricht (1).

Doch vooral tijdens de XVIe eeuw nam het onderwijs hier eene groote uitbreiding.

Guicciardini verhaalt naar Gramaye, dat Lier voor de beroerten niet minder dan *twee en dertig* scholen bezat, waar honderde jongelingen van wijd en zijd gezonden werden, om er hunne opvoeding te ontvangen.

De geleerden beschouwden Lier als de tweede hoogeschool van Brabant.

Onder de vermaarde meesters die te Lier onderwezen, onderscheiden zich *Cornelius Curtius of De Corte*, de leermeester van Swertius van Antwerpen en van Joannes Douza, die te Lier gedurende 55 jaren het onderwijs gaf, *Joannes Faber*, sekretaris der stad, die in de fransche en latijnsche talen onderricht gaf, de vermaarde Mechelaar *de Varennes*, *qui Lyræ docuit et obiit* (2). Verder zijn ons nog bekend onder de schoolmeesters der XVIe eeuw: *Jan Vernaren*, die latijnsche school hield, *Philips Van Zwalme Anthonis zone*, waalsche schoolmeester, en eindelijk *Cornelis Crieckaert*, die schepen der stad werd en namens Lier, *De Unied van Utrecht*, onderteekende.

Het getal KLOOSTERS werd gedurende de XVIe eeuw, met één vermeerderd, door de aankomst der Karthuizers.

De KARTHUIZERS hadden zich sedert het jaar 1324, op het *Kiel*, nabij Antwerpen gevestigd, waarvan zij mettertijd de leenheerlijkheid verkregen. Tijdens het beleg van Antwerpen, door *Marten Van Rossem*, in 1542, deed het magistraat hun klooster afbranden, om den vijand te beletten er zich in te versterken, en de Karthuizers slaagden niet in hunne pogingen om binnen Antwerpen eene andere woonplaats te vinden.

Krachtens Octroi, door keizer Karel, op 30 Juli 1551 (3) verleend, kwamen zij zich te Lier vestigen, waar zij reeds vroeger eene kapel

(1) Die stukken kwamen voor in het oud *Root-* of *Grootboeck* der stad, dat van het archief verdwenen is, zoodat de inhoud dier stukken onbekend is.

(2) De grafschriften dezer drie geleerden in onze hoofdkerk, zijn in het werk bl. 356 van M. DECKERS opgenomen.

(3) *Actboeken*, I, bl. 80.

Digitized by Google

bezaten, op de gronden gelegen tusschen de Antwerp- en Lisperbuitenpoorten. Zij hadden, reeds op 5 Mei 1549, van het Liersch kappitel toelating verkregen, om eene kerk te bouwen en eene klok te hangen, op voorwaarden, geene diensten te doen tijdens het officiën in de hoofdkerk.

De eerste kerk werd tegen de straat gebouwd. Tusschen de jaren 1578 en 1582 moesten de Kartuizers hun klooster verlaten, doch de gebouwen bleven bewaard door Adolph Van Heetveld, den bevelhebber van Lier, die ze als lusthof gebruikte. In 1582 wedergekeerd, hadden de karthuizers veel te lijden tijdens de Liersche furie.

Buiten de eigentlijke kloosters, bestonden binnen onze stad verschillende REFUGIEN. Zoo noemde men de schuilplaatsen welke de landelijke abdijen in de steden bezaten, en waar de kloosterlingen in tijd van onrust een veilig inkomen vonden.

De abdij van St.-Bernard bezat hier de reeds gemelde *Abtsherberg*, door den abt Martinus Blijleven omtrent het jaar 1490 ingericht. Het klooster van Nazareth had zijne refugie in de Bolkstraat, en in het jaar 1543 door Josina van de Putte zes en dertigste abdis gebouwd (1). Eindelijk bezaten hier de abten van Tongerloo eene refugie op de *Kaai*, de St.-Martens heeren een schuilhuis op den Moesdijk, en de O. L. V. Broeders van Mechelen eene woning op het Dijksken.

Na de instellingen beschouwen wij het volksleven op het laatste tijdstip van welvaart, dat wij thans behandelen.

DE REDERIJKKAMERS, in de XVe eeuw opgekomen, namen in de XVIe eeuw eene groote ontwikkeling en bekleedden bij volksfeesten en plechtigheden de eerste plaats.

Den ommegang lieten zij alle jaren gaan, tot in 1571, en verbeelde, de *Drie Koningen, elck met synder familie te peerde*, *St.-Joris* met zijne schildknechten en pagiën, *St.-Gommar* en zijn gevolg te peerd, met de Huynen en Sarasijnen.

(1) De abdij van Nazareth verkreeg op 29 October 1551 octroi om eenige huizen binnen de stad aan te koopen. — *Actboeken* I, bl. 82.

Digitized by Google

Tooneelvertooningen werden gegeven op Vastenavond, Halfvasten, Een Mei, of op de voorname feestdagen, als O.-L.-V.-Visitatie, O.-L.-V.-Hemelvaart, tweede Sinxendag, gewoonlijk op de kamers, soms op straat of op de Markt.

De vertooningen bestonden, als in de vorige eeuw, uit schriftuurspelen, met spelen van sinnen en ebatementen of factiën afgewisseld. De namen van eenige dier spelen zijn bekend (1).

Zoo vertoonde de *Groeiende Boom* : in 1532 *Den ouden man had een Dochterken*, in 1536 *Lazarus*, in 1539 *Abraham*, in 1545 *Van 't heet Brood* en van de *Bodemloose Mande*, in 1546 van de *Vier Draeghers*, in 1547 *Susanna*, in 1548 *Den verlore Sone*, in 1549 de *Bekeeringhe van Maria Magdalena*, in 1550 de *zeven Doodsonden*, in 1551 den *Prince van Syriën*, in 1553 den *Samaritaen*, in 1556 *Griseldis*, in 1559 *Job*.

De *Ongeleerden* voerden ten tooneele : de vier spelen van *St. Jan Baptist* het spel van den *Naeckten Ridder* (1532), de *Passie* (1536), *'t Verbum Dei* (1544), een spel van sinnen *Het meest Minninghe* geheeten (1546), de spelen van *Emerentiana*, van *Sinte Anna en Joachim* (1547), *van den tyd die toens was* en van *Salomon* (1554), *van Vrouwen die in overspel leefden* (1556), en van *Redde rationem vilicationis tuæ* (1556), van *Ammon ende Thamar* (1557), van den *Coninck David* (1559), van den *Siecken Man die dertig jaren sieck gelegen hadde voor de Pischine* (1563), van den *Pharisee ende den Publicaen* (1564), van *Sacheo* (1565).

Aanhoudend waren het bezoeken der kamers, landjuweelen of haachspelen.

(1) Willems. *Kronijk der Kamers van Rhetorica van Lier.*

Digitized by Google

In 1505 kwam de *Goudbloem* van Antwerpen den *Groeienden Boom* bezoeken, in 1523 gaven de liefhebbers der *Lisbloem* van Mechelen ebatementen op de Liersche kermis, in 1547 bracht eene deel gildebroers van den Antwerpschen *Olyftak* een bezoek aan onze *Ongeleerden*, en telken keere beschonk hen de stad, met eenige stoopen wijn.

Drie *rederijkfeesten* werden hier tijdens de XVIe eeuw gehouden, twee door de *Ongeleerden* : op de St-Anna dagen van 1500 een *Rethorijk spel*, door vier en twintig kamers bijgewoond, en op 10 Mei 1549 een *referijn feest* door verscheidene kamers gevolgd ; en een door den *Groeienden Boom* : een *referijn feest*, op 12 Juni 1565, gegeven.

Op de voorname landjuweelen der andere steden was men zeker de Liersche kamers te vinden. Beiden waren op het referijn feest van den *Rooselaer* te Leuven (1504), de *Groeiende Boom* op het landjuweel van het *Maria Cransken* te Brussel (1532), waar hij den eersten prijs betwiste. Een geschil ontstond op dit feest tusschen de Liersche rederijkers en de *Kauwoerde* van Herenthals, over den voorrang; het werd door de hoofdmannen der Brusselsche kamer ten voordeele van onzen *Groeienden Boom* beslist (1). (4 Februari 1534).

Op het vermaard landjuweel van Gent, van 1539, werden onze twee gezelschappen genoodigd, en de bode, die de kaart bracht, van stadswege met wijn beschonken. De Groeiende Boom woonde in 1560 het Haachspel van Vilvoorden bij. Beide genootschappen namen deel aan de Antwerpsche feesten van 1561, en werden eindelijk in 1565 op het rederijkfeest der *Koornbloem* van Brussel verzocht.

(1) Van Lom geeft de uitspraak, bl. 238.

Digitized by Google

In 1562 was een derde rederijkersgezelschap tot stand gekomen, onder kenspreuk UUT JONSTEN VERSAEMT. Het voerde op kermisdag het stuk der *Zeven Hoofdzonden* op, en behaalde, op het jaarlijksch pinksterfeest der *Koornbloem* van Brussel, den oppersten prijs van het referein op de vraag : « Wat de lande zou houden in ruste. » Doch dit nieuw genootschap bekwam geen octroi van het Magistraat, hetzij op aandringen der twee bevoorrechte kamers, of misschien wegens zijne politieke strekkingen en de vrije gevoelens, die in het stuk te Brussel voorgedragen voorkwamen (1).

De SCHIETSPELEN der gilden waren niet minder talrijk dan de landjuweelen der Rederijkers. Onze Voetboogschutters gingen ten schietspele : in 1508 te Antwerpen, in 1532 te Diest, in 1534 te Mechelen, en in 1560 te Tervueren ; onze Handboogschutters te Leuven in 1500, te Antwerpen in 1501, te Mechelen in 1502, te Overrysche in 1504, te Nyvel in 1527, te Leuven in 1534 en 1551, wanneer zij den hoogsten prijs behaalden, te Mechelen in 1559, en ten *landjuweele* te Brussel in 1561, waar zij den hoogsten prijs van het schoonste inkomen wegdroegen; onze Kolveniers eindelijk te Mechelen in 1512, te Nyvel in 1527 op het eerste landjuweel voor de Kolveniersgilden gehouden, te Mechelen in 1535, te Vilvoorden in 1547 en te Bergen-op-Zoom in 1560, waar hun de prijs van het inkomen ten deele viel.

Bezoeken ontvingen onze gilden van de Voetboogschutters van Diest (1533), van den grooten Handboog van Antwerpen (1502), van de Handboogschutters van Antwerpen, Mechelen en Herenthals (1534) en van de Kolveniers van Mechelen (1533).

(1) *Verhandeling over den drievoudigen invloed der Rederijkkameren*, door M. P. VAN DUYSE.

Digitized by Google

Schietspelen werden hier gehouden, van den Handboog in 1514, van de Kolveniers in 1509 en 1536 (8 October), welk laatste door de gilden van verschillende steden als Antwerpen, Leuven, Brussel bijgewoond werd.

Doch het voornaam schuttersfeest der XVIe eeuw, was het hoffelijk Landjuweel van 1560. De Handbooggilde had, in 1551, den hoogsten prijs behaald op het landjuweel van Leuven, zij moest op hare beurt de schutters uitnoodigen. Twee boden in tanijt gekleed, met het wapen op de borst, werden naar de verschillende steden gezonden, en op 12 Mei begon het Landjuweel.

Eene hooge mis voor al de gildebroeders opende het feest. De gezelschappen begaven zich naar de Markt, waar een tooneel, met groen laken behangen en met wapenschilden versierd, alsmede doelen opgericht waren.

Vijf prijzen voor het schieten, drie voor het schoonste inkomen, twee voor de ebatementen, bestaande in zilveren schalen, waren uitgeloofd. De beste zot ontving eene zilveren zottin. Brussel behaalde den eersten prijs.

Op het stadhuis werd den genoogdigden een gastmaal aangeboden waarop allerande deftige spijzen, « als taarten, pasteijen, kapuinen, » patrijzen, kwakkels, en andere kleingebeente, alsmede banquet, » en suikergebak opgediend, en verschillende amen wijn ge- » schonken werden. »

Op het landjuweel volgde, op 11 Oogst, het *Haachspel* voor de mindere gezelschappen, waarbij weder een twintigtal zilveren schalen en twee zottinnen te winnen waren, en dat eindigde met twee maaltijden op het stadhuis. Om de feestelijkheden te sluiten, gaf het magistraat eene schieting voor de tien wijken der stad, waarbij de wijk Berlarij den hoogsten prijs won, bestaande in eenen hamel en vier stoopen wijn.

Digitized by Google

Er blijft thans nog te handelen over de beproevingen, welke de eerste helft der XVIe eeuw, aan onze bevolking medebracht.

Schrikkelijke BRANDEN teisterden meer dan eens onze stad, in 1518 en 1527 in de Eekelstraat, in 1534 in de Lisperstraat, in 1552 nevens de Valk op de Markt, waarbij vier huizen verteerd werden, en in 1559 (4 Juni) wanneer elf huizen en twee schuren in de Berlarij in asch werden gelegd.

Besmettelijke ziekten richtten hier herhaaldelijk verwoestingen aan. De geduchtste van allen was de PEST.

Hare oorsprong is niet met zekerheid bekend ; men weet enkel dat zij, van de XIe tot de XIVe eeuw, op verschillende punten van Europa verscheen. Eerst in 1315, maken de Brabantsche chronijken gewag van eene pestkwaal, die een derde der bevolking wegrukte. Buiten de steden moest men groote kerkhoven maken, en tot tachtig lijken werden in eene kuil geworpen. Het is van die pest dat Jan De Klerk getuigt, dat men zonder droefheid ter uitvaart en zonder vreugd ter bruiloft ging :

> Sonder bliscap bruiden trouwen
> Ende sonder seer ten liken gaen...

De *zwarte pest*, van 1348, sleepte meer dan de helft der bevolking van Vlaanderen en Brabant ten graven, zoo ten minsten spreken de chronijken. De dweeperij beschuldigde de Joden, de fonteinen vergiftigd te hebben, en velen dier ongelukkigen werden door het onwetend volk dood geslagen.

De pestjaren 1424 en 1487 staan in de jaarboeken van het naburig Antwerpen aangeteekend, en in 1489 maakte de pest te Brussel 15, en volgens sommige tot 30 duizend slachtoffers.

In het begin der XVIe eeuw, bezocht de pest andermaal Antwerpen in 1504, 1512 en 1516.

De Liersche Chronijken gewagen niet van de pest voor het einde der

Digitized by Google

XVIe eeuw. Het is echter niet te betwijfelen dat onze stad ook haren tol betaalde aan dien geessel tijdens de vroegere tijdvakken. Zoo vindt men aangeteekend, dat in 1515 de inhuldiging van Keizer Karel uitgesteld werd, omdat hier eene aanstekelijke ziekte heerschte. Over de pest van 1555, die meest al de Brabantsche steden aandeed, bevatten onze jaarboeken geene inlichtingen, alhoewel Lier waarschijnlijk niet gespaard bleef. Immers werd hier weinig later een PESTHUIS of bijzonder Gasthuis voor pestlijders, op de wal tusschen het Spui en de Lisperpoort aangelegd, dat op 2 December 1562 geheel volbouwd was, en aan de stad 2,854 gulden kostte. Gewis deed dit gebouw grooten dienst in het jaar 1571, wanneer eene pest te Turnhout uitgebroken, zich bij de kwalen van Alva's schrikbewind, kwam voegen.

Over de ZWEETZIEKTE weet men enkel dat zij hier in 1529 overgebracht werd, door eene vrouw uit Antwerpen, die den feestdag van St-Michiel, bij zekeren *Geert van Immerseel*, bij de kerk wonende, kwam vieren. Zij was het eerste slachtoffer der ziekte, die zich spoedig verspreidde en honderden menschen wegrukte. Zoo groot was de schrik, dat men eene jaarlijksche mis en processie op den eersten zondag van October instelde (1). Die ziekte ook *engelsche ziekte* genoemd, vertoonde zich eerst te Hamburg en verscheen in 1529 in de Nederlanden. Zij begon te Antwerpen na eenen dikken nevel. Men beschouwde de kwaal als van pestachtigen aard. Een overvloedig zweeten met eenen onweerstaanbaren slaaplust gepaard, deed de lijders in minder dan 24 uren bezwijken. De kunstschilder *Rutgeert Van der Weyden* was een der slachtoffers, waaronder men ook Quentin-Massys, doch ten onrechte, gerekend heeft.

(1) *Liersche Herrinneringen.*

Digitized by Google

NEGENDE HOOFDSTUK.

DE BEROERTEN.

I. Oorzaken en opkomst.

(1555-1566.)

Afstand van Keizer Karel. — Philips II. — De hervorming. — De plakkaten. — Verbranden van Wederdoopers te Lier. — De vrede met Frankrijk gevierd. — Philips verlaat de Nederlanden. — Een laatste volksfeest. — Het landjuweel van 1561. — Toenemend misnoegen. — Het wonderjaar 1566. — Eedverbond der edelen. — Brederode te Lier, in April, in Juli. — Openbare predikatiën. — De beeldstorm in het land. — Te Lier. — Godsdienstvrijheid. — De hervorming te Lier. — Omzendbrief van Margareta aan de *goede* steden. — Aan de *kwade* steden. — Nakend onweder.

Op 25 October 1555 deed Keizer Karel afstand van de kroon. 's Anderendaags ontving Philips II den eed van getrouwheid der Staten, en zwoer, van zijnen kant, de rechten en vrijheden des volks te eerbiedigen. Op 16 Januari bekwam hij de kroon van Aragon en Castilië; de Nederlanden en Spanje bleven in zijne handen vereenigd.

Philips II, in Spanje opgevoed, vreemd aan onze belangen, onbekend met onzen landaard, met onze taal en zeden, had, bij zijn eerste bezoek, eenen slechten indruk gemaakt. De Vlamingen beminden hem niet; hij had eenen afkeer van de Nederlanden. Voeg daarbij de natuurlijke tegenstrijdigheid tusschen de Vlaamsche

Digitized by Google

openhartigheid en den Spaanschen trots, en men heeft voldoende redenen om oneenigheden te voorzien.

Eene oorzaak deed ze uitbarsten : de HERVORMING.

Schier geheel Europa beleed, vóor de XVIe eeuw, het katholiek geloof, toen een Augustijnermonik, *Luther*, in Duitschland, eerst tegen de misbruiken opstond, en weldra eene nieuwe leer begon te verkondigen (1517). Hij verwierp het gezag van Rome, en verbrandde, op de Markt van Wittemberg, de Pauselijke Bulle, die hem in den kerkban sloeg.

Luthersleer vond de geesten, als 't ware, tot eene omwenteling voorbereid, verspreidde zich spoedig in het noorden van Europa, en telde weldra duizenden aanhoorders.

In onze eeuw van godsdienstvrijheid, waar ieder zijne innige overtuiging kan volgen, zonder aan den Staat rekenschap te geven, zoude dergelijke beweging minder invloed op den staatkundigen toestand hebben.

Doch het groot grondbeginsel der gewetensvrijheid was, in de XVIe eeuw, schier onbekend.

Staat en Kerk, met elkander nauw verbonden, leenden elkander de hand, om hun gezag te staven.

De hervorming, gelijk men de nieuwe leer noemde, bracht dus niet alleen eene scheuring in de Kerk te weeg, maar deed, geheel Europa door, stroomen bloeds vergieten.

De Kerk sprak haren banvloek tegen de Ketters uit, strenge edikten werden alom afgekondigd, wreede vervolgingen ingespannen.

De aanhangers der nieuwe leer hielden zich eerst verborgen, vluchtten uit het land, of ondergingen den wreedsten marteldood, doch namen eindelijk de wapens op; en toen ontstond een reuzenstrijd tusschen de vrijheid en den gewetensdwang, waarvan de geschiedenis geen tweede voorbeeld levert.

Digitized by Google

Gedurende tachtig jaren streden de Nederlanden tegen al de macht van Spanje.

De Noorderprovintiën gelukten er in hunne vrijheid te bevechten, en hun land tot eenen onafhankelijken en machtigen staat te verheffen. De Zuidergewesten werden door die rampzalige *religieoorlogen* verwoest, verarmd, en vielen uitgeput en ontzenuwd terug in de handen der Spaansche heerschappij.

Het zijn die treurige bladzijden van de geschiedenis onzes vaderlands, welke hier beginnen.

De Hervorming, eerst te Antwerpen gepredikt door de Augustijnermonikken, werd reeds vroeg in onze landen ingevoerd; en in 1521 vaardigde Keizer Karel een plakkaat uit, waarbij al de aanhangers van Luther met den dood gestraft werden. Op 1 Juli 1523 werden te Brussel twee Antwerpsche Augustijnen verbrand, die men als de eerste martelaars der nieuwe leer aanziet.

In 1535, 1540, 1544, 1546 en 1549 herhaalde en versterkte Keizer Karel zijne eerste edikten; doch, gelijk altijd gebeurt, deden de vervolgingen steeds meer aanhangers onstaan, zoodat op 25 September 1550 het vermaarde *Eeuwig Edikt* werd afgekondigd, dat al de vorige in onmenschelijke strengheid overtrof.

Alwie zich voor de hervormden dorst verklaren, hunne boeken drukken, lezen, koopen of verkoopen, eenige vergaderingen of conventiculen hield of bijwoonde, de H. Schrift las of uitlegde, eenen hervormde ontving, herbergde, zelfs niet aanklaagde of niet verraadde, werd met den *dood* gestraft. De mannen moesten gerecht worden met het zwaard, de vrouwen levend begraven, en zij, die volhardden in hunne dwalingen, op den houtstapel verbrand. De goederen der veroordeelden werden aangeslagen, en aan de verklikkers de helft der waarde toegekend.

Of de Hervorming hier ter stede in de eerste tijden veel ingang

Digitized by Google

vond, is moeielijk om zeggen. Wij zagen, dat de dienaars van Christiern, die hier vergaderingen hielden en aanhangers verwierven, op bevel van Margareta opgelicht werden en naar Vilvoorde gevoerd. Vonden zij bij de burgers gehoor? Dit blijkt nergens uit.

De eerste slachtoffers van den geloofsdwang, waarvan onze geschiedboeken gewagen, brengen ons tot het jaar 1550.

Vier personen van de secte der *Wederdoopers*, die vooral onder de volksklas bijval vond, werden gevat, onder de betichting van *conventiculen* gehouden te hebben (1).

Het waren *Godevaart Merttens* geboren te St-Peeters buiten Maastricht, kasseier van ambacht, en omtrent twee en dertig of drie en dertig jaar oud, *Maria Vlemincx*, wijlen Aertsdochter, geboren te St-Truien, omtrent vijf en zeventig jaar oud, *Anna Van Roosbroeck* omtrent vier en dertig of vijf en dertig jaar oud, en *Gielis Van Aerde*, linnenwever, omtrent twee en dertig jaar oud, beiden te Lier geboren. De drie eersten werden op 23, de laatste op 25 Januari aangehouden en in het Steen opgesloten.

Op 30 Januari stonden zij voor de Vierschaar te recht.

De betichten bekenden stoutmoedig herdoopt te zijn; en, toen men hun lezing deed van de strenge straffen, door de keizerlijke plakkaten uitgevaardigd, verklaarden zij in hun geloof te volharden, en den wil Gods boven dien des Keizers te plaatsen.

Het aanbod van genade werd door allen van de hand gewezen, en Anneken de jonge vrouw, antwoordde, dat men haar in de stad tweemaal groote eer bewezen had, eerst als zij haren man trouwde, later als hij Keizer was, doch dat de vreugde van dit oogenblik

(1) *Actboeken*, I, bl. 64.

Digitized by Google

alle vorige overtrof. Tot den brandstapel verwezen, werden de veroordeelden weder naar den kerker geleid, waar zij den tijd doorbrachten met psalmen te zingen.

De gewone terechtstellingen gebeurden hier, op het *galgeveld*, op de Donk, tegen het grondgebied van Bouchout gelegen, welke plaats nog onder den naam van « de galg » bekend is.

Ditmaal moest het vonnis te midden der stad uitgevoerd worden.

Op de Markt vóor het stadhuis werd een stapel van mutsaard en strooi opgericht, en vier palen gesteld.

Gedurende den nacht hielden de drie Schuttersgilden wacht, en schaarden zich des morgens rondom het schavot (1).

Toen de wederdoopers, tot den brandstapel geleid, de gildebroeders zagen, zegde Godevaart : « wat staat gij hier *gestokt en* » *gestaafd?* Indien wij gevreesd hadden, zouden wij bijtijds ge» vloden zijn. » Dan vielen zij op hunne knieën, en begonnen luid te zingen. Op een teeken van den Schout, deed de beulsknecht Godevaart eenen breidel op den mond, om hem het spreken te beletten; en, als om eene schaamtelooze spotternij bij de wreedheid te voegen, ontkleedde hij *Anneke*, de jonge vrouw, tot op haar hemd, en bond haar nevens de drie anderen vast (2).

De vlammen verhieven zich, en weldra hingen er niet meer aan de staken dan eenige verkoolde beenderen.

Die vier gerechten waren niet de eenige doopsgezinden te Lier. Uit het verhaal der terechtstelling blijkt, dat Godevaart, onder

(1) De stadsrekening van 1550-1551 bevat als uitgaaf extraordinaris: de drinkpenningen aan de drie gilden betaald om de wacht te houden, en de kosten voor den mutsaard, het strooi, het afdoen der kettingen van de staken op het galgeveld enz., ten dage als de anabaptisten alhier verbrand werden op de Markt.

(2) Het verbranden der Liersche wederdoopers wordt verhaald in « *het Martelaersspiegel der Doopsgesinde van Brayht.* » Het *liedeken* over hunnen dood komt voor in « *het Offer des Heeren* » zeldzaam boek in 1578 gedrukt.

Digitized by Google

de menigte, die het vonnis bijwoonde, *broeders* herkende, en hen door eenige woorden sterkte; doch hij weigerde hardnekkig hen te noemen.

Het schijnt echter, dat zij, na die uitvoering van het vonnis tegen Godevaart en zijne gezellen, de stad verlieten en naar Gent vloden. Daar werden zij verraden door eenen *Judas* en zijnen knecht, gelijk het verhaal zich uitdrukt, en vier andere wederdoopers uit Lier herkomstig, *Joris*, *Wouter*, *Grietgen* en *Naentgen* werden gevangen, op het Gravensteen opgesloten, en te Gent in 1551 levend verbrand.

Dergelijke schriktooneelen hadden, omtrent die jaren, in al de Nederlandsche steden, plaats.

In het naburig Mechelen onder andere, werd eene moeder met hare vier kinderen voor ketterij aangehouden, en de twee oudste zonen *Frans en Niklaas Thiessen*, op 23 December 1551, om drie uren namiddag, door den *vure geexecuteerd* (1).

Keizer Karel had, bij zijnen afstand, aan zijnen zoon bijzonder bevolen, de plakkaten tegen de ketters te handhaven.

De eerste daad van Philips II was, het Eeuwig Edikt van 1550 te bevestigen. De vervolgingen werden overal voortgezet, en zelfs door het vieren van den *vrede* met Frankrijk niet onderbroken.

Lamoraal, graaf van *Egmont*, had te St-Quentijn en Grevelingen twee beslissende overwinningen behaald op Frankrijk, dat den vrede moest vragen, en, bij het traktaat van Cateau-Cambresis, vier honderd vroeger veroverde steden afstaan. (April 1559).

De zoolang gewenschte vrede werd in het land met ongemeene

(1) Van het verbranden dier laatsten, te Mechelen, bestaat een verhaal in het Duitsch, in 1556 uitgegeven, dragende voor titel: *Ein warhafte, grausame geschichte, so geschehen is zu Mechel in Brabant.* Het bestaan van dit boekje in de Duitsche taal bewijst, welken indruk de wreedheden, in de Nederlanden gepleegd, in geheel Europa te weeg brachten.

Digitized by Google

blijdschap begroet. Te Antwerpen vierde men negen dagen, te Lier ging de processie, werd er eene solemneele mis en een *Te Deum* gezongen, en 's avonds werden de kerktoren met lanteernen verlicht. De vijf gilden de *Voetboog*, de *Handboog* en de *Kolveniers*, de *Groeiende Boom* en de *Ongeleerden* hielden feesten, en de stad gaf aan elk een vat *knol*.

Het Nederlandsche volk zag een tijdperk van rust en voorspoed te gemoet, Antwerpen begroette eene nieuwe ontwikkeling voor zijnen handel; doch Philips II broeide andere plannen in zijn hoofd. Wat hij vooreerst wilde, was de Nederlanden verlaten, waar het luidruchtige volksleven zijn somber gemoed tergde, en dan de uitroeiing der ketterij en het vernietigen van alle vrijheden bewerken.

Zijn eerste ontwerp volvoerde hij nog hetzelfde jaar. Hij vertrok naar Spanje, en men zag hem in de Nederlanden nooit weder.

Met de landvoogdij belastte hij MAGARETA VAN PARMA, bijgestaan van eenen Raad, aan wiens hoofd de vermaarde kardinaal *Perennot van Granvelle* stond.

Een der eerste maatregels was het afkondigen eener Pauselijke Bulle, waarbij veertien nieuwe bisdommen ingesteld werden. Brabant stond vroeger ten deele onder het bisdom van Kamerijk. Bij besluit van Paus Pius II, van 11 Maart 1561, werden vier en zestig steden en dorpen der Provinciën Antwerpen en Noord-Brabant onder een nieuw bisdom, te Antwerpen op te richten, gesteld.

Algemeen was het misnoegen. De bisschoppen klaagden over het verkleinen hunner diocesen, de abten (1) en geestelijken over

(1) Een deel der bezettingen der abdij van St-Bernards, waaronder de *Abtsherberg* te Lier, moest tot het bisdom van Antwerpen overgaan. De abten boden tegenstand, en een hunner, de Mechelaar *Thomas van Thielt*, in 1564 aangesteld, ging zelf in 1567 tot de hervorming over, en stierf als protestantsche minister te Delft in 1590.

Digitized by Google

het verminderen hunner inkomsten, daar de kloostergoederen gedeeltelijk moesten dienen om de nieuwe bisdommen te begiftigen, en het volk over het miskennen zijner vrijheden en de steeds toenemende strengheid van het bestuur. Zware gevaren bedreigden het land.

Doch aleer dit verhaal te beginnen, mogen wij nog eens onze oogen laten rusten op een tafereel van volksgeluk en vreugde, waarbij onze goede voorouders, voor de laatste maal, al hunnen rijkdom en pracht ten toon spreidden.

Wij bedoelen het LANDJUWEEL VAN 1561.

Niet zonder tegenkanting kon dit feest ingericht worden. De Rederijkkamers waren brandpunten van volksleven en vrijheidszin geworden; hunne landjuweelen vergaderingen, die de misnoegde deelen van Nederland nauwer aan elkander sloten, hunne spelen, waren krachtige protestatiën tegen de vreemde overheersching, tegen Granvelle, de Inquisitie en de Spaansche dwinglandij.

Zij stonden derhalve in geenen goeden geur bij het bewind. De lezing der *Spelen van Sinnen*, van het landjuweel van Gent van 1539, was onder de strengste straffen verboden, en onder de stukken door de Rederijkers vertoond, is er meer dan een, dat aan honderden slachtoffers het leven kostte.

De Antwerpsche *Violieren*, die te Diest den eersten prijs behaald hadden, en dus het volgende feest moesten vieren, gaven echter geenen moed verloren, en gelukten er in eindelijk de toelating te verkrijgen, onder besprek, dat geene prijsvraag zou gesteld worden, zonder goedkeuring of approbatie.

Vier gezworen boden vertrokken in April 1561, om de kaart van het landjuweel rond te dragen.

Overal werden zij met eerbewijzen onthaald.

Digitized by Google

KAMER DER ONGELEERDE

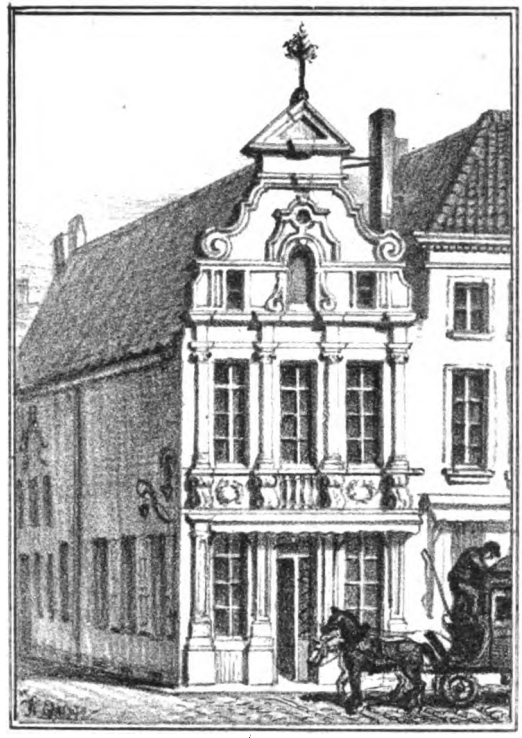

KAMER VAN DEN GROYENDEN BOOM

Digitized by Google

Digitized by Google

Onze Stad verleende 16 gulden, zoo voor het traktement der boden, als voor de vereering, die hun werd aangedaan.

Het kunstgenootschap *De Groeiende Boom*, aanvaardde de uitnoodiging voor het *Landjuweel*, de *Ongeleerden* zouden op het *Haachspel*, dat moest volgen, verschijnen.

De Stad schonk eene toelage van 200 gulden, eene aanzienlijke som voor den tijd; in de andere steden zag men insgelijks op geen geld.

Ieder begreep, dat het hier geen bloot kunstfeest gold. « Men was er op gesteld, » zegt *Edw. Van Even*, « het Staats» bestuur, door eene groote betooging, een blijk van de macht » des volksgeestes te geven en te toonen, hoezeer de natie aan » hare vrije instellingen, aan haar roemrijk verleden gehecht » bleef. »

Zondag 3 Oogst 1561 was de groote dag.

Veertien Kamers beantwoordden den oproep, en werden onder het geschetter der klaroenen en het gejuich der menigte ingehaald. Het waren de: *Goudbloem* en de *Olijftak* van Antwerpen, de *Vreugdebloem* van Bergen-op-Zoom, de *Pioen* en de *Lisbloem* van Mechelen, de *Roos* van Leuven, de *Groeiende Boom* van Lier, de *Kauwoerde* van Herenthals, de *Goudbloem* van Vilvoorde, de *Leliebloem* en de *Christusoogen* van Diest, de *Leliekens uit den Dale* van Leeuw, de *Vurige Doorn* van 's Hertogenbosch, en het *Maria Cransken* van Brussel.

De stoet overtrof in pracht al wat men ooit gezien had. Het getal der Rederijkers te paard bedroeg 1,393, dat der praalwagens 23, en der andere wagens 197.

Lier verscheen schitterend op het feest.

Twee boden, twee herauten, drie trompetters, veertien paar

Digitized by Google

ruiters over elkander, met toortsen en vaantjes, openden den trein van onzen *Groeienden Boom*.

Drie praalwagens volgden. De eerste verbeeldde *Liefde, Trouw, Vrede,* de tweede *Waarheid*, *Gerechtigheid* en *Vrede*, de derde droeg vier zingende maagden met de verbeelding van *Rhetorica, Eloquentia* en *Memoria*. Rijk uitgedoste ruiters, 108 in getal, speellieden te voet, knechten en lakeien, wisselden met de praalstukken af.

Het Blazoen (1) der Gilde met het jaartal 1561 en de wapenschilden van de stad Lier, St-Gommar, Brabant en keizer Karel, kwam na den tweeden wagen, begeleid door twee paar ruiters; en op den derden wagen volgde de *Zot*, met een vischnet in de hand, roepende « ik vang al kwade tongen. »

Zestien andere wagens, met groen laken bekleed, waar de Gildebroeders op zaten, met toortsen en vuurpannen, sloten den stoet. Het kostuum der Liersche Rederijkers bestond uit groene kousen, witte wambuizen, zwarte laarsjes, groene rokken met wit geboord, groene hoeden met witte pluimen, roode sluiers, en elk eene toorts in de hand.

Aan den arm droegen zij een schild met den *Groeienden Boom*, de wapens van de stad en van St-Gommar, en hadden bij zich een blazoen in beeldspraak met de wapens van *Koenrad Schetz*, Prins, en *Florens van Mechelen*, Hoofdman der Kamer, waaronder de volgende versregelen, die men *retrograde* noemde omdat zij, langs achter en langs voor konnen gelezen worden en rijmden :

(1) De blazoenen der kamers werden geschonken aan de St-Lucas Gilde van Antwerpen. Zes daarvan, waaronder de twee blazoenen der Liersche kamers, bestaan thans nog, en hangen in de laatste zaal van het Antwerpsch Musæum. Edw. Van Even geeft in *Het Landjuweel van 1561*, de afbeeldsels der Liersche blazoenen en beeldspreuken.

Digitized by Google

« *Vrede* » verdryft twist, oock haet en *nyt*
« *Stryt* » verjaecht vreucht en *eerbaerhede*
« *Sede* » reyn soect Rhetorika, elck dit *belyt* »
« *Syt* » vreudich maer schout twist en *onlede.* »

De Engelsche gezant *Richard Clough*, die aan de Koningin van Engeland een relaas vol bewondering toezond van het feest, dat hij bijwoonde, zegt, na de intrede der Lierenaars beschreven te hebben :

« Onder hen waren twintig man, in groen fluweel gekleed, waarvan *Koenrad Schetz*, de Prins van den *Groeienden Boom*, de voornaamste was, en in kostbaarheid zijnen broeder *Melchior Schetz*, den Prins der *Antwerpsche Kamer*, verre overtrof, zoodanig geborduurd in goud en zilver, dat een prins er niet kon bij vergeleken worden ». Het kleedsel van Melchior Schetz werd nochtans op niet minder dan 300 pond geschat.

Elk gezelschap werd door de heeren van Antwerpen op eene estrade verwelkomd. 's Anderendaags werd er geloot. Op 5 Oogst hielden de Kamers haren kerkgang in O. L. Vrouwe, den 6en dronken de Zotten om den langsten teug, den 7en vereenigde het Magistraat de Prinsen, Hoofdmannen, Dekens en Facteurs der Kamers op een prachtig gastmaal, en den volgenden dag begonnen de spelen.

De vraag was « Dwelck den mensch aldermeest tot consten verweet ». De Lierenaars antwoordden « Hope van glorie onsterfelyck hemels ende aertsch » (Hoop van onsterfelijken roem in hemel en op aarde), en behaalden den tweeden prijs van het spel van sinne, een zilveren beeld van Rhetorika van acht onsen.

De *Roos* van Leuven, die voor oplossing gaf « Lof, eer ende prijs, » behaalden den hoogsten prijs. Onze *Groeiende Boom* kreeg nog verschillende onderscheidingen : den opperprijs van den

Digitized by Google

schoonsten kerkgang (een zilveren beeld van den Zaligmaker van drie, en een Mariabeeld van twee onsen), den tweeden prijs voor het schoonste inkomen voor de mindere steden (eene zilveren schaal van vier onsen), den tweeden prijs van de beste personages (eene vergulde tong), zoodat zij te zamen vijftien onsen zilver won (1).

Het Landjuweel was nauwelijks geëindigd, of het *Haachspel* begon, waaraan onze *Ongeleerden*, benevens de *Bloeiende Wijngaard* van Berchem, het *Heibloemken* van Turnhout en het

(1) Om een denkbeeld te geven van de tooneelspelen der Rederijkers, laten wij eene korte ontleding van het *Spel van Sinne* der Liersche Kamer volgen.

De *Mensch* zit slapend op het tooneel. *Pays*, eene vrouw met een olijftakje en een boek in de hand, zegt dat zij *Discordia* van den *Mensch* verwijderd heeft. *Liefde* treedt op met twee kindekens *Onsterfelijcke glorie* op de schouders, en *Treck der natueren*, met gulden stralen en vleugels, bij de hand, en zendt den laatsten tot den slapenden *Mensch*, om hem te wekken tot de kunst. *Treck der natueren* ontmoet *Pays*, die hem aanspoort om zijne zending te vervullen, daar de mensch geschikt is om hem te aanhooren, door het verdrijven der grootste *constbelettinghe Discordia*. De *Mensch* ontwaakt, en, door *Treck* opgewekt, begeeft zich tot de studie.

Na eene pauze verschijnen *Ydel blijdschap*, eene vrouw, *Dwase Dolinghe* als een zot, die lachen met *Fame van Eeren* en met de oogen, tongen, monden en vleugels, welke deze op het lijf draagt, en vragen haar spottend, wat zij ooit aan de menschen gebracht heeft. « *Onsterfelijcke glorie* » is het antwoord. « Wie haer oyt socht heeft druck ghevonden, » zegt *Dwase*. De *Mensch* geraakt in twijfel, doch *Fame* overtuigt hem, *Dwase* en *Ydel* gaan elders haar kwaad stichten. Na eene tweede pauze zit de *Mensch* te studeeren in boeken met eene sfeer en diversche instrumenten bij zich. Hij wordt aangemoedigd door vrouw *Wel behaeghen* en *Neerstich Eseren*. In het vierde deel komt *Fame* hare macht verklaren, die door *Dwase* en *Ydel* betwist wordt. In het vijfde komt de *Mensch*, die de Muzen aanroept, begeleid door *Neerstich*, *Wel behaeghen* en *Treck*. In het zesde deel eindelijk verschijnt *Conste*, in 't goud gekleed en eenen spiegel in de hand, en, na eene samenspraak met den *Mensch*, verschijnt in de wolken de *Naam Gods*, in het Hebreeuwsch, omringd met Cherubijnen. De *Mensch* besluit met onsterfelijken roem te wenschen aan alwie naar kunsten streeft. De Facteur teekende *in deuchden voort*. De andere prijskampen, waarbij de *Groeiende Boom* geene prijzen behaalde, waren voor de prologe, den zot, het blazoen, het esbatement en 't *Poëtelijck punt*, bestaande in eene afbeelding, welke iedere Kamer voor haar logist stelde, den dag dat zij speelde. Lier vertoonde *Jupiter*, die den twist uit den hemel doet verdrijven door Mercurius, en het punt was : Volcht naer den vrede : 't is Gods commendatie.

Digitized by Google

Korenbloemken van Brussel, deel namen. De intrede gebeurde op 28 Oogst. Boden, trompetters, herauten, toortsdragers, de Facteur, het blazoen, de Maagd van Lier te paard, onder een paviljoen door vier man gedragen, een twintigtal fruiters, de Hoofdman, de Prins vergezeld van lakeien, en eindelijk zes versierde wagens met toortsen, vuurpannen en blazoenen, vormden den trein der *Jenette-Bloem*. De leden waren gekleed in zwart laken, met gele paramenten geboord, mareyte wambuizen, zwarte kousen, roode sluiers, zwarte hoeden met geel geboord, en roode, witte en groene pluimen.

Rondom hun blazoen stonden de wapens van de stad Lier, van Philips II, van Hendrik van Berchem den Prins, en Jacob van Berchem, den Hoofdman der Kamer.

De vraag luidde voor het Sinnespel « welck handwerck oirboirlyck is van doene en eerlyest, nochtans seer cleyn gheacht? » en aller antwoord was: de landbouw. Voor de prologe vroeg men » hoe elck behoort gherust te zyn in zyn deel. »

De hoogste prijs van het Sinnespel viel aan het *Korenbloemken* van Brussel. Onze *Ongeleerden* behaalden als prijzen: den eersten van den prologe (twee onsen zilver), den tweeden van den zot (eene zilveren zotskap van twee onsen), en van het beste esbattement (eene zilveren schaal), den derden van het Sinnespel (eenen zilveren lauwertak), den opperprijs van het luisterlijk inkomen (eene schaal), en den tweeden van het schoonste vieren. Te zamen: zestien onsen zilver. (1).

(1) Het *Factiespel*, waarmede onze *Ongeleerden* den eersten prijs wegdroegen, was een niet onaardig stukje.

'*Tgoetwillich herte* (een Herault) roept de mannen op, die door hunne vrouwen geplaagd, er de wesp van in het hoofd krijgen, en kondigt de komst aan van meester *Jan Goetbloet*, een vermaard medicijn. *Heyn Corsel* komt, op zijn paard gezeten, en beklaagt zich over *Suermuyl*, zijn wijf, die hem Corsel maakt. *Peer Dulcop*, een dronkaard,

Digitized by Google

Dit prachtig Landjuweel sloot waardig de reeks dier schitterende vergaderingen onzer Vlaamsche Rederijkers. Te Lier speelde de *Groeiende Boom* in 1563 het spel te Antwerpen vertoond.

Op 12 Juni 1565 hield hij een laatste refereinfeest, waarbij het Magistraat tien stoopen Rijnwijn schonk.

Doch dit feest vond minder bijval, daar het land reeds te diep ontroerd was, en het bestuur vervolgde overal de Rederijkkamers en hare leden.

Onmiddellijk na het Landjuweel van 1561, waren al de geprente stukken aangeslagen geworden, zoodat er weinige afdruksels ontsnapten en voor vele der voorname mannen hadden die feesten noodlottige gevolgen. *Van Stralen*, de voorzitter der Violieren, viel als een der edelste slachtoffers van Alva's dwingelandij, en onder de personen, die hier door het schrikbewind vervolgd werden, zullen wij ook eenen Liersche Rederijker *Jeronimus Van der Voort* ontmoeten, welken wij herkennen onder de kenspreuk « *In duechden Voort* » waarmede al de stukken, door onzen *Groeiende Boom* op het Landjuweel van 1561 voorgedragen, geteekend zijn.

zit in zijnen pratstoel, en is niet minder ontevreden over zijne *Lijs Quaedtbeck*, die hem op een sermoon onthaalde, omdat hij zijne tesch en kaproen verspeeld had; en voor *Ghijs Corthoot* is het leven niet meer uit te staan bij *Truyspijtighe*, die hem zoo kwaad maakt « dat hij schier liever vichten dan eten soud. » Zij willen met hun drieën vertrekken. Gelukkiglijk komt meester *Jan Goetbloet* daar aan, en de drie verlatene vrouwen vragen hem raad. « Wat gij moet doen, » zegt Mr Jan, « is goede woorden gebruiken.

« De wespen sullen naer de soetheyt vlieghen.
» Een strafwoord verweckt toornighe treken,
» Maer een soet woort can gramschap breecken. »

De raad wordt gevolgd, *Heyn* komt van zijn paard, *Peer* uit zijnen pratstoel, en de drie mannen dansen met hunne vrouwtjes onder het zingen van een liedje ter eere van het feest der *Violieren*

« Waer de wesp in 't hoot niet mag logieren. »

De spelen, op het Landjuweel van 1561 vertoond, werden te Antwerpen gedrukt bij Willem Silvius. 1562.

Digitized by Google

Intusschen was de gisting in het land meer en meer aangegroeid.

Het protestantism won meer en meer veld. Bij de Lutheranen voegden zich de Calvinisten, die zich openlijk verklaarden, en duizenden slachtoffers aan pijnbank en brandstapel leverden. De onophoudende terechtstellingen, meestal zonder onderzoek uitgevoerd, begonnen de algemeene verontwaardiging te wekken.

Te Valencijn verloste het volk twee veroordeelden, die reeds op den stapel stonden, te Antwerpen kwam de menigte in opstand, toen men *Christoffel Fabricius* naar het schavot leidde. De beul moest de vlucht nemen, maar had eerst zijn slachtoffer het hoofd verbrijzeld.

De magistraten der steden weigerden, van hunnen kant, de inquisitie te ondersteunen; de schepenen van Brugge beklaagden zich, dat niemand meer zeker was van zijn leven, dat de inquisiteurs de menschen uit hunne huizen haalden, en door geweld bekentenissen afpersten. De edelen, rechtsgeleerden en afgevaardigden der Staten verklaarden zich voor de afschaffing der doodstraf in zake van ketterij (1).

Eindelijk deelden de vier hoofdsteden van Brabant een vertoogschrift tegen den geloofsdwang in.

Op voorstel van Willem van Oranje werd de Graaf van Egmont naar Spanje gezonden, om aan den Koning dien toestand te doen kennen, en hem de intrekking der edikten, die tegen de *Blyde Incompste* en de Vlaamsche vrijheden streden, te vragen.

Philips II toonde zich onverbiddelijk.

Al wat hij deed, was, de terechtstelling voortaan in het geheim te doen gebeuren. De slachtoffers werden 's nachts verwurgd of in de gevangenis in vaten vol water versmacht.

(1) Motley, D. 1, B. 546-570.

Digitized by Google

Onder die schrikkelijke vooruitzichten begon het WONDERJAAR 1566.

Hoop op toegeven bestond er niet meer. Men begon verdedigingsmiddelen te beramen.

Een ontwerp van verbond werd opgesteld, en was spoedig met twee duizend handteekens van de voornaamsten des lands bekleed. Het heette « HET EEDVERBOND DER EDELEN, » en bevatte eene krachtige protestatie tegen de Spaansche overheersching, de edikten. Bij eede verbonden zich de onderteekenaars, aan de inquisitie te weerstaan, en elkander tegen alle geweld te beschermen.

Brederode en graaf *Lodewijk van Nassau* stonden aan het hoofd dier beweging, en er werd besloten, in het begin van April, de landvoogdes een smeekschrift aan te bieden.

Op 2 April 1566 verscheen een deel der Verbonden Edelen, met *Brederode* aan het hoofd te Lier. Zij hadden 70 ruiters bij zich. *Brederode* vreesde, dat men hem te Mechelen de poort zou sluiten, en, inderdaad, de Mechelaars hadden zekeren *Van der Aa* naar Lier gezonden, onder voorwendsel zijnen bloedverwant *Adolph Van der Aa* te bezoeken, doch met der daad om *Brederode* af te spieden.

Toen men vernam, dat deze maar een gering gevolg bij zich had, stond men den doortocht toe, en *Brederode* vertrok van hier, om zijne bondgenooten te Brussel te vervoegen.

Op 5 April, Vrijdag vóór Palmenzondag, begaven zich ruim driehonderd edelen bij de landvoogdes. Zij ontvingen een ontwijkend antwoord, en een raadsman, *Berlaimont*, wierp hun den spotnaam van *Geuzen* of *Bedelaars* toe. Die beleediging werd het ordewoord des wederstands. De edelen trokken grauwe mantels aan, hingen zich den bedelzak op de schouders, een houten napje aan den hals, en hieven den kreet aan : *Leven de Geuzen !*

Digitized by Google

De Landvoogdes had een antwoord des Konings beloofd; doch, daar het achterbleef, besloten de hoofden des Eedverbonds opnieuw bijeen te komen. Op 4 Juli vergaderden *Brederode*, de graaf van *Kuilenburg*, de graaf *van den Berghe* en ettelijke edelen, vergezeld van een vijftiental ruiters en eenen predikant, te Lier, ten huize van *Claude de Billemont*, heer van *Bermont*, eenen edelman en ijverigen aanhanger der hervorming. Zij namen het besluit, in de helft van Juli, te St-Truien al de bondgenooten op te roepen. Gesterkt door die houding der edelen, nam de stoutheid der hervormden toe. Niet meer tevreden heimelijke vergaderingen te houden, predikten hunne leeraars in vollen dag, en vereenigden in de omstreken der steden en zelfs op de dorpen duizenden toehoorders. De vrouwen plaatsten zich in het midden, de mannen, met pieken gewapend, hielden de wacht, terwijl een wagen of een heuveltje tot kansel diende.

In de maanden Juni en Juli 1566 gebeurden die predikatiën het geheel land door. In de week van den 8 Juli werd er op verscheidene plaatsen gepreekt, als buiten Brussel, Mechelen, Lier, Hoogstraten, Turnhout en Gheel.

Op het laatste der maand (21 Juli) waarschuwde Margareta het Liersch magistraat tegen die betoogingen, gebiedende goede wacht te houden, het volk in orde te stellen, en in rotten te verdeelen met streng verbod eenige predikatiën te gedoogen.

Op Zondag 18 Oogst kwam eene menigte volks van Antwerpen, met eenen Calvinistischen Predikant hier aan [1].

De Liersche schout *Roeloff van Stakenbroeck*, die de hervorming genegen was, ging hen te gemoet en vertoonde, dat het, ingevolge de bevelen der landvoogdes, niet toegelaten was in de stad te prediken.

(1) *De kerkhervorming in Vlaanderen*, door H. Q. JANSSEN.

Digitized by Google

Men antwoordde hem, dat de voorgenomen preek niet zou plaats grijpen op Liersch grondgebied, en de menigte, vergezelschapt van ruiters en wagens, trok de stad door, en begaf zich naar een veld, gelegen tusschen de *Scholbeek* en de *Itterbeek*, nabij het oud slot Anderstad, tot het land van Arkel behoorende en later *geuzen-kerkhof*, genoemd, alwaar de leeraar, op eenen wagen, eene redevoering hield voor het volk, dat van wijd en zijd was toegestroomd. Op aandringen van den schout had het Liersch magistraat de Molpoort geopend, om het volk het bijwonen der preek te vergemakkelijken.

De heer der Anderstad hield de deuren van het slot dicht, en de menigte ging verder vreedzaam uiteen.

Die zondag van 18 Augusti liep in het naburig Antwerpen zoo rustig niet af. Het was er kermis en ommegangsdag. Bij de processie hoorde men eenige kreten; doch de volgende dagen vielen eenige belhamels in de kerk, verbrijzelden de beelden, en verwoestten in eenige uren de prachtige O.-L.-Vrouwenkerk.

Als een bliksem liep de *Beeldstorm* het land rond. In Vlaanderen, Brabant en Holland, ontsnapten nauwelijks enkele kerken aan de dolle woede.

De Liersche Hoofdkerk bleef voor alsnu van de grootste onheilen bevrijd.

Bij het gerucht dat de beeldstormers op Lier aankwamen, deed het magistraat de beelden wegnemen, en weerde het gevaar door het ontruimen der kerken (1).

Dit belette echter niet, dat, op 21 Oogst, eenige belhamels in de kerken, die men daags te voren voor den eeredienst gesloten had, binnendrongen, zonder er evenwel die groote verwoestingen

(1) Hooft, *Nederlandsche Historien.* — *Ib.* Hazart, *Kerkelijke Historie.*

Digitized by Google

aan te richten, welke men in andere steden te betreuren had. Ook zegt het Antwerpsch kronijkje :

« Ten daghe voorseyt (21 Oogst) te Liere ghebeurt
» Dat men de beelden hun kleederen scheurt. »

De schout werd later beschuldigd die ontheiliging lachend te hebben bijgewoond, zonder iets aan te wenden om ze te beletten.

Het Magistraat maakte intusschen het voorval aan de landvoogdes bekend, die op 27 Augusti den heer *Quarré*, raadsheer in den raad van Brabant, als commissaris naar onze stad afvaardigde.

Op bevel der landvoogdes nam men, ter bescherming der kerk, op 21 September, 120 soldaten in dienst, en werden harnassen, stormhoeden, haakbussen en andere krijgsbehoeften aangekocht.

De kerk was intusschen weder geopend, en op 8 September werden de kerkelijke diensten hernomen.

Door den beeldstorm verrast, dacht de Landvoogdes voorloopig te moeten toegeven, en trof, op 25 Oogst, eene overeenkomst met de edelen, waarbij de religievrijheid verleend, en de inquisitie opgeschorst werd.

Te Lier had de nieuwe leer wortel geschoten, en, zoowel onder de edelen, als onder de burgers, aanhangers gevonden.

Reeds vroeger hadden zij geheime vergaderingen of conventiculen ten huize van *Claude de Billemont*, *Jehan De Brey*, *Jan Verhage*, *Adriaan Van den Steene*, gezegd *Zoutman*, gehouden, welke laatste in betrekking stond met het consistorie van Antwerpen, en te Lier den eersten predikant inbracht, den gekenden *Joris Sylvanus* of *George Wijbo*, eenen Vlaming, uit de omstreken van Thielt, die zich later als predikant te Londen vestigde, en er in 1576 overleed.

Die Joris Sylvanus hield hier de eerste preek, en werd opgevolgd

Digitized by Google

door zekeren *Mr Jehan*, die, toen hij voor de eerste maal te Lier kwam, in de afspanning den *Gouden Leeuw* afstapte, en er door de Liersche hervormden geherbergd werd.

Thans dat de religievrijheid verleend was, moesten de aanhangers der nieuwe leer zich niet meer bij geheime vergaderingen bepalen. *Anthonis l'Empereur*, *Hans de Hane*, *Jehan De Brey*, *Cornelis De Smet* wendden zich tot het magistraat, om de *Kluizekerk* (1) voor het oefenen van hunnen eeredienst te bekomen.

De schout deed het voorstel, hun eene kapel toe te staan; doch het magistraat weigerde eenige toelating te verleenen, hetgeen niet belette, dat de predikant *Mr Jehan* op het kluizekerkhof zijne preeken hield, op aandringen van zijne Liersche aanhangers; want hij zelf verklaarde tevreden te zijn buiten de stad te prediken.

Margareta verzamelde intusschen eenige troepen, en dwong, waar zij kon, de steden om vreemde garnizoenen te ontvangen.

Twee vendelen Waalsche wapenknechten, onder de kapiteins Gillis van Vilain en de Marchy, werden voor Lier bestemd.

De *Graaf van Hoogstraten*, die de vrijheidszaak warm toegedaan was, en hier veel invloed, en, zoo als men weet, een hof bezat, had aan het Liersche magistraat geschreven, en eenige edellieden afgezonden, om den raad te geven geen garnizoen in te nemen (2).

De Liersche hervormden drongen van hunnen kant aan, om die inkomst te beletten.

Zij wendden zich tot het Magistraat, en een van hen, *Francies Blomme*, gezegd *De Keysere*, die als 't ware het voorgevoel had van al de rampen, welke de vreemde bezettingen aan onze stad

(1) Zoo denken wij ten minste de woorden « la chapelle appelée de l'*Escluse* » te moeten vertalen.

(2) AZEVEDO, *Cronyck van Mechelen*.

Digitized by Google

moesten berokkenen, wierp zich op de knieën voor de magistraten en bad hen met gevouwen handen en betraande oogen, in naam van het openbaar welzijn, de toestemming te weigeren.

De daad bij de woorden voegende, hadden de hervormden zoo veel mogelijk de burgers opgeroepen, de poorten bezet en zich gewapend en gestokt ter Markt begeven, om het Magistraat ter zijde te staan.

De schepenen weigerden hen te aanhooren, de stadspoorten werden op hun bevel geopend, en de vreemde krijgstroepen bezetteden de stad.

Vele der burgers, die tegen die intrede hadden willen opkomen, moesten het later met hun leven of de ballingschap en de verbeurdverklaring hunner goederen bekoopen.

Margareta, hersteld van hare eerste vrees, begon allengs de verleende gewetensvrijheid in te korten.

Bij omzendbrief van 28 October 1566 verbood zij, nog preeken of conventiculen te houden in al de *goede steden*, waardoor verstaan werden de plaatsen, waar de Protestanten de overhand niet hadden als Brussel, Leuven, Brugge, Kortrijk, Atrecht, St.-Omaars, Dendermonde, Aalst, enz.

In de andere plaatsen dacht men, voor althans nog omzichtiger te moeten handelen.

Men liet de hervormden onverhinderd begaan.

Doch op 4 December werd een andere brief rondgezonden, waarbij men verklaarde, dat, krachtens de overeenkomst, alleen de preeken *gedoogd* waren op de plaatsen, waar zij vroeger gehouden werden, en dat alle andere oefeningen van de nieuwe religie, als doopen, trouwen, ten avondmaal gaan, verboden waren en met geweld moesten worden belet.

Dien brief ontvingen de *kwade* steden, waar de hervorming

Digitized by Google

meer aanhangers telde, en waaronder, benevens Antwerpen, Gent, Mechelen, Ieperen, 's-Hertogenbosch, Maastricht, Amsterdam, Enkhuizen, Veurne en de Vier Ambachten, ook Lier voorkomt. (1)

Dit waren de eerste voorteekens van eene nakende wederwraak.

Philips II, bij het vernemen der beeldstormerij, zwoer, kost wat kost de oproerige Nederlanden ten onderen te brengen.

Die tijding verwekte hier eene algemeene verslagenheid, en onder de vreeselijkste vooruitzichten, eindigde het *Wonderjaar 1566*.

(1) GACHARD, *Correspondance de Philippe II.*

Digitized by Google

TIENDE HOOFDSTUK.

DE BEROERTEN.

II. ALVA'S SCHRIKBEWIND.

(1567-1577).

Alva. — Zijne legermacht. — Spaansche bezetting te Lier. — Het schrikbewind. — De bloedraad. — Indaging van Liersche vluchtelingen. — Hun vonnis. — Andere slachtoffers. — De Liersche Rederijkers gevangen. — Lijst der veroordeelden van Antwerpen en Lier. — Veranderingen van bezetting. — Bisschop Sonnius te Lier. — De tiende penning. — Briel genomen. — Mechelen in de handen van den Prins van Oranje. — Aanslag op Lier. — Mechelen geplunderd. — Een Liersche edelman te Antwerpen gerecht. — Requesens en zijn pardon. — Uitzonderingen. — Opstand in de Spaansche legers. — Juliaan Romero te Lier. — Nieuwe militaire opstanden. — De oproerlingen vallen in Brabant. — Oorlog tusschen de burgers en de soldaten. — Lier in staat van beleg. — De *Spaansche furie* te Antwerpen. — Militaire feesten te Lier. — De Pacificatie van Gent. — Vertrek der bezetting.

Philips II vertrouwde de taak om onze landen te kastijden aan den meest ervaren, maar tevens den onmeedoogendsten zijner veldoversten, den hertog van ALVA.

Vier regimenten voetknechten van Lombardijë, Sardinië, Sicilië en Napels, omtrent 9,000 man sterk, onder Sancho de Lodogno, Gonzalvo de Braccamonte, Juliaan Romero en Alonzo de Ulloa, en 1200 ruiters door Ferdinand van Toledo aangevoerd, rukten op de Nederlanden aan. Die legermacht werd verdeeld tusschen Brussel, Gent, Antwerpen, eenige sterkten en Lier.

Digitized by Google

Onze stad, die in 1566 twee vendelen Walen had ingenomen, op 22 Maart 1567, door de ruitersbende van den Graaf van Berlaimont vervangen, werd tot verblijf aangewezen aan het regiment Tercio van Lombardijë, onder Sancho de Lodogno. Die bezetting, meer dan 3000 man sterk, werd ten deele in de aangeslagen huizen der vluchtelingen, ten deele bij de burgers ingekwartierd, en bleef tot last der inwoners tot in de Paaschweek 1578. De gemeente, zegt Van Lom, werd door dit volk bijna geheel uitgeput.

Tevens was Alva te Brussel aangekomen. Al de toegevingen van Margareta werden ingetrokken, de plakkaten vernieuwd; en, door de aanhouding der Graven van Egmont en Hoorn, begon het schrikbewind.

De Burgemeester van Antwerpen, Antoon Van Stralen, werd eenige dagen later, nabij de Luithagen verraderlijk gevangen, naar Lier gevoerd en er in het *Steen* opgesloten, tot hij, op 25 September, naar Brussel overgebracht en in Treurenberg gekerkerd werd.

Een *Raad van Beroerte* werd ingesteld en nam de plaats in van de rechtbanken des lands, wier behoud Philips zoo plechtig gezworen had. Een woord, een gedacht was voldoende voor dien raad, de eenige straf: de dood.

Spelleken, de geduchte *Roode Roede*, reisde het land rond, en bracht gedurig nieuwe slachtoffers aan. Tijdens den vastenavond van 1567, werden te Antwerpen op éénen nacht, vier en twintig burgers, met hunne vrouwen, van hun bed gehaald, en de Raad van beroerte was steeds bereid om onschuldigen en plichtigen naar het schavot te zenden. Op drie maanden waren 1800 burgers door de galg of het zwaard omgekomen. Elken dag werden geheele hoopen ongelukkigen veroordeeld; op 4 Januari: vier en tachtig

Digitized by Google

inwoners van Valencijn, weinig later vijf en negentig Vlamingen, zes en veertig Mechelaars en vijf en dertig mannen en vrouwen uit verschillende plaatsen. Egmont en Hoorn werden onthoofd, Van Stralen te Vilvoorden dood gemarteld.

De galgen waren ontoereikend; aan de boomen der openbare wegen hingen talrijke lijken. Aan sommige veroordeelden werd de mond toegevijsd, aan anderen de tong uitgetrokken, eenigen werden in zakken genaaid en verdronken, dezen het vleesch met nijptangen van het lijf gescheurd, en genen met de beenen aan de galg gehangen (1).

Nederland was een slachtveld geworden, en niet zonder reden had het volk aan Alva's raad den naam van *Bloedraad* toegeduwd.

Dat onze stad haar aandeel slachtoffers leverde, was niet te betwijfelen, alhoewel de kronijken er niets van gewagen.

Vóór Alva in het land aankwam, had een drom vluchtelingen uit alle steden, naar het voorbeeld van prins Willem van Oranje, het land verlaten. Uit Lier was ook een aantal familiën, tot den adel en den burgerstand behoorend, gevloden.

Op maandag 12 April 1567, werden zij, ter voorpui van het stadhuis, door secretaris *Van Dornhoven*, in tegenwooordigheid van den schout *Gilis Van Heilwegen*, ingedaagd, om voor Alva's Bloedraad te verschijnen.

Die indaging luidde (2):

« Hier wordden gedaeght van der Coninclycke Majesteit wegen, als » hertoghe van Brabant, de persoonen naegenoempt te compareren in

(1) MERTENS en TORFS, *Geschiedenis van Antwerpen*, d. IV.

(2) Dit stuk alsmede de lijst der veroordeelden bevonden zich in een oud register der Liersche Schepenbank, berustend op de rechtbank van eersten aanleg te Mechelen, en werden ontdekt door *M. Croquet*, gemeente-secretaris te Waelhem, die er ons een afschrift van bezorgde. — Ten einde die stukken te verbergen, had men ze, in het register, met wit papier overplakt.

Digitized by Google

» persoon, voor syne Excellentie den hertoghe van Alva, lieutenant » gouverneur ende capitain generael van den lande van herwaerts, over » oft voer alsulcken als syn excellentie daer toe commiteren sal, binnen » den tyd van dry weeken, na den dach van heden om hen te comen » purgeren, ende allegeren die redenen van heuren vertrecke ende » latitatie op de pene, dat dien tyd geexpireert synde, in heure contuma- » cie men sal procederen tegens hen, gelyck men sal vinden te behooren. »

Gelijk men licht begrijpen kan, bood zich niet een voor den Bloedraad aan, die hen op 26 Juni 1568, in massa veroordeelde.

De hun ten laste gestelde feiten waren: het bijwonen der preeken, het ontvangen of herbergen der predikanten, en het vragen eener kerk voor de nieuwe leer. Eenigen waren verdacht van den beeldstorm bevoordeeld of niet belet te hebben, meest allen beticht, op den dag der inkomst van de vreemde bezetting, gewapend of gestokt op de Markt te zijn geweest, twee van den eeredienst in de kerk gestoord of verhinderd te hebben.

Aan de vrouwen had men enkel te verwijten, dat zij de gevoelens harer mans gedeeld, of de preeken bijgewoond hadden.

De straf was dezelfde voor allen: gebannen, en hunne goederen verbeurd verklaard.

Dit vonnis bestaat, en wij laten er eene letterlijke vertaling van volgen (1).

VONNISSEN

TEGEN DE INWONERS VAN LIER UITGESPROKEN.

Beschuldigd, te weten:

Roeloff van Stakenbroeck (2), Schout der stad, die eerste officier

(1) Het vonnis in het Fransch opgesteld, komt voor onder de Bijlagen van het diep doordacht werk *Neerlands opstand tegen Spanje*, door Dr Van Vloten.

(2) *R. van Stakenbroeck* werd Schout van Lier benoemd op 23 Oogst 1560. Op

Digitized by Google

zijner Majesteit zijnde, en bijgevolg verplicht om aan alle sectarissen te weerstaan, nogtans hunne zaken zoude bevorderd hebben, zoowel bij het Schepen-college als elders, zelfs te hunnen voordeele in het college zoude voorgesteld hebben, hun eene kapel te verleenen om er te prediken en hun ook eene der stadspoorten, *de Mol* genaamd, te openen om hen des te gemakkelijker ter preeke te laten gaan : dat eenige zijner dienaars zich zouden bemoeid hebben met den beeldstorm, dat hij groote betrekkingen en onderhoud zoude gehad hebben met wijlen *Hendrik Heer van Brederode* en andere bondgenooten, te Lier, ten tijde der troebelen, dat hij in persoon eenen of twee keeren naar de preek was gegaan, en gezegd heeft dat hij niets of weinig om de papisten gaf, en dat zij allen zouden ten onderen gaan ; dat hij in zijn huis vergaderingen van predikanten en sectarissen gehouden heeft ; dat hij met gezegden *Brederode*, de graven van *Nassau*, *Kuilemburg* en *Van den Berghe*, twee keeren in gezegde stad Lier, in onderhandeling is geweest vóór de vergadering van St-Truiden, dat hij de oorzaak geweest is van al de wanorde in gezegd Lier, en van het niet beletten der preeken, ook dat hij eenige soldaten en andere 's morgens in de huizen gezonden had, om de burgers op de Markt te vergaderen en de wapens te doen opnemen, om de inkomst der soldaten door de hertogin van Parma voor de rust der stad gezonden, te beletten ; dat hij zich bij den beeldstorm in de kerk bevond, op en neer wandelend, grimlachend, zonder de minste aanmerking te maken, en genoeg latende blijken, dat de beeldstorm hem beviel ;

Maria Cretico, zijne huisvrouw, van de preeken te hebben bijgewoond, en van huis tot huis te zijn gegaan « *avec une heucke* » om de burgers te doen opstaan en op de Markt te doen komen om de inkomst der soldaten te beletten ; en aan den koster gezegd te hebben, loochenend dat er lieden waren, die weder brachten, wat zij uit de kerk medegenomen hadden, om het te bewaren : « al brachten zy alles terug, dan blyft er my nog » iets van te huis, ik zal het niet wederbrengen, myne kinderen zullen er » mede spelen.

8 Januari 1566-67 werd Jonkheer *Gilis van Heylwegen* aangesteld in plaats van R. van Stakenbroeck, « die om seckere merckelyke reden, syne staet en officie van schouteth geresignieerd ende opgedrage had. » (*Actboek*, I, bl. 86.)

Digitized by Google

Claude van Billemont heer van Bermont, van in zijn huis conventiculen en congregatiën van sectarissen, predikanten en bondgenooten gehouden te hebben, die langs voor en achter, in en uitgingen, en zelfs de predikanten uit zijn huis naar de preek geleid te hebben ; en eenen of twee keeren naar de preek geweest te zijn ; dat volgens het algemeen gerucht in zijn huis aldaar, omtrent *St-Jan 66.*, de bijeenkomst van St-Truiden besloten werd, in tegenwoordigheid van den heer van *Brederode*, de graven van *Kuilemburg* en *Van den Berghe* en vele anderen geuzen edelen, onder welke, zich ook 15 a 16 ruiters bevonden met eenen sectaris-predikant ; dat zijn dienaar in de kerk beelden gebroken had, en anderen tot zijne secte had willen overhalen ; dat hij den predikant Mre Jehan doen komen, en hem te dien einde brieven geschreven had.

Marcus Creticq, dat hij de voorname sectaris der stad was, voormelden *Bellemont* zijnen schoonvader en zijne moeder, gezamenlijk met den Schout, verleid had en tot het Calvinismus overgehaald, en ook brieven geschreven had, om er den eersten sectaris-predikant te doen komen.

Antoni l'Empereur, gezegden Mr Jehan en anderen te hebben doen komen, ze te hebben vergezeld naar de preeken, en eenige werklieden te hebben aangeraden om naar die preeken te gaan, hunne dagloonen betalend ; dat hij ook met andere sectarissen het rekwest bij het magistraat heeft aangeboden, om de kapel genaamd de *Kluis* (de l'Écluse) in de oude stad gelegen, te bekomen om er te prediken, en er hunnen eeredienst te houden ; dat hij in betrekking is geweest met, en ten zijnent het middagmaal gegeven heeft aan Mr Jehan, en degenen betaald, die aan de stadpoort, wacht hielden om de inkomst van voormelde soldaten te beletten.

Appolonie Pelz, zijne huisvrouw, gezegde preeken met haren man bijgewoond te hebben.

Hans de Hane bekend als hebbende met andere sectarissen in gezegde plaats de calvinistische predikanten doen komen, en groote beleefdheid bewezen aan den tweeden predikant bij zijne aankomst in gezegde stad, hem de hand gevend, hem verwelkomend naar het gasthof leidend en hem later naar de preek vergezellend ; dat hij ook tegenwoordig was bij het aanbieden van het rekwest bij het Magistraat om voormelde kapel te bekomen, en dat, terwijl gezegde Mr Jehan, vooraleer te prediken op het kerkhof van gezegde kerk de *Kluis*, aan de toehoorders betoogde, dat hij

Digitized by Google

hoorde, dat het Magistraat niet toeliet, dat hij er predikte, en hij tevreden was buiten de stad te prediken, gezegde HANS en vele anderen, me luider stemme geroepen heeft, dat zij het woord Gods op gezegde plaats de *Kluis* wilden hooren, en zouden zien wie het hun zoude beletten.

JEHAN DE BREY, de predikanten naar de preek begeleid, in zijn huis vergaderingen van sectarissen gehouden te hebben, en tegenwoordig te zijn geweest bij het aanbieden van het rekwest aan het Magistraat; en dat toen de beeldstormers naar Lier kwamen om er de beelden af te werpen, gezegde *Brey*, hen te gemoet was gegaan om hen af te spieden, en in tegenstrijdigheid met de waarheid, verhaald had, dat zij in groot getal waren, om de burgers den moed te benemen; dat hij ook met de andere sectarissen gewapend was ter Markt geweest om de inkomst der soldaten te beletten; en dat hij ook geroepen had met Hans de Hane en anderen, dat hij het Woord Gods wilde hooren, enz.

NICOLAAS VAN BEUSECOM gezegd *Spillemaecker*, dat hij de predikanten daar had doen komen, hen naar de preeken begeleid, en een der voorname aanvoerders en daders was geweest, die de inkomst der troepen hadden willen beletten, en dat hij met dit inzicht groote onderhandelingen heeft gehad met den graaf van *Hoogstraten*, zich meermaals naar dezen laatsten, te paard, begevend;

ADRIANUS VAN DEN STEENE gezegd *Zoutman*, gezegde preeken gevraagd en bevorderd, en veel omgegaan gehad te hebben met de predikanten, en den eersten, Mr George (1) genaamd, aldaar gebracht te hebben tot welk doel hij zes weken te voren, over anderdag, naar degene van het Consistorie van Antwerpen was gegaan; van voornoemden Mr Jehan, toen hij de eerste maal te Lier kwam, naar het gasthof den *Gouden Leeuw* vergezeld, er zijne mondkosten betaald en hem naar de preek vergezeld te hebben; de voornaamste te zijn geweest om wacht aan de stadspoorten te stellen, om de inkomst der soldaten te verhinderen; dat hij zich sterk beijverd had op de Markt, toen de sectarissen daar gewapend vergaderd waren, en ook met hen onder de wapens was geweest, en dat hij toen gezegd had, dat hij den commissaris Quarré, die de soldaten invoerde,

(1) Waarschijnlijk de bekende *Joris Sylvanus*.

Digitized by Google

eenen geweerkogel in het lijf wenschte, en het spijtig zoude zijn hem geene honderd scheuten na zijnen dood te geven ; dat hij ook op St-Lucasdag 66. hindernis heeft toegebracht aan de geestelijken, zoodat hij het lezen der groote mis belet heeft.

Francis Blomme alias De Keysere, groote onderhandelingen te hebben gehad met den graaf van Hoogstraten, om de inkomst der soldaten te beletten, van gewapend en gestokt met andere sectarissen op de Markt te zijn geweest om die inkomst te beletten, en zelfs in het college van het Magistraat op de twee knieën, met gevouwen handen en tranen in de stem, gebeden te hebben, dat men voor het openbaar welzijn die soldaten niet zoude aanvaarden.

Jehan Verhaghe, de preeken gevraagd en bevorderd te hebben, zeer gemeenzaam geweest te zijn met de predikanten, hen naar de preek te hebben geleid, gestokt op het raadhuis te zijn geweest om de inkomst der soldaten te beletten ; en ook den dienst te hebben verhinderd in St-Gommarskerk, op gezegd tijdstip, en vergadering van sectarissen in zijne woonst gehouden te hebben.

Maria van Landen, zijne huisvrouw, gedurig de preeken te hebben bijgewoond.

Augustijn Adriaens gezegd Cleysteker, van met de anderen den eeredienst en het vieren der mis in St-Gommarskerk te hebben belet, en bekend als hebbende uit Antwerpen eenen predikant doen komen, en op de Markt gewapend te zijn geweest om de inkomst der soldaten te beletten; ook tegenwoordig geweest bij het aanbieden van het rekwest aan het Magistraat, almoezenier genoemd geweest en geroepen, gelijk *Hans de Hane*, *Jehan de Brey* enz.

Gommar Loerhans (*Loechans in de indaging*), die ook preek gehouden heeft, gestokt op de Markt is geweest, de beelden heeft verbrijzeld, en aan den koster der groote kerk, drie dagen voor den beeldstorm, gezegd heeft, dat hij hem de kerk moest openen, dat hij den predikstoel, waarop men zooveel onwaarheid gesproken had, wilde omwerpen.

Jehan van Lare de jonge, den predikant vergezeld te hebben naar de preek in de Kluis, en op de Markt te zijn geweest met stokken in gezelschap van vele anderen om de inkomst van gezegde soldaten te beletten.

Digitized by Google

Clara of Cecilia Sirigx zijne vrouw, die met haren man de preeken heeft bijgewoond.

Antonis Vayers, die ook gewapend op de Markt geweest is, tot voormeld doel, en zich bevonden heeft te Austruweel bij Antwerpen, in gezelschap der sectarissen opstandelingen, en zijne geburen en anderen, verraders geheeten heeft, omdat zij aan het Magistraat den eed gedaan hadden, van trouw te zijn aan den Koning, de Staten, de katholieke religie, dreigende er eenen of twee te dooden.

Otto le Pipre, die den predikant M. Jehan geherbergd, naar de preek in de Kluis begeleid, en in zijn huis conventiculen van sectarissen gehouden heeft; ook gewapend op de Markt is geweest tot voormeld doel.

Gelijk ook gewapend is geweest Cornelis De Smet (alias 's *Vorsters* in de indaging), die bij het Magistraat is geweest om gezegde kapel en poort waarover spraak is, te bekomen, en gemelden minister M. Jehan en anderen, naar de preek heeft geleid.

Hendrik De Cocq gezegde Silversmet, beticht volgens zijne bekentenis voor de Commissarissen gedaan, van brieven gedragen te hebben aan gezegden H van Bermont naar Antwerpen, aan Marcus Creticq, om eenen sectaris-predikant te hebben, en dat ten gevolge, op Zondag na de processie van Antwerpen gezegde H. *George* te Lier is gekomen, ook beticht van aan het Consistorie van Antwerpen gevraagd te hebben den predikant M. Jehan te krijgen, welken hij naar Lier gebracht en naar de preeken begeleid heeft.

Jehan Welde, met anderen, de zaken der sectarissen behartigd, hunne preeken bevorderd en groote betrekkingen met de predikanten gehad te hebben, gezegden Mr Jehan naar de preek in de Kluis begeleid en geroepen te hebben gelijk Jehan de Brey en anderen; op de Markt gewapend ter oorzake voormeld, en in de kerk van St-Gommar op den dag voor St-Lucas geweest te zijn, en er den eeredienst belet te hebben.

Elisabeth of Lijsken, (geboren van Herenthals, in de indaging) zijne huisvrouw, alle dagen de nieuwe en slechte secten gevo gd te hebben.

Adrian Blyleven, (*Alias Staelkens*, in de indaging) van gezegden predikant Mr Jehan te hebben vergezeld naar de preek, en geroepen met luider stemme gelijk J. De Welde en anderen zich op de Markt gestokt te hebben bevonden met de anderen ter voormelde oorzake.

Digitized by Google

Gelijk zich daar ook bevonden heeft Fr. Seghers die met anderen den eeredienst in St.-Gommarskerk gestoord heeft met het inzicht, volgens hunne houding, om de priesters te verjagen, en hunnen minister te doen prediken. Ook gezien enz.

Allen werden op de strop gebannen en hunne goederen aangeslagen.

Gedaan en uitgesproken te Brussel op 26 Juni 1568.

De ballingschap en het verlies hunner bezittingen was dus het lot der vluchtelingen.

Hunne goederen werden opgespeurd, onder zegel gesteld, en door eenen Commissaris der *geconfisqueerde* goederen bestuurd en verhuurd.

De *Registres de confiscation pour cause d'hérésie*, op, 's Rijks archief te Brussel en op ons stedelijk archief, de *Protocollen* van notaris *Van Dornhoven* (1), voor welken de aangeslagene goederen, door *Jan Cools*, Substituut-Commissaris, verhuurd werden, leveren ons eenige bijzonderheden over den toestand der Liersche bannelingen.

Roeloff van Stakenbroeck, Schout der stad sedert 23 Oogst 1560, bezat geene vaste goederen te Lier.

Claude van Billemont was een edelman uit Savoien herkomstig, die te Lier, *Maria Schets*, weduwe van *Nicolaas Creticq*, gehuwd had; van hen ook komen geene vaste goederen voor. *Marcus Creticq* bezat een huis ter plaatse Onderstraat (?) en twee renten; *Antoni l'Empereur*, ook genoemd *Keyzers*, was eigenaar van een huis in de Lisperstraat, mits negentig gulden verhuurd; *Nicolaas van Beusecom* bezat eenen boomgaard, buiten de Antwerppoort; *Jehan Verhaghe*, een huisje op het Nieuwland;

(1) Akte van 10 April 1570.

Digitized by Google

Augustijn Adriaens, een huis in de Ruisbroekstraat en een huis met land op Boomlaar; *Antoni Vayers*, een huis in de Kluizestraat; *Otto le Pipre*, een huis met hof en leertouwerij in de Eekelstraat; *Cornelis De Smet*, alias *'s Vorsters*, een huis op de Hoogebrug; *Hendrik De Cocq*, een huis in de Antwerpstraat; *Jan Welde* en zijne vrouw, een huis met twee woningen in de Kluizestraat, en *Francies Seghers*, een huis in de Kluizestraat.

Wat is er van die bannelingen geworden, nadat zij onze stad verlaten hadden? Waarschijnlijk vluchtten zij naar Duitschland, waar zich duizenden hunner landgenooten ophielden, of zwierven in armoede rond?

Eenigen ontmoetten wij later in den vrijheidskrijg. De Schout *Roeloff van Stakenbroeck* werd, na den ommekeer in het Noorden in 1572, kastelein van het slot van Woerden en later in 1577 drossaart van Breda. Een andere jonkheer, *Marcus Creticq*, kwam, na de pacificatie van Gent naar Lier terug, en werd in 1581, door de Staten, als Burgemeester van Lier aangesteld.

Doch niet al de verdachten hadden het geluk door de vlucht aan Alva's wraak te ontsnappen.

Op maandag 16 Mei 1569 werden vier burgers: MARTEN VERSPECKEN oud-kleerkooper, CORNELIS WOLFAERTS pasteibakker, JAN WYNANTS, bakker, en JAN VAN COLEN, schoenlapper, ter dood veroordeeld, omdat zij twee ongeoorloofde vergaderingen bijgewoond, de predikatiën gevolgd hadden, en daarenboven omtrent Alderheiligmis 1560, gestokt ter Markt waren geweest om de inkomst der soldaten te beletten. Hun vonnis, door de Vierschaar der stad, op schriftelijke ordonnantie van Alva uitgesproken, werd 's anderendaags 17 Mei volvoerd, door het onthoofden op de Markt, der vier veroordeelden.

Digitized by Google

Hunne goederen werden insgelijks aangeslagen: van *Wynants* een huis door hem bewoond op den hoek der Wijngaard- en Lisperstraten, en verder vier woningen in de Wijngaard- en eene in de Lisperstraat; van *Verspecken*, een huis op den hoek der Markt en der Lisperstraat, twee andere huizen en eene hoef te Kessel; van *Cornelis Wolfaert* een huis in de Lisperstraat en van *Jan van Colen* eene woning in het *Nuyenstraatje* bij de Ruisbroekstraat.

Buiten die bannelingen en veroordeelden, wier vonnissen bekend zijn, komen in de *Registres des confiscations* nog andere namen voor van Lierenaars, wier goederen ter oorzake der hervorming aangeslagen werden: GUILLIELMUS HOOMISSEN, JERONIMUS VERNOUT, JAN GIELIS alias DE BOECKER en eindelijk twee afstammelingen der oude adellijke familien van Lier, AMBROSIUS VAN MOL en GASPAR VAN SOMPEKE, welke laatste met den zwaarde geëxecuteerd werd. Hij bezat met zijne huisvrouw MARGARETA DE NEVE, een huis in de Lisperstraat, nabij de Lisperbinnenpoort, dat hij bewoonde, en verder landerijen en weiden te Vosselaar gelegen. Aan zijne weduwe MARGARETA DE NEVE, die wellicht de gedachten van haren man niet deelde, werden de huren dier goederen gelaten (1).

Lang, zooals men ziet, is reeds de lijst der Lierenaars, die als slachtoffers van Alva, gebannen of gedood werden. Zij bevat niet minder dan vier en dertig namen, allen tot de eerste adellijke

(1) Buiten die aangeslagene goederen aan Lierenaars behoorend, werd onder zegel gesteld het oud hof van *Ymersele*, kort te voren door de familie van Hoogstraten aangekocht. De graaf van Hoogstraten had, met den prins van Oranje, het land verlaten. Hij werd door den Bloedraad veroordeeld en zijne goederen verbeurd verklaard. Onder deze wordt het huis te Lier en een huis te Brussel, tegen het paleis, genoemd. Het inkomen van den Graaf werd begroot op 16,827 gulden. GACHARD.

Digitized by Google

families of tot den gegoeden burgerstand behoorend. Doch is die lijst volledig ?

Onmogelijk voor althans die vraag te beantwoorden, daar de *registres des confiscations* enkel de personen opgeven, die vaste goederen of een zeker vermogen achterlieten.

Doch hoevele uit den volksstand vielen als onbekende martelaars? Zeker is het althans, dat nog anderen, en namelijk onze Liersche rederijkers voor de gewetensvrijheid leden. Zij werden gevangen, in een verpest kot opgesloten, gedurende drie uren op de pijnbank gelegd, « met water ende coorden » gepijnigd. Men betichtte hen als « hoofden van erreuren, » men wilde van hen weten, wie de priesters had willen doodslaan, de wet afzetten, de poorten sluiten en de Waalsche bezetting beletten binnen te komen.

Geene folteringen konden hun eenige bekentenis ontwringen. « Wy waren nooit vergaderd, » zegden zij, « tot kwaad of muitery, » wy zongen twee drie lof-psalmen, en dit is al wat men ons ten » laste leggen kan. »

De facteur der Liersche kamer BARTHOLOMEUS BOECKX [1] bezong in roerende woorden, de beproevingen, welke hij en zijne broeders moesten onderstaan.

Dit lied, door J. F. WILLEMS in het *Belgisch Museum* mede-

[1] BARTHOLOMEUS BOECKX was prins der *Ongeleerden* (waaruit men kan besluiten, dat de gevangene Rederijkers tot de *Jenette-bloem* behoorden) en had voor kenspreuk : *In lyden verduldich*. J. F. Willems denkt, dat hij geleefd heeft tusschen de jaren 1570 en 1611.

Op de Burgondische bibliotheek te Brussel, bestaat een bundel liedjes van zijne hand geschreven, doch niet alle door hem vervaardigd. Die bundel schijnt gediend te hebben in een rechterlijk onderzoek tegen den schrijver, wiens gehechtheid aan de zaak der opstandelingen en gereformeerden in de Nederlanden, in zijne gedichten doorstraalt. Zijn dichttrant, zegt Willems, is beter dan die zijner tijdgenooten en doorgaans vrij van ergerlijke bastaardwoorden. B. Boeckx is wellicht de beste dichter tot onze stad behoorende. *Belgisch Museum*, 1844, 1846.

Digitized by Google

gedeeld en door professor J. F. J. HEREMANS in zijne *Dichterhalle* opgenomen, schildert het lijden onzes volks onder de Spaansche dwinglandij, met levendige kleuren. Het luidt:

DE GEVANGENE REDERYKERS TE LIER.

Met bangicheden groot
In ons benoude muyte
Roepen wy in der noot:
« O Heer, helpt ons hier uyte, »
Ist dat uwen wille sy
Ent ons mach salich wesen!
Op dat onze vroukens bly
Van droefheyt haer genesen. »

Wy sijn verlaten schier,
Ontrooft van alle sprake;
Geen menschen comen hier,
Die ons doen te gemake,
Dan Spaniaerts, die met spot
Ons al met stanck benouwen,
Soe dat wy in dit cot
Dicmaels daer deur verflouwen.

Ons poorterscamer recht
Uytlandige bewoonen.
O Heer, wy hebbent slecht,
Wilt ons genade toonen!
Wy en mogen niet aensien
Onse benoude vrouwen,
Kinders oft ander lien,
Die met ons sijn in rouwen.

Men hout alsoo geen wacht
Op moorders ofte dieven,
Als men doet, dach en nacht,
Op ons, naer tspaens believen.
Ons cleyne kinders teer
Roepen, tot onser vromen:
« Nacht, vader lief! wanneer
Suldy thuys by ons comen? »

Dit hooren wy wel aen
Met alsoo grooten verlangen:
Het cost ons menigen traen,
Daer wy liggen gevangen.
Wy roepen: « Nacht lief kind! »
Wy moetent sus gedoogen;
Nochtans dat elck hier mint
Siet men geerne voer oogen.

sNachts, als wy soeken rust,
Gaet men ons tormenteren,
Spaens volck, alsoot hem lust,
Worgen en justicieren.
My dunckt wy sijn bynaes
In een helsche taveerne.
O Heer! sulcken geraes
En hooren wy niet geerne!

Wy sijn beter gewent,
Camers der retorijcken,
Daer wy menich present
Wonnen in alle wijcken.
Lier creech lof, prijs en eer,
Al door ons const weldadich;
Dies clagen wy te meer,
Dat men ons is versmadich.

Wy werden sterk beticht,
Als hoofden van erreuren;
Wy en hebbens niet gesticht,
Wy en waren geen auteuren.
Selck borger, diet wel weet,
Mochten sy voer ons spreken,
En toonen claer bescheet,
Ons en sou niet gebreken!

Digitized by Google

Men wierp ons op een pijnbanc
Sonder iet over te tuygen,
Daer elck, dry uren lanck,
Geen waerheyt en wou buygen;
Men vraegde ons seer straf,
Hoe eerst hier quam het preken?
Wy en wisten daer niet af,
Soo oick waer is gebleken.

Men vraegde ons noch bloot:
« Waer was het ordineren
Priesters te slagen doot?
Heur huysen te pilieren? »
Wy en wistens een oft geen;
Maer seyden, onverborgen,
Dat wy geen kieken cleen
En zouden connen worgen.

Noch vraechde een, die daer sat,
Wie dat daer wou afsetten
Die heeren van der stat,
En maecken ander wetten,
En wie hierna alsdan
Soude worden gecoren?
Wy en wisten daer niet van;
Ten quam ons noyt te voren.

« Wie was die eelman reyn
Soot in Swaen was gesloten,
Die als geus capiteyn
Sou brengen, onverdroten,
Vier honder: peerden fier,
Wilt dit ons toch ontfouwen,
Op datter binnen Lier
Geen Walen comen en souwen?

« Hebdy oick noyt gheraempt
Al die tegen u waren
Met vier stuivers genaempt
Uyt Lier te doen verharen,
In eenen lijnen cleet! »
O Godt, vader vol trouwen;
Alsulcken leugens heet
Werden ons voor gehouwen!

Versierde leugens loos,
Straetclap, vol van envie,
Daer veel volcx af seer boos
In stadt is ons partye,
Die baten ons, eylaes,
Veel waters ende coorden;
Soe dat wy, wormen-aes,
Van pinen schier versmoorden.

O wee, ghy clappaerts al,
Ghy leugenachtige wijven!
Als Godt oordeelen sal,
Waer suldy er dan me blijven?
Hebt berou, weent en schreyt!
Bidt Godt: hy is genadich;
Want ons sijn opgeleyt
U leugenen verradich.

Maer wy vergevent u,
En dat uyt herten gronde,
En roepen: Heer! alsnu
Rekent dat heur geen sonde;
Want sy en wisten niet bet;
Sy meynder sacrifitie
U aen te doene met;
Maar tis voer haer malitie.

tIs ons een cleyn scandael;
Maer vooral ist te deirne
Wijfs, kinders, principael,
tBroot uyt den mond te weirne,
Die daer wachten lijtsaem
Nae den arbeyt onser handen;
Dit hebt gy, deur u faem,
Getrocken uytten tanden.

Spreeckt, isser iemant iet
Die wy oyt wouden crincken?
Oft, is u leed geschiet,
Wilt u te recht bedincken.
Eylaesen, broeders, neemt:
Niemant derfs hem beclagen;
Ghy hebt geclaecht, geweent,
En noyt geweest geslagen.

Digitized by Google

Wy en waren noyt vergaert
Tot quaet oft muterye,
Dan songen, ongespaert,
Lofsalmen twee of drye:
Hier uyt seyt men ons naer,
Daer wy quaet conspireerden;
tIs noyt gebleken claer,
Dan tongen diet fineerden.

tLeyt op een ander saeck
Dat wy werden belogen:
Tes omdat wy den smaeck
Uyt dWoort hebben gesogen.
En al van over langen tijt
Bels boeverye wisten:
Dits doorsaeck ende nijt,
Dat sy tegen ons twisten.

Christus, donnoosel lam,
Hiet een verleyder te sijne.
Tvolk, dat tot pausdom quam,
Hoorende sijn doctrijne,
Sy seyden, dat hy was
Vol van oproericheden.
Laet ons dan, op dit pas,
In als oick sijn te vreden.

Vrienden, vriendinnen soet,
Orlof int generale!
Op Godt in tegenspoet
Roept met ons altemale;
tIs doch al in zijn macht;
Want tsmenschen help is cleene.
O Heere van grooter cracht,
Lof hoort u toe alleene!

PRINCE.

Prince en hoochste Godt,
Verhoort ons hier beneden,
Op dat wy u gebot
Geensins en overtreden;
Maer dat wy al in danc
Van uwer hant aenveirden,
Sterckt ons geloove cranck,
Dat wy daer in volheirden!

Werden de gevangene Rederijkers veroordeeld of ontslagen? Op die vraag blijven wij het antwoord schuldig.

Doch van een onzer Liersche Kameristen is de verdere loopbaan bekend. De schilder en dichter JERONIMUS VAN DER VOORT, wiens kenspreuk was « *In deuchden voort* » en die de spelen vervaardigde, door onzen *Groeienden Boom* op het vermaard Landjuweel van 1561, opgevoerd, bevond zich onder de Rederijkers, op Alva's bevel te Lier aangehouden, doch gelukte er in, als door een wonder, bij klaren dage uit de gevangenis te ontsnappen.

Hij nam de vlucht en leefde eenigen tijd in den vreemde, doch toen de prins van Oranje de bannelingen opriep tot verlossing van het vaderland, vatte de Liersche Rederijker de wapens op, en

Digitized by Google

nam deel aan al de tochten, voor Maastricht, in Frankrijk, voor Bergen in Henegouwen, alsmede in Holland, tot na de *pacificatie van Gent*, wanneer hij, in het land wedergekeerd, de pen en het penseel weder opvatte. Hij verbleef te Antwerpen, en werd er facteur der Rederijkkamer *De Goudbloem*. Na de overgave van Antwerpen aan Parma, koos hij andermaal den weg der ballingschap, hield zich eenigen tijd te Vlissingen op, en vestigde zich eindelijk in den Briel. *In zijn referein : van den droeven adieu van Antwerpen* schildert hij in treffende woorden, het lijden der hervormden, toen zij andermaal hun vaderland, hunne geboortestad moesten verlaten, en « de schoone maagd Antverpia » voor eeuwig verdween in de verte [1].

[1] Jeronimus Van der Voort, is als schijver niet zonder waarde. In zijn *heerlick Bewijs des menschen ellende*, aan het Magistraat van Antwerpen opgedragen, beschrijft hij de wederwaardigheden, welke Kooplieden, Princen, Courtisanen, Krijgslieden, Geestelijken, overheidspersonen, en getrouwden en ongetrouwden in het leven ontmoeten; en verder de miseriën van den honger, van de ziekten enz. het alles bewezen door voorbeelden meestal aan de Romeinsche geschiedenis ontleend.

Zijn tweede werkje « *Het leven en sterven* » met opdracht aan het Magistraat van Leiden, is eene dichterlijke bespiegeling van de broosheid des leven.

In eenige verzen geeft de schrijver eene korte schets van zijnen levensloop :

Zynde uit Antwerpen gheweken, volghende Tractaet
Van Parma metter stadt ghemaeckt, duerende vier jaren,
Heeft se ghenoten, daer na bethoont metter daet
Tsyne te verlaten, en is na Walcheren ghevaren,
Liever zynde by die godvreesende scharen,
Dan by Cicloppers stroopers van smenschen leven :
Ten tyden Duc D'alba heeft hy oock moeten verharen
Uit Liere, en heeft hem in dienst des princen ghegheven
En alle tochten met zyn Excellentie ghedaen, even
Als een goet soldaet toestaet te observeren,
En is in dienst tot de Pacificatie toe ghebleven.
Daer na heeft hy zyn ampt als schilder weer gaen exerceren :
Daer beneffens heeft hy hem oock laten gagieren
In Antwerpen van der Rhetorycker Camer reyn.
Dienende als facteur 't Goutbloemken na begheeren
En de nu d'Acoleyken, in het vlissingsche pleyn.

De werken van J. Van der Voort werden in 1597 te Rotterdam bij *Dierck Mulm*

Digitized by Google

Op 2 December 1568 werd eindelijk, ter voorpui van ons Raadhuis, de lijst afgekondigd van de gebannen en geëxecuteerden binnen de steden Antwerpen en Lier, met het doel hunne verbeurdverklaarde goederen op te speuren, of hunne verzwegene schulden te ontdekken. Onder de namen, ten getalle van 186, komen die der aanzienlijkste ingezetenen van Antwerpen voor, als de burgemeester *Van Stralen*, de pensionnaris *Jacob van Wesembeke*, de gebroeders *Van Bombergen* met hunne vrouwen, waaronder *Clementia Schetz*, de gebroeders *Du Bois* de procureurs *Geeraert Dionisius* en *Ambrosius Huybrechts*, doctor *Cornelis Spirinck*, de schoolmeester *Michiel de Huyn* en de stadsspeelman *Thomas van Oostenrijck* (1)

Te midden dier droevige vervolgingen verliepen de jaren 1568, 1569 en 1570. De verschrikte burgers werden daarenboven onophoudend door drukkende krijgslasten geplaagd en uitgeput; in 1569 kwam hier de graaf *de Renty*, met zes vendelen Walen, in 1570 de kapitein *Juan Arriata* met drie vendelen Waalsche krijgsknechten, die bij de inwoners ingekwartierd werden.

Als kerkelijke gebeurtenis hebben wij uit dien tijd aan te stippen het bezoek van den bisschop van Antwerpen *Francisco de Campo* of *Van de Velde*, ook *F. Sonnius* genoemd, naar zijne geboorteplaats het dorpje *Son* in Noord-Brabant. Op 2 Mei 1570 te Antwerpen gehuldigd, werd hij hier op 1 Oogst door den

gedrukt en komen zeer zelden voor. — Een schoon exemplaar berust ter Bibliotheek van Gent.

Van Duyse ziet in den Lierschen Rederijker, die als *Houwaert*, pen en degen aan de zaak der hervorming wijdde, eenen voorganger van *Spieghel*

(1) Daar die lijst namen bevat, welke elders niet voorkomen, laten wij ze onder de bijlagen volgen.

Digitized by Google

deken, de kanoniken en het Magistraat onthaald. Zij reden hem tot op de Donk te gemoet, waar secretaris *Courtois* den nieuwen prelaat verwelkomde, doch ook aller klachten deed hooren over den ellendigen staat des lands. De kerkvoogd werd naar de abtsherberg geleid, en 's anderendaags werden in de kerk plechtige diensten gevierd en een gastmaal, door het Magistraat bijgewoond, in de abtsherberg gehouden.

Niet zonder reden had secretaris *Courtois* zich in bittere klachten uitgelaten. De dwang werd nijpender van dag tot dag. Alva had niet alleen beloofd de Nederlanden te onderwerpen, maar nog hen zoovele schatten te doen opbrengen, als Indië en Amerika.

Door de uitwijkingen waren handel en nijverheid geheel verdwenen, en de rijkste families door de verbeurdverklaringen ten onderen gebracht. Alva dacht het oogenblik gepast, om den doodslag aan alle bedrijvigheid, aan alle welvaart te geven. Hij sloeg eene belasting van 1 ten 100 op alle goederen (100e penning) van 5 ten 100 op elke verwisseling van vaste goederen (20e penning) en van 10 ten 100 op elken verkoop van eet- of koopwaren (10e penning).

Die maatregel, welke allen handel stremde, deed den beker overloopen. Volksoploopen barsten los, en de Nederlandsche vluchtelingen verrasten op *eersten April 1572*, het klein Hollandsch stadje den Briel, van waar het gekend rijmpje

> Op den eersten van April
> Verloor duc d'Alva zijn' bril.

Dit werd het sein des opstands in het Noorden : Dortrecht, Haarlem, Vlissingen, Enkhuizen, Alkmaar, wierpen het Spaansche

Digitized by Google

juk af, terwijl prins Lodewijk van Nassau, Bergen in Henegouwen innam en de prins van Oranje, Willem de Zwijger, de Maas overtrok en in de Zuiderprovintiën doordrong. Vele steden, waaronder Mechelen, openden hem de poorten. Alva's val scheen zeker, toen de *sint Barthelsnacht*, waarbij de Fransche Hugenoten vermoord werden, de pogingen des prinsen van Oranje deed mislukken.

Willem de Zwijger, die tot Bergen had willen doordringen om de hand aan Lodewijk te reiken, moest op Mechelen terugtrekken (18 September). De bezetting door den Prins te Mechelen gelaten, had intusschen eenen aanslag op Lier beproefd.

Op Woensdag 15 September, dag der wekelijksche vleeschmarkt, vertoonde zich een deel voetvolk en ruiterij voor de Leuvensche- en Antwerpsche poorten, en meende de stad bij het inkomen der hoornbeesten binnen te dringen. Doch de bezetting hield goede wacht; de drie vendelen Walen onder kapitein *Juan Arriata* en zeven kornetten lichte ruiterij, die zich hier bevonden, verijdelden den aanval, gelukkiglijk voor onze stad, die anders het wreed lot van het naburig Mechelen zoude hebben ondergaan.

Het legertje van Oranje moest die plaats ontruimen en aan al de woede van Alva overlaten.

De wraak was afschuwelijk: gedurende drie dagen werd de ongelukkige stad aan de Spaansche huurlingen ten prooi gegeven. (2, 3 en 4 October 1572). Niets ontsnapte aan hunne roofzucht, niets vond genade voor hunne wreedheid. Zij verwurgden de mannen en kinderen, onteerden de vrouwen tot in de kerken, spaarden noch kloosterlingen noch geestelijken, verbrijzelden in de gewijde plaatsen al wat eenige waarde had, sloegen de heilige vaten aan stukken, wierpen de H. Hostiën op den grond en begingen op drie

Digitized by Google

dagen meer gruwelen en heiligschenderijen dan de beeldstormers uitgevoerd hadden (1).

Onze stad ontsnapte aan dit gevaar; doch de gelegenheid werd te baat genomen om, op eenen onzer voornaamste edellieden eenen ouden wrok te koelen. Jonkheer JAN VAN WACHTENDONCK, die het Hof ten Dijk, ook Colibrantshoeve genoemd, nabij de Schransbrug, bezat, en wiens goederen reeds vóór 12 October 1570 aangeslagen waren, werd op 23 October 1572, te Antwerpen vóór het stadhuis onthoofd. Al wat zijn bloedverwant de koordeken van O.-L. Vrouwe te Antwerpen verbidden kon, was dat zijn lijk bij de Predikheeren begraven werd (2).

In Zuid-Nederland kon dus niets aan Alva's macht weerstaan; doch de Hollanders en Zeeuwen bleven onoverwinnelijk. De verdedigingen van Haarlem en Alkmaar staan in gouden letters in de wereldgeschiedenis aangeteekend.

Philips II, ziende dat het geweld niets vermocht, riep Alva terug, die, naar hij zelf verzekerde, op zes jaren 18,600 Nederlanders had omgebracht. Hij vertrok gevolgd door den vloek van al de Nederlanden, welken het laatste nageslacht herhalen zal.

DON LOUIS DE REQUESENS volgde hem op, en bracht, zooals het heette, een *generaal pardon* des Konings mede; doch dit pardon bevatte zoovele uitzonderingen, dat er zich niemand op vertrouwde.

Voor Lier waren bij name vier personen van het pardon uitgezonderd : *Roeloff van Stakenbroeck*, *Anthoni L'empereur*, *Nicolaas van Beusecom en Adriaan van Steene* (3).

(1) J. F. WILLEMS, *Mengelingen*.

(2) *Antw. Chronykje*. R. van Wachtendonck was in 1565 ouderman der Liersche Lakenhalle.

(3) GACHARD, *Correspondance de Philippe II*.

Digitized by Google

Daarenboven was de eerste voorwaarde het weederkeeren tot het katholiek geloof, en het was om de gewetensvrijheid te winnen, dat de Nederlanders hun goed en bloed ten beste hadden gegeven.

De oorlog ging dus voort. Requesens overwon Lodewijk van Nassau op de Mookerheide, doch gelukte er niet in Leiden te overmeesteren.

Eene andere oorzaak verzwakte nog de Spaansche macht, en vereenigde eenen oogenblik geheel Nederland tegen haar. De beroerten hadden de Spaansche schatkist uitgeput, en men vond geen geld meer om de soldaten te betalen.

Na de overwinning op de Mookerheide, kwamen de Spaansche huurlingen in opstand, en kozen zich eenen hopman of *electo*, met last hen naar Antwerpen te geleiden. Op 18 April drongen zij in die stad, legerden zich in de beste huizen, en deden zich rijkelijk onthalen. Het Antwerpsch garnizoen volgde dit voorbeeld en joeg zijne opperhoofden de sterkte uit. Al die afgezette hoofdmannen, kommandanten, kapiteins, vaandrigs en officialen kwamen naar Lier afgezakt, herbergden zich bij de burgers, en deden hen niet minder overlast aan, dan de oproerlingen aan de Antwerpenaars. De officialen der ruiterij kwamen zich hierbij nog voegen, en gedurende drie maanden bleef onze burgerij met al dit krijgsvolk geplaagd, dat daarenboven aan de stad 1200 gulden kostte (1574).

Eene som van 400,000 gulden, door de Antwerpenaars aan Requesens bezorgd, herstelde de orde, en de Spanjaards vertrokken naar Holland, om het beleg van Zierikzee voort te zetten.

In het begin van Januari 1576 (1) kwamen hier bezetting

(1) Dit jaar 1576 begon voor het eerst met 1 Januari, in uitvoering van het edikt van Philips, van 16 Januari 1575. Vroeger begon het nieuwjaar met Paschen.

Digitized by Google

houden twee compagnien Spaansche soldaten, onder bevel van den *Maestro del Campo Juliaan Romero*, die hier tot het einde van dit eerste tijdperk der Spaansche regeering het bevel voerde. *Juliaan Romero*, een der veldheeren met Alva in het land gekomen, onderscheidde zich bij het beleg van Bergen; doch de plundering van Mechelen, welke hij bestierde, en de *moord van Naarden* in Holland, waar hij de burgers, aan welke hij op zijn woord het leven had verzekerd, in de kerk vereenigde en laf liet vermoorden en verbranden, hadden hem tot een voorwerp van afschuw gemaakt. Veel goeds kon men dus van hem niet verwachten, en hij toonde weldra, welk man hij was.

Don Louis de Requesens overleed bijna schielijk op 5 Maart 1576.

De Raad van State nam het bewind in handen, en had weldra met eene tweede soldatenmuiterij, erger nog dan de eerste, te strijden.

Na de inneming van Zierikzee eischten de Spaansche benden twee en twintig maanden soldij, verwoestten het eiland Schouwen en vielen als een onweder op Brabant. Te *Herenthals* ging *Mansfeld* hen met schoone beloften te gemoet, doch kreeg voor antwoord « *geld of eene stad te plunderen.* » Herenthals werd overrompeld, de Burgemeester dood geslagen, en een deel der muitelingen trok op Lier, waar zij echter door Juliaan Romero in bedwang werden gehouden. Zij plunderden en verwoestten verder alles op hunnen weg, bedreigden Brussel, en vielen eindelijk op Aalst, waar hun *electo* zijn bestuur vestigde.

Die soldatenopstand deed eenen kreet van verontwaardiging opgaan. Geheel de natie vereenigde zich tegen die vreemde booswichten, en de haat tusschen Spanjaard en Nederlander steeg ten top.

Digitized by Google

De Raad van State, door de algemeene verbittering gedwongen, stelde de oproerlingen buiten de wet. De Spaansche oversten, eerst vijandig aan den opstand, verklaarden zich voor hunne soldaten, en het werd een algemeene krijg tusschen burgers en soldaten.

De Spanjaards bezaten de kasteelen van Antwerpen, Gent en Utrecht, Juliaan Romero hield *Lier*, en versterkte zich hier, alsof hij zich aan een beleg verwachtte.

In Oogst, September en de volgende maanden, moesten de burgers, soldaten en bijvang-lieden onophoudend werken, om de boomen rondom de stad af te kappen, de grachten te dempen, bolwerken buiten de stad op te werpen, en de huizen in den omtrek af te breken. Het was toen, dat Lier met die buitenwerken omringd werd, die het tot eene der sterkste plaatsen van Nederland maakten. De omliggende dorpen werden gebrandschat : zij moesten allen granen , hooi , strooi , binnen brengen. Een deel ossen , ter veemarkt gebracht, werd aangeslagen, geslacht, het vleesch in St-Pieterskapel gezouten , en daar op de steenen gelegd , zonder dat men het in vaten deed , zoodat het grootste deel bedierf.

Van tijd tot tijd deed het garnizoen uitvallen tegen de Staatsche troepen, om de betrekkingen tusschen Antwerpen en Brussel af te snijden.

Zoo versloeg Juliaan Romero, op 17 October, eene partij Staatschen te Waalhem, en nam den kapitein gevangen. Eenige dagen later, op 27 October, overviel hij eene geheele afdeeling te Duffel. Dit laatste gevecht werd hardnekkig volgehouden ; de Staatschen verdedigden zich dapper, doch moesten voor de ervaren krijgskunde der Spanjaards onderdoen. Zij werden overrompeld : de brug van Duffel stortte onder het gewicht der vluchtelingen in, en velen verdronken in de rivier, onder welke de heer van *Perk*. Eenige gekwetsten werden hier binnengebracht. Op Allerzielendag, 2 November, verraste de Liersche bezetting eenige Staatschen,

Digitized by Google

die van Herenthals naar Mechelen trokken, en de heer de *Floyon*, zoon van *Berlaimont*, viel in hare handen. Doch de zwaarste slag was nog achter.

De Spaansche soldaten hadden de plundering eener stad gevraagd, en het rijke Antwerpen zou die stad wezen. In den nacht van den 3den November 1576, werd de bezetting van het kasteel versterkt met benden uit Breda, Maastricht en Aalst. *Juliaan Romero*, die als veldoverste de orde had moeten handhaven, voerde integendeel een deel der Liersche bezetting bij de opstandelingen aan.

Op zondag 4 November, viel al dit geboefte, 10,000 man sterk, op de rijke handelstad. Gedurende drie dagen woedde de *Spaansche furie*. Het schoon Stadhuis, met 600 huizen, werd de prooi der vlammen; meer dan achtduizend menschen verloren het leven, vermoord, verdronken, verbrand. De geldkisten der kooplieden werden opengebroken; en, om de burgers hun geld te doen afgeven, werden zij op alle wijzen gepijnigd. Vier millioen waarde werden door den brand vernield, 400 andere millioenen aan de burgers ontstolen.

De soldaten van ons Spaansch garnizoen kwamen, na die schoone heldendaad, met buit beladen weder. « Zy floreerden, » zegt de kronijk, « alsof het al graven en prinsen waren. Hunne » jongens en Muchachos (meisjes) floreerden al van gelyken, en » het was een groot kruis voor die van Lier, hen zoo te zien » *brageren*, met de goederen van hunne goede geburen. »

De kronijk voegt er bij, als een wonder, dat, toen Antwerpen ingenomen werd, men hier omtrent den avond het gedruisch van de trompetten, trommelen en bijzonder van het loopen der paarden op de kasseien hoorde (1).

(1) *Kronijk van Lier* in het *Vaderlandsch Museum* van C. P. SERRURE.

Digitized by Google

Gedurende de eerste maanden van dit rampzalig jaar, was het niets meer bij ons Spaansch garnizoen dan banketten, triomfen, bataillen, tournoispelen en feesten. De vastenavonddagen van 1577 werden bijzonder goed gevierd. De soldaten hielden eenen grooten wedstrijd op de Markt, die afgepaald was. Men verbeeldde schermutselingen, stak naar den ring of naar eenen gemaakten man, die op eene spil draaide, en de burgers, uitgeput door lijden, moesten hun lot in stilte verduren.

Het gerucht verspreidde zich, tegen den zomer, dat de Staatschen het beleg van Lier zouden ondernemen. Voor de tweede maal mochten onze borgers schup en piek opnemen, om aan de versterkingen te werken. De rijen huizen, die buiten de Leuvensche poort aan de twee zijden van den weg stonden, werden ten gronde geslecht; de omliggende dorpen werden afgeloopen en geplunderd, zoowel door de Spanjaarden uit Lier, als door de Staatschen, die te St-Catharina-Waver legerden. Te Lier kwamen bijna geene eetwaren meer op de Markt; de boter kostte er 8 stuivers, eenen ongehoorden prijs voor den tijd.

Intusschen was er in het land een geheele ommekeer gebeurd. De geledene ellende had allen twijfel overwonnen; en, op 8 November vereenigden zich te Gent de afgevaardigden van Brabant en Vlaanderen, met de gezanten der Noorderprovintiën, en sloten er de vermaarde Pacificatie van Gent, waarbij zich al de Nederlanden in een verdedigingsverbond vereenigden.

Terzelfdertijd was te Luxembourg aangekomen Don Juan van Oostenrijk, natuurlijke zoon van Keizer Karel, door Philips als nieuwe landvoogd aangesteld.

De Staten weigerden hem te ontvangen, zoolang hij de Pacificatie niet bijgetreden was. Don Juan nam in schijn die voorwaarde aan, en stond het vertrek der Spaansche hulpbenden toe. Eindelijk

Digitized by Google

zoude dus ook onze stad verlost worden. Op 10 Maart begon *Juliaan Romero* met zijne troepen den aftocht naar Maastricht, om later naar Italië weder te keeren. Bij dit vertrek bewees hij aan de stad eenen waren dienst. Buiten de Spanjaards, bevond zich nog hier een vendel Duitsche hulpknechten onder *Cornelius van den Eynde*, dezelfde, naar wij gissen, die bij de furie van Antwerpen, de burgers verraden, en zich bij de plunderaars gevoegd hadden. Men vreesde hen nog meer dan de Spanjaards; en, op verzoek van het Magistraat, dwong Romero de bende van *Van den Eynde* eerst te vertrekken.

Op 21 Maart 1577 kwam onze stad weder in het bezit harer oude vrijheden en rechten, en de burgers kregen hunne wapens weder, welke men hun, bij de komst der eerste bezetting, in 1566, ontnomen had.

Digitized by Google

ELFDE HOOFDSTUK.

DE BEROERTEN.

III. De Pacificatie van Gent.

(1577-1585.)

De Pacificatie van Gent. — Toetreding van Lier. — Don Juan verrast Namen. — Aartshertog Matthias te Lier. — De slag van Gembloers. — Lier versterkt. — Nieuwe bezettingen. — Het zilverwerk der steden en kerken opgeroepen. — Slag van Rijmenam. — Bitter lijden. — Dood van don Juan. — Parma. — De Unie van Utrecht. — Accessie van Lier. — Tocht van Parma op Antwerpen. — Godsdienstwisten. — Mechelen genomen. — De beeldstorm op Lier. — Aangroei der hervorming. — Het Magistraat. — De *Spaansche furie* te Lier. — De brandschatting. — Maatregels om Lier te herwinnen. — Fransche furie te Antwerpen. — Tochten der Liersche bezetting. — Mislukte poging van Marnix op Lier. — Antwerpen over. — De Zuiderlijke provinciën weder onder Spanje.

Indien eene overeenkomst de eendracht tusschen al de deelen van Nederland had kunnen vestigen, was het de *Pacificatie van Gent*.

Al de provintiën beloofden elkander hulp en bijstand, en de noodlottige religietwisten werden door wederzijdsche toegevingen geslecht, het protestantismus in het Noorden, de katholieke godsdienst in het Zuiden behouden, en gewetensvrijheid aan ieder verleend.

Edoch de tijden waren niet rijp voor begrippen van vrijheid en verdraagzaamheid. Protestanten en Katholieken, door overdreven

Digitized by Google

ijver aangespoord, geraakten weldra in strijd, en de sluwe Spanjaard maakte gebruik van die verdeeldheden, om de Walen tot zich te trekken, en geheel Zuid-Nederland te veroveren.

Bij den aanvang echter was het vertrouwen algemeen, en het eerste gebruik door onze stad van hare verlossing gemaakt, was het Gentsch verbond bij te treden.

Toen in Maart 1577 de Spaansche bezetting onze stad ontruimd had, stelden de Staten *Jonkheer Adolph Van Heetvelde*, eenen Antwerpschen edelman, als Schout en Gouverneur onzer Stad aan, in vervanging van *Willem Brandt*, heer van Bouwel, schout sedert 1570, en die in de slechtste dagen van het Spaansch bewind gediend had. Zelfs werd Willem Brandt, in de eerste oogenblikken, op geheime aanklachten, aangehouden met zijnen Stedehouder *Francis Van Berckel* en den Secretaris *Van Dornhove*, die zijnen naam onder de hatelijkste akten van Alva's bewind had moeten plaatsen. Na eenige dagen gevangenis werden zij echter ontslagen. De aftredende Magistraten werden meestal op nieuw benoemd, en in de maand Juni werd de pacificatie van Gent door burgers en schepenen plechtig aanvaard.

De ambachten, gilden en rederijkers zwoeren getrouwheid aan het Verbond op hunne kamers, en de gouverneur van Heetvelde met den Burgemeester *Van Cauwegem* en de Schepenen Marten van Mechelen, Jan Coels, Jan de Mayere, Jan Rombouts, Franc. Crieckaerts en Hendrik Nuyens begaven zich naar de Kapittelkamer, om in handen der kanoniken den eed af te leggen.

Die eed luidde:

« Wij gelooven en zweren aan God en alle zijne Heiligen, dat wij in geener manier, direktelijk of indirektelijk, met raad of daad, woorden of werken, iets zullen molesteeren of tenteeren tegen de Pacificatie te Gent gesloten op 8 November 1576, en op 12

Digitized by Google

Februari daarnavolgend door Zijne Majesteit geapprobeerd, noch ook tegen de Unie of Verbond door de Generale Staten van de landen van herwaarts over, in December laatstleden aangegaan en gemaakt; maar dien navolgende, zullen wij niemand van wat kwaliteit hij zij, vereenigd door de voorschrevene Pacificatie, injurieeren of molesteeren met woorden of werken, noch toelaten bij onze onderzaten hetzelve te geschieden; maar zullen ons in allen behoorlijk dragen, vervoorderende de welvaart en de rust des lands, en bij zoo verre deze stad of ook de inwoners daartegen waren, hetzelve zullen helpen hoeden en beletten, en op goeden tijd te kennen geven aan burgemeester en schepenen, om daarin voorzien te worden naar behooren. »

Schoone beloften, die echter spoedig vergeten werden!

Don Juan had eerst den Gentschen vrede aanvaard, doch enkel in schijn. In stilte vereenigde hij nieuwe troepen en verraste het kasteel van Namen. De Staten antwoordden, door prins WILLEM VAN ORANJE tot Ruwaard van Brabant uit te roepen, droegen het opperbewind aan MATTHIAS, aartshertog van Oostenrijk, op, en de burgeroorlog herbegon, wreeder dan te voren.

Onze stad, die reeds zooveel geleden had, en schier uitgeput was door de Spaansche huurlingen, werd door nieuwe hulpbenden bezet, die de burgerij evenveel leed aandeden.

De Staten hadden, evenals de Spanjaards, vreemde soldaten, Duitschers, Schotten, Engelschen, in hunnen dienst genomen, die, slecht betaald en zonder regeltucht meer overlast veroorzaakten, dan zij hulp bijbrachten.

Nauwelijks had Juliaan Romero met zijne Spanjaards de stad verlaten, of Philips van Egmont kwam hier aan, met twee vendelen Walen uit het Statenleger, dat te Waver zijn kamp had, op 15 April door een vendel voetvolk van Malcontri vervangen, tot het

Digitized by Google

leger van Waver bij gebrek van betaling uiteen ging. In Oogstmaand kwam Egmont met drie vendelen weder.

Wel is waar, was het door de Staten bevolen, dat de bezettingen buiten last der burgers moesten leven; doch de solde volgde niet, en onophoudelijk stonden de burgers aan het misnoegen der soldaten bloot. Van Lom berekent, dat de garnizoenen van de vier laatste maanden des jaars 1577 aan de stad niet minder dan 50,000 gulden kostten. Intusschen was aartshertog MATTHIAS schier onverwacht in het land verschenen. Bij het vernemen, dat de Staten het oog op hem geworpen hadden, had die prins Weenen heimelijk verlaten, en kwam hier op 30 October aan.

De graaf van Egmont, P. Van Melun, Seneschalk van Henegouwen en Leoninus, die hem te Diest, namens de Staten hadden verwelkomd, vergezelden hem en namen hunnen intrek in het huis van Schetz, heer van Grobbendonk, later het Jesuïetenklooster.

Graaf *Jan Van Nassau* kwam hem namens den Prins van Oranje begroeten. Doch die edelen verlieten spoedig den Aartshertog, die hier als verlaten en zonder lijfwacht bleef. De stad deed hem, door den secretaris *Courtois*, eene behoorlijke wacht van burgers aanbieden, maar de hertog weigerde. « Ik weet, zegde » hij in het Latijn van den tijd, dat ik mij te midden van vrien» den bevind en geene wachten noodig heb. » De secretaris antwoordde, dat het de wensch was van het Magistraat, en een zeker getal lijfschutters werden aan zijnen dienst gehecht, en vergezelden hem, wanneer hij ter kerke ging.

Weldra echter gaf hij zijnen wensch te kennen, om Lier, waar eene aanstekelijke ziekte heerschte, te verlaten, en hij werd bij besluit der Staten van 15 November gemachtigd, om zich naar Antwerpen te begeven. Op 21 November verliet hij onze stad. De Liersche schutters begeleidden den trein te voet en te paard tot aan

Digitized by Google

St-Michiels abdij, waar hij zijnen intrek nam. De Antwerpsche Gildebroeders onthaalden de Liersche schutters, en het Magistraat bood hun den eerewijn aan. Drie maanden later werd Matthias als landvoogd gehuldigd (20 Januari 1578).

Don Juan verklaarde daarop den oorlog aan de Staten, en deed aan hun leger te Gembloers eene bloedige nederlaag ondergaan (31 Januari). Leuven, Thienen, Diest moesten zich overgeven, en de steden Aarschot en Sichem werden door de Spaansche soldaten verwoest en het volk vermoord. Die nederlaag verspreidde algemeene vrees. De Staten haastten zich garnizoenen in de meest bedreigde plaatsen te werpen. Achthonderd burgerwachten van Antwerpen kwamen hier de bezetting versterken; al de nog recht gebleven boomen, huizen en hoven werden neergehakt, waaronder *Colibrants* hoeve, ten *Dijk* bij *Maesfort*. Al de burgers moesten wacht houden en aan de stadswallen werken. Om de geestelijken van die verplichting vrij te houden, stemde het kapittel, op vraag van den gouverneur Van Heetvelde, er in toe, achttien Carolus gulden per maand tot onderstand der stad te voldoen (28 Januari 1578).

De vreemde bezettingen, Engelschen, Schotten en Duitschers, volgden elkander op, en kostten aan de stad groote sommen (1). Om in den onderhoud van al dit krijgsvolk te voorzien, riepen de Staten het zilverwerk der steden, kerken, gilden en broederschappen op. Bij brieve van Februari 1578 werd dit besluit aan de belanghebbenden bekend gemaakt, en de Staten verbonden zich de ingebrachte voorwerpen in geld te vergoeden. De raadsheer van Brabant *Willem van Veen*, was met de uit-

(1) Van Lom geeft de verschillende bezettingen op bladz. 64 en 65.

Digitized by Google

voering belast. In Maart 1578 werd het zilverwerk onzer collegiaal geschat door *Anthonis Van Eecken*, zilversmid, in tegenwoordigheid van de commissarissen der Staten, den Deken *Elout*, den burgemeester *Van Cauwegem*, den Tresorier *Mark der Kinderen*, de kerkmeesters *Antoon Boucquet* en *Gom. Baeck*, volgens inventaris opgemaakt door notaris *J. De Haze*. In Juli werd het Magistraat en de kerkmeesters gemachtigd, om het zilverwerk te verkoopen, en de opbrengst aan de drie vendelen Duitschers van den heer *Van Merode* baron van *Petersem*, die hier sedert vier maanden bezetting hielden, uit te deelen. Het bracht 1304 gulden 13 $^3/_4$ stuivers op, en in vervanging werd eene schulderkentenis van 81 guld. 10 st. rente aan de kerk verleend. Het grootste deel van den ouden schat der kerk ging verloren; vier zilveren kandelaars, waarvan twee door *Margareta van Yorck*, weduwe van *Karel-den-Stoute*, op St-Gommarsdag 1477 geschonken, een kunstig gedreven kruis met de afbeeldsels der vier evangelisten en der vier doctoren, drie zilveren vergulde remonstrantiën, en eindelijk de oude reliquiekas van St-Gommar, buiten met geblazen zilver versierd, doch van weinig waarde; kelken en ciboriën, voor geconsacreerd gehouden, bleven uitgezonderd (1).

Doch wat kon het helpen? De krijgslasten groeiden immer aan.

Op 7 Juli 1578, sloeg het statenleger zich op de heide tusschen Lier en Herenthals neder. De dorpen werden afgeloopen, de oogst verwoest, en de ongelukkige landlieden vluchtten naar Lier, waar hun vee, bij gebrek aan voedsel, ten grooten deele stierf. Op 23 Juli werd het kamp naar Keerbergen verplaatst, en op 1 Oogst wonnen de Staatschen den slag van *Rijmenam*.

(1) *Liersche herinneringen, 2 Maart 1870.*

Digitized by Google

Die overwinning verbeterde den toestand niet. Prins *Casimir* had de Duitsche benden, die hij tot onderstand der Nederlanden aanvoerde, en die te Santhoven gelegerd waren, thans naar de Nijlensche heide overgebracht, en kwam hier op 20 Oogst met den Aartshertog Matthias aan, om zijn heir te bezichtigen. Men had dus een Duitsch kamp te Nijlen en het Statenleger te Keerbergen; voeg daarbij de *Zwarte Ruiters*, gelijk men de Spanjaards noemde, die onophoudend strooptochten hielden, de boeren tot bij Antwerpen oplichtten en op rantsoen stelden, en men kan zich een denkbeeld vormen van den toestand onzer omstreken.

Op sommige dorpen waren noch menschen noch dieren te vinden. Lier integendeel was opgekropt van vluchtelingen, die met hun vee op de straten legerden, en in groot getal van ellende bezweken. De lijken bleven boven de aarde liggen, en weldra verscheen de pest, die, zooals *Van Lom* getuigt, in het volgend jaar, 5000 slachtoffers maakte. Die pest woedde geheel het land door, en sleepte ook *Don Juan* ten grave (1 October 1578).

Tot zijnen opvolger had hij den prins van Parma, schranderen veldheer en behendigen staatkundige, die zich al de verdeeldheden der Nederlanden ten nutte maakte, benoemd.

De oneenigheid was ten top gestegen. De afgunst der edelen, de naijver der steden, en meer nog de blakende religietwisten hadden de zoo plechtig gesloten banden der Pacificatie losgerukt.

Te Gent, in Holland en Zeeland, wilden de hervormden geenen Roomschen eeredienst gedoogen; in de Waalsche provintiën, de katholieken van geene toegevingen aan de Hervorming weten. Zij maakten de partij der *Malcontenten* uit, en sloten op 5 Januari 1579 de Confederatie van Atrecht, waarbij alle geloofsbelijdenis buiten de Roomsche uitgesloten werd, terwijl de Noorderprovintiën vijf dagen later de Unie van Utrecht troffen, en aan het

Digitized by Google

protestantismus de overhand verzekerden in Holland en Zeeland, latende de andere Staten vrij het nieuw verbond bij te treden en zich naar den religievrede te besturen.

De voorname Vlaamsche steden, Gent, Ieperen, Brugge, Antwerpen, Mechelen en later ook Lier traden de Utrechtsche Unie bij. Het besluit, om zich bij dit vermaard verbond aan te sluiten, werd door ons Magistraat genomen op 5 November 1579. De schepen *Cornelis Crieckaert*, een schoolmeester van beroep, werd naar Utrecht afgevaardigd, en teekende op 16 Februari 1580, in vergadering van de gedeputeerde Staten der Geuniëerde Provinciën de accessie van Lier. De naam onzer stad staat dus ook onder die groote akte, de *Unie van Utrecht*, welke als de grondsteen der vrijheid in Europa wordt beschouwd (1).

Edoch, van dit oogenblik was de scheuring der Nederlanden een voltrokken werk. De Walen sloten zich bij Parma aan, en Brabant en Vlaanderen werden het slagveld en de prijs van den strijd.

Onze stad werd andermaal in staat van verdediging gesteld, een bolwerk tusschen den Molmolen en de Balie, langs welke zijde de stad tot dan toe open lag, aangelegd, een vendel soldaten van 200 man op stadskosten gelicht, en de klokken van Berlaar, Kessel, Putte, die hier gevlucht waren, scheep gedaan naar Antwerpen, om er kanons van te gieten (16 Januari).

Welhaast bleek het, dat die voorzorgen niet nutteloos waren. Parma zakte in Februari met een machtig leger naar Antwerpen af, verscheen den 22en te Ranst, den 28en te Deurne, en op 2 Maart voor de poorten van Antwerpen, doch moest voor het kanon der vesting wijken. Borgerhout en Deurne werden geplun-

(1) *De Unie van Utrecht*, Burgondische Bibliotheek. N° 26,555, bevat het facsimile van al de handteekens.

Digitized by Google

derd, Broechem gedeeltelijk neergeblaakt, het slot van Grobbendonk verbrand. Over Gheel, Mol, waar alles te vuur en te zwaard gesteld werd, namen de Spanjaards den aftocht, en sloegen onverwachts het beleg voor Maastricht. De vijand was op korten afstand voorbij onze stad getrokken, en men vreesde eenen aanval. Al wat in den omtrek nog recht was gebleven aan huizen en boomen, werd neergehakt, en de schoone abdij van Nazareth door de Liersche bezetting afgebrand, opdat de vijand er zich niet in versterken zou (3 Maart 1579).

Het gevaar had onze streken van nabij bedreigd, de vorderingen van Parma hadden alle oogen moeten openen, doch de godsdienshaat had de Nederlanders met blindheid geslagen.

Hier, gelijk in alle steden, was de bevolking diep verdeeld.

In de jaren 1577 en 1578 werd de Religievrede, ten gevolge der Pacificatie van Gent gesloten, en later door den Prins van Oranje, die steeds voor de gewetensvrijheid gestreden had, vernieuwd, onderhouden.

Doch de Hervorming vond hier, gelijk elders, vele aanhangers en weldra waren Katholieken, Lutheranen en Calvinisten, welke laatste bij de vreemde bezettingen onderstand vonden, in strijd.

Toen in Februari 1579 Parma op Antwerpen aanrukte, waren hier drie vendelen van honderd man, onder de kapiteins *Scheurbrand, Vanden Eynde* en *Bernard*, aangekomen.

Aanstonds begonnen de vervolgingen. De Collegialekerk werd gesloten, de Roomsche eeredienst en het luiden der klokken verboden. Op 1 Maart werd de kerk weder geopend, en de diensten zonder gelui hernomen, doch later weder gestaakt, terwijl kapitein *Scheurbrand* er genoegen in schepte om de geschilderde ramen der Hoofdkerk aan stukken te werpen.

De eischen der Hervormden klommen steeds hooger. In het

Digitized by Google

laatst van Maart wilde men de vreemde predikanten in St-Gommar doen prediken. Groote beroerte ontstond in de stad, tot dat hun, bij verdrag, de Kluizekerk werd afgestaan. Doch thans wilden Lutheranen en Calvinisten beiden de kerk hebben. Daar deze laatsten echter de talrijkste waren, bekwamen zij de Kluis, waaruit al de kerksieraden gevlucht waren. De beelden werden verbrijzeld, en op 29 Maart begon men in dit kerkje het « louter woord Gods, » gelijk men toen zegde, te verkondigen.

Op 11 April 1579 kwam het Statenleger te Duffel liggen, en op 18 April werd hier een Religievrede afgekondigd, waarbij het verboden was kerken te rooven of af te breken (').

Doch wat vermogen bevelen tegen blinde dweepzucht? Op 4 Mei wierp het Statenvolk al de beelden buiten de Collegiaal aan stukken, en dreigde binnen de kerk te dringen, zoodat men maar ééne deur dorst openen. Op 8 Juni wilden de soldaten met geweld de kerk innemen; doch het werd hun door de Katholieken belet. Men mocht echter de sacramenten niet door de straten dragen noch op Pinksteren, noch op Kermisdag, en op Kluizekermis (22 Juni) werden de klokken uit den Kluizetoren geworpen.

De Katholieken mochten zich niet te luid tegen die geweldenarijen verzetten. Op kwaad aangeven van eenigen, werden, op 1 October 1579, *Michael Borchouts*, pastor en landdeken, *Jan Persant* en *Pieter Kijnen* blauwverver, die de geestelijkheid te veel voorspraken, aangehouden en naar Antwerpen gevoerd, doch weder ontslagen.

Intusschen deed Parma meer en meer voortgang. Maastricht was hem op 29 Juni 1579 in handen gevallen, en werd letterlijk uitgemoord, zoodat er van eene bevolking van dertig duizend

(') De Kronijk uit het *Vaderlandsche Museum* geeft 4 Mei in plaats van 13 April voor die afkondiging op.

Digitized by Google

zielen, nauwelijks vierhonderd overbleven; kort nadien werd hem *Mechelen* door verraad geleverd (1 Juli 1579).

Dit verspreidde groote vrees tusschen de Staatschen. Zeven vendelen Engelschen, onder Kapitein *Noritz*, kwamen de bezetting van Lier versterken; doch die vreemde helpers brachten meer gevaar dan onderstand bij. In December geraakten zij in opstand, vergden boven den kost nog geld, en dreigden de stad over te leveren aan de Spanjaards, die zich reeds voor de poorten vertoonden. Men stelde ze voor eenen oogenblik tevreden; doch in het begin van 1580 brak eene nieuwe muiterij los. De soldaten vielen in de burgershuizen, en maakten buit al wat zij onder de handen vonden.

Op 9 April kreeg kolonel Noritz hen, door belofte van eenige maanden solde, tot eenen anderen tocht mede.

Mechelen behoorde, zooals wij zagen, aan de Spanjaarden, waardoor de betrekkingen tusschen Antwerpen en Brussel afgesneden waren. De Staten besloten eenen aanval op Mechelen te wagen. Op zaterdag vóór Beloken Paschen (9 April 1580), kwam *Olivier Van den Tempel*, met het krieken van den dag, onder de wallen van Mechelen, terwijl kolonel Noritz met zijne 900 Engelschen uit Lier, langs de Liersche- of Koepoort, de stad naderde.

Door de aanhangers der statenpartij geholpen, drongen de belegeraars in de stad. De Engelschen, die onze burgers zoodanig kwelden, toonden zich onmeedoogend jegens de Mechelaars : zij plunderden en verwoestten alles, en de 9 April staat in de Mechelsche gedenkboeken als de dag der *Engelsche furie* bekend.

Dit onverwachte voordeel, door de Staatschen behaald, bracht onder het volk eenen onbezonnen overmoed teweeg. Te Antwerpen vierde men de *surprise van Mechelen*, als eene groote

Digitized by Google

overwinning, en het opgewonden grauw wilde ook eene heldendaad verrichten.

Onder voorwendsel dat de Katholieken van Lier en Herenthals hunnen ijver niet genoeg betoond hadden, toog eene volksmenigte naar de beide steden, waar de kerken aangerand en bestormd werden.

Onze hoofdkerk, als bij wonder aan de eerste beeldstormerij van 1566 ontsnapt, had, zooals wij zagen, reeds veel geleden : de beelden buiten de kerk waren verbrijzeld, de geschilderde ramen beschadigd; thans gold het eene volledige verwoesting.

Jan Junius of *de Jonge* (1), Buitenburgemeester van Antwerpen, een overdreven sektaris, die zich te Antwerpen onderscheidde door de altaars van O.-L.-Vrouwenkerk van hunne schilderijen te berooven, trok naar Lier aan het hoofd van 800 gewapende mannen.

De kleine bezetting, hier na het vertrek der Engelschen achtergelaten, bestond enkel uit twee vendelen, samen omtrent 300 man sterk, onder den kapitein *Hoboken* en *Van den Dorpe*.

Omtrent middernacht tusschen den 9den en 10den April 1580, werd het huis van *Gielis van de Sande*, regeerder of stelder van stads horloge, omringd met soldaten, die den man gevangen namen en hem naar de hoofdkerk leidden, eischende de sleutels om de deuren te openen.

Op zijn antwoord, dat hij de sleutels niet had, werd de kerk-

(1) Dat het *Jan Junius* was en niet Marnix van St-Aldegonde, welke dien tocht bestuurde, is ëene afgedane zaak. Het handschrift der Koninklijke Bibliotheek van Brussel geeft, evenals dit van het provinciaal archief van Antwerpen, den naam van *Jan Junius* op. Zie verder de bewijsstukken in het werkje : Philips van Marnix, *Plundering der hoofdkerk van Lier*, Van Mol, Lier 1857. Onder de bijlagen komen de procesverbalen over de plundering, in 1630 opgemaakt, voor.

Digitized by Google

deur met bijlen, hakken (haches) en smedehamers ingeslagen, en de dolle menigte wierp zich in den tempel.

Alle geheime en afgeslotene plaatsen werden opengebroken, de beelden van hunne plaatsen gerukt, de missalen, kerkboeken, sieraden op hoopen geworpen, en op verschillende punten groote vuren aangelegd, waarin de kostbare versiersels onzer prachtige hoofdkerk vernield werden. De zilveren ciboriën, de gewijde vaten werden geplunderd, en alles verwoest.

Het schoone hoogaltaar met de schilderij van *Abraham Janssens*, het prachtige sacramenthuis, werden verbrijzeld. Hetzelfde lot wachtte het paneel van het *Laatste Oordeel*, door Jan de Mil geschonken; doch, op aanraden van eenige personen, vergenoegden zich de beeldstormers er de twaalf geboden op te schilderen met waterverf, zoodat dit kunststuk voor ditmaal aan het gevaar ontsnapte.

De reliquiën van *St-Gommar*, die in het bovenste gedeelte der kerk zeer heimelijk verborgen waren, werden ontdekt, de kas verbrijzeld, de beenderen verstrooid, en, volgens den geschiedschrijver *Jacob Leroy*, het hoofd van St-Gommar verbrand. Later werd een deel der reliquiën van de soldaten afgekocht, of door eenige godvruchtige personen verzameld, en tot de wederkomst der Spanjaards bewaard.

Niet alleen gingen in dien beeldstorm bijna al de kunstschatten onzer prachtige hoofdkerk verloren, ook de oorkonden, voorname handschriften en oude privilegiën der stad werden verstrooid en vernield. Men bewaarde ze in eene geheime plaats onder den toren omtrent den wijzer, « *de Kom,* » genoemd, die gesloten was met ijzeren deuren. Die geheime bewaarplaats werd opengebroken, en stadsprivilegiën en vrijheidsbrieven, gezamenlijk met de kerkboeken

Digitized by Google

en beelden, gedeeltelijk door de vlammen verteerd, gedeeltelijk onder de voeten getrapt en verscheurd.

De stadsbode *Aert Verlinden*, zoon van *Laureys*, verzamelde een deel der gescheurde privilegiënbrieven, en bestelde ze aan den rentmeester *Hendrik Nuyens* en den secretaris *Jan Courtois*, welke de voorname stukken, die met vuiligheid en slijk besmeurd, en waarvan de zegels afgetrokken waren, op het stadhuis deden nederleggen, waar zij in Augusti 1582, bij het innemen der stad door de Spanjaards, andermaal verwoest, en onder de voeten gesmeten werden. *Jan Courtois* vereenigde later al wat er, na dien tweeden aanval, van ons oud archief nog overbleef.

Tot drie uren 's morgens duurde de verwoesting in de kerk.

De priester en parochiaan te Emblehem, *Gregorius Lievens*, omtrent twee uren des nachts van den beeldstorm verwittigd, begaf zich naar de kerk en vandaar ten huize van den koordeken *Adriaan Elout*, bij wien Jonker *Jacques Vijts*, sergeant-majoor der stad, logeerde.

Deze bevond zich te bed. Bij het vernemen der gebeurtenis kleedde Vijts zich aan, en begaf zich, vergezeld van *H. Delien*, schepen van de stad en den bijvang, naar de kerk, waar, door zijn toedoen, een zilver-vergulde kelk en vele voorname papieren van het kapittel gered werden. Geholpen door de hellebardiers van den gouverneur der stad, stelde hij een einde aan de verwoesting, dreef de beeldstormers de kerk uit, en nam de sleutels mede ten huize van den koordeken.

Door het toedoen van *Jacques Vijts*, werden het orgel en verschillende zaken bewaard, en het schoon *gestoelte*, het eenig kunstwerk, dat nog van vóór de hervorming in onze kerk bestaat, van eene gewisse vernieling gered (1).

(1) Dit blijkt uit eene attestatie op 18 Juni 1605 afgeleverd aan *Jaques Vijts*, vroeger

Digitized by Google

De beeldstormers zetten intusschen hun vernielingswerk voort door het verwoesten der kerken van de kloosters en het Beggijnhof.

De hoofdkerk bleef eerst eenige dagen gesloten, doch werd op 15 April voor den hervormden eeredienst geopend. Zekere *Christiaan Van de Wouwer*, vroeger een Minderbroeder uit het klooster van Herenthals, waar hij broeder *Anthonis* heette, die protestantsch predikant was geworden, hield in St-Gommar de eerste preek. *Joannes Schijne*, een andere Minderbroeder, uit het klooster van Antwerpen, oefende hier insgelijks het ambt van predikant uit.

Twee dagen later ontstond weder de twist tusschen de Lutheranen en de Calvinisten over het bezit der kerken; doch de laatsten behielden, gelijk vroeger, de overhand. Op 18 April werd geboden, dat de geestelijkheid uit de stad zoude vertrekken, en de burgers die zich voor de Katholieken verklaarden, kregen briefkens met hetzelfde bevel.

Op 10 October werden de klokken uit St-Gommarstoren en uit dien van 't Beggijnhof geworpen, en op vier wagens naar Antwerpen gevoerd, waar men, van de 8822 ponden metaal, kanonnen deed gieten.

Eene kerk, de Beggijnenkerk, had men nog aan de Katholieken overgelaten; doch in Januari werd ook deze tempel door de Calvinisten ingenomen, die er eenige overgeblevene beelden aan stukken sloegen, en er hunne predikatiën wilden beginnen. De Kluizekerk en St-Pieterskapel dienden tot schuren.

De aanhangers der hervorming hadden hier overigens eenen

Kapitein van eene compagnie infanterie, later baljuw te Dixmude, naar de verklaring van Gregorius Lieven en Hendrik Delien.

Zie boek getiteld *Attestatien en Procuratien*, beginnende Mei 1587 ten stadsarchieve.

Digitized by Google

doorslaanden invloed verworven. Reeds in 1579 bestond hier eene hervormde gemeente, zoowel als te Mechelen, Herenthals en Turnhout. Doch, in die eerste beginselen, waren het meest arme lieden, die ter hervormde kerke gingen, terwijl de rijken zich ter zijde hielden; zoodat de Liersche gemeente de zware uitgaven niet kon bestrijden, die zij had moeten doen, in het aanzoeken der vrije godsdienstoefening, in het uitzenden van gezanten om predikanten te zoeken, enz. In de vergadering der Brabantsche kerken, te Antwerpen gehouden, hadden derhalve de dienaars en ouderlingen der Liersche gemeente de hulp hunner geloofsgenooten ingeroepen, en in hunnen naam, zoowel als in dien der andere kleine Brabantsche gemeenten, werd de bijstand der Hollandsche kerken, alsmede die der Vlaamsche hervormde gemeenten te Londen en in Duitschland gevraagd (1).

Doch in het jaar 1580 was die eerste toestand geheel veranderd. De hervormden, in bezit van de hoofdkerk en van de andere bedeplaatsen, versterkt door de uitwijkelingen, die in hunne geboorteplaats wederkeerden, kregen ook de openbare macht in handen.

In het jaar 1578 werden de Magistraten, die de pacificatie van Gent geteekend hadden, in meerderheid weder aangesteld, doch in 1579 werd Cornelis van Mechelen voorschepen, Jan Tesch, Cornelis Crieckaert, Jan van Steene, Jan Rombouts, Wouter Huyge en Jan van Ymerseel schepenen, in 1580, de drie laatsten door Hendrik Courtoys, Petrus Strijpen en door Ambrosius van Daelhem alias Huybrechts (2) vervangen, in 1581

(1) Dit blijkt uit een schrijven van 29 Juli 1579, door de predikanten te Antwerpen Joannes Cubus en Thomas Van Thielt, vroeger abt van St-Bernards, onderteekend, in het kerkelijk archief van Delft bewaard, en ons door den heer H. Q. Janssen, den schrijver der *Hervorming in Vlaanderen*, medegedeeld.

(2) *Ambrosius Huybrechts* gezegd *Daelhem*, wordt door sommige schrijvers opgegeven als zijnde van *Middelburg*. Zij voegen er bij, dat hij in 1571 auditeur was in Zeeland, en door den prins van Oranje als wethouder te Lier aangesteld werd. Wij denken, dat die Huibrecht niet van Middelburg, maar wel van Antwerpen was, daar op

Digitized by Google

eindelijk werd Jonkheer *Marcus Creticq*, een der bannelingen van Alva, die door het vonnis van den Bloedraad als de voornaamste sektaris wordt opgegeven, in plaats van Jan van Steen benoemd, en door de Staten tot Burgemeester aangesteld.

De hervormden waren hier geheel meester; doch behielden niet lang het bestuur. Parma, inderdaad, maakte meer en meer vorderingen en bedreigde onze stad. Steeds was men bedacht voor verraad, en op 15 Juli 1580 waren er groote beroerten, omdat men des avonds eene der stadspoorten opengevonden had.

Op 1 October kwam de prins van Oranje de bolwerken bezichtigen en woonde 's anderendaags de protestantsche preek bij. Den 16n was er opstand tusschen de bezetting, die, over wanbetaling klagend, de Markt met wagens afsloot en geld eischte, totdat een kolonel van Antwerpen kwam, en hen betaalde (1).

Op 22 Juni 1582 trok de Liersche bezetting naar *Aarschot*, om die stad te veroveren; doch de tijd der overwinningen was voorbij voor de Staatschen, en eerlang moest Lier zelf hun ontvallen.

Onder de talrijke gelukzoekers, die toen in den dienst der Staten waren, bevond zich een Schotsch edelman, welke eenige geschiedschrijvers *Lichfeld*, anderen *Lufeld* noemen, terwijl *Stratius* (2) hem *Jean Gray*, zoon van Milord *Gray* heet. Meer

de lijst der bannelingen dier stad onder Alva, een Ambrosius Huybrechts, procureur, voorkomt.

(1) De Staatsche soldaten werden zoo slecht betaald, dat zij hun eigen volk uitplunderden. Eene boerin, die met eenen korf appelen te Lier ter Markt reed, werd aangedaan door de soldaten. Daar zij voorgaf, dat haar dorp op tribuut zat en zij vrijgeleide had, kreeg zij voor antwoord van de aanvallers, dat zij niet betaald werden, en hunne handen en voeten niet konden eten. Zij gaf hun drie stuivers; doch op de Markt van Lier ontnam men haar nog de helft harer appelen. Willems, *Mengelingen*. Brief uit Antwerpen van 28 november 1581.

(2) Stratius, *Histoire des troubles du pays de Flandre*, Lyon 1584.

Digitized by Google

algemeen is hij bekend onder zijnen bijnaam : kapitein of kolonel *William Simple*.

Die man moest de verrader worden onzer stad.

Naar het voorbeeld van vele andere vreemde helpers, ging hij *Parma* te Poperinge in het geheim vinden. Hij gaf hem zijn inzicht te kennen, om door eene daad zijne genegenheid tot den koning te toonen, en verhaalde, dat hij het hopmanschap van Lier gekocht had, om de poorten dier stad te kunnen openen en aan de Spanjaards over te leveren (1).

Op 25 Maart 1582 kwam inderdaad William Simple hier bezetting houden met een vendel Schotten, waarover zijn broeder als luitenant stond; de verdere bezetting was samengesteld uit twee vendelen van het regiment van Heetvelde.

Door Parma was William Simple in betrekking gebracht met *Matthias Corvini*, een ervaren soldaat, die last had uit de bezettingen van Leuven, Namen en Philippeville zooveel manschappen te trekken, als hij noodig oordeelde, en zelf knoopte deze onderhandelingen aan met *Claude de Berlaimont*, heer van *Haultepenne* (2) die op 21 Juni 1581 het kasteel van Breda beklommen, en de stad overrompeld had. Op 24 Juni richtte hij eenen strooptocht tegen de omliggende dorpen, waarschijnlijk om den aanval op Lier voor te bereiden, en roofde er paarden en vee.

De Gouverneur van Lier, *Adolph Van Heetvelde*, welke Van Lom beschuldigt meer zwier te maken dan zijn gouvernement

(1) Strada, *De Bello Belgico*. — Wagenaar, *Vaderlandsche Historie*, D, VII.

(2) Claude de Berlaimont, was de jongste der vier zonen van den graaf de Berlaimont, die den verbonden edellien den naam van *Geuzen* toewierp, en later als lid des *Bloedraads* zulke treurige vermaardheid verwierf. De drie oudste zonen waren in den oorlog gesneuveld, de laatste heer van Haultepenne, had *Don Juan* bijgestaan bij het verrassen van het kasteel van Namen.

Digitized by Google

gade te slaan, had volle betrouwen in William Simple en ontving hem op 1 Augusti aan zijne tafel.

Simple verhaalde, dat de vijand eenen zijner adelborsten, dien hij voor geene 1000 dukaten wilde kwijt zijn, gevangen had, en hem tegen geen rantsoen wilde uitleveren. Hij vroeg daarom de toelating eene veldontdekking te wagen, om eenige vijanden in handen te krijgen, en zijnen gezel door uitwisseling te verlossen. Hij wilde terzelfdertijd op de omliggende dorpen het geld ontvangen, dat hem aangewezen was.

De Gouverneur prees dit voornemen en liet hem, tegen zeven uren des avonds, met een dertigtal Schotten en zeven Staatsche soldaten met eenen tamboer langs de Leuvensche poort uittrekken. Na eenen marsch van eenige uren, gebood Simple stil te houden, en deed de kerk van Heist-op-den-Berg openen, om er zijne manschappen te laten rusten. Nauwelijks in de kerk, vielen de Schotten op de zeven Staatsche soldaten en bonden hen met koorden, terwijl Simple zich naar de bestemde plaats begaf, waar d'Haultepenne met de verzamelde Spaansche troepen hem wachtte. Voorafgegaan van de gebonden soldaten, naderde Simple omtrent drie uren 's morgens de stad, en gaf zijne aankomst door een overeengekomen teeken te kennen aan zijnen broeder, die in stilte de in de stad geblevene Schotten, in de hoofdwacht op de Kluizeplein, vereenigd had. Deze begaf zich naar het stadhuis en vroeg aan den schepen *Cornelis Crieckart*, die de nachtwacht had, dat men de poorten voor den kapitein Simple zoude openen.

Crieckart, zonder argwaan, willigde dit verzoek in.

Hij verliet zich op de Schotten, die lang getrouw gediend hadden, onder anderen te Aalst en te Aarschot, en vooral op de sterkte der poorten, die met drie winketten achter elkander sloten. Vergezeld van eenige burgerwachten, begaf hij zich naar de Leu-

Digitized by Google

vensche poort, en ging met den poortier tot aan het laatste winket, de andere achter zich gesloten houdend.

William kwam op het bolwerk tot bij hen, doodde den poortier en kwetste Crieckaert zoo zwaar, dat deze zich terugtrok en niet verder gaan kon, dan tot aan den Pettendonk, waar zijn lijk gevonden werd.

Zoodra Simples broeder dit zag, viel hij met zijne Schotten op de Liersche burgerwachten, overmeesterde en opende de verschillende poorten, en liet William Simple en zijne Schotten, d'Haultepenne en zijne Spanjaards binnen. Hun inzicht was overigens, gelijk de luitenant later bekende, indien men hun de sleutels geweigerd had, ze bij den gouverneur met geweld te bemachtigen, en hem te dooden.

Intusschen had een der Staatsche soldaten, *Anthonis Cray*, zijne banden losgetrokken, was nabij Franschmanstoren de rivier overgezwommen, en kwam langs den Moldijk en de Werf in de stad geloopen, om alarm te geven, en de burgers te wapen te roepen.

Simple drong met zijne Schotten en de Spanjaards, die zich als vriend hielden, de stad binnen, tot op de Hooge Brug. Daar vroeg hem *Adriaan Van Buyten*, luitenant der wijk, welke beroerte er was. Simple antwoordde, dat het een valsch alarm was; en, op de vraag van Adriaan, waar dit plaats had, « nabij de Leuvensche poort, » zegde Simple. Doch, daar Van Buyten uit zijn huis kwam met zijne wapens, sloeg Simple hem met zijnen sabel op het hoofd, zoodanig dat, indien de burger den slag met zijnen stootdegen niet geweerd had, hij dood ter plaatse zoude gebleven zijn : hij ontkwam het echter niet zonder zware wonden.

Tot daar gedroegen de Schotten en Simple zich als vriend, en losten hunne kolven zonder lood. Maar toen men zag dat Simple zich vijandelijk toonde door *Van Buyten* te treffen, en toen men

Digitized by Google

de trompetten hoorde, begonnen de burgers het verraad gewaar te worden en wilden zich ter markt, hunne verzamelplaats, begeven; doch het was te laat. De Schotten en de vijanden hadden reeds de hoeken der straten bezet, en de ruiters renden door de stad, zoodat alle tegenstand onmogelijk was. De burgers moesten de vlucht nemen, hunne huizen, vrouwen en kinderen aan hunne wreede vijanden overlatend. Dezer wraak, op eene weerlooze bevolking, die zelfs geenen tegenstand had geboden, overtrof alle denkbeeld. Zonder eerbied voor eenigen godsdienst, hetzij Katholiek hetzij Hervormd, werkten zij hunne woede uit op geestelijken zoowel als op wereldlijken, spaarden noch kinderen, noch maagden, noch vrouwen, noch weduwen; mishandelden en verkrachtten de eenen en de anderen, zoodat noch beggijnen, noch nonnen, noch kloosterdames, noch dochters van hunne helsche inzichten verschoond bleven. Onder andere wreedheden vermoordden zij *Maria Vetters*, overste van het gasthuis. Vele burgers hadden zich van de wallen laten vallen en waren de vesten overgezwommen, om aan de mishandelingen te ontsnappen, die op de vrouwen en kinderen vielen, zoodanig er twee of drij honderd ellendig mishandeld en afgemaakt werden.

De gouverneur *Van Heetvelde*, die in het Karthuizersklooster woonde, ontsnapte in zijn hemd, en geraakte in een schuitje het water over. *Hendrik Van Dornhoven*, secretaris der stad gedurende twee en dertig jaren, en die vroeger voor zijne gehechtheid aan het Spaansche Bestuur beschuldigd werd, verloor het leven, en een Spanjaard, *Alonzo Lopez*, die zich bij de Staten aangesloten had, en gekwetst in de stad lag, werd door zijne ommeedoogende landgenooten met één been aan de galg gehangen, en later werd zijn lijk in vier deelen gekapt, en de stukken aan de

Digitized by Google

stadspoorten opgehangen (1). De Antwerpenaren haalden later die akelige tropheën weg, en bezorgden eene eerlijke begraafplaats aan den krijgsman.

Die verrassing van Lier door de Spanjaards heet in onze plaatselijke geschiedenis : De Spaansche Furie. Gedurende verschillende dagen werden de huizen geplunderd, de heilige plaatsen en kerken *gevioleerd en omver gesmeten* (2), het Raadhuis ingenomen, de oude oorkonden andermaal verscheurd en verstrooid ; en nadat men de burgers van alles beroofd had, werd de stad met eene brandschatting of oorlogscontributie van 135 duizend gulden geslagen.

Die brandschatting werd verdeeld als volgt :

Markt en Antwerpstraat.....	19,987.18
Antwerpsch Nieuwland.....	3,174.00
Ruisbroekstraat.....	15.150.00
Berlarij.....	6,093.00
Bruul.....	6,812 00
Beggijnhof.....	12,039.09
Lisperstraat en Nieuwland.....	22,626.05
Strijpensveld (Kluize- en Lindenstraten.....	3,802.19
Eekel- en Beggijnenstraten.....	4,848.11

(1) Van het verraad van Lier verscheen een gelijktijdig verhaal, getiteld : « *Brief discours de la trahison advenue en la ville de Liere, en Braband, par un capitaine escossais nommé Guillaume Simple, qui estant illec en garnison, l'a livrée és mains de l'ennemy en l'an 1582, le 2e jour d'Aougst. Servant d'exemple et advertissement a tous ceux que veulent resister a la tyrannie Espaignolle. L'an MD.LXXXII* — Dit werkje komt op geene openbare boekerij voor, en is uiterst zeldzaam Wij kochten er een welbewaard exemplaar van op eene verkooping van Olivier, te Brussel, op 8 April 1872.

(2) Zoo spreekt letterlijk het dagregister der abdissen van Nazareth volgens een uittreksel van Avontroodt. Het is overigens bekend dat zoowel de Spaansche soldaten de kerken plunderden als de Duitschen of Schotten. Te Mechelen, onder anderen, werden de kunstschatten der kerken door de Spanjaards vernield.

Digitized by Google

Mechelstraat en Nieuwland	12,718.10
Vischmarkt, Moesdijk, Kerkstraat.....	8,336.00
Rechte- en Berlaarstraten...	19,503.00
	135,091.12

Om een denkbeeld te geven van den ellendigen toestand der burgers, is het voldoende het voorbeeld aan te halen der weduwe van den Schepen *Cornelis Crieckaert*, die in de verrassing dood bleef. « Ik werd, zegt zy, beroofd van al myne adelyke goederen, » en moest een rantsoen betalen van *500 gulden*, dat ik aan » myne vrienden ontleende, zonder dat er my iets overbleef om » met myne kinderen van te leven. » De abdis van Nazareth, meest van haren kant 1,850 gulden storten om eenige religieuzen te lossen.

Zoo viel, op 2 Oogst 1582, de stad Lier weder in de handen der Spanjaards, en het Spaansch bewind werd met al zijne onverdraagzame strengheid hersteld. Al de Hervormden moesten andermaal de stad verlaten, en hunne goederen werden aangeslagen en verbeurd verklaard. De Protestantsche predikanten *Christiaan Van de Wouwer* en *Joannes Schijne* uit Lier verjaagd met hunne huisvrouwen en kinderen, die zij met hooge rantsoenen moesten vrijkoopen, vloden naar Antwerpen en bekwamen er van het Magisstraat eenigen onderstand.

De weduwe van Cornelis Crieckart vestigde zich insgelijks in die stad, en vroeg de toelating van het Magistraat, om eene Latijnsche school te mogen openen, door de medehulp van zekeren jonkman, die meer dan zeven jaren als ondermeester gediend had onder haren man, welke als « *een goet ende vroom patriot voor het Vaderlant zijn bloet gestort ende leven gelaten had* (1). »

(1) Beide stukken uit het archief van Antwerpen herkomstig, zijn wij aan de dienstwilligheid van den heer VAN DEN BRANDEN, schrijver van het schoone werk « *Geschiedenis der Academie van Antwerpen*, » verschuldigd.

Digitized by Google

De uitwijkelingen van Alva's tijd, eenen oogenblik teruggekeerd, moesten weder den weg der ballingschap inslaan (1), en *Avontroodt* berekent op niet minder dan vier honderd, het getal familiën, die, uit hoofde van geloofszaken, onze stad verlieten. Zeker is het althans, dat de bevolking meer dan een derde verminderd was (2).

(1) De namen *Crieckart*, *Tesch*, *Creticq*, die onder de Staten als Schepenen dienden, hebben wij later niet meer gevonden in onze stad.

(2) *Avontroodt* beweert, dat zich tusschen de uitwijkelingen ook de familie *Huyge* of *Huygens* bevond, uit welk geslacht de vermaarde dichter *Constantyn Huygens* en de beroemde wiskundige *Christiaan Huygens* gesproten zijn. Zoude wellicht *Wouter Huyge*, Schepen van Lier in 1579, de stamvader zijn van dit vermaard geslacht? De laatste afstammeling der familie Huygens, in Holland, was Mev. *Bangemans-Huygens*, wier gemaal gezant der Bataafsche Republiek in Denemarken werd. De afstammelingen van de leden der familie Huygens, die niet uitgeweken waren, en Lier bewoonden, konnen hunne rechten in hare ervenis niet doen gelden, bij gebrek aan bewijs van hunne filiatie door akten.

Twee andere familiën, thans nog in Holland bestaande, en van Liersche uitwijkelingen afstammende, zijn de familie *De Bie* of *De Bije* en *Van Beusecom*.

Om een denkbeeld te geven van het getal uitwijkelingen van Lier naar Noord-Nederland en vooral naar Zeeland, diene de volgende lijst van Lierenaars, die zich in de stad Middelburg als poorters lieten opschrijven. Zij werd ons door M.r *J. H. De Stoppelaar*, voorzitter der rechtbank en archivaris van Middelburg, medegedeeld :

1571. 3 July, Gommer Cock, van Lyere, swaertvagere. In 1556 was een Gomm. Cockx, gildeknaap der Halle.
1574. 8 Mei, Michyel Janss., van Lyere.
1577. 14 Mei, Hans Strypen, van Liere, droochscheerder. In 1580 was een Hendrik Strypen, schepen.
1578. 22 April, Gommer Rommens, van Liere, scrynwercker. In 1565 was een Jan Rommens, schepen.
1589. 4 July, Pieter Verelst, van Liere, cleermaeker.
1593. 12 October, Hans van Hiele, van Lier, sydewercker.
1593. 19 October, Hans van Dapel, van Lier, cleermaker.
1596. 24 September, Jeronimus Roose, van Lier, fruytenier.
1598. 28 April, Franchoys Vermylen, van Liere, backer.
1598. 18 Augustus, Hans Verheyen, van Liere in Brabant, backer.
1599. 9 February, Hans Roote, van Liere in Brabant, tapper.
1599. 11 Mei, Cosmus van Hiele, van Liere, vettewarier.
1600. 21 Maart, Jasper van Hove, van Liere, oude cleermaker.
1600. 9 Mei, Lieven de la Dale, van Liere in Brabant, schryver op een schip van oorloghe.

Digitized by Google

Gedurende eenige weken bleef de stad in de militaire macht, totdat eene ordonnantie van 25 Oogst door Parma verleend, eenige verzachting bracht. De burgers, die nog geen rantsoen betaald hadden, werden vrijgesteld, en aan de soldaten werd bevolen de geroofde voorwerpen weder te geven (1).

Op 7 September vertrok *Matthio Corvini*, de nieuwe Stedevoogd, met zijne soldaten, beladen met den buit, dien zij op de stad gemaakt hadden. Zij werden vervangen door 800 Italjanen, die aan de uitgeplunderde burgers nieuwe kwellingen deden ondergaan; doch op 3 October vertrokken deze insgelijks met eenige Duitschers die ook hadden medegewerkt tot het innemen der stad, en eindelijk op 23 December verlieten ons de Schotten, die Lier hielpen verraden.

Wat *Simple* betreft, kort na zijn verraad, was hij naar Namen vertrokken, om den Prins van Parma te groeten. Vandaar toog hij naar Spanje, waar hij volgens eenigen, door den Koning rijkelijk beloond werd, doch waar men, volgens anderen, integendeel weinig acht op den verrader sloeg. De dienst, dien hij had bewezen, was overigens niet gering. Lier was niet zeer groot, doch zeer sterk; en een beleg der stad, zoude, volgens een schrijven van Parma aan den Koning, veel bloeds en niet minder dan één miljoen gulden gekost hebben, wat voor de uitgeputte Spaansche kas wel de zwaarste moeielijkheid was.

De Staatschen wreekten zich op kapitein Simple, door er puntdichten op te maken :

HY WAS GEEN SIMPEL SCOT, DAN EEN SCHALCKE BOEVE,
DIE LIER VERRIET TOT DES CONINGS BEHOEVE.
CAPITEIN SEMPEL D'EERSTE SCOTS VERRAEDER IN NEERLANT.
OVERVALT LISTICH DEUR VERRAET DE STADT LIER IN BRABANT.

(1) *Actboek*, III, B. 145.

Digitized by Google

Het verlies van Lier baarde eene algemeene verslagenheid in de deelen van het land, die het nog met de Staatschen hielden. De prins van Oranje bevond zich met den hertog van Alençon, aan welken men de regeering des lands opgedragen had, te Brugge, toen hij die tijding vernam. De garnizoenen van Antwerpen en Mechelen werden aanstonds versterkt, en de troepen van Alençon deden in September eene poging, om Lier in het nauw te krijgen door de Nethe af te sluiten. Zij namen het kasteel van *Eekhoven* onder Rumpst in, bezetten Duffel, en verboden alle gemeenschap met de vijandige stad. Zekere *Lijsken Struyven* werd door het Magistraat van Mechelen tot acht dagen water en brood verwezen, omdat zij zonder paspoort naar Lier was gegaan, en verschillige brieven en geheime boodschappen had medegebracht (1).

Die maatregels hielpen weinig, de partij der Staatschen verloor steeds meer grond. Door Alençon dachten zij de hulp van Frankrijk te winnen; doch, in plaats van eenen beschermer, vonden zij eenen verrader. Alençon wilde als alleenheerscher optreden, en daarom de voornaamste sterkten en vooral Antwerpen overmeesteren. Hij liet in die stad het gerucht verspreiden, dat hij Lier wilde belegeren, verzamelde al zijne troepen, maar viel integendeel op Antwerpen zelf (17 Januari 1583). De burgers echter verdedigden zich moedig, en versloegen de Fransche ruiters, die in die *Fransche Furie* meer dan 1500 man verloren.

Die mislukte aanslag verzwakte weder de Staten, en toen bleek het, van welk groot belang het bezit van Lier voor Parma was.

Van de verwarring gebruik makende hield onze Spaansche bezetting onophoudend strooptochten en verontrustte Antwerpen. Op 27 Januari, om twee uren 's nachts, gelukte het aan de

(1) Azevedo, D.VI.

Digitized by Google

Malcontenten uit Lier, om de schans van Borgerhout te bemeesteren. Zij overrompelden de zwarte ruiters der Franschen, doodden er tien of twaalf van, anderen zeggen allen, en vertrokken maar na de schans vernield, en 112 huizen van Borgerhout verbrand te hebben, eenen buit van 200 paarden naar Lier medevoerende (1).

In de Scheldestad voerde de vermaarde PHILIPS VAN MARNIX VAN ST-ALDEGONDE, in 1583 tot buiten-burgemeester aangesteld, het bevel. Hij begreep aanstonds, welk gevaar de tegenwoordigheid der Spanjaards binnen Lier, dat, gelijk Bor zegt, « Antwerpen op den neus lag » opleverde. Door hunne tochten beletten zij de fourageering, en een kapitein der Antwerpsche burgerwacht viel hun zelfs in de handen, en werd met eenige manschappen gevangenaar Lier gebracht (2).

Reeds hadden de Antwerpenaars, om de aanvallers van alle standpunt in de nabijheid van hunne stad te berooven, in het begin van 1583 de abdij van St-Bernard afgebrand, in de Oogstmaand de huizen van Bouchout, Hove, en de kerk van Vremde vernield ; in Januari 1584 besloot Marnix eenen aanval op Lier te wagen.

De bezetting van Lier bestond toen uit twee vendelen Italjanen, en een vendel Duitsche voetknechten. Tusschen twee Italiaansche kapiteins was twist ontstaan. Een van hen knoopte onderhandelingen met Marnix aan, ontving eenig gereed geld, en beloofde de stad te leveren in den nacht van 18 Januari 1584. Marnix naderde met eene legerbende; doch de nacht was zoo duister, de wegen waren zoo slecht, dat de dag reeds aanbrak, toen hij vóór Lier verscheen. Gelukkig voor hem. De Italjanen hadden het ontwerp verraden,

(1) MERTENS en TORFS, D. V. Op 18 October 1583 ontvoerde het Liersch garnizoen een deel vee, dat van Antwerpen op eene schuit naar Mechelen ging.

(2) MERTENS en TORFS, D. V.

Digitized by Google

vier benden ruiters binnen gelaten, en tusschen de twee poorten eene hinderlaag gelegd. Marnix ontdekte de list, en toog terug. Toen deden de Spanjaards uit Lier eenen aanval, Aldegonde snelde toe, stelde zijne mannen in slagorde en een gevecht ving aan, dat weinig uitslag leverde, doch aan menigen soldaat het leven kostte, waaronder de kapitein *Leoninius*, zoon van doctor *Leoninius*.

De strooptochten namen dan weder aan. De Staatschen meer en meer in het nauw gezet, verwoestten geheel den omtrek van Antwerpen, verbrandden de kerk van Brocchem (Juni 1584), verwoestten Duffel (Augusti), legden de kerk van Heist-op-den-Berg in asch (20 Februari 1585.) Doch niets kon hunnen val beletten. In Juli 1584, hadden de Staatschen hun garnizoen uit Herenthals moeten trekken, in Augusti veroverde Parma Dendermonde; Gent deed afbreuk in September, Brussel en Mechelen hielden tot in Maart en Juli 1585. Antwerpen weerstond nog geheel alleen gedurende eene maand; doch op 16 Augusti moest de stad zich overgeven, en met haar viel het laatste bolwerk der Nederlandsche onafhankelijkheid in de Zuider-Provintiën. De val van Antwerpen werd hier door het verlichten van kerktoren en kerk op 21 Oogst gevierd.

Digitized by Google

TWAALFDE HOOFDSTUK.

DE BEROERTEN.

IV. De Spaansche Heerschappij hersteld.

(1582-1599).

Lier door Commissarissen bestuurd. — Het Magistraat hersteld. — De kerken geopend. — Ellendige toestand der stad. — Breda en Hoei verrast. — De *Liersche Furie*. — De bespieders. — De verrassing. — Gevecht op de Markt. — Don Alonzo in de Lisperpoort. — Aankomst der Antwerpenaars en Mechelaars. — De stad heroverd. — Belooningen en herinneringen. — De processie der Furie. — Einde der XVI• eeuw.

Lier, door verraad onder het Spaansch beheer wedergebracht, bleef gedurende eenige maanden van zijne plaatselijke instellingen beroofd, en door twee raadsheeren, *P. Malcote* en *Philips Vuesels*, als buitengewone Commissarissen des Konings bestuurd. Die toestand duurde tot in Januari 1583, wanneer de Prins van Parma, bij gesloten brieven, nieuwe Magistraten aanstelde, en de schout *Willem Brandt*, door de Staatschen afgesteld, in zijne bediening herplaatst werd.

De kerken had men, aanstonds na de inkomst der Spanjaarden, aan de Roomschen wedergegeven. Op 12 Oogst 1582 werd de eerste mis in St-Gommar gevierd, op 16 December kerk en kerkhof herwijd, op 25 December het herstelde hooge altaar ingezegend, op 13 Januari 1583 St-Pieterskapel, en op 20 Maart

Digitized by Google

St-Jacobskapel gereconciliëerd. De reliquiën van St-Gommar, gedeeltelijk uit den beeldstorm gered, werden na 1582 vergaderd, in een klein eiken kistje, door *Gielis Brabants* vervaardigd, gesloten, en voorloopig in de kerk bewaard tot op de Octoberdagen 1587, wanneer de bisschop van Antwerpen *Livinus Torrentius* of *Van der Beke*, tot een nieuw onderzoek of visitatie der H. Overblijfsels overging (1). Na eene algemeene processie, werden de reliquiën in hunne oude bewaarplaats teruggebracht.

De vroegere staat van zaken was dus hersteld; doch aan 't lot der burgers kwam geene beternis. Door den oorlog, de brandschattingen en plunderingen uitgeput, moesten zij nog onophoudende krijgslasten dragen, en de Spaansche bezettingen deden de inwoners nog meer overlast aan, dan de Staatschen. Op 16 Maart 1583 dreven het de Spaansche ruiters, Italjanen en Duitschers, die hier lagen, zooverre, dat zij de huizen afbraken om het hout te verbranden, de winkels beroofden, en in vollen dag het vleesch van de banken haalden. Aan nijverheid en handel viel er niet meer te denken: die hadden bij het begin der beroerten de wijk genomen naar Engeland en Duitschland, en het weinige, dat er nog overbleef, werd door den onophoudenden oorlog gedood. Zoowel uit onze stad als uit de anderen, was een groot getal nijveraars vertrokken, en de beroerten hadden zoo noodlottig op den toestand onzer stad gewerkt, dat de bevolking een derde verminderd was. De doopregisters, in 1583, geven ten hoogste 200 geboorten

(1) Eenige der teruggevondene reliquiën werden echt verklaard, andere voor twijfelachtig gehouden, als gebracht door personen, van welke men geen getuigenis onder eede genomen had. Deze laatste, in een fijn doekje gewonden, werden ter zijde gelegd. Al de beenderen in eenen groenen zijden doek gedaan, werden door een hertenvel omwonden, en in eene nieuwe houten kas geplaatst. Zie verder: *Leven van St-Gommar*, door P. Deckers.

Digitized by Google

per jaar op, wat met eene bevolking van omtrent 6,000 zielen overeenkomt, terwijl onze stad in 1526, omtrent 9,000 inwoners telde.

In onzen omtrek en in de Kempen, zag het er nog akeliger uit. Geen boom, geen lusthof, geene hoeve stond nog recht. De abdij van Nazareth lag in asch, het slot de *Anderstad* was gedeeltelijk afgebrand (5 April 1585).

De vroeger zoo bloeiende dorpen waren niets meer dan puinhoopen. Hove, Bouchout, Vremde, Duffel, Heist-op-den-berg, waren geheel of gedeeltelijk neergeblaakt. De inwoners waren of gesneuveld, of in de steden gevlucht. Santhoven telde nog veertig huisgezinnen, Herenthout nog zestien, die zich in de kerk verscholen hielden, Voorschooten, thans Viersel, stond geheel verlaten. Het geleek uren verre eene woestenij, waarin de dolle honden en de wolven zich zoodanig vermenigvuldigden, dat zij tot de steden naderden, en vee en menschen aanrandden en verscheurden (1). De levensmiddelen waren nooit zoo schaarsch geweest, en nooit had men in ons land zulke gruwzame ellende beleefd.

Te midden van zooveel lijden kwam een gevoelige slag onze stad nog treffen. Na de inneming van Antwerpen hadden de Spanjaards hunne veroveringen niet voortgezet, *Parma* werd naar Frankrijk gezonden en Noord-Nederland behield zijne onafhanke-

(1) De *wolven* waren, nog in de twee volgende eeuwen, een gevaar voor onze streken; elk dorp had eenen *wolfjager*, en betaalde premiën, voor het dooden dier gevaarlijke geburen. In de rekeningen van Lier der verledene eeuw, komt een bijzonder kapittel uitgaven « van wolven » voor. De premie bedroeg 12 stuivers voor eenen grooten wolf, en de helft voor eenen jongen. In 1750 werden elf wolven en vijf jongen aangeboden. In 1765, betaalde de stad 5 gulden 18 stuivers premiën voor veertien wolven, en in 1776, dus minder dan eene eeuw geleden, werden nog voor vijf wolven, waaronder twee jongen, premiën gegeven. Welk verschil met onze omstreken van heden, waar nauwelijks nog een haasje of een konijntje te vinden is. In de jaren 1780, 1786 en 1788, werden er geene wolven meer aangegeven.

Digitized by Google

lijkheid. Zijne legers bedreigden gedurig de Kempen en de omstreken van Antwerpen en Lier : in 1589 op 26 Mei drongen zij tot *Wommelgem* door, en verbrandden de kerk en den molen. In 1590 behaalden zij een grooter voordeel : door de krijgslist van het vermaarde *Turfschip*, was *Karel van Heraugière*, aan het hoofd van weinige soldaten, in die stad gedrongen, en had het kasteel verrast.

Karel van Heraugière, ook *Artesin* genoemd, was een Waalsch edelman geboortig van Kamerijk, die zich inden dienst der Staten, vooral bij het beleg van Sluis, onderscheiden had. Het verrassen van Breda, waar hij ter belooning als gouverneur werd aangesteld, had hem eene zekere faam verworven, die nog vergrootte, toen hij tusschen den nacht van 4 en 5 Februari 1595, het kasteel en de stad *Hoei*, op de Maas in het land van Luik gelegen, overrompeld had; men heette hem den stedenwinner, *le presneur de villes*. Om Hoei in te nemen, had hij de vesting doen bespieden door *Gillis Wits*, gezegd de *Muller*, of de *Molle*, geboortig van Overijsche, in Brabant, die met de hulp van *Hendrik Voersen*, een inboorling van Hasselt, bijgenaamd *Crevesse* omdat hij te Hoei in de *Kreeft (Ecrevisse)* woonde, de soldaten van Heraugière binnen liet. Door de Spanjaards en de Luikenaars belegerd, kon Heraugière maar eene maand zijne overwinning bewaren, en moest, na een bombardement van acht dagen, de vesting overleveren. Hij en zijne manschappen mochten met vliegende vaandels uittrekken ; doch de arme inwoners van Hoei moesten het met het verlies hunner vrijheden bezuren (1).

Intusschen oorloogden de Spanjaards onder den nieuwen landvoogd *Fuentes* in Frankrijk, en belegerden Kamerijk, dat door de Franschen bezet was. Om die oorzaak had men de bezettingen der

(1) *Histoire de Huy*, par LAURENT MELART.

Digitized by Google

verschillende sterkten verminderd, Mechelen, Aarschot, Diest van alle garnizoen beroofd, terwijl het kasteel van Antwerpen maar door eenige veteranen bewaard werd.

De Staten van Holland achtten het oogenblik voordeelig om eenen onverwachten aanval te doen. Lier werd tot mikpunt gekozen. Vandaar kon men de omliggende steden bedreigen, en Fuentes dwingen om zijne krijgsbedrijven op te geven.

De uitvoering van dit ontwerp werd aan Heraugière opgedragen. Dit wapenfeit draagt in onze plaatselijke geschiedenis den naam van : *Liersche Furie van 14 October 1595.*

Twee personen *Martin de Mulder* (1) en *N. Wagemans*, die onze stad lang bewoond hadden, werden in bedelaars met Lazaruskleederen aan, naar Lier gezonden om de sterkte der bezetting en de ligging af te spieden. Men vernam, dat er zich bij de Mechelpoort een onafgewerkt ravelijn bevond, en de bezetting enkel bestond uit een vendel Spanjaards, onder kapitein *Don Alonzo de Luna y Carcamo*, sedert 9 November 1593 gouverneur der stad, en eene compagnie Walen, onder het bevel van den Spanjaard *Johan Chacon*. Heraugière vereenigde een legerkorps van omtrent 800 voetknechten, oude en uitgekozen soldaten, uit de garnizoenen van Breda, Heusden, Geertruidenberg, Bergen-op-Zoom en Willemsstad, en 120 ruiters. In den avond van 13 October 1595 bevonden zich die manschappen te St-Job-in-'t Goor vereenigd, en eer de dag van 14 October aanbrak, stonden zij voor den Lierschen wal. Alles sliep in de stad, een enkele schildwacht *Teysken*, trachtte zich door fluiten en zingen de eentonige uren te verkorten. Om vijf uren werd hij afgelost, en door *Koenraad Peer* een kloeke gezel vervangen; doch reeds

(1) Waarschijnlijk dezelfde als *Gillis de Muller*, waar de *Histoire de Huy* van spreekt. Deze Muller woonde in alle geval de verrassing van Lier bij.

Digitized by Google

waren de vijanden in de plaats. Met ladders hadden zij het ravelijn beklommen, de grachten doorwaad over de grondvest van den muur, die beneden heel dik en breed was, vielen Coenraad onverwachts op het lijf, en lieten hem voor dood liggen.

De voorhoede, onder kapitein Van Boetselaer, overweldigde de wacht der Mechelpoort, anderen die der Antwerppoort, kwetsten eenige burgers en sloegen *Hans Ketelaer* dood. Doch *Koenraad Peer* was tot bewustzijn weder gekomen; hij ging naar de hoofdwacht tegen het stadhuis, gaf het alarm aan burgers en soldaten, en wekte nog in het naar huis gaan de burgers in de Rechtestraat. De Staatschen braken intusschen de poorten open, en lieten het leger van Heraugière binnen.

Bij de Antwerpsche en Mechelsche binnenpoorten, wachtten hen eenige burgers, in haast vergaderd. Een klein gevecht werd geleverd; doch, bevreesd van omsingeld te worden, trok de gouverneur don Alonzo met een zestigtal soldaten toegesneld, terug naar de Markt. Daar werd gedurende vier uren hardnekkig gestreden.

Reeds waren vijf burgers, vijf Spanjaards en vier Walen gesneuveld, toen don Alonzo den aftocht naar de *Lisperpoort* beval, te dien tijde een groot sterk gebouw met gewelfde kamers, en voorzien van twee verhevene torens.

De sergeant *Diego Mattheo* had er reeds twee vaatjes buskruit, een kanon en een deel kogels heengevoerd. Don Alonzo deed de huizen van het Lispersch Nieuwland en den H. Geestmolen in brand steken, het groot Spui afsluiten, en het vaandel des Konings op het dak der poort planten.

Op de Markt duurde de strijd nog eenige oogenblikken; doch de burgers moesten voor de overmacht wijken, en namen de vlucht, vooral toen er brand uitborst in het huis *Rome*, nevens het Groenhuis, op de Markt en in het hulpstraatje, tusschen de

Digitized by Google

Antwerpsche en Mechelsche-binnenpoorten. Heraugière volgde de bezetting naar de Lisperpoort, en vatte stand bij de Lisper-binnenpoort; doch hij werd onthaald door het musketvuur der Spanjaards, en kon overigens geen tweehonderd man meer verzamelen. De soldaten, de stad reeds gewonnen wanend, begaven zich aan het rooven en plunderen, vielen in huizen en kerken, bestormden het Karthuizersklooster, dat tot hiertoe gespaard was gebleven, en verwoestten het geheel. De groote kerk werd opengebroken, de beelden nogmaals afgeworpen, de cieraden geroofd en de reliquiën van St-Gommar werden ontdekt, verstrooid en ten gronde geworpen, waar zuster *Elizabeth Verdussen*, gasthuisnon, ze opraapte en ten huize van pastor *Michaël Borchout* in bewaring stelde.

Die roofzucht der soldaten was hun verlies. Don Alonzo had van den eersten oogenblik naar Antwerpen en Mechelen om hulp gezonden. *Francesco Angeli*, Italjaansch ingenieur, te Lier gevestigd, kwam vroegtijdig te Antwerpen aan. Daar baarde de tijding eene groote opschudding. De eetwaren stegen in prijs, de burgers riepen dat hunne *schapraai* gesloten was, daar zij uit Lier hunne boter en groenten trokken, en namen het kort besluit hunne naburen ter hulp te snellen. De burgers schaarden zich onder het geleide van *Antheunis Van Berchem*, *Jacob d'Assa*, *Gillis de Mera*, Jonkheer *Anselm Van den Cruyce*. Bij hen voegden zich 250 veteranen der bezetting onder de kapiteins *Det*, *Castro* en *Violar*. Aan het hoofd der kleine krijgsbende, ruim 300 man sterk, stelde zich *Gaspar Mondragon*, in afwezigheid zijns vaders stedehouder van Antwerpen. De hulpbenden der Antwerpenaars beliepen omtrent 2000 man.

Tachtig schutters van Borgerhout, Dambrugge en Deurne, trokken, onder bevel van *Joost Robijns*, schout van Borgerhout, vooraf, met last door renboden don Alonzo te verwittigen van de nakende hulp.

Digitized by Google

Omtrent acht uren was de andere bode van den Lierschen gouverneur te Mechelen aangekomen. Aanstonds werd het volk te wapen geroepen, en de burgerwachten, onder *Nicolaas Van der Laen*, heer van *Hagelstein*, tresorier der stad, *Joris Van der Laen* zijnen broeder, communemeester, hoofdmannen der Kruis- en Handbooggilden, togen naar Lier, vergezeld van eenige soldaten onder *Gillis Rombouts*. Zij waren meer dan 900 man sterk.

Bij de *Anderstad* staken zij op twee groote schuiten, die men *beeren* noemde, de rivier over, en voegden zich op de Donk bij de aankomende Antwerpenaars. Don Alonzo deed hun de Lisperpoort openen; en, omtrent een uur namiddag, drong de legermacht in drie kolonnen de stad binnen. De eerste overviel eenige soldaten, die bij de Lisperbinnenpoort wacht hielden, en achtervolgde hen tot op de Markt; de tweede drong langs de Ruisbroek- en Kerkhofstraten tot op de Vischmarkt, waar de vijand eene wijle stand hield; de derde bemeesterde het Karthuizerskloosterk.

De Staatsche soldaten in de stad verspreid, verbijsterd door dien onverwachten aanval, boden weinig wederstand. Een tiental stelden zich in tegenweer, en kwetsten twee burgers van Mechelen. De anderen vluchtten naar de Leuvensche- en Molpoort, die zij gesloten vonden, en sprongen, zoowel ruiters als voetgangers, van de vesten in de rivier. Velen verdronken, terwijl anderen in de straten achterhaald en afgemaakt werden. Héraugière gelukte er in te ontsnappen, en bereikte, op een boerenpaard, met luttel manschappen Breda (1). Ten drie uren namiddag was de zege bewerkt en Lier herwonnen.

(1) Eenigen verhalen, dat *Héraugière* in het wedernemen van Lier is omgekomen. Dit is eene dwaling. Hij bleef nog tot in 1606 gouverneur van Breda, en stelde nog in Sprokkelmaand 1599 met den burgemeester *Montens* eene hinderlaag voor de Spanjaards; doch die onderneming had geene gevolgen. (*Beschrijving van Breda*, door Van Goor.)

Digitized by Google

Die nederlaag kwam aan de Staatschen duur te staan. Al de paarden waren verloren, en ongeveer 500 man gesneuveld. Hunne lijken werden begraven tusschen de Molpoort en de Balie, waar men nog, in Mei 1832, bij het opwerpen der nieuwe vesten, 150 bekkeneelen der overweldigers van Lier ontdekte. Bittere verwijtingen gingen tegen Heraugière in de Noordelijke Provinciën op ; doch hij wist zich vrij te pleiten, door de nederlaag op de al te groote begeerlijkheid zijner soldaten te schuiven, waarop een geschiedschrijver het volgende versje toepast :

> Die na den buydt bestaet te grabbelen voor den tyt,
> Wordt d'overwinningh haest weer uyt syn handen quyt.

De voornaamste aanvoerders der Staatschen sneefden. De kapiteins *Van Boetselare* en *Van den Broeck*, de lieutenants-kapiteins *A. Van Buren* en *Van Dorpe*, de lieutenants *Voet* en *Gyzelaers*, de vaandrig *Grenu* en vele anderen. *Hendrik Voersen* van Hasselt, die Hoei hielp innemen, werd gekwetst en verdronk in de vesten. De Hoeienaars pasten op hem het spreekwoord *Asinus ad Lyram* toe, om te zeggen dat niet alle verrassing gelukt.

Het verlies, van de zijde der Spanjaards wordt op een veertigtal soldaten berekend, in de eerste gevechten gedood. Van de Liersche burgers werden er enkele gemist : *Peeter van Tongerloo*, alias *Perre*, oud-schepen en rentmeester, *Jan Ketelaer* en twee, drie anderen. De Antwerpenaars en de Mechelaars hadden geene verliezen te betreuren; twee Mechelaars *Steven Servranckx* en *Bartholomeus Van Oevere* werden slechts licht gekwetst.

De straten van de Hoogebrug tot aan de Leuvenschepoort lagen bezaaid met pakken geroofde voorwerpen, welke de vluchtelingen in hunne haast wegwierpen. Het Magistraat beval die voorwerpen

Digitized by Google

ten huize van Burgemeester *Van Cortbemde* te brengen; doch weinig werd er aan dit bevel voldaan. Althans Lier was teruggewonnen — *Lira recepta*, — en dat door de burgers van Antwerpen en Mechelen, wat de waarde der overwinning verdubbelde.

Ons Magistraat schreef dankbrieven aan de twee steden. Te Antwerpen werden de vreugdevuren ontstoken, terwijl het Staatsch garnizoen van Lillo, dat zich reeds over de overwinning van Heraugière verheugde, zijne lichtjes uitdoofde. 's Anderendaags ging in beide steden eene algemeene processie van dankzegging, en 's avonds was ook Mechelen verlicht.

Aan de overwinnaars vielen paarden, wapens en kleederen ten deel; doch in beide steden werd bevolen de voorwerpen, aan de Lierenaars behoorend, in te brengen.

Het Antwerpsch Magistraat liet aan de zestien vendelen burgerwachten, die naar Lier trokken, ieder twee en zeventig gulden uitreiken, en aan de vendelen, die te huis gebleven waren, doch gereed stonden om te vertrekken, te zamen zes en dertig gulden (17 October 1595). Aan Jonkheer *Anthonis van Berchem*, *Jacob Dassa*, *Gillis de Mera* schepenen en *Gaspar Mondragon*, werden vier vergulde schalen aangeboden, wegende te zamen 184 ¼ onsen (20 April 1596), en aan eenige kapiteins en burgerwachten gedenkpenningen vereerd, door *Jacques Jongetinck*, muntmeester te Antwerpen, geslagen, en hem 534 gulden door de stad betaald (30 April 1596) (¹). Een afbeeldsel komt onder de Liersche gedenkpenningen voor.

De stad Mechelen vereerde zilveren schalen aan de gebroeders *Van der Laen*, aan den hopman *Sebastianus Kuyser*, en aan

(¹) *Collegiale actboeck van Antwerpen*, 1595-96, bl. 44, 95, 98. Medegedeeld door M. Van den Branden.

Digitized by Google

Jonkheer Hendrik Walroy vier stoopen wijns. Om de gedachtenis te vereeuwigen liet het Mechelsch Magistraat door *Jan Ghuens* eene schilderij vervaardigen, verbeeldende den platten grond van Lier, de omliggende velden en den overtocht der Mechelaars bij de Anderstad. Die schilderij, eertijds op het Stadhuis geplaatst, bevindt zich thans op het Mechelsch Museum, en werd in 1859, door *M. Bernaerts* vernieuwd. Zij werd in koper gesneden door *Adrianus Huybrecht*, en komt, doch zeldzaam, voor in de eerste uitgave van GRAMAYE van 1610 (1).

Op het *Musée historique* van Brussel, komt insgelijks eene schilderij voor, *de furie van Lier* verbeeldende.

Te Lier vereeuwigde men de gebeurtenis op dezelfde wijze. Een schilder van den tijd vervaardigde een tafereel, in 1840 door M. Tielemans hersteld, dat thans op het stadhuis hangt. *Andries 't Sas*, factor der Ongeleerden, vervaardigde er het volgend jaarschrift voor :

VEERTHIEN OCTOBER LYER IN GROOT TREVREN WAS,
DOIR CALVINVS GEBROET DIESE QVAEMEN BENOUWEN
GOLDTS ASSISTENCIE DOOR HULPE VANDE NAGEBVERE RAS,
DEDE HEN DE STADT VLATE EN HOOFDEN KROVWEN.

Het draagt daarenboven de woorden :

D. O. M.
ET LIBERATÆ CIVITATIS MEMORIÆ
S. P. Q. L. — FIERI FECERUNT.

en verder :

EN DECIMO QVARTO OCTOBRIS QUOD FATA TULERUNT :
HOSTIBUS EXPULSIS, CAPTA, RECEPTA LIRA EST.

(1) Nog in het jaar 1652 (3 October), werd door het Magistraat van Mechelen een attest afgeleverd, dat *Petrus Neeffs*, deken der Kolveniers van Mechelen, het beleg van Lier had bijgewoond, en op 15 October een der eerste de stad was binnen gedrongen, en de andere door zijn voorbeeld aangemoedigd had. *Mechelsche gebeurtenissen*, 1652.

Digitized by Google

Daarenboven werd de Furie verbeeld op geschilderde glazen in het Karthuizersklooster, die bij het vernietigen dier abdij in 1784, voor eenen spotsprijs verkocht werden, en verloren geraakten.

Bij de gedenkenissen der kunst voegde zich eene kerkelijke plechtigheid. De reliquiën van St-Gommar, door zuster *Elizabeth Verdussen* verzameld, werden op 21 December, in bijzijn der overheden, in St-Pieterskapel in de kas gelegd, en vandaar plechtiglijk overgedragen naar de hoofdkerk. Eene jaarlijksche processie werd daarenboven, te beginnen van 14 October 1596, ingesteld, *de processie der furie*(1) genoemd, waarbij de reliquiekas op een altaar, onder de Lisperbuitenpoort, werd gesteld, ter plaatse waar dan Alonzo door zijnen wederstand de stad redde, en een lofzang ter eere van den beschermheilige St-Gommar aangeheven. Dit geschiedde gedurende twee eeuwen. Onderbroken door de Fransche

(1) De *Liersche furie* werd ettelijke keeren beschreven: In het groote actboek der stad door Cornelis De Corte of Curtius, rector der Latijnsche school, die op zijn verhaal een Latijnsch gedicht laat volgen, door Gilis Rombaut, lieutenant der Mechelsche burgerwachten, welke laatste er een verslag over deed voor notaris *Schore*, dat te Brussel gedrukt werd en uitgegeven bij *Rutgeert Velpius*, onder den titel van *Discours ende warachtich verhael*, enz. Een ander *Cort verhael van den aenslach*, verscheen te Antwerpen. Die verhalen werden door G. J. Avontroodt als bijlagen aan zijn werkje *De Furie* herdrukt. Exemplaren van de twee laatste berusten op de Koninklijke Bibliotheek te Brussel.

Te Mechelen droeg Joan Bernaerts een Latijnsch verhaal aan het Magistraat op, later te Leuven gedrukt en insgelijks op de Koninklijke Bibliotheek voor handen. In de verloopen eeuw, gaf De Munck, notaris te Mechelen, een omstandig verhaal uit: *De stad Lier door de rebellen verrast*, waarin een gedicht van Hendrik van Wachtendonck, schepen later schout van Mechelen en schrijver eener *Bellone Belgique*, voorkomt, dat eindigt met de versen:

Eschele le Parnasse, et dis à ta compaigne,
Qu'elle engrave ces vers au roc de la montaigne :
Vive l'Antverpien, vive le Malinois,
Que de Lyere enchassa l'hérétique Hollandois.

Eindelijk leverde onze geleerde stadgenoot G. J. Avontroodt een werkje, in 1840 bij Jos. Van In & Cie verschenen: *De furie van Lier*, waarin hij het voorval met zijne gewone nauwkeurigheid beschrijft.

Digitized by Google

omwenteling, werd die plecht onder het Keizerrijk hernomen ; doch, ingevolge het concordaat de processiedag verplaatst op den zondag na St-Gommar. De oude Lisperpoort is sedert verdwenen, de latere poort afgebroken, doch het altaar wordt nog alle jaren, ter plaatse der oude poort, opgericht.

Het ontzet van Lier, alhoewel te midden van zoovele belegeringen en krijgsbedrijven een ondergeschikt feit, had eene zekere beteekenis. De burgers van Antwerpen en Mechelen, eenige jaren vroeger zoo wederspannig aan de Spaansche heerschappij, waren vrijwillig in het harnas gesprongen tegen de Noorder-Staten. Alle geest van opstand was hier uitgedoofd, en Spanje kon op onze Provinciën rekenen. Ook schreef de landvoogd *Fuentes* de vleiendste brieven aan de stad Mechelen, en de aanvoerders der Antwerpsche en Mechelsche burgerwachten werden, bij de intrede van Albert en Isabella, tot ridders geslagen. Nergens wordt gemeld, dat eenige onderscheiding aan de Liersche burgers of aan don Alonzo de Luna ten deele viel. Deze beleefde hier nog bittere dagen, werd door zijne oproerige soldaten meermaals uit de stad gejaagd, welke hij op 27 April 1615 verliet, om het bevel van Duinkerken over te nemen.

De *Furie* was de laatste gebeurtenis der noodlottige XVIe eeuw, die bij haren aanvang ons land en onze stad in hunnen grootsten bloei gevonden had, en die beiden verliet, uitgeput, verarmd, verwoest en gewikkeld in eenen oorlog, die nog meer dan vijftig jaren voortduurde, en die alle welvaart, alle hoop op herleven voor twee eeuwen vernietigde. Al die rampen, al die ellende waren uit de godsdienstwisten ontstaan.

Digitized by Google

DERTIENDE HOOFDSTUK.

ALBERTUS EN ISABELLA.

(1600-1648.)

Algemeene beschouwingen. — Militaire opstanden. — Afstand der Zuidelijke Nederlanden aan Albertus en Isabella. — Spaansch kamp te Duffel. — Nieuwe muiterijen. — Albertus te Lier. — Eerste vredesonderhandelingen. — De gezanten te Lier. — Twaalfjarig bestand (1609). — Bouwen van soldatenhuizen. — De torenbrand van 1609. — Dood van Albertus (1621). — Vrede van Munster (1648).

Kerkelijk Lier tijdens de XVIIe eeuw. — De hoofdkerk. — De schilderijen van Otto Venius, Jordaens, Rubens, Coxie, A. de Bie. — Nieuwe altaren en kapellen. — De reliquiekas. — De Kluizekerk. — De Beggijnenkerk. — De fontein. — St-Pieterskapel. — Nieuwe kloosters. — De Predikheeren. — De Jesuïten. — De Capucienen. — Vredenberg. — De Theresianen. — De Ursulinnen. — De oude kloosters hersteld. — Nazareth. — De schilderijen van Gaspar Crayer. — De Zwarte Zusters.

Liefdadige instellingen der XVIIe eeuw. — St-Joachim- en St-Annagodshuis. — De school Muys. — Verdere weldoeners.

De zeventiende eeuw is, voor ons land, een tijdvak van ondergang en verval. Alle volksleven sterft uit, handel en nijverheid verdwijnen, en de burgers, uitgeput door den onophoudenden oorlog, hebben bitter te lijden, onder den moedwil der Spaansche soldaten, die ons als een veroverd volk behandelen. De militaire opstanden volgen elkander aanhoudend op, en alle jaren ziet zich het land met nieuwe *Spaansche Furiën* bedreigd.

Het Liersch garnizoen mocht onder de woelzieksten tellen.

Digitized by Google

Op het einde van 1597, had men de eerste voorteekens van eenen opstand ontwaard, en op 13 December was eene beroerte ontstaan, onder voorwendsel dat men manschappen uit de bezettingen van Mechelen en Herenthals binnen gelaten had; doch, vijf der voornaamste roervinken werden gevat, op de gevangenenpoort verwurgd, en hunne lijken op de Markt aan de galg gehangen, tot spiegel der anderen. Dit streng voorbeeld had maar een kortstondig uitwerksel. Tusschen 26 en 27 Juli, vereenigden de Spanjaards en Walen zich op de Markt, en dwongen de burgers hunne huizen te sluiten. De Burgemeester *Melchior van Cortbemde*, op het Vleeschhuis met eenige burgers vergaderd, wilde den opstand beletten, doch werd aangehouden, voor de vierschaar der soldaten gebracht, en enkel op voorspraak van eenige vrienden losgelaten. 's Anderendaags dreven de muitelingen hunne oversten, onder welke de Gouverneur don Alonzo zich bevond, de stad uit, zij stelden nieuwe hopmannen aan, en kozen eenen *electo*. Lier was geheel in handen der opstandelingen, die van de burgers kost en onderhoud vergden. Schoone beloften bedaarden de gemoederen een weinig; doch, eerst in 1599, gelukte men er in, 300,000 dukaten te lichten, en de verachterde soldij aan te betalen. De soldaten stemden er in toe hunne oversten te erkennen, en op 7 Februari 1599 keerde de Gouverneur *don Alonzo* weder, na eene afwezigheid van ruim zes maanden.

Intusschentijd was Philips II overleden (September 1598). Hij had, op het einde zijns levens, de heerschappij onzes lands afgestaan aan zijne dochter ISABELLA, die met den Aartshertog ALBERTUS moest trouwen. Philips III bekrachtigde dien afstand, en voor eenige jaren werd Zuid-Nederland een onafhankelijke Staat, onder de Aartshertogen *Albertus en Isabella*. Op 24 November 1599 hielden de vorsten hunne Blijde Inkomst te Leuven, en ontvingen

Digitized by Google

's anderendaags den eed der Staten. Op die vergadering waren ook de afgevaardigden van Lier genoodigd.

Veel hoopte men van die verandering; doch het begin beantwoordde slecht aan de vooruitzichten. De stadhouder, Prins Maurits, nam verschillende sterkten in, en versloeg het hertogelijk leger bij Nieupoort, op 2 Juli 1600. Door dien zegepraal groeide de stoutheid der Noord-Nederlanders dermate aan, dat zij tot bij Antwerpen naderden, en de stad bedreigden. Generaal *Velasco* vereenigde in allerhaast een leger, dat zijn kamp te St-Catharina-Waver en te Duffel nedersloeg; en de bezetting van Lier, reeds vier vendelen sterk, onder bevel van *don Alonzo*, *Dias*, *Dansi* en *Lamotte*, werd nog met twaalf vendelen Spanjaards, van het regiment van *don Juan de Bracamonte*, vermeerderd. Dit zwaar garnizoen geraakte alweder in opstand; al de huizen, tot die der armste lieden toe, lagen opgepropt met soldaten, en meer dan 300 burgers, uit hunne woningen verdreven, moesten op stroo slapen en de grootste ontberingen verduren. Eindelijk in October werd het kamp van Duffel opgebroken, en geraakte onze stad een weinig ontlast. De krijgsbewegingen namen eene andere richting, Oostende werd belegerd (1601), en moest zich, na vier jaren, overgeven.

Die vier jaren brachten voor onze stad alweder eene reeks soldatenmuiterijen mede, die steeds met verdubbelde kwellingen voor de burgers gepaard gingen. In September 1602 kwam een deel voetvolk van het leger des Aartshertogen in opstand, en viel op Lier. De muitelingen overmeesterden het huis van Grobbendonk (5 September), en wilden zich in de stad versterken; doch, de Aartshertog zat hen achterna, en kwam op 8 September 's avonds met vele hovelingen te Lier aan. De opstandelingen hadden zijne komst niet afgewacht, maar de wijk genomen naar de

Digitized by Google

Kempen. Zij werden ingenomen door de bezetting van het kasteel van Hoogstraten, dat het hoofdkwaartier des opstands werd, en van waar het platte land regelmatig afgeloopen en uitgeplunderd werd. De Aartshertog wilde tegen Hoogstraten aanrukken; doch de opstandelingen verstonden zich met de Hollanders, en Albertus moest onverrichterzake onze stad verlaten (19 September). De behoefte aan vrede deed zich thans levendig gevoelen; en, op aandringen van het uitgeputte volk, werd eindelijk een wapenstilstand gesloten, en in den *Haag* een Congres voorgeslagen. De eerste toenadering zou dus, na zooveel jaren strijdens, gebeuren, en het was binnen de muren onzer stad, dat de eerste vriendelijke ontmoeting plaats had.

De Hollandsche commissarissen *Justin van Nassau* en *Marcel Backx*, Gouverneurs van Breda en Bergen-op-Zoom, begaven zich, op 25 Januari 1608, op reis naar Lier, om daar de afgevaardigden der Aartshertogen te begroeten, en naar den Haag te begeleiden. Don Alonzo de Luna, nog gouverneur onzer stad, ontving de Hollandsche commissarissen, aan het hoofd der bezetting, bewees hun alle mogelijke eer, en onthaalde hen met grooten toestel, tot op 27 Januarij, laat in den nacht, de afgezanten hier aankwamen. *Marquis de Spinola* had eenen geheelen stoet van rijtuigen en bagagewagens, en eene lijfwacht van 150 paarden bij zich, de andere afgevaardigden hadden een niet minder talrijk gevolg. 's Anderendaags stelde de trein zich op weg naar Hoogstraten, en op 1 Februari, werd het gezantschap, door den Stadhouder *Maurits* vorstelijk onthaald. Men overlaadde elkander met hoffelijkheden; doch de rampzalige godsdienstgeschillen deden nogmaals alle onderhandelingen verbreken, toen Engeland en Frankrijk, op het stadhuis van Antwerpen, het TWAALFJARIG BESTAND deden treffen (9 April 1609). De Noorder Provinciën werden als eene vrije natie herkend, verder alles in *statu quo* gelaten, en de Schelde gesloten.

Digitized by Google

Dit gaf den doodslag aan onzen handel en welvaart; en niettemin was het, hier gelijk elders, een jubeldag, toen op 20 Juli 1609, het bestand ten voorpui van ons stadhuis afgekondigd werd. Eindelijk kreeg men dan eenige verpoozing, om de diepste wonden te heelen.

Wat onze burgerij bovenal had doen lijden, waren de militaire logementen. Sedert veertig jaren was geen burger meester in zijn huis geweest. Spanjaards, Duitschers, Italjanen en Walen, allen even tuchteloos, hadden de inwoners letterlijk alles afgeperst, en eerbiedigden zoo min hunne oversten als de burgerlijke overheden.

In Juli 1608, hadden zij nog een laatste staaltje van hunnen woelgeest gegeven, door hunne hopmannen af te zetten, en de stad uit te drijven. Door de algemeene klachten der verarmde burgers aangespoord, besloot het Magistraat van die eerste oogenblikken vrede gebruik te maken, om kazernen of soldatenhuizen te bouwen. Burgemeester *Melchior van Cortbemde* werd naar Brussel afgevaardigd, om met den Aartshertog en den Raad van Financiën de zaak te behandelen. Hij gelukte erin eene overeenkomst te treffen, waarbij de stad twee derden der onkosten op zich nam, terwijl de hertog zich met het ander derde en den onderhoud zou gelasten. Bleef Lier vrij van bezetting, dan behoorde de eigendom der gebouwen voor de helft aan beide partijen (8 October 1611). Die overeenkomst werd door de drie leden goedgekeurd, en de geldmiddelen gevonden in eenen buitengewonen accijns op het bier en den wijn, totdat de twee derden der stad aanbetaald zouden zijn (1).

(1) Die belasting bedroeg 21 stuivers op elk aam bier, en vijf gulden op elk aam wijn.

Digitized by Google

Nog hetzelfde jaar (1 December) kwamen de commissarissen de Aartshertogen, Ridder *Melchior van den Cruyce*, tresorier-generaal der Staten, en *Antonio Fernando Castillo*, gewoon commissaris der monteering, de aanbesteding van acht en vijftig soldatenhuizen doen. Veertig huizen werden in de Mechelschestraat gebouwd, ter hoogte waar het nieuw gasthuis staat, en achttien in de Lisperstraat, nabij de poort (1). Op 10 Maart 1612 begonnen, waren de werken reeds op 5 November goedgekeurd, en werden de soldatenhuizen, betrokken op 6 November, door het vendel van kapitein *Zagedo*, 's anderendaags door dit van kapitein *Santander*, en eindelijk, op 8 November, door de afdeeling van don *Alonzo de Luna*, den gouverneur, tot groot genoegen der burgers, die eindelijk een weinig rust en vrijheid in hunne woningen wedervonden. Burgemeester *Van Cortbemde* had het genoegen dit goed werk, dat men vooral aan zijne bemoeingen verschuldigd was (2), nog te zien voltrekken. Hij overleed twee jaar later, op 1 Februari 1614.

Edoch, terwijl de burgers zich groote opofferingen getroostten, om kazernen te bouwen, had eene andere ramp de stad getroffen. Op 19 Juli 1609 was, gedurende het lof, de bliksem op de hoofdkerk gevallen. Eerst bleef men van het gevaar onbewust; doch, tusschen drie en vier uren 's nachts, liet de noodkreet: « brand! » zich hooren: het dak der kerk en een aanpalend deel des torens stonden in volle vlam. De naald brandde tot op het welfsel af; klokken, uurwerk en voorslag gingen verloren, en

(1) De gronden waar die kasernen stonden zijn tot onlangs eigendommen der stad gebleven. De grond bij de Mechelschepoort is aan de Hospitiën afgestaan, om er het nieuw gasthuis op te bouwen; de grond bij de Lisperpoort werd openbaar verkocht en is thans met fraaie woningen bezet.

(2) *Actboek*, II, bl. 90.

Digitized by Google

slechts met het dak gedeeltelijk aan stukken te werpen, redde men de kerk. Dit onheil trof de stad des te gevoeliger, daar de hulpmiddelen ontbraken, en men nogmaals de accijnsen moest verhoogen (1).

Om gereed geld te hebben, ging de stad eene leening aan, waarvan eerst enkel schuldbrieven op den naam van den Burgemeester en Schepenen werden afgeleverd, later vervangen door erfrenten op stadsgoederen, *renten op de torenkas* genoemd. (21 Maart 1633) (2).

Spoedig was de schade hersteld, een nieuw dak op de kerk gelegd, en nog hetzelfde jaar, op 22 October, werden hier twee klokken aangebracht, door *Hans Vogelaer* gemaakt; zij wogen 256 en 228 ponden, en kostten elf en halven stuiver het pond. De groote klok, wegende 8000 pond, werd in St-Pieterskapel gegoten; doch, die klok in Oogst 1610 geborsten zijnde, werden de stukken naar Mechelen gezonden, en door den vermaarden Mechelschen klokgieter, *Pet. Van den Gheyne,* tot twee nieuwe klokken gesmolten : *Salvator* van 7,861 pond, en *Maria* van 1,597 pond; op 13 November werden deze te Lier overgebracht. Het Magistraat gelastte eenen persoon, met eenen hamer, de uren te slaan, tot op 12 April 1611, wanneer het nieuw uurwerk, door *Hans Vogelaer* vervaardigd, uit Brussel aankwam. Het klokkengestel bestond uit drie groote klokken, drie vesperklokken en 8

(1) Elk aam bier werd geslagen met een recht van vier stuivers; elk vat wijn, met eene belasting van twee gulden, tien stuivers; en de verkoopprijs mocht éénen stuiver verhoogd worden. Daarenboven moesten de tappers drie, en de burgers twee stuivers betalen, voor elke ton bier, in plaats van éénen stuiver, die drie jaren vroeger, ten voordeele der kerk gesteld was, toen deze sterk beschadigd was geworden door een onweder dat, in de Paaschweek 1606, in de Kempen woedde, de boomen ontwortelde, de schuren en gebouwen deed instorten, en de boeren met hun vee uit hunne huizen deed vluchten, om niet onder de daken en muren begraven te worden.

(2) *Liersche herinneringen.* — 10 Augustus, 1870.

Digitized by Google

of 9 beierdklokken. Het handwerk en de houtlevering werden, in Juli 1618, aanbesteed aan *Dionijs Van der Aa*, timmerman te Antwerpen, voor 3,391 gulden. Het kruis werd vervaardigd door *Gillis* en *Rombout Van den Sande*, smeden te Lier; de ster, waarop het kruis rustte, in Oogst geplaatst. Geheel het werk was in 1620 voltrokken, en de toren met eene nieuwe naald, die 140 voet hoog was, bekroond; zij werd voor de hoogste van Brabant gehouden.

Het herstellen van den afgebranden toren, en het bouwen der kazernen, waren de twee werken, in onze stad verricht, gedurende het twaalfjarig bestand.

Dit kort tijdstip van vrede had aan de beproefde bevolking nieuwen moed gegeven, doch eene vrees stoorde het vertrouwen: indien Albertus en Isabella kinderloos stierven, moesten de Nederlanden aan Spanje wederkeeren. Dit geducht vooruitzicht werd bewaarheid; Albertus overleed op 13 Juli 1621, zonder afstammelingen (1).

Kort nadien eindigde het Twaalfjarig Bestand, de oorlog herbegon, en werd met verschillende kansen gevoerd tot het jaar 1648, wanneer ten laatste een einde kwam aan dien moorddadigen krijg, die sedert den dood van Egmont, tachtig jaren met onbeschrijfelijke wreedheid gewoed, en van onze eertijds zoo welvarende streken, eene woestenij gemaakt had.

De *Vrede van Munster* werd gesloten. Het lot der twee deelen van Nederland was zeer verschillend: de Noordelingen waren een vrij en machtig volk geworden, de Zuiderprovinciën bleven

(1) Zijne uitvaart werd hier op 19 Oogst 1621 gehouden. Elk ambacht moest twee flambeeuwen bezorgen; twee ambachten, de *Zeventien Neiringen* en de *Beenhouwers*, die er aan te kort bleven, werden met eene boete van zes gulden ten voordeele van St-Gommarsaltaar geslagen. L. H.

Digitized by Google

een wingewest van Spanje; doch merkelijk ingekrompen, daar 's Hertogenbosch, Breda, Bergen-op-Zoom en Zeeuwsch-Vlaanderen aan Holland bleven. Daarenboven werd de Schelde gesloten gehouden, en de handel geknakt; edoch het was de rust, en als de *Vrede van Munster* op 15 Juli 1648, ten voorpui van ons Raadhuis met trompet en trommel afgelezen werd, juichte men hem gulhartig toe.

KERKELIJK LIER TIJDENS DE XVIIe EEUW.

De regeering van Albertus en Isabella, en verder geheel de XVIIe eeuw, werd een tijdvak van blakenden godsdienstijver.

In de vorige eeuw, had Spanje al zijne macht moeten gebruiken, om kerken en kloosters tegen beeldstormerij en vernieling te beschermen, en een deel der Nederlanden aan de Hervorming te ontrukken; thans neemt de openbare denkwijze eene geheel tegenovergestelde richting. De Ambachten en Gilden wedijveren met de Magistraten der steden en het bestuur des lands, om de verwoeste tempels met nieuwe pracht te herstellen, en met nieuweu luister te versieren. De bestaande geestelijke gemeenten krijgen eene grootere ontwikkeling; het getal kloosters groeit op ontzaglijke wijze aan, tot in het midden der XVIIIe eeuw, wanneer zich weder eene zekere terugwerking voordoet, en, op het laatste dier eeuw, de Fransche Omwenteling al de kloosters afschaft, en hunne goederen aanslaat en verkoopt.

Wij hebben hier de heropkomst tijdens de XVIIe eeuw te behandelen, en zien vervolgens al onze kerken, in korte jaren, de laatste sporen der beeldstormerij uitwisschen.

Onze Hoofdkerk had veel geleden; herhaaldelijk verwoest, gedurende eenigen tijd als Protestantsche tempel gebruikt, had zij meestal hare rijke sieraden en kunstschatten verloren. Nooit werden de ontelbare beelden, die het gebouw omringden, hersteld, en de eenige verandering, aan het uitwendige, was het aanbouwen der St-Luciedeur aan de Zuiderzijde, in 1638 voltrokken; doch, de kerk werd versierd met de meesterstukken der Vlaamsche Schilderschool, die toen het toppunt van haren roem bereikte.

Digitized by Google

Reeds zagen wij, dat in 1612 de Heiliggeestmeesters aan *Otto Venius* een triptiek lieten vervaardigen ter herinnering van Elizabeth van Ymersele. In het hooge altaar verving een merkwaardig schilderstuk van *Jaak Jordaens* (1) het tafereel van *Abraham Janssens*, door de beeldstormers vernietigd. Die schilderij *Christus tusschen de twee moordenaars* verbeeldend, goed samengesteld, en fijn afgewerkt, waarschijnlijk omtrent het midden der XVIIe eeuw geschilderd, behoorde tot de beste voortbrengsels van den machtigen Vlaamschen colorist, en vormde tot het einde der XVIIIe eeuw een der voornaamste sieraden onzer Hoofdkerk.

Twee onzer Gilden wendden zich tot den meester der Vlaamsche schilders, tot P. P. Rubens, om hunne altaars en kapellen op te luisteren. Voor het kleermakerskoor schilderde hij *de H. Maagd aan St-Franciscus verschijnend*, met twee luiken de *H. Clara* en den *H. Franciscus* voorstellend, en voor de St-Joris- of Kruisbooggilde, leverde hij eene *Marteling van St-Joris*, insgelijks met twee luiken, *St-Joris met den draak*, en *St-Agnès met het lam* verbeeldend. Die drie tafereelen werden door de Franschen ontvoerd. Onze stadgenoot, *Adriaan de Bie*, schilderde een verdienstelijk tafereel: *De preek van den H. Eligius*, thans nog in St-Lucie altaar; en onze Hoofdkerk bezat een tafereel van den Mechelschen meester *Michiel Coxie:* de *VII werken van Barmhartigheid*, geteekend M. C. 1573 (2). Die schilderij hing onder het vierde venster, bij de kapel van Montserrat; het is ons onbekend of zij nog bestaat; eindelijk stond in St-Jansaltaar een kunstwerk van den Mechelschen schilder *Verhuyck*, *St-Janspredikatie* verbeeldend (3).

Tevens verrijkte zich de kerk met onderscheidene nieuwe altaren en kapellen. Een marmeren altaar van *St-Gommar*, door *Jan van Meldert* vervaardigd werd, op 27 September 1620 door den bisschop ingezegend. In 1627 werd het paneel van dit altaar vergroot, en de buitenluiken, voor-

(1) Jordaens, te Antwerpen geboren in 1594, overleed in 1678. Op het tafereel onzer Hoofdkerk is Christus aan het kruis geschilderd, ter zijde staan de beulen en een soldaat die de spons toereikt, verder staan de H. Maagd met St-Jan en Magdalena aan den voet van het kruis.

(2) Lyra van *Backx*.

(3) Die *Verhuyck*, grootvader van *Jan Verhuyck*, werd door C. De Bie, in eene bijgevoegde nota aan zijn *Schilderboek*, als een zeer befaamd en vermaard waterverfschilder opgegeven.

Digitized by Google

stellende *St-Gommar die den Boom bindt*, door *Frans Francken den jongen* (1) geschilderd, en aan den kunstenaar 106 gulden betaald. Aan *Cornelius Van der Geest* werd « *voor zijne debvorien en genie als inventeur van het altaarstuk* » een half aam Rijnwijn of 50 gulden geschonken. Het werd op 2 Juni 1627 geplaatst.

Op 10 Juli 1610 werd een ander altaar, door bisschop *Miræus* gewijd ter eere van de *HH. Rumoldus en Margareta*, op verzoek van *Rumoldus Mansdale*, heer van *Oosterhout*, en zijne huisvrouw *Maria Knaris*, die de kapel van St-Rumoldus, achter den predikstoel, begiftigden; *Laureys Van der Linden* stichtte de kapel van *O.-L.-V. van Montserrat*, ter plaatse waar thans de doopvont is, en in die kapel hing een tafereel van eenen Spaanschen meester, naar het schijnt door don *Alonzo de Luna* geschonken; eindelijk werd de *Kolvenierskapel* in 1626 besloten door eene marmeren omheining met koperen pilaren, giften van voorname ingezetenen, en die de namen droegen der schenkers, onder anderen van *Pieter van Peborgh*, deken der Kolveniers in 1626, en van *Rumoldus Colibrant* van Leuven, eersten abt van Postel. Die kapellen werden in het begin dezer eeuw afgebroken of veranderd (2). Een nog bestaande altaar van dien tijd is het *altaar van O.-L.-Vrouw*, genaamd de *Witte Lelie*, door de kapelmeesters *Jan Van Mol* en *Cornelis Palma*, in 1666 aan den vermaarden beeldhouwer *Artus Quellin* besteld (3).

Tot de XVIIe eeuw behooren insgelijks de apostelbeelden, tegen de pilaren van den grooten beuk geplaatst. Het zijn meestal geschenken van Liersche familiën, wier wapens en eeretitels op de voetstukken prijken. Men beweert, dat een dier beelden het werk van den vermaarden Mechel-

(1) *Frans Francken*, te Antwerpen geboren in 1581 en in 1642 overleden, was een gunstig gekend schilder. De hoofdkerk van Antwerpen bezit van hem een tafereel : *De vier gekroonden.*

(2) *Aanteekeningen* van AVONTROODT.

(3) *Artus Quellin*, vermaard beeldhouwer, zoon van den schilder, *Erasmus Quellin*, te Antwerpen geboren op 30 Oogst 1609, vervaardigde de standbeelden van het raadhuis van Amsterdam en werd beeldhouwer dier stad benoemd. Hij overleed op 12 Februari 1668. Het altaar van Lier werd namens haren man aangenomen door de vrouw van Quellin, *Margriet Verdussen* bij akte voor notaris G. Van den Hondt te Lier op 22 October 1666, goedgekeurd door Quellin bij akte voor notaris *Van der Donck* te Antwerpen op 27 derzelfde maand (medegedeeld door den heer VAN DEN BRANDEN).

Digitized by Google

schen beeldhouwer *Fayd'herbe* is(¹), aan welken insgelijks de praalgraven van *C. De Bie*, bij St-Luciedeur, van *Joannes Snyers*, bij St-Nikolaaskoor, alsmede een beeld van St-Jan Baptiste bij St-Christoffelkoor, en een *Ecce Homo* toegeschreven worden.

In 1688 besteedde de kerk 1200 gulden voor het maken van een orgel, aan *Paulus Munich*, en de schat der kerk werd verrijkt met merkelijke aanwinsten. In Maart 1666 schonken de gezellen van den *Groeienden Boom* den zilveren boom, bij juffrouw *Cuylits* te Antwerpen vervaardigd, welke thans nog boven de reliquiekas staat; en, eenige jaren later, werd de *zilveren reliquiekas* zelve, het voornaamste gedenkstuk der XVIIe eeuw, aan de kerk geschonken.

Sedert de kerk, tijdens de beroerten, de zilveren platen der oude reliquiekas had moeten inleveren, werden de heilige overblijfsels van stadspatroon in eene houten kas, met zijden stoffen bekleed, bewaard.

De plebaan, *Gaspar Smits*, liet in 1668 een legaat na van 600 gulden, om eene nieuwe zilveren kas aan te koopen. Bij die som voegden zich de giften der burgers, en in 1682, kon men *Wirick Somers*, zilversmid te Antwerpen, met het vervaardigen der thans nog bestaande reliquiekas, belasten. Het is een echt meesterstuk, in zilver 1536 oncen wegende, dat 5058 gulden betaald werd. Drie dagen voor de zomerkermis van 1682, kwam de kas hier ten schepe aan, en werd op de voorzaal van het stadhuis geplaatst, tot kermisavond, wanneer zij door zestien Gildebroeders naar de kerk werd gebracht.

's Anderendaags had de plechtige inhuldiging plaats. Een luisterlijke *Ommegang*, bestaande uit het Ros Beiaard, de drij groote reuzen, de zes kleine reuskens, en zes of zeven kemels, doorkruiste de stad. Daarop volgden de drie Gilden, de Kolveniers, met hunnen patroon St-Christoffel, en twee stukken kanon, getrokken door vier slaven, de Handbooggilde, verbeeldende St-Sebastiaan te paard, en de Kruisbooggilde met St-Joris te paard, en Willem Tell met zijnen *Cracckaert* op de schouders; en eindelijk, het Magistraat, en de zilveren kas door zestien officieren der burgerwacht

(¹) *Fayd'herbe*, een der vermaardste beeldhouwers van ons land, werd te Mechelen geboren, in 1617, en overleed in 1694. Zijn meesterstuk is het O.-L.-Vrouwenbeeld uit de Beggijnenkerk van Mechelen.

Digitized by Google

gedragen. Eerst om half negen 's avonds was de ommegang geëindigd (1).

De zilveren reliquiekas verbeeldt op de vier zijden de mirakelen van St-Gommar, en wordt gedragen door vier vergulde leeuwen, door den Antwerpschen beeldhouwer, *Lodewijk Willemsens* (2), vervaardigd. Het voetstuk, waarop de boom rustte, was ook van dien kunstenaar; doch, het werd in 1818 vervangen door een ander, door *J. Lecocq Martin*, zilversmid te Antwerpen, geleverd.

De twee zilveren engelen werden, in de volgende eeuw, op de kas geplaatst (1785), en zijn het werk van *J. B. Verberckt* (3), kundige drijver van Antwerpen. De eerepenningen, thans aan de kas hangend, zijn geschonken door de Kolveniers en Kruisbooggilden, en werden in 1775 te Mechelen gewonnen, en de andere werden door het genootschap van Scherpenheuvel en naamlooze begiftigers vereerd.

De Kluizekerk, tijdens de beroerten, eerst aan de Protestanten afgestaan, later als schuur gebruikt, werd na 1582 aan den katholijken eeredienst wedergegeven.

Het vermeerderen der inkomsten liet weldra toe de kerk geheel te vernieuwen; het koor werd opgehoogd en geplaveid, de twee zijkooren van St-Anna en St-Cornelius verbeterd, en de middenbeuk opgetrokken (1605). In de kerk kwam een beeld van den Zaligmaker aan het kruis, en een nieuw orgel (1606); in den toren nieuwe klokken (1609); de schat werd verrijkt met een gesneden beeld van den H. Cornelius, aan den bijtel van eenen Antwerpschen meester verschuldigd (1607), met eenen eikenboom met het beeld der H. Maagd, en met eene kas met engelen (1609). In 1613 werd het hooge altaar gemaakt uit kostelijk marmer, door de milde gift van zekeren heer *Soria;* in 1677 het gestoelte in het koor, en het lambriseersel in de kerk geplaatst, en het beeld der H. Appolonia

(1) Zie de uitvoerige beschrijving der feestelijkheden door *Joan. Snyers* bij M. Deckers. B. 379.

(2) *Lodewijk Willemsens*, in 1635 geboren en in 1702 gestorven, werd beeldhouwer van Willem III, koning van Engeland. De predikstoel uit St-Jacobskerk te Antwerpen, is van zijne hand.

(3) *J. B. Verberckt* in 1735 te Antwerpen geboren, overleed in die stad in 1819, na lange jaren lid te zijn geweest van den Akademieraad.

Digitized by Google

vervaardigd. De nieuwe predikstoel dagteekent van het jaar 1708 (1) en in 1715 werd het Kluizenhuis verbeterd.

De Beggijnenkerk werd door een geheel nieuw gebouw vervangen, in 1663 begonnen, toen *Joanna Huysmans* overste was, en op 7 Mei 1667 door bisschop *Ambrosius Capello* gewijd. Een ander kerkelijk werk, waartoe onze stad het hare bijdroeg, was het heropbouwen van het in 1477 gesticht kappelleken der Fontein te Emblehem, waarvoor op 7 Juni 1691 door het Magistraat vergunning werd gegeven aan *Jacobus Swysen*. In het zelfde jaar werd het kerkje voltrokken; op de deur staat het jaartal 1691 (2).

Dit waren, buiten St-Gommar, de eenige kerken van eenig aanzien in onze stad, voor de XVIIe eeuw. Haar getal gaat merkelijk vergrooten, met dit der kloosters; dank aan de bescherming der Aartshertogen, vestigden zich in korte jaren, een aantal nieuwe geestelijke gemeenten in ons land en vooral in de steden. Antwerpen werd verrijkt in een dertigtal jaren met tien, Lier met zes nieuwe kloosters. Vóór de XVIIe eeuw bezat Lier: Beggijnen, Religieuzen van Sion, Zwartzusters, Gasthuisnonnen en Bernardinnen van Nazareth, en verder Karthuizers en Cellebroeders.

Bij den aanvang der XVIIe eeuw, vervoegden hen beurtelings drie mannenkloosters: de *Predikheeren* (1611), de *Jesuïten* (1615), de *Capucienen* (1620); en twee Vrouwengemeenten de *Nonnen van Vredenberg* (1610) en de Engelsche *Theresianen* (1648) later door de Ursulinnen gevolgd.

De oprichting van een klooster was toen aan eene dubbele toelating onderworpen: het *octrooi* van den Souverein, en de vergunning van het Magistraat. Het octrooi moest de stedelijke vergunning voorafgaan, en eene ordonnantie, gegeven te Brussel op 18 December 1630, verbood ten strengste, eenige kloosters toe te laten, niet behoorlijk van octrooi voorzien.

De vergunning van het Magistraat stelde tevens de voorwaarden vast, onder welke eene kloosterorde in eene stad huisvesting mocht kiezen. Zoo

(1) *Historische beschrijving der kloosters van den H. Dominicus.* — Handschrift ter Burgondische Bibliotheek.

(2) Er ontstonden meermaals moeielijkheden over de rondhaling in de Emblehemsche kapel; doch bij overeenkomst, in 1731 gesloten, werd dit recht erkend aan de kerkmeesters van Lier, mits eene jaarlijksche som van 200 gulden ten behoeve van den arme van Emblehem attestaan. — *Acthoek* 5, bl. 252.

Digitized by Google

vinden wij in de stedelijke *Actboecken*, de toelatingen onzer verschillende kloosters, en de voorschriften hun door de drie leden der stad gesteld.

Wij laten eenige bijzonderheden over de nieuwe LIERSCHE KLOOSTERS volgen.

De PREDIKHEEREN bezaten een gesticht te Antwerpen van in het begin der XVIIe eeuw, en openden in 1605 eene Latijnsche school. In 1611 wendde zich *Richard van Grasen*, die meermaals burgemeester van Lier was, tot het Antwerpsch Klooster, om eene dergelijke instelling en school te Lier te bekomen. Op 13 December van dit jaar, kwam *Michaël Ophovius*, toen provinciaal, later bisschop van 's Hertogenbosch, naar Lier, om het nieuw gesticht in te stellen. *D. Dresseleers* schonk hem zijn huis, *R. van Grasen* stelde eene woning tot zijne beschikking, en burgemeester *Joan de Haeze* gaf hem eenig geld.

De machtiging werd op 17 November 1612 door de leden verleend, en op 21 November namen eenige paters bezit van het klooster.

Op 3 December 1613 werden de Latijnsche scholen geopend, die onder den naam van *St-Thomascollege* eene zekere vermaardheid verwierven, en vooral toenamen in bloei na 1648, wanneer de predikheeren hun onderwijsgesticht te Antwerpen sloten. Het eerste gedacht om een klooster nabij de Kluis te bouwen, werd verlaten, en op 12 April 1614, schonken de kanonik *Fr. Dingens*, en zijne zuster *Joanna Dingens*, van Antwerpen, drie huizen in de Lisperstraat, terwijl de stad het genot verleende der binnenvest, achter die gronden gelegen (12 Juli 1614). Op 6 October trokken de Predikheeren naar de Lisperstraat over, en op 19 November deed de provinciaal *Ophovius* de eerste mis in het nieuw oratorium, en 's anderendaags gingen de scholieren naar het nieuw beluik over. In 1616 bekwam *Ignatius de Brizuelo*, biechtvader des Aartshertogen, eene gifte van 5,000 Spaansche gulden voor de Kluis, de stad Lier verleende 600 gulden voor eene nieuwe kapel, en 2400 gulden om nieuwe scholen te bouwen. Kapel en gebouwen kostten 10,266 gulden; de scholen 7,220.

Die *Kapel*, waarvan de eerste steen gelegd is op 21 April 1626, werd in Juli 1629 voltrokken, zij was gelegen te midden der Lisperstraat, en was 80 voet lang en 30 breed.

In de glazen venster boven de deur stond : *Ecclesiæ hujus fondamenta læta et lata manu posita sunt a senatu Lyrano nonis Aprilis 1626*, en op

Digitized by Google

eene andere venster het afbeeldsel van bisschop *Ophovius*, die nadat hij in 1629 's Hertogenbosch had moeten verlaten, zich te Lier vestigde, en er op 4 November 1637 overleed (1).

De Jesuïten vertoonden zich voor het eerst in de Nederlanden onder de landvoogdij van *Alva;* doch zij vonden weinig bijval bij de geestelijkheid en de burgerij. Eerst onder *Parma* konden zij vasten voet vatten. Te Lier vestigden zij zich in October 1615, in het huis door *Coenraed Schetz* gebouwd, en door *Egidius Gerardi*, oud-burgemeester van Antwerpen, voor hen aangekocht en met meubelen voorzien. Op 11 Oogst 1617 werd een deel der binnenvesten te hunner beschikking gesteld, en op 31 Maart 1631, werden zij door het Magistraat aanvaard, om de jonkheid te onderwijzen, missen te doen, en zieken en gevangenen te bezoeken. Ter belooning liet de stad den muur bouwen achter den hof van het klooster. Bij akte van 31 Januari 1638, werden de testamenten, door de Jesuïten tijdens de pestjaren 1636 en 1637 ontvangen, goedgekeurd (2).

De Jesuïten hadden de geestelijke jurisdictie over de bezetting, en oefenden, in die hoedanigheid, de pastoreele rechten uit in St-Jacobskapel, op de Markt, die tot parochie voor de militairen diende.

Tot het bouwen eener kapel werden zij kort na hunne aankomst bemachtigd, doch de huidige Jesuïtenkerk behoort tot de volgende eeuw.

De Capucienen, in het land gekomen door de medehulp van *Parma*, grooten beschermer der bedelorden, vestigden zich eerst te Brussel en te Antwerpen; in 1620 wendde zich de guardiaan van Brussel, *Heliodorus*, tot het Liersch Magistraat, om ook een klooster in onze stad te openen. Op 2 Oogst werd de vraag door de drie leden ingewilligd, en de Capucienen gemachtigd, « om aalmoezen te gaan tot hunnen onderhoud, voor de deuren van degenen die hen zullen gelieven bij te staan, zoo dikwijls als hetzelve hen zal van noode wezen. » Dit besluit bekrachtigd zijnde, door octrooi van 27 April 1621, kwamen in 1623, eenige kloosterlingen een

(1) De Predikheeren hadden meermaals geschil met de Stad over den vrijdom van accijns, geëindigd door eene overeenkomst in 1655 gesloten, waarbij de paters het recht verkregen eene vijfde omhaling, voor licht, te mogen doen, doch aan het accijnsrecht onderworpen bleven.

(2) *Actboek*, II. bl. 51, 97, 65.

Digitized by Google

gehuurd huis bewonen, totdat zij in 1628 hun nieuwgebouwd klooster betrokken.

Dit gebouw was gelegen op de Capucienenvest, omtrent het Mechelsche Nieuwland; vóór het kerkje, dat door eenen fraaien toren versierd was, lag een pleintje, dat thans bebouwd is. De grond was, in 1624, door *Rogierus Clary* of *Clarisse* geschonken, die bij testament dertig duizend gulden voor den bouw naliet. Bevestigd door de weduwe en de twee zonen, *Ludovicus* en *Rogierus Clarisse*, werd die gift door hen nog vermeerderd, en de eerste steen gelegd door kanonik *Kimps* namens den bisschop *Malderus*. Klooster en kerk waren in 1628 voltrokken. Boven de deur stond: « *Aan God ende Gods maget moeder, ende den seraphynschen vaeder Franciscus hebben Rogier Clarisse ende Sara Breyel desen convente opgebouwd. Anno* CIↃ.IↃ.CXXVIII. »

De stichters werden in 't midden der kerk begraven, onder eenen blauwen zerk, met een Latijnsch grafschrift.

In 1628 werden drie altaren door den bisschop *Malderus* gewijd; in 1753 werd het klooster met eenen vleugel vergroot, en drie jaren later de andere vleugel heropgebouwd.

De twee nieuwe vrouwenkloosters kwamen in ons land gevlucht uit Holland en Engeland, waar de hervorming de bovenhand behield.

Op de hoeve *Woestenberg*, onder het gebied van Bavel, een gehucht van 't Ginneken, had *Maria Van Loon*, weduwe van *Jan Van Nassau*, met goedkeuring van *Hendrik van Bourbon*, bisschop van Luik, in 1476, een klooster gesticht, van den derden regel van den H. Augustinus, waarvan hare dochter *Odilia van Nassau*, de eerste priorinne werd. Later overgebracht op den linker oever der Marck, tusschen het Haagje en 't Ginneken, kreeg het klooster den naam van VREDENBERG. Tijdens het beleg van Breda, in 1577, werd het gesticht afgebrand, en de nonnen hielden zich te Breda verborgen tot na het Twaalfjarig Bestand, wanneer zij van *Philips van Nassau* de toelating verkregen, om hunne goederen te verkoopen en het land te verlaten. In 1609 kregen zij octrooi om te Lier het huis van kanonik *Gasper Vetters*, in de Kerkstraat, nabij St-Jorisbrug gelegen, aan te koopen, en betrokken het met tien religieuzen buiten de priorin *Anna Van de Wouwer* (1610). In 1611 werd het klooster gebouwd, en op 16 April in de nieuwe kerk de eerste mis gelezen. De kloostergebouwen be-

Digitized by Google

sloegen de linker zijde der Vredenbergstraat, van aan de Schoolstraat tot tegen de Vischmarkt. Aan het gesticht was eene kostschool gevoegd, die vooral door meisjes uit Antwerpen en Noord-Brabant werd bijgewoond (1).

De Engelsche Carmelitersen of Theresianen, uit Engeland gevlucht in 1619, vestigden zich eerst te Antwerpen; en, daar door den toeloop het huis van Antwerpen te klein werd, stichtten zij twee nieuwe huizen, een te Hoogstraten en een te Lier.

Bij akte van 13 Oogst 1648 toegelaten (2), namen zij eerst intrek in de refugie der abdij van Nazareth, en brachten, na drie jaren, hare woonst over naar het hof van Lier, nevens de ijzeren brug, ter kerkzijde gelegen. In 1709 verhuisden zij langs eene brug over de straat gemaakt, naar haar nieuw klooster, aan de andere zijde der straat, en hare bezittingen strekten zich weldra uit van de Nethe bij den Moesdijk, tot aan de brug over het dijkje. De kloostergebouwen kostten 71,700 gulden. Door die uitgaven uitgeput, deed het klooster eenen openbaren oproep, ontving uit Engeland 6,205 gulden; van het Liersch Magistraat 300 g., en zooveel van de burgers. Het kerkje, zeer eenvoudig gebouwd en versierd, werd op 17 October 1717 door den bisschop *Francken* gewijd, het klooster, in 1739, met eenen refter en zestig cellen vergroot, en de hof, in 1736, met eenen muur omringd, die 11,996 gulden kostte (3).

De religieuzen waren meestal adelijke juffers uit Engeland herkomstig, die geheel afgezonderd leefden, en in de stad zelfs bij naam niet bekend waren, terwijl de bestierders doorgaans Engelsche geestelijken waren.

In het kerkje hing het wapen der graven van *Somerset*. Eene dochter uit dit geslacht, weduwe van sir *Feltyplace*, was in dit klooster getreden, eene inkomgifte van 7,435 ponden sterling medebrengend.

Bij die kloosters voegden zich de Ursulinnen, die op 29 Maart 1673 aanvaard werden, en op 20 Februari 1676 vrijdom van militaire logementen erlangden. Eindelijk werden de L. Vrouwe Broeders van

(1) *Actboeken* II, bl. 77.

(2) *Actboeken*, II, bl. 125.

(3) Om dien muur op te trekken werd, op 9 April 1736, door de gouvernante *Maria Elisabeth*, machtiging verleend, omdat de kwaadwilligers over het water kwamen, en den hof van het klooster uitplunderden. *Actboeken*, V, bl. 269

Digitized by Google

Mechelen, op 20 Maart 1683, gemachtigd hunne refugie over te brengen naar het huis *de Zon*, in de Ruwbroekstraat, doch keerden in 1702 naar hunne oude woonst op het Dijkje weder.

Tevens herstelden zich de oude kloosters. De meestbeproefden, de BERNARDINNEN VAN NAZARETH, in hare refugie gevlucht, hadden in 1579 haar klooster zien afbranden. Na de inneming van Lier, onder Parma, « alsoo in dese stadt, zegt het dagregister, de heilige plaetsen wierden » geviolcert en omverre gesmeten, en de geestelycken vreesende uyt de » stadt gejaecht te worden, soo heeft de abdisse goed gevonden om alle » stoornis te vermyden, met haer convent naer Antwerpen te gaen. » Veertien religieuzen werden van daar naar Bergen-op-Zoom gezonden, andere gingen naar Mechelen, eenige verbleven onbekend te Antwerpen, om op de goederen te waken.

De refugie werd door de Italjanen, die Lier hielpen verrassen, bezet, en de abdis moest den onderhoud doen, terwijl zij 1,850 gulden moest betalen voor het losgeld van eenige religieuzen, door de Spanjaards op rantsoen gesteld.

Het klooster moest 300 bunderen land verkoopen, en dusdanig was de algemeene ellende, dat die goederen maar 6,000 gulden opbrachten, alhoewel zij in gewone tijden op 300,000 gulden geschat werden. Het zilverwerk, de heilige vaten en tot den vergulden staf der abdis, moesten vervreemd worden. Toen het jaar 1584 eenen korten stilstand der vijandelijkheden medebracht, keerden de religieuzen naar de refugie van Lier weder; doch in 1588 mislukte de oogst, en de abdis, om hare religieuzen te houden en schulden te betalen, moest merkelijke goederen verkoopen te Austruweel, Duffel, Contich, Lachenen en Broechem.

De XVII^de^ eeuw bracht betere dagen. De hoeven werden hersteld, in 1610 het heropbouwen der abdij begonnen, en de keuken, de refter, het kapittel, het sacristijn, dat veertig jaren voor kerk diende, het labeur, de brouwerij en bakkerij aangelegd.

Die werken, onder de abdis *Joanna van Goerle of Borluut* aangevangen, werden onder hare opvolgster *Geerdruid De Greef* (1613) voortgezet, en onder *Charlotta Butkens*, in 1646 tot abdis verheven, voltrokken. Geholpen door de milde giften harer ouders, *Alexander Butkens*, heer van *Amoy*, en *Carola Smits van Cruyninchem*, die de abdij bewoonden, liet zij eene

Digitized by Google

nieuwe kerk bouwen, die op 1 September 1652, door *Jacob de la Torre*, bisschop van Ephesiën, namens het Vicariaat van Antwerpen, gewijd werd.

In die kerk, die 120 voet lang was en twee deelen bevatte, een voor de jufvrouwen en zusters, een ander voor het publiek, werden de beenderen van den stichter van Nazareth, *Bartholomeus Van der Aa*, onder het hoog altaar geplaatst, en de nieuwe weldoeners van de abdij, *A. Butkens*, zijne vrouw en hun zoon, in het koor der jufvrouwen begraven, onder eenen gebeeldhouwden zerksteen met de woorden :

HIER LIGGEN BEGRAEVEN VADER MOEDER EN KINDT
DIE UYTERMATEN NAZARETH HEBBEN BEMINDT.

Veertien schilderijen, verbeeldende de HH. Joannes-Baptista, Albericus, Stephanus, Juliana, Ida de Rameia, Elizabeth, Sophia, Petrus, Benedictus, Edmondus, Beatrix, Bernardus, Lutgardis en Theresia, en twee groote tafereelen : *De afdoening van het Kruis* en de *Verrijzenis*, versierden het nieuw gebouw. Buiten de schilderijen St-Jan en St-Peeter voorstellend, en door *A. De Bie* vervaardigd, waren al die tafereelen ware meesterstukken van *Gaspar Crayer* (1), na Rubens den uitmuntendsten colorist der Vlaamsche school. Dezelfde meester vervaardigde nog voor het hoofdaltaar een kapitaal stuk : *de H. Maagd aan St-Bernardus verschijnend*, dat door de abdis Edmunda Ortiz de Ybarra, op Nazareth werd geplaatst, en thans doch zeer verminkt in de kerk van Oud-Turnhout hangt.

Het oud klooster van Nazareth had door die verzameling, voortbrengsels van den vermaarden Crayer, eene ware beroemdheid in de kunstwereld verworven. « Het is daar, zegt DESCAMP in zijn *Voyage pittoresque*, » dat men Crayer moet beoordeelen. Die vermaarde kunstschilder heeft er » de schoone plaats verdiend, welke de nakomelingschap hem nevens de » grootste vlaamsche meesters toekennen zal. »

De oude abdij was dus vóór het einde der XVII^de^ eeuw prachtiger dan vroeger herbouwd. De uitrijpoort, het eenig deel dat nog ongeschonden bestaat, werd op 3 mei 1699 voltrokken, de muur aan den moestuin in 1757, en de groote schuur in 1762 gebouwd. Nazareth bleef tot aan de Fransche Republiek een der vermaardste kloosters van Brabant.

(1) Crayer, geboren te Antwerpen in 1582, en overleden in 1669.

Digitized by Google

Digitized by Google

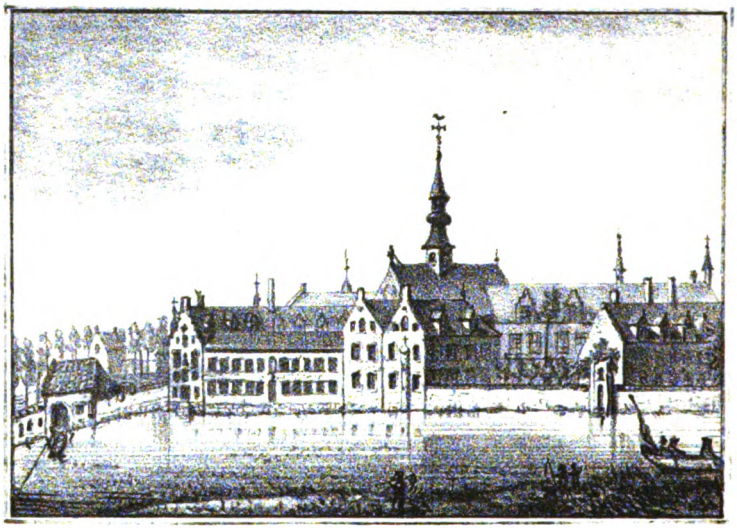

De abdij van Nazareth in 1696

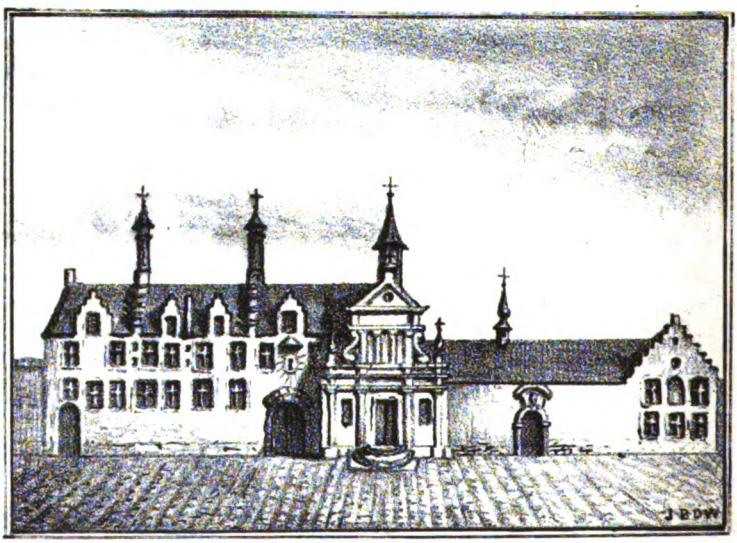

Het klooster der Predikheeren in de Lisperstraat

Digitized by Google

De ZWARTE ZUSTERS zagen insgelijks hare bezittingen vergrooten. In 1600 kochten zij de eigendommen aan tegen haar klooster gelegen, en lieten twee refters (1626), een ziekenhuis (1640), en een nieuw kerkje bouwen (1638), in vervanging der kapel, in het begin der XVI^de^ eeuw opgericht.

Zekere *Melchior Goets*, te Overkozen, in Zwabenland, geboren, trompetter van Karel II, koning van Engeland, in 1687 overleden, en in het kerkje der Zwarte Zusters begraven, schonk de schilderij van den H. Augustinus, en bisschop *G. Nemius* een venster. Zijn wapen hing ter rechter zijde der kerk.

Verder waren de KARTHUIZERS in hun klooster wedergekeerd, en de religieuzen van SION bleven voortdurend hare oude gebouwen bewonen.

Zagen wij in de XVII^de^ eeuw vooral de kloosters in getal en luister toenemen, ook twee LIEFDADIGE INSTELLINGEN dagteekenen van dit tijdperk: het godshuis van *St-Anna en Joachim* en de *School Muys*.

St-JOACHIM en ANNA-GODSHUIS is zijnen oorsprong verschuldigd aan *Gummarus Baeck* (1), op 12 Januari 1600, in negenentachtigjarigen ouderdom kinderloos overleden, en in St-Pieterskapel begraven, waar zijn grafzerk lag.

Op 29 Mei 1598, schonk hij, ingevolge octrooi daags te voren verleend, zijn huis gelegen in de Kluizestraat tegen het Kluizekerhof, met hof, komende tegen de Nethe, om er zes behoeftige gehuwde personen, ten minste vijf en twintig of dertig jaren getrouwd zijnde, te onderhouden, en verleende tot dit onderhoud eene rente van vier en twintig gulden 's jaars. Bij testament van 1599, schonk hij verder al zijne goederen aan het nieuw

(1) In het kerkje van dit godshuis hangt een schilderijtje, dat den stichter Baeck, op zijn sterfbed verbeeldt, met de woorden :

Ick Gommaer Baeck oudt LXXXIX jaer naar myn onthouwen
Heeft die doot aen my haer werck ghewracht
Maer tot een Godtshuys van ses ou mans en vrouwen
Heb ick myn geld gelaten, zynde wel bedacht,
Waer door ick hier naermaels Godts glorie verwacht.

Acten betrekkelijk St.-Joachim en Anna-godshuis, komen voor : *Actboeken*, D. I, bl. 102 tot 109.

Digitized by Google

gesticht. Op 1 Februari 1600 werd het eerste echtpaar, de gehuisschen *Van Schil-Soetens* reeds zes en veertig jaren getrouwd, opgenomen; op 5 October 1601 het eerste reglement uitgevaardigd, en op 29 April 1687 gewijzigd.

Het godshuis bleef niet lang in de woning door den stichter bestemd; deze werd gezamentlijk met de Kluizekerk ter beschikking der Predikheeren gesteld, en het godshuis overgebracht ter plaatse, waar het zich nog bevindt, in de Beggijnenstraat.

De erve had het Magistraat op 5 Januari 1613 aangekocht, en het liet zes woningen voor oude echtparen bouwen. Het kerkje werd in hetzelfde jaar gebouwd, en in 1760 vernieuwd. *Andreas Guilluwi* liet, bij zijn testament van 14 Oogst 1726, zijne goederen aan St-Joachim-godshuis (1), dat merkelijk uitgebreid werd door *Joannes Rigouts*, oud-schepen der stad, die, bij zijn testament van 19 November 1732, 1,200 gulden naliet, om drie woningen te bouwen, onder voorwaarde dat zijne bloedverwanten of die zijner vrouw *Clara Harts*, ingeval van behoeftigheid, den voorkeur zouden hebben.

De fondatie Rigouts werd goedgekeurd bij octrooi van Karel VI, gegeven te Brussel op 26 Januari 1733 (2)

Eindelijk stichtte *C. Kormann* in 1794 een huwelijk in dit godshuis, en in het jaar 1821 werden er tien huwelijken in onderhouden.

De School Muys werd in het jaar 1685 opgericht tot de onderwijzing van jonge maagdekens, onder de bescherming van de H. Maagd en St-Joseph, door *Michaël Muys*, gedurende 46 jaren pastor van het gasthuis, en op 18 December 1702 overleden, in den ouderdom van 76 jaar. Aangemoedigd door den bijval zijner onderneming, bracht hij het gesticht over van de Antwerpstraat naar den kleinen Bruul, in het huis door hem van *Peeter Fontyn* aangekocht, en begiftigde de school met verschillende renten, een kapitaal van 7949 gulden uitmakende. Geestelijke dochters werden met het onderwijs, en drie geestelijken met het beheer belast: *Gummar Huygens*, doctor in de godsgeleerdheid te Leuven, *Jacob Loos*, pastor van St-Jacobsgasthuis te Antwerpen, en *Martinus Leyssens*, onderpastoor te

(1) *Actboeken*, V, bl. 130.
(2) *Actboeken*, V, bl. 232.

Digitized by Google

Lier, met het recht hunne opvolgers te kiezen. Dié stichting gebeurde bij akte voor notaris Stobbaerts, te Lier, op 18 October 1690; en, bij zijn testament van 17 Maart 1700, maakte de stichter aan de meesteressen twee schilderijen, de eene *Christus aan het kruis*, de andere het afbeeldsel van den stichter. Die school, ook de *Marollen* genoemd, waar de meisjes vooral het kantwerken leerden, was eerst bestemd voor zes kostgangsters; in 1821 bedroeg het getal drieentwintig. Bij koninklijk besluit van 22 April 1830 werd die instelling met het meisjesweezenhuis versmolten.

In het kerkje van het gasthuis, in de Berlaarstraat, bevindt zich een gedenkteeken ter memorie van M. Muys, *Christus aan de kolom* verbeeldend, en onderaan het grafschrift van den overleden en zijn sprekend wapen: eene muis, die zaad zoekt, met de woorden *semina quæro*. Op de bisschoppenkamer van hetzelfde gasthuis bevindt zich het afbeedsel van *Michaël Muys*.

Het GASTHUIS zelve werd in de XVII^de^ eeuw merkelijk uitgebreid, door het bouwen, in 1648, van cellen en een nieuw ziekenhuis, en in het jaar 1770 werd het koor der zusters met een gebeeldhouwd beschot met vergulde lijsten versierd.

Eindelijk vinden wij de kanonikken *Godevaert Van den Bergh* en *Jan Baptist Mommaerts*, als weldoeners der armen, tijdens de XVII^de^ eeuw, aangeteekend.

Digitized by Google

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

LAATSTE TIJDEN DER SPAANSCHE REGEERING.

PHILIPS IV EN KAREL II.

(1648-1706).

Vrede met Frankrijk. — Nieuwe oorlogen. — Het verdrag van Rijswijck. — Zware krijgslasten. — De pest van 1665. — Achtste verkenning der reliquiën. — Gezondheidsmaatregelen. — Spaansche successie-oorlog. — De torenbrand van 1702. — Heropbouwing. — De klokken.

Lier in de XVIII^de^ eeuw. — Algemeen verval. — De Veemarkt. — De lakennijverheid. — Opkomst der bierbrouwerijen. — Openbare werken. — De steenwegen. — Het volksonderwijs. — De stadsschool. — De vrije scholen. — Volksleven. — Ommegangen. — De Rederijkkamers. — Inwendig beheer. — De vertooningen. — De tooneeldichters: *Joris Berckmans*, *Corn. De Bie*, *N. Geeraerts*, *De Pooter*, *De Ka*, Kronijkschrijvers en letterkundigen der XVII^de^ eeuw. — Schilders: Ad. De Bie en F. Wouters.

De tweede helft der XVII^de^ eeuw was even rampzalig, als de eerste, en ons land kon noch rust noch vrede vinden, zoolang de ongelukkige vereeniging met Spanje duurde.

Na den vrede van Munster, duurde de oorlog nog elf jaren met Frankrijk (1659), en zeven jaren later, borst hij weder uit. Philips IV was overleden; een minderjarig kind, KAREL II, achterlatend, en Lodewijk XIV dacht de gelegenheid voordeelig om Zuid-Nederland te overmeesteren, en bij Frankrijk in te lijven. Dit werd door een bondgenootschap tusschen Spanje, Noord-

Digitized by Google

Nederland, Engeland en Zweden belet; (vrede van Aken 1668). Doch Lodewijk XIV, op de *Vereenigde Provinciën*, gelijk men Noord-Nederland noemde, verbitterd, viel met een leger van 100,000 man in Gelderland, veroverde Utrecht, en werd niet tegengehouden dan door de overstroomingen (1672). Die zegepralen deden Spanje en Duitschland de wapens opnemen, en Lodewijk XIV, om aan die nieuwe vijanden het hoofd te bieden, verliet de Noorderlijke Provinciën, en ons land werd het tooneel van eenen bloedigen krijg, die zes jaren woedde, tot aan den vrede van Nijmegen, hier op 31 December 1678 afgekondigd. Lier werd niet rechtstreeks bedreigd; doch, in 1673, hadden de burgers, onbewust van de wending, welke de krijgsbewegingen zouden nemen, de stad versterkt, om ten minste aan geene verrassing bloot gesteld te zijn. De legers waren in 1678 nog niet uiteen, toen Lodewijk XIV de wapens weder op nam, tot in 1684 (verdrag van den Haag); en, na vier jaren onzekeren vrede, herbegonnen de vijandelijkheden, tot in 1697, wanneer Frankrijk, bij het verdrag van Rijswijk, een deel zijner vroegere aanwinsten moest afstaan.

Die oorlogen putten ons land geheel uit. Van onze stad bleef het oorlogstooneel wel verwijderd; doch de burgerij leed smartelijk onder de krijgslasten. De soldaten wilden zich steeds bij de burgers inkwartieren, en meer dan eens waren er ordonnantiën noodig, om hen te dwingen de barakken te betrekken, en hen te beletten de soldatenhuizen af te breken (16 October 1674) (1).

(1) De kloosters beweerden vrij te zijn van militaire logementen voor hunne huizen en refugiën. Eene overeenkomst werd dienaangaande op 26 November 1672 met Nazareth getroffen, en de refugie vrij gesteld, voor zooveel zij niet verhuurd was. Eene ordonnantie van 21 April 1674, beval, dat niemand vrij zou zijn van logement, doch bleef zonder toepassing op de kloosters, daar in Maart en Oogst 1692 het Magistraat

Digitized by Google

Bij die zware lasten voegden zich schrikkelijke beproevingen : de *Pest*, gewoonlijke gezellin der oorlogen, verliet ons land bijna niet. Van 1600 tot 1671 staan niet minder dan vijf en twintig pestjaren te Antwerpen aangeteekend. In onze stad richtte de ziekte in 1636 en 1637 groote verwoestingen aan : men telde soms drie, vier lijken in een huis, en gedurende tien maanden bleef St-Gommarskas afgezet ; doch het vreeselijkste bezoek was dit der PEST VAN 1665.

Volgens de kronijken, ontstond de ziekte uit eenen brand, die, op 25 Mei, in de Antwerpstraat vier huizen, drie schuren en twee stallen verteerde. Zij teisterde onze stad gedurende zeventien maanden, en niet minder dan 3,083 personen werden aangetast, waarvan er 2,000 bezweken. De besmette straten waren met ketens afgesloten, en geheele huisgezinnen stierven uit. Tusschen Magistraat en Kapittel werd overeengekomen alle processiën te staken, onder belofte de reliquiën van St-Gommar naar de Fontein te Emblehem te dragen, bij het eindigen der kwaal. Dit gebeurde, in bijwezen der overheden, Ambachten en Gilden, op 27 September 1666. Eene nieuwe *verkenning* der reliquiën van St-Gommar werd op 17 October daarna, door den bisschop van Antwerpen, *Ambrosius Capello*, gehouden.

De pestlijdenden werden door eenen bijzonderen geneesheer, van stadswege aangesteld, en *Pestmeester* genoemd, verzorgd. Zoodra de ziekte zich vertoonde, moest de pestmeester het torenhuis nevens St-Jansbrug, daaruit *Pestmeesterstoren* geheeten, betrek-

de Predikheeren, Jesuïten en Capucienen verzocht om eenige soldaten in te nemen tot onderstand der burgerij.

Het aandeel van den bijvang in de krijgslasten was eerst bepaald op de helft (ordonnantie van 20 Oogst 1650), later verminderd op een derde (ordonnantie 16 Januari 1651).

Digitized by Google

ken; en noch hij, noch zijne vrouw of kinderen mochten met het volk verkeeren, tot zes weken na het laatste geval (1).

Na het jaar 1666 vertoonde zich de pest nog in 1668 en 1669; doch, met het einde der XVIIde eeuw, verdween die wreede ziekte geheel uit onze streken

Maar de oorlogsplaag bracht ons, vooraleer van die noodlottige eeuw te scheiden, een laatste bezoek. KAREL II, koning van Spanje, stierf zonder afstammelingen, op 1 November 1700. Frankrijk en Duitschland hadden eene overeenkomst gesloten, waarbij Napels en Lorreinen aan Frankrijk moesten vervallen, terwijl de Oostenrijksche Aartshertog *Karel*, Spanje en onze provinciën zou erven. Edoch Karel II stelde, op zijn sterfbed, den Franschen prins PHILIPS VAN ANJOU, kleinzoon van Lodewijk XIV, als zijnen opvolger aan.

De erkenning van Philips van Anjou leed eerst geene zwarigheid. Hij werd te Brussel als hertog uitgeroepen, en, op 23 November, kreeg men te Lier bevel om zijne troonbeklimming te vieren. Maximiliaan van Beieren, de laatste Spaansche landvoogd, voor de belangen van d'Anjou gewonnen, ontving Fransche troepen in de Nederlandsche steden. Lier kreeg een Fransch garnizoen; groote krijgsmagazijnen werden opgericht, en de eerste *compagnies* der vermaarde *gardes wallonnes* hier gevormd.

Weldra kwam een bondgenootschap tot stand, tegen de al te groote uitbreiding der Fransche macht, en de SPAANSCHE SUCCESSIEOORLOG borst los.

(1) De pestmeester genoot jaarlijks 120 gulden, 6 veertelen rogge, hout en vleesch, en eenige andere voordeelen. In pesttijd trok hij 40 gulden per maand. (Ordonnantie van 1 Maart 1640). Die jaarwedde werd later verminderd op 100 gulden en 480 gr. 's jaars in pesttijd (23 October 1668). Buiten den pesttijd deed de pestmeester den dienst als chirurzijn van het gasthuis. Als pestmeesters komen voor: *Pauwels d'Arbor* (1640), *Jan de Smit* in 1668 door doctor *Laroey* vervangen. (Actboeken, II. bl. 133, 216.)

Digitized by Google

De Franschen hadden zich, in ons land, op eene ontzaglijke wijze versterkt. Geholpen door eene menigte boeren, hadden zij eene lijn versterkingen opgeworpen, van diepe grachten omringd, die van de Schelde tot bij de Maas liep, en niet minder dan drij en twintig uren lang was. Reuzenwerk, zegt een schrijver, dat aan de werken der Romeinen onder Julius Cæsar herinnerde.

Dit kon hen niet beschermen tegen het krijgsbeleid van den vermaarden *Malborough*, die het bevel over de bondgenooten voerde.

In 1705 veroverde hij de Fransche lijnen tot bij Zout-Leeuw, en deed de verschansingen slechten. De Franschen trokken achter de Dijle terug, en wierpen eene nieuwe lijn op, van den Demer tot aan de Nethe, ten Noorden onzer stad. Malborough drong tot Aarschot door, en bracht, op 28 September, zijn leger te Herenthals, waar het tot 20 October verbleef.

Bij den optocht, kwamen de Keurvorst van Beieren en de Markies de *Villeroi* uit de lijnen nabij Lier, en poogden met hunne ruiterij de achterhoede der bondgenooten te verontrusten. Eenige bagagewagens en paarden vielen hun in handen.

De volgende zomer moest den strijd beslissen, en alles deed voorzien, dat de botsing in de nabijheid onzer stad zou plaats grijpen. Gelukkig verliet maarschalk Villeroi zijne verschansingen, en werd te *Ramillies* geheel verslagen (24 Mei 1706). De Franschen ontruimden in allerhaast de bezette steden, en zes dagen later namen de bondgenooten, in naam van den Oostenrijkschen vorst KAREL, bezit van onze stad. Aldus eindigde, na 156 rampzalige jaren, de vereening van Nederland en Spanje onder éénen vorst.

Te midden der rampen, door den Spaanschen *successieoorlog* veroorzaakt, had een onheil onze stad getroffen. Voor de tweede maal

Digitized by Google

in den loop eener eeuw, was in den nacht van 1 tot 2 September 1702, tusschen twee en drie uren, de kerktoren van St-Gommar door het hemelsch vuur getroffen. Het bovenste deel des torens met uurwerk en klokken werd verteerd; het metselwerk, sterk beschadigd, moest tot op het onderste verdiep afgebroken worden, en de toren werd voorloopig door *Cornelis Van Everbroeck* gedekt. Men maakte op dien brand de volgende tijdspreuk : TeMpestate CeCIDIt.

Dit ongeluk trof onze stad op eenen tijd, dat zij gedwongen was voor de Fransche troepen groote uitgaven te doen, en de burgerij, door den oorlog bitter beproefd werd. Men moest zich toch getroosten de rechten op het gemaal en het geslacht, en den bieraccijns met eenen halven stuiver per ton te verhoogen.

H. Blylevens werd gelast een plan tot heropbouwing van den toren te vervaardigen, en een houten model werd er van gemaakt, dat aan *Franciscus Verlinden* tien gulden betaald werd. Doch de werken gingen zeer langzaam voort, en het heropbouwen van den toren gebeurde grootendeels onder het Oostenrijksch bestuur; doch, om het verhaal niet te splitsen, laten wij hier de bijzonderheden volgen, aan onze Actboeken ontleend.

Cornelis Van Everbroeck ondernam, op 29 Mei 1706, den opbouw van zeven en dertig voet, mits 7600 gulden, naar het plan van controleur *De Bruyn*, ingenieur Zijner Majesteit, en op 24 Maart 1707, de levering der materialen tot negen voet boven de cornis, mits 4600 gulden. Gedurende eene halve eeuw bleef het werk onvoltrokken, en eerst op 9 October 1753 besloot het Magistraat den toren te bekronen met de thans bestaande koepel, volgens het model en advies van *Donckers*, expert en controleur der stad Brussel. Kap en kruis werden in 1754 gemaakt. Het

Digitized by Google

gieten en draaien der klokken van den beiaard was op 4 November 1705, mits 2000 gulden aanbesteed aan *Alexis Julien* en *Gilliam Witlockx*, ingezetenen van Antwerpen, en het geleverd werk goedgekeurd door *Paulus Nys*, beiaarder van St-Nikolaas te Brussel (1) (7 Juli 1707). *Hendrik Joltrain*, horlogiemaker te Antwerpen, ondernam de trommel voor den rammel of voorslag, op 5 December 1708, mits 8400 gulden, en op 5 April 1713 bestatigde *Francis Schepers* beiaardspeler der stad Gent, « dat het trommelspel soo deugdelyk en constig gemaeckt » was dat desgelycken in geheel de wereldt niet te vinden was. » *Jacob Willmore* horlogiemaker te Mechelen, en *Paulus Nys* gaven insgelijks hunne goedkeuring.

Meestal de nog bestaande klokken dagteekenen van dien tijd. Zij zijn ten getalle van drieenveertig op den grooten toren, zes en dertig op den koperen zolder voor rammel en beiaard, vijf op den klokkenzolder voor de kerkelijke diensten, en twee in de kerk, om het uur en halve uur te slaan. Ziehier eenige bijzonderheden over de klokken.

De groote klok, in 1704 gegoten door *Alexius Julien*, heeft 1,80 middellijn, en is een der welluidenste klokken die bestaan. De toon is *Do*. Zij draagt voor opschrift :

SALVATOR MUNDI SERVAS SERVOSQVE TVERE QVOS ASSERVASTI SANGVINE CHRISTE TVO.

(1) Hij bestatigde echter, dat eenige klokken niet geheel in den toon vielen, en in 1739 sloot de Liersche regeering met de stad Aarschot eene overeenkomst over eene klok, die niet in den toon kon gebracht worden.

Digitized by Google

Senatus Lieranus.
Prætor. — D. A C M Ægidius Nicolaus van Keyssel I.V.L.
Vice D. incivitate... etc.
Consul.
Nob. D. Jacobus Van Mechelen dict. vân Berthout etc.
Senatores.
Nob. D. Jacobus Van den Driessche Dutrieu.
D. Jacobus Huygen.
Nob. D. Joannes Robertus de Hoves de Etienes D. de Tort Fontuin.
D. Hieronimus Vitali.
Nob. D. Franciscus Anthonius van Zinnicq.
D. A. C. M. Franciscus Minten M. L.
Receptores.
D. Nicolaus Laets. — D. Joannes de Kinder.
Secretaris.
D. A. C. M. Franciscus Jacobus D. A. C. M. Verryckeu J. V. M.

ICk en 't heeL CLoCkenspeL In 't Jaer van DrII en VIer
WIerDt bII aLeXIVs JVLLIen geghoten In LIer.

Zonder masker (1).

Anno 1704.

Aan de andere zijde staan de namen der overdekens der Lakenhalle Phil. Van Cortbemde en Leon Balth. Stobbaerts, en der oudermans, Cornelis De Bie, Melchior Bogaerts, Christof. Harts, Corn. Stobbaerts, Jor. de Winter, Carel Stalpaert, Joan. Bapt. Deka.

De St-Gummarusklok, de klok genaamd *Peerken* en de weckklok, door A. Julien vervaardigd, dragen met het wapen der stad en de woorden S. P. Q. L., het jaargetal 1705 en de laatste 1713. De O.-L.-Vrouw- of Mariaklok is gemaakt door Ju. Ja. Huart 1781. Zij draagt het beeld van O.-L.-Vrouw, de namen van den Schout Van den Cruyse, den burgemeester J. F. F. Van Zinnicq, alsmede der schepenen, secretarissen en rentmeesters. De klokken van den beiaard werden allen

(1) *Sonder masker* was de kenspreuk van S. Francis Van der Borght, stadsschoolmeester en tooneelschrijver. De klok van den stadhuistoren, bij die gelegenheid hergoten, draagt hetzelfde jaarschrift.

Digitized by Google

gegoten door A. Julien, van het jaar 1705 tot 1732, uitgezonderd vier kleine klokjes van 1748 tot 1765 geleverd door And. Van den Gheyn. Eene enkele klok dagteekent van onze eeuw en draagt voor opschrift : *Andreas Van den Gheyn me fudit Lovanii*, anno 1811. De trommel draagt het jaartal 1712.

LIER TIJDENS DE XVIIe EEUW.

De stad Lier had, tijdens de beroerten der XVIe eeuw, al hare welvaart verloren. Het weinige, dat gespaard bleef, werd door de oorlogen geheel gedood. Onze VEEMARKT, die in de XV^de en XVI^de eeuwen zooveel nering in de stad bracht, ging in de XVII^de eeuw bijna geheel te niet. Philips IV en Karel II hadden wel het privilegie te vernieuwen in 1663 en 1673, den ouden bloei konden zij niet wederroepen. Tot in het midden der XVII^de eeuw behield echter die Markt zeker belang, en in 1648 werden er nog op drieentwintig marktdagen 10,557 hoornbeesten en 2,073 schapen verkocht, voor de som van 652,781 gulden, waarvan de stad 16,319 gulden genoot. Doch van toen af verminderde zij van jaar tot jaar, en op het einde der XVII^de eeuw was de Veemarkt zoo onbeduidend, dat de veetol, die in 1650 nog 16,648 gulden opbracht, voor eenige gulden verpacht werd. (8 October 1710, voor 70 gulden).

De LAKENWEVERIJEN, door het verhuizen der wevers naar Engeland, Duitschland en Holland, verzwakt, vervielen ook geheel. De lakenaccijns, die in de vorige eeuwen aanzienlijke sommen opbracht, werd in 1650 voor drieendertig gulden verpacht, en in de rekeningen der XVIIIe eeuw wordt er zelfs geene melding meer van gemaakt.

Edoch, een andere nijverheidstak begon in de tweede helft der

Digitized by Google

XVIIde eeuw zekere uitbreiding te nemen, alhoewel hij eerst in de volgende eeuw zijne groote ontwikkeling kreeg : de BIERBROUWERIJEN. Handel in bier werd hier, van in de vroegere eeuwen gedreven, en de accijns op het gebrouw komt onder de oudste en voornaamste inkomsten der stad voor.

Doch, vooral in het behandelde tijdvak, werd de *Liersche Kaves*, buiten de stad, vermaard. Reeds in 1650 bracht de verpachting van den bieraccijns de aanzienlijke som van 18,200 gulden op, en bestonden er niet minder dan elf brouwerijen, die den kaves verzonden naar Gent, Brugge en geheel Vlaanderen. Doch dit kon niet opwegen tegen het verlies van den handel en het kwijnen der neringen.

Er is geen tijdvak, waarin minder verbeteringen ingevoerd werden, dan de XVIIde eeuw. Openbare gebouwen zoude men vruchteloos zoeken, en als burgerbouw kan men slechts aanwijzen het huis « *de Roskam*, » in de Ruisbroekstraat, dat het jaartal 1697 draagt, en een niet onaardig toonbeeld is der bouwkunde van dien tijd. De eenige verandering in den toestand der stad was het gedeeltelijk afbreken der Lisperbinnenpoort, die bouwvallig was geworden. Op 24 Mei 1687, werd de toelating tot afbraak verleend.

Het aanzien der stad echter was verbeterd door het verdwijnen der houten gevels, die slechts bij uitzondering mochten vernieuwd worden, namelijk in het jaar 1695, wanneer, ten gevolge van het bombardement van Brussel, te Lier geen steen te krijgen was.

De eenige oprechte vooruitgang, welken wij tegen het einde der XVIIde eeuw zien invoeren, zijn de werken aan de OPENBARE WEGEN.

De gemeenschap te lande was vrij gebrekkig gebleven, niet alleen ten onzent, maar geheel Europa door.

Digitized by Google

Buiten de oude Romeinsche heirbanen, had men niets dan ellendige landwegen, die, buiten den zomer, bijna onbruikbaar waren, en op vele plaatsen het bed eener beek ontleenden, en *waterstraten* vormden.

Ook tot omtrent de XVIIde eeuw reisde men meestal in *rosbaren*, een soort van hangstoelen, door twee muilezels gedragen.

Hoe het gelegen stond met de wegen, in den onmiddellijken omtrek onzer stad, kan men opmaken uit de redenen, welke onze Magistraten deden gelden, om eenen steenweg buiten de Leuvenschepoort te mogen leggen : « Bij winterdag, » zegden zij, « staat de » baan op Herenthals en de Kempen soms zoodanig onder water, » dat noch karren noch wagens er door kunnen, en de menschen » met schuiten moeten overgezet worden. Valt daarbij de koude » in, dan sluit het ijs alle gemeenschap af, waarbij de stad eene » onuitsprekelijken prejuditie lijdt, daar zij vooral langs die zijde, » van substanciën voorzien wordt. »

In dien, voor den handel zoo nadeeligen toestand, besloot men eindelijk te voorzien, en, naar het voorbeeld der stad Antwerpen, die in 1639 een eindje steenweg had laten kasseien in de richting van Holland, ging men te Lier in 1654, eene eerste leening aan, om de wegen buiten de vier poorten te laten leggen. Een octrooi, van 31 Maart van dit jaar, had het Magistraat gemachtigd, om gedurende twaalf jaar, een barreelrecht te heffen op de nieuwe wegen. Dit octrooi werd op 15 Februari 1718 verlengd. Men schatte in het jaar 1654 de kasseiing op 36 gulden de roede (1).

(1) Onder de stadsrenten vindt men de volgende, voor het maken der steenwegen :

1°	steenwegen buiten de stadspoorten.....	gul. 6,000
2°	» » » Leuvenschepoort...	» 8,500
3°	lijfrenten.....	» 600
4°	steenwegen buiten de Mechelschepoort...	» 7,950

Aanteekening van Avontroodt. *B. Berckmans*, D. I, bl. 123 enz.

Digitized by Google

Die eerste steenwegen gingen niet verder dan de kuip der stad. De eerste verbindingsweg, de steenweg van Lier op Antwerpen, behoort tot de XVIIIde eeuw.

Onder een ander oogpunt beschouwd, is de toestand niet meer bevredigend. Het VOLKSONDERWIJS, eens zoo bloeiend, was diep vervallen; Lier, dat in de XVIde eeuw twee en dertig scholen telde, was de tweede geleerde stad van Brabant niet meer.

De Keizerlijke plakkaten van Keizer Karel (30 Juni 1546, 29 April en 25 September 1550), versterkt door de ordonnantie van Philips II (19 Mei 1570), en vernieuwd door het plakkaat van Albertus en Isabella (1608), hadden het onderwijs onder zulk streng beheer geplaatst, dat alle geestesontwikkeling onmogelijk was.

Het schoolhouden werd verboden, op boete van twaalf gulden voor de eerste, van het dubbel en eeuwige verbanning voor de tweede overtreding, buiten de toelating van den scholaster, die enkel kon verleend worden aan personen van goed leven en godsvrucht, en na professie van geloove bij de synode van Mechelen geordonneerd. Aan den scholaster, die hier gewoonlijk een kanonik was, behoorde het geheel toeverzicht der scholen, en hij genoot van stadswege eenen salaris (1).

(1) Te Lier werd het openbaar *lager onderwijs*, bij de komst der Predikheeren, aan die orde toevertrouwd, voor eenen termijn van twaalf jaar, die in 1635 eindigde; zij stelden als stadsschoolmeester eenen wereldlijke *Hendrik de Poortere* aan; doch weldra deden zich moeielijkheden op, tusschen Magistraat en Kapittel, over de *collatie* van het onderwijzersambt.

Eene overeenkomst van 14 Oogst 1631, door bisschop Malderus op 26 Oogst goedgekeurd, regelde gedurende de XVIIde en het grootste gedeelte der XVIIIde eeuw, het beheer der *stadsschool*. Krachtens dit akkoord, zou, na de dood van den dienstdoenden schoolmeester, de scholaster het recht hebben, twee kandidaten voor te stellen, eenen wereldlijken en eenen geestelijken, en de keus aan het Magistraat behooren, dat echter beide kandidaten kon verwerpen en eene nieuwe *presentatie* eischen. Gewoonlijk viel de keus op den geestelijken. Op de Poortere vader, volgde *Hendrik*, zijn zoon, subdiaken

Digitized by Google

Het openbaar LAGER ONDERWIJS werd in de stadsschool gegeven. Om tot schoolmeester benoemd te worden, moest men de grondbeginselen van het Latijn, den eenvoudigen zang, het cijferen, rekenen, Fransch en Vlaamsch lezen, kunnen onderwijzen, en eene goede hand van schrijven hebben. Wanneer het getal leerlingen vijftig overtrof, moest de onderwijzer op zijne kosten eenen ondermeester aanstellen. Het reglement van inwendige orde werd door den scholaster en den afgevaardigde der stad opgesteld. De schoolmeester moest, met zijne leerlingen, de mis en de vespers bijwonen op het hooge koor, en de processie volgen.

Nevens de stadsschool bestonden scholen van bijzondere onderwijzers. Zoo vindt men, in de rekening van 1650, eene vereeringe van 50 gulden aan den Waalschen schoolmeester *Jan Pomaert* verleend. Doch die zoogenaamde *vrije scholen* waren aan een nog strenger toezicht onderworpen dan de stadsschool (1); ook verkeerde het schoolwezen in den ellendigsten toestand. De slecht betaalde onderwijzers waren een voorwerp van spot, en in ons land,

(1669), priester *Spinosa* (1680), en de eerwaarde heer Winckaerts (1750). — De ondermeester werd op dezelfde wijze benoemd. De jaarwedde was 150 carolus gulden, boven het superflu, na aftrek der kerkelijke diensten, van de twee kapellanien sedert 1570 met toelating van den bisschop *Sonnius* aan de stadsschool toegeëigend, karig bestaan voor den onderwijzer, en men is niet verwonderd te lezen, dat er zich na de dood van Winckaerts niemand voordeed om de plaats te vragen.

(1) Het reglement van 13 Februari 1720 (*B. Berckmans* IV, bl. 208), geeft een denkbeeld van hetgeen men toen het *Vrije onderwijs* noemde. Niemand mocht school houden of onderwijs geven, zonder toelating van den scholaster en voorafgaandelijk onderzoek en beëediging. De scholaster kon den meester voor hem doen verschijnen naar willekeur, hem moesten de namen der leerlingen overhandigd worden, en voor elke school moest een uithangbord hangen; alle niet goedgekeurde boeken waren uit de scholen gebannen, op straf van twee gulden boet, in beslagneming der boeken en suspensie of afzetting des meesters. Eindelijk was het aan de meesteressen van kost- en werkscholen verboden de kinderen te leeren lezen, zonder toelating van den scholaster. Het schoolgeld mocht niet gesteld worden onder de 3 gulden 's jaars voor de eerstbeginnenden, en 4 gulden voor de anderen, en niemand buiten de school les geven beneden de twee gulden in de maand.

Digitized by Google

waar in de XVIde eeuw het onderwijs algemeen verspreid was, werd een werkman, die kon lezen en schrijven, voor een wonder aangezien.

Buiten de stadsschool en de vrije scholen, bestond de Zondagschool, voor arme scholieren, in 1533 door *Jan de Mils* gesticht. In 1550 verleende de stad eene *buitengewone* toelage aan den meester der armschool. In 1690 vindt men tusschen de *gewone uitgaven* eene som van twintig gulden voor denzelfden meester, een loon dat nog in 1750 behouden was. In 1766 wendde zich de meester der armschool tot het Magistraat, om van de stad een huis te bekomen, in vergelding van het onderwijs, dat hij aan de weeskinderen van het nieuwe gestichte weezenhuis gaf, hetwelk toen 38 kinderen telde.

Dusdanig was de toestand van het lager onderwijs in onze stad, gedurende de XVIIde eeuw, en bleef hij tot onder *Maria Theresia* en *Jozef II*, die eenige verbeteringen invoerden.

Het *middelbaar onderwijs* werd, zooals wij zagen, aan de Predikheeren opgedragen, die op 21 Maart 1691 de toelating bekwamen om bij de leergangen van het *St-Thomas-college*, eene klasse van *dialectica* te voegen, naar de wijze van Leuven.

Kwijnde het onderwijs, niet beter was het met het VOLKSLEVEN gelegen.

Met de beroerten verdween geheel de oude beschaving, met hare eigenaardige zeden en gebruiken, feesten en volksvermaken. Landjuweelen en ommegangen hielden op te bestaan, na het jaar 1570, wanneer de ijzeren arm van Alva op ons ongelukkig vaderland drukte (1); werden later de reuzentreinen nog ingericht,

(1) Enkel vinden wij aangeteekend, dat, in 1615, van den ouden Ommegang nog in wezen waren: de Reus, de Reuzin, de Kamenier met zes kinderen, het Ros Bayard,

Digitized by Google

dan gebeurde dit door het Magistraat, en niet meer door de Rederijkers.

Op de KAMERS VAN RHETORIJKE was, gelijk wij zagen, al de woede van het Spaansch bestuur gevallen, dat, terzelfder tijd, den vrijheidsgeest in zijne uitdrukking, het volksbestaan in de volkstaal wist te treffen. De meeste Rederijkers waren als slachtoffers van den geloofsdwang gevallen, of hadden, als bannelingen, het land verlaten. De Kamers bleven gedurende dertig jaren gesloten, en hare vereenigingen nog door een plakkaat van 1597 verboden.

Doch, wanneer het Twaalfjarig Bestand in 1609 gesloten werd, en het bestuur de overtuiging bezat, dat het van onzen verzwakten en uitgeputten landaard niets meer te vreezen had, verleende de Raad van Brabant de toelating om de vertooningen te hernemen, « mits dat alvorens de spelen door den pastor of geestelijken ziele- » zorger behoorlijk onderzocht en gecensureerd zouden zijn. » Onze *Groeiende Boom* geraakte weder recht, voerde in 1614 de stukken van *Ferdinandus* en van *St-Gommar* op, behaalde in 1616 op het maandelijksch refreinfeest van den *Olijftak* van Antwerpen, drie eerste prijzen, en droeg dergelijke onderscheiding weg op het feest der *Violieren*, in 1618. Op het feest der *Peoen* van Mechelen, op 3 Mei 1620 gehouden, dat eene zwakke navolging der oude landjuweelen mocht heeten, was onze *Jennettebloem* vertegenwoordigd door een referein en een liedeken, door de zinspreuk *acht uwen tyt* onderteekend, doch beide stukken bleven onbekroond.

Het eindigen van het Twaalfjarig Bestand onderbrak die eerste

drie paardekens, waarop de drie Koningen zitten, de Eenhoorn, de Kemel, de Leeuw, de Draak en de overblijfsels van het Stalleken van Bethleëm, den Maagdenberg, het Vonnis van Salomo, den wagen van Melchisedech, de Vrek, die Lazarus verstoot, Lazarus in den Schoot van Abraham, de Offerande van Abraham en de Hel « zeer kostelijk gemaakt. »

Digitized by Google

pogingen. Doch in 1630 herleefden weder onze oude Rederijkkamers. Zij werden echter niet meer als vroeger door de edelen beschermd en door de hoogere klassen aangemoedigd. Sedert de verdrukking der taal was, zooals Willems zich uitdrukt, de *konste van Rhetoriken* in de handen der mindere standen gevallen.

Het stedelijke Reglement van 24 Juli 1654 voor de *Ongeleerden*, bevat eenige bijzonderheden over het inwendige beheer der Kamers tijdens de XVIIde eeuw. Het bestuur bestond, als eertijds, uit eenen hoofdman, eenen prins, eenen overdeken, en twee dekens en onderdekens. Een *prins van personnagiën*, voor twee jaren gekozen, beheerde het tooneel, en een *facteur*, voor het leven benoemd, koos of vervaardigde de stukken. De uitleg bedroeg tien stuivers. Elk lid moest Roomsch-Katholiek zijn, en den volgende eed afleggen, door *Joris Berckmans* op rijm gesteld (1) :

Hier sweir ick
Dat ick tot allen tydt my vastelyck sal hauwen
Om in het Roomsch gelooff te leven vroeg en laet
Noyut ongetrauwe syn de Prins deser Landauwen
Geensints iet dichten dat tot iemants naedeel gaet
Met voordeel deser guldt, haer welvaert eer en baet
En voortganck van de const soecken ende verkeeren
Lieffelyck met de rest, vlieden uyt twist en haet
Ende elck naer synen staet, naer d'ordonnantie eeren
En d'edele Jennet die haren loff vermeeren
Retorica met vleyt verbreyden breet en weyt
Dies helpt my Godt hier toe die de moeder des heeren
En onse patrones Anne gebenedydt.

(*Lust breckt Rust*).

(1) *B. Berckmans* IV, bl. 240-255. Verdere ordonnantiën van 21 Juli 1732 en 10 Oogst 1735.

Digitized by Google

Verschilden de Rederijkkamers der XVII^de^ eeuw geheel van hare voorgangers der vorige tijdvakken, zoo ook verdrongen meestal *treurspelen*, aan de geschiedenis en de mythologie ontleend, de schriftuurspelen en spelen van zinne van eertijds, terwijl het kluchtof blijspel de plaats van het esbatement en de factie innam.

Bijna uitsluitelijk vertoonde elk gezelschap de tooneelstukken door zijnen facteur vervaardigd, die gehouden scheen, elk jaar een nieuw stuk voort te brengen, dat gewoonlijk drie, vier dagen achtereen vertoond, doch zelden later hernomen werd.

Eenige bijzonderheden over de tooneelschrijvers laten wij volgen :

Twee schrijvers gaven in de XVII^de^ eeuw, de wet op het Liersch tooneël. Joris Berckmans, de prins der Ongeleerden, die voor kenspreuk had : *Lust breckt Rust* en Cornelis De Bie, de tooneeldichter van den *Groeienden Boom*, die : *Waerheyt baert Nydt*, in zijn schild voerde.

« Den sinrycken ende constvloeijenden *J. Berckmans*, » gelijk de argumenten hem noemden, was heer van den Laethove-van der Borcht te Lier, raad, rentmeester en overdeken der Lakenhalle, major en stadhouder van de leen- en laathoven van den Capitelle Lachem, Cotereau, notaris sedert 1639, schepene der stad in 1669, overleed op 7 Juni 1694, en werd in de Wolleweverskapel begraven.

Van 1636 tot 1688, voerden de *Ongeleerden* niet minder dan veertien zijner treurspelen ten tooneele, aan de oude geschiedenis en mythologie ontleend, als *Dido en Hyarba*, of aan den Bijbel, *Jephte*, *Amon*, *Absolon*, *Joseph*, *Esther ;* of wereldsche onderwerpen behandelend, als *Alphonsus en Jennevra*, *Captas*, *Suavitas*, *Stabilitas*, *Cara*, *Constans*, *Lisardus* en *Jacintha* (1).

Nog vruchtbaarder dan notaris J. Berckmans, was notaris Cornelis *De Bie*, welke zich inbeeldde eene honigbie op den Pindus te wezen, al-

(1) Eenige tooneespelen van *J. Berckmans* berusten op de K. Bibliotheek, te Brussel. Lijst zijner tooneelstukken, bij *Willems*.

Digitized by Google

hoewel J. F. Willems, hem niet veel boven eenen veelschrijvenden rijmelaar plaatst.

Hij was de oudste der veertien kinderen van den schilder *Adriaan de Bie* en *Clara van Bortel*, en werd geboren op 10 Februari 1627.

Eene geletterde opvoeding genoten hebbende, verstond hij vier talen, bekleedde de ambten van notaris, procureur en griffier der militaire audiëntie, en maakte deel van het Liersch Magistraat als ouderman en deken der Lakenhalle, in 1666, 1668, en voor de laatste maal in 1708.

Eerst getrouwd met *Elizabeth Smits*, op 20 Juni 1662, op eene bedevaart naar Scherpenheuvel « door 't vallen van een kar » overleden, trad hij in eenen tweeden echt met *Isabella Caelheyt*. In April 1706, liet hij een praalgraf in St-Gommar oprichten, doch mocht er niet in rusten. Hij verliet Lier na 1708, en verbleef eenigen tijd bij zijnen zoon *Gaspar de Bie*, pastor te Orp-le-grand. Hij overleed, naar 't schijnt, in 1711, op een Vlaamsch dorpje, onbekend en verlaten.

'T schynt dat de Vlamingen u minden,
Bij wie ge uw stervensuur gingt vinden,
Maar niemand wijst uw grafzerk aan.

Zingt Ceulemans in een dichtstukje « aan de schim van Cornelis De Bie » gewijd (²).

Corn. De Bie beproefde alle schrijftranten, schreef in rijm en proza, en leverde niet minder dan vijf en veertig werken, Wat nog het meest gezocht wordt, is het *Gulden Cabinet*, bevattende de levens der vermaarde schilders en beeldhouwers. *Faems Weergalm* is eene verzameling *moraliteiten en Sinne*, in den smaak van Pater Poiters. Den *sedighen Toetsteen* is in denzelfden trant. Zijne tooneelspelen op alle mogelijke onderwerpen, zijn ontsierd door de ergerlijkste tooneelen. In het stuk *Hamurath* en *Theorina*, haalt eene vrouw het hart uit het lijf van haren verkrachter; een bedrijf van den *Verloren sone* speelt in een huis van ontucht, waar *Osias*

(²) Het portret van C. De Bie door Erasmus Quellin geschilderd, en door Richard Collin op steen gebracht, komt voor in *'t Gulden Cabinet*. Zijn zoon *Livinus de Bie*, over welken De Bie zich beklaagt, was ouderman der Liersche Lakenhalle in 1714. Na dit jaar komt die naam niet meer voor, en de familie schijnt Lier verlaten te hebben, om zich te Mechelen te vestigen.

Digitized by Google

zijne beurs verliest en met stokken aan de deur wordt gezet. In het Belgisch Museum wijdde *Willems* ettelijke bladzijden aan onzen stadgenoot.

Drie andere Lierenaars beoefenden in de XVII^de^ eeuw de tooneel- en dichtkunde: NICOLAES GEERAERTS op 12 Februari 1629 geboren, schrijver van een blijeindig treurspel : *Philantus*, door de *Ongeleerden*, in 1656 vertoond; HENDRIK DE POORTER of DE POOTER, stadsschoolmeester en overdeken van den *Groeienden Boom*, op 20 November 1671 overleden, schrijver van een treurspel, *Maria Stuart* en van de berijmde levensschets van A. De Bie, in het Gulden Cabinet, en eindelijk HENDRIK DE KA, aan welken C. De Bie zijn treurspel « den grooten hertoghe van Moscoviën » opdroeg, en dien hij « den wellievenden en deughtrycken jonghman *Hendrik de Ka* » noemt. Hij was Prins van den *Groeienden Boom* en Vlaamsch dichter, doch zijne werken zijn niet bekend. Even als De Bie was hij meermaals ouderman der Lakenhalle (1654), tot hij in 1672 schepen en later rentmeester werd benoemd, welk ámbt hij nog in 1692 bekleedde.

Hadden onze Rederijkkamers hare tooneeldichters, onze plaatselijke geschiedenis vond in de XVII^de^ eeuw, ijverige beoefenaars. Aan hun hoofd staat RICHARD VAN GRAESEN, te Lier geboren in het midden der XVI^de^ eeuw. Schepen benoemd in 1601, maakte hij deel van het Liersch Magistraat tot aan zijn overlijden (21 November 1620), en bekleedde het burgemeesterschap in 1618. Van Graesen hield zich onledig met opzoekingen in de oude stadsrekeningen, en liet een handschrift na over de oudheden der stad Lier, dat herhaaldelijk overgeschreven is, en waarvan zich het origineel op het Provinciaal Archief bevindt. Hij werd in de Kluis begraven. Zijn afbeedsel hangt er nog op het koor. *Cornelis De Bie* leverde ook eenen bundel over de *Antiquiteyten der stadt Lier*, op de Koninklijke Bibliotheek berustend, en een ander handschrift van eenen onbekenden werd onlangs in het *Vaderlandsch Museum* van Prof. *Serrure* opgenomen.

Buiten de tooncel- en geschiedschrijvers maakten zich eenige Liersche LETTERKUNDIGEN verdienstelijk. De letterkunde bestond toen uitsluitelijk uit godvruchtige werken, berijmde gebeden en zedenlessen, voortbrengsels der kloosters, door Snellaert « de kloosterliteratuur » genoemd. *Het masker der wereld* van *Pater Poirters*, die te Lier dikwerf kwam prediken, was het meesterstuk van dien aard. PIETER MALLAMS, karthui-

Digitized by Google

zer van het Liersche klooster, leverde twee werken in dien traut *Het leven van den H. Bruno* (Antwerpen 1673), en de *Heyrbane des cruys* (1691), die onder de goede voortbrengsels van dien tijd gerekend worden. Een Liersch predikheer JOANNES DE LIXBONA gaf van zijnen kant eenen bundel liederen uit: *Het hemels nachtegaelken*, terwijl twee andere predikheeren VINCENT HENSBERCH, BENEDICT CANJUWEL en de Lierenaar JEAN BOUQUET, zich als leeraars en predikanten bekend maakten, en een Lierenaar JOANNES VAN CRAYWINCKEL op 28 Oogst 1609 geboren, en op 11 December 1679 als pastor van Ooleghem overleden, drie werken in het licht gaf: *Het leven der H. Dymphna*, *Lusthof der godvruchtige medidatiën* en *Levens der Heyligen uyt de Norbertijnsche orde.*

Een andere inboorling verwierf zich als theologant eenen naam: *Gommar Huygens*, op 26 Februari 1631 geboren. Professor der wijsbegeerte te Leuven, nam hij een werkdadig deel aan den theologischen strijd van dien tijd, en schreef twee Latijnsche werken in den geest van *Quesnel*. Hij haalde zich vele moeielijkheden op den hals, werd van zijn officie afgesteld en van de macht om biecht te hooren en te prediken beroofd. Hij overleed te Leuven in 1702. *Willem Huygens*, in 1641 te Lier geboren en in 1682 te Gent overleden, staat ook als theologisch schrijver bekend.

Eindelijk namen twee Lierenaars eene schoone plaats in de schitterende rij der Vlaamsche Schilderschool, die in het begin der XVII^de^ eeuw het toppunt van haren luister bereikte: *Adriaan De Bie* en *Frans Wouters*.

ADRIAAN DE BIE (1) op 3 October 1593 geboren, zoon van *Joannes* en van *Margareta Ceulemans*, behoorde tot eene burgerlijke familie. Leerling van *Wouter Abts*, vervoorderde hij zijne studiën te Parijs onder *Rudolph Schoof*, schilder van Lodewijk XIII, en te Rome, waar hij veel op metalen platen en edelgesteenten schilderde. Hij keerde te Lier weder na negen jaren, en huwde op 7 Mei 1626 met *Clara Van Bortel*. *Cornelis De Bie* was de oudste zoon uit dien echt. In het *Gulden Cabinet* komt, benevens eene levensbeschrijving van Ad. De Bie, door *H. De Poorter*, zijn afbeeldsel op achtenzestigjarigen leeftijd voor, door *Lucas Vorstermans* geëtst.

(1) Wij zagen reeds, dat een tak der familie *De Bie* in de XVI^de^ eeuw, wegens geloofszaken, onze stad verliet en naar Holland verhuisde.

Digitized by Google

Adriaan De Bie leverde talrijke schilderstukken aan de kerken, kloosters en gilden, onder anderen aan den *Groeinden Boom*, aan de abdij van Nazareth, en aan onze hoofdkerk het reeds besproken tafereel van St.-Eligiusaltaar, wat aan het *Gulden Cabinet* doet zeggen :

> In Brabant cierde syn const veel huysen, camers, kercken,
> Gelyck men can tot Lyer in Sinte Gommaers mercken
> Aen St-Eloysaltaer.

Adriaan De Bie overleed in 1652.

Een grooter schilder was FRANS WOUTERS, zoon van *Hendrik* en *Barbara Brabants* op 2 October 1612 in St-Gommar gedoopt. Zijn vader, een meubelmaker van ambacht, later als *commissaire des vivres* aangesteld, plaatste zijnen zoon te Antwerpen, bij *Peter Van Avont* (4 December 1629), en als leerling van dien meester werd Frans Wouters op zestienjarigen ouderdom in de St-Lucasgilde opgeschreven. In 1634 verliet hij Van Avont en bekwam de eer om onder de leerlingen van P. P. Rubens opgenomen te worden. Tot vrijmeester der St-Lucasgilde aanvaard, verwierf hij zich eenen grooten naam als landschapschilder, en muntte vooral uit in de maaneffecten. « Zijne nachtgezichten, » zegt de bevoegde levensbeschrijver, « vormen een bekoorlijk geheel, waarover eene schakeering van » tinten en een wasem van poëzie liggen, die oog en ziele streelen en het » gemoed stemmen tot zalig mijmeren en droomen. » Een andere genre door Wouters behandeld, was het naakte figuur, waarin hij de fijnheid en malschheid van Van Dijck evenaarde. Als schilder van keizer Ferdinand II benoemd, verbleef Wouters aan het Duitsche Hof tot in 1637, wanneer hij den Duischen gezant naar Londen vergezelde. Daar vernam hij de dood des Keizers, werd door den Koning van Engeland, Karel I, tot schilder van den Prins van Wallis benoemd, en bij dezes troonbeklimming verkreeg hij den titel van schilder en Kamerheer des Konings. Hij schilderde op het plafond van een der paleizen : *Hercules te midden der Goden*, en voor de Koninklijke Galerie : de *Marteling van St-Sebastiaan.*

In 1641, keerde Wouters naar zijn vaderland terug, trad in den echt met *Maria Donckers* (20 Juli 1644), werd deken der St-Lucasgilde op 18 September 1648, en vestigde zich te Antwerpen, waar hij tegen het einde van 1659, of in de eerste dagen van 1660, op eene geheimzinnige wijze overleed.

Digitized by Google

Volgens *Cornelis De Bie*, werd hij door een pistoolschot bij ongeluk getroffen, volgens anderen, zoude hij in de beroerten der posterijen omgekomen of wel als slachtoffer van de afgunst zijner mededingers gevallen zijn.

Frans Wouters was vooral in het buitenland vermaard, en wij gelooven niet, dat in al onze Belgische Museums eene enkele schilderij van onzen stadgenoot te vinden is. De heer *F. Jos. Van den Branden*, heeft ze weten te ontdekken in de galerijen van Duitschland en Engeland. Het Museum van Kassel bezit van Wouters twee prachtige landschappen, het Museum Städel, te Franckort, eenen brand bij maneschijn, het Museum van Kopenhagen eene *Venus bij Adonis*, het Museum van Gotha, de *schaking van Europa*, het *Hampton-Court palace* in Engeland, een cupidootjes-dans. De heer Verlinde te Antwerpen bezit van F. Wouters een meesterlijk tafereel eene *Bachanalie*, en in de voormalige Augustijnenkerk dier stad bevond zich tot aan de Fransche omwenteling, eene *Groetenis van Elizabeth*, welke als eene schepping vol vuur en genie aangezien werd. Verder komen er werken van Wouters voor in het Museum van Rijsel: *Prometheus aan de rots*; in dat van St-Petersburg *een Binnenzicht*, in het Belvedere van Weenen: *St-Joseph met de Lelie in de hand*, een *St-Joachim*, enz.

Wouters' (1) talent deed hem bij de grootste schilders, vooral bij *Van Dijck* vergelijken, tot zoo verre dat vele zijner tafereelen als gewrochten van dien meester doorgaan. Dit was reeds het oordeel zijner tijdgenooten. Cornelis De Bie zegt van hem:

> Seer liefelyck in 't naeckt en mals in al syn wercken
> Seer los gelyck Van Dyck, seer soet als Titiaen
> Soo net en aenghenaem ded' hy syn stucken slaen.

Het afbeeldsel van F. Wouters door P. De Jode geëtst, komt in het Gulden Cabinet voor.

(1) De bijzonderheden over *Frans Wouters* zijn ontleend aan eene levensschets van F. Jos. Van den Branden, die door zijn vlijtige opzoekingen aan onzen stadgenoot de plaats zal inruimen, welke hem toekomt onder de beste Vlaamsche schilders. Zij komt voor in de *Annales de l'Académie d'archéologie de Belgique*, 2e série, t. VIII, en bevat het portret en het handteeken van den Lierschen meester.

Digitized by Google

VIJFTIENDE HOOFDSTUK.

HET HUIS VAN OOSTENRIJK.

KAREL VI EN MARIA THERESIA.

(1706-1780.)

Lier door de bondgenooten bezet. — Aanslag op Lier. — Vrede van Utrecht. — Karel VI. — Misnoegen en onwil. — Moeielijkheden met de krijgsoverheid. — Dood van Karel VI. — Zijne uitvaart. — Oostenrijksche successieoorlog. — Inval der Franschen. — Lodewijk XV te Lier. — Lier weder door de bondgenooten bezet. — Terugkeer der Franschen. — Volkslijden. — De vrede van Aken. — Aftocht der Franschen. — De regeering van Maria Theresia.

Lier tijdens de XVIII eeuw. — Toestand. — De bierbrouwerijën. — Het brouwershuis. — De fabriek De Heyder. — Openbare werken. — De bruggen. — Het nieuw stadhuis. — De binnenpoorten en vestingen. — Steenweg op Antwerpen. — Eerste diligentiedienst. — De Nethen. — Openbaar onderwijs. — Liersche Primussen. — Schoone kunsten. — Schilder Thys. — Volksleven. — De ommegang van 1722. — De Rederijkkamers. — De schuttersgilden. — Rampen.

Kerkelijk Lier. — De Hoofdkerk. — Nieuwe kerken. — De Karthuizers. — De Jesuïten. — Afschaffing der Jesuïten. — Amortisatiën. — De Beggijnenkerk. — Kunstschatten der kerken.

Liefdadige instellingen. — De buitenarmen. — Weldoeners der armen.

Op 29 Mei 1706 namen de bondgenooten bezit van Lier. Majoor *Frangel*, afgevaardigde der staten van Holland, verscheen aan het hoofd eener afdeeling ruiterij voor de *barrière* der Leuvensche poort. Het Magistraat verwachtte hem aan de andere zijde. De stad werd opgeëischt in naam van KAREL III, Koning van Spanje en

Digitized by Google

Hertog van Brabant, onder besprek dat Lier de rechten en privilegiën zoude bewaren, welke het onder *Karel II* glorieuser memorie, bezeten had. Die voorwaarden werden door het Magistraat aanvaard, de *barrière* en poorten geopend, en namens *Karel III* de stadssleutels den majoor Frangel aangeboden. Akte werd van de onderwerping opgesteld, en kopij aan den afgevaardigde des legers afgeleverd. Twaalf steden (1) openden hare poorten aan de bondgenooten. Zij lieten hier eene bezetting achter, en bevestigden den baron van *Winterfeld* in zijne betrekking van gouverneur.

De oorlog eindigde echter niet. Het volgende jaar beproefden de Franschen eenen aanslag op Lier. Eenige manschappen, op hooiwagens verborgen, trachtten de stad binnen te dringen; doch de list werd ontdekt, en de handlangers betaalden hunne stoutheid met het leven. De gelukster der Franschen daalde lager en lager. Te *Malplaquet* overwonnen, moest *Lodewijk XIV* den vrede vragen, toen eene staatkundige gebeurtenis den toestand veranderde. Karel III werd tot den Keizerlijken troon geroepen, onder den naam van KAREL VI. Al de bezittingen van Spanje aan het Duitsche keizerrijk zien toevoegen, ware eene te groote uitbreiding van macht geweest. DE VREDE VAN UTRECHT loste die moeielijkheid op, door den Hertog van Anjou als koning van Spanje te behouden, terwijl KEIZER KAREL VI de Zuidelijke Nederlanden bekwam, voortaan de OOSTENRIJKSCHE NEDERLANDEN genoemd.

Zoo ging ons land van Spanje aan Oostenrijk over, zonder dat de bevolking gehoord noch geraadpleegd werd.

Het volk onderging zijn lot met schijnbare onverschilligheid; doch er heerschte onwil en misnoegen, die zich door onlusten lucht gaven, te Antwerpen, te Mechelen en te Brussel, waar de

(1) Een gedenkpenning, te dier gelegenheid geslagen, meldt onder de namen der twaalf veroverde steden ook *Lira*.

Digitized by Google

deken *Agneessens* slachtoffer van zijne gehechtheid aan de oude gemeentevrijheden viel.

Het Liersche Magistraat had te worstelen tegen de eischen der Oostenrijksche krijgsoverheden, die ons land als een veroverd gewest behandelden. In afwezigheid van eenen krijgsgouverneur, voerde don *Hyacintho de Soto,* sergeant-majoor, het bevel binnen onze vesting, De stad weigerde hem de voordeelen te verleenen aan het gouverneurschap gehecht. De *Markies van Prié* gaf bevel die voordeelen te laten volgen (21 Juli 1723.) Ons Magistraat weigerde; de sergeant-majoor vond niets eenvoudiger dan de sluizen aan het Spui en de Molpoort gesloten te houden (1725), zoodat geen molen meer malen kon, en bakkers en brouwers hun graan drie uren ver moesten voeren. Men beriep zich hier op het privilegie van Philips van 1447, en eindelijk op 28 September werden de sluizen geopend, nadat gedurende den geheelen zomer, de boordeigenaars groote schade geleden hadden; doch, niettegenstaande men de 300,000 gulden stadsschulden en den slechten staat der burgerij inriep, moest de stad aan *Hyacintho de Soto*, 600 gulden voor logement, en tweemaal 48 gulden voor kermis- en nieuwjaarswijn betalen. Toen herbegon de twist over de 600 gulden der *cantine*. De soldaten bezaten eene herberg, waar het bier vrij van accijns verkocht werd. De burgers maakten van de gelegenheid gebruik om ook het bier tegen minderen prijs te bekomen tot nadeel der stadskas. Dikwijls ontstond daar misverstand uit, en, om alle klachten te voorkomen, kocht de stad de cantine af, mits 600 gulden aan den Gouverneur te voldoen. Stad en Gouverneur vonden er hun voordeel bij: alleen de soldaten betaalden hun bier duurder dan vroeger. Er was thans geene bezetting, en de stad vond, dat er dus van het cantinegeld geene spraak kon zijn. Don de Soto kwam er tegen op, dreef

Digitized by Google

de stoutheid zoo verre en de schepenen, in hunne zitting te komen storen en beleedigen, tot eindelijk de Gouverneur van Dendermonde, *de Bauffe*, het gouvernement van Lier bekwam, en al de voordeelen ontving.

Toen begon een ander geschil met den ontvanger der belastingen, over het verlaten van het huis, waar hij zijn bureel hield. Het volk trok partij voor de Magistraten: de ontvanger, zijne vrouw en kinderen werden op straat nageroepen en uitgekreten, en eene strenge ordonnantie der landvoogdesse *Maria Elizabeth* kon alleen het Magistraat en het volk doen buigen (18 Juni 1726). De lange regeering van Karel VI liep verder rustig af, en bezorgde eindelijk een tijdperk van vrede aan onze zoo hard beproefde landen (1716-1740); doch de belangen onzes volks werden steeds opgeofferd aan de staatkunde van het huis van Oostenrijk, en zijn rol bepaalde zich bij het opbrengen van aangroeiende belastingen.

Karel VI ontsliep op 20 October 1740, met de overtuiging dat hij zijne nalatenschap aan zijne eenige dochter MARIA THERESIA verzekerd had. De uitvaart van Karel VI, de troonbeklimming van *Maria Theresia* gingen met veel gelui, geschiet, en Te Deum's gepaard, zonder dat zij veel verscheelden van dergelijke plechtigheden op onze dagen. Alleen de uitvaart van Karel VI gaf aanleiding tot een geschil, dat als voorbeeld kan dienen van de gehechtheid der overheden aan hunne voorrechten.

Het Magistraat werd bij brief uitgenoodigd om de lijkplechtigheid des Keizers te vieren. Het deelde den brief aan het kapittel mede, dat verklaarde geene missieve van het Hof ontvangen te hebben, waarop het als koninklijk kapittel recht had.

Het Magistraat deed daarop het koor met zwart laken behangen en de altaars versieren; toen deden de Kapittelheeren hun vragen, op wiens bevel dit alles gebeurde. « Op order van het Magistraat, »

Digitized by Google

gaf rentmeester *Torfs* ten antwoord en toonde het geschreven bevel. De Kapittelheeren trokken terug en het werk ging voort.

In het begin van 1740 stond de lijkbaar met het keizerlijk wapen te midden van het koor onder den troon van St-Gommar, de overheden waren vereenigd; doch de Kanonniken weigerden den minsten lijkzang aan te heffen, vooraleer voldoende commissie ontvangen te hebben. Het Magistraat wist niet wat beginnen, te meer daar het behangsel zeven oorden per el en per dag kostte! Men besloot eenen expres naar Brussel te zenden, en intusschen stond gedurende drie dagen de verlatene lijkbaar te midden der kerk. Eindelijk kwam de commissie, die het Kapittel bevredigde, « ende desen lugubren ende seer droeven dienst » zegt het verslag, liep regelmatig af. Boven de baar hing de Oostenrijksche arend, op twee kussens lagen degen en kroon, en de klokken luidden over dood drie weken lang en drie maal daags.

Intusschen bedreigde een nieuwe opvolginsoorlog, ditmaal de OOSTENRIJKSCHE SUCCESSIE-OORLOG, onze streken, reeds bitter beproefd door de noodjaren 1740, dat men het *bevrozen jaar* noemde, en 1741, wanneer de *roode loop* de bevolking teisterde.

De koningen van Pruisen, Spanje, Sardinië, waarbij zich weldra de Fransche koning Lodewijk XV voegde, verklaarden zich tegen Maria Theresia, die een bondgenootschap met Engeland en Holland trof. Engelsche hulptroepen bezetten onze steden. Lier kreeg een garnizoen van 400 Britsche dragonders (20 Juli 1742), in November door een duizendtal Hanoveranen vervangen. Dit alles kon ons niet tegen eenen inval der Franschen beschutten. Zij overmeesterden gedeeltelijk Vlaanderen (1744), behaalden den volgenden zomer de overwinning van *Fontenoy*, en verschenen in Januari 1746 voor Brussel, dat in het begin van Februari zijne poorten

Digitized by Google

opende. Mechelen werd het hoofdkwartier der bondgenooten, doch ging ook op 12 Mei over.

Het leger trok zich achter de lijn van den Rupel en de Nethen terug, de bruggen van Duffel en Waalhem afbrandend, doch brak spoedig op naar de omstreken van Breda. Op 16 Mei ontruimde de keizerlijke bezetting onze stad, en 's anderendaags 's morgens, namen de *Zwarte Mannekens*, gelijk men de soldaten van het Fransch regiment van *Lamorlière* noemde, zonder eenigen tegenstand, bezit van onze stad. Den volgenden morgen trok het hoofdkwartier van het Fransche leger hier door, gedeeltelijk over de stad, gedeeltelijk over de schipbruggen, nabij Nazareth over de Nethen geworpen, en om acht uren des avonds, verscheen de Koning van Frankrijk Lodewijk XV, vergezeld van eenen talrijken stoet edelen, onder welke de *maarschalk van Saksen*, de vermaardste veldheer van zijnen tijd. Ons Magistraat ontving met alle mogelijke plechtigheden den Fransche vorst, die in het Gouvernementshotel zijnen intrek nam.

Daar kreeg het Liersch publiek eene dier vertooningen te zien, gebruikelijk aan het hof van Versailles. Met vier en twintig genoodigden, nam Lodewijk XV het avondmaal, terwijl het publiek in de zaal toegelaten werd, om den Koning van Frankrijk te zien eten. Op O.-L.-V. Hemelvaart, 19 Mei, woonde Lodewijk XV de mis bij in St-Jacobskapel, nam zijn noenmaal in het openbaar, en vertrok om vier uren naar Bouchout (1), waar het Fransch kamp opgeslagen was. Op 31 Mei gaf het kasteel van Antwerpen zich over, zoodat in den zomer van 1746, geheel de Oostenrijksche Nederlanden veroverd waren.

In de maand Mei van 't volgend jaar, waagden de bondgenooten

(1) Aan dit kamp herinnert een grafschrift onzer hoofdkerk, ten aandenken opgericht van den markies *Honoré de Choiseul*, te *Bougaude* overleden.

Digitized by Google

eene betooging tegen Antwerpen. Het Oostenrijksch leger sloeg zich neder tusschen de twee Nethen, en nam weder bezit van Lier, waar de hertog van *Cumberland*, tweede zoon des konings van Engeland, en de maarschalk graaf *de Bathiani*, die, onder den hertog van Cumberland, het bevel over de bondgenooten voerde, hun hoofdkwartier vestigden. Maarschalk Bathiani nam zijnen intrek in het Gouvernementshotel. Die bezoeken brachten voor onze burgerij droevige dagen mede.

In het jaar 1746 was de sterfte het dubbel van een gewoon jaar, en de oorzaak moet zeker gezocht worden in de ontberingen, welke het volk te verduren had.

In 1747 ging de ellende alle gedacht te boven, en was de nood zóó nijpend, dat men voor onlusten vreesde. De bondgenooten hadden al de graanmolens voor den dienst der legers in beslag genomen en al de bakkers in requisitie gesteld, zoodat er voor de burgers geen brood te krijgen was. Bij elken molen stond eene wacht soldaten, om het hongerige volk af te weren. De abdis van Nazareth teekent in haar dagboek aan, dat zij maar vier uren op den molen der abdij mocht malen, en voegt er bij, dat het hoog tijd was, vermits in geheel het klooster enkel drie roggen brooden bevonden werden.

Nieuwe verdedigingswerken werden in onzen omtrek uitgevoerd: drie veldbruggen over de Nethe geworpen, de eene recht over den Lispermolen, verdedigd door eene schans, waaraan honderden gravers gedurende verscheidene weken werkten; de tweede ter hoogte van het Sluisboschken; de derde aan de stadsvest bij het Pesthuis, welke laatste langs eenen breeden dijk door de Nazarethsche beemden heen, aan de Maasfortbrug verbonden was. 15,000 mannen lagen in den omtrek, om die bruggen te bewaken, en de betrekkingen met het hoofdleger open te houden,

Digitized by Google

dat op twee lijnen van de hoeve *De Foort* af, tot Bouwel lag. Al die werken dienden weinig. Op 25 Juni vertrokken de bondgenooten in allerhaast naar Breda; en Lier, zonder garnizoen gelaten, werd twee dagen later door eene afdeeling Fransche uhlanen bezet.

Het bezetten van ons land door de Franschen bracht geene verandering in den inwendigen toestand. Zij zelven beschouwden hunne inbezitneming als een tijdelijk feit, en lieten de inwoners, die overigens vreemd bleven aan den oorlog, welke in hun land gevoerd werd, zich regeeren naar hunne wetten en gebruiken. Zij bemoeiden zich niet met de plaatselijke besturen, bewaarden de aangestelde magistraten, maar kenden zich het recht toe de burgers door zware krijgslasten te slaan.

Van de steden van Brabant werd, in 1747, eene brandschatting van twee millioen Brabantsche gulden geëischt.

Om die som op te brengen, sloegen de Staten van Brabant eene belasting per hoofd, en stelden rechten op den thee, het vee, de paarden, de schouwen en de ploegen; en, alhoewel de Derde Staat van Brabant, meer dan 130 keeren opgeroepen, hardnekkig bleef weigeren, deed de koning van Frankrijk er in voorzien, door den heer d'Echelles, en zond de leden van den Derden Staat naar huis (1).

(1) Om een denkbeeld te geven van de verdeeling dier brandschatting, nemen wij uit het dagboek der abdis van Nazareth over, dat zij moest betalen, voor haren persoon, 500 gulden, voor elke religieuse en leekezuster drie gulden, en ieder eenen gulden voor den thee, of men hem gebruikte of niet. Daarbij gerekend de belasting op het vee, de schouwen, ploegen en paarden en de aandeelen van den confessor, kapellaan, knechten en der twee pachthoeven, moest de abdij in het geheel *zeshonderd zeven en dertig gulden* opbrengen.

Het klooster moest die voor den tijd aanzienlijke som lichten, tegen drie ten honderd, en de overste ging zelf de som storten in handen van den heer *Van der Cruyce*, rentmeester der Staten voor het kwartier van Antwerpen. Zij merkt op, dat zij de reis naar Antwerpen, met den wagen van Lier aflegde, niet durvende met hare koets rijden, uit hoofde van de baanstroopers.

Digitized by Google

Daarenboven hadden de inwoners, reeds overlast door leveringen en logement, veel te lijden van de mishandelingen der Fransche soldaten, wier losbandig gedrag sterk afstak tegen de regeltucht der Engelschen, Hanoveranen, Hollanders, Oostenrijkers en Hongaren, en hen verre deed stellen beneden de Kroaten en Pandoers, de geduchtste vrijkorpsen van dien tijd.

Het land was geheel uitgeput, toen eindelijk, op 25 Mei 1748, een wapenstilstand werd getroffen, door den VREDE VAN AKEN (18 October 1748) gevolgd, waarbij de Oostenrijksche Nederlanden aan Maria Theresia wedergegeven werden.

Reeds in Juli hadden de Fransche troepen de omstreken van Lier verlaten : de stad zelve hielden zij tot op 7 November 1748 bezet.

Eenige dragonders van den *Prins de Ligne* en eene afdeeling voetknechten van het regiment *Prins Karel van Lorreinen*, namen dien dag bezit van Lier in naam der Keizerin, tot groote blijdschap der burgers. Antwerpen werd op 11 December 1748, Mechelen op 25 Januari 1749, en Brussel op 28 Januari overgeleverd. Toen werd het kanon gelost, de klokken geluid « tot teeken der algemeene blijdschap over de verlossing uit de geldzuchtige handen der Franschen. »

Met het jaar 1749 begint de eigenlijke regeering van Maria Theresia; gelukkig tijdperk van dertig jaar vrede en welvaart, dat onze voorvaders met dankbaarheid herdachten. Van den oorlog, die nog voortduurde tusschen Oostenrijk en Pruisen, bleven wij gespaard.

Wel moest men zich soms zware geldelijke opofferingen getroosten; doch men deed het met vreugde voor de geliefde Keizerin; en, werd er eene overwinning door de keizerlijke wapenen behaald, dan luidden de klokken van al de torens, en stonden er 's avonds

Digitized by Google

lichtjes op alle vensters. Eene enkele maal joegen de Pruisen aan onze inwoners den schrik op 't lijf. Drie honderd huzaren liepen in 1758 het Kempenland af, lichtten de burgemeesters op, en stelden ze op hoog rantsoen. Een vijandelijk detachement moest, volgens het gerucht liep, van Herenthals op Lier komen; doch, bij tijds verwittigd, nam men de noodige voorzorgen, en ons Magistraat ontsnapte aan eene gedwongene reis.

In 1763 eindigde ook die krijg, en Maria Theresia kon er zich voortaan op toeleggen het geluk harer volkeren, en vooral der Nederlanders te verzekeren, die haar zoovele bewijzen van verkleefdheid hadden gegeven. Zij ondersteunde handel en landbouw, moedigde nijverheid en schoone kunsten aan, beurde het vervallen onderwijs op, en wist de welvaart te doen herleven in het gedurend twee eeuwen zoo bitter beproefde Vaderland. Ook namen al de burgers den rouw aan, toen de beminde Keizerin op 29 November 1780 ten grave daalde.

LIER TIJDENS DE XVIIIe EEUW.

De regeering van het huis van Oostenrijk bracht, benevens eenige beproevingen, twee lange tijdvakken van vrede, vijf en twintig jaar onder Karel VI, en meer dan dertig jaar onder Maria Theresia. Dit was voldoende om het land herop te beuren. Zeker keerde de luister der XV^de en XVI^de eeuwen niet weder; de Schelde bleef gesloten, de groote handel gestremd. Doch de inlandsche bedrijvigheid en de landbouw verschaften het dagelijksch brood aan den burger, die in dien gulden tijd, toen de boter maar éénen plaket (32 centiemen) kostte, met eene kleine winst ruimschoots toekwam.

Onze stad had haar aandeel in die herlevende welvaart; er

Digitized by Google

kwam meer weldstand onder de burgers, waartoe niet weinig bijdroegen de talrijke BIERBROUWERIJEN, die den Lierschen Kaves wijd en zijd verzonden. De opbrengst van den bieraccijns was, in 1750, tot 23,769 gulden geklommen, en niet minder dan zestien brouwerijen leverden het befaamde bier (1), dat naar Brugge, Mechelen maar vooral naar Gent ging, waar men zooveel prijs hechtte aan den oprechten Lierschen kaves, dat het Gentsche Magistraat, om alle bedrog te beletten, aan die van Lier liet weten, dat men voortaan geene ton als Liersch bier zoude aanvaarden, indien zij niet voorzien was van een certificaat van den griffier (1721). Dit voorbeeld werd hetzelfde jaar door Mechelen gevolgd. Het brouwersambacht, op 5 December 1685 ingericht, was spoedig het rijkste der stad geworden, gelijk het nog bestaande BROUWERSHUIS getuigt. Op 27 Januari 1717 had het ambacht, het huis St-Christoffel aangekocht van twee geestelijke dochters, *Maria Anna* en *Elisabeth Goyvaerts*, mits 3096 gulden. Die vervallen woning werd ten gronde afgebroken, en vervangen door het prachtig gebouw, dat aan het ambacht meer dan twintig duizend gulden kostte. Onder de Fransche Republiek verkocht, werd het Brouwershuis in 1840 door de familie *Hubar* hersteld, en is nog het schoonste sieraad onzer Markt (2).

De andere nijverheidstakken leverden een treffelijk bestaan aan de burgers, en toen werd de grond gelegd van de FABRIEK

(1) De Zeemeermin in de Lisperstraat, de Pen en de Hoorn in de Ruisbroekstraat, de Wijngaard, het Schaakbord en het Hoefijzer op de Markt, de Hazewind op de Vischmarkt, de Ketel op de Werft, het Klaverblad nabij de kerk, de Bel in het Bellestraatje, de Rozenhoed in de Berlaarstraat, St-Pieter, de Eenhoorn, en het Vierheemspaard in de Berlarij, de Zon in de Rechtestraat en de Anker.

(2) Het ambacht had dit huis verkregen zonder toelating. Derhalve kreeg het in 1736 bevel dit vaste goed te verkoopen. Op 16, 23 en 30 Mei 1736 werd het opgeroepen zonder kooper te vinden tegen 8700 gulden. Toen gelukte men er in het octrooi te bekomen op 13 Juli 1736 door de Gouvernante verleend De familie *Hubar* bewoont dit huis sedert 1766.

Digitized by Google

Het Brouwershuis

Poort van den Handbogenhof

Digitized by Google

Digitized by Google

DE HEYDER, die later zulke groote uitbreiding nam. Omtrent het midden der XVIIIde eeuw stichtte *Joan. Dan. Van Scherpenbergh*, *J. B. Beeckmans* en *Pieter De Heyder* eene fabriek van wollen stoffen, en verkregen van het Magistraat eene jaarlijksche toelage van 150 gulden, gedurende twaalf jaar, en eenige vrijdommen van accijns (1), onder voorwaarde dat zij binnen het jaar dertig getouwen in werking zouden hebben (24 Mei 1757); in 1758 waren reeds drie en dertig getouwen gesteld. Door octrooi van 29 Maart 1762 bevestigd, werd de fabriek reeds in 1777 tot het vervaardigen van siamoozen en drukken van katoenstoffen uitgebreid, en kochten de bestierders tot bleekerij de beemden van Sion aan, nog heden de Fabriekbeemden genoemd.

Die verbetering in den toestand, liet aan het Stadsbestuur toe, benevens het herstellen van den afgebranden toren, hooger beschreven, belangrijke OPENBARE WERKEN uit te voeren.

Pompen vervingen de opene waterputten; eenige dier pompen, thans nog bestaande, nabij de Kerk, in de Ruisbroekstraat en in den kleinen Bruul, dragen het jaartal 1720. Vele oude *bruggen*, bouwvallig geworden, werden vernieuwd: in 1760 de Kluizebrug bij het Bellestraatje, in 1769 de oude St-Jansbrug, welke door eene draaiende brug, in 1775 voltrokken, vervangen werd, in 1774 de bruggen achter St-Janstoren en op den Moldijk, en in 1776 de steenen brug bij den Moesdijk; eindelijk kocht de stad op 19 April 1734, mits 2200 gulden, de twee huizen tusschen de *Valk* en het Gouvernementshotel gelegen, en liet ze vervangen door een fraai gebouwd *Wachthuis*, thans de *Société Union et Progrès*.

(1) Die vrijdom was ten volle verleend aan de bewoners van den grooten pand en aan twee huishoudens, en aan elken wever, voor eene ton knol en eene ton klein bier. Verder genoot de fabriek vrijgebruik van de kassei der stad, en verplichtte zich deze, dergelijke voordeelen aan geene andere instelling te verleenen.

Digitized by Google

Doch het grootste werk was het heroplouwen van het STADHUIS, dat uit de XIV^de^ eeuw dagteekenend, groote herstellingen vergde.

Het besluit werd genomen op 24, 27 en 31 Januari 1741, en tot eene leening van 16,000 gulden door de drie leden besloten, met algemeene stemmen. Het smedersambacht alleen weigerde zijne goedkeuring.

Het oude gebouw(1) werd gedeeltelijk afgebroken, en het nieuwe raadhuis voltrokken onder burgemeester Jo. Ja. Ferdin. Van Zinnicq die gedurende 20 jaar aan het hoofd der stad stond, en onder wiens bestuur de voorname werken der XVIII^de^ eeuw werden uitgevoerd (2).

Alhoewel behoorend tot een tijdstip van verval der bouwkunde, doet het nieuw Stadhuis eer aan den Antwerpschen bouwmeester *Jan Pieter Van Baurscheit den jonge*, (geboren 1699 overleden 1768), aan wien de hoofdstad onzer provintie verschillende merkwaardige gebouwen verschuldigd is, onder anderen de succursaal der Bank in de Lange Nieuwstraat, en het prachtig koninklijk paleis op de Meir, dat voor den Heer van 's Gravenwezel gebouwd werd.

De stad Lier betaalde hem 1165 gulden.

In 1744 was de gevel voltrokken, en kon men overgaan tot de aanbesteding der ijzeren balustrade, op de voorpui, die door *Cornelis Merckx* en *Joannes Verbuecken* ondernomen werd. In 1745

(1) Zes renten werden door de Stad gelicht, waaronder zekere L. De Coninck bijzondere te Antwerpen voor 12,000 gulden, en het kerkfabriek van St-Gommar voor 12,000 gulden voorkomen. De geleende som bedroeg in het geheel 14,000 gulden aan 481 gulden intrest.

(2) Jo. Jan Ferdinand Van Zinnicq, te Lier geboren op 2 November 1698, trouwde op 15 Januari 1728 met Katharina Ferdin du Trieu dit Van den Driessche. Schepen der stad Lier in 1734, werd hij burgemeester van 1740 tot 1761, wanneer hij overleed en in St-Gommarskerk begraven werd. Ludovicus Alphons Goyvaerts volgde hem op als burgemeester, en in dezes plaats werd Jan Frans Ferdinand Van Zinnicq Schepen benoemd. In 1779 werd deze op zijne beurt burgemeester.

Digitized by Google

werden de marmeren schouwen door *B. Jacquet* geplaatst, door *Matthei* de zaal en twee nevenkamers gelambriseerd, en aan meester *Henrart* voor het maken van vier plafonds, het afbeeldsel der koningin van Hongarije, en de twee geschilderde basrelieven der Halle, 570 gulden betaald.

De verdere versiering ging minder snel voort, eerst in 1775 werd de schoone *wenteltrap*, een meesterstuk te rechte door allen bewonderd, door *Guil. Van Everbroeck* geplaatst, die er op 4 April te voren het model had van getoond.

Het jaar nadien werden, in de raadzaal, boven de deuren en vensters, de merkwaardige basrelieven geplaatst, ten deele in het jaar 1776 geschilderd door den Antwerpschen meester *G. F. Herreyns* (1), met recht den herschepper der Vlaamsche kunst genoemd. De vier kleine basrelieven, *de vier jaargetijden* voorstellend, echte juweeltjes, worden toegeschreven aan *M. J. Geeraerts*, eenen vermaarden kunstenaar in dit vak (2).

Het geschilderde plafond der raadzaal is herkomstig uit het oude bisdom van Antwerpen, door bisschop Wellens heropgebouwd. Het had aan den bisschop 567 gulden gekost en werd aan de stad Lier voor 380 gulden aangeboden.

Die openbare verbeteringen gingen gepaard met aanzienlijke bouwwerken door bijzonderen uitgevoerd. Behalve het Brouwershuis, werd het *Bakkershuis*, thans de herberg *la Belle Vue*, in arduin-

(1) De basrelieven van *Herreyns* verbeelden 1° de kardinale deugden, 2° stadsregeering, 's lands overvloed en koophandel, 3° de drie voorname teekens eener goed geregeerde stad volgens Keizer Karel : het juiste uurslag, het openen en sluiten der poorten, en het goed onderwijs. *Herreyns*, te Antwerpen geboren in 1743, werd in 1766 leeraar der nieuw gestichte Academie, richtte in 1771 de Mechelsche Academie in, en werd in 1798 bestuurder der Academie te Antwerpen. Hij overleed in 1827.

(2) *Martinus Jose Geeraerts*, te Antwerpen geboren in 1706, werd bestuurder der Academie in 1774, en overleed in 1791. De basrelieven van het Musæum van Brussel zijn van dien meester.

Digitized by Google

steen opgetrokken, de handboogschutters lieten hunne kamer met twee verdiepen in denzelfden steen bouwen; de twee Rederijkkamers vernieuwden de gevels hunner schouwburgen, de *Ongeleerden* in 1753, de *Groeienden Boom* weinig later; de twee fraaie burgershuizen de *Roozenhoed* en de *IJzerenhoed* werden omtrent 1717, opgetrokken. Voeg daarbij dat zich te midden der Markt het aanzienlijk Gouvernementshotel verhief, en men kan zich een denkbeeld maken van onze groote Markt vóór omtrent honderd jaar (1).

Op andere plaatsen onderging de stad voordeelige veranderingen. Reeds was de Lisperbinnenpoort afgebroken; op 18 September 1765, ontving de stad de noodige toelating om de andere binnenpoorten te sloopen. De oude Eekelpoort was reeds in 1728 door de huidige poort vervangen, en de binnenvesten verdwenen deels in het behandelde tijdvak, ten deele onder Jozef II. De tijd der kleine sterkten was overigens voorbij. Het bestuur liet wallen en poorten vervallen, en ons Magistraat, om Lier geene opene stad te laten worden, bekwam op 3 December 1750, den afstand van al de versterkingswerken, het brughoofd *Maasfortschrans* er onder begrepen, op voorwaarde van onderhoud. Bezettingen kreeg Lier niet meer, en men zag hier doorgaans geene soldaten, buiten de Hollandsche troepen, die in April en Mei doortrokken om de garnizoenen der barrière-steden te vervangen.

Een niet min belangrijk werk was het leggen van den STEENWEG OP ANTWERPEN. Het octrooi voor den steenweg van Mechelen

(1) Dit hôtel, ten onrechte met het paleis der hertogen verward, diende tot verblijf aan de krijgsgouverneurs der vesting sedert 1582 aangesteld. Dit uitgestrekte gebouw had drie ingangen, in de Eekelstraat, in de Molenlaan en op de Markt. De gevel kwam niet tot aan de Markt, maar wel de groote inrijpoort. Eene opene plaats scheidde de poort van het hotelgebouw, dat op de vier hoeken torentjes droeg, waarop de ooievaars alle jaren hunne nesten kwamen maken. *Aanteekeningen* AVONTROODT. Onder de republiek als domein verkocht, is dit hotel thans vervangen door het *Hotel du Commerce*.

Digitized by Google

op Vilvoorde, eenen der oudste van het land, werd door Karel II in 1698 verleend, weldra volgden andere vergunningen om de groote steden Brussel, Antwerpen en Gent te verbinden. In 1711 kreeg Lier zijn aandeel in die verbeteringen. Op 10 September werd, tusschen het Gouvernement en de Stad, eene overeenkomst gesloten, tot het leggen van eenen kasseiweg van Lier naar den reeds bestaanden weg van Antwerpen op Mechelen. Twee jaar later, in 1713, was de steenweg voltrokken, en op 21 October 1739, werd door de Magistraten van Antwerpen en Lier, tusschen de twee steden een vaste dienst voor de voerlieden ingesteld. De prijs der plaatsen was zes en halve stuivers, der pakken één oord. De CAROSSE vertrok te zeven uren, om te half tien te Antwerpen aan te komen; alle vrijdagen vertrok eene vroege diligentie, te half zes. Het uur der terugkomst versprong van twee tot zes uren (1).

Het Magistraat bleef niet werkeloos om andere steenwegen te bekomen. Op 27 April 1719 vergaderden de afgevaardigden van Leuven en Antwerpen, om over eenen steenweg van Lier op Leuven te beraadslagen; doch die weg werd zoo min gelegd als een kassei op Duffel, alhoewel Maria Theresia en Jozef II herhaaldelijk toelating verleenden. Alleen buiten de Leuvenschepoort werd in 1774 een eindje tot aan de Schransbrug gekasseid.

Doch aan de *landwegen* werden verbeteringen gebracht (2), en

(1) In de XVII^de^ eeuw gebeurde het verkeer meestal te water. Een beurtman voer wekelijks tusschen Lier en Antwerpen, en ten zijnen voordeele werd, op 16 Januari 1640 door het Antwerpsch Magistraat verbod uitgevaardigd, aan de chaloupe-gasten eenige koopwaren ten nadeele van den beurtman in te nemen. (*Gebodboeken van Antwerpen*, medegedeeld door M. VAN DEN BRANDEN).

(2) Een reglement van Maria Theresia, van 3 Maart 1762, bepaalde de breedte der wegen voor den Lierschen bijvang op veertig voet voor de heirstraten en zestien voor de gemeene wegen.

Digitized by Google

voor de TWEE NETHEN, die, ten gevolge van eene lange verwaarloozing, landen en weiden overstroomden, doelmatige verordeningen voorgeschreven.

Bij ordonnantie van 8 October 1762, werden de belanghebbende besturen tegen 29 December op het Stadhuis te Lier opgeroepen, eenige doorsteken bevolen, en twee reglementen door Maria Theresia op 25 Oogst 1763 en 11 October 1766 uitgevaardigd, een geheel stelsel van onderhoud bevattende, dat *Avontroodt*, bekend met den staat der rivieren, als zoo voldoende aanzag, dat hij al de onheilen, waarover men in onze eeuw klaagt, aan het verwaarloozen dier voorschriften toeschreef (3).

Werden er onder Maria Theresia vele stoffelijke verbeteringen ingevoerd, het VOLKSONDERWIJS werd niet uit het oog verloren, en wij moeten het Keizerlijk Bestuur ten minste van zijne goede inzichten rekening houden. Een decreet van 13 Januari 1763, beval het oprichten van een WEEZENHUIS VOOR JONGENS, en op 27 Mei 1766, werd in stadseigendom het *Hooghuis*, in de Mechelschestraat, dergelijk gesticht geopend, dat reeds in het volgende jaar veertig kinderen telde, en waaraan, krachtens besluit van 6 Mei 1767, een deel der inkomsten van *St-Goriksgodshuis* en de *Lazernij* toegeëigend werden; doch bij gebrek aan voldoende hulpmiddelen ging die instelling te niet.

Dit decreet werd opgevolgd door eene ordonnantie van Maria Theresia, van 6 September 1774, waarbij het oprichten eener normale school in elke provintie, eener hoogere school in elke kantonplaats, en eener lagere school op elk dorp, bevolen, en het

(3) Een sluismeester werd te Lier, twee opzieners te Mol-ter-Nethe en te Hilleburg aangesteld, het jaarlijksch ruimen der rivieren en beken bevolen, terwijl een lijst de diepte en breedte der rivieren bepaalde. (*Plakkaten*, D. VIII, bl. 344.)

Digitized by Google

onderwijs verplichtend gemaakt werd; doch de gebeurtenissen beletten de uitvoering dier wijze maatregels.

Het *middelbaar onderwijs,* aan de Predikheeren gelaten, onderging enkel deze verandering, dat een keizerlijk decreet van 14 September 1761 de toelating introk, om de *dialectica* te onderwijzen, doch een cursus van rhetorica mocht bij de colleges gevoegd worden (1).

Met het Schoolwezen staan de onderscheidingen in betrekking, door twee onzer stadsgenooten behaald, die *Primus* van Leuven uitgeroepen werden, de grootste eer, welke men kon behalen aan de oude Brabantsche hoogeschool, die niet minder dan 700 leerlingen in de wijsbegeerte telde. De twee bekroonde Lierenaars waren *Jacobus Balthasar Van den Brande* in 1740, en *Joannes Franciscus Schellekens* in 1761. (2)

Door de gilden en rederijkkamers tot Duffel afgehaald, door een deel van den Ommegang vergezeld, deden zij hunne intrede, en ontvingen rijke geschenken; een traktement en eene verlichting

(1) De Predikheeren stelden aan het Magistraat voor, hun onderwijzend personeel te vergrooten, indien zij van stadswege eene toelage bekwamen. Na lang geharrewar, werd hun 160 gulden 's jaars toegestaan, onder voorwaarde dat de leeraars door het Magistraat moesten aanvaard worden, indervoege dat de prior alle jaren de vier heeren, met het onderwijs gelast, ter agreatie van het Magistraat kwam voorstellen. Verder ontvingen de Predikheeren meermaals giften van 1200 en 600 gulden van de stad, onverminderd de toelage van dertig of zestig gulden voor de prijzen, en voor het stellen van het tooneel, waarop de studenten hunne stukjes vertoonden.

(2) *J. B. Van den Brande,* zoon van eenen kleermaker, die tevens schepen was, en het officie der vischmijn had, werd in 1745 licentiaat in de rechten, vestigde zich te Brussel en werd auditeur, en meester der rekenkamer. *J. F. Schellekens* priester gewijd, werd professor bij het seminarie te Mechelen, pastoor te Schaarbeek in 1773, en overleed op 7 Juni 1790. Buiten de twee primussen wil de overlevering, dat vroeger nog een Lierenaar, zoon van eenen militair of officier primus werd uitgeroepen; doc hij werd niet ingehaald, daar hij op de reis van Leuven naar Lier, door eenen zijner medestudenten, gedood werd. (*Chronyk* van R. Gootens).

Digitized by Google

met pektonnen voltrokken het feest, dat echter eene schaduwzijde had, daar de stad, om de onkosten te betalen, uit leenen moest gaan. De inhaling van Van den Brande kostte 1617 gulden. (2)

De schoone kunsten, sedert het einde der XVIIde eeuw diep vervallen, herleefden onder *Maria Theresia*. Academiën werden te Antwerpen, Brussel, Gent, Mechelen geopend, en een onzer stadgenooten nam eene eervolle plaats in, tusschen de kunstschilders van dien tijd : PIETER JOSEPH THYS, te Lier geboren op 4 December 1749. Leerling van *Koeck* en later van *G. Van Spaendonck*, welken hij naar Parijs vergezelde, verwierf hij eene vermaardheid als bloemenschilder, en werd door *Maria Christina* gelast de orangerie van Laken met bloemen en planten te versieren, fraai week, dat in 1792 vernield werd. *Thys* overleed op 12 April 1823 (1).

Met de welvaart herleefde de ingeboren vroolijkheid van onzen landaard. Het leven was goedkoop, en de winsten, hoe gering ook, lieten aan den burger toe zich bij zon-en feestdagen te vermaken. De herbergen moesten 's winters 's avonds ten 10 uren sluiten (ordonnantie van 20 Oogst 1729). Bij zomerdag ging het huisgezin naar buiten en van dien tijd dagteekenen de groote herbergen, welke onze stad omringen als *Het Plaizant*, *Het Spanje*, *Het Berdenhuis*, wier groote gelagkamers voor talrijke bezoekers gebouwd

(2) Aan *Van den Brande* vereerde men eene zilveren lampet en schotel van 100 onsen; en 100 dukaten, aan *Schellekens* een zilveren schenkbord van 25 onsen, met het stadswapen en de woorden: *S. P. Q. L. dono dedit*. Op het bord lag eene beurs met 100 dukaten. De bode der Universiteit kreeg 12 gulden, aan den visch van den maaltijd besteedde men 59 gulden, aan den wijn 221 gulden, Van den Brande deed zijne intrede te paard. Aan de Mechelschepoort stond een zegeboog, Het middagmaal werd in het gouvernementshotel gehouden en 's namiddags verbeeldden de Kamers eenen Parnassusberg op de Markt.

(1) Zijn zoon *J. F. Thys* is ook als kunstschilder bekend en eene zijner dochters huwde den Lierschen historieschilder *Cels*.

Digitized by Google

Digitized by Google

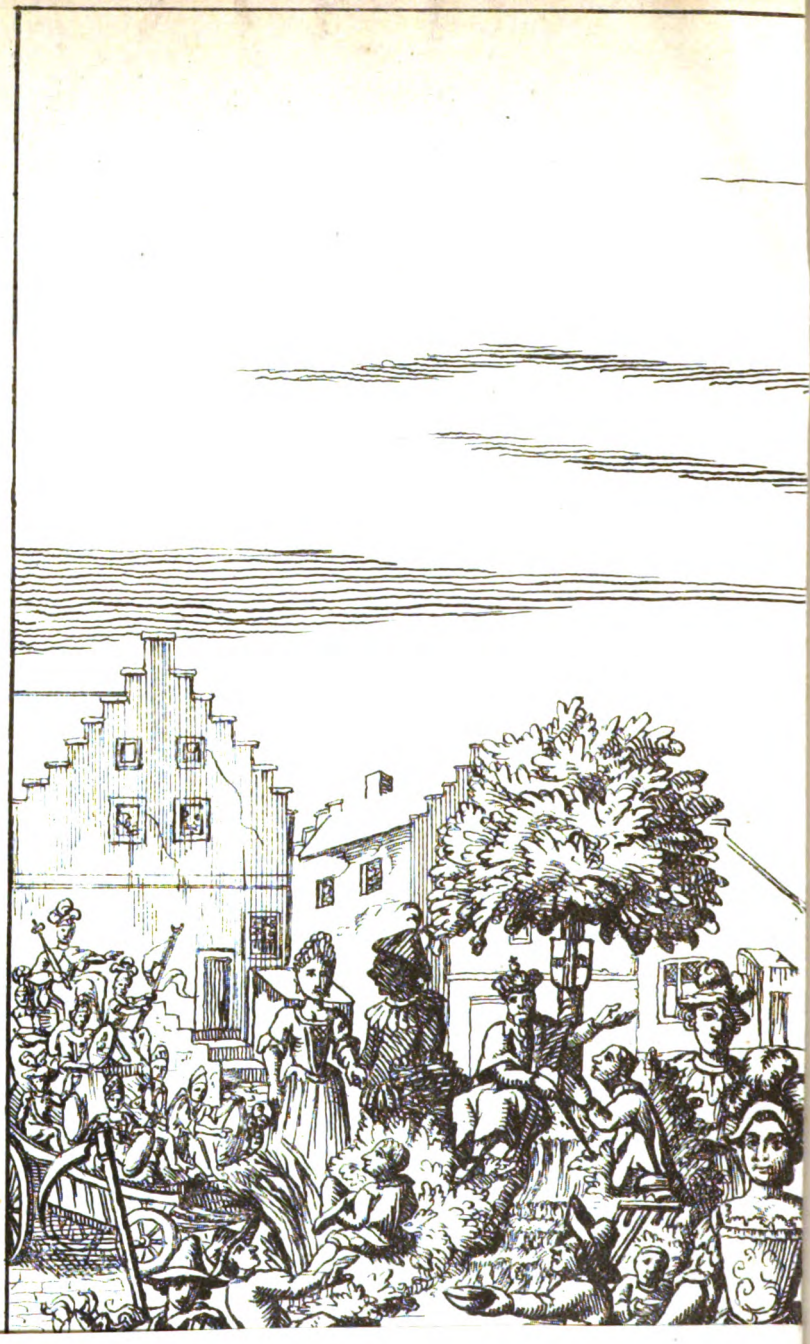

Digitized by Google

zijn. De kermissen en parochiefeestjes waren ontelbaar, en werden allen luidruchtig gevierd. De processiën werden met plechtigheid gehouden en door het Magistraat, de gilden en ambachten bijgewoond (1). De Vrede van Belgrade werd, in 1717, door het branden van pektonnen gevierd, en de straten waren versierd met jaarschriften door notaris *Van Bortel* gedicht; doch het groot feest der XVIIIde eeuw was de *Ommegang* van 1722. De reuzentrein werd door *Livinus De Bie* herschilderd, en nieuwe wagens vervaardigd. Een print van den tijd heeft een afbeeldsel van dien ommegang bewaard, en het programma is gedeeltelijk tot ons gekomen. Het luidt :

1. Eenen standaert met de wapen van de stadt Lier,
2. Timbal en Trompetten.
3. Ros Beijaert met 4 persoonen daer op.
4. De Ambachten wesende 18 in 't getal. Tusschen elcke ses Ambachten een Beeste: 1. Den Kemel, 2. Een cleyn beeste, 3. Den Een-horen.
5. Den Leeuw hebbende in den clou eenen cartel met den arent daerop, boven het selve staet: Belgium onder Austriacum.
6. Den waghen met 9 Provinciën, getrocken door 6 paerden, gedirigeert door eenen postillon en coetsier. 1. Brabant; 2. Limborgh; 3. Luxemborgh; 4. Geldre; 5. Vlaenderen; 6. Henegau; 7. Naemen; 8. Antwerpen; 9. Mechelen.
7. De Colveniers Gulde met St-Chrystoffel;
8. Den Mooriaen;
9. De Handtboog Gulde;
10. Eenen Kemel;
11. De Cruysboogh Gulde;
12. Eenen Kemel.
13. Eenen standaert met den arent gevoert te peerdt.
14. Den waeghen van de heylighe kercke, getrocken door 6 peerden, ieder peerdt geleyt door eenen man.

(1) De thans nog bestaande *Stadstoortsen*, in 1725 door *J.-B. Feremans* vervaardigd, werden voor het Magistraat gedragen in de groote omstandigheden.

Digitized by Google

In de 2 Cartellen van achter de waeghen staen dese jaerschriften :
Aen de rechte syde : SACRA EUCHARISTIA , DEUS DE DEO VERUS.
Aen de slincke : TUTA RUDOLPHI PRIMI ET CAROLI QUINTI PIETATE.
Op de 2 syden van den wagen staen dese schriften :
Aen de rechte syde : *Amborum pietas.*
Aen de slincke : *In posteritate perennis.*
Boven onder den heilighen geest : ACCIPE DIVINÆ VERITATIS SPIRITUM.
Is versiert met de seven deughden :
1. Op de Deyssel. De ootmoedigheyt met dit schrift : *Manna absconditum*, *Apoc. C. 2. V. 17.*

Doch dit programma is verre van volledig, de Keizer op den arend, de wagen van de Fontein, de Hellewagen, komen er niet op voor.

Die feesten kostten 4311 gulden, en wanneer het op de goedkeuring der rekening aankwam, vonden de heeren raadcommissarissen ze vrij hoog, en verklaarden, dat indien men nog dergelijke feesten ondernam, zij zouden blijven op de eigen kosten van die er in toestemden (1).

Onze REDERIJKKAMERS beleefden toen een laatste tijdvak van voorspoed. Terwijl de verfransching, onder den invloed van het Hof, in de groote steden, meer en meer doordrong, en het volk

(1) Er kwam op den Lierschen ommegang een schotschriftje uit, onder den titel : « Samenspraeke tusschen *Hans Vlaey* en *Piet Bult-sack*, ten opsichte van 't schaaps-, » lams-, rams-, sweesersommeganck verbeeldende, met extraordinair lawyt, het wyt » roemruchtig spreekwoord de *lana caprina*, dat is

Die myn hair kliefd
Geene vreught liefd.

» Men vinstse te coop t' Antwerpen by Joannes Baptista Van de Cruyt, gedruckt te » Uytrecht by Jan Van Blommen in de calverstraat, 1722. »
Het is eene luimige samenspraak, waarin de stukken van den ommegang besproken en soms uitgelachen worden. Het wellicht eenig nog bestaande exemplaar werd ons door den eigenaar M DE BRUYN, oudheidkundige te Mechelen, medegedeeld.
Het programma van den ommegang werd ons door M. Mylemans bezorgd.

Digitized by Google

naar den Franschen schouwburg dreef, terwijl te Antwerpen namelijk, de oude *Olijftak* verdorde, groeiden en bloeiden onze *Eikenboom*, en onze *Jenettebloem* met jeugdige kracht. Het getal leden van den *Groeienden Boom* behield zich steeds boven de honderd, en beliep 140 bij het afschaffen der Kamer. De vertooningen werden druk bezocht, en lieten gewoonlijk eene winst van 30 tot 50 gulden over.

Zoodra de *Spaansche Successieoorlog*, die alle leven onderbroken had, geëindigd was (1706), hernamen beide Kamers hare werkzaamheden, en gaven bijna elk jaar eene of meer vertooningen.

Notaris Melch. Balthazar van Bortel en stadsschoolmeester Joan. Franc. van der Borght (1), waren de voorname tooneeldichters. De eerste was de prins van den *Groeienden Boom*, en had voor kenspreuk « *Ars radicosa viret.* » De tweede, die *Sonder Masker* teekende, was eerst facteur, later deken der Ongeleerden. Van Bortel schreef vier treurspelen *Conrardus* in proza, *Cosmophilus*, *Sylvia* en het *leven van St-Gommar* in rijm. Het eerste treurspel van Van der Borght. » *Den doodelijken Strijd tusschen leven en dood* werd vertoond door de Ongeleerden in 1735, die van denzelfden schrijver van 1735 tot 1753 niet minder dan acht tooneelstukken opvoerden, meest al aan de gewijde geschiedenis ontleend. Een zijner treurspelen *Urbina* verwierf bijzonderen bijval, en werd nog vóór korte jaren door een onzer tooneelgezelschappen vertoond. De werken van beide schrijvers overtreffen, naar het oordeel van *J. F. Willems* de voortbrengsels der XVII^de^ eeuw. De studie van *Vondel* drong in ons land door, de dichtkunst nam toe in kracht en gloed, de taal werd zuiver en verheven. Doch de geestelijke censuur drukte loodzwaar op

(1) *M. B. Van Bortel* zoon van *Jan* en van *Elizabeth Martens* werd te Lier geboren op 8 September 1681, notaris in 1715, trad in den echt in 1731 met *Lucia Daggelinckx*, en werd ouderman der Lakenhalle in 1706.

Van *Van der Borght* zijn bekend : *Doodelijcken tweestrijd* (1735) ; *Jan-Baptist* (ib.), *Sophyrus en Codrus* (1738), *Urbina* (ib.), *Judith* (1740), *Martellus en Larunda* (1742), *Jerusalem* (1744), *Romeo en Julietta*, *Mutius en Maranta*, *Dorides en Clorinia* en *Idonea* (zonder jaartal), *Tarchon en Phillida* (1763).

Digitized by Google

alle geestesontwikkeling, en soms moesten de schrijvers, overigens zeer katholiek van denkwijze, geheele deelen weglaten (1).

Van Bortel en *Van der Borght* bleven de wetgevers van het Liersch tooneel, tot in de midden der XVIIIde eeuw (2). Toen namen andere schrijvers hunne plaats in: CAROLUS TRUYTS (geboren op 30 Juni 1727), wiens kenspreuk was « *niet sonder sweet,* » schrijver van twee treurspelen *Joseph*, in 1734 en 1757, en *Gabina*, in 1754 vertoond; JOANNES ANDREAS KEMPENS, zoon van *Antonius* en *Maria Cornelia Huygens* (geboren op 19 Juli 1706), die « *Cannabis arborescit,* » in zijne schild voerde, en drie treurspelen: *Joas* (1755), *Achab* en *Den Patriarch Tobias* leverde aan den *Groeienden Boom*, wiens Prins hij was; JAN-BAPTISTA SCHAKEN (geboren op 1 Januari 1737), die tot spreuk koos « *Op Godt betrouwt, noyt verflouwt,* » en door dezelfde Kamer liet vertonen: *Orenans en Pot en Kroes* (1765), *Keizer Carolus V* (1767), *David en Salomon* (1768) en eindelijk de majoor A. F. DE NEVE, van welken de nog vermaarde klucht: *Jodelet meester en knecht* (1770), en de comedie: *Mustapha Barbarossa*, bekend zijn.

Doch de twee vruchtbaarste schrijvers, van het einde der vorige eeuw, waren JOANNES-BAPTISTA STOMMELS en GUILLIEMUS-GUMMARUS VERHOEVEN. *J.-B. Stommels*, te Lier geboren op 14 December 1713, was de gewone tooneeldichter der *Ongeleerden* en had voor motto: *Ootmoedig zyn baert Vrede.* Hij maakte ter zelfdertijd kluchten: *De verdoolde liefde* (1761), het *Listig noot-geval* (ib.), *Berthine* (1764), *Theodorus en Carolina* (1786) *Niceas en Nicetus*, en treurspelen op Bijbelsche onderwerpen als *Saül* (1769) *Absolon.* (1776). *Gom. Guil. Verhoeven* (3) werd te Lier geboren op 22 Juni 1738. Op zijn zeventiende jaar vervaardigde hij zijn eerste tooneelstuk *Polidorus en Julia*, op 31 December 1755 door den Groeienden Boom vertoond. Voor de *Ongeleerden* schreef hij een blijspel

(1) Onder het stuk *Martellus*, stelde de vice-plebaan J. B. 's Jonghers, het verbod de door hem aangeteekende verzen te gebruiken.

(2) VAN LOM, geeft nog de namen op van *Jan Van Bortel*, broeder van *Melchior*, in 1684 geboren, *Wouter Van Bortel*, *P. Van Eersel*, den licentiaat *Janssens* en *C. Laureysens*, die als vermaarde dichtkundigen uitblonken; doch hunne werken zijn zelfs hij name niet bekend.

(3) Zoon van *Franciscus Gerardus* en *Joanna Jacoba Huygens*. Zie *Belgisch Mus.*, deel IV, bl. 257 en *Verhandeling* van J. F. WILLEMS, d. II, bl. 180.

Digitized by Google

in drie bedrijven *Don Diego of de bedrogen gierigaard*, en hij staat bekend als de eerste schrijver van een Vlaamsch zangspel ; *Den Ooghst*, op 23 Februari 1772 opgevoerd. Doch, niet alleen als tooneelschrijver, maar ook als geschiedkundige, verwierf *Verhoeven* zich eenen schoonen naam in de vaderlandsche letterkunde. *Zijne inleiding tot de aloude en middeneeuwsche geschiedenis van Belgie* en zijne *Mémoire historique sur les constitutions etc. de la Belgique*, worden als werken van waarde geschat. *Verhoeven* was lakenkooopman te Mechelen en overleed in die stad in 1809. Hij schreef ook een heldendicht over den Kimrischen zondvloed: *de Belgiade*, van ruim 22,000 verzen, doch vond geenen drukker om het uit te geven.

De tooneelvertooningen der XVIII^de^ eeuw bestonden niet alleen uit de treurspelen en kluchten, op de argumenten (²) of programmen vermeld. Zij werden geopend door eene *voorrede*, waarin het stuk uitgelegd en de zedeles aangewezen werden, afgewisseld met *tusschenspelen*, gewoonlijk uit een liedje bestaande, waarin het een of ander misbruik gehekeld of voorval bezongen werd, en soms gevolgd door dansen en pantominen. Zoo werd de vertooning van 14 Januari 1770 gesloten met eenen dans de *Aarde* verbeeldende. Op een ledig veld plaatste ATLAS den aardbol. Door de zon verwarmd, borst de aarde open, en kwamen er de boeren en boerinnetjes uit, die den meiboom plantten, doch op raad van ATLAS de aarde begonnen te bewerken, en wellhaast de vruchten van hunnen arbeid plukten.

Van *Landjuweelen* was er geene spraak meer ; maar onze Rederijkers namen aan twee tooneelfeesten deel : vooreerst op 9 en 10 Mei 1700, aan het feest te Brugge gegeven door de *Vrie Hooſdkamer der weerde drie Santinnen*, waarbij de maatschappijen van Antwerpen, Mechelen, Aalst, Roeselaar, Ieperen, Leſſinghe, Nieuport, Dixmude, Winoksbergen en Lier in het strijdperk traden, en Ninove den eersten prijs wegdroeg, met in antwoord op de vraag « *den oorspronk en lof der Rymkonst*, » de ont-

(²) De argumenten waren uitvoerige programmas, eene geheele ontleding van de tooneelstukken bevattende. Zij werden gedrukt te Antwerpen bij *Jacob Mesens* en anderen tot in 1764, wanneer zij verschenen ter drukkerij van *A. C. Verhoeven*, wellicht de eerste te Lier gevestigd.

Digitized by Google

dekking van het rijm aan Adam toe te schrijven ; en in het jaar 1777 aan den prijskamp van de *Goudbloem van St.-Nikolaas*, waarop de *Ongeleerden* den eersten prijs behaalden. Het te vertoonen stuk was het treurspel *Caliste* naar het fransch van *Colardeau*, vertaald door *L. C. Rens*. Vier zilveren prijzen waren te winnen, en twaalf gezelschappen traden op, drie van Lokeren, één van Zomergem, Haasdonk, Nieuwkerken, Berlaar, Leuven, Stekene, twee van Geeraartsbergen en de *Ongeleerden* van Lier, die op 22 Juni 1777 speelden, en met 16 potten wijn beschonken werden.

Op 13 Juli bracht de knaap der *Goudbloem*, in rood laken met zilvergalon afgelegd gekleed en te paard, te Lier de tijding aan, dat de Ongeleerden den eersten prijs gewonnen hadden. De tweede was aan Geeraartsbergen bevallen. Op Zondag 26 Juli gingen de overwinnaars hunnen prijs halen eenen koffiepot van honderd gulden, en 's anderendaags werden zij tot aan het *Pannenhuis* buiten de Antwerppoort afgehaald door den hoofdman, de dekens en gildebroers en drie maagdekens. In de stad verwelkomde hen de Kolveniersgilde, en 's avonds was het vuurwerk en bal. Aan den versierden gevel der kamer hing het jaarschrift:

WY Lieflhebbers Der Jennette sChaer,
Wonnen Den Caffepot In DIt Jaer.

De koffiepot bleef bij den overdeken bewaard, tot op 27 Juli 1794, wanneer hij in voldoening der Fransche oorlogscontributie ingeleverd werd (1).

Eindelijk werden op de prijsuitdeelingen van het *St-Thomas-college*, ware tooneelstukken in drie en vier deelen vertoond, waarvan volledige tooneelargumenten werden uitgedeeld (2).

Het waren ook de Kamers, die zich gelastten om op de Kermissen en Vastenavonddagen de stad te vervroolijken. Op 9 Februari 1739 hield de

(1) Breedvoerige beschrijving van C. J. Mortmans, in de kronijk van *Willems*.

(2) Op de Koninklijke Bibliotheek berusten eenige dier argumenten. De stukken waren meestal aan de geschiedenis ontleend. Zoo vertoonde men : *Athenaïs*, *Lydericus*, *Chosroës*, (1753), *Dionisus*, *Genoveva* (1759), *Julianus* (1760), *Placidus* (1763), *Juvenilia*, *Joseph*, en de comedie : *den eenen potbakker bedriegt den anderen* (1769), in 1770 was het een Latijnsch stuk *Joseph*, en in 1771 eene Fransche tragedie, *Cyrus persécuté*.

Digitized by Google

Grocienде Boom een steekspel, waarbij een zinnebeeldige trein (1) werd ingericht, die zooveel ophef maakte, dat er, volgens *Van Lom*, op daken en boomen toeschouwers zaten.

Onze gilden, van hunnen kant, verschenen op de voornaamste schuttersfeesten, onder anderen te Mechelen in 1775, op het duizendjarig jubelfeest van St-Gommar, waar de kruisboogschutters vijf tinnen en twee zilveren, en de Kolveniers vier tinnen en twee zilveren prijzen behaalden, en beide de eerepenningen van het schoonste inkomen wegdroegen, welke aan St-Gommar werden opgedragen.

Telde de XVIII^de^ eeuw gelukkige jaren, zij had ook hare dagen van beproeving. 1709 en 1740 waren twee jaren van bitter lijden. In het eerste daalde de thermometer tot achttien graden, en de tarwe kostte zestien gulden de veertel. In October 1739 vrozen van het einde October al de rivieren toe tot Kersmis, toen viel de dooi in; doch op 28 December herbegon de vorst, en op verloren Maandag kon niemand op straat komen. Tien weken hield de vorst aan. In Juni liepen de velden onder, veel vee stierf van honger, de tarwe kostte 12 de gort 5 gulden. In 1741 volgde de *Roode loop*, die 405 slachtoffers maakte, vooral in October (92), en December (112).

Het KERKELIJKE LIER beschouwend, treffen wij vooreerst onze HOOFDKERK aan. Zij verrijkte met het thans nog bestaande Hoogaltaar. Schipper *Balthasar Parasiers* had dit altaar aangekocht van de kanoniken van St-Baafs te Gent, en wilde het aan het Liersch kapittel overleveren; doch de geldmiddelen ontbraken. Na vele onderhandelingen, werd besloten dat het kapittel 1200 gulden aan Parasiers zoude voldoen, en hem 1000 andere gulden schuldig blijven, en deze zich gelasten het altaar op het koor te plaatsen (Oogst 1707).

Als kunstwerk uit XVIII^de^ eeuw kan men het beeld van O.-L.-Vrouw van Zeven Weeën in 't St-Josephskoor aanhalen, in 1770 door *Jac. Jos. Van der Neer* (2) vervaardigd. In 1739 schonk kanonik *Van Kessel* de

(1) VAN LOM geeft eene beschrijving van den stoet, die ruiters met zinspreuken, herpaukers, trompetters, de godin Rhetorica, den god Apollo, de vier werelddeelen, Venetianen, Spanjaards, Harlekijns, Zotten enz. bevatte.

(2) J. J. Van der Neer verdienstelijke beeldhouwer, te Antwerpen geboren in 1718, was in 1765 deken der St-Lucasgilde, en overleed in 1794.

Digitized by Google

reliquie van Ste-Lucia aan het smedersambacht, dat ze in zijn altaar plaatste. Edoch als kunst was er eerder verval dan verbetering. Het gebruik van de kerkgebonwen te witten nam meer toe, de schoone sieraden verdwenen onder eene laag kalk (1), en daarenboven had de kerk groote moeite om hare schilderijen te verdedigen tegen de hebzucht der gilden. In 1727 hadden de kleermakers de schilderij van Rubens uit hunne kapel aan vier schilderijkoopers van Antwerpen verkocht, en in 1768 wilde de kruisbooggilde het ander altaarstuk van den grooten meester aan de zendelingen van Ridder Verhulst van Brussel voor 8000 gulden leveren. Kapittel en Magistraat verzetten zich krachtdadig tegen dien handel. De schilderijen werden op bevel van het bestuur met dubbele nachtsloten voorzien, en aan onze hoofdkerk behouden. Al de ambachten waren het eens om de handelwijze der verkoopers tegen te gaan. (Resolutie van 20 Juli 1768).

Aan den omtrek der kerk kwam eenige verandering, door het inlijven bij de straat van het noorderdeel des kerkhofs, terwijl de weg, die vroeger het zuiderkerkhof doorsneed, tegen de huizen verplaatst werd, en de begraafplaats met palen en traliën omringd. Tot die verandering werd door het Magistraat toelating verleend op 6 April 1762.

De KARTUIZERS, lieten in 1717 te midden van hunnen hof eene nieuwe kerk bouwen op 21 September 1718, door den Bisschop van Antwerpen *Francken Sienstorff* gewijd.

De JESUÏTEN volgden dit voorbeeld. Op 19 Mei 1749 werd de grond gewijd, en op 20 Mei door burgemeester Van Zinnicq de eerste steen gelegd. Het bouwwerk, door *Cornelis Van Everbroeck* ondernomen, gebeurde onder het hooger toezicht van den ingenieur *Schoonvliedt*. In October 1752 was het welfsel voltrokken, en bedroegen de uitgaven 54, 909 gulden. Op 4 December werd in den voltrokken tempel de eerste mis gelezen, terwijl men de oude kerk sedert de maand September was begonnen af te breken. Het Magistraat stemde in 1753 duizend patacons voor het vloeren der kerk, en die som werd later nog vergroot.

Doch niet lang mochten de Jesuïten hunne nieuwe kerk bezitten. Eerst

(1) Wanneer de kerk gewit werd, was het schippersambacht met het overdekken der altaren gelast. (Rekening 1777).

Digitized by Google

uit Portugal verjaagd, in Frankrijk afgeschaft door edict van het Parlement van 1764, werd de Jesuïtenorde door de Pauselijke Bulle van 21 Juli 1773, *Dominus ac Redemptor*, van Paul Clemens XIV ontbonden.

Die Bulle, door Maria Theresia uitvoerbaar verklaard (13 September 1773), werd onmiddelijk toegepast op al de Jesuïtenhuizen (1) en op 20 September ten 7 uren 's morgens kwamen de commissarissen *Van Assche* en *del Marmol*, met *Bartels* secretaris des bisschops van Antwerpen, aan de Liersche Jesuïten voorlezing doen der Bulle. Veertien dagen later vertrokken de Jesuïten, na een bestaan van 158 jaren, naar hun College te Brussel. Op 23 September 1777 werd hunne boekerij, 8000 deelen sterk, door den auditeur *Gerardi* verkocht, en eindelijk, op 16 Februari 1781, hun klooster en kerk, mits 7000 gulden openbaar toegewezen, onder voorwaarde dat de bisschoppen van Antwerpen de kerk tot den eeredienst mochten gebruiken op last van onderhoud. Van die voorwaarde maakte de bisschop op verzoek van eenige Liersche burgers gebruik, en na acht jaren gesloten te zijn geweest, werd, op dinsdag 16 October 1781, de kerk aan den eeredienst wedergegeven. De Hoofdkerk had, met toestemming van het Magistraat, (4 Januari 1774) het altaarkruis, de gewijde vaten en de zilveren kandelaars overgenomen.

De orde der Jesuïten bleef gedurende 70 jaren zonder hier hersteld te worden, tot op 9 October 1841, wanneer zij wederkeerde in haar oud verblijf, haar geschonken door *Constantia Laremans*, colletien, aan wie het bij erfenis toebehoorde, en in Juli 1868 deed de bisschop *Deschamps* afstand van het recht, dat hij, als opvolger der bisschoppen van Antwerpen, op de kerk bezat.

De ontzaglijke goederen der Jesuïten werden eerst als een bijzonder fonds door commissarissen bestuurd (30 October 1773), en later aan het Domein vereenigd (1778). De bezittingen van het huis van Lier bestonden uit vijf hoeven te Lier, Viersel en Herenthout gelegen, eenige huizen in de stad en een groot getal renten. De voorname handschriften der Jesuïten maken deel van de Burgondische Bibliotheek (2).

(1) De Jesuïten bezaten huizen, te Antwerpen, Oudenaarde, Aalst, Brugge, Brussel, Kortrijk, Gent, Hal, Yper, Nijvel, Leuven, Luxembourg, Mechelen, Bergen, Namen, Roermond, Doornik, Tongeren en Lier.

(2) Het decreet van afschaffing der Jesuïten was reeds voorafgegaan van eenen ande-

Digitized by Google

Buiten de Jesuïtenkerk, over welke wij handelden, werden in de XVIII^de^ eeuw, twee kerken gedeeltelijk vernieuwd: de KLUIZENKERK in 1770, en de BEGGIJNENKERK in 1767, wanneer de fraaie gevel gebouwd werd, die thans dit gebouw versiert. De Beggijnen hadden dit werk ondernomen zonder de toelating van den schepen, die over haar hof als voogd aangesteld was en in wiens handen de jaarlijksche rekening moest gebeuren, te bekomen. Van daar een geschil, dat met het voltrekken des gevels door *Cornelis Van Everbroeck* eindigde.

Reeds bij het begin der XVIII^de^ eeuw was de *Beggijnenkerk* verrijkt geworden met een hoog altaar (1711) door *Pieter Scheemacker* (1) vervaardigd, versierd met eene zonderlinge schilderij van *Joan-Erasmus Quellyn* (2), « den Zaligmaker aan de H. Begga verschijnend » voorstellende. Het orgel is een kunstgewrocht van *Forceville*, en het marmeren Sanctuarium gebeeldhouwd door *Kerricx* (3).

ren maatregel van Maria Theresia tegen de overdrevene uitbreiding der kloosters en der doodehand. Een decreet van 15 September 1753 verbood nog kloosters te stichten zonder vergunning, en beval aan al de bestaande gemeenten de lijst harer goederen in te leveren, en voor deze *amortisatiebrieven* te erlangen, onder besprek dat alle andere goederen verkocht zouden worden, en alle verdere aanwinsten zonder waarde zouden zijn. De Liersche kloosters voorzagen zich achtervolgens van amortisatiebrieven: de Cellebroeders op 26 Juli 1755, Sion op 21 Februari 1756, de Zwarte-Zusters op 6 October 1755, de Kartuizers op 20 Maart 1756, het Beggijnhof op 9 September 1755, Nazareth op 10 Maart 1756, St-Gommar op 4 October 1755, de abdij van Tongerloo voor hare goederen te Lier, op 21 September 1755.

(1) *Pieter Scheemacker*, in 1640 te Antwerpen geboren, op vier en zeventigjarigen ouderdom te Arendonk overleden, was een verdienstelijke beeldhouwer. Het praalgraf van K. Delalaing in de kerk van Hoogstraten, twee altaars te Averbode en het monument van Delpico, thans in St-Jacobs te Antwerpen, zijn van zijne hand.

(2) *Joan Erasmus Quellyn*, op 1 December 1634 te Antwerpen geboren, bezocht Italië en werd in 1660 in het St-Lucas-Gilde aangenomen. Hij was een der laatste schilders, die de eer der oude Vlaamsche school ophielden, en leverde vele schilderijen aan de Antwerpsche kerken. Volgens eenige schrijvers overleed hij in de abdij te Nazareth, waar zijne dochter religieuse was, doch die bewering wordt door anderen betwist. Buiten de schilderij der Beggijnenkerk, die thans nevens het orgel hangt, schilderde die meester voor de Kartuizers van Lier eene *Martelie van Ste-Agatha*, thans N° 427 van het Museum van Antwerpen. Het volgend nummer « *de Geboorte*, » is ook uit Lier herkomstig. *(Catalogue du Musée d'Anvers).*

(3) *Willem Kerricx* de vader (1652-1719) en Wil. Ignatius Kerricx (1682-1745) waren beiden verdienstelijke beeldhouwers; de eerste was terzelfdertijd schilder en bouwkundige.

Digitized by Google

Eindelijk werd, op onzen bijvang, in 1719, het Allierskapelleken herbouwd. Dit kerkje bevat eenen predikstoel van 1644, die als beeldhouwwerk niet zonder waarde is.

Over de andere geestelijke gemeenten vonden wij enkel aan te teekenen, dat de L. V. Broeders van Mechelen, die volgens hunne bewering sedert twee honderd jaar, toen hier nog geene manskloosters waren, kwamen dienst doen en prediken, in 1763 aan het Magistraat lieten weten dat zij voortaan de predikatiën van O. L. V. Lichtmis niet meer zouden houden, om reden zij sedert jaren, verre van eenig profijt te doen, op de mondkosten van den predikant en den broeder toelegden. De *Capucienen* (1) werden gelast de statiën in hunne plaats te prediken en in vergelding gemachtigd, om eene rondhaling voor boter te doen. (26 Januari 1763).

Onze kerken waren in de XVIII^de^ eeuw rijk aan kunstschatten. Een Fransche schilder, *Descamps*, geeft er in zijn *Voyage pittoresque* eene beschrijving van. Hij vond in de *Hoofdkerk* op het eerste autaar rechts het *Pinksterfeest* van *Otto Venius*, in de kapel van het H. Sacrament het *Avondmaal*, door Marten de Vos (2), in St-Joriskapel, *St-Joris*, door *Rubens*, fijn afgewerkt kunststuk van een schoon koloriet, in de volgende kapel de *H. Maagd aan St-Franciscus verschijnend*, door Rubens, (de schrijver denkt echter, dat dit werk enkel door Rubens samengesteld en verbeterd werd, en vindt de schilderij van kleine waarde voor dien grooten meester,) in het altaar links: *St-Gommar, die den boom bindt*, van Frans Floris, (de schrijver bedriegt zich, de schilderij is van Frans Francken.) verder de *Zaligmaker aan het kruis* door *P. François* (3), en in het hoog altaar het meesterstuk van Jordaens; in de Capucienenkerk, eene *Afdoening van het kruis*, welke Descamps toeschrijft aan Rubens; doch het was eene kopij van geringe waarde; in de kerk van Vredenberg eene *Hemel-*

(1) Bij de Capucienen bestond het gebruik jaarlijks eene bedevaart naar Duffel te doen. Thans nog gaat in de Septembermaand eene processie uit St-Jacobskapel naar Duffel, en die bedevaart blijft de *Capucientjes* heeten.

(2) Die schilderij, vroeger in de doopvont, bevindt zich in slechten staat, en wordt in de sacristij bewaard. *Marten De Vos* werd te Antwerpen geboren in 1531, en overleed er in 1603; hij was leerling van Frans Floris en een der grootste Vlaamsche schilders.

(3) Pieter François, te Mechelen geboren in 1606, aldaar overleden in 1654, staat als keurig teekenaar en goed kolorist bekend.

Digitized by Google

vaart van Maria en twee tafereelen van *Kerricx* in de manier van *Crayer*, den *H. Augustinus met de HH. Dominicus en Bernardus* en den *H. Bernardus met den H. Geest*, eindelijk in het klooster van Nazareth de merkwaardige schilderijen van *Crayer*.

Thans blijft nog te handelen over de LIEFDADIGE INSTELLINGEN.

Al de oude stichtingen konnen enkel door de poorters ingeroepen worden : de bijvangbewoners bleven van de bedeelingen der H. Geestafel uitgesloten. Dit gaf aanleiding tot eene instelling ten voordeele van den BUITENARMEN. Plebaan *Buyckx*, als pastor van St-Gommar te Herenthout overleden, liet bij zijn testament van 9 Oogst 1740 eene som van 800 gulden met dit doel na, een voorbeeld, dat gevolgd werd door *Adrianus Deles*, gewezen schoenmaker, in de abdij van Nazareth wonend, die bij testament voor notaris *Van Bortel* van 28 October 1741 een jaarlijksch inkomen van 95 gulden, en door kanonik *Sandelin* in 1756 overleden, die eene rente van 2,000 gulden kapitaal, aan den arme des bijvangs nalieten. Die stichting behoort thans aan het armenbestuur.

Verder moeten wij als weldoeners der armen uit de XVIII^de^ eeuw aanteekenen ; de plebanen *Guilielmus Rosmaring*, die zijne goederen naliet aan de arme zieken (testament 30 December 1732), *Ignatius Joseph Van den Berghe van Pottegem*, die zijne goederen aan de armen van stad en bijvang schonk (testament 8 Maart 1763), den almoezenier *Guilielmus Van der Aa*, die twee plaatsen in St-Jacobs stichtte, 8,000 gulden aan de almoezeniers en 8,000 gulden aan de H. Geestafel bezette (testament 18 Februari 1773), kapellaan *Guilielmus Van Cauwenbergh*, die zijne goederen gedeeltelijk aan het nieuw Weezenhuis gaf (testament 18 Maart 1775), schepen *Petrus Van den Brande*, die in 1780 drie nieuwe woningen aan St-Jabobs-Godshuis voegde en de gehuischen *Melchior Van Roosenbroeck* die bij testament voor notaris *de Roxas* van 5 Februari 1733, eene bezetting stichtten van drie stuivers ter week voor elken grijzaard in gemeld godshuis (1).

(1) *Actboeken*, V. bl. 283; VI. bl. 198, 264, VII. bl. 168, 198. *B. Berckmans*, *I*, bl. 175.

Digitized by Google

ZESTIENDE HOOFDSTUK

JOZEF II EN DE PATRIOTTENTIJD.

(1780-1790).

Jozef II, Keizer. — Rondreis in Nederland. — Hervormingen. — Het edict van tolerantie. — Protestatiën en vragen. — Edict over de Kloosters. — Schrikkelijke gebeurtenis te Lier. — Afschaffing der Kartuizers. — Edict op de kerkhoven. — Bijzonderheden over de oude begraafplaatsen. — Edicten over de processiën, broederschappen, kermissen. — Edicten over de kreitsen en rechtbanken. — Rechtbank van eersten aanleg te Lier. — Misnoegen. — Protest der Liersche dekens. — Opschorsing der edicten. — De *Vijgen* en de *Patriotten*. — Het Priegelkasken. — Onlusten te Antwerpen. — Plunderingen te Lier. — Verdere moeilijkheden. — Liersche uitwijkelingen. — Oostenrijksche troepen te Lier. — Slag van Turnhout. — De standaard van revolutie te Lier geplant. — Intrede van Heintje Van der Noot te Lier. — Bestuur der stad. — Het drieledig Comiteit. — Patriotiek Magistraat. — Viering der omwenteling. — Tweedracht en verdeeldheden. — Veertig burgers aangehouden. — Onlusten in den zomer van 1790. — Inschrijving voor kanons. — Liersche vrijwilligers. — De Kruisvaart van September. — Nederlaag der Patriotten. — Heintje Van der Noot als vluchteling te Lier. — Inwendige veranderingen. — Liersch tooneel. — Patriotiek liedeken der Liersche Rederijkers (1).

Keizer JOZEF II, zoon en opvolger van *Maria Theresia*, was een niet gewoon man. Hij had, als 't ware, in de XVIIIde eeuw, het

(1) Bronnen: *Resolutieboek der Gemeente* van 2 Sept. 1732-28 Sept. 1790. — *Collegialen Propositieboek*, 28 October 1786-3 Sept. 1794. — *Grooten Resolutieboek*, begonst 1741. — *Lettres du Gouvernement*, 1777-1794. — *Statenboek*, 1785. — *Brieven der Staten*, 2 Januari 1790. — 22 Maart 1791. — *Ordonnantieboek*, 1766-1793. — *Aanteekeningen van* HUBAR *en* ANVONTROODT. — Gedrukt boekje getiteld: *Nauwkeurige lijste*, enz. 1791.

Digitized by Google

voorgevoel der staatkundige hervormingen, welke de XIX^de eeuw verwezentlijkt heeft, doch die op eens te verre vooruitstreefden, om door onze voorvaderen begrepen te worden. Van daar, tusschen vorst en volk, misverstand en ontevredenheid. Jozef II, berustend op zijne goede inzichten, werd verbitterd door de tegenkanting, welke de beste ontwerpen ontmoetten; en het volk, zonder voorbereiding wakker geschud, stond op tegen den Keizer, welken het aanzag als den vijand van zijn welzijn, en den stoorder zijner rust.

Sedert Philips II, had geen souverein de Nederlanden bezocht. Jozef II wilde met eigene oogen zien, en kwam, op 31 Mei 1781, te Luxemburg aan, bezocht, onder anderen, Bergen, Gent, Antwerpen en vervolgens ook Lier. Overal stapte hij, als een eenvoudig reiziger in een gasthof af, te Antwerpen in het *Laboureur*, te Mechelen in de *Kraan* op de Markt, en ontving zonder toestel overheden en burgers.

Jazef II keerde naar Weenen weder met een volledig hervormingsplan (1), en nog hetzelfde jaar verscheen het EDICT VAN TOLERANTIE, waarbij de godsdienstvrijheid verleend werd (13 Octo-ber 1781). In de XVI^de eeuw zagen wij de Nederlanden opstaan tegen den gewetensdwang van Spanje; thans voegden zich de Magistraten bij de geestelijkheid, om zich tegen de verleende vrijheid te verzetten.

In onze stad vond het edict toepassing. Met de fabriek De Heyder, hadden zich eenige Hollandsche protestantsche familiën hier gevestigd, en de *kezenomwenteling* in Noord-Nederland had eenige

(1) Onder andere plannen door Jozef II gevormd, bevond zich het *Vrijmaken der Schelde*. Eene legermacht werd zelfs vergaderd om tegen Holland op te trekken. In 1785 was het hoofdkwartier eenigen tijd te Lier gevestigd, de Refugie van Nazareth diende tot hospitaal, en een groot kamp werd rondom Viersel opgeslagen. Doch de oorlog eindigde vóór hij nog begonnen was; door het traktaat van *Fontainebleau*, waarbij de keizer eene groote som gelds bedong, maar de Schelde gesloten bleef.

Digitized by Google

staatkundige mannen gedwongen in het Zuiden eene schuilplaats te zoeken. Tot deze laatsten behoorde *Pieter Vreede* (1), de Amsterdamsche advocaat *Hendrik van Castrop*, zijn schoonzoon *Corn. Hendrik Beckesteyn-Racket* en *Theod. Van Leeuwen*, die in April 1788, onze stad kwamen bewonen, en vrijdom van accijns bekwamen onder voorwaarde geen ambacht uit te oefenen (1-15 April 1788). Dit bracht het getal protestantsche huisgezinnen tot twintig. Zij wendden zich derhalve tot het Magistraat, om, ingevolge het *edict van tolerantie*, eene bedeplaats te mogen openen voor hunne geloofsgenooten, in een huis door hen met dit doel aangekocht, en gelegen op den hoek van het Brouwerijstraatje, tegenover den kleinen uitgang van het raadhuis. Ons stedelijk Magistraat verzette zich tegen die vraag, omdat het getal der protestantsche huisgezinnen niet tot 60 beliep, en geheel de hervormde bevolking, de werklieden begrepen, geen 80 overtrof. Men weet niet, of de zaak verder gevolg had. Weinig later borsten de onlusten van den Patriottentijd los. De Hollanders, gedwongen onze stad te verlaten, brachten hunne nijverheid naar Tilburg over, en legden den grondsteen van den huidigen bloei dier plaats als fabriekstad.

Dit eerste edict, dat de geestelijkheid misnoegde, werd gevolgd

(1) *Pieter Vreede* was bekend als het hoofd der revolutionnaire democratieke partij in Noord-Nederland. In 1787 moest hij de vlucht nemen, vestigde zich eerst te Brussel, later te Lieje. Gedwongen door de onlusten van den Patriottentijd onze stad te verlaten, keerde hij naar Holland weder, werd lid benoemd der eerste en tweede Nationale Vergadering (11 Maart 1796. — 22 Januari 1798), stond aan het hoofd der Unitaristen tegen de Federalisten, en was bekend als een welsprekend redenaar. Ten gevolge van den aanslag van *Daendels* werd hij eerst voorzitter, later gewoonlid van het uitvoerend bewind, tot een half jaar later, een nieuwe aanslag hem aan het staatkundig leven deed vaarwel zeggen. P. Vreede overleed te *Heusden* (N. Brabant) in 1837 ruim 87 jaren oud. Zijn kleinzoon is de gekende hoogleeraar van Utrecht. *Van Castrop* werd in 1798 lid der Nationale Vergadering. *Van Leeuwen* behoorde tot dezelfde partij, doch speelde geene voorname rol.

Digitized by Google

van vele andere, waaronder het decreet van 17 Maart 1783, over het afschaffen der NUTTELOOZE KLOOSTERS, onder welken naam de kloosters, die enkel het bespiegelend leven voor doel hadden, begrepen werden. Twee duizend kloosters van Carmelieten, Capucienen, Minderbroeders werden gesloten, en hunne goederen, op 13 millioen gulden geschat, met de *Religiekas* vereenigd.

Dit edikt, op 28 Maart 1783 hier ter voorpui afgekondigd, trof een onzer machtigste kloosters : DE KARTUIZERS.

Eene schrikkelijke gebeurtenis ging het sluiten des kloosters vooraf. Op 3 Juni 1782, zijnde Kermis-maandag, ontstond er omtrent tien uren 's avonds een brand in het huis, op den hoek der Kartuizersvest, tegen het kruisbeeld des kloosters, gelegen. Een dronkaard, door de kaars op eene sluitmand te zetten, veroorzaakte die ramp, waarbij twee vrouwen tot pulver verbrandden. Dit huis hoorde den Kartuizeren toe; en, daar men reeds den inventaris hunner goederen had gemaakt, en hunne nakende afschaffing in omloop was, hoorde men tusschen het volk roepen : « laat maar branden » en waren het niet geweest om de vrouwen te redden, men had het huis zonder hulp laten verteren.

Het volgende jaar werd het klooster gesloten, in November 1784 de schilderijen en meubelen door keizerlijke commissarissen verkocht, de gebouwen tot woningen gemaakt, en de kerk in 1799 afgebroken. Vele kunstschatten, onder anderen de geschilderde glazen der *Furie*, gingen verloren. De familiën, wier wapens zich in de glazen bevonden, werden gemachtigd die weg te nemen (1). De koperen lessenaar met den H. Bruno, nog in onze

(1) Die familiën door de *Gazette van Antwerpen* (25 Februari 1785) opgeroepen waren : Van den Wauwer, Clarisse, de Schott, Lovany, Malderus, del Rio, de Varick, Damant, de Bejar, Rockocx, Tucher, de Weert, Roelans, de Ram, Charles, Doucker, van den Broeck, van der Piet, Van Honssem, Hemsen, Bailler, de Fourmest, Deliot,

Digitized by Google

hoofdkerk aanwezig, is uit het afgeschaft klooster herkomstig, en de stad trad weder in bezit der binnenvesten met de plantagiën op 500 gulden geschat. De kloosterlingen ontvingen pensioenen op de *Religiekas*, en *Ant. De Witte*, de laatste prior, verkreeg eene woonst in een deel van het afgeschaft klooster, waar hij den 16 Februari 1784 op zeventigjarigen ouderdom overleed (1).

Thans volgde het edict op de KERKHOVEN (26 Juni 1784), waarbij verboden werd binnen kerken, bidplaatsen, steden of vlekken te begraven. In de vroegere eeuwen omringden de kerkhoven overal de tempels, op wier portaal gewoonlijk het laatste oordeel afgebeeld was, als symbolum der overledenen, die rondom de kerk den jongsten dag afwachtten. Doch, sedert de XVII^de^ eeuw vooral, was het gebruik om in de kerken te begraven zeer toegenomen, waardoor de lucht bedorven, de schilderijen en versiersels beschadigd werden, terwijl de openbare gezondheid, door het begraven te midden der steden, bedreigd was.

Te Lier bestonden twee voorname begraafplaatsen, rondom de groote kerk en bij de Kluis (2). Daarenboven mocht men elke

van de Zype, Stamperus, van Praet, van Loo, Calvart, van Breusseghem, de Deckere, Smits, de Witte, van der Veken, Kellnberch, Helman, Coubau, Lange, Moens, de Bot, Peeters, Verjus, van Nieuwenhoven, de Manfdaele, van der Vort, Fogelwayder, van de Hecke, van der Wiesse, Nobelaer, Pottier, van Parys, van Valckenissen, Zoes en anderen.

AVONTROODT verhaalt, dat hem door *J. C. Cools*, klerk van stadssecretaris *Verreycken*, een dier glazen voorstellende eenen ridder met de woorden *Caesar Dubus* geschonken werd, doch dat dit door hem in 1815 aan eenen Engelschen officier der garde, toen te Lier in garnizoen, verkocht werd.

(1) Een groot getal leden der afgeschafte kloosters kwamen zich te Lier vestigen, en bekwamen telkens vrijdom van bier- en wijnaccijns.

(2) In 't midden der vorige eeuw was het Kluizekerkhof de geliefde rustplaats der aanzienlijke familiën. Van daar bittere twisten tusschen den plebaan en de predikheeren, die, zelfs zonderdat de overledene zijnen uitdrukkelijken wil had te kennen gegeven om op hun kerkhof begraven te worden, de lijken wegvoerden. Doch op 20 Oogst 1754, werd een meier van Nijlen, voor brandstichting veroordeeld, hier ter Markt gewurgd,

Digitized by Google

gewijde plaats uitkiezen, en bezat onder andere de familie *de Ghistelles* haren grafkelder in het Sionsklooster. De bewoners van het Beggijnhof werden aan de twee zijden dier kerk ter aarde besteld. Al die begraafplaatsen moesten in uitvoering van het edict gesloten worden, en het Magistraat kocht, ingevolge besluit van 3 Oogst 1784, drie vierendeelen gronds, gelegen buiten de Mechelpoort, van den raadsheer *Wirix* van Mechelen, om tot kerkhof te dienen voor de geheele stad, wier bevolking op 9,571 inwoners berekend werd. Eene ordonnantie van 22 September 1784 keurde dien aankoop goed en stelde eenen nieuwen tarief voor de begrafenissen vast (1).

Op 16 April 1787 begon men op het nieuwe kerkhof te begraven, de oude begraafplaatsen werden gesloten; doch het kerkhof, met het kruis in het midden, bleef ter zuidzijde der kerk bestaan, en de zerken werden eerst onder de Fransche Republiek weggeruimd. In den Patriottentijd hernamen de begrafenissen binnen de steden, doch werden op 9 April 1791 andermaal afgeschaft. In de eerste tijden der Fransche overheersching hernam nog het oude gebruik; maar het werd in Mei 1798 voor 't laatst verboden.

Intusschen zette Keizer Joseph zijn hervormingsplan onvermoeid voort. Het regende edicten op de processiën, de kloosters en broederschappen, welke laatste hunne versiersels en eereteekens tegen eenen spotprijs moesten verkoopen.

Door het inrichten van het *Seminarium generale* en het sluiten

Wie moest het lijk ontvangen? Niemand was er op gesteld de overblijfsels van den misdadiger te begraven; maar het Magistraat beval het lijk op het Kluizekerkhof te leggen, dat wellicht hierdoor van zijne deftigheid verloor.

(1) De lijken waren verdeeld in zeven klassen, waarvan de eerste 33 guld. 16 st., de laatste 1 guld. en 8 st., bedroeg. *Acte boek*, deel VII, bl. 298.

Digitized by Google

der bisschoppelijke Seminariën verbitterde hij de machtige prelaten en rijke abdijen; door het edict op de KERMIS- EN FEESTDAGEN (11 Februari 1786) bracht, hij het volk tot morren. Te groot was voorzeker het getal der rustdagen: elke heilige had zijn kapelleken, ieder kapelleken zijne feestviering, die volgens oudvaderlijk gebruik met twee of drie vroolijke kermisdagen gepaard gingen, en veelal tot dronkenschap, ten minste tot werkverzuim aanleiding gaven. Reeds had Paus Benedictus in 1751, zeventien feestdagen in Nederland afgeschaft, waaronder de derde dagen van Paschen, Pinksteren, Onnoozele Kinderen, enz.

Jozef II had dien maatregel kunnen uitbreiden: hij ging veel verder, schafte alle kermissen af, liet maar één feest bestaan op denzelfden dag voor geheel het land, zoodat niemand bij zijne familie of vrienden kon ter kermis gaan. Men kan zich licht een denkbeeld vormen van het volksmisnoegen.

Een laatste maatregel ontroerde de Magistraten. Twee edicten van 1 Januari 1787, over de JUSTITIE, veranderden geheel het rechtswezen, vervingen de oude schepenbanken door vier en zestig rechtbanken en twee hoven van beroep, en verdeelden het land in negen kreitsen, omtrent met de huidige verdeeling in provintiën overeenstemmend. Lier, geplaatst in den kreits van Antwerpen, bekwam eene rechtbank van eersten aanleg, terwijl het thans onder de rechtbank van Mechelen staat. Al de rechters moesten door de gemeenten gekozen worden, onder de rechtsgeleerden voorzien van een diploom van kiesbaarheid. Op 30 Maart 1787 stelden de dekens der ambachten zeven afgevaardigden aan, om met het Magistraat en de Lakenhalle, tot die keus over te gaan, die 's anderendaags gebeurde door de aanstelling van *Schepmans*, *Verreecken* en *Nanteuil*, Antwerpsche rechtsgeleerden, als asses-

Digitized by Google

seurs der rechtbank, waarvan de schout *Van Trier* (1) de voorzitter was.

Eene der bovenzalen van het Raadhuis werd als zittingszaal ingericht (bevel van 12 April), en op 1 Mei ging de voorzitter Van Trier tot de instelling over. De rechters legden hunnen eed af, alsmede de andere bedienden: *Mertens* als secretaris, *Stalpaert* (2) als archivist, notaris *Herman* en *J. B. Cools* als officialen, *Gerstmans* en *Subdiau* als deurwaarders, en de zitdagen werden op Maandag, Woensdag en Vrijdag ten 9 uren bepaald.

Die maatregel bracht orde, waar verwarring heerschte, en stelde een einde aan de oude verscheidenheid en onzekerheid, doch hield niet genoeg rekening van bewezene diensten of verkregene rechten, en baarde algemeen misnoegen. De Staten van Brabant weigerden de belastingen, de *Souvereyne Rade* verklaarde de oprichting der tribunalen tegenstrijdig met de grondwet des lands. Protesten gingen uit alle streken op; het Liersch Magistraat, van het aanzienlijkste gedeelte zijner bediening beroofd, had niet dan met tegenzin een deel van het Raadshuis en het stadszegel afgestaan, en liet op 6 Mei aankondigen, dat het naar oud gebruik zijne gewone rechterlijke zittingen zoude houden: alle Vrijdagen voor de binnenzaken, en alle twee maandagen voor de

(1) M. Van Trier van Meulenberg, die in den Patriottentijd hier veel te lijden had, was geboortig van Antwerpen en schepen dier stad, toen hij in 1785 tot schout van Lier benoemd werd. Na den Patriottentijd verliet M. Van Trier onze stad.

(2) *Stalpaert* Ludovicus Carolus, notaris en procureur, die als trouwe keizersgezinde in den haat der patriotten stond, en vele vervolgingen te verduren had, was de laatste drossaard en woudmeester van het land van Mechelen, en tevens secretaris der stad Lier. Verdienstelijk beoefenaar der Vlaamsche letterkunde, leverde hij verschillende dicht- en tooneelstukken. Bij de Fransche omwenteling verloor hij zijne betrekking van stadssecretaris, en moest meer dan eens de vlucht nemen. Hij overleed te Lier op 26 Maart 1808 in den ouderdom van zevenenvijftig jaar. Zijne huisvrouw *Catharina Francisca Verbuecken*, was op 26 Oogst 1796 in jeugdigen ouderdom bezweken aan de beproevingen, welke die familie moest onderstaan.

Digitized by Google

buitenzaken ; en, toen de leden der rechtbank zich naar hunne zittingszaal wilden begeven, vonden zij de deuren gesloten en moesten langs eene zijdeur binnendringen, in aanwezen eener vijandige menigte. De voorzitter van Trier riep de tusschenkomst der overheid in. Toen traden de dekens der ambachten op (1), en besloten, op 29 Mei 1787, bij den *Souvereynen Rade* eene memorie in te dienen , als zijnde de nieuwe instelling tegenstrijdig met stadsvrijheden, namelijk met het privilege van Jan I van 1290, dat het *wijsdom* van alle contentieuse zaken aan de schepenen der stad toeëigende. 's Anderendaags besloten zij, op voorstel van burgemeester *Doremans* , om *Van Trier*, op wien vooral de volkshaat viel, te dwingen het poorterschap te koopen, accijns te betalen, en hem voorloopig zijn tabbaardlaken te weigeren.

De Landvoogdes, door de algemeene afkeuring bewogen, gaf toe en schorste de uitvoering der edicten op (28-30 Mei 1781) (2).

Op 1 Juni had eene algemeene feestviering plaats , en op 14 Juni werd een dienst in de hoofdkerk gevierd, om God te bidden, dat de Keizer de opschorsing bekrachtigen zou.

Doch reeds was het zaad der verdeeldheden gestrooid. De vijanden der regeering staken de Brabantsche driekleuren op, en noemden zich *Patriotten*, terwijl men de aanhangers des Keizers voor *Vijgen* uitkreet, naar aanleiding van het vierentwintigste kapittel van Jeremias , waarin de slechte burgers vergeleken worden bij bedorvene vijgen, in schijn zoo goed als de andere.

(1) Op de zes en dertig dekens teekenden zes met een kruis, en het grootste deel kon niet dan gebrekkig zijnen naam stellen.

(2) Op het sluiten der pasgeboren rechtbank maakte men het volgend rijmpje :

Ci-git le tribunal de première instance.
Passant, ne priez pas pour lui,
Car étant mort dans son enfance
Il alla droit en paradis.

Digitized by Google

Te Brussel borst eene volksbeweging los, het land werd met schotschriften overstroomd. Hier werd eene spotprint rondgedragen een *Priegelkasken* verbeeldend, en de patriotten verzekerden, dat alwie zich tegen den Keizer dorst verzetten in dit kasken zoude tentoongesteld worden. Aan het volk maakte men, gelijk in alle omwentelingen, wijs, dat Jozef II alleen de oorzaak der duurte van visch en boter was, en tegen zijne voorstaanders werden de ongerijmdste beschuldigingen in omloop gebracht (').

Door zulke middelen aangehitst, geraakte het volk in gisting, en, op vrijdag 15 Juni, werd te Antwerpen de woning van den kreitsintendent ingeloopen en verwoest.

Dit feit vond navolging bij ons volk, aangestookt, naar een schrift beweert, door eenen heer, hiertoe uit Antwerpen gekomen.

Op zaterdag 16 Juni, werd in den *Rooden Draaiboom*, buiten de Leuvensche poort, eene vergadering der overheden van den bijvang gehouden, door den Schout opgeroepen, om over de patrouillen te handelen. Het gerucht liep, dat er een verzoekschrift ten voordeele der rechtbank zou geteekend worden, en weldra was er eene groote menigte volks vereenigd. Twee, drie volksmannen, onder welke de eene, de *predikant*, en de andere *Jan Piet* genoemd werden, begonnen oproerige redevoeringen te houden. In de *Kempische Kar* en in den *Koning van Spanje*, beleedigde men de vreedzame burgers; een Hollander werd door het volk uitgejouwd, terwijl de predikant een sermoen hield.

Tegen het sluiten der poorten, trok de menigte stedewaarts. Voor het huis van notaris *Stalpaert*, in de Berlarij, vormde zich

(') Zoo verhaalde men, dat notaris *Stalpaert* zoude gezegd hebben, « dat men de kerken van hare zilveren sieraden moest berooven, dat in plaats van den Zaligmaker een serpent aan het kruis moest hangen, dat hij de Lierenaars met een linnen kazaksken zou doen loopen, en de dagloonen zou verminderd hebben, en dergelijke hatelijke uitvindsels meer, die beurtelings tegen iedereen gebruikt werden.

Digitized by Google

eene samenrotting, waaruit de kreten: *dief! kerkdief!* opgingen. Omtrent negen uren werden drie geweerschoten gehoord, die het sein tot den opstand schenen. Van alle kanten vlogen steenen in de ruiten, vensters en dak werden verbrijzeld. Toen vertrok de hende, met bedreiging van weder te keeren, naar het huis van *Van Trier*, dien men de *oppervijg* noemde.

Meer dan zeshonderd woedende vrouwen en mannen waren weldra voor de Refugie van Nazareth, waar Van Trier woonde, vereenigd, en de kreten « laat ons het huis inbreken » gingen te allen kanten op. De dienstknecht liet zich niet afschrikken en loste eenen scheut op het grauw, dat echter nog meer verbitterd eenen boom ontwortelde, en de stevige poort inliep. Alles werd kort en klein geslagen, eenige duizenden gulden en het zilverwerk geroofd, deuren en vensters uitgebroken, zoodat er van het gebouw bijna niets dan de naakte wanden overbleef. Het eenige dat gespaard werd, was de kamer der meiden in den toren. De knecht, met den dood bedreigd, ontsnapte langs het dak.

Het kostelijk rijtuig uit de remisie gehaald, wilde men eerst verbranden. Daar dit niet lukte, plaatste zich *Jan Piet* in de beschadigde koets, waar het volk in dolle vaart mede heenrende.

Het huis van secretaris *Mertens* in de *Theresiënstraat*, aan den poortier behoorend, onderging het lot der Refugie, de kostbare meubelen en kleederen werden verbrijzeld en verscheurd. Toen keerde men naar de woonst van Stalpaert weder. Met den dijssel der koets van Van Trier werd de deur ingeloopen, en geheel de woning aan plundering en verwoesting prijsgegeven. Een wever, met de pruik van notaris Stalpaert op het hoofd, scheen de woestaards te bevelen. Zij wierpen de kassen en schapraaien uit de vensters, scheurden de schilderijen, terwijl anderen het koorn en de boterpotten wegdroegen, en het vat wijn naar hun huis rolden.

Digitized by Google

Geheel den nacht duurde de vernieling voort, toen eindelijk het volk met de koets van Van Trier heenliep, en zijn speeltuig, van den Molenberg van Sion, in het water wierp (1).

Bij drie boterkramers (*Verdonck* op het Antwerpsche Nieuwland, *Taymans* in de Lisperstraat, *Van Bercklaer*, in de Huibrechtstraat), had men ook pogingen aangewend, om binnen te breken, onder voorwendsel dat zij de boter opkochten, maar metterdaad omdat zij als *vijgen* te boek stonden.

In den vroegen morgen van Zondag 17 Juni staken de oproermakers weder hunne koppen bijeen, dreigden het *Glazenhuis*, door den heer *Timmermans* bewoond, in te loopen, en wilden het huis van secretaris Stalpaert geheel in puin leggen. Om hen te bedaren, deelde men hun, van stadswege, bier en drank uit; zonderling middel om eene woeste menigte te bedwingen. Ook vereenigden zich de oproerlingen voor het stadhuis, eischten de *roede van justitie*, en het bestuur had de zwakheid, die aan den kapitein der bende ter hand te stellen. Met hoopen liepen zij over de markt, onder het geroep: *Leven de Staten !*

« Naer middag, zegt het gelijktijdig verhaal, wierden zij,
» om hun aen het genomen voornemen te doen loochenen, twee
» hespen, door den achtbaren heer plebaen, voorgesneden, als-
» mede door hem en door een aental goede burgeren 21 tonnen

(1) Een gelijktijdig verhaal verscheen te Antwerpen, bij *J. B. Carstiaenssens*, getiteld : « *Omstandig verhael van hetgeen binnen Antwerpen is voorgevallen, alsmede eene klaere beschryvinge van den oploop te Lier van den 16 tot den 18 Juni 1787.* M. Deckers heeft het herdrukt, bl. 420. Wij raadpleegden : *Documents authentiques sur les troubles survenus à Anvers et à Lierre au mois de Juin 1787*, recueillis par messire J. B. Charlier conseiller, alsmede de *Informatie omtrent de desorders voorgevallen binnen de stad Lier tusschen 16 en 17 juni 1787*, belangrijke handschriften, deelmakende van de rijke bibliotheek van M. Gustaaf van Havre van Antwerpen, en door dien kunstminnaar met de meeste bereidwilligheid tot onze beschikking gesteld. Zij bevatten het geheel onderricht over de zaak, met de namen en bedrijven der daders.

Digitized by Google

» bier getapt, onder besprek en voorwaerde, geene plundering » meer te willen aenheffen. »

Dit hielp weinig. De burgemeester, in eene herberg gebracht, moest beloven, « dat de gezouten visch zou komen, de boter niet meer dan vier stuivers gelden, en het koorn afslaan ; » en men beoogde niet min of meer dan het stadhuis in asch te leggen. De overheid wilde de gildebroers onder de wapens roepen, doch de majoor had eerst geantwoord : « dat, indien hij zulks dede, hij » zoude vermeenen een medewerker te zijn tot vernietinge van » *Raedt, staet ende Religie.* »

Tegen den avond echter, namen eindelijk de gildebroeders de wapens op, dreven de menigte uiteen, en de opstandelingen, die zich na negen uren op de Markt bevonden, werden er door hen afgeslagen. Maandag morgend stelden de gilden zich weder in het geweer, huiszoekingen werden ingericht, de geroofde goederen gedeeltelijk wedergebracht, en de voornaamste belhamels gevangen. In den namiddag kwam de Bisschop van Antwerpen, de prelaat van St-Bernards en de hertog van Aremberg in de stad, en gingen de gevangenen bezoeken.

Vervolgingen werden ingespannen ; maar van de vier en twintig personen, welke schepen *Vertommen* had doen aanhouden, werden er enkel drie, op 23 Juni, door het Magistraat veroordeeld, tot zeven, zes en vier jaar opsluiting in het verbeteringshuis van Vilvoorde, terwijl twee der voorname daders de vlucht hadden genomen.

Bij ordonnantie van 21 Juni 1787 werden drie leden van den Raad van Brabant gelast met een bijzonder onderricht over het gebeurde te doen, en op 24 Juni, kwamen hier de raadsheeren *J. B. Charlier*, *Gasp. F. d'Overschie* en *E. Ch. de Jonghe*, leverden op 27 Juni 1787 een volledig verslag in, dat tot

Digitized by Google

genade stemde , en op 21 Juli, werd het straffen der misdadigers opgeschorst.

Dergelijke wanorden had men te Leuven, Thienen en elders te betreuren, zonder dat zij tot eenen opstand oversloegen. Afgevaardigden, naar Weenen gezonden , bekwamen de afschaffing der edicten over de justitie, en de rechters *Van Trier* en *Mertens* moesten in hunne vorige bedieningen hersteld worden (17 October).

Echter bleven de edicten over de kerkhervormingen en het *Seminarium generale* behouden. Dit seminarium , op de printen van den tijd, als eene spelonk vol duivels verbeeld , weigerden de bisschoppen te erkennen, en het bloed stroomde te Antwerpen en te Mechelen , als men de bisschoppelijke seminariën wilde sluiten (Oogst 1788).

De Staten weigerden de belastingen ; Jozef II schafte de *Blijde Inkomst* af ; de oorlog was verklaard tusschen vorst en volk (Juni 1789). Een aantal lieden verlieten het land: uit Lier, onder anderen , begaven zich vele jongelingen naar Breda , waar zich reeds de Brusselsche advocaat HEINTJE VAN DER NOOT , de kanonik *Van Eupen* bevonden , die het COMITEIT vormden. Weldra drong een legertje van 3,000 opstandelingen, onder bevel van *Van der Meersch*, het land binnen.

Geheel de Kempen door werd de stormklok geluid , om de boeren ter verdediging tegen de aanrukkende Oostenrijkers op te roepen.

Op 25 October kwamen hier drie bataillons van *Bender* , *Clairfayt* en *de Ligne*, met eenige compagnieën grenadiers en twee eskadrons dragonders aan, eene legermacht van 3,500 man uitmakend, onder bevel van generaal *Schroeder*. Met 5 stukken kanon, sloegen zij daags nadien den weg op Santhoven en Schilde in ,

Digitized by Google

en gingen den geheelen nacht om de Patriotten, die zich te Turnhout verschanst hadden, te verrassen.

's Anderendaags, 27 October 1789, werd de vermaarde *Slag van Turnhout* geleverd. De pratriotten, in de straten aangevallen, weerden zich dapper, veroverden drie kanonnen, en dwongen de Oostenrijkers tot den aftocht. De invloed van dit eerste voordeel was ontzaglijk. De Patriotten waanden zich onoverwinnelijk, en hier verborgen zij hunne vreugde niet, toen de overblijfsels van het Oostenrijksche leger, in wanorde aankwamen, en hunne gekwetsten in het St-Elizabeths-gasthuis plaatsten (28 October). Geheel Vlaanderen geraakte spoedig in opstand : ten allen kanten liepen de boeren te wapen, bij het aanheffen van het lied :

Boerenjongens, patriotten,
Hebt couragie, schept goeden moed.
Geene vijgen, of payotten
Geen van al ons vreezen doet !

De Oostenrijkers moesten Brussel, op 10 December 1789, verlaten, en vóor het einde des jaars hadden zij geheel België buiten Luxemburg en het kasteel van Antwerpen ontruimd.

Te Lier wachtte men zoolang niet, om zich voor de beweging te verklaren. Nauwelijks was de laatste afdeeling der Oostenrijkers de poort uit, of secretaris *Van Hoochten* gaf het teeken, door het driekleurig vaandel met den leeuw uit te steken, en den standaard van revolutie (1) te planten.

(1) Dit zegeteeken van den patriottentijd bestond in eenen staak in rood, geel en zwart geschilderd, bekroond met eenen zwarten hoed, welken men den *hoed van vrijheid* noemde. Met de vaderlandsche kokarde versierd, dansten patriotten en patriottinnen rondom den *staak van vrijheid*, onder het uitgalmen van patriotsche liedjes, die toen met duizenden verschenen, zoodanig dat elke stad, elk dorp en elk gehucht zijn vreugdegezang bezat.

Digitized by Google

Op 16 December werd hier, ter voorpui, en op de voorname plaatsen, het *Manifest van het Brabantsch volk* afgekondigd, waarbij de Keizer van alle rechten vervallen was verklaard.

Toen verspreidde zich de tijding, dat het *Komiteit van Breda* in Brabant was aangekomen, en weldra in onze stad zou wezen. Koordeken *Heylen*, vergezeld van *Jan Mens* (1), een der warmste patriotten, reden de landverlossers tot Zoersel te gemoet, en wenschte hun de eersten welkom op vaderlandschen grond.

Op 17 December 1789, te zeven uren 's avonds, deed HEINTJE VAN DER NOOT zijne intrede in onze stad. De gilden met hunne wapens, de ambachten met hunne eereteekens en toortsen, de burgers met de Brabantsche linten, wachtten hem af, en begroetten zijne aankomst met de levendige kreten van *Vivat de Patriotten ! Vivat Heintje !*

Aan de Lisperpoort hield secretaris Van Hoochten, in naam van het Liersche volk eene aanspraak, waar *Van der Noot* hartroerend op antwoordde. Toen zette zich de stoet op weg naar de kerk.

De paters capucienen, de predikheeren, het kapittel in pontifikaal, door eene menigte fakkeldragers begeleid, stapten vooruit. Daarna kwam eene kompagnie vrijwilligers onder de wapens, en op hen volgde het rijtuig, waar de twee helden van den dag, H. Van der Noot en kanonik Van Eupen, in zaten. Aan de poort had het volk de paarden uitgespannen, en de Gildebroeders trokken het rijtuig voort. Een korps Liersche vrijwilligers diende tot lijfwacht, en eindelijk kwamen, in verschillende koetsen, de

(1) *Jan Mens* die in den Patriottentijd eene groote rol speelde, was geboortig van Antwerpen, en broeder van den majoor *Mens*, denzelfden, naar wij gissen, welken *Mértens en Torfs* als eenen der dolijverigste patriotten afschilderen. Hunne moeder noemde men de moeder der *Machabeeën*. Hun vader en grootvader waren vorsters geweest te *Stabroek*.

Digitized by Google

Staten van Brabant, waaronder de baron *de Hove*, eerste edele van Brabant, de graaf *de Duras*, de abten van Tongerloo, St-Michiels, Perk en andere prelaten en dekens, het Comiteit van Vlaanderen, en al de hoofden van het Nederlandsch volk, begeleid door eene afdeeling dragonders, door Gent en Antwerpen afgezonden.

Eene schaar jongelingen der eerste familiën van Breda vormden eene eerewacht, en droegen op de borst het afbeeldsel van Heintje, aan eenen driekleurigen strik.

Aan de kerk hield koordeken *Heylen* eene tweede rede; en, door geheel de geestelijkheid begeleid, werd Van der Noot, tusschen twee rijen flambeeuwen, op het koor gebracht, waar de benedictie met het H. Sacrament gegeven werd, en het Te Deum aangeheven.

Na de kerkelijke plechtigheid begaf de stoet zich naar het stad huis, waar de eerewijn geschonken werd, en een kostelijk maal vereenigde meer dan honderd Patriotten op de kruisboogkamer. Tot laat in den nacht duurde muziek en gezang, terwijl de burgers hunne gevels verlichtten, en de vrijwilligers de wacht optrokken voor de huizen, waar de voorname bezoekers hunnen intrek namen. Die schoone inhaling kostte, volgens men beweerde, niet minder dan *4,000 gulden* aan stadskas.

H. Van der Noot en *K. Van Eupen* brachten den nacht door ten huize van priester *De Kinder*, en vertrokken 's anderendaags, te zes uren, naar Brussel. Daar werd Van der Noot als een keizer onthaald, en 's avonds op den schouwburg, met lauweren gekroond.

Intusschen hadden hier, gelijk elders, de Patriotten bezit genomen van de openbare macht. Een *Comiteit* van drie leden, *Mens*, *Van Bouchout* en *Cels*, verving voorloopig het stedelijk Magistraat, totdat, op 2 Januari 1790, de Staten van Brabant gebruik

Digitized by Google

makende van het recht des souvereins, nieuwe Magistraten benoemden, met *J. Mens* als burgemeester, terwijl *Caimo* als schout werd aangesteld (1).

De leden van het Magistraat, de gilden en ambachten moesten den eed afleggen « te zijn en te blijven in de gemeenschap der Heilige Roomsch Katholieke kerk, geen paart of deel te hebben met eenige ketters of sectarissen, en getrouw te zijn aan de Staten van Brabant » (2).

De zegepraal der Patriotten was dus volledig. Doch toen begon de moeielijkheid, om eenen Staat in te richten en te regelen. Eene algemeene vergadering der Staten opgeroepen, deed de verdeeldheden uitbarsten. *Van der Noot* en de *Statisten* wilden het behoud der oude gebruiken en misbruiken; de anderen, aangeleid door *Vonck*, vroegen hervormingen, eischten vooral meer rechten voor het volk, maar zagen zich weldra met de Vijgen gelijk gesteld. Van de Staten drong de twist in het leger. Generaal Van der Meersch van vonckisme beticht, werd te Antwerpen gevangen gezet, en weldra waren het, geheel het land door, niet meer dan twisten en wanorden, waarbij *Vijgen* en *Vonckisten* veel te lijden hadden.

(1) Het Magistraat, door de Staten van Brabant aangesteld, bestond uit: Burgemeester Mens. — Schepenen: De Kinder, Van Bouchout, M. L. Cools. Bruyndonck, Rypens, Van den Brul. — Lakenhalle: Haverals, Van Stevens, Cluydts, de Keersmaecker, Haerst, Stommels, Roelants, Letellier, Hellemans. — Buitenschepenen voor Hagenbroek, Lachenen, Emblehem: Petrus Vloebergs, Joan. Van Asselbergs, voor Kessel, Nijlen en Bevel: Jan Vervloet, Pet. Truyen.

(2) Het nieuw Magistraat wilde zijne aanstelling door eenigen grooten maatregel vereeuwigen. Burgemeester *Mens* deed een dubbel voorstel: 1° het inwendig van het meisjesweezenhuis, waarvan de gevel onlangs door *onsterfelijke weldoeners* hersteld was, te verbeteren, en 2° de gedenkzuilen, die een onwettig bestaan hebben, uit de oogen der volkeren te nemen. Door dit laatste verstond hij het afbreken van den molen weinig te voren op Franschmanstoren, met goedkeuring van het keizerlijk bestuur, maar tegen den wil van het stedelijk Magistraat, gebouwd. Die molen was een twistappel geworden tusschen Vijgen en Patriotten, doch staat er nog.

Digitized by Google

Nooit woedde de partijgeest zoo hatelijk, als in den zomer van 1790, in alle steden en ook te Lier.

Wie men den naam van *Vijg* toewierp, stond aan de onbetamelijkste eerschendingen bloot. Nauwelijks mocht hij zich op straat vertoonen, of hij werd nageloopen, en uitgejouwd, terwijl men hem de dreigende coupletten van een Liersch smaadliedje, *de Hellewagen*, nazong.

Uit de voorname herbergen verdreven en « uitgerookt », vereenigden zich de keizersgezinden in het herbergje *de Holleblok*, buiten de Leuvensche Poort, waar de keizerlijke adelaar in de schouw hing. Daar zelfs kon men hun geene rust laten; op luiken en deur stonden alle dagen schimpdichten en bedreigingen geschreven, waarvan een zegde :

« Als de patriotten Luxemburg willen winnen
Moeten zij eerst met den Holleblok beginnen. »

Tot in de kerk lieten zich ophitsingen hooren. Op derden kruisdag van 1790, riep een minderbroeder in de Capucienenkerk, « dat » men, om 's lands vrijheid te behouden, de hoofden der Vijgen » diende af te houwen, en dezelve ten toon te stellen op pinstok» ken op de stadsvesten, gelijk geschied is met het hoofd van » Holophernes. »

Daarbij was het voor het gepeupel aanhoudend feest; bals en avondmalen werden te midden der straat opgericht.

Daar ontbrak noch bier noch sterke dranken, en telken keere eindigde het feest met baldadigheden tegen de vreedzame burgers, of straatschenderijen tegen hunne woningen. Zulks gebeurde onder anderen op Kluizekermis-zondag, en later op 15 Juli, naamdag van Heintje Van der Noot.

Niemand bleef van die vervolgingen verschoond. Eenige Hollan-

Digitized by Google

ders, die hier eene schuilplaats vonden, moesten de stad verlaten. Aan kanonnik *Buysen*, die voor eenen keizersgezinde doorging, werd in de kerk, terwijl hij de H. Communie uitreikte, de ciborie ontrukt; werd hij zelf later op straat gevangen, en in een donker kot opgesloten, waar men hem een bussel stroo toewierp.

Een pater predikheer, die tegen die geweldenarijen opkwam, en in zijne sermoenen de plunderingen afkeurde, kreeg het bezoek van twee commissarissen, en werd in zijn klooster in hechtenis gesteld.

De nederigste burgerswoningen bleven niet gespaard. Bij eenen ketelaar wierp men de ruiten in, bij den slotmaker *Van Mol* werden de glazen uitgekapt en 's mans meubelen geroofd. Al wie de geringste betrekking onder het Oostenrijksche bestuur bekleed had, moest zijne broodwinning derven.

Stockar, oud-fourier bij de keizerlijke troepen, *Subdiau* en *Gerstmans*, huissiers der rechtbank, werden als stadsbode, knaap, der Lakenhalle en politiemeester afgezet.

Tegen het einde der maand Mei, namen de aanslagen een nog erger karakter. Het nieuws had zich verspreid, dat de Vlamingen generaal *Van der Meersch* wilden verlossen, en er eene samenzwering bestond, om den aartsbisschop van Mechelen, Van der Noot en Van Eupen, in de processie te Brussel te vermoorden.

Die ongerijmdheden dienden tot voorwendsel aan nieuwe vervolgingen. Een veertigtal Liersche burgers, zoowel vrouwen als mannen, werden in den nacht van 30 Mei uit hunne woningen gehaald en naar het wachthuis op de Markt gesleurd, terwijl men hun de onmenschelijkste mishandelingen deed onderstaan. Zij werden geslagen, gekapt, gekerfd. Den burger *Daems*, uit de Lisperstraat, werd het hoofd bijna in twee gekloven door twee sabelhouwen. De oud-schepen *Truyts* werd, met den strop aan den hals, opgebracht, en zijn huis, de *Lelie*, op den hoek der Eekelstraat en

Digitized by Google.

der Markt, geplunderd. Eene vrouw, *Maria Somers*, die zich onder de gevangenen bevond, bleef zes weken op water en brood ziften.

Waren de verdachten niet te vinden, dan mishandelde men de bloedverwanten. In de woning van *Van den Broeck*, waar men ten 10 uren 's avonds binnenbrak om den jongsten zoon aan te houden, werd de dochter geslagen en ten gronde geworpen. Bij den heer *Van der Linden*, dien men vroeger had willen vangen, doch die het door een dakvenster in zijn hemd ontvluchtte, werden de bejaarde ouders op de gruwzaamste wijze genepen en geslagen.

Notaris en procureur Aerts verwachtte zich aan dergelijk bezoek. Hij deed zijne trappen vol nagelen slaan, waar de plunderaars in liepen, en lang zag men sommigen onder hen op gewonde voeten hinken. Doch zijn huis moest het met verwoesting bekoopen.

De procureur *Stalpaert*, de meest bedreigde van allen, had zich van kant gemaakt; eenige patriotten gingen hem te Bonheiden opzoeken; doch hij was naar Holland gevlucht, waar hij in het dorpje Oosterhout, op de grenzen, benevens eenige andere Liersche familiën, tot het einde der gebeurtenissen verbleef (1).

Die aanhoudingen werden bewerkt door het Liersch vrijkorps en de dragonders van het regiment van Tongerloo, die hier, tot in het midden van Juni, garnizoen hielden, en aan welke de stad niet minder dan 23,984 gulden voorschoot, zonder die som ooit geheel terug te krijgen. De gevangenen bleven tot 24 Juni opgesloten, en werden slechts op aandringen der familiën losgelaten. Tegen eene juffrouw *Schellekens*, later aangehouden, werd eene

(1) De familiën *Van der Linden* en *Vermeulen* hadden insgelijks de vlucht moeten nemen, de eerste naar Oosterhout, de tweede naar Alphen.

Digitized by Google

regelmatige proceduur ingesteld. Zij was beticht van libellen of smaadschriften tegen de Patriotten te hebben rondgedeeld.

Dit plunderen en vangen duurde den geheelen zomer, en ging in groote steden met nog ergere wandaden gepaard. Onder zoovele wanorders kon de omwenteling zich niet staande houden, alhoewel men alles inspande om eene legermacht te vormen.

Reeds op 18 Mei had onze regeering eenen brief der Staten ontvangen, om al de oude stukken geschut en metaal naar de kanongieterij te Mechelen op te zenden. Een tweede oproep volgde spoedig, om tot de *nationale inschrijving voor kanonnen* bij te dragen.

Op voorstel van Burgemeester *Mens*, stemden de ambachten, » om de landgenooten te ondersteunen, die den duurbaarsten schat » van hun bloed opdragen, voor de vrijheid van het geliefde » Vaderland », eene gifte van vijftien kanonnen tegen 30 *Louis d'or* het stuk (4 Juni 1791). Het eerste lid schonk van zijnen kant een kanon, het collegiaal kapittel van St-Gommar zes, het Schippersambacht een, de associatie van geestelijken een, de vrije Merscheniers een, de pastor van het Beggijnhof en al de Beggijnen twee, de kapelanen van St-Gommar een, de bijvang van Lier drie, het gasthuis een. De bijzonderen teekenden voor min of meer aanzienlijke sommen in : eene weduwe voor 108 gulden, *Van Zinnicq*, oud-burgemeester voor 16, *Govaerts* voor 65, *Doremans en Pletinckx* voor 12, al de ingezetenen van Lier voor 208, een aantal dienstboden voor 122, en eindelijk De Heyder en C°. voor 392 gulden.

Al die milde giften konden de omwenteling niet redden. Jozef II was op 20 Februari 1790 overleden, en keizer Leopold, die hem opvolgde, had van in Maart vredesvoorstellen gedaan, en liet zijn leger aanrukken. De Patriotten, slecht ingericht,

Digitized by Google

ondergingen, op 23 Mei, eene eerste nederlaag. Thans werden de vrijwilligers opgeroepen, en op 8 Juni het Liersche Magistraat door het Souverein Congres aangemaand, om de vrijwilligers onzer stad naar het leger der Maas te zenden.

Den 10en vertrokken 200 man, onder bevel van *Jos. Van Bouchout*, naar Brussel, en vandaar naar Namen, waar zij beve kregen, om voor den berg van Hoei stand te vatten. Voor veertig dagen waren zij op de voorposten gesteld. Na dien termijn keerden zij naar Lier terug, en de bevelhebber Van Bouchout kondigde zijne aankomst tegen den 21en Juli aan.

Aanstonds was alles in rep en roer, om de verdedigers des vaderlands te ontvangen. De drie gilden werden onder de wapens geroepen, en men vertrok naar Duffel, het Magistraat aan het hoofd, de wederkeerenden te gemoet, om hen in zegepraal naar de stad te voeren. Geheel de bevolking was te been, om de vrijwilligers toe te juichen. Onder hen bevond zich de luitenant *Karel Blankaert*, die gekwetst was, en twee anderen, die, in de ontmoeting van den 17en Juli, eene lichte kneuzing gekregen hadden.

Doch de zaken gingen al slimmer en slimmer. In Oogst sloot het Weenerkabinet eene overeenkomst, waarbij Holland, Engeland en Pruisen, die Van der Noot met schoone beloften hadden gewiegd, zich verbonden, België onder de heerschappij des keizers te helpen brengen. Vruchteloos lieten de Staten de *Kruisvaart van September* prediken, en al de strijdbare mannen binnenroepen. Uit Lier vertrok een tweede vrijkorps onder kapitein *Karel Rigouts*, dat bij zijne terugkomst, op 25 September, met dezelfde eer als het eerste, tot Duffel ingehaald werd.

Edoch de zaak der omwenteling was verloren. Op 22 September hadden de Patriotten eene beslissende nederlaag ondergaan. Hun

Digitized by Google

leger stoof in wanorde uiteen, en elk klaarziende man werd overtuigd, dat er geen andere uitweg, dan eene verzoening met den Keizer, overbleef.

De oneenigheden en verdeeldheden hadden overigens de geestdrift bij velen geblusscht, en meenigeen, die vroeger luidkeels « Boerenjongens, Patriotten ! » zong, herhaalde, tusschen zijne tanden, het gekende refrein :

Patriplodden,
't Zijn maar vodden !

Niettemin ging men steeds voort met processiën en bedevaarten. Op 19 October 1790 kwamen hier nog 3,000 Mechelaars in processie naar St-Gommar : zij schonken aan de kerk eene schilderij, waarop de HH. Rumoldus en Gommarus, met de groeiende stokken in de hand afgebeeld waren. Bovenaan stond het wapen van Mechelen, met deze rijmpjes :

Dit is eene gedenkenis
Van Nederlands hersteltenis,
Wanneer het Mechelsch volk hier heeft gebeden
En aen St-Gommar een offer deden.

Doch het kon niets helpen, de Oostenrijksche herstelling ontmoette nergens ernstigen tegenstand.

De Keizer liet een tweede manifest uitgaan, waarin hij vergiffenis voor al het verledene schonk, en tot 21 November tijd gaf, om zich vrijwillig te onderwerpen ; zoo niet, zouden de Oostenrijksche legers de wederspannigen straffen. Men had dus te kiezen tusschen eene nederige onderwerping of eenen heldhaftigen tegenstand ; men deed noch het een noch het ander : de tijd werd in baldadigheden verspild. Hier, onder anderen, sloeg men nog eens voor 't laatst de ruiten bij notaris Stalpaert in ; doch, als de

Digitized by Google

21ste November aanbrak, stond niemand gewapend, om wederstand te bieden.

Het Oostenrijksch leger trok de Maas over, deed op 3 December zijne intrede te Brussel, en op 5 December vestigde generaal *Alvinzi* zijn hoofdkwartier te Mechelen. Op 7 December kreeg het Liersch Magistraat bevel, om alles vaardig te maken voor het logement der Oostenrijksche troepen, en afgevaardigden naar Mechelen in het hotel *de Kraan* te zenden, om zich met den legercommissaris te verstaan. Eene proclamatie van het Magistraat verbood, terzelfdertijd aan de burgers eenige kokarden of teekens te dragen, en de Duitsche soldaten te beleedigen. Op 13 December kwam eene afdeeling van het garnizoen van Antwerpen, bestaande uit twee eskadrons ruiters van Coburg en Wurzburg hier binnen, en, vóor het jaar 1790 ten einde liep, was de keizerlijke macht, geheel het land door, zonder slag of stoot hersteld.

Heintje van der Noot, dien men, op 17 December 1789, als eenen souverein onthaald had, was hier, met kanonnik *Van Eupen*, op 3 December 1790, den dag der intrede der Oostenrijkers te Brussel, incognito, met een schuitje aangekomen, en, na eenen nacht, naar Holland gevlucht.

Zoo eindigde, in min dan een jaar, de Patriottentijd, en de heerschappij van Heintje Van der Noot (1), welken men spotsgewijs den koning van 355 dagen noemde. Er bleef niets van die beweging over dan veel haat en tweedracht onder de burgers, veel schulden en zware lasten voor 's lands- en stadskas. Tot onder het

(1) Heintje Van der Noot hield zich schuil te 's Hertogenbosch, waar de Fransche republikeinen in 1794 hem ontdekten, en gevangennamen. Doch hij werd na eene korte opsluiting weder op vrije voeten gesteld, en vestigde zich te Strombeek bij Brussel, waar hij diep vergeten leefde, en in 1827, op zeven en negentigjarigen ouderdom overleed.

Digitized by Google

Fransche keizerrijk, vindt men brieven van schuldeischers, die in den Patriottentijd kanonnen leverden, maar nooit betaling ontvingen.

Werpen wij eenen blik over den INWENDIGEN TOESTAND DER STAD, gedurende dit tijdvak.

De regeering van Jozef II bracht niet alleen veranderingen mede in de instellingen, maar ook in het aanzien der stad. De dubbele omheining van wallen en grachten verdween bijna geheel. Reeds zagen wij, dat in 1765 de stad toelating had verkregen, om de Lisper- en Mechelsche binnenpoorten af te breken; deze poorten begon men op 18 Maart 1783 te sloopen. Bij een schrijven van 20 Januari 1782 werd insgelijks de gedeeltelijke afbraak der tweede omheining, namelijk der buitenwerken, bevolen, terwijl de gronden en cazernen, ten voordeele des Rijks zouden verkocht worden. De stad verzette zich tegen dien maatregel, en bekwam ten laatste, dat de akte van 3 December 1750, waarbij de wallen als stadseigendommen erkend werden, behouden bleef (27 Mei 1784). Doch de stad moest op hare kosten de schansen vóór en tusschen de poorten doen afbreken, den eigendom behoudend der gronden, welke haar thans nog toehooren.

De welstand der stad, onder Maria Theresia, was in de eerste jaren der regeering van Jozef II vermeerderd; de fabriek De Heyder, namelijk, gaf veel nering; doch de Patriottentijd hield zijne verdere ontwikkeling tegen.

Wat het volksleven betreft, het was in de eerste jaren weinig verschillend van den tijd van Maria Theresia.

Onze beide REDERIJKKAMERS gingen voort met geregeld alle winters een of twee vertooningen te geven. Enkel voor den winter van 1789 en 1790 komen geene vertooningen voor: het tooneel diende voor politieke betoogingen. Men zong er den roem der Patriotten in eene taal, die ver van verheven mag heeten, en waarvan het

Digitized by Google

volgend liedje, op den schouwburg der *Jennette* gezongen, als toonbeeld kan dienen:

Op het deuntje: *Ah, que je sens d'impatience.*

O par ma foi, wat zoete tyden,
Ik weet van blydschap niet waer gaen,
Men heeft d'hemel ons zien bevryden!
Vivat het leger van de maen!
Landsverraeders wilt nu beven,
Men zal u suyker geven.
Wat is het een plaisir,
Dit geheel gespuys
Te doen naer onze wetten leven,
En stouwen hun op het verbeterhuys.

Het is meer als tyd
Dat men dit gebroed
Den pas hier afsnyd,
En hun wyken doet.
Ces foutus larrons
Crumpipe et d'Alton
Dat duytsch gebroed
En riekt niet goet.
Men zal hun ezelsdom verstand
Wel dwingen, en stellen het
Naer den rechten kant,
Jae naer den rechten kant (*bis*).

Ik kan voorwaer den spijt niet kroppen,
Hier aen den Brabander gedaen
Door die vervloekte Duytsche koppen.
Vivat het leger van de maen!
Geen minister doet ons beven,
Zyn vonnis is geschreven
Wat is enz. enz.

Digitized by Google

Ja alle koorden ende stroppen
Die voor den patriot gelaen,
Die zyn voor de duyvels koppen,
Vivat het leger van de maen !
Ons *Hentjen* daer beneven
Zal loon naar werken geven.
Wat is enz. enz.

Digitized by Google

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK.

EERSTE HERSTELLING VAN HET HUIS VAN OOSTENRIJK,

(13 December 1790 tot 20 November 1792.)

Eerste maatregels. — Overlevende verdeeldheden. — Twisten tusschen burgers en soldaten. — Keizersch gezind Magistraat. — Betrekkingen der overheden. — De Fransche Omwenteling. — Oorlog met Frankrijk. — De slag van Jemmapes. — De Oostenrijkers ontruimen het land. — Onlusten in vele steden. — De Liersche dekens der ambachten nemen het stedelijk bestuur in handen. — Inkomst der Franschen.

Het herstel der Oostenrijksche regeering gebeurde zonder geweld. Algemeene kwijtschelding werd verleend, en enkele burgers, onder welke koordeken *Heylen*, die zich uit de stad verwijderd hadden, konden ongestoord wederkeeren.

Het gelukte echter niet, het openbaar vertrouwen en de rust te herstellen; dagelijks had men twisten en straatschenderijen vast te stellen, niettegenstaande de herhaalde proclamatiën van het stadsbestuur. Tusschen de soldaten der bezetting en de burgers waren het aanhoudende plagerijen. De kinderen en straatjongens kreten de Oostenrijkers voor *vetlappen* en *spitsboeven* uit. Van woorden kwam het tot daden, eens zelfs, ging het zooverre, dat burgers en soldaten, in de herberg *de Herderin*, handgemeen geraakten, en er een algemeen gevecht ontstond. Een soldaat doode

Digitized by Google

lijk gekwetst, stierf kort nadien in het gasthuis; geheel de bevolking geraakte te been, en andermaal zag zich de stad met plundering en onlusten bedreigd (19 December 1790).

De vastenavondvermaken werden verboden, en ten laatste liet het Magistraat weten, dat de soldaten bevel hadden, elken naroeper aanstonds in hechtenis te stellen (28 Februari 1791). De strengste maatregelen werden genomen, om de regeltucht te handhaven: een soldaat, die in eenen winkel gestolen had, kreeg *zestig gruwzame stokslagen*; twee jonge tamboers, aan dergelijk feit plichtig, werden gegeeseld. Die straffen werden openbaar gemaakt, met bevel van bij den plaatskommandant majoor *O Donnel* alle klachten in te dienen.

In de maand April werd een nieuw Magistraat, vooral tusschen de keizersch gezinden gekozen, aangesteld, en procureur *Stalpaert*, de groote vervolgde van den Patriottentijd, hernam het secretarisambt. De stadsbedienden, door de Patriotten bedankt, werden weder aangesteld: *Francis Stockaer* als stadsbode, *Guil. Van der Linden* als fourier, *Francis Gerstmans* als politiemeester, terwijl men aan den rentmeester verbood, eenige jaarwedde of gage aan de bedienden van den Patriottentijd te voldoen.

Strenge policie-ordonnantiën herstelden de uiterlijke rust; doch in de gemoederen leefden haat en partijtwist voort. De overheden ontzagen elkander niet meer dan de burgers der verschillende gezindheden. Tusschen het keizersch gezind Magistraat en de patriotsche geestelijken, waren de betrekkingen zeer gespannen. Ziehier twee voorbeelden, die zulks bewijzen:

Plechtige lijkdiensten moesten op 29 en 30 Maart gevierd worden voor het afsterven van Keizer Leopold. De kanonnik scholaster werd met de scholieren uitgenoodigd; doch hij beweerde te laat verwittigd te zijn geweest. Het Magistraat ant-

Digitized by Google

woordde hem vrij bitsig, dat die uitlegging niet kon gelden, daar het bekend was, « hoe gemakkelyk men ten tyde der ge-« passeerde onlusten, wanneer de zoogezegde godvruchtige » byeenkomsten een ander oogwit hadden, al de klassen der » ingezetenen wist te verzamelen. »

Het *Te Deum* ter eere der troonbeklimming van Keizer *Franciscus*, opvolger van Leopold, gaf tot eene dergelijke mededeeling aanleiding.

De kanonnik tresorier had verwaarloosd, naar oud gebruik, het Magistraat in persoon te komen uitnoodigen. Aanstonds kreeg hij eene strenge berisping te huis. Men vroeg hem op bitteren toon, « of hij zich schaamde onder menschen te komen, die zijn » vroeger bestaan kenden; dat zulks echter overbodig was, daar » men de onnoozelheid van den persoon considereerend, hem liever » met compassie als met afgekeerdheid bejegenen zou. »

Moeielijk viel het aan het Staatsbestuur, te midden van dien verwarden toestand, de openbare rust, vooral in de groote steden, te handhaven. Meer dan eens moest de krijgswet toegepast worden, en hier ter stede zelfs werden verschillende burgers, die al te vrijmoedig hun misnoegen hadden geuit, aangehouden.

Die onrust der gemoederen, die algemeene onzekerheid werden nog vermeerderd door de gebeurtenissen, welke in het naburige Frankrijk voorvielen, en die meer dan de kleine twisten tusschen Vijg en Patriot, aller aandacht vestigden.

Bij onze Zuiderburen was inderdaad de FRANSCHE OMWENTELING uitgebarsten, die niet alleen eene verandering van bestuur, maar eene volledige maatschappelijke hervorming beoogde.

Een woord over die groote beweging, welke, toen nog niet onteerd door de euveldaden van later, door velen als de dageraad eener nieuwe toekomst begroet werd.

Digitized by Google

Vóór de Fransche omwenteling hadden overal de feodale instellingen ten deele stand gehouden. De samenleving was verdeeld in klassen of casten. Op den eersten trap stonden de adel en de hooge geestelijkheid : voor hen alle rechten en voorrechten ; onderaan kwam het volk, dat men niet kende dan om het zware schattingen te doen opbrengen ; en boven allen verhief zich het koningdom, met een bijna onbeperkt gezag. Die verouderde instellingen hadden, vooral in Frankrijk, (want in ons land hadden de gemeenten altijd zekere vrijheden behouden,) eenen ondraaglijken toestand voortgebracht. Het volk, door de grillen van het zedeloos Fransch Hof uitgeput, weigerde langer te werken ; de geldkas stond ledig, en *Lodewijk XVI*, die voor het wangedrag zijner voorzaten zoo schrikkelijk boette, zag zich gedwongen de *Staten generaal* op te roepen. Niet zoodra waren zij vereenigd , of zij traden als verdedigers des volks op, vergden de vernietiging der voorrechten , het afschaffen der bevoorrechte standen, en riepen de rechten van den mensch, de vrijheid en gelijkheid voor allen uit. Die leerstelsels telden hier ook talrijke aanhangers , en , het Oostenrijksche bestuur moede , zag men, niet zonder tegenzin, eene verandering te gemoet. Ook, toen de oorlog tusschen den Keizer en Frankrijk uitborst, toonde men zich hier vrij onverschillig, en bleef een oproep aan het land schier zonder weerklank (29 April 1792).

De zomer van 1792 ging voorbij in doortochten van troepen; de Franschen werden eerst geslagen ; doch op 6 November behaalde *Dumouriez* de overwinning van *Jemappes*. De keizerlijken gaven zich verloren ; en reeds op 8 November kreeg ons Magistraat het bericht, dat de gouverneurs het land verlieten.

Dit overhaaste vertrek liet de overheden zonder macht, en in vele steden gebeurden bloedige wraaknemingen. Hier had men niets dergelijks te betreuren.

Digitized by Google

De leden van het Magistraat hadden, door bedreigingen of afschrik, het raadhuis verlaten, en onthielden zich van hun ambt te vervullen. Maar in dien toestand namen, op 9 November, de dekens der ambachten het bestuur in handen, lieten het verlaten rentmeesterskantoor verzegelen, riepen de burgerwachten op, stemden hun eene vergelding van tien stuivers, en deden 's anderendaags de genomen maatregels en het hun aangematigde gezag, door den burgemeester, twee schepenen en drie leden der Lakenhalle, die op hunne vraag opgekomen waren, bekrachtigen. Met gemeenschappelijk besluit bleef het derde lid alleen in betrekking, en wist de openbare rust, tot de aankomst der Fransche krijsbenden, te handhaven

Digitized by Google

ACHTTIENDE HOOFDSTUK.

EERSTE INVAL DER FRANSCHEN.

(20 November 1792 tot 24 Maart 1793).

Ontvangst der Franschen. — Oproeping van het Magistraat van 1790. — De straten herdoopt. — De Vrijheidsboom geplant. — Eerste volkskeus. — Toestand des lands. — Pogingen om ons land bij Frankrijk in te lijven. — De slag van Neerwinden. — De Franschen ontruimen de stad.

Op maandag 20 November 1792 zouden de beruchte Franschen hunnen intocht doen. Generaal Dumouriez had hen als *verlossers* aangekondigd ; ieder wedijverde om hen als vrienden te onthalen. De beierd speelde, de klokken van kerken en kloosters luidden, een muziekkorps vervulde de lucht met vroolijk geschal, en zingend begaf zich de volksmenigte naar de Mechelschepoort, onder het aanheffen van het liedje :

« Charnibleu ! wat zullen wij dansen,
» Morgen vroeg dan komen de Franschen ;
» Ik heb het gelezen in de Courant,
» Morgen zijn de Franschen in 't land.

Om 9 uren verscheen eene flankeurs-brigade van het leger van *Dumouriez*, onder bevel van den *Maréchal-du-Camp Jean Skey Eustace* voor de stadspoort, en werd met een luidruchtig *vivat* begroet.

Digitized by Google

Op de Markt stonden de dekens der ambachten, met den heer *Guil. De Kinder* aan het hoofd, allen met de Fransche kokarde op den hoed. Stadssecretaris *Maluin* heette den bevelhebber welkom, leidde hem naar het stadhuis, waar het compliment wijdloopig herhaald werd.

Jean Skey Eustace (1) verklaarde in zijn schriftelijk antwoord, dat Dumouriez, « de schrik der dwinglanden en de vader der vrije mannen », hem gezonden had, om aan de Brabanders de verlossing en de vrijheid te brengen. 's Anderendaags vertrok hij naar Herenthals, na het Magistraat van den Patriottentijd opgeroepen te hebben, en bevelen achterlatend, om den *Vrijheidsboom* te planten.

Vrijdag 24 November werd voor die nieuwe plechtigheid bestemd. Omtrent het middaguur werd ter voorpui de proclamatie van Dumouriez, de aanstelling der Magistraten van 1790, en het programma der feestelijkheden afgekondigd.

Daags te voren had men aan de straten nieuwe Fransche namen gegeven, die op geschilderde borden op de hoeken prijkten. De Markt heette *la place Washington*, de Rechtestraat *rue Dumouriez*, de Ruisbroekstraat *rue Cara*, de Lisperstraat *rue Eustace*, de Antwerpstraat *rue Petion*, de Mechelstraat *rue Rolland*, de Eekelstraat *rue Servan*.

Te twee uren luidde der tiomfklok, vergaderden de genoodigden, en te drie uren begaf zich de stoet op weg naar St-Gommarskerk. Een muziekkorps opende den trein, de fourier *Busschots* droeg de muts van *liberteit* en *egaliteit*, daarna volgde het Magistraat, met de ambachten, de reguliere en seculiere

(1) Jean Skey Eustace was, even als *Miranda*, een creool op *St-Eustache*, eene der *Antillen*, geboren.

Digitized by Google

geestelijkheid met al de pastors en oversten der kloosters, en eindelijk de gilden, onder bevel van dokter Rutgeerts als majoor.

De koordeken *P. J. Heylen* wachtte aan het hoofd van kanonniken en kapelanen, en geleidde de overheden op het hooge koor, waar de Jacobijnenmuts, op eene tafel geplaatst, plechtig gewijd werd.

Daarna keerde de stoet weder naar de *Place Washington*, en de vrijheidsboom werd te midden der Markt geplant, onder de kreten van *leve de Vrijheid ! leve Dumouriez ! leve Petion ! leve de Nederlandsche Republiek !* en het spelen der muziek. Een tweede bezoek aan de kerk, waar het *Te Deum* werd aangeheven, en een *défilé* van al de gilden voor het raadhuis voltrokken het feest (1), waarvan de beschrijving eindigde met het rijmpje :

Vry te zyn, om vry te leven,
Moet ons vryheydseendragt geven;
Om te vryden wet en land
Is den vryheydsboom geplant.

Na het feest kwam de inrichting. Voor de eerste maal zou het volk zijne Magistraten kiezen, en zijne wenschen doen kennen. Door de dekens, op hunne kamers vergaderd, verklaarden de oudermans en de supposten der ambachten, ten getale van 1522, te willen zijn een vrij volk, te behouden de drie Staten van Brabant, met toevoeging van eenige vertegenwoordigers der stad Lier. Verders wenschten zij de katholieke religie als de eenige te zien erkennen, vergden voor hunne dekens en afgevaardigden het

(1) Een gelijktijdig verhaal werd in druk uitgegeven onder den naam : *Aenspraek ende plegtigheden welke geschied zijn ter oorzaake als de Fransche troepen de stad Lier hebben in bezit genomen. — Liberté.* 1792. — De exemplaren worden zeldzaam. Het werd gedeeltelijk medegedeeld in den *Nethebode* van 2 December 1854, door AVONTROODT.

Digitized by Google

benoemen der Magistraten, en bepaalden, dat alle lasten door allen moesten gedragen worden, zonder uitzondering van geestelijken of wereldlijken, met verder behoud van al de oude vrijdommen der stad. De burgers, in hunne wijken verzameld, ten getale van 1503, vereenigden zich met die wenschen, welke insgelijks door de 251 broeders der gilden werden bijgetreden (3 December 1792, het eerste jaar der vrijheid).

Op 6 December werden die wenschen van 3276 kiezers op het raadhuis gedragen door de afgevaardigden der twintig ambachten, der drie gilden en wijken, die overgingen, bij onderteekende stembrieſjes, tot het kiezen der Magistraten. *Camio* werd schout, *De Kinder* burgemeester, *Van Bouchout* president-schepen en *Maluin* secretaris benoemd; zij namen bezit van het bestuur, na den eed van getrouwheid aan den wil van het Liersche volk te hebben afgelegd, op 10 December, omtrent 7 uren 's avonds, in bijwezen van het volk, te dien einde op de Markt, door stadstrompetter opgeroepen.

Die beginselen gaven goede hoop, en men berustte in de schoone beloften der Franschen. Dumouriez meende het overigens niet slecht met de *braves Brabançons*, gelijk hij ons volk noemde. Zijn inzicht was eenen vrijen Staat in te richten; doch hij ontmoette niets dan afgunst en wedijver van provintie tegen provintie, van stad tegen stad. Brabant wilde niets toegeven aan Vlaanderen, Antwerpen en Leuven zich niet met Brussel verstaan, doch waren het eens om aan de kleine steden het recht van vertegenwoordiging te ontzeggen, dat zij haar sedert twee eeuwen ontnomen hadden. Was het mogelijk, te midden van zoovele verdeeldheden iets tot stand te brengen? De raad van Dumouriez werd in den wind geslagen, en de Belgen speelden recht in de hand der Fransche partijen, die niets zochten dan een voorwendsel om ons land bij Frankrijk in te lijven.

Digitized by Google

Zes conventioneelen met eenen drom van gelukzoekers werden naar België afgezonden, verwierven zich den naam van *bloedzuigers* door hunne afpersingen en requisitiën, en geene twee maanden waren verloopen, of onze stad moest twaalf duizend gulden ontleenen, zonder dat die som toereikend was, om aan de *exorbitante* eischen der soldaten te voldoen (11 Januari 1793).

Van den anderen kant moesten die commissarissen stemmingen uitlokken ten voordeele der vereeniging bij Frankrijk. In de groote steden kwamen Jacobijnenclubs tot stand, en te Bergen, Leuven, Brussel, Gent, Brugge, gelukte men door geweld eenen schijn van stemming op te dringen. Te Antwerpen en te Lier ontbrak de tijd.

Reeds waren de legers der Bondgenooten in aantocht, en de slag van *Neerwinden* (18 Maart 1793) stelde een einde aan dien eersten inval der Franschen (1). Zij deden hier eenige werken

(1) Ziehier de redevoering van *Skey Eustace*, uitgesproken bij zijne inkomst in Lier :

Braves brabançons, co-patriotes, frères et amis,

Dumouriez, la terreur des tyrans, le protecteur le père des hommes libres, m'envoie dans votre ville, pour vous assurer cette protection, que la nation française vous a promise depuis longtemps.

Dans les temps les plus critiques de la Révolution Française, *Dumouriez* s'est occupé de votre liberté et de votre bonheur. Il a déjà chassé de notre pays les despotes de l'Europe, il est déjà déclaré le sauveur de sa patrie. Non content de ce titre glorieux, il vient d'en acquérir un autre plus glorieux, celui de libérateur des Belges, des Brabançons, des Liégeois. Les patriotes de ces trois contrées se sont réunis aux héros de la France, pour porter aux extrémités de notre continent la même liberté, la même égalité qu'ils viennent d'assurer à leurs compatriotes chez eux. Serviteur fidèle de la République Française, organe du chef chéri de nos armées, je vais remplir les devoirs que m'imposent ces sentiments fraternels que notre République belliqueuse et bienfaisante vous a déjà voués. Je vous invite, frères et amis, de vous rendre avec moi à l'autel de Dieu, pour y chanter le Te Deum en actions de grâce et de reconnaissance; et au pied de ce même autel, nous jurerons tous de protéger nos foyers contre les attentats de tous vos ennemis. Je ferai de concert avec vos habitants le service militaire de votre ville, je vous paierai les approvisionnements que je serai obligé de vous demander, et je tâcherai de

Digitized by Google

uitvoeren, als wilden zij zich verdedigen, lieten de boomen der stadsvestingen afhouwen, eenige verschansingen vóór de Lisperpoort opwerpen, doch ontruimden, bij het naderen des legers, onze stad (24 Maart 1793). Vier maanden had slechts die eerste verovering geduurd; doch dit was voldoende om de geestdrift te blusschen. Men had de verlossers van nabij leeren kennen, en zij, die de Franschen al zingend waren te gemoet gegaan, schreeuwden uit voller keel :

Fransche ratten,
Rolt uw matten
Wilt naar huis toe keeren !

Dit recht moeten wij hun echter laten wedervaren, dat zij, althans in onze stad, de orde wisten te handhaven, de straatschenderijen te beteugelen, inzooverre dat de vermaken van Vastenavond en Onnoozele Kinderen, onder de Oostenrijkers verboden, weder konden toegelaten worden. Onze Rederijkkamers gaven hare gewone vertooningen met toelating van den *citoyen* colonel en den *citoyen* schout; de *Ongeleerden* op 20 Januari : een nieuw treurspel *Sophonisba*, door *N. N.*, gevolgd door *Don Diego*, van *G. G. F. Verhoeven;* de *Groeiende Boom*, op 3 Februari 1793 : *Saulus bekeering*, gevolgd door *Jodelet Meester en Knecht*, door *A. F. De Neve.*

laisser gravés dans vos cœurs ces sentiments d'amour, ces sentiments de reconnaissance envers la république que je sers, envers le chef immortel que je représente, qui doivent vous unir a jamais à vos généreux libérateurs.

Le maréchal de camp, commandant la brigade des flanqueurs de l'armée de la Belgique.

JEAN SKEY EUSTACE.

Bevel was gegeven om die redevoering in het Vlaamsch te vertalen en rond te deelen.

Digitized by Google

NEGENTIENDE HOOFDSTUK.

TWEEDE HERSTELLING VAN HET HUIS VAN OOSTENRIJK.

(24 Maart 1793 tot 22 Juli 1794.)

Vertrek der Franschen. — Het Oostenrijksch bestuur hersteld. — Eerste maatregels. — Volksmisnoegen. — De Kartuizers hersteld. — Oorlog met Frankrijk. — De slag van Fleurus. — Doortocht van troepen en vluchtelingen. — Liersche uitwijkelingen. — Vertrek der Theresianen. — Bevelhebbers der legers te Lier. — Krijgsraden. — Aftocht der Bondgenooten. — Toestand van Frankrijk.

Om vijf uren namiddag, op 24 Maart 1793, ontruimden de Franschen de stad. Denzelfden nacht werd de vrijheidsboom neergehakt, de Fransche benamingen van de hoeken der straten afgenomen, de exemplaren van het *Verhael van de inkomst* zooveel mogelijk verbrand, en het Magistraat besloot de Oostenrijkers met dezelfde vreugdebetoogingen en eerbewijzen te ontvangen, als men het de Franschen had gedaan. In den morgen van den 25en waagde een Fransch soldaat eenige stappen in de stad, doch vluchtte spoedig naar het kamp te Mortsel. De Oostenrijksche troepen trokken door Lier naar Antwerpen, dat zich na vijf dagen overgaf. Vóór den eersten April was het Oostenrijksch bestuur in het land hersteld. Algemeene kwijtschelding werd verleend, en de *blijde inkomst* weder uitgeroepen; de verzoening echter was van korten duur.

Digitized by Google

KEIZER FRANS, om het volk meer te winnen, had zich te Brussel, volgens het oude gebruik, laten inhuldigen, eene gebeurtenis die hier, op 27 April 1793, door eenen vreugdedag met klokkengelui en beierdspel gevierd werd, alhoewel de eischen der Statisten het misnoegen onderhielden (1).

Te Lier was het Magistraat, onder de Franschen gekozen, in bediening gebleven; maar weldra ontstonden processen en verwijten tegen eenen der secretarissen, als keizerschgezinde gekend.

Onder het volk duurde de twist nog immer voort, zoodanig, dat de vastenavondvermaken verboden werden, en strenge ordonnantiën waren zelfs noodig, om de straatjongens der verschillende wijken, die slag leverden in de straten, het *soldaatje-spelen* te beletten.

Het herstel der kloosters, door Keizer Frans toegestaan, had voor gevolg, dat eenige Kartuizers van hun klooster bezit namen, in tegenwoordigheid van drie dekens, op 30 December 1793 benoemd.

Wat het eigenlijke bestuur der stad betreft, hier werd een enkel meldenswaardig besluit genomen, namelijk het openen van een stadscollege onder wereldlijk beheer, en van eene teekenschool (2) (7 October 1793).

De tijd ontbrak om eene volledige inrichting tot stand te brengen. Het Oostenrijksch bestuur had slechts eenige maanden meer te leven. De Bondgenooten, eerst in Frankrijk gedrongen, hadden

(1) Niet alleen vergden zij het herstellen der afgeschafte kloosters; zij wilden het bestuur dwingen de geseculariseerde kloosterlingen tegen wil en dank in hunne cellen terug te drijven, en zij eischten de afstelling der ambtenaren, die het keizerrijk getrouw waren gebleven, en die men nog altijd *vijgen* noemde.

(2) De uitgaven voor het college waren begroot op 300 gulden; die der teekenschool op 100 gulden. Het schoolgeld was bepaald op vier schellingen voor den nieuwjaar, en zooveel voor den besteek.

Digitized by Google

Valencijn ingenomen; die overwinning, hier op 5 Oogst met eene algemeene verlichting gevierd, was de laatste, die zij behaalden. De Franschen deden hun weldra bloedige verliezen lijden. De hospitalen lagen vol gekwetsten, en de burgers, beggijnen en kloosterlingen werden aangemaand, om lijnwaad en pluk te leveren (ordonnantie van 8 October). De veldtocht van 1794 was nog noodlottiger; en, toen de Franschen op 26 Juni de overwinning van *Fleurus* behaalden, besloot de Keizer, die weinig onderstand bij ons volk vond, de Nederlanden aan hun lot over te laten. Op 1 Juli werd Brussel door de Franschen bezet; de Bondgenooten trokken terug achter de lijnen van de Nethen en den Rupel, de brug van Waalhem werd afgebroken, en voor eenige dagen hield men de aanrukkende Republikeinen tusschen Waalhem en Duffel tegen.

De voorteekens van het naderen der Fransche Republiekeinen hadden zich hier reeds van in het begin van Juni opgedaan.

De Fransche uitwijkelingen van het regiment *Bourbon*, die hier, gelijk de lichte dragonders van *Latour*, hun depot hadden, kwamen de eerste uit Vlaanderen aan, waar zij bloedig geleden hadden. Op Sacramentsdag (19 Juni) om 12 uren, volgde het depot der keizerlijke kurassiers, dat, na eenige dagen rust, naar Roermonde vertrok.

Doch de legerbewegingen waren niets, in vergelijking van den drom der vluchtelingen, die hier dagelijks doortrokken, vliedend naar Holland en Engeland, om aan de Jacobijnen te ontsnappen.

Dag en nacht was de stad vol Fransche priesters en uitwijkelingen, edelliên en financiers, kloosterlingen en kanonikken, die, met al wat zij vervoerbaars bezaten, het land verlieten.

De pauselijke nuntius, de kardinaal aartsbisschop van Mechelen, geheele kapittels en geestelijke gemeenten, de kleine Beggaarden, de gasthuisnonnen van Leuven, de heeren der abdij van *Bonne-*

Digitized by Google

Espérance bij Bergen, de Engelsche nonnen van Brugge en Leuven, en een aantal leden der Staten van Brabant, Henegouwen, Vlaanderen en Namen togen hier door, met wagens, karren en rijtuigen van alle slag. In de stad was geen paard meer te vinden, en de voerlieden lieten zich tot twee en drie gouden Louis betalen, om eene uur of twee voor te spannen. Die doortocht duurde tot 13 Juli voort. « Men zou gezegd hebben, » merkt een tijdgenoot op, « dat er geen mensch in het land gebleven was. »

Van Lier volgden weinige inwoners dit voorbeeld. Kanonik *Van Asch*, tresorier van het kapittel, vertrok naar Holland; de abdis van Nazareth, Norbertina Lintz (1), met eene kloosterjuffer, Angela de Leeuw, en eene zuster, begaf zich naar Warendorp, bij Munster; en priester *Van der Auwera* verliet insgelijks het land. Eindelijk vertrokken de *Engelsche Theresianen* ten getale van zeventien, met priester *Robbie* naar Engeland, na hare meubels verkocht te hebben. Zij zijn, met priester Robbie, de eenige personen uit Lier, die op de uitwijkelingslijsten voorkomen, daar al de andere Liersche vluchtelingen na eene korte afwezigheid wederkeerden; haar klooster had hier 146 jaren bestaan.

Intusschen hadden de krijgsbewegingen hernomen. Op 11 Juli was, langs de Leuvenschepoort, om 7 uren 's avonds eene afdeeling van het Hollandsch leger binnengekomen; zij legerde op de velden achter het hof van Beieren, en vertrok 's anderendaags door de stad naar Nijlen en Bevel, waar haar een regiment

(1) *Norbertina Lintz*, geboortig van Leuven, was de laatste abdis van Nazareth. Toen zij in Duitschland vernam, dat men haar als uitwijkelinge aanzag, en de zegels in de abdij wilde leggen, keerde zij naar Lier weder, en overleed op 30 Oogst 1796, eenige maanden vóór de afschaffing der kloosters.

Digitized by Google

Hollandsch voetvolk en grenadiers vervoegde, die hier om twee uren doortrokken.

Denzelfden avond kwam langs de Leuvenschepoort een deel der Hollandsche bagage aan, die plaats nam op de velden, van de Lisperpoort tot aan Nazareth. Den 13 Juli was de doortocht van wagens zóó groot, dat men, van middernacht tot 's avonds vijf uren, van den eenen naar den anderen kant der straat niet kon gaan, van aan de Leuvensche tot aan de Lisperpoort; zij werden op de velden, van de Lisperpoort tot voorbij het Allierskapelleken geplaatst. Het Hollandsche hospitaal was hier den 15den aangekomen, en werd ten deele in het verlaten Theresianenklooster, ten deele te Berlaar op het Rameienhof, alsmede op het Gestelhof gevestigd. Het bleef nauwelijks eenige dagen, doch liet wreede herinneringen na. De *roode loop* ontstond uit den stank door het hospitaal achtergelaten, besmette spoedig de stad en de omliggende dorpen, en teisterde, gedurende meer dan drie maanden, onze bevolking, dagelijks zeventien tot twintig slachtoffers makend. De strenge koude des winters van 1794 deed alleen den wreeden geesel ophouden.

Den 16en Juli trokken de Hongaarsche huzaren van *Esterhazy* hier door, en namen de depots van de regimenten *Latour* en *Bourbon* mede naar Roermonde; nog denzelfden dag kwamen eene menigte Engelsche, Schotsche, Hannoversche en Hessische officiers, die te Linth, Contich, Duffel en Waalhem legerden, zich in de stad bevoorraden; 's nachts volgden de Hessische wagens, en 's anderendaags de Hannoversche ruiterij, die op de Kloosterheide post vatte. Hun generaal logeerde op Nazareth.

Den volgenden morgen, te 5 uren, vertoonde zich de Hannoversche lijfwacht, komende van het kamp van Linth. Prins Adolph VII, zoon des konings van Engeland, die het bevel voerde,

Digitized by Google

werd bij den burgemeester *De Kinder*, in de Berlarij, met geheel de lijfwacht ingekwartierd, zoodat al de huizen daar opgepropt van soldaten waren, en het kleinste acht man te herbergen kreeg. De veldstukken werden op de Spui-, Lovensche- en Molvesten geplaatst, om alle verrassing te voorkomen.

Den 18en, te 10 uren voormiddag, kwam de hertog van *Yorck* met eenige veldoversten uit het kamp van Contich, waar de Engelschen legerden, om met zijnen broeder en den Hannoverschen bevelhebber krijgsraad te houden; hij vertrok rond 11 uren.

Namiddag trokken eenige regimenten Hannoversche ruiterij met geschut door, en legerden op Lisp. Den 21en kwam de hertog van *Yorck* met den *Prins van Oranje* eenen tweeden krijgsraad houden, waarin besloten werd de stad te ontruimen. 's Anderendaags om zeven uren 's morgens, deed zich een kanonschot in het kamp, buiten de Mechelschepoort, hooren: het was het sein tot den aftocht.

Aanstonds werden de buitenbruggen afgebroken, de poorten gesloten en met stalmest verspard, en de troepen begonnen langs de Lisperpoort de stad uit te trekken, terwijl de afdeelingen, die op den rechten oever legerden, bij de abdij van Nazareth de Nethe overtrokken, op twee bruggen, welke men over de rivier geslagen had. Nog was de achterwacht de Markt niet af, of de straatjongens waren bezig met aan de Leuvenschepoort het mest te ontruimen. De generaal, hiervan verwittigd, wilde de gansche stad doen plunderen, doch liet zich door de burgers bedaren, en om negen uren 's morgens, van den 22 Juli 1794, verliet de laatste afdeeling der Bondgenooten onze stad.

Zoo eindigde de tweede herstelling van het huis van Oostenrijk, dat in ons land acht en tachtig jaren geregeerd had. Het was de laatste, en dit recht moet men haar laten wedervaren, dat zij ons land van onbeschrijflijke onheilen redde.

Digitized by Google

Sedert den slag van Neerwinden, had de Fransche omwenteling steeds in geweld toegenomen, en die grootsche volksbeweging was in het bloed en de misdaad vervallen. De laagste volksklas gaf de wet, *Robespierre* en de *Sans-culotten* richtten gruwelen op gruwelen aan, terwijl de proconsuls, van stad tot stad gezonden, de onschuldigste slachtoffers bij hoopen deden guillotineeren of verdrinken.

Dit schrikbewind woedde vooral in de eerste zomermaanden van 1794, en viel vijf dagen na de inkomst der Fransche legers in onze stad, gelukkig voor onze voorvaderen ; want reeds hadden de beulen zich de Belgische steden onder elkander verdeeld.

Edoch ons land had bitter te lijden onder de Fransche overweldigers ; het werd onderdrukt, uitgeplunderd en van al zijne vrijheden en oude instellingen beroofd, en Frankrijk deed op onze streken eene dwingelandij wegen, waarbij alleen de slechtste tijden van het Spaansch bewind kunnen vergeleken worden.

Digitized by Google

TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

DE FRANSCHE REPUBLIEK.

I. De overweldigers.

(Juli 1794 tot November 1794.)

Intocht der Franschen, 22 Juli 1794. — De broeders in onderdrukkers veranderd. — De oorlogscontributie van een half millioen. — Verdeeling. — Inlevering der kerksieraden. — Aanduiding van gijzelaars. — Dienst bewezen door Secretaris Maluin. — Lichting der geldkassen. — Ontwapening der burgers. — Militaire logementen. — Verwoesting van den oogst. — Requisitiën van hooi, stroo, hemden, enz. — De *Agence du commerce*. — Nieuwe requisitiën. — Huiszoekingen. — Ongehoorde plunderingen. — De *Agence* afgeschaft. — Militaire hospitaal. — De schilderijen ontvoerd. — Hongersnood. — Alle klachten verboden. — Eerste republikeinsche feesten. — De vrijheidsboom geplant. — Bestuur der stad. — Militaire kommandanten. — Garnizoenen. — Generaal Pichegru te Lier (1).

Om negen uren 's morgens van 22 Juli 1794, hadden de Bondgenooten onze stad ontruimd. Vier uren bleef ze onbezet. Om half twee kwamen twee Fransche huzaren, in het rood gekleed, langs de Leuvensche poort binnengereden, de sabels zwaaiend, schreeuwend en juichend : *Vive la république française* ! Zij werden door andere ruiters en vrijwilligers gevolgd, zetten de

(1) *Bronnen : Groot resolutieboek* begonnen 27 Mei 1747 ; *Ordonnantieboeken* begonnen 1 Mei 1793 ; *Resolutieboek* begonnen 22 October 1783. Twee handschriften van tijdgenooten, en verder de *Registres des arrêtés* bevattende de besluiten, de *Registres des correspondances* de kopieen der brieven behelzend, en de *Registres des municipalités*.

Digitized by Google

vijanden achterna, en dreven, bij het Allierskapelleken, de achterwacht op de vlucht. Bij hunne wederkomst in de stad, vergastte hen het Magistraat in het gouvernementshotel, op wijn, bier en kaas.

Aanstonds vielen de soldaten in de winkels en herbergen, en lieten zich, tegen assignaten kost en kleederen leveren (1). Denzelfden avond en geheel den nacht, trok de Fransche ruiterij hier door, 's anderdaags gevolgd door het voetvolk der middenafdeeling van het Noorderleger, dat gedeeltelijk over de pontons bij Nazareth ging, en te Lisp kampeerde (2). Tusschen 23 en 24 Juli legerden zes halve brigaden op de Markt, en vertrokken naar Antwerpen, een garnizoen van 800 man, onder bevel van *citoyen Dumain*, als plaatskommandant, achterlatend.

De eerste zorg van ons Magistraat was eene proclamatie uit te vaardigen, waarin de Franschen als *broeders* en *verlossers* aangekondigd werden. Geloofde men het waarlijk, gelijk in 1792, toen de Franschen zoovele schoone beloften van volksliefde en vrijheid deden ?

De begoocheling, althans, was van korten duur. Zonder omweg verklaarde men in Frankrijk, dat Belgie als een veroverd land moest behandeld worden, en de geledene verliezen vergoeden. De *broeders* waren in onverzaadbare plunderaars, de *verlossers* in onmeedoogende overweldigers veranderd. Zij begonnen onze steden met eene oorlogscontributie van tachtig millioen te slaan. Brussel moest vijf, Antwerpen tien, Gent zeven, Mechelen één millioen opbrengen.

(1) Een lakenwinkel, onder anderen, werd geheel ledig geplunderd, en de eigenaars, die welstellende burgers waren, bezaten 's avonds niets meer dan een handvol papieren geld zonder waarde. Eenige vrijwilligers vielen in de abdij van Nazareth, dreven de nonnen op de vlucht, en deden zich eene ronde som afleggen.

(2) De generaals *Bonneau*, *Despeaux en Mourreau* namen hunnen intrek in de abdij.

Digitized by Google

Op 26 Juli, omtrent tien uren vóórmiddag, verscheen hier *Laurent*, de *représentant du peuple*, of *volksverbeelder*, zooals men toen vertaalde. Hij stapte in den *Valk* af, begaf zich naar het stadhuis, waar hij het Magistraat opgeroepen had, en liet met barsche stem weten, tegen welken prijs de Franschen ons verlost hadden. De openbare macht en de belastingen behoorden aan de Republiek, de policie aan den krijgskommandant. De vluchtelingen moesten binnen de vijftien dagen wederkeeren, op straf van als *uitwijkelingen* behandeld te worden. Het Magistraat bleef voorloopig in bediening, doch geen vonnis of bevel mocht zonder goedkeuring der krijgsoverheid worden uitgevoerd.

Dit schoon werk werd bekroond met eene « OORLOGSCONTRIBUTIE VAN EEN HALF MILLIOEN FRANSCHE LIVRES, binnen de drie dagen te voldoen door een stadje, dat geene 10,000 inwoners telde, en noch rijken, noch groote handelaars bevatte. De Spanjaards, toen zij in 1582 de stad verrasten, hadden ze niet strenger behandeld, niet erger gebrandschat (1).

Doch het bevel duldde geene tegenspraak. Op 8 en 9 Thermidor jaar II (26 Juli 1794), juist toen in de *Convention van Parijs* de strijd geleverd werd, die met den val van *Robespierre* eindigde, werkte ons Magistraat om de brandschatting onder de burgers te verdeelen, en te middernacht werden, met de brandende fakkels, de aanslagbiljetten bij de burgers rondgedragen. Zij luidden :

« Om te kunnen voldoen aen de oorlogscontributie van *vijf honderd* » *duyzend livres* aen deze stad gevraegt door den representant der fransche » natie Laurent te betalen op morgen naer middag, zoo dient deze om UE

(1) Krachtens het besluit van het *Comité de salut public*, moest de oorlogscontributie gelijk staan met twee jaren belastingen. Het gevraagde half millioen overtrof meer dan tweemaal die som.

Digitized by Google

» te adverteren dat uw quote in dezelve contributie is gesteld op... guldens
» courant geld te betaelen morgen voor den middag in handen van Myne
» heeren van het Magistraat, UE prevenierende dat in cas van retard oft
» weygeringe UE aen zig zelven zal hebben te weyten de onheylen, die
» daer uyt nootsaekelyk staen te spruyten, zullende ook zilverwerk, volgens
» weerde in betaling ontfangen worden. »

Gedaen tot Lier den 27 Juli 1794.

Ter ordonnantie van Myne Heeren.

De welstellende burgers stonden hoog aangeschat: *M. Van den Brande*, brouwer in het *Schaakberd* voor 6.000 gulden, Priester *Van Gelder* voor 5.000 gulden, *Mev. Van der Cruye*, weduwe van den schout, voor 2.400, *M. De Heyder* bestuurder van de fabriek voor 3.500 gulden, *M. Hubar* en een aantal andere burgers voor 200, en eindelijk de voorname landbouwers van den bijvang voor dezelfde som.

Dan kwam de beurt der kerken en kloosters. Het *Kapittel van St-Gommar* moest 12.000 gulden inbrengen, *St.-Elisabeth-gasthuis* 5.000, het klooster van *Sion* 2.000, de *Cellebroeders* 2.000, het *Beggijnhof* 3.000, de *infirmerie* van het Beggijnhof 2.000, de *Zwarte Zusters* 1.000, het klooster van *Vredenberg* 500 en eindelijk de abdij van *Nazareth* 25,000 gulden.

Om de burgerij te ontlasten moest al het zilverwerk en sieraden van kerken en kloosters, Gilden en Kamers ingeleverd worden. Al de schatten, gedurende twee eeuwen vergaderd, werden door drie zilversmeden aan stukken geslagen, in houten vaten ingekuipt, en naar Frankrijk verzonden. Alleen de zilveren reliquiekas ontsnapte; zij was 's nachts te voren heimelijk uit de kerk gevoerd. De koffiepot, in 1777 door de Ongeleerden te St-Nicolaas gewonnen, ging mede verloren. De waarde van het zilver, goud en juweelen bedroeg in het geheel 107,930 *livres*; de sieraden van

Digitized by Google

St-Gommar, 3,663 gulden, die van het gasthuis, 1,300, die van Sion 2,402, die van de Cellebroeders 1958, die van het Beggijnhof 9,797, die van de Zwarte Zusters 1092, die van Vredenberg 553; de Predikheeren leverden voor 2888 gulden, de Kapucienen alleen bleven van alle bijdrage vrij (1). In geld bedroegen de ingebrachte sommen 192,069 gulden. Dit maakte 300,000 ponden, waarmede secretaris *Maluin* naar Antwerpen vertrok, en den lof der republiekeinsche bestuurders inoogste voor het patriotismus der stad Lier. Doch, wat hij ook bad om eenige verlichting, dit werd hardvochtig van de hand gewezen; en op 13 *Thermidor* (31 Juli) werd eene proclamatie uitgevaardigd, dat elk zijn aandeel te volmaken had, wilde men zich niet aan de grootste onheilen blootstellen. Doch ieder had gedaan wat in zijne macht was, en er bleef niets over dan de gijzelaars aan te duiden, welke elke stad, bij gebrek van betaling, leveren moest. Om vijf uren werden twaalf der meest bemiddelde ingezeten als dusdanig aangeduid: de cantor van het kapittel *Vertommen*, de kanoniken *Baeyens* en *Franqué*, priester *Van Gelder*, de pater der Cellebroeders, *Jacob Smets*, en de brouwer *Van den Brande* voor de stad; de ontvanger van Nazareth en pachter *Asselberg* voor den bijvang; dokter *De Ram* en de pachters *Mols*, *Van Hoof* en *Schutter* voor Nijlen, Kessel en Emblehem. Zij moesten zich op de Kruisboogkamer vereenigen, om naar Avesnes vervoerd te worden.

Secretaris *Maluin* had nogtans te Antwerpen den moed niet opgegeven, en bekwam, met eene nieuwe verdeeling, eenen uitstel van acht dagen. Die tijding werd hier 's avonds aangebracht. De gijzelaars werden losgelaten, en, dank aan Secretaris *Maluin*, van de gevangenis bevrijd. Volgens de nieuwe verdeeling, mochten de

(1) Het was toen, dat de eerste kloostergoederen verkocht werden, om de gemeenten toe te laten haar aandeel in de contributie te voldoen.

Digitized by Google

200,000 overblijvende ponden onder de grondbezitters, buiten Lier wonend, verdeeld worden, en werden de rijke abdijen van Tongerloo en St-Bernards, die hier groote eigendommen bezaten, de eerste voor veertien, de andere voor achttien duizend gulden, en de O.-L.-V.-Broeders van Mechelen voor veertien duizend ponden aangeslagen. Doch de betaling der oorlogscontributie bleef voor het oogenblik achterwege.

Hoe zwaar die brandschatting ook drukte, zij was maar een klein deel der beproevingen van het jaar 1794.

Representant *Laurent* was bij zijn bezoek vergezeld van eenen *commissaire* des legers, die aanstonds beslag legde op al de openbare kassen, met bevel de achterstallige belastingen binnen de 24 uren te voldoen. Hij vond bij de rentmeesters 11,400 livres, in de Statenkas 521, op de greffie voor 2017 livres weezenpenningen, die zoowel aangeslagen werden als de gelden der ambachten en gilden.

De ontwapening der burgers was in de eerste dagen gebeurd : ieder had zijne wapens moeten inleveren, eene algemeene huiszoeking werd door de krijgsoverheid gedaan, en poeder, lood, geweren, sabels, tot zelfs de stadskanonnekens, die bij de feesten dienden, werden naar Frankrijk gezonden (ordonnantie van 11 Thermidor). Elk huis lag daarenboven opgepropt met soldaten, tot diep in den winter, wanneer de bezetting eindelijk de kazernen betrok.

Onze omtrek had niet minder te lijden. Het Noorderleger had zijn kamp te Lisp nedergeslagen. Heel de oogst werd verbruikt, de aren tot paardenvoedsel, de halmen tot legerhutten (1). De

(1) Vele landbouwers van onzen bijvang gingen, door die gebeurtenis, geheel ten onderen. Eenhunner, die een twintigtal hoornbeesten op stal had, zag zich alles ontrooven, en moest nog, met kar en paard het leger naar Holland volgen, waar hij het geluk had de vlucht te kunnen nemen, kar en paard achterlatend.

Digitized by Google

brouwerijen mochten niet brouwen dan voor de republikeinen, die meer dan driehonderd tonnen voor bij de zes duizend livres hier verbruikten.

Na eenige weken vertrok het leger naar Santhoven, en verder naar Holland; doch alles was verwoest, zoodat zich bij de oorlogscontributie, de militaire logementen en de *roode loop*, door de Bondgenooten achtergelaten, nog de schaarschheid der levensmiddelen voegde : zeker meer dan voldoende om den ondergang der burgers te bewerken ; en nogtans hadden de Franschen nog twee andere middelen aan de hand, om den laatsten stuiver af te persen : de *assignaten* en de *requisitiën*.

Gelijk bekend is, gaf de Fransche Republiek papieren geld uit, gewaarborgd door de domeinen. Spoedig geraakten die zoogenaamde assignaten in minachting, en golden nog niet de helft of het derde hunner nominale waarde. Niettegenstaande besloot de Republiek de ASSIGNATEN tegen volle waarde op te dringen, en den verkoop der waren boven een gesteld *maximum* te verbieden. Van het eerste uur hunner komst waren de soldaten met hunne assignaten in de winkels gevallen; de burgers weerden er zich tegen; doch 's anderendaags, 23 Juli, verscheen eene proclamatie van generaal Souham, om hen te dwingen de assignaten te ontvangen. Sommigen sloten hunne huizen en staakten hunnen handel; maar eene tweede proclamatie beval alle winkels, herbergen en knolhuizen open te houden ; en daar eenige hunne uithangborden introkken, om aan de aandacht der soldaten te ontsnappen, verscheen een derde bevel, dat ieder zijnen naam en bedrijf in letters, vier duim dik, op zijne deur moest schrijven ; en die vriendelijke uitnoodigingen prijkten telkens met de woorden : *vrijheid, gelijk-*

Digitized by Google

heid, *broederlijkheid*, ditmaal met het minder bemoedigend : « *of de dood* » vergezeld (1).

Die middelen waren niet toereikend om aan de assignaten waarde te geven ; liever dan zijne waar voor « *pampiere l'argent* » af te staan, stelde men zich aan straffen bloot, die zich niet lieten wachten. De winkelier *Scheyvaerts* werd beboet, omdat hij een paar kousen boven het maximum verkocht had ; de bakkers *Mingeau* en *Meert*, en de baas uit het *Mechelen* gingen in de gevangenis, om onderscheid te hebben gemaakt tusschen klinkende munt en papier. Enkelen vonden er hun voordeel bij, stelden zich als verklikkers aan, namen de assignaten van de soldaten tegen halve waarde, deden zich door de handelaars koopwaren tegen de volle waarde afleveren, en vestigden eenen zekeren welstand op den ondergang hunner medeburgers.

De *oorlogscontributie* had vooral de kloosters en de welstellende burgers getroffen ; de assignaten, de handelaars, de REQUISITIEN spaarden niemand.

Onder dien naam verbloemden de Franschen het schandigste misbruik van het geweld, door eene machtige natie op een klein weerloos volk gepleegd. Onder voorwendsel van de legers te onderhouden, was een drom requisiteurs op ons land gevallen. Zij legden de hand op alles, vergden tienmaal meer dan noodig was voor de legers, die meestal gebrek leden, terwijl de requisiteurs, met buit en schatten beladen, naar Frankrijk wederkeerden, en soms de granen en eetwaren in de magazijnen lieten verrotten, terwijl de burgers honger leden.

(1) Er waren daarenboven vele valsche assignaten in omloop. Assignatenkeurders werden daarom aangesteld, en op 24 October, opende hier *Gentil Muiron* een bureel van keuring in den *Wildeman* bij baas Van de Ven ; doch niemand wilde hem zijn geld laten zien, en dreigende proclamatiën waren er noodig om hem werk te bezorgen.

Digitized by Google

Te Lier waren de Franschen nauwelijks de poorten binnen, of citoyen *Itier* vergde 10,000 busselen hooi, 12,000 busselen stroo (13 Termidor), en 's anderendaags eischte *Bourcier*, commissaris bij het Noorderleger, niet minder dan 4,000 paar schoenen, 4,000 distributiezakken, 4,000 hemden, 4,000 slobkousen, 4,000 ellen lijnwaad voor tenten, 4,000 ellen laken, 4,000 das- en schapevellen, 4,000 wolle sarges, en 4,000 paar kousen, binnen de twintig dagen (Ordonnantieboek, 6 Oogst). Hadden zich al de inwoners tot op het hemd ontkleed, nog ware het niet mogelijk geweest, zulke uitzinnige vraag te bevredigen; en toch leverden de ongelukkige burgers, vóór het begin van September 500 paar schoenen, 300 distributiezakken, 650 hemden, 500 paar kousen, 100 ellen lijnwaad, en 200 ellen laken, en nog kwam *Bourcier* in persoon, om te zien of er niet meer te krijgen was; doch hij moest zelf bekennen, dat *ce trou de ville*, gelijk hij Lier noemde, genoeg afgestroopt was.

Nog waren dit enkel voorboden. De *volksverbeelders* richtten eene commissie in van negen leden, die, op hunne beurt, onderagenten naar elke stad zonden. Hunne bezigheid was *requireeren*, hunne roofzucht kende geene palen. Zij eigenden zich al toe wat hun aanstond, en nevens hen speelde elke Franschman den requisiteur voor eigen rekening. Het requireeren scheen een natuurrecht voor de zonen der *grande nation* geworden.

Een bureel van dergelijke onderagenten werd hier op 2 Fructidor (19 Oogst) ingesteld, onder den naam van *Agence du commerce*; doch het bleek, dat die *commerce* in rooven bestond. De agenten *Beghin* en *De Gand* lieten weten, dat *alles* in requisitie was gesteld, en elk de lijst moest inleveren van al wat hij bezat. Niets mocht verkocht worden dan in het klein, en nog mits rekening te doen aan de *agence*. Eene afgekondigde lijst bevatte al wat de

Digitized by Google

Republiek noodig had. Die lijst, een waar meesterstuk van vernuft, bevat bijna tweehonderd artikelen. Al wat de natuur voortbrengt, of de nijverheid schept, al wat dienen kan om den mensch te voeden, te laven, te kleeden, te dekken, te genezen of te vermaken, komt er op voor : lakens en sarges, linnen en katoen, ijzer en hout, zeep en smout, olie en kaarsen, leder en zeildoek, potten en pannen, kousen en hemden, hoeden en mutsen, koffie en thee, koolen en wortelen, klaver en haver, wijn en likeur, tot zelfs opgelegde komkommers en gedroogde erwten, vitriool en ammoniac, aluin en Spaansche-vliegen, jelap en Engelsch zout, opium en saffraan, pek en zoet, ja, het ware onmogelijk iets uit de denken wat aan de requisiteurs ontsnapte.

Ieder moest een deel van zijnen voorraad afstaan. Men kreeg eenige assignaten in betaling, tegen eenen prijs berekend op driekwart van het maximum van Rijsel; in andere woorden, schier niets, terwijl het weggehaalde gewoonlijk de regelmatige vordering overtrof. De huiszoekingen gingen met de requisitiën gepaard : onvoorziens kwamen de agenten de huizen van den zolder tot den kelder onderzoeken, en zóó groot was de schrik, dat maar ééne overtreding vastgesteld werd, ten laste der weduwe *Steenackers*, die, om eene partij wijn te hebben willen redden, tot eene boete veroordeeld werd, en haar vonnis op alle hoeken zag aanplakken (5 Brumaire, jaar III).

Karren, wagens, paarden werden opgeroepen, de prachtpaarden allen aangeslagen ; van de werkpaarden, die op de *Veldekens* moesten bijeenkomen, de vijf schoonste dieren van de stad, de vijftien sterkste paarden van den bijvang, tegen assignaten afgenomen. Wagenmakers, hoefsmeden, timmerlieden stonden in requisitie, en mochten de stad niet verlaten. Voor de hospitalen moesten niet minder dan zeventig voorwerpen geleverd worden, onder anderen

Digitized by Google

800 bedden, 800 stroozakken, 700 matrassen, 1800 paar slaaplakens, 1800 hemden, 250 voorschooten; verder ketels, lepels, schuppen, tangen, kandelaren, lampen, lantaarns, enz.; en eindelijk zes en tachtig stukken wijn, tien stukken azijn, vier vaten brandewijn, 1100 pond suiker, 300 pond pruimen, 400 pond rijs, zestig potten olijfolie, 400 potten smout, zestig stukken lijnwaad enz. (21 September 1794).

In Oogst, September en October, bracht elke dag eenen nieuwen aanslag mede. Nu eens vroeg men vlegels en wannen, ziften en pieken, schalen en gewichten, dan weder moest de helft van al de granen ingeleverd worden (15 Vendemiaire jaar III, 6 October 1794). Daar de boeren beweerden, dat de armen ontbraken, moest het Magistraat de burgers oproepen, en naar hoeven zenden om te dorschen. Voor het vervoer moest het derde deel der wagens en karren in de warande, te Antwerpen, opkomen.

« Eindelijk, » zegt een tijdgenoot, « na dat deze *agence* de stad met onuitsprekelijke requisitiën geslagen en de inwoners totaal *geruineerd* had, zag men de gebreken van die instelling. » De agence werd afgeschaft, eene schaduwe van onderzoek ingesteld, dat natuurlijk niets ten laste der agenten vaststelde (26 Brumaire jaar III, 16 November 1794); doch de requisitiën gingen voort, maar er kwam ten minste eene zekere regelmatigheid in het kwaad. De hooge overheid bepaalde de inleveringen, en liet zich alle tien dagen rekening doen. Alzoo, « zegt dezelfde tijdgenoot, » ging de *agence* te niet tot groot genoegen der burgers; want het was waarlijk de geesel der stad en de ondergang van allen. »

Een *hospitaal* van schurftige soldaten, dat hier gevestigd werd, bracht nieuwe plagerijen mede. Dokters en apothekers werden in requisitie gesteld, de burgers moesten zalf, vet, boter en levens-

Digitized by Google

middelen leveren en het ziekenhuis in staat stellen van meubelen en beddens.

Eene menigte hoornbeesten, voor de legers bestemd, werden rondom de stad, van de eene weide naar de andere gestuwd, totdat het voeder ontbrak, terwijl het aan de burgers verboden was binnen een uur van de stad, eenig gras te maaien (*Ordonnantie-boek*, 19 September 1794).

Eindelijk, om niets te vergeten, ontvoerden de Franschen de beste schilderijen uit onze hoofdkerk : den *Christus* van *Jordaens* en de twee tafereelen van *Rubens*, met hunne luiken, en op de *Bakkerskamers* legden zij de hand op vijf andere schilderijen van waarde : twee van *Quellin*, *den H. Bruno* en *den duivel in de woestijn* verbeeldende, uit het Kartuizersklooster herkomstig, en drie van onbekende meesters, den *H. Hieronimus*, eenen *Kerstnacht* en de *H. Catharina*, te Brussel door het ambacht gekocht (1).

Het verhaal der ellende van 1794 is zeker lang, en geeft nog maar een zwak denkbeeld van het lijden onzer voorouders. Er ontbrak niets meer dan de hongersnood, en deze liet zich niet wachten.

(1) De schilderijen werden uit de kerk genomen op 16 Fructidor jaar II (2 September 1794), door *Metoyen*, die zich noemde : *adjoint de la commission des arts*, in tegenwoordigheid van burgemeester *De Kinder*, en schepen *Fraters*, en proces-verbaal werd er van opgesteld. (Medegedeeld door M. E. Mast, archivaris der Kerk). De schilderijen werden naar Frankrijk gevoerd, en buiten de luiken van Rubens, *St-Franciscus* en *St-Clara*, kreeg onze stad, na den val van het keizerrijk, niets weder. *De Marteling van St-Joris*, van Rubens, uit de Kruisboogkapel, bevindt zich in het Museum van Bordeaux, n° 384, de *Christus aan het kruis*, van Jordaens, hangt in den grooten beuk van de hoofdkerk dier stad, en eindelijk de *Verschijning der H. Maagd aan St-Franciscus* door Rubens, maakt het nummer 317 van het Museum van Dijon uit, en verkeert in zeer slechten staat. De volksoverlevering beweert, dat die laatste schilderij aan Rubens honderd gulden werd betaald. De schilderijen van het Bakkersambacht bevinden zich in het Museum te Antwerpen, n° 362, 363, 364.

Eenige tafereelen uit Nazareth en uit de Kapucienenkerk waren insgelijks aangeduid, doch toen men zag, dat het geene Rubensen waren, liet men ze onverlet.

Digitized by Google

De landbouwers, nog meer uitgeplunderd dan de stedelingen, wachtten zich wel, het weinig, dat hun overbleef, naar de steden te voeren, waar men hun graan en paarden afnam. Er kwam niets ter markt, en de burgers leden gebrek. Vruchteloos schreef men aan die van den bijvang om hulp. Wat kon het Magistraat doen? Requireeren gelijk de Franschen! De regeering zond bevel, aan bijvang en dorpen, koren, tarwe en boter ter markt te brengen; en, daar dit gebod geen gehoor vond, riep men de hulp van den plaatskommandant in, om met geweld de granen op te zoeken en toe te voeren. Zoodat ten laatste de kleine steden requireerden tegen den buiten, de groote plaatsen tegen de kleinere, en geheel het bestuur niet meer was dan eene aaneenschakeling van geweld en rooverij. De landlieden, reeds zoo beproefd, kregen nog de ziekte in hunne stallen, en verloren de weinige paarden, welke de requisitiën achtergelaten hadden.

Hoe dikwijls moeten de burgers, die zoo haastig waren om de wapens tegen Jozef II op te nemen, dit nieuwe juk vervloekt hebben? Doch, die voldoening bleef hun zelfs niet over. Zij moesten zich opgeruimd en vroolijk toonen, met de Fransche kokarde prijken, wilden zij niet voor *suspects* doorgaan, en door verklikkers aangeklaagd worden. Eenige burgers, die zich in het *Spanje* buiten de Leuvensche poort, het hart eens lucht gegeven hadden, over de hatelijke *contributies* en *requisities*, moesten op bevel van den plaatskommandant vervolgd worden; doch, daar niemand tegen hen getuigde, bleef de zaak zonder gevolg.

In vergelding van zoovele beproevingen, dischte men onzen burgers eenige republiekeinsche vertooningen op. Kommandant *Fagot* deed al de wapens van de huizen en openbare gebouwen wegnemen, en met veel moeite bekwam men, om het stadswapen op het stadhuis, met een muurtje te mogen bedekken. Op den stadhuis-

Digitized by Google

toren verving de *Jacobijnenmuts* en het Fransch vaandel den weerhaan ; en daar, de stadsschaliedekker eerst weigerde dit werk te verrichten , kreeg hij aanstonds een twaalftal soldaten naar huis. De verandering kostte 250 gulden.

Men had het geluk weder « vrij te zijn en vrij te leven ; » dus moest er een nieuwe *vrijheidsboom* geplant worden. Op 2 Vendemiaire , jaar III (23 September 1794), te twee uren namiddag, bevonden zich de leden van het Magistraat, de beambten en geheel de bezetting op de Markt. Ieder moest eene schup aarde rond den boom schieten. Op den top wapperde de Fransche vlag, en kommandant Fagot, met zijne tirailleurs, danste eene woeste *carmagnole* rond den boom, onder het zingen van de *Marseillaise*, en het uitschreeuwen van eenen wilden *Ça ira*. 's Avonds onthaalde het Magistraat de krijgsoverheden op wijn en pasteigebak, en schonk aan de soldaten twee tonnen bier; doch die onvoorzichtigheid kostte duur. De soldaten geraakten op den kaves verlekkerd, en Fagot vond niets eenvoudiger dan alle dagen twee tonnen van dit smakelijke bier te requireeren.

De plaatskommandanten hadden toen al de macht in handen. De eerste, citoyen *Damaine*, was slechts eenige dagen gebleven ; toen kwam citoyen *Fonfrède*, opgevolgd na vier dagen door citoyen *Duval*, op zijne beurt door *Fagot* vervangen, die zich door de stad een rijpaard deed leveren.

De wijze waarop zij de politie hielden, aan hunne zorgen toevertrouwd, geeft een klein denkbeeld van het republikeinsche leger. Men hoorde niet dan van stelen en inbreken , zonderdat er iets gedaan werd , om de burgers te beschermen. Op het einde van September, nam eindelijk *Thiebaud* het bevel over. Hij herstelde een weinig de orde, en verleende eenige vrijheid. De 20 Vendemiaire jaar III kwam overeen met stadspatroondag. De klokken luidden ;

Digitized by Google

doch de processie had men niet laten uitgaan. Thiebaud vernam naar de oorzaak van het vreugdegelui, en beval de processie op *furiedag* haren gewonen gang te laten nemen en woonde zelf, met zijne scherpschutters, de plechtigheid bij. Thiebaud verliet onze stad op 3 November, en werd door citoyen *Drulhé* vervangen.

De gewone bezetting der stad bestond uit 300 scherpschutters, en het depot der vrijwilligers ; doch men had meermaals doortocht van legerkorpsen. Tien duizend man van generaal Van Dam trokken hier op 27 Fructidor door, gevolgd van het hoofdkwartier, met den vermaarden generaal PICHEGRU, die door het Magistraat op eene maaltijd, ten huizen der weduwe *Van der Cruyce*, thans de Normaleschool, onthaald werd, en verder naar Tongerloo vertrok.

Digitized by Google

EEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

DE FRANSCHE REPUBLIEK

II. — De Vereeniging met Frankrijk.

(November 1794 tot October 1795).

Stedelijk bestuur. — Inwendige toestand der stad. — Republikeinsche Magistraten. — De winter van 1794. — Koude en ellende. — Alle vergaderingen verboden. — Holland veroverd, — De bezetting van Bergen-op-Zoom te Lier. — Fransche feesten. — De *Dekadi*. — Verjaardag des doods van Lodewijk XVI. — Staatkundige veranderingen in Frankrijk. — Verbeteringen in ons land. — Verlichting der oorlogscontributie. — De vrijmaking der Schelde gevierd. — De inlijving bij Frankrijk voorbereid. — De oude verdeelingen en oude regeeringsvormen afgeschaft. — De vereeniging met Frankrijk gestemd en te Lier gevierd.

De conventionneel *Laurent* had het bestaande Magistraat behouden, met burgemeester *De Kinder* aan het hoofd. Het was toen eene ondankbare taak, de stad te besturen. Zonder gezag, diende de regeering niet dan om de requisitiën te verdeelen, en was zij terzelfdertijd blootgesteld aan de barsche behandelingen der *Sansculotten*, en aan het misnoegen der burgers. Ook leest men niet zonder deelneming den oproep des burgemeesters, toen hij, op 9 Oogst, voor de eerste maal, na de inkomst der Franschen, de burgers vereenigde. « Laat ons, » zegde hij, « in Gods naam eens zijn in deze ongelukkige tijden : onze eensgezind-

Digitized by Google

heid alleen kan ons van alle onheilen redden, de twist zou onzen ondergang bewerken. » Die raad vond ditmaal weerklank, en de Fransche dwingelandij had ten minste dit goed uitwerksel, dat zij den haat en de tweedracht, overblijfsels van den Patriottentijd, vergeten deed.

Doch, dit stadsbestuur werd weldra vervangen. Op 9 Frimaire, jaar III (29 November 1794), kwamen twee leden van het comiteit van werkzaamheid, *Ch. De Roy* en *Woutier* hier aan, om nieuwe Magistraten aan te stellen. De aangeduide personen kregen een briefje te huis, dat luidde:

Lier, 9 Frimaire III.

Aen Burger te Lier.

Gy zyt gerequireerd by het ontvangen van dezen brief u aenstonds te begeven ter afspanning het *Groenhuis*, om eene gewigtige mededeeling te ontvangen.

Salut en Broederlykheyd.

Toen al de genoodigden vergaderd waren, begaf men zich naar het raadhuis, waar de dienstdoende Magistraten hun ontslag kregen, en *Ch. De Roy* de nieuwe benoemden, na eenen oproep tot hun « *civisme* , » instelde, hen aanwakkerend om voor de achterstallige betaling der oorlogscontributie te zorgen (1).

In dit republikeinsch Magistraat wilden eenige leden aanstonds de Fransche manieren naäpen, de secretarissen en rentmeesters afzetten, de Lakenhalle ontbinden: de meerderheid weigerde het stadszegel nog te gebruiken, omdat het te *aristocratisch* was, eenige schepenen verbrijzelden de stadswapens die op de stoelen

(1) Hij belastte ook den schout om secretaris *Stalpaert* verdacht van *incivisme*, te vervolgen; doch deze had zich uit de voeten gemaakt, en kwam later ongestoord weder.

Digitized by Google

van het Raadhuis stonden, en wilden uit den gevel van het Raadhuis het wapen doen kappen, dat nogtans met steenen bedekt stond. Burgemeester *Hubar* verzette zich tegen die uitzinnigheden, doch werd, als te flauwhartig, op 21 December, door republikeinen van zuiverder bloed vervangen. Deze versierden zich aanstonds met den driekleurigen sluier, en vaardigden eene proclamatie in den geest van den tijd uit, waarin de burgers gewaarschuwd werden « zich niet te laten verleiden door de « bloedzuipers, die zich maar zoeken te vetten, met hun zweet » en bloed, maar te steunen op de Fransche natie, die hen nooit » verlaten zou (1). »

Intusschen naderde de winter, een der strengste en langste der vorige eeuw. De nijpendste koude voegde zich bij de ellende, en dagelijks belegerde de uitgehongerde menigte de huizen der bakkers. Alle voorraad moest met geweld gerequireerd worden. De stad bouwde ovens in het *Theresianenklooster*, stelde de bakkersgasten in requisitie, en deed het noodige hout te Santhoven en te Boisschot afhakken en opladen. Elke arme man kon juist brood genoeg krijgen om niet van honger te sterven, en de burgers ontvingen kaarten voor een vastgesteld getal brooden, door hun huisgezin vereischt. Dit heette het *brood der gelijkheid.* Welhaast ook ontbrak de brandstof. Afgevaardigden gingen naar Brussel, maar vruchteloos, en het Magistraat moest de boomen van den Antwerpschen Steenweg laten afhakken, om de gemeente te beletten van koude te vergaan.

Half bevrozen en uitgehongerd, mochten onze voorvaderen nog geenen troost bij elkander zoeken. Alle Gilden en Kamers werden verboden, de stadspoorten met het vallen van den avond gesloten,

(1) In *het leven van St-Gommar* door Deckers, is het stuk herdrukt, bl. 427.

Digitized by Google

en wie zich na tien uren op de straat waagde, was zeker eenen nacht in de hoofdwacht door te brengen.

Niets onderbrak het treurige lijden, dan van tijd tot tijd het vreugdegelui over de eene of andere zegepraal der Franschen, die, dank aan de felle koude, met hunne kanonnen de Maas en de Waal overtrokken, en Noord-Nederland veroverden. Lier werd als verblijfplaats aangewezen aan het garnizoen van Bergen-op-Zoom, dat zich zonder strijd had moeten krijgsgevangen geven. Op 30 Pluviose, jaar III (18 Februari 1795), kwamen de ontmoedigde Hollandsche soldaten hier aan, moesten de oranjelinten afleggen, de Fransche kokarde opsteken, en werden, na door den plaatskommandant, eenen gewezen schoorsteenvager, in oogenschouw te zijn genomen, ingekwartierd, de soldaten in het gouvernementshotel, het Theresianenklooster en de kazernen, de officiers bij de burgers.

Die zegepralen brachten voor ons niets mede dan nieuwe requisitiën. De schoenmakers hadden in Januari 400 paar schoenen moeten leveren, als aandeel van Lier in de requisitie van 300,000 paar schoenen.

Doch buiten het victorieluiden, had men nog het vieren van den *Décadi* (1), en van de republikeinsche feesten.

Op 18 Pluviose jaar III (6 Februari 1795), werd het houden van den tienden dag bevolen. De klok luidde van 9 uren tot half tien, en elke burger moest een driekleurig vaantje uitsteken; doch spoedig geraakte het gebruik in den vergetelhoek. Van de feesten

(1) De Republiek had de oude jaartelling afgeschaft. Het republikeinsche jaar begon den 22en Semptember. De maanden heetten: Vendemiaire of Wijnmaand (October), Brumaire of Nevelmaand (November), Frimaire of Rijmmaand, enz. De week telde tien dagen: Primidi, Secundi, enz. De tiende of rustdag was de *Décadi*.

Digitized by Google

was de voornaamste de verjaardag des doods van den ongelukkigen Lodewijk XVI (2 Pluviose, 21 Januari 1795).

Om elf uren stonden Magistraat en garnizoen rond den vrijheidsboom. Op eenen brandstapel lagen de wapens en schilden der stad, gilden, ambachten en rederijkkamers, en het beeld van den Keizer, benevens de werktuigen der oude strafpleging, als de galg, het rad, enz. (1). Bij het luiden der klok, stak de secretaris het vuur aan den houtstapel, en alles werd verteerd, onder de kreten : *Leve de Republiek!* Een optocht der overheden tot in de Berlarij, en eene verlichting eindigde het feest. 's Nachts was het bal op de *Ongeleerdenkamer;* men verlustigde zich met, op rekening der Rederijkers, de vijf tonnen kaves af te drinken welke in den kelder lagen.

Zoo verliepen de zes eerste maanden van het Fransche bewind. Eerst tegen de lente van 1795, kwam er eenige verlichting aan het ellendige lot. In Frankrijk hadden, sedert den val van *Robespierre* de Jacobijnen steeds meer verloren. Die verandering deed zich hier gevoelen, eerlijker beambten vervingen de gelukzoekers der eerste dagen en eenige verzachtingen werden ingevoerd. Eene eerste verbetering betrof de OORLOGSCONTRIBUTIE. Lier was nog altijd 200,000 livres schuldig gebleven; 80,000 ponden lagen gereed; meer kon men echter niet verkrijgen; en op 17 Nivose jaar III (6 Januari 1795) had het Magistraat bevel ontvangen om het aandeel van Lier vóór den 15den der volgende maand aan te zuiveren, zoo niet zou de brandschatting met 2,000 pond per dag verhoogen, en, voor elken dag vertra-

(1) Een enkel der oude pijntuigen bestaat nog : het is een ijzeren band, langsbinnen van pinnen voorzien, dien men de verdachten aandeed, om hun bekentenissen af te persen. Hij berust op stadsarchief.

Digitized by Google

gens, twee gijzelaars worden opgelicht. De vreemde eigenaars weigerden te betalen, voorgevend dat zij reeds in hunne eigene woonplaatsen voldaan hadden. De stad zag zich gedwongen hunne goederen bij gedwongen onteigening te doen verkoopen, waartoe de notarissen Aerts en Van Cauwenbergh werden aangesteld, en op 17 Januari door den Raad van Brabant octrooi verleend (1). Dit kon niet helpen, en voor de tweede maal moest men *gijzelaars* aanduiden. Vier abtsheeren van St-Bernards en twee kloosterlingen van Tongerloo werden als dusdanig in het Cellebroedersklooster opgesloten (24 Pluviose jaar III, 12 Februari 1795). De twee laatsten betaalden hun aandeel, de vier Bernardijnen vertrokken naar *Avesnes;* doch, toen zij te Brussel aankwamen, was juist het decreet afgekondigd, dat een nieuw uitstel tot 1 Floréal verleende, en zij werden losgelaten.

Ons Magistraat ging verder, in de zaak der oorlogscontributie, met veel beleid te werk. Het liet de 80.000 ponden op het Raadshuis rusten; en, toen het onweder voorbij was, kregen de storters die sommen weder (Vendemiaire jaar IV). Die verlichting in de oorlogscontributie werd gevolgd door het afschaffen van het *maximum*. De belemmeringen aan den handel werden verminderd, en de requisitiën beperkt, rechtvaardiger verdeeld en beter betaald,

(1) Onder de vreemde bezitters van aangeslagene goederen onder Lier, waren :

M. Dellafaille oud-burgemeester van Antwerpen	800	gulden.
Mev. De Wit van Antwerpen	3.000	»
M. Kennis en zuster Ib	500	»
Mev. Lunden Ib	8.000	»
Notaris Lincé Ib	100	»
Wed. Brabants te Berlaar	300	»
Torfs, secretaris der stad te Antwerpen	500	»
Mev. De Pret Ib	1.000	»
Van Havre Ib	5.000	»
Cannart d'Hamale te Brussel	2.500	»

Digitized by Google

maar bleven niettemin zeer drukkend, daar zij vergezeld gingen van *militaire executiën*, eene Fransche uitvinding, die hierin bestond, dat al wie niet voldeed, zijn huis vol soldaten kreeg, aan welke hij kost en onderhoud moest geven. De politie werd ook beter ingericht, en het was hoogst noodig; want het Magistraat klaagde aanhoudend van *vols journaliers*, en de roovers boezemden zooveel vrees in, dat men de landbouwers moest dwingen om aan de brandbrieven niet te voldoen, en de daders aan te klagen. Eindelijk, doch dit gebeurde eerst in December, werden de burgers gemachtigd om patrouillen te houden. De buitenlieden waren zoodanig ontmoedigd, dat zij hunne akkers zonder bebouwing lieten liggen, en alleen de bedreiging van al de onbezaaide landen aan te slagen, kon hen tot werken bewegen.

Na den vrede met Pruisen, hier op 25 Germinal jaar III (13 April 1795) afgekondigd, namen de verzachtingsmaatregelen toe. De schrik verminderde, en op 19 Juni dorst men de processie laten uitgaan, voor de laatste maal, daar het processiehouden buiten de kerken verboden werd.

Eene gebeurtenis, die in ons land zekere voldoening verwekte, was het *heropenen der Schelde*, sedert twee eeuwen gesloten. De *vrijheid* van den vloed werd hier op 30 Thermidor jaar III (17 Oogst 1795) met een avondmaal gevierd, door het Magistraat aan de krijgsoverheid in den *Valk* aangeboden.

Eene zekere toenadering greep plaats tusschen de burgers en de Franschen, die er zich begonnen op toe te leggen, om de genegenheid des volks te winnen, en zoo de inlijving van ons land bij Frankrijk voor te bereiden. Bij den eersten inval, hadden zij beproefd om die vereeniging door het volk te doen vragen; bij hunne tweede komst, wendden zij een ander middel aan: zij begonnen met het volk uit te plunderen en te onderdrukken, en toonden dan aan de

Digitized by Google

ongelukkige burgers de inlijving bij Frankrijk als het einde hunner ellende. In elke onzer Liersche ordonnantiën, klaarblijkelijk door de Franschen opgegeven, wordt de vereeniging met de *Fransche broeders* als het opperste geluk afgeschilderd. Die taal vond echter weinig bijval, en ons Magistraat verweet aan de burgers, dat zij ondankbaren waren jegens de Franschen, die « *ons met weldaden kwamen overgieten* » (3 Ventose jaar III, Ordonnantieboek). In het openbaar dorst zich niemand uiten; doch in stilte, wenschte men de terugkomst der Oostenrijkers (1).

Doch de wil van het volk werd niet gevraagd, en bij voorraad werd alles op Franschen voet ingericht. De oude verdeelingen van het land werden vervangen door *departementen*. Hier heette het *le département des deux Nêthes*, met Antwerpen voor hoofdstad. Dit departement was onderverdeeld in 23 kantons, waarvan Lier met zijnen bijvang het laatste vormde. De dorpen Kessel, Nijlen, Bevel, die vroeger onder de jurisdictie onzer stad stonden, werden er van gescheiden en bij het kanton Berlaar gevoegd (decreet van 14 Fructidor, jaar III, 31 Oogst 1795).

De oude regeeringsvorm met zijne drie leden: het *Magistraat*, de *Lakenhalle* en de *dekens der ambachten*, maakte plaats voor eenen *maire*, negen *municipale officieren*, en eenen raad van *Notabelen*, terwijl een *nationale agent*, die eenigszins den schout verving, de Republiek vertegenwoordigde bij elke municipaliteit (decreet van 24 Prairial, jaar III).

Op 20 Fructidor, jaar III (6 September 1795) hield, na omtrent vijf eeuwen, het oud Liersch Magistraat op te bestaan. Advocaat *Van den Broeck*, tot *maire* benoemd, bedankte de oude

(1) Eene tijdgenoote verhaalde ons, dat de kinderen, min voorzichtig dan hunne ouders, op de school vertelden, dat de Keizer ging terugkomen, en te huis witte linten gereed lagen, om hem te ontvangen.

Digitized by Google

regeering, en de negen municipalen hielden, zeven dagen later, hunne eerste vergadering. De leden der Lakenhalle verschenen nog eenigen tijd op het Raadhuis, doch de maire liet hun weten, dat zij ook in de afschaffing begrepen waren.

Zoo was alles tot de *annexie* voorbereid, toen zij op 9 Vendimiaire jaar IV (1 October 1795), door de Fransche *Conventie* gestemd, en hier in de kermisweek (13 October) met plechtigheid afgekondigd werd (1). 's Avonds moest elk burger, op bevel, zijnen gevel verlichten en zijne vreugde toonen, omdat het vaderland zijne onafhankelijkheid verloren had.

(1) Enkel twee leden der *Conventie* hadden den moed tegen de inlijving te spreken, en hunne stem voor het gekrenkte volkenrecht te verheffen. Het waren *Armand* (de la Meuse) en *Lesage* (d'Eure et Loire).

Digitized by Google

TWEE EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

DE FRANSCHE REPUBLIEK

III. De Fransche inrichting.

(October 1795 tot Januari 1797.)

De constitutie van het jaar III. — Het Vredegerecht. — De cantonale Municipaliteit. — De gedwongen leening. — De municipale Commissie. — Het feest der Vrijheid. — Maatschappelijke hervormingen. — Afschaffing der Ambachten, Gilden en Kamers. — Nieuw belastingstelsel. — Afschaffing der Kloosters, der Predikheeren, der Kapucienen, der Cellebroeders, der Bernardinnen van Nazareth. — Hunne goederen. — Het Kloosterhabijt verboden. — Uitzondering voor de Beggijnen. — De Kluis heropend.

Vooraleer te scheiden, had de Fransche *Conventie* eene nieuwe grondwet: *de Constitutie van het jaar III*, uitgevaardigd, de wetgevende macht aan twee Kamers : *den Raad der ouderlingen* en *den Raad der vijfhonderd*, en het bestuur aan een *Directoire exécutif* van vijf leden toevertrouwd. Alles moest opnieuw heringericht worden. Op het rechterlijk gebied kwamen grondige veranderingen. De bestuur- en rechterlijke machten werden gescheiden ; en, terwijl onze oude Magistraten terzelfdertijd rechters en bestuurders waren, hadden de nieuwe municipaliteiten zich enkel met het beheer van stadszaken bezig te houden. De taak om recht te doen werd toevertrouwd aan departementeele rechtbanken en vredegerechten. Men herinnert zich, welke opschudding het invoeren van

Digitized by Google

rechtbanken onder Jozef II veroorzaakt had, thans dacht niemand aan tegenstand, alhoewel Lier geene rechtbank meer kreeg, maar enkel eenen PEIS- OF VREDERECHTER. De eerste was kleermaker *Van den Branden*, die op 28 Pluviose, jaar IV (17 Februari 1796) zijne eerste zitting, op eene der zalen van het Raadhuis hield (1).

De maire en de negen raadsleden, nauwelijks sedert September 1795 ingesteld, werden vervangen door eene *cantonale Municipaliteit* van zeven leden met eenen eenvoudigen voorzitter, en de vertegenwoordiger der Republiek kreeg den naam van *Commissaire du Directoire exécutif* (art. 182).

Citoyen De Moor kwam namens den commissaris *Boutonville* de nieuwe Municipaliteit instellen, (30 Ventose IV, 20 Maart 1796), nam de gelegenheid te baat om den republiekeinschen ijver en *civisme* aan te wakkeren, en het invorderen der *gedwongene leening* aan te bevelen. Een *emprunt forcé* van zeshonderd millioen was inderdaad voor geheel de Republiek bevolen; doch, terwijl men in Frankrijk gedeeltelijk in assignaten mocht voldoen, moest men hier in klinkende speciën betalen. Dit had men bij de inlijving gewonnen.

De eerste zorg onzer Municipaliteit was, de belangen harer onderhoorigen tegen onrechtvaardige eischen te verdedigen. Men had zes en dertig inwoners van Lier in de 15de klas geplaatst, die bestond uit personen met een vermogen van een half millioen, terwijl de twee rijksten van Lier, volgens de Municipaliteit, nog geen 200,000 frank bezaten. Doch eene deputatie, naar Antwerpen gezonden, bekwam voor antwoord : dat men zich wel met

(1) Dikwijls hoorden wij verhalen van dien kleermaker-vrederechter, die op eens van de snijderstafel in den rechterstoel sprong, en die, naar 't schijnt, bij gebrek van rechterlijke kennissen, ten minste veel gezond verstand aan den dag legde. Hij had voor assessors docter *Hubar*, de notarissen *M. Aerts* en *J. J. Van Cauwenbergh*, en den olieslager *Vertommen*.

Digitized by Google

de invordering, maar niet met de verdeeling te bemoeien had, en er geen *iota* zou aan veranderd worden.

Die tusschenkomst der Municipaliteit kon niet behagen; zij werd ontbonden. Vier leden, door commissaris *De Haan* opgeschorst, moesten hunne sluiers afleggen, secretaris *Stalpaert* werd afgesteld, en vijf MUNICIPALE COMMISSARISSEN kregen het bestuur in handen (17 Messidor jaar IV, 5 Juli 1796).

Hun eerste werk moest zijn een nieuw republiekeinsch feest te vieren, het FEEST DER VRIJHEID, ter herinnering van den val van *Robespierre*. Eene geheele dekade werd aan toebereidsels besteed; een bode naar Antwerpen gezonden, om veertig ellen driekleurig lint te koopen; alle overheden uitgenoodigd, en, ten einde niemand van het feest te berooven, een commissaris aan elke poort geplaatst, om alwie de stad zou willen verlaten tegen te houden.

Op 9 Thermidor werd de plechtigheid door de klok aangekondigd, en 's anderendaags, donderdag 29 Juli 1796, vereenigden zich op het Raadhuis de overheden en ambtenaars, de onderwijzers met hunne scholieren, de oversten van Sion en Vredenberg met hare kostgangsters en leerlingen (1).

Omtrent tien uren vormde zich de stoet. De mans vertoonden de *huisvaders*, de vrouwen de *huismoeders*, de scholieren en de schoolmeisjes der beide kloosters de *jonkheid*, en een deel jongens de *kindsheid*. Allen droegen groene takken in de hand, en een kapsel op het hoofd, dat, volgens het verslag, den schoonsten aanblik opleverde. Men doorkruiste de straten onder het spelen der muziek en het aanheffen van een lied, op de wijze der *Marseillaise*,

(1) Eene dame, die toen in *Vredenberg* hare opvoeding kreeg, en aan den stoet deel nam, verhaalde ons, dat de vrees zoo groot was in het klooster, dat de nonnen den geheelen dag in het gebed doorbrachten, opdat er niets aan de schoolmeisjes mocht miskomen.

Digitized by Google

aan de verdedigers des vaderlands opgedragen, dat klonk :

Joyeux enfans de la victoire,
Héros, intrépides Français !
Qui saura chanter votre gloire,
Qui pourra compter vos succès?
Aux yeux de l'Europe étonnée
Vingt rois sous vos coups ont fléchi,
Et de l'homme, esclave affranchi,
Vous commandez la destinée.
Redoutables soutiens de la liberté,
Marchez, marchez
Au pas de charge à l'immortalité !

Men had het met honderden doen drukken; de rijmpjes *gloire* en *victoire*, *Français* en *succès* waren toen zoo versleten niet als thans! Voor het stadhuis stond eene soort van altaar opgetimmerd *l'autel de la Patrie*; en, aan de overzijde bevond zich eene andere stellage, waarop een troon en een leunstoel stonden, met eene kroon, eenen schepter, een masker, een blinddoek, eenige fakkels, de constitutie van 1793, en eenen hoop kettingen, bedekt door eenen driekleurigen mantel, en dit alles door een gehemelte gekroond. Twee rijen boompjes verbonden de twee stellages aan elkander, waartusschen de stoet, omtrent elf uren, plaats nam. Op het altaar des Vaderlands legde men bloemen en kransen en eene brandende fakkel. De commissaris van het directorie sprak daarop in het Fransch en in het Vlaamsch eene redevoering uit, die eindigde met de kreten: « haat aan de dwingelanden, leven onze zegepralende legers, leve de vrijheid, leve de Republiek ! » Na eene tweede redevoering van den ontvanger der domeinen, omarmde de voorzitter den militairen kommandant, die den kus aan zijnen gebuur overgaf, welke de

Digitized by Google

omhelzing op zijne beurt voortzette, zoodat ten laatste *citoyens* en *citoyennes* allen hun deel van den kus der broederlijkheid kregen.

De President nam alsdan de brandende fakkel, en, opgevolgd door den vrederechter met zijne assessors en de commissarissen, trok hij de boompjes door, beklom de stellage, rukte den mantel van den troon, en stak troon en zetel met al de zinnebeelden in brand, onder de kreten van : « Leve de vrijheid ! Leve de Republiek ! » Daarna keerde men tot het altaar terug, en daar werd de constitutie van het jaar III, in de twee talen, afgelezen.

Twee afgevaardigden waren intusschen het *Beeld* der *Vrijheid* gaan afhalen. Dit houten beeld, met eenen blauwen mantel versierd, werd in plaats van den verbranden troon gesteld, en aan zijne voeten kwam elkeen bloemen en lauwertakken nederleggen. 's Avonds was het bal in al de danszalen, feest voor de soldaten, die eenige tonnen bier kregen, en verlichting van het altaar en het beeld der Vrijheid. Het beeld der Vrijheid plaatste men 's anderendaags in St-Jacobskapel, op de Markt, die tot TEMPEL DER REDE ingericht werd, en waar alle decadi's de proclamaties en wetten afgekondigd, de *Marseillaise* gespeeld, en republikeinsche redevoeringen gehouden werden.

Eenige dagen later vierde men het feest van de VRIJMAKING DER FRANSCHEN, bij welke gelegenheid de schoolmeesters op het altaar der waarheid moesten komen verklaren, aan hunne leerlingen niets dan vrije gevoelens en eerbied voor de Republiek in te boezemen. De scholieren staken 's namiddags ring op de *Veldekens*, en de schippers trokken de gans buiten de Molpoort.

Intusschen volgden de maatschappelijke hervormingen. Als toepassing van de grondbeginsels der vrijheid en gelijkheid, werden alle onderscheidingen van standen, de adel en zijne voorrechten afgeschaft, alle bevoorrechte lichamen ontbonden, en hunne be-

Digitized by Google

zittingen, als goederen zonder meester, aan den Staat toegeëigend.

De afschaffing trof vooreerst onze AMBACHTEN, GILDEN en REDERRIJKKAMERS. De wet van 2 Maart 1791, die de vrijheid des handels uitriep, werd hier afgekondigd; al de kamers en vergaderplaatsen verzegeld, en op 19 Brumaire jaar V (9 November 1796), kregen de dekens bevel hunne rekeningen bij de Municipaliteit in te dienen. Achtervolgens verschenen de dekens der ambachten, en op 26, 27 en 28 Brumaire jaar V (16, 17 en 18 November 1796), ook de laatste hoofdmannen onzer drie Gilden en twee Rederijkkamers. Aldus hielden die eeuwenoude inrichtingen, ten minste als officieele lichamen, op te bestaan; doch zij hervormden zich aanstonds als vrije vereenigingen, en reeds op 29 November vroegen de leden der oude Rederijkkamers de toelating, om in hunne oude lokalen vertooningen te geven, zich persoonlijk verantwoordelijk stellend voor de verzegelde voorwerpen.

De meubelen en eigendommen der Ambachten en Gilden werden later, gezamenlijk met de kloostergoederen, als domein verkocht, van de brouwers: het brouwershuis; van de bakkers: het bakkershuis, thans de *Belle vue*, op de Markt; van de beenhouwers: het huis de *Ossekop*, in de Lisperstraat; van de schippers: de twee eerste huizen in de Eekelstraat rechts; van de lakenwevers: het huis op den hoek van de Markt en het Messenstraatje, drie andere huizen op de Markt, in de Lisperstraat, en op het Vlietje; van het timmermansambacht: twee bunderen lands op Hagenbroek; van de Rederijkers hunne kamers; en van de drie Gilden, hunne huizen en hoven. De andere ambachten bezaten geene eigendommen, en hielden hunne vergaderingen op eene der kamers of gildenhuizen.

Digitized by Google

Nog in dezelfde maand werd geheel het oude BELASTINGSTELSEL, de XXe penningen, de bier- en wijnaccijnzen vervangen door eene grondbelasting van 240 millioen voor geheel Frankrijk, met het recht voor de gemeenten 15 additioneele centiemen te heffen, in welken aanslag Lier 58,715 frank, makende, met de bijgevoegde centiemen 67,522 frank, moest opbrengen (8 Frimaire, jaar V, 28 November 1796).

Die veranderingen vonden weinig bijval ; want niemand wilde de taak van patentzetter of belastingverdeeler aanvaarden. Eindelijk werden ook de *tienden* afgeschaft. Thans, dat geheel de oude samenleving afgebroken lag, met hare staatkundige en rechterlijke instellingen, met haar financiestelsel en maatschappelijke inrichting, kwam de beurt der KLOOSTERS.

Op voorstel van den beruchten bisschop van Autun, waren, op 2 December 1789, bij den aanvang der Fransche omwenteling, de kloostergoederen in Frankrijk als nationaal domein verklaard, om de staatsschuld te voldoen. Op 1 September 1796 (15 Fructidor jaar IV), nam de *Raad der Ouderlingen* een besluit, waarbij dit stelsel tot België werd uitgebreid, en alle kloosters, kapittels, kanonikdijen vernietigd werden, uitgezonderd de vrouwenkloosters, aan het onderwijs of den ziekendienst toegewijd. Men begrootte het getal kloosterlingen op 8,000, dat der kloosterjuffers op 4,000, en hunne goederen werden, na aftrek der pensioenen, welke voor de eersten op 15,000 pond, voor de tweede op 10,000 pond berekend waren, op eene winst van *elfhonderd millioen* geschat.

De nakende afschaffing der kloosters maakte diepen indruk op een deel der bevolking. In onze stad werden oproerige briefjes rondgestrooid, waarvan een, onder andere, luidde :

Digitized by Google

Burgers toont uwe kloekmoedigheid,
Want ons geloof
Geraekt gy kwyt
Door den roof,

Doch de Patriottentijd was voorbij, en de schrik verving elk denkbeeld van tegenstand.

De twee nonnenkloosters, *Sion* en *Vredenberg*, deden zich, door al de Liersche dames, hunne oude leerlingen, getuigschriften teekenen, dat hunne inrichtingen onderwijsgestichten waren, en overleefden door dit middel, met de Gasthuisnonnen en de Zwarte-Zusters, aan die eerste afschaffing (1).

Voor vier der Liersche kloosters was het laatste uur geslagen: de *Predikheeren*, de *Kapucienen*, de *Cellebroeders* en de *Bernardinnen van Nazareth*.

Op 24 Frimaire jaar V (14 December 1796), ging citoyen *Dromery*, commissaris door den ontvanger der Domeinen aangesteld, de pensioenbons aanbieden, en de opneming der goederen doen. Paters en nonnen weigerden de bons te aanvaarden, verklarende, dat *hun geweten er zich tegen verzette*.

Van den dag der aanbieding van de bons, liepen de twee dekaden, aan de kloosterlingen verleend, om hunne persoonlijke meubelen te ontruimen, en eene andere woonst te zoeken.

Nauwelijks waren die twintig dagen verschenen, of twee commissarissen, de citoyens *Marette* en *Petit*, boden zich op het Raadhuis aan (14 Nivose jaar V, 3 Januari 1797). Zij verklaarden zich gelast met eene nieuwe beschrijving der klooster-

(1) Over Sion hebben wij geene zekere inlichtingen. Voor *Vredenberg* geeft de officieele lijst voor het begin van 1796 de aanwezigheid van 28 nonnen en zusters benevens 25 inwonende leerlingen. Het onderwijs begreep: de Vlaamsche en de Fransche taal, en het rekenen. Men hield er school en kostschool.

Digitized by Google

goederen en het uitdrijven der bewoners, requireerden den commissaris van het Directoire en de leden der Municipaliteit, om hen bij te staan in die taak, welke het centraal bestuur gevaarlijk genoeg oordeelde, om 25 gendarmen naar Lier af te sturen.

Den eersten zondag van 't jaar 1797 (17 Nivose, V) begaf zich *Marette*, bijgestaan van den commissaris en vier gendarmen, naar het PREDIKHEERENKLOOSTER, in de Lisperstraat.

Al de kloosterlingen werden vergaderd, kregen lezing van de wet, en werden ieder afzonderlijk ondervraagd, of zij niets verdonkerd of verzwegen hadden. Daarop volgde het bevel om 't klooster te ontruimen.

De Predikheeren dachten aan geenen weerstand; een schijn van geweld was hun voldoende: ieder nam zijne kleederen onder den arm en zocht eene veilige schuilplaats. De stad was opgepropt met volk en bijzonder van buitenlieden, die de zondagdiensten kwamen bijwonen; geen kreet echter liet zich hooren. Eene kleine samenscholing van personen, die van de Markt de bewerking nazagen, stoof bij de eerste afvordering der gendarmerie uiteen.

Bij de KAPUCIENEN liep het zoo rustig niet af. Den dag vóór de aankomst der commissarissen, hadden zij volk in 't werk gesteld om hunne meubels uit te dragen, en al wat roerbaar was te redden. De *Commissaire du Directoire* wilde er zich tegen verzetten, en deed twee werklieden aanhouden; doch, de opperste der Kapucienen, pater *Donatus*, begaf zich naar het bureel, eischte de vrijstelling der gevangenen en verklaarde geweld met geweld te zullen keeren. Het volk nam eene dreigende houding aan, en de commissaris achtte het raadzaam pater Donatus en zijne werklieden ongestoord te laten.

Toen echter de commissarissen verschenen, en op hunne beurt bevalen, gehoorzaamden de Kapucienen gelijk de Predikheeren.

Digitized by Google

Pater *Donatus* wilde tot het volk spreken ; doch de commissaris deed hem voor 24 uren onder de waakzaamheid van eenen vrijwilliger in eene kamer des kloosters, opsluiten : « pour avoir, » zoo zegt het verslag, « fait l'orateur et manifesté des sentiments » inciviques. » Bij 't verlaten, vroeg hij als laatste gunst de toelating om het vergaderde volk te zegenen. « Bah, bah ! » antwoordde de Franschman, « het volk heeft uwen zegen in de kerk al ont- » vangen ; pak u maar weg ! »

De CELLEBROEDERS, na alle pogingen aangewend te hebben om als krankenverzorgers behouden te blijven, konden niets meer verkrijgen dan twee dagen uitstel, om hunne woonst over te brengen naar het huis der weduwe *Van der Cruyce* in de Berlaarstraat, waar zij zich als vrije vereeniging met hunne zinneloozen vestigden. Op 20 Nivose jaar V (8 Januari 1797), moesten zij insgelijks hun klooster ontruimen.

Eindelijk brak ook de laatste dag aan voor de eeuwenoude ABDIJ VAN NAZARETH. Veel reeds had die geleden. Bij den inval der Franschen, waren eenige rondzwervers der legers in 't klooster gevallen, hadden er allerlei geweldenarijen gepleegd, en de nonnen op de vlucht gedreven, van welke eenige bijna in de hofgrachten verdronken. Korts nadien was men er, van wege het comiteit van waakzaamheid, de zegels komen leggen, omdat de abdis, *Norbertina Linz*, met naar Duitschland te vluchten, onder de wet op de uitwijkelingen viel. Doch zij keerde bijtijds terug, en het dwangmiddel werd opgeschorst.

Ditmaal kon niets helpen. Algemeen was de deelneming in het ongeluk, dat de kloosterlingen trof. Onder haar bevonden zich oude afgeleefde nonnen, die sedert hare jeugd de wereld verlaten hadden, en noch betrekkingen, noch hulpmiddelen bezaten (').

(') Het inkomgeld bedroeg op Nazareth de voor dien tijd vrij aanzienlijke som van

Digitized by Google

Toen de commissarissen met wreede knevels en lange sabels, zich aanboden, wilden de kloosterjuffers van geen heengaan hooren. Zij klampten zich aan hare woning vast, boden hardnekkigen weerstand, en men was gedwongen haar met stoel en al op de straat te dragen. Vele nieuwsgierigen waren toegesneld; doch, hier zoomin als elders, durfde iemand roeren. Eene brigade van acht gendarmen, op Lisp geplaatst, was voldoende om de menigte in bedwang te houden.

Met de uitdrijving der kloosterlingen ging het sluiten der kloosterkerken, en de opneming der aangeslagene kloostergoederen gepaard.

Reeds vroeger was er, door de commissarissen *Spanoghe*, *Speckaert* en *Leroy*, algemeene beschrijving der meubelen gebeurd : thans werd alles stuk voor stuk opgeschreven. De proces-verbalen en inventarissen dier bewerking berusten noch op ons stedelijk archief, en dienen ons tot leiddraad.

Bij de Predikheeren vond men de meeste goederen: in de Lisperstraat eene kapel met al de sieraadsels, daarnevens een klooster en eene kostschool, voorzien van al de behoeften tot een klein tooneel, in den tijd door de stedelijke regeering geschonken, waarop de studenten de stukjes der prijsuitdeeling vertoonden; in de Kluizestraat eene tweede kerk, de *Kluis*, met 17 schilderijen, orgel, kansel en biechtstoelen, rechtover een klein gebouw, waar de broeder, bewaker der Kluis woonde, en eindelijk eene rijke boekerij, van meer dan twee duizend werken, vooral over godsgeleerdheid.

In de andere kloosters vond men niet veel op te schrijven. Al

3,000 gulden, en 't waren meestal juffers van adellijken huize, die er werden aanvaard. Men haalde als eene zeldzaamheid aan, dat twee pachtersdochters in de laatste tijden werden aangenomen.

Digitized by Google

het draagbare was gevlucht. In de kerk der Kapucienen was het houtwerk van de muren, de sloten van de deuren, het ijzer van de wanden getrokken. De klok was door den vloer der bibliotheek verdwenen, en de boekerij zelve bestond nog uit eenige onvolledige werken. « Om de daders dier ontvreemdingen te kunnen ontdek- » ken, » zegt het verslag, « zoude men de Kapucienen op water » en brood moeten zetten » ; doch dit middel scheen onuitvoerbaar.

Bij de Cellebroeders was nog meer gevlucht : de 46 kamers stonden naakt, zonder deuren noch sloten, van de schilderijen vond men er geene meer, en zelfs tot de marmeren vloer eener kamer was opgebroken.

Op *Nazareth* was men reeds lang te voren bezig geweest om de schoonste meubelen en de kostelijkste schilderijen, bij nacht en met schuiten te vervoeren. De schoone verzamelingen van meesterstukken van *Gaspar Crayer*, de rijkste, die er bestond, werd rechts en links verstrooid, de schilderijen verborgen bij de landbouwers, die er de waarde niet van kennend, ze lieten vernielen of later voor spotprijzen verkochten.

Het hoofdstuk van den grooten Vlaamschen meester : *de verschijning der H. Maagd aan den H. Bernardus*, dat het hooge altaar versierde, werd gered door den schilder *F. Stevens* en *G. F. Avontroodt*, die het 's nachts ontvoerden, verborgen, en later aan eenige overgeblevene religieuzen wedergaven, van welke het tot de kerk van Oud-Turnhout is overgegaan.

Men deed eenige opzoekingen om de meubels van Nazareth te vinden, namelijk bij pachter *van Rompay*, en in het toen ledig staande huis « *De Wijngaard* » op de Markt, doch zonder gevolg.

Op 26 Nivose jaar V (15 Januari 1797) was de zending der commissarissen volbracht, en zij sloten hunne processen-verbaal met de woorden : « de eerdienst verboden, de kerken gesloten, de

Digitized by Google

» zegels overal gesteld, en de sleutels afgegeven aan de wakers » in kerk en klooster geplaatst. »

Zoo verdwenen in de eerste maanden van het jaar 1797 vier der Liersche geestelijke gemeenten : *Nazareth*, na een bestaan van bijna zes eeuwen (1220), en de *Cellebrocders* na meer dan drie eeuwen (1430). De *Kapucienen* en *Predikheeren* behoorden tot kloosters, hier in de XVIde eeuw gesticht. De Engelsche Theresianen hadden, door de vlucht, hare afschaffing voorkomen, de goederen werden als bezittingen van ujtwijkelingen aangeslagen.

De uitgedrevene kloosterlingen vestigden zich meestal in onze stad, sommigen te zamen, gelijk de nonnen van Nazareth, waarvan eenige het hof van *Cuyck*, thans de meisjesschool, in de Ruisbroekstraat in huur namen, andere met twee, drie in een huis ; andere nog werden in de burgerfamiliën opgenomen (1).

Het kloosterhabijt moesten zij allen afleggen, of mochten er ten minste niet in het openbaar mede verschijnen. Zelfs wilde men dit verbod tot de Beggijnen uitbreiden echter, deze vertoonden ; dat men in haar order noch beloften noch afstand van goederen deed, ieder afzonderlijk leefde, en er dus van geen eigenlijk klooster spraak kon zijn. Het Centraal Bestuur gaf haar gelijk, en zij

(1) De registers der Municipaleteit geven de namen op der kloosterlingen, welke hier de verklaring van woonst aflegden door de wet van 10 Vendémiaire jaar IV vereischt. Er komen op voor: acht Kapucienen, zes Predikheeren en broeders, vier Alexianen, twee abtsheeren van Affligem en twee van St-Bernard, de rentmeester en de biechtvader van Nazareth, een Kapucien van Antwerpen, twee religieuzen der abdij van Voorst, en eindelijk een en twintig nonnen en elf zusters van Nazareth. De laatste overlevende zuster van die abdij is onlangs in onze stad gestorven, juffrouw *Van den Bol*, zuster *Coleta*, overleden op 5 Jaunari 1861, in den gezegenden ouderdom van twee en negentig jaren.

(2) De juiste bevolking der kloosters bij hunne afschaffing kunnen wij niet opgeven ; doch, tien jaren te voren in 1784, bedroeg, volgens de volksoptelling, het getal kloosterlingen drie en zestig mannen, 139 vrouwen, 180 beggijnen, en de seculiere priesters acht en zestig.

Digitized by Google

mochten hare kleedij hernemen (26 Ventore jaar V, 16 Maart 1797).

De kloosterkerken, zooals wij zegden, werden gesloten; doch de *Kluizekerk* weder spoedig aan den eeredienst teruggeschonken.

Twee ijverige Predikheeren, drongen er op aan, dat de Municipaliteit haar eigendomsrecht zou doen gelden op de Kluis, die de stad behoorde en enkel ter beschikking der Predikheeren stond. Een vertoogschrift met duizenden handteekens bekleed, vroeg, van eenen anderen kant, de heropening dier kerk, die altijd als de tweede parochie der stad beschouwd werd, en daar het antwoord van het Centraal Bestuur zich te lang liet wachten, nam de Municipaliteit het op zich voor het Paaschfeest van 1797 den dienst in de *Kluis* te laten hernemen, mits de paters *Claes* en *Michiels*, voor de verzegelde voorwerpen instonden (10 April).

Digitized by Google

DRIE EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

DE FRANSCHE REPUBLIEK.

IV. — De gesloten Tijd.

(Januari 1797 tot October 1798).

Eerste volkskeus. — Staatsaanslag van 18 Fructidor V. — Vernietigen der kiezingen. — De wet van 19 Fructidor jaar V. — Weigering om ze af te kondigen. — De gesloten tijd. — Eereteekens en beelden weggenomen. — De kruisen van de torens. — Sluiten der kerken. — De eed van haat aan het Koningdom. — Beëedigde en onbeëedigde priesters. — Geheime godsdienstoefeningen. — Vervolgingen. — Deportatielijsten. — Afschafling van het kapittel, van *Sion*, van Vredenberg, van de Zwarte Zusters, de Gasthuisnonnen en de Beggijnen.

De afschafling der kloosters had de Municipale Commissie geheel uiteengeslagen : een lid nam zijn ontslag, een ander werd opgeschorst om zijne medewerking te hebben geweigerd; zoodat gedurende de maand Pluviose (Februari 1797) het bestuur uit den voorzitter alleen bestond. Op 7 Ventose, werden nieuwe commissarissen benoemd. Hunne taak was vooral de eerste kiesvergadering te bereiden, daar tot dan toe het Centraal Bestuur de Municipaliteit benoemd had.

Was het onverschilligheid of vijandigheid, het volk toonde weinig ijver voor zijne nieuwe rechten. De eerste inschrijvingslijst telde slechts 53, de tweede 83, en de derde 85 namen. Op de

Digitized by Google

zaal der Halle vergaderd, gingen die burgers tot den eersten VOLKSKEUS over, en benoemden drie der afgetreden commissarissen, twee landbouwers van den bijvang (3 Germinal jaar V, 23 Maart 1797), en den oud schout *Van Cantfort* tot vrederechter.

De gekozene Municipaliteit had geen langer bestaan dan hare voorgangsters. Op 18 Floréal jaar V (Mei 1797) ingesteld, werd zij weder op 13 September ontbonden.

Een blik op de gebeurtenissen in Frankrijk, is hier noodzakelijk. Het *Directoire* had overal de vijanden der Republiek overwonnen. De opstand der *Vendée* was gedempt, en generaal Buonaparte, wiens geluksster toen opging, had Italië veroverd, en aan Oostenrijk den vrede van *Léoben* opgelegd, waarbij de keizer zijne rechten op België aan Frankrijk afstond (18 April 1797). Doch de republikeinsche beweging was in Frankrijk zelve verzwakt, de koningsgezinden wonnen meer veld, en de kiezingen van het jaar V waren, in het algemeen, tegen het *Directoire* uitgevallen.

De uitwijkelingen en gebannen priesters keerden weder; doch in de legers leefde nog de republikeinsche geestdrift voort. Het *Directoire* bewerkte met hunne hulp den Staatsaanslag van 18 Fructidor jaar V, zond zijne tegenstrevers naar Cayenne, en hernieuwde de ballingswetten.

Eene wet, op 19 Fructidor gestemd, vernietigde de kiezingen in 48 departementen, waaronder het departement der beide Nethen. In den avond van 13 September bracht een buitengewone bode die tijding hier aan; de klokken luidden, de beierd speelde, de gekozen municipalen moesten hunnen sluier afleggen, en de municipale commissarissen werden weder opgeroepen. Doch dit was het eenige gevolg niet dier staatsomwenteling. Het Directoire, bang van zijne schaduw, zocht zijne zekerheid in eene verdubbeling van strengheid tegen de koningsgezinden en de priesters.

Digitized by Google

Tot dan toe waren de parochiekerken opengebleven, en de seculiere geestelijken in vrede gelaten, zonder dat men, in het algemeen, den republikeinschen eed vergde, die in Frankrijk de gewetens verontrust had. De vroegere wetten vroegen enkel eene erkenning der volkssouvereiniteit; de wet van 19 Fructidor jaar V, eischte van de geestelijkheid den *eed van haat aan het koningdom*; en, om alle toegevendheid der plaatselijke besturen te voorkomen, sprak art. 26 twee jaren ijzers uit tegen elken beambte, die de toepassing der wet zou vertragen.

Aanstonds kregen de municipalen bevel om die wet af te kondigen. Vele plaatselijke besturen zochten uitvluchtsels, weinige dorsten openlijk weerstaan. Hier deed zich de tegenstand onbewimpeld voor. Burger *Bergmann* alleen behoorde tot eene andere geloofsbelijdenis dan de Katholieke. Men wilde hem de taak opdringen om de wet af te roepen; doch hij weigerde, niettegenstaande alle straffen en bedreigingen, zijnen naam te hechten aan zulke hatelijke dwinglandij. Dit baarde niet weinig opzien. De commissaire vroeg eenen dag uitstel, om het Centraal Bestuur te verwittigen, en 's anderendaags verscheen een buitengewoon afgevaardigde, om het wederspannig lid over te halen. Eerst gebruikte hij vleierijen, oproepen tot het *civisme*, dan volgden, naar gewoonte, de bedreigingen. De man, wiens gehechtheid aan de ware vrijheid gekend was, bleef onverbiddelijk, deed zijnen sluier af, legde hem ter tafel neder, en verliet de zaal.

De tijding van dien eersten wederstand aan de geduchte almacht der Franschen verspreidde zich in de stad; en, toen de burger op de voorpui van het Stadhuis verscheen, onthaalden hem luidruchtige toejuichingen; ieder wilde hem de hand drukken, en de menigte begeleidde hem tot aan zijne woning.

Doch, wat kon het helpen? Met trommel en trompet deed een

Digitized by Google

Franschman, gewezen *garde-magasin*, *citoyen Thery*, de afkondiging. Wel moest hij eenige beschimpingen verduren, doch het bleef daarbij (27 September 1797).

Van dien dag begon het tijdperk van vervolging, dat men den GESLOTEN TIJD noemde. Alle kruisen en beelden moesten verdwijnen, en de eeredienst mocht enkel in de parochiale kerken, door beëedigde priesters gebeuren.

Met het WEGRUIMEN DER BEELDEN werd denzelfden dag begonnen, door het afnemen der H. Beelden van de afgeschafte kloosters.

Achtervolgens werden de eereteekens en graven van het binnenkerkhof, en de beelden van de hoeken der straten weggevoerd. Op sommige bruggen stonden hier kruisbeelden : men zaagde de armen af, zoodat er niets meer overbleef dan eene spil, gelijk men het nog op de brug, achter de pastorij van het gasthuis, zien kan. Op het buitenkerkhof werd in December het kruis van zijn voetstuk gedaan. In stilte had men een klein kruisje in de plaats gezet, dat ook in Mei 1798 verdween (').

Voor het afdoen der kruisen van de kerktorens, was het moeielijk werklieden te vinden. Een openbare oproep bleef onbeantwoord, tot een meesterschrijnwerker van Antwerpen zich, mits vijf en twintig *Louis d'or*, boven het ijzer der kruisen, met de gevaarlijke taak belastte. Op 10 October 1798, waren zijne werklieden bezig met het kruis op St-Gommarstoren af te zagen. De straten stonden vol volk, en op eenige plaatsen, als in St-Anthoniusgodshuis en in eenen hof, in het Kattenstraatje, bevonden zich personen, die met spiegels de zon in de oogen der werklieden deden schitteren, met gevaar hen te doen vallen.

(') De overlevering zegt, dat er van de beelden en kruisen, die voor de omwenteling talrijk bestonden, maar een kruisje rechtbleef, op den achterbouw van het H. Geesthuis.

Digitized by Google

Kort na het wegnemen der eerste beelden, in 1797, was ook het gebruik der klokken verboden (20 Vendemiaire jaar VI, 11 October 1797) en het sluiten der kerken liet zich niet wachten.

Reeds op 15 September, werd de eeredienst in St-Gommar afgeschaft, doch, op vraag van Koordeken *Van den Eynde* na twee dagen hernomen. Op zaterdag 23 September, om 10 uren vóór middag, werd het verbod hernieuwd; doch de kerk bleef open, tot het decreet van 5 Brumaire jaar VI (26 October 1797) het sluiten en verzegelen van al de kerken en pastorijen, niet door beëedigde priesters bediend of bewoond, beval. Dit decreet, op 19 Brumaire jaar VI ontvangen, werd 's anderendaags 10 November afgekondigd, en weldra gevolgd door een ander besluit, dat alle kloosterkleeding verbood, en ditmaal op Beggijnen en Zwarte Zusters toegepast werd (11 November 1797).

Edoch aan de Municipale Commissie viel de uitvoering dier wetten niet ten deel. Door eene dier plotselinge veranderingen zoo talrijk in Frankrijk, was men op het vernietigen der kiezingen teruggekomen, en werden de gekozene municipalen andermaal aangesteld (14 November 1797).

Voor hen moesten de priesters den eed van *haat aan het Koningdom, en getrouwheid aan de Republiek* komen afleggen, en mochten, mitsdien, eene kerk kiezen voor hunnen dienst. Men noemde hen BEEDIGDE PRIESTERS. Acht Liersche geestelijken deden op 24 en 25 Brumaire jaar VI (14 en 15 November 1797) hunnen eed: 1° *Joannes Baptista Van den Eynde* de laatste deken van het kapittel sedert 19 Juni 1795, als pastor van Halle overleden op 12 Januari 1818; 2° *Joannes Antonius Kerstens*, geboortig van Breda, plebaan of pastor van Lier, op 27 Februari 1800 gestorven; 3° *Cornelius Van den Wyngaert*, kapelaan, welke drie de collegiaal kozen; 4° *Gommarus Goyvaerts*;

Digitized by Google

5° *Thomas Claes*, beiden predikheeren, die de Kluizekerk vroegen; 6° Kanonik *Adriaan Franciscus Baeyens*, pastor der Zwarte Zusters, deken van Lier na het concordaat, tot zijn overlijden op 5 December 1813; 7° Kanonik *Simon Francqué*; en 8° *Petrus Lieven Van den Ghyn*, oud kloosterling van Afflighem, die wederkeerig de kerk der Zwarte Zusters, St-Pieterskapel en St-Josef, voortijds de Jesuïtenkerk, aanduidden. Aanstonds werd proces-verbaal dier eedafleggingen opgemaakt, in de kerken aangeplakt, de eeredienst hernomen, en onze voorname kerken en hare kunstschatten van ondergang en verwoesting gespaard. De andere bidplaatsen als de Beggijnenkerk, de kerken van Sion en Vredenberg werden gesloten, de sleutels op de Municipaliteit nedergelegd, de deuren op 20 November toegezegeld, en tot zelfs de kapellen der godshuizen verboden (13 Prairial en 8 Messidor jaar VI). De pastorijen dier kerken werden insgelijks gesloten, en de meubels opgeschreven (6 Nivose jaar VI, 26 December 1797).

Edoch, de overgroote meerderheid der geestelijken weigerden den eed te doen; zij werden ONBEEEDIGDE PRIESTERS genoemd. Uit hunne kerken gedreven, lazen deze mis in afgelegen kapellen, in bijzondere huizen, of in geheime plaatsen (1).

Te Lier gebeurden die geheime godsdienstoefeningen, onder anderen, in het meisjesweezenhuis op den Moesdijk, in de woning van den heer Timmermans n° 65 in de Berlarij, waar, op een geheim kamertje, dat nog bestaat, de confessor biecht hoorde; in verschillende huizen op het Beggijnhof; in een prieeltje in den *Hoorn*, in het Maagdenhuis, waar vele kinderen gedoopt werden.

(1) Sommige wereldlijke ambtenaars weigerden insgelijks den eed af te leggen, en offerden hun bestaan en dit hunner huisgezinnen aan hunne overtuigingen op. Twee notarissen onzer stad, *Van den Acker* en *Busschots*, bevonden zich in dit geval.

Digitized by Google

Om de kinderen tot den geheimen doop te brengen, droeg men ze in lange biezen kabassen, iets wat overigens algemeen bekend was, doch door niemand verraden werd. De huwelijken werden veelal op de omliggende dorpen, te Bouchout of te Duffel, ingezegend. Naar de berekening van eenen tijdgenoot onthield zich een groot derde der bevolking van de diensten in de opengeblevene kerk te volgen, en wilde niets van de beëedigde priesters weten.

Vandaar tusschen de burgers eene tweedracht, weldra een onverzoenlijke haat, die meer dan eens tot ergerlijke tooneelen aanleiding gaf.

De schoolmeesters *Bouwens* en *Michiels* waagden het, onder voorwendsel van den Roozenkrans door hunne kinderen te laten lezen, de diensten der beëedigde priesters in de hoofdkerk te storen; doch dit gebeurde maar eens: de overheid zond eene vermaning, en dit was in dien tijd voldoende om allen lust tot herbeginnen te benemen.

Dikwijls kwamen kwaadwilligen gedruisch maken onder de sermoonen, wierpen zelfs steenen door de ruiten, met gevaar den priester aan het altaar te kwetsen. 's Avonds na de diensten moest meermaals de politie de beëedigde geestelijken vergezellen, om hen tegen bedreigingen en mishandelingen te beschermen.

Van eenen anderen kant behandelde de Republiek de onbeëedigde priesters met groote strengheid. De wet van 19 Fructidor, gaf aan het Directoire de schrikkelijke macht, om, zonder onderzoek of vonnis, bij enkel decreet, de geestelijken, die het als gevaarlijk aanzag, te vervoeren of te deporteeren.

Het Directoire maakte het schandigste misbruik van die macht. Het bepaalde er zich niet bij openlijke vijanden der Republiek te treffen; oude en vreedzame geestelijken werden gevat, en naar

Digitized by Google

Cayenne vervoerd, waar zij meest allen aan de verpeste lucht bezweken.

Elke Municipaliteit moest eene lijst der geestelijken, met aanduiding der gevaarlijken, opgeven. De Liersche Municipaliteit beantwoordde die vraag ontkennend voor de vier en veertig priesters die Lier bewoonden, en op de eerste deportatielijst van 25 Frimaire jaar VI (15 December 1797), komt niet een naam van Liersche geestelijken voor (1).

Op 2 Pluviose jaar VI (21 Januari 1798), werden hier de eerste gevangene priesters binnengebracht, en twee dagen later legde de gendarmerie de hand op eenen kloosterling *J. F. Broomans*, die op de deportatielijst van het kanton Moll stond, en naar Rochefort moest geleid worden. De man was lijdend, en de gendarmen kwamen een rijtuig bij de Municipaliteit vragen. Hij werd nooit verder dan Mechelen gevoerd.

Op de lijst, welke *Broomans* veroordeelde, kwamen de namen van zes Liersche priesters voor : 1° *Adrianus Naets*, pastor van het Beggijnhof, die zich te Wiekevorst, zijne geboorteplaats, schuil hield, aan alle opzoekingen ontsnapte, nadat het Concordaat hersteld werd, en op 4 Maart 1820, als pastor van het Beggijnhof overleed. 2° *J. F. Cabes*, op het einde van April 1798 in zijne woning aangehouden, die naar het eiland *Rhé* vervoerd werd (Oogst), later te Lier wederkeerde, en er op 20 Maart 1818 als pastor van St-Jacobskapel overleed. 3° Vier kloosterlingen van St-Bernards, die op het hof van Lachenen, de gastvrijheid van jonker Lunden genoten : *J. B. Van den Schrieck*, *Fr. De Maels*, *Clement*

(1) Die eerste lijst bevatte, behalve *kanonik Van Eupen*, zoo vermaard in den Patriottentijd, den naam van eenen geboren Lierenaar, *J. Ant. Seerwaert*, plebaan der hoofdkerk van Antwerpen.

Digitized by Google

Digitized by Google

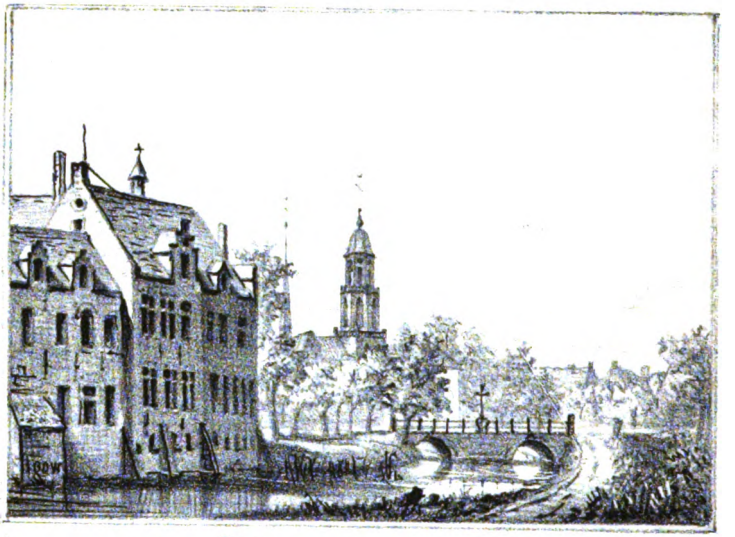

HET SIONS KLOOSTER IN 1789

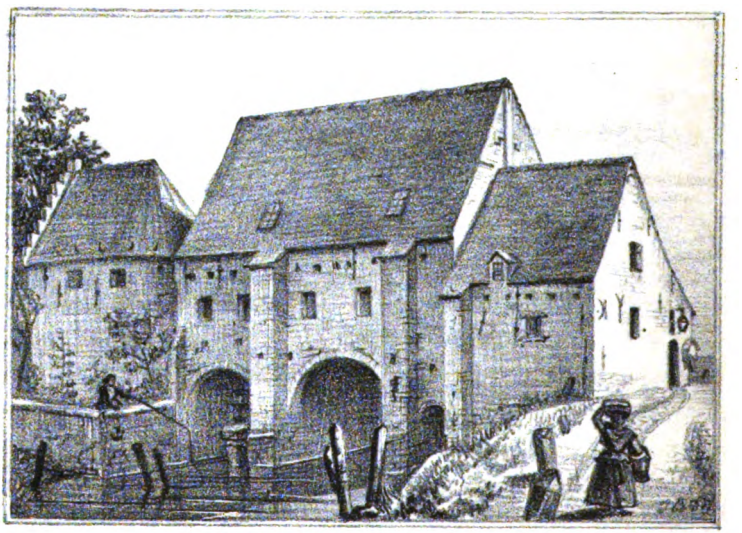

DE MOLPOORT IN 1869

Digitized by Google

Van Bever en Paul Eyskens. Drie kwamen te *Cayenne* om; Van den Schrieck, op het eiland *Rhé* gelaten, zag alleen het vaderland weder.

Een derde lijst van 12 Prairial jaar VI (31 Mei 1798) bevatte, 65 namen, waaronder die van zes kloosterlingen te Lier verblijvend : *Pieter De Wijs*, oud-jesuït ; *Francis De Winter*, *Mat. Van Berckelaer*, *Guil. van Olmen*, *Petrus van Gorp*, Capucienen, en *Theodoor Van der Heyden*, gardiaan der Kapucienen. Doch zij hadden Lier bijtijds verlaten, en brigadier *Thevenon* meldde aan het departement dat hij, niettegenstaande alle opzoekingen, geene aanhouding had kunnen bewerken. Na den boerenkrijg, werden nog andere Liersche geestelijken op de deportatielijsten gebracht.

Op het sluiten der kerken volgde het afschaffen der kloosters, die vroeger behouden waren gebleven, als zijnde aan den ziekendienst of aan het onderwijs toegewijd. De nieuwe wet van 5 Frimaire jaar VI (23 November 1797) nam geene uitzonderingen aan. Op 23 December hield vooreerst het *kapittel* op. Zes maanden later werden *Sion* en *Vredenberg* gesloten (18 Floréal jaar VI, 7 Mei 1798), waarbij zich dezelfde pijnlijke tooneelen als bij Nazareth voordeden. Driemaal lieten zich de religieuzen het bevel voorlezen, en zij moesten door den brigadier buitengebracht worden (1). 's Anderendaags was het de beurt der ZWARTE ZUSTERS en GASTHUISNONNEN (19 Floréal jaar VI, 8 Mei 1798). Voor deze laatste gold het meer eene vertooning dan eene ware afschaffing. Na haar habijt afgelegd te hebben, bleven zij als ziekendiensters het

(1) De laatste overste van *Vredenberg*, *Maria Theresia Vervoort*, geboortig van Beersel, vestigde zich bij hare twee zusters op het Beggijnhof te Mechelen, waar zij op 17 Maart 1825 in den ouderdom van 90 jaren overleed.

Digitized by Google

huis bedienen. Zoo verdwenen de laatste kloosters van Lier: Sion en de Zwarte Zusters, na een bestaan van meer dan drie, de gasthuisnonnen, van vijf eeuwen. Alleen de Beggijnen, die geen klooster vormden, liet men onaangeroerd, doch eene strenge proclamatie van 29 Messidor jaar VI (17 Juli 1798) verbood het dragen der doeken, zelfs op het hof, alhoewel de Beggijnen beweerden dat dit geene openbare plaats kon heeten.

Tevens werden de goederen van al de kerkelijke instellingen bij het domein vereenigd, en later openbaar verkocht. De klokken werden uit de torens gehaald, en alleen de beierd liet zich nog hooren, wanneer er een republikeinsch feest te vieren was (9 Prairial jaar VI).

Digitized by Google

VIER EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

DE FRANSCHE REPUBLIEK.

V. De Boerenkrijg.

(3 October 1798 tot 25 December 1798.)

Oorzaken en voorteekens. — De Conscriptie. — De opstand. — Lier door de boeren bezet. — Het Raadhuis verwoest. — Plunderingen. — De burgerwacht ingericht. — Het Hoofdkwartier der boeren te Lier. — Inval der Franschen. — De stad, met plundering bedreigd, door eenen burger gered. — De stad weder verlaten. — Wreede wraak der Franschen. — De boeren weder te Lier. — Twee burgers gevangen. — Herenthals verbrand. — Lier weder door de Franschen bezet. — Gijzelaars. — Lier in staat van beleg. — Vervolgingen tegen de geestelijkheid. — Proscriptielijsten. — Aanhoudingen. — De Vrijheidsboom herplant. — Vertrek der eerste *conscrits*. — Verdere gebeurtenissen van den boerenkrijg. — Liersche veroordeelden.

Na het tafereel der Fransche overheersching, zooeven beschreven, kan men licht denken, dat alle genegenheid, zelfs bij hen, die de staatkundige veranderingen der omwenteling waren toegedaan, voor die vreemde overweldigers verdwenen was.

Gedurende vier jaren had echter het volk gedwee het juk gedragen; doch, thans dat het nog drukkender werd, gaf het openbaar misnoegen zich lucht. De eerste woede viel op de *Vrijheidsboomen*. Reeds in Juni 1797, had men te St-Catharina-Waver en te Hove den vrijheidsboom omgeworpen; doch de gemeenten kregen aanstonds acht soldaten te onderhouden, die de herstelde

Digitized by Google

boomen nacht en dag bewaakten. Te Lier beproefde men dergelijke betooging, doch het bepaalde zich bij het omverwerpen van het hek, dat den vrijheidsboom omringde.

De wet op de eerediensten vermeerderde die verbittering, vooral op den buiten, waar meestal de dorpskerken gesloten werden, omdat de meeste pastors den eed weigerden. De enkele beëedigde priesters waren er aan allerlei kwellingen blootgesteld, en, onder anderen was de gewapende macht noodig om den pastor van Emblehem, die zijnen eed gedaan had, te beschermen.

Onlusten deden zich op verschillende plaatsen voor. Te Puurs, Santhoven, Herenthals, Gheel, Berchem, Contich, sloeg het volk de kerken open, en mishandelde de Fransche beambten. In het naburig Ranst las een onbeëedigde priester mis in de kerk. Een gendarm wilde er zich tegen verzetten, doch zekere *Vermeeren* viel hem op het lijf, en, toen men dezen wilde aanhouden, verloste het volk hem uit de handen, en achtervolgde de gendarmen tot eene halve uur van het dorp. 's Anderendaags kwamen 25 gendarmen de wet doen uitvoeren ; de gemeente moest al de onkosten en eene boet van 600 frank voldoen (12 Oogst 1798).

In zulken toestand was één druppel voldoende, om den beker te doen overloopen, en dit deed de CONSCRIPTIE.

Op voorstel van generaal *Jourdan* werd op 3 Vendemiaire jaar VII, eene lichting van 200,000 man gestemd. Den 12 derzelfde maand, werd hier die geduchte wet met trompet en trommel afgekondigd, en aan de inwoners van den bijvang, door twee commissarissen, in de herbergen afgelezen. Vijf dagen later werd het eerste bureel van inschrijving op het Raadhuis geopend; het aandeel van Lier was op 57 man bepaald.

Die slag trof ons volk in het hart. Zich aan den vreemdeling

Digitized by Google

onderwerpen was pijnlijk ; doch zijn leven moeten wagen om het juk te versterken, ging het geduld te boven.

In de steden vluchtten de jongelingen; doch men dacht er aan geenen openlijken wederstand, die in stroomen bloeds zou gedempt worden. Op den buiten ging het anders. De boerenjongens zagen hun leven bedreigd, en wilden het liever duur verkoopen, dan elders, verre weg, in den gehaten Franschen dienst, te gaan sneuvelen.

Die beweging der dorpen heet thans den BOERENKRIJG (1), toen noemden de Franschen de opstandelingen : de *misérables brigands*, en het volk zegt nog den *Briganzentijd*.

Op 12 October borst de opstand los, in het dorpje *Overmeire*, bij Dendermonde. Den 18en luidde de stormklok te *Rupelmonde:* de dorpelingen van het land van Waas liepen te wapen, overmeesterden *Lokeren*, bezetten eenen oogenblik *Dendermonde*, verjoegen de Fransche ambtenaars, en leverden zich aan schuldige wreedheden over (2). Weldra borst de oproer ook in Brabant en in de Kempen uit. De stormklok riep de jongelingen te wapen, zij vereenigden zich op zekere punten, en poogden de kleine steden te verrassen. In het naburig Duffel stelde zich de pastor, die later het leger der boeren volgde, en met hen sneuvelde, aan het hoofd der beweging. Dit dorp werd een vereenigingspunt voor de boeren; van daar waagden zij eenen AANVAL OP LIER. Vijf gendarmen en acht soldaten, die voor de militaire executie dienden, vormden hier ge-

(1) De *Boerenkrijg* werd gedeeltelijk beschreven door HENDRIK CONSCIENCE in eenen geschiedkundigen roman, en meer breedvoerig in *La guerre des Paysans* door AUGUSTE ORTS. Beide schrijvers maken weinig gewag van de gebeurtenissen te Lier.

(2) Een man, die door zijne familie te Lier tehuis behoorde, commissaris *De Neve* van *Assenede*, werd op 1 Brumaire, jaar VII, onbarmhartiglijk dood gefolterd (22 October 1798).

Digitized by Google

heel de bezetting. De Municipaliteit, die het gevaar voorzag, zond een harer leden, citoyen *De Cat* om hulp naar Antwerpen. Op Zondag 21 October 1798 (30 Vendemiaire jaar VII) was de stad vol buitenlieden. Eenige vingen aan met de Fransche kokarden en de driekleurige linten van de hoeden te trekken, een hoop volks schreeuwde en tierde, wierp het hek van den vrijheidsboom om; doch de gendarmen en soldaten, door de ambtenaars ondersteund, die ten getalle van 25 de wapens opnamen, dreven de eerste samenrotting uiteen. Alle vergaderingen van meer dan drie personen werden verboden, de boeren binnen het uur de stad uitgedreven, twee der belhamels, *Jan Van Loy* en *Gilis*, gevat, doch de laatste weder losgelaten. Wachten werden ingesteld, en de stadspoorten gesloten. De *Buraliste* ging op hoeken en markten het besluit der Municipaliteit aflezen.

Juist bevond hij zich tegenover het gasthuis, toen men in de richting van Duffel de trommel hoorde. Een twintigtal boeren, met geweren, stokken, pieken en vlegels gewapend, en voorafgegaan van eene groote bel, rukten langs de opengelaten Molpoort de stad binnen. Vóor het stadhuis stelden zich de ambtenaars en de eenige soldaten onder de wapens. Doch, toen de menigte boeren langs de Werft op de Markt kwam, verlieten de municipalen het Stadhuis, de burgers sloten de deuren en vensters; en, na eenige geweerschoten, namen de soldaten de vlucht naar de Antwerppoort. Een soldaat en een boer werden licht gekwetst; doch een bejaard man, de geniebeambte *Bessozi*, die zich aan den staart van een paard had vastgeklampt, werd aan den eersten molen achterhaald, en met kolfslagen afgemaakt.

De boeren waren meester van de stad. Doch hier, gelijk overal, belette het gebrek aan leiding hun eenig voordeel uit den toestand te trekken. Vooreerst haalden zij *Van Looy* uit het gevang, en

Digitized by Google

trokken toen op naar het Raadhuis, sloegen de vensters uit, verbrijzelden stoelen en tafels, en de prachtige Venetiaansche spiegels, die de Raadzaal versierden. Hun voornaam doel was, de registers van den burgerlijken stand te doen verdwijnen, om de opzoeking der lotelingen te beletten. Zij vielen op het archief, verscheurden de oude oorkonden en rentebrieven, en legden op de Raadzaal een vuur aan, waar al de papieren verbrand werden, met groot gevaar voor het gebouw. De deuren met ijzeren staven, van den burgelijken stand werden ingeloopen, en menig register draagt nog sporen van de sabelhouwen der boeren (1).

Stadskas werd geledigd, het gebouw geheel uitgeplunderd, hier en daar eenige deuren der kapellen opgeslagen, en omtrent vijf uren verlieten de boeren, bij kleine afdeelingen, de stad.

Vier uren bleef de stad rustig; doch, omtrent negen uren, begonnen eenigen van het grauw de koppen bijeen te steken, en dreigden de huizen der Franschen te plunderen. Bij secretaris *Van Sprangh* werden de glazen ingeworpen, in 't *Bakkershuis*, waar de ontvanger van het enregistrement, *Faisant*, zijn bureel hield, en in de woning van ontvanger *Thery*, drongen de plunderaars binnen, verwoestten al wat onder hun bereik viel, en sloegen in den *tempel der rede* alles kort en klein. Rond middernacht kapten zij den vrijheidsboom af, die 's anderendaags, te midden der Markt, in gezelschap van de *Godin der Rede*, verbrand werd.

(1) De doopsakten van 24 September 1782 tot 5 Januari 1783, en van 9 tot 30 Juli 1790, de registers der natuurlijke kinderen en de huwelijksakten van 10 Mei 1756 tot 7 Januari 1779 werden verscheurd; doch, ingevolge decreet van Maria Theresia, van 16 Oogst 1778, berustte een dubbel op den Raad der Provintie, eerst naar de rechtbank van Brussel, later naar die van Mechelen overgebracht. Daardoor werd de Municipaliteit in staat gesteld, om de verscheurde akten te vervangen en de conscriptielijsten te volledigen.

Digitized by Google

Noodig was het, aanstonds maatregelen te nemen. Eenige burgers vergaderden op het verwoest Raadhuis, en een hunner deed het voorstel, eene burgerwacht in te stellen, die zonder partij te trekken voor de Franschen of de boeren, ten minste de eigendommen en personen beschermen zou. « Doch hiertoe is de toelating der overheid noodig, » voegde hij er bij, « willen wij niet als gewapende opstandelingen door de aanrukkende Franschen behandeld worden; en waar zijn de overheden? » — « Ten deele gevlucht, ten deele verborgen, » antwoordde men. Het voorstel werd aangenomen, en de overheden, uit hunne schuilhoeken gehaald, gaven hunne goedkeuring.

Vóór den avond reeds was een deel der burgerwacht in den Kruisbogenhof vereenigd, onder bevel der burgers: *J. B. Cluydts*, *G. De Vries*, *G. Van der Linden*, *G. Bergmann*, waaraan later *Berckmans*, *Van Bouchout*, *Timmermans* en *Kleinschmit* toegevoegd werden.

Alle gevaar voor verdere plunderingen was dus afgeweerd. Doch de wacht was noch sterk, noch talrijk genoeg, om de stad tegen eenen aanval van buiten te beschermen, en de onophoudende bezoeken der gewapende boeren af te weren.

Gedurende drie dagen was het eene ebbe en vloed van opstandelingen, die poeder en lood in de winkels requireerden, en drie-, viermaal daags in de stad vielen, zonder de minste voorzorgen te nemen.

Op 1en Brumaire (22 October) kwamen tegen den avond vierhonderd boeren van Koningshoyckt en Berlaar (1) binnen, deden

(1) Te Berlaar hadden de landlieden reeds op 30 Vendemiaire de wapens gevat. Op 2 Brumaire, vielen zij, aangevoerd door *J. B. Caymax*, oud-greffier, in het *Ramijenhof*, waar de kantonnale Municipaliteit van Berlaar hare vergadering hield, laadden papieren en meubels op eenen wagen, en voerden alles naar het dorp terug. (Archief, vredegerecht van Lier).

Digitized by Google

zich brood, vleesch en kaas leveren, brachten den nacht in de Predikheerenkapel door, en vertrokken in den morgen.

Twee dagen later vertoonde zich het hoofdkwartier der opstandelingen, en liet, op zijne manier, wallen opwerpen, en de stadspoorten versterken.

Een oud kanon werd op eene gebrekkige kar geladen en voor de Antwerppoort geplaatst. Dit heette de *batterij*. De lading bestond uit een maatje poeder en eenen verroesten bal, die misschien in den Spaanschen tijd gediend had.

Ieder dorp had zijnen kommandant, soms den dorpspastor, of eenen anderen geestelijke, soms eenen afgeleefden veteraan, uit het Oostenrijksch leger.

Eindelijk rukte een korps van 7 a 800 eenigszins beter gewapende mannen binnen.

Een monnik, op een uitgemergeld paard gezeten, met het kruisbeeld in de eene en den sabel in de andere hand, reed als adjudant aan de zijde van den versch aangestelden overste, eenen jongman van 20 a 25 jaar, zoon van doktor *Eelen* van *Scherpenheuvel*, die zich later in den opstand vrij heldhaftig gedroeg.

De bevelhebber der Liersche burgerwacht begaf zich bij den jeugdigen hoofdman, om hem te bewegen de stad aan geene nuttelooze onheilen bloot te stellen.

« Waar is uw leger? » viel hij den Lierschen kommandant in de rede, zich over dezes hoedanigheid misgrijpend. « Ik heb hier » nog niets gezien dan ordelooze benden, slecht gewapend en » ongeoefend; of handelt men hier gelijk in de andere steden? » Wil men ons aan de wraak der Franschen overleveren? »

« Ik weet noch het een noch het ander, » antwoordde de Lierenaar. « Zooveel is mij echter bekend, dat ik geen leger bezit en » doodeenvoudig aan het hoofd der vreedzame burgers sta, die

Digitized by Google

» zich tegen geweldenarijen willen beschutten. Hoe ook zou het » ons in het hoofd komen om Lier, een open stadje, tegen » geoefende troepen en ervaren veldheeren te verdedigen? Zonder » twijfel zal de vijand met grof geschut en sterke macht aan- » rukken, de stad omsingelen en alle uitvlucht afsnijden. » Dan komt het tot een gevecht in de straten, waarvan de » uitslag niet twijfelachtig kan zijn. Bij het eerste schot sluiten » de burgers hunne deuren en vensters. In geen geval zullen » zij uit hunne huizen laten vuren. In de straten achtervolgd, » zullen uwe vrijwilligers uiteenstuiven, gedood of gevangen wor- » den, en onze stad aan al de woede des overwinnaars overge- » leverd, zal zeker geplunderd, misschien in brand geschoten » worden. Ik ook ben officier geweest, en dit heeft de onder- » vinding mij geleerd. »

Die weinig bemoedigende, doch gegronde bemerkingen schenen indruk te maken op den jongeling; en, dat de Liersche burger het goed voor had, heeft het lot, door Herenthals ondergaan, maar al te treffend bewezen.

« Wilt gij uwe onderneming, » hernam hij, « die ik vermetel » acht, doordrijven, welaan, waarom niet getracht den vijand in » de moerassen en bosschen der Kempen te lokken? Daar kan » noch ruiterij, noch kanon werken. Door aanhoudende aanval- » len uit bosschen en kanten, door nachtelijke verrassingen kunt » gij het voetvolk verzwakken en eenen ernstigen weerstand » bieden, wat hier in deze open streek geheel onmogelijk is. »

Met diepe aandacht luisterde de bevelhebber der boeren; toen, de hand grijpend van den Lierschen burgerwacht: « Kom, » zegde hij, « neem gij het kommandement mijns legers op. Met genoegen » zal ik onder uwe bevelen dienen. » Deze stond niet weinig ver- wonderd over het voorstel, doch sloeg het af.

Digitized by Google

« Thans zie ik, » klaagde de jeugdige overste, » dat men ons » bedrogen heeft..... In alle geval, na eenige uren rust, zal ik » de stad verlaten. »

Na zich bij de burgers aan het spek en de aardappelen vergast te hebben, trokken inderdaad de boeren in den namiddag de poort uit. Kleine benden sloten zich bij dit korps aan. Allen droegen op hunnen hoed een papiertje met een kruis, en de woorden : « *In hoc signo vinces.* « Dit zijn onze kanons, » zegden de lichtgeloovige jongelingen, « die beeldekens zijn gewijd, en zullen ons tegen het » geschut der Franschen beschermen. »

Nauwelijks hadden de laatste boeren den rug gekeerd, of de burgers braken de batterij af, en bezetteden de poorten, met bevel de Franschen te ontvangen, die hunne aankomst bij geheimen bode aangekondigd hadden, onder verzekering, dat de stad, indien zij geenen tegenstand bood, niets te duchten had.

Om elf uren deed de dienstdoende kapitein der Liersche burgerwacht eene laatste ronde, en herhaalde het bevel aan de wachten.

De burgers hadden nauwelijks eenige uren rust genoten, of de kreet « *de Franschen komen* » weerklonk door de straten.

Op Donderdag 25 October 1798, om 4 uren 's morgens, vertoonde zich eene afdeeling van 300 à 400 Franschen, met de Municipaal *De Cat*, voor de Antwerppoort. Een officier kwam de opening vragen. De schildwacht verloor het hoofd, riep « *m... pour les Francais* » of iets dergelijks, wierp zijn geweer weg, en nam de vlucht, opgevolgd door al de manschappen der wacht, die de sleutels der poort al loopende wegwierpen.

De Fransche overste deed de opening eene tweede maal eischen ; en, daar hij geen antwoord ontving, gaf hij het bevel de wallen te beklimmen, en de stad stormenderhand in te nemen.

De bevelhebber der burgerwacht, *G. Bergmann*, snelde bij het

Digitized by Google

eerste gerucht naar de Antwerppoort. De straten waren doodsch en ledig : een enkele burgerwacht , de horlogemaker *Denis* , stond op zijnen post aan de binnenpoort , en volgde zijnen overste. Eenige schreden verder, vloog hun een kanonkogel voorbij ; een tweede schot verbrijzelde de poorten en deed ze met helsch gedruisch nederstorten. De Lierenaars slopen langs de huizen voort, en, op een dertigtal schreden van de poort, sprongen zij te midden der straat , eenen witten zakdoek zwaaiend en roepend : « *Vivent les Français ! Vive la République !* » Doch reeds stonden een tiental voltigeurs op de vesten , en losten hunne geweren op den parlementair. De kogels troffen hem niet , en, om een tweede schot te vermijden , liet hij zich ter aarde vallen. De soldaten sprongen van de wal , vielen op den burger , brachten hem zoovele kolfslagen op de borst toe, dat het bloed hem uit mond en neus stroomde, en zij zouden hem dood gemarteld hebben , zonder de tusschenkomst van eenen officier. Deze trok den gevangene met zooveel geweld weg, dat de stukken zijner kleederen hem in de handen bleven.

« *Allons brigand* ! » riep hij in 't Fransch, « de poort uit, bij » den generaal , daar zult gij de belooning uwer misdaad vinden. »

Meer dood dan levend werd de burger naar den bevelhebber gesleept, die hem met vloeken en schelden toesnauwde. « *Ah*, » *misérable brigand*, gij wilt ons den ingang van uw rooversnest » beletten, of ons door huichelarij binnen lokken , om ons, volgens » loffelijk gebruik , te sluipmoorden : de straf zal op uw hoofd » nedervallen. Soldaten, « riep hij, zich tot de troepen wendend, » » springt de poort binnen , geen pardon , plundert , rooft , laat de » opstandelingen uwe rechtvaardige wraak voelen, en dat eindelijk » het armzalig rebellennest door de vlammen verslonden worde ! »

Intusschen had de Liersche burger zijn bewustzijn weder-

Digitized by Google

gekregen. Hij viel op de knieën voor den vertoornden soldaat, en smeekte hem genade voor dit wreede bevel.

« Wie zijt gij, ellendeling » vroeg hij?

« Ik, » antwoordde deze, « ik ben de bevelhebber der burger-» wacht. Ik had het bevel gegeven aanstonds bij uwe aankomst » de poort te openen en de sleutels af te geven. Waarom dit bevel » niet gevolgd is, begrijp ik niet; ik kom uit mijne woning en » heb niemand op de wacht gevonden. Dit kan ik u in alle geval » verzekeren, dat geen enkel opstandeling zich in de stad bevindt. »

Toen trad een onder-officier der gendarmen, die lang te Lier gelegen had, voor: « Citoyen generaal, » zegde hij, « ik ken » dien man en houd hem voor eenen vredelievenden en welden-» kenden republikein: zeker is hij onschuldig aan dit voorval. »

« Dat zullen wij zien, » hernam de Franschman, « neemt hem » tusschen zes bajonnetten, leidt hem de wallen rond, en bij het » eerste schot, dat in de stad afgaat, schiet hem voor den kop. »

De Lierenaar wilde eenige bemerkingen maken. « Partez! s... n... de D..! brulde de generaal, en hij kon met bebloede borst opmarcheeren (1). De generaal was *Duruth*, later gouverneur van *Berlijn*.

De Franschen, eenigszins bedaard, trokken de stad binnen; en, nergens wederstand ontmoetend, werden zij overtuigd, dat de burger hun waarheid gesproken had. Doch, op andere punten, verloren vier burgers het leven: *Schellekens*, *Van den Eynde*, *Bogaerts* en *Sebregts*, de laatste, portier der Lisperpoort, die

(1) Gelukkig bestond de lijfwacht grenadiers uit Elzassers, die zich in het Duitsch onderhielden. G. Bergmann sprak hen in hunne moedertaal aan. Bij dit hooren viel hunne woede, en zij beloofden hem los te laten, indien hij hun een goed inkomen bezorgde. Hij bracht hen in een der beste huizen, en kon ten zijnent wederkeeren, waar reeds de tijding van zijnen dood was aangebracht.

Digitized by Google

doorstoken werd, omdat hij niet spoedig genoeg de sleutels afgaf. Zeven anderen werden gekwetst en eenige bezweken later aan hunne wonden.

Om 6 uren werden de militairen omtrent de Markt gebiljetteerd, en de rust hersteld.

Het moedig gedrag van *G. Bergmann* (1) had de stad van groote onheilen gered; ook bewaarden zijne tijdgenooten eene warme dankbaarheid voor den man, en, toen hij, op 24 Juni 1839, te Amersfoort overleed, wijdde onze Liersche dichter *Ceulemans* eenige diepgevoelde dichtregels aan zijne gedachtenis, waarin hij, op de aangehaalde gebeurtenissen zinspelend, zegt:

Dan, als hier de oproervuren blaekten,
En Frankryk onze poorten kraekten,
Door 't dondren van het naer geschut;
In zulk een ysselyke woede
Waert gy het, die onz' stad behoedde,
En moord en plundring hebt gestut! (2)

's Morgens vergaderde de Municipaliteit: twee proclamatiën werden afgekondigd, eene van den plaatskommandant, die zijne verontwaardiging uitdrukte over den smaad de *grande nation* aangedaan, en alle vergaderingen verbood, eene tweede van de Municipaliteit, die de burgers aanzocht de stad te bewaren tijdens de afwezigheid des legers.

Inderdaad, omtrent 9 uren sloeg de trommel, de troepen verlieten de stad langs de Leuvenschepoort, om over Koningshoyckt.

(1) G. L. F. Bergmann was Duitscher, te Westerburg geboren, en werd hier als krijgsgevangene binnengebracht met het garnizoen van *Bergen-op-Zoom*. Met eene Liersche juffrouw, Cath. van Zinnicq, getrouwd, verliet hij het Land in 1830, om aan zijne overtuigingen getrouw te blijven.

(2) *Advertentieblad*, 1839 (6 Juli, nº 27.)

Digitized by Google

Mechelen te bereiken, daar de weg over Duffel door de boeren afgesloten was. Nauwelijks had de voorwacht eenige schreden buiten de poort gedaan, of zij werd door eene algemeene losbranding onthaald. Eenige honderden boeren hadden het gedacht opgevat de republikeinen in hunne opmarsch aan te vallen. Verborgen achter hagen en kanten, losten zij eenige scheuten; doch eene losbranding der Fransche veldstukken was voldoende, om hen op de vlucht te drijven, en op een kwart uurs was alle tegenweer verdwenen.

Doch die onbeduidende weerstand werd voor de Franschen een voorwendsel tot de onmenschelijkste gruwelen. Al de hoeven werden doorzocht, de landbouwers gevat, bij de hand gepakt en op het enkel woord : « *ça sent la poudre* » onmeedoogend voor den kop geschoten. Een grijsaard werd van achter den haard uitgesleurd en ter dood gebracht; een landman, die met zijn kind op den arm stond, kreeg bevel het neder te zetten, en aan de zijde des kinds schoot men den vader omverre. Eene rij verminkte lijken duidde den weg aan, dien de wreede overweldigers gevolgd hadden.

Intusschen was te Lier alles weder in rep en roer, en de boeren waren weder langs de Lisperpoort in de stad gedrongen. Zij luidden de stormklok, en logeerden zich bij de burgers, maar vertrokken weder 's anderendaags 's morgens.

Omtrent 10 uren volgde hen een tachtigtal boeren van Berlaar en Iteghem, die zich op het Beggijnhof inkwartierden en hunnen overste, eenen landbouwersknecht van Iteghem, tot plaatskommandant aanstelden. Zeshonderd boeren van Herenthout vervoegden hen in den morgen, en speelden den meester in de stad. De kapitein der genie, *Briquelet*, werd aangehouden, de president der municipaliteit, *Van Tongerloo*, gevat, en gedwongen een bevel af te lezen, dat men al het kruit en lood, binnen de twee uren moest inleveren, en de jongelingen dienst nemen onder het boerenleger.

Digitized by Google

Briquelet en Van Tongerloo werden krijgsgevangenen verklaard, en *Van Tongerloo* ter dood verwezen. Reeds zat hij geblinddoekt op de knieën, nabij den molen buiten de Leuvensche poort, om het schot te ontvangen, toen men genade schonk, en beiden kwamen er met eenige dagen opsluiting, in het hoofdkwartier van Duffel, af.

Eene soort van krijgsraad der boeren had insgelijks *G. Bergmann* ter dood veroordeeld. Doch de burgers trokken partij voor den man die de stad redde, en lieten aan de boeren verstaan, dat, indien zij op hem eenig geweld beproefden, zij met bebloede koppen de stad zouden verlaten.

's Zondags bleven de boeren nog in de stad; doch, toen de tijding der inneming van *Herenthals* hier aankwam, en men 's avonds omtrent 11 uren de vlammen, welke die ongelukkige stad verteerden, in het Noord-Oosten ontwaarde, ontzonk den opstandelingen de moed. Zonder trommel of trompet vertrokken zij bij kleine benden, en 's maandags was de stad geheel ledig.

Om vier uren verscheen weder een honderdtal boeren van Duffel; doch een kanonschot in de verte, deed hen de wapens wegwerpen. Dinsdags omtrent elf uren, rukten 1200 opstandelingen de stad binnen. Een kapitein van Sichem voerde het bevel, en pastor *Hens* reed hem ter zijde. Zij bleven tot den namiddag, en vernachten op de dorpen. Die bezoeken begonnen eindelijk de burgers lastig te vallen; zij schaarden zich bij de Municipaliteit, eene proclamatie werd uitgevaardigd, en, toen 's anderendaags een officier van het leger des vorigen dags zich aanbood, vond hij de burgers gewapend en de poorten gesloten.

Alles bleef stil tot 12 Brumaire jaar VII (2 November 1798), toen de Municipaliteit de aanrukkende Franschen te gemoet ging. Aan die troepen, 700 voetgangers en jagers te paard met twee kanons en eenen obitser, dezelfde die Herenthals ingenomen, er 78 huizen

Digitized by Google

verbrand, en 60 menschen in de vlammen hadden doen omkomen, was het bevolen Lier op dergelijke wijze te behandelen, in geval van tegenstand. Omtrent 10 uren trokken zij in goede orde de stad binnen, en verlieten haar weder 's anderendaags, priester *Van Gelder* en *Hendrik Van den Brande* als gijzelaars medenemend, die tot 4 Frimaire jaar VII (24 November 1798) in hechtenis bleven, terwijl zes verdachten naar Antwerpen werden vervoerd. Zoo kwamen de Franschen hier binnen, zonder slag of stoot, hetgeen niet belette, dat de Fransche *Moniteur* zegde : « La petite ville » de Lierre, a été prise et reprise quatre fois, elle est maintenant » au pouvoir de nos troupes! » (Moniteur du 20 Brumaire VII).

Een garnizoen van twee compagnies, en kapitein *Thurn* als plaatskommandant, werden in de stad gelaten, en alle nachten hielden dertig burgerwachten patrouille. De klepels en zeelen werden van de klokken gedaan, om het stormen te beletten, en een lid der Municipaliteit moest 's nachts op het stadhuis blijven.

De stad moest drie lokalen, drie en vijftig opgedekte bedden leveren, de burgers de soldaten herbergen (') en hunne wapens inbrengen, eindelijk op 17 Brumaire (7 November) deed de kommandant lezing aan de Municipaliteit der bevelen van generaal *Collaud*, door het Directoire ter beteugeling des opstands afgezonden.

Het geheele departement was in staat van beleg gesteld, de militaire overheid geheel meester, onze stadspoorten, behalve de Leuvensche en Lisperpoorten, bleven gesloten tot 20 Nivose VII (9 Januari 1799), en niemand mocht zich zonder fakkel op straat vertoonen.

De wallen werden met palissaden versterkt, en in de grootste

(') Bakker *De Corte*, die geene soldaten wilde aanvaarden, kreeg vier man in militaire executie (15 Brumaire).

Digitized by Google

koude van den strengen winter van 1799, moesten de burgers het ijs in de vesten breken, de timmerlieden aan het stadhuis, de hoveniers en gravers aan de vesten werken, de landbouwers voeder leveren.

Een nieuwe *Vrijheidsboom* werd door de buildragers zonder grooten toestel geplant, (19 Brumaire), enkele verdachten aangehouden; maar de groote woede viel op de geestelijken, waarvan eenigen zich bij de opstandelingen hadden gevoegd, doch het grootste deel vreemd gebleven was aan de beweging.

Negentienhonderd acht en zeventig Belgische priesters werden bij besluit van 14 Brumaire jaar VII (4 November 1798), tot de deportatie veroordeeld. Van Lier stonden drie en veertig namen op die lijst :

1° *Van den Broeck*, *Charles*, capucien; 2° *Adriaenssens*, *Emm.*, monnik; 3° *Van Gelder*, *Jan-Frans*, priester (reeds als gijzelaar aangehouden); 4° *Stuyck*, *Jan-Bapt.*, capucien; 5° *Bresseleers*, *Joan.-Bapt.*, predikheer; 6° *Bulkens*, *Jos.-Gom.*; 7° *Harts*, *Willem-Jos.*, pastor; 8° *'S Jongers*, *Jacq.-Adrianus*, priester; 9° *Stuyck*, *Jac.*, predikheer; 10° *Verryken*, *And.-Bern.*, pastor; 11° *Smeyers*, *Pet.-Gom.*, priester; 12° *Van Hoof*, *Joan.-Franc.*, monnik; 13° *Van Aelst*, *J.-Bap.*, dominikaan; 14° *Michiels*, *Joan.*, dominikaan; 15° *Hermans*, *Char.*, kanonik; 16° *De Coninck*, *Jos.*, capucien; 17° *De Reus*, *Ch.*, kanonik; 18° *De Meur*, *Jac.-Jos.*, kanonik; 19° *Van Berkelaer*, *Joan.*, monnik; 20° *Bogaerts*, kanonik; 21° *Van Gruendonck*, *Jos.*, kapelaan; 22° *Willems*, *Emm.*, pastor; 23° *Van den Brande*, *Joan.*, kapelaan; 24° *Verbueken*, *Gom.-Jac.*, onderpastor; 25° *De Herdt*, *Pet.-Jos.*, onderpastor; 26° *Heylen*, *Jos.-Mart.*, onderpastor; 27° *Mindelaers*, *Thomas*, predikheer; 28° *Pauwels*, *Franc.*, prior; 29° *De Kinder*, *Corn.-Franc.*, priester; 30° *Buysen*,

Digitized by Google

Franc.-Em., kanonik; 31° *Piot*, *Jac.*, monnik; 32° *Roels*, *Laur.*, monnik; 33° *Winbroot*, *Paul*, monnik; 34° *De Wolf*, *J.-B.*, monnik; 35° *Timmerman*, *Kar.*, monnik; 36° *Verhaeren*, *Ch.-Ant.*, priester; 37° *Cools*, *Jacq.*, kapelaan; 38° *Van Craen*, *Ant.*, onderpastor; 39° *Van der Auwera*, *Corn.*, priester; 40° *Van Brée*, *Guil.*, jesuiet; 41° *Heylen*, *Joan.-Franc.*, capucien; 42° *De Bruyn*, *Corn.*, priester; 43° *Moorkens*, *J.* priester. Twee, *André-Bernard Verrycken* en *Jac. Cools* waren reeds overleden.

De *Commissaire du directoire* werd in het geheim naar Antwerpen ontboden. Hij kwam in den nacht weder, liet aanstonds de Municipaliteit oproepen, met den plaatskommandant en den vrederechter, en opende in hunne tegenwoordigheid de aanhoudingsbevelen (26 Brumaire VII, 16 November 1798). De stad werd verdeeld in zes wijken, en ten vijf uren 's morgens begonnen de huiszoekingen.

Edoch het grootste getal der bedreigde priesters, door de municipalen zelven verwittigd, en door de burgers verborgen, hadden zich uit de voeten gemaakt, zoodat er op de drie en veertig enkel elf aangehouden werden, meestal ouderlingen, die buiten het bevel van ballingschap naar vreemde landen vielen. Het waren 1° *Joann. Stuyck*, capucien, 80 jaar; 2° *Guil. Jos. Harts*, pastor van Vredenberg, 78 jaar; 3° *'s Jongers*, priester (1); 4° *Joan. Van den Brande*, kapelaan; 5° *Char. Ant. Verhaeren*, St-Martensheer; 6° *Franc. Pauwels*, prior der Predikheeren; 7° *Van den Bogaert*, abdijheer van Perk; 8° *Pet. Gom. Smeyers*, priester en koster; 9° *Charles De Reus*, kanonik; 10° *Charles Hermans*, kanonik;

(1) Gevangene geestelijken werden hier dikwijls doorgebracht, onder anderen de pastor van Berlaar *J. F. Mutsaert*, te Itegem in de Fontein aangehouden, voor wien de secretaris Van Sprangh genade vroeg (7 Ventose VII).

Digitized by Google

en eindelijk 11o kanonik *Buysen*, die ziek te bed lag. Een gendarm werd aan zijn bed geplaatst; hij liet zich echter met eene flesch wijn verleiden, en de kanonnik ontkwam het met de vlucht. Onder sterk geleide werden de aangehoudenen naar het kasteel van Antwerpen gevoerd. Vier gingen buiten het land : *Van den Bogaert*, die op reis overleed, *De Reus* en *Smeyers*, die te Valencijn, en *Hermans*, die te Kamerijk in hechtenis bleven tot onder het consulaat, wanneer zij in de stad wederkeerden; *De Reus* en *Hermans* op 24 Nivose jaar VIII (14 Januari 1800), en *Smeyers* op 25 Pluviose jaar VIII (14 Februari 1800). De zeven anderen, meer dan 60 jaar oud, werden te Antwerpen of te Mechelen in een klooster bewaard, en keerden, dank aan de bemoeiingen der Municipaliteit, spoedig weder; *'s Jongers* en *Van den Brande* op 22 Nivose jaar VII (11 Jan. 1799), *Verhaeren* op 18 Ventose, *Stuyck* op 26 Germinal (15 April 1799), en de anderen weinig later.

Thans, dat hier de rust hersteld was, moest ook de Vrijheidsboom plechtig herplant worden. Lange redevoeringen ontbraken er niet; een concert en een gastmaal, in het *Groenhuis*, sloten het feest. De nieuwe boom werd met een ijzeren hek, aan het Binnenkerkhof afgebroken, omringd (30 Brumaire, VII). De bewerkingen der *Conscriptie*, voorname oorzaak des opstands, werden aanstonds hernomen. Het vertrek der eerste lotelingen gebeurde met eene eerewacht en muziek. De *Commissaire du directoire* en al de municipalen vergezelden tot een kwart uurs buiten de stad de negen arme conscrits, die, onder eene koude van 19 graden, den Antwerpschen steenweg opstapten (25 December 1798).

G. F. Avontroodt, later secretaris der stad, bevond zich onder hen. Hoevelen moesten hen daarna, onder het Consulaat en het Keizerrijk, op dien zelfden treurigen weg volgen, en hoe weinigen, die het vaderland wederzagen !

Digitized by Google

De Boerenkrijg duurde intusschen nog in de Kempen voort, doch zonder hoop op welgelukken. De Franschen, steunende op Leuven, Mechelen, Lier en Antwerpen, rukten op drie kolommen aan. De boeren weerden zich dapper, en deden te *Meerhout* aan de Franschen eene bloedige nederlaag ondergaan. Op 12 November overvielen zij *Diest*, weerstonden onder het bevel van EELEN, den 13 en 14 November, aan al het geweld der Franschen, en ontruimden de stad in den nacht van den 15den zoo geheimelijk, dat de Franschen het alleenlijk niet gewaar werden. Hun leger herstelde zich in de Kempen, en op 4 December maakten zij zich van *Hasselt* meester; doch, door eene groote legermacht omsingeld, werden zij geheel geslagen, en ten getalle van meer dan 700 gedood. Zoo eindigde de opstand. Sommige benden zwierven nog eenigen tijd rond; doch er bleef weldra niets van die poging over, dan de wreede wraak der Franschen.

Of er vele Lierenaars aan dien opstand deel namen, is onmogelijk vast te stellen. Twee *Jean Vallois* (wellicht Van Looy) vrouwenkleermaker en *Jean François Vaskel* (wellicht *Van Schil*), daglooner, werden door den krijgsraad op 19 Pluviose jaar VII, ter dood veroordeeld. *Gommar Joril* en *Petrus Arnoldus Bellens*, kwamen er met eenige maanden gevangenis af. Eene non van Nazareth, *Maria Mortelmans*, insgelijks vervolgd, werd vrijgesproken.

Digitized by Google

VIJF EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK

DE FRANSCHE REPUBLIEK

VI. — Het laatste republiekeinsche jaar.

(van 25 December 1798 tot 9 November 1799.)

Het jaar 1799. — Staat van beleg. — Requisitiën. — Nieuwe kwellingen. — Laatste republikeinsche feesten. — Gebeurtenissen in Frankrijk. — De Staatsaanslag van 18 Brumaire jaar VIII.

Lier tijdens de Republiek. — Handel en Nijverheid. — Volksleven. — Twee nieuwe instellingen. — De Burgerlijke Stand. — De Armbesturen. — Verkoopingen van domeingoederen. — De Meubelen. — De Kloostergebouwen. — De kamers der Ambachten en Gilden — Verdere bezittingen.

Onder de treurigste vooruitzichten, te midden van eenen der strengste winters van de eeuw, begon het laatste jaar der Republiek. Lier bleef in staat van beleg tot op 3 Vendemiaire jaar VIII (25 September 1799), en het requisitiestelsel herbegon. In eene omschrijving van 20,000 maten haver, 6,000 maten hooi en 20,000 maten stroo, door generaal *Latour* uitgeschreven, moest Lier 200 maten haver en hooi, en 300 maten stroo leveren, en, daar dit niet spoedig genoeg inkwam, bedreigde generaal *Espinnal* met het aanrukken der Fransche troepen (11 Pluviose jaar VII, 31 Januari 1799). Aan het garnizoen moest men voeder en

Digitized by Google

brandstoffen leveren ; en kommandant *Thurn*, omdat hij op het eerste woord niet werd gehoorzaamd, stelde eenen sergeant in de Municipaliteit, om de leden te bewaken, en rekening te geven van hun gedrag (1 Pluviose jaar VII). Doch de Municipaliteit nam hare wederwraak ; en, toen *Thurn* Lier verliet, moest hij met een certificaat, dat hij zich *tamelijk wel* gedragen had, optrekken (17 Pluviose jaar VII).

De *Conscriptie*, die op de 57 maar *negen* manschappen opgeleverd had, werd met de grootste strengheid toegepast, de vluchtelingen opgespoord, en ten laatste een ware klopjacht ingericht.

Op 24 April (5 Floréal, jaar VII), werden 's morgens de stadspoorten gesloten, de gendarmen vielen in de huizen, eenige *refractaires* werden aangehouden, en, twee aan twee gebonden naar Antwerpen gebracht.

Al wat nog aan de oude samenleving herinnerde moest verdwijnen : het stadswapen werd op het Raadhuis uitgekapt (6 Prairial jaar VII, 25 Mei 1799), de klokken aan stukken geslagen en de Municipaliteit, door een verzoekschrift van al de burgers ondersteund, kon met moeite den beierd en de stadsklokken redden (4 Vendemiaire jaar VIII, 26 September 1799).

Meer dan ooit eischte men van de burgers bewijzen van verkleefdheid : de kokarden moesten op alle hoeden steken, en op 2 Pluviose jaar VII, moesten alle ambtenaars, vrederechters, notarissen en schoolmeesters, den republiekeinschen eed hernieuwen.

De republikeinsche feesten moesten met luister worden gevierd ; en, daar het de laatste vertooningen van dien aard zijn, zeggen wij er een woord over.

De eerste was het feest van de SOUVEREINITEIT DES VOLKS (30 Ventose jaar VII, 20 Maart 1799).

In stoet doorkruisten de overheden, met een muziekkorps aan

Digitized by Google

het hoofd en door het garnizoen begeleid, de voornaamste straten, en begaven zich naar den *Tempel der Wet* (').

Deze, prachtig versierd, de wanden met zinnebeelden bekleed en met driekleurige vlaggen behangen, leverde, zegt het verslag, het aandoenlijkste uitzicht op.

In het midden, op een marmeren voetstuk, onder eenen schitterenden troon, prijkte het *standbeeld der Vrijheid*, een nieuw beeld, dat later nog voor ST-CECILIA diende.

Proclamatiën werden er afgelezen, redevoeringen gehouden, en ten slotte het huwelijk van een jeugdig paar gevierd, waarna de stoet zich weder naar het Stadhuis begaf.

De tweede was eene *lijkplechtigheid*. Bij het breken der vredesonderhandelingen van *Rasstadt*, waren twee Fransche zaakgelastigden vermoord geworden, en een derde gekwetst. Zulke hoon, het Fransche volk aangedaan, moest door eenen algemeenen rouw herinnerd worden (21 Prairial jaar VII, 9 Juni 1799). Ditmaal trok de stoet der overheden en beambten, met treurmuziek en het floers aan den arm, naar den tempel der Wet. Het standbeeld der Vrijheid was in rouw, het voetstuk met somber laken behangen.

Vóór de tafel der Municipaliteit stond een cartel met de woorden: « *A la mémoire des ministres de paix, envoyés par le Directoire exécutif de France au congrès de Rasstadt et assassinés, le 9 Floréal, an VII, d'après les ordres du Gouvernement autrichien.* — VENGEANCE ! »

't Waren, volgens gewoonte, proclamatiën en redevoeringen.

Met eer werden de conscrits genoemd, die optrokken voor de Republiek; met schande de namen der gevluchten vermeld en aangeplakt.

(') Tot Tempel der Wet diende toen de Beggijnenkerk, waartoe machtiging was verleend door het Centraal Bestuur, op 1 Thermidor jaar VI.

Digitized by Google

« De droefheid en de wraakzucht stonden op aller gelaat te » lezen. Toen men het verhaal der moord had medegedeeld, was » het onmogelijk de kreten : Vengeance ! Vengeance ! te be- » dwingen ». Zoo sprak het verslag ; doch de waarheid is, dat het publiek, reeds dergelijke vertooningen moede, meer lust toonde tot lachen, en den redenaar alleen : « Wraak ! Wraak ! » liet roepen. Deze beklaagde er zich al lachende over, aan zijne vrienden, hun verwijtend, dat zij hem niet een beetje geholpen hadden.

Men begon inderdaad met de republikeinsche vertooningen meer en meer den spot te drijven (1), en 't was alsof men een voorgevoel had, dat de val der Republiek naderde. De gebeurtenissen in Frankrijk moesten dit spoedig bewaarheiden.

Sedert den staatsaanslag van 18 Fructidor, had het *Directoire* door geweld zijn gezag eenigen tijd kunnen steunen, doch noch eerbied noch genegenheid weten in te boezemen. Het bestuur was als met onmacht getroffen. Op dit oogenblik kwam *Buonaparte*, omringd van al den glans zijner talrijke overwinningen, uit Egypte terug (9 October 1799).

Zijne reis naar Parijs geleek den zegetocht eens verlossers. Eene maand later deed hij de wetgevende vergadering door zijne soldaten uiteendrijven, en stelde zich als eerste *consul* aan (18 en 19 Brumaire jaar VIII, 9 November 1799).

Zoo eindigde, nog vóór de XIX^{de} eeuw aanbrak, de Fransche omwenteling. Met de edelmoedigste gedachten van vrijheid en volksontvoogding begonnen, was die grootsche beweging in de afschuwelijkste dwingelandij ontaard. Op ons land vooral,

(1) Met het vaantjes uitsteken op den dekadi werd duchtig gelachen. Den eenen dag staken de burgers vanen uit, die op den grond hingen, en daar de politie met vervolgingen bedreigden, staken den volgenden dekadi uit al de vensters lange stokken met bijna onzichtbare wimpeltjes.

Digitized by Google

drukte een ondraaglijk juk, en, indien men kan aannemen, dat de Fransche natie de gedachten van vrijheid en gelijkheid uitriep, moet men er bijvoegen, dat zij zich onbekwaam in de toepassing toonde, en de schoonste denkbeelden door hare losbandigheid onteerde. In plaats van eene nieuwe samenleving op te bouwen, liet zij niets dan puinen achter.

De TOESTAND ONZER STAD was betreurenswaardig. Aan het bestuur wilde bijna niemand meer deel nemen, en ten laatste bestond de Municipaliteit nog uit twee leden, die slechts gedwongen hunne ondankbare taak waarnamen.

De stadskas was ledig tot op den bodem, en het openbaar krediet was zoo laag gezonken, dat de Municipaliteit voorstelde de stadsboomen te verkoopen, om eene levering van steenkolen te bekomen, die door het garnizoen gevraagd werden.

Bij dien dringenden nood voegde zich de onophoudende eischen der Fransche beambten, die herstelling vroegen voor de schade, welke zij voorgaven, in den *Boerentijd* geleden te hebben. De rechtbank van Rijsel, door een decreet aangeduid om dergelijke vragen te vonnissen, veroordeelde de Belgische gemeenten tot de overdrevenste schadevergoedingen. Aan citoyen *Faisant*, onder anderen, bij wien men eenige schrale meubeltjes verbrijzeld had, werden 12,000 franken toegekend, en vier of vijf andere ambtenaren kregen even aanzienlijke sommen. De stad kon niet betalen, en kreeg gedurig het bezoek van buitengewone commissarissen, die overigens uit eene ledige schatkist zoo min iets wisten te halen, als de municipalen zelven.

Voor de burgers viel het leven niet gemakkelijker. Met zonnenondergang moest iedereen naar huis, en niemand had overigens lust zich te wagen op de straten, door aanrandingen en dieverijen onveilig gemaakt. In de omstreken gingen roovers en binders

Digitized by Google

hunnen gang, en de schrikkelijke vermaardheid van Guldentop en zijne bende behoort tot dien tijd.

Handel en nijverheid konden niet bloeien te midden van zoovele woelingen, opstanden en wanorden. Onze fabrieken stonden bijna alle stil. Eene statistiek over den staat der nijverheid in de jaren 1799 en 1800, vergeleken met die van 1789, bewijst, dat de Republiek ons den voorspoed niet aanbracht. De vier stroohoeden-fabrieken, die in 1789 elk zes en acht werklieden telden, gebruikten in 1799 nog éénen leerjongen. Eene tulfabriek en eene zeepziederij hadden haar werk gestaakt; negen leertouwerijen lagen bijna stil, omdat zij door den oorlog de huiden uit Engeland niet konden trekken. Twaalf brandewijnstokers hadden met moeite werk voor éénen gast, twee lakenfabrieken, eene zoutziederij en de wolfabriek van De Heyder verkeerden in geenen beteren toestand.

Moeielijk viel het dus voor den arbeider werk te vinden; men voege hierbij strenge winters, duren tijd, hooge belastingen en nog zwaardere requisitiën, en men begrijpt, dat vele burgers to den bedelstaf vervielen, en het getal behoeftigen verdriedubbeld werd. Van honderd, zooals het getal armen in 1789 beliep, was het in 1799 en 1800 tot driehonderd geklommen.

Met het aanzien der stad was het niet beter geschapen. Op de Markt stond, als een bouwval, het half afgebroken, ten onrechte verkochte Gouvernementshotel; in de straten lagen de puinhoopen der vervreemde kloosters, welke de koopers nederwierpen, om met de afbraak hunnen koopprijs te kunnen betalen, zonder zelfs eenig voordeel uit den grond te trekken. Aan openbare werken viel zelfs niet te denken, en alle volksleven stierf allengskens uit.

Onze *Rederijkkamers* lieten echter den moed niet zinken; in hare verbeurdverklaarde lokalen, gingen zij voort bijna elken winter vertooningen te geven.

Digitized by Google

In 1797 voerden de *Ongeleerden Zaïre* van *Voltaire* op, en tot in den guren winter van 1799 vertoonden, zij op 28 Januari, het stuk : *Theodorus* en *Carolina* van *J. B. Stommels*.

Op het argument las men :

Waerde Medeburgers,
Dat u niet wonder schyn', daer d'oorlogs fakkel brand,
Dat wy tot u vermaek, het konsttooneel ontsluyten.
God zelf wilt dat den mensch by wyl den geest ontspant,
Men dryv', kan 't mogelyk zyn, de bittre droefheyd buyten!
Ook heeft ons schaer getragt, tot eer der vaderstad,
Voor het vernietigen van den schouwburg te bevryden :
De deugd, de wetenschap word hoog by ons geschat,
Dies zal den lasteraer vergeefs ons wit bestryden.

Tot het tijdvak der Fransche Republiek behooren twee nieuwe instellingen : De Burgerlijke Stand en het Armbestuur.

Vóór de XIIIe eeuw bestonden er geene registers der geboorten of huwelijken, die door getuigen of familiepapieren vastgesteld werden. Later begonnen de pastors eenige onvolledige aanteekeningen te houden. De synode van Kamerijk van 1550 beval het houden van registers der doopen en der huwelijksbeloften (*sponsalia*). Het Concilie van Trente (1563), in de Nederlanden in 1565 afgekondigd, breidde die schikkingen uit, met het oog vooral op het middel om de aanhangers der hervorming te dwingen, hunne kinderen tot den katholieken doop aan te bieden. De edicten van 29 Juli 1611 en 6 Maart 1754 schreven voor, dat alle jaren een dubbel der registers door den pastor moest afgeleverd, en ter greffie der hoogere gerechtshoven bewaard worden, en het laatste beval tevens het houden van overlijdensregisters.

Eindelijk voerde het edict van 16 Oogst 1778 een volledig stelsel in ; en, van dan af, werden de registers regelmatig gehouden, en de akten door de beide partijen onderteekend (1). Edoch, dit stelsel, dat het houden der

(1) Meestal werden de oude akten zeer gebrekkig opgesteld, en bevatten hoogstens de namen, zonder aanduiding van beroep of geboorteplaats ; soms zelfs waren de personen

Digitized by Google

registers uitsluitelijk aan de Roomsche geestelijkheid gaf, en de andersdenkenden, als 't ware, van den burgerlijken stand beroofde, kon niet bestaan met de vrijheid der geloofsbelijdenissen, door de Republiek uitgeroepen; en de wet van 20 September 1792, in België, bij besluit van 29 Prairial jaar IV uitvoerbaar verklaard, droeg de taak, om den BURGERLIJKEN STAND te houden, aan de Municipaliteiten op. De officiers van den burgerlijken stand werden voor valsche priesters uitgekreten, en men zong hun het gekend deuntje achterna :

« De schelmen, naar ik hoor,
» Spelen ook koster en pastoor »

en niemand had lust om zich aan die beschimpingen bloot te stellen, tot, op 13 Brumaire jaar VI (3 November 1797), citoyen *Thery* het ambt aanvaardde. In dezelfde zitting overhandigde plebaan *Kerstens* de registers der groote kerk, bestaande in 24 doop- en 10 huwelijksregisters, van Oogst 1583 tot September 1797, en 6 overlijdensboeken van Januari 1738. De registers in St-Elisabethgasthuis, in de Kluizekerk, op het Beggijnhof en in St-Jacobskapel gehouden, werden insgelijks, ten minste gedeeltelijk, ingeleverd. De eerste huwelijks- en overlijdensakten voor den Burgerlijken Stand werden op 15 Brumaire jaar VI ontvangen, de eerste geborteakten twee dagen later.

enkel bij hunne toenamen aangeduid. Zoo vindt men in de begrafenisregisters van het gasthuis de volgende zonderlinge aanteekeningen :

1700.	20 Juni.	— Digna uit den Zalm.
1701.	21 Juni.	— Margriet van de Cloosterhey.
	17 April.	— De geestelyke dochter van Maeyken de pensvrouw.
	22 Mei.	— De plamottersvrouw.
1703.	1 Oogst.	— Conrardus onzen knecht alias Rombaut.
1706.	15 Oogst.	— Lafleur, koetsier van den grave van Ghistelles.
1709.	10 September.	— Prins Voddeman.
1727.	20 Mei.	— Barbara Moria, alias Matant.

De plebanen Van den Berghe van Potteghem (1733-1763) en Wouters (1763-1779), brachten ettelijke verbeteringen aan het houden der registers. De oude akten werden in in het Latijn opgesteld ; doch in uitvoering van het decreet van 16 Oogst 1778, werd op 9 Januari een nieuw register begonnen, waarin de akten tot 4 Februari 1779 in het *Vlaamsch* opgesteld zijn. Het bleef daar echter bij, de volgende akten zijn weder in het Latijn tot aan de Fransche Republiek. De burgerlijke stand werd in het *Fransch* gehouden tot aan de regeering van koning Willem. Sedert wordt de *Nederlandsche taal* gebezigd.

Digitized by Google

Het beheer der armengoederen was eertijds zeer verward, en aan bijzondere zoowel als aan openbare besturen toevertrouwd. De Fransche Republiek richtte twee besturen in : het BESTUUR DER GODS- EN GASTHUIZEN, met het overzicht der weldadige instellingen gelast, en het BUREEL VAN WELDADIGHEID, dat de almoezeniers verving, en aan hetwelk het uitdeelen der hulpmiddelen aan de noodlijdenden toevertrouwd werd.

Het eerste bestuur van gast- en godshuizen, bestaande uit de burgers *Letellier*, *Cels*, *Timmermans*, *Cools* en *Hubar*, werd in zitting der Municipaliteit van 22 Nivose jaar VI (11 Januari 1798) benoemd; en op 22 Messidor van hetzelfde jaar (10 Juli) werden als eerste armmeesters aangesteld de burgers *Thomas Claes*, oud Predikheer, *Lieven van den Ghijn*, oud abtsheer van Afflighem, *Gommar van Vinckenborgh*, *Joan. Com. De Vries* en *Andreas Goyvaerts*. Binnen de tien dagen moesten de oud-bestuurders hunne afrekening indienen. De taak der leden van het armbestuur was toen verre van gemakkelijk te zijn. Stuk voor stuk moesten zij het goed der armen tegen de hebzucht der Franschen verdedigen, die alles, onder voorwendsel van kloostergoed, als domein wilden verkoopen. In sommige plaatsen ging, op die wijze, het grootste deel van het armengoed verloren. Hier waakten de nieuwe bureelen met lofwaardigen ijver, zonder nogtans in hunne pogingen te gelukken, om de goederen der *Zwarte Zusters* en der *Cellebroeders*, die, in de vroegere samenleving, ware instellingen van weldadigheid waren, te redden. Zij konden ten hoogste eenige renten bekomen.

Er blijft ons thans nog te handelen over den VERKOOP DER DOMINIALE GOEDEREN, waaronder men de aangeslagene meubelen en eigendommen der kloosters, ambachten, gilden en kamers verstond.

DE KLOOSTERMEUBELEN werden, na de uitdrijving der kloosterlingen, in de verschillende gebouwen bewaard tot in 1797, wanneer de uitroepingen van den *mobilier national*, gelijk het heette, begonnen.

De processen-verbaal dier veilingen berusten op het stedelijk archief, en leveren het bewijs op, dat meestal de altaars, tabernakels enz., geene koopers vonden, terwijl de huismeubelen dikwijls boven schattersprijs verkocht werden. De verkooping der inboedels van *Nazareth* en de *Kapucienen* gebeurde op 15 Pluviose jaar VI, (3 Februari 1798,) de eerste op 445 livres geschat, bracht er 189 op; de tweede, begroot op 147,

Digitized by Google

ging 64 livres. Twee dagen later was het koopdag bij de *Cellebroeders*, waarbij de voorwerpen, wellicht door de gemeenschap ingekocht, verre boven schattersprijs gingen, en 251 livres opleverden. Maar, de voornaamste verkooping van kloostermeubelen was die van den inboedel der abdij van *Tongerloo*, welke in Maart 1797, op 47 karren, hier aangebracht, en in de Theresianen- en Predikheerenkloosters geplaatst werd. De veiling duurde zes dagen, 1, tot 4, 8 en 16 Ventose jaar VI, (Februari 1797), en bracht 749 Brabantsche guldens op. Zij bestond vooral uit huismeubelen, en 67 schilderijen, die waarschijnlijk geene groote waarde hadden, daar zij voor eenige stuivers toegewezen werden, eene remonstatie vond kooper aan 19 gulden. De voornaamste kunstvoorwerpen dier abdij werden op 12 karren naar Antwerpen gevoerd (10 Brumaire jaar VI, 31 October 1797).

De verkoopingen der andere meubelen volgden : op 16 Messidor jaar VI, die der gilden en ambachten, op 7 Fructidor jaar VI die der *Zwarte Zusters* en der *Ongeleerden*. Een deel echter der meubelen onzer ambachten werd te Antwerpen, in het Minderbroederskloosterplaatst, en wellicht daar verkocht.

De geconsacreerde voorwerpen uit de kloosterkerken werden niet vervreemd en kwamen later in de parochiekerken te recht.

Het O. Lievevrouwenbeeld van Nazareth, indien onze inlichtingen juist zijn, bevindt zich in onze Collegiaal, en wordt in O. L. V. altaar geplaatst, wanneer het groote beeld in de kerk afstaat. De schilderijen in St-Jacobskapel zijn, naar men verzekert, uit het Cellebroederskloosterplaatst (1) herkomstig.

De KLOKKEN uit de torens genomen werden niet verkocht, maar in den stadstuin geplaatst, later aan stukken geslagen, en naar de metaalgieterij van den *Creuzot* gezonden, om er kanonnen van te gieten. De eerste levering van Liersche klokken gebeurde op 4 Vendemiaire, jaar VIII, en leverde 1242 ponden metaal, de tweede op 15 Frimaire, jaar XI, en bedroeg 2280 pond.

De VASTE GOEDEREN werden te Antwerpen verkocht, in het lokaal van

(1) Volgens een schrijver waren er in het *Cellebroederskloosterplaatst* vermaarde schilderijen van *Lens*, doch wij hebben geene verdere inlichtingen kunnen vinden.

Digitized by Google

het centraal bestuur, thans het provinciaal Gouvernement. Op 16 Pluviose V, (4 Februari 1797), begonnen, werden elke dekade twee zitdagen gehouden tot op 19 Germinal, jaar VIII, (9 April 1800.)

Ontzaglijke eigendommen werden in die eenige maanden vervreemd, zonderdat een stuiver in het land bleef. Zelfs weigerde de Republiek de gebouwen te bewaren, welke de Municipaliteiten voor de openbare gestichten vroegen.

De Liersche Municipaliteit had de refuge van Nazareth en de abtsherberg, de hoven en gebouwen der Gilden gevraagd tot schoollokalen, het Bakkershuis voor eene teekenacademie, het Theresianenklooster voor een gesticht voor zinneloozen, en de zaal der Ongeleerden tot stadsschouwburg; doch zij bekwam niets, en zag zelfs hare onbetwistbare eigendommen, de Kluizekerk en het Gouvernementshotel, verkoopen

Niettegenstaande die verregaande schraapzucht, leverden de veilingen weinig baat op. Vele lieden wilden geene *zwarte goederen* koopen, uit gewetenbezwaar, of uit mangel aan vertrouwen in den nieuwen staat van zaken; en de massa goederen was zoo ontzettend, dat men ten laatste geene liefhebbers meer vond. De voorwaarden waren echter zeer voordeelig: een tiende van den prijs moest aanstonds voldaan worden, vier tienden binnen de vier jaren, en de overige som kon men in papier, requisitie- en restitutiebons betalen, zoodat vele koopers met de pachten der vier jaren, gevoegd bij de opbrengst der boomen of de afbraak der gebouwen, de schoonste landgoederen verkregen.

De eerste verkooping van vaste goederen, onder Lier gelegen, had plaats op 19 Messidor jaar V, (7 Juli 1797,) en bestond uit eene hoeve van de Kartuizers en twee landgoederen van Nazareth.

Achtervolgens werden verkocht:

Op 28 Vendemiaire jaar VI, (19 October 1797): de Abdij van Nazareth met kerk, sacristein, kloosterhuis, brouwerij, bakkerij, stallingen en hoven, mits 400 duizend livres aan *Lecoulteux*, lid van den Raad der Vijfhonderd, onder het keizerrijk graaf *Lecoulteux de Canteleu*, pair van Frankrijk, groot officier van het Eerelegioen, die insgelijks de hoeven inkocht, welke de abdij omringden. Gedeeltelijk gesloopt, bleef het klooster als een bouwval staan tot in het begin dezer eeuw, wanneer de kerk en verdere gebouwen werden afgeworpen en ten laatste vervangen

Digitized by Google

door het lusthof, dat er tegenwoordig nog staat, door M. *Van Gend* gebouwd, en thans aan den notaris *Van Acker* behoorend. De uitrijpoort aan de noorderzijde, en eene schuur, is al wat er van de oude abdij recht gebleven is.

Op 4 Brumaire jaar VI, (25 October 1797): het klooster der CELLEBROEDERS met kerk, sacristein, kloosterhuis, lokaal voor krankzinnigen, brouwerij en hoven, mits 107 livres aan eenen hoefsmid te Antwerpen. Hij wilde met de afbraak beginnen, vóór den koopprijs voldaan te hebben. De Municipaliteit moest er tusschen komen, om zijnen vernielingslust te bedaren; doch in Maart 1798 sloegen de afbrekers weder de hand aan het werk, totdat eenige Alexianen het klooster inkochten. Onder het keizerrijk hervormde zich die geestelijke gemeente, en thans is zij weder in het bezit van haar vorig eigendom.

Op 14 Brumaire jaar VI, (4 November 1797): het klooster der PREDIKHEEREN in de Lisperstraat met kerk en hof, hebbende uitgang in de Antwerpstraat, kloosterhuis, kostschool en brouwerij, voor 50,000 ponden. Na tot hooimagazijn gediend te hebben werd dit klooster gedeeltelijk afgebroken, later in bijzondere kavels verdeeld, zoodanig dat er op den dag van heden weinig meer van overblijft.

Op denzelfden zitdag: het klooster der KAPUCIENEN met kerk, eetzaal, spreekhuis, cellen en wagenhuis voor 30.500 pond. Van het Kapucienenklooster, dat zich op den hoek der Kapucienenvest en van 't Mechelschnieuwland bevond, blijft niets meer recht. Het huidige klooster der Ursulinnen beslaat een gedeelte van den grond.

Op den 29e Messidor jaar VI, (17 Juli 1798): het KLOOSTER VAN SION, met kerk, sacristein, kloosterhuis, bleekerij en pastorij.

Op 8 Thermidor jaar VII, (27 Juli 1799), werd het herverkocht voor 60,000 livres. Later als fabriek ingericht, werd, in de jaren 1832 en 1833, dit gesticht als kazerne herbouwd, en is onlangs door de stad aangekocht.

Op 4 Thermidor jaar VI (22 Juli 1798): het klooster VREDENBERG met kerk, sacristein, brouwerij, bakkerij voor 155,000 ponden, herverkocht op 29 Floréal jaar VII (18 Mei 1799) mits 57,500 ponden. De kerk van Vredenberg werd nog eenigen tijd geopend in het begin onzer eeuw; doch op 14 November 1807, werd zij, op bevel gesloten. Bijzondere

Digitized by Google

woningen vervingen het klooster, de kerk zelve werd in 1842 door de stad aangekocht, en dient thans, het onderdeel tot bewaarschool, het eerste verdiep als stadsschouwburg.

Op 24 Thermidor jaar VI (11 Augusti 1798) het klooster der ZWARTE ZUSTERS met kerk, sacristein, ziek- en waschhuizen mits 82,000 livres. Ingekocht door de kloosterlingen, die onder het Keizerrijk de toelating bekwamen om haar orde in te richten, bleven kerk en klooster van de verwoestingen gespaard.

Op 29 Thermidor jaar VI, (16 Augusti 1798): het klooster DER ENGELSCHE THERESIANEN met kerk, sacristein, kloosterhuis, brouwerij, stal en hof mits 262,000 livres. Herverkocht op 8 Thermidor jaar VII, (27 Juli 1799) mits 220,000 livres. In bijzondere woningen veranderd, dient thans het voornaamste deel van het Theresianenklooster tot zijdenfabriek.

Op 9 Vendemiaire jaar VII (30 September 1798) DE KERK VAN HET BEGGIJNHOF mits 240,000 livres. Als bijzondere aanbeveling meldde de bekendmaking dier veiling, dat de kerktoren met koper bedekt was, en al de goten, welke de kerk en beuken omringen, insgelijks uit dit metaal vervaardigd waren. Ook viel die kerk in de handen van den Mechelaar Gobiert, eenen gelukzoeker, die zijnen naam niet kon zetten, en die speculeerde op de afbraak der kerken. Te Antwerpen deed Gobiert St-Joris kerk tot den grond afwerpen: hetzelfde lot wilde hij aan de Liersche Beggijnenkerk doen ondergaan, en reeds stonden de ladders tegen het gebouw, om het koper tot buit te maken. Doch de kerk werd ingekocht en van eenen gewissen ondergang gered. Thans is de Beggijnenkerk eene succursaal onder den naam van St-Margareta.

Op 9 Floreal jaar VII, (1799): de KLUIZEKERK, met 122 roeden grond en tachtig abeelen boomen, voor 16,000 livres. Vruchteloos deed de stad hare rechten gelden op dit eigendom, hetwelk haar van ouds toehoorde, en enkel ter beschikking der Predikheeren stond. De *Kluis* werd geveild, doch ingekocht door eenen der Predikheeren, Thomas Claes, die de Kluizekerk legateerde aan zijnen neef Petrus Claes, als kapelaan der Kluis overleden. Deze laatste had de Kluizekerk aan de Predikheeren afgestaan, die zich in onze stad weder hebben gevestigd.

Op denzelfden zitdag: ST-PIETERSKAPEL met sacristein, voor 6,000 livres. Dit kerkje, het oudste godsdienstig gebouw der stad, verkocht als

Digitized by Google

eigendom der collegiale kerk, werd door kanonik *Francqué* ingekocht, en aan de hoofdkerk weder geschonken.

Het KARTUIZERSKLOOSTER was reeds onder Jozef II verkocht, het JEZUIETENKLOOSTER, onder Maria-Theresia, en behoorden sinds aan bijzonderen. De St-Jacobskapel, op de Markt, diende voor de dekadaire vergaderingen, en werd als stadseigendom gespaard, eindelijk de andere kerken en kapellen, het Gasthuis, St-Antonius enz., bleven aan de besturen van Weldadigheid.

Buiten de eigenlijke kloostergebouwen, werden nog verkocht als kloostergestichten de REFUGE VAN NAZARETH, thans de kleine kazerne, in de Blokstraat, de REFUGE VAN HET BISDOM VAN ANTWERPEN of Abtsherberg; en eindelijk de REFUGE DER ST-MARTENSHEEREN van Leuven, thans de kostschool Ledoux op den Moesdijk.

Bovendien bezaten zoo wel de Liersche kloosters, als sommige aan onze stad vreemde gemeenten te Lier aanzienlijke eigendommen.

Zoo vinden wij van *Nazareth* acht huizen in de Blok-, Lisp- en Wijngaardstraten, en twee huizen in het Waterpoortje; van de *Predikheeren* tien huizen in de Lisp-, drie in de Kluizestraat, vijf op de Look alsmede een hof in de Kluizestraat; van de *Kartuizers*, het zoogenaamd Kartuizersveld van twee bunderen, zes hoven, eene weide van 326 roeden en drie huizen; van *Vredenberg* drie huizen; van *Sion* zes huizen; van de *Zwarte Zusters* drie huizen in den Bruul; van de *Collegiaal* acht kerkenhuisjes met uitgang in het Molenstraatje; van de abdij van *St-Bernards* buiten de Abtsherberg, de bleekerij St-Jacobs, vijf huisjes in de Groenstraat, en twee op de Pauwelijnevest, en eindelijk van de *L. V. Broeders* van Mechelen, drie huizen op het Dijksken en drie anderen in de Antwerpstraat.

Als eigendommen van het *Oud Gouvernement* werden vervreemd, het Gouvernementshotel op de Markt, alhoewel het aan de stad behoorde, alsmede de lokalen en eigendommen onzer Rederijkers, Gilden en Ambachten, welke wij vroeger aanduidden.

Van het *Beggijnhof* werden drie huizen in de Beggijnenstraat en één in het Kalkhovenstraatje verkocht. Een aantal huizen op het hof werder insgelijks in koop gesteld; nauwelijks een twintigtal vonden liefhebbers, en vele daarvan zijn thans het eigendom der kerkfabriek St-Margareta.

Digitized by Google

De overige Beggijnenwoningen bleven voorloopig ingehouden totdat het decreet van 16 Fructidor jaar VIII de goederen der Beggijnhoven, als voortskomende van weldadigheidsgestichten, aan de hospitiën toekende.

Tot dusverre voor de binnenstad.

Wat den bijvang betrof, een groot deel behoorde aan geestelijke gemeenten, althans de groote hoeven, welke wij thans nog bewonderen, zijn bijna allen van nationalen oorsprong.

Nazareth (1), waarvan de abdis op de galadagen met vier paarden reed, en gewoonlijk tot den adel behoorde, bezat onder Lier uitgestrekte landerijen. Het klooster zelf met zijnen onmiddellijken aanhang van landerijen, hoeven, weiden, dreven en bosschen, had eenen inhoud van 111 $^1/_2$ bunders. Voeg

(1) Ziehier de naamlijst der Abdissen van Nazareth.

1. Beatrix Van der Aa..... † 1268
2. Adelise van Creuningen ..... † 1274
3. Ida van Vriesele..... † 1276
4. Cunegonde van den Eede.... † 1286
5. Beatrix van Sombeke..... † 1299
6. Beatrix Noots..... † 1309
7. Eliz. van Wyneghem ..... † 1319
8. Beatrix van den Eede..... † 1320
9. Cath. van Loevelde..... † 1329
10. Magd. van Immerseel..... † 1336
11. Petron. van Ranst ..... † 1342
12. Eliz. van den Broeke..... † 1348
13. Marg. Raduwaerts ..... † ....
14. Omelina van Brussel..... † 1362
15. Marg. Colibrand ..... † 1389
16. Agnes van Berchem ..... † 1393
17. Lutgardis van Loon stond hare waardigheid af..... 1394
18. Eliz. van der Walle, Ibidem. 1397
19. Lutg. van Loon ..... † 1408
20. Machteld van Weesenbeke.... † 1416
21. Elisabeth Schoof..... † 1421
22. Marg. van de Werve ..... † 1424
23. Eliz. Stals stond af 1428
24. Marg. van Ursel..... † 1439
25. Eliz. van der Noot, of van der List..... † 1442
26. Marg. Wacwaert ..... † 1448
27. Joan. Moeliaerts stond af.. 1468
28 Oda Daneels ..... † 1482
29. Ida van Paesschen stond af. 1484
30. Eliz. Stoots of Stals stond af. 1491
31. Cath. van Heesbeen ..... † 1498
32. Oda van Groels..... † 1509
33 Barb. van Wyck of Wyt... † 1535
34. Cath. van Heesbeen door Keizer Karel tegen den wil der religieuzen met geweld ingesteld, regeerde maar 7 maanden † 1535
35. Barbara van Groels ..... † 1543
36. Josina van de Putte..... † 1566
37. Joanna van Goerle of Borluut † 1613
38. Geertruid de Greve..... † 1646
39. Charlotte Butkens..... † 1668
40. Edmunda de Ortiz de Ybarra † 1699
41. Maria Van Caverson, geboren te Brussel..... † 1724
42. Eugenia van der Nath, geboren te Utrecht..... † 1767
43. Ursula Willems, geboren te Wezemaal ..... † 1769
44. Noberta Lints, geboren te Leuven ..... † 1796

De abdij afgeschaft in Januari . 1797

Digitized by Google

daarbij *zeven* hoeven, twee schorsbosschen op de Mijle en onder Hagenbroek, en eenen windmolen op Lisp, met meer dan 150 bunders land onder Lier, en een twaalftal andere hoeven van tien tot dertig bunders, te Bouchout, Pulle, Berlaar, Kessel, Schilde en Contich gelegen, nogmaals 250 bunders bedragend, en men kan zich een denkbeeld maken van hetgeen die abdij in de vorige eeuwen was.

Na Nazareth was de abdij van *St-Bernards* de grootste eigenares onder Lier met zeven aanzienlijke hoeven, vooral op Lachenen en Hagenbroek gelegen, en 143 bunders groot.

Daarna kwam het kapittel van *St-Gommar* met zes en zestig bunders, *Sion* met zeven en veertig, het *Beggijnhof* met acht en dertig, *Vredenberg* met een en twintig, de *O.-L.-V. Broeders* van Mechelen met twintig, de *Falcons* van Antwerpen met zeventien, de *Kartuizers* met achttien, de *Collegiale kerk* met veertien, het klooster *Ter Zieken* met zeven, het *Bisdom* van Antwerpen met negen, de *Priorij van Corsendonk* met zeven, de *Cellebroeders* met twee, de *O.-L.-V. Kapel* uit de Collegiaal met twee, *St-Michielsabdij* met twee, en eindelijk het *Bisdom* van Gent met twee bunders. Daarenboven werden nog vier en twintig bunders verkocht zonder aanduiding der vorige eigenaars, en een twintigtal bunders op den naam van *'t Oud Gouvernement*, waaronder de eigendommen, eertijds aan de Jesuïten behoord hebbende, begrepen waren.

Zonder rekening te houden van de goederen, vroeger door de geestelijke gemeenten vrijwillig vervreemd, om de oorlogscontributie te voldoen, kan het totaal der landerijen door de Franschen in minder dan drie jaren, verkocht, op 700 bunders, bijna een derde van het Liersch grondgebied, berekend worden.

Zooals men ziet, bezaten de kloosters, die de eigenlijke weldadigheid voor doel hadden, weinig of geene eigendommen. Van de *Zwarte Zusters* namenlijk, en de *Cellebroeders*, vinden wij hoogstens eenige roeden gronds. Voegen wij hier als bijzonderheid bij, dat het *St-Gommarus-kapelleken*, van Emblehem, als toebehoorende aan onze Collegiaal, voor 61,000 livres verkocht werd, op 8 Thermidor jaar VI. Het is thans het eigendom onzer hoofdkerk geworden.

Digitized by Google

ZES EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

HET CONSULAAT.

(9 November 1799 tot 18 Mei 1804.)

Buonaparte consul — De Constitutie van het jaar VIII. — Vraag eener rechtbank voor Lier. — Instelling der Mairie. — Eerste stadsbudget. — Invoering van het octrooi. — Vrede van Amiens. — Godsdienstige aangelegenheden. — Het Concordaat afgekondigd. — Lier onder het aartsbisdom van Mechelen. — Aartbisschop *Roquelaure* te Lier. — Stemming voor het Consulaat voor het leven.

Lier onder het Consulaat. — Openbare werken. — Statistieke bijzonderheden. — Het onderwijs. — Schoone-kunsten. — De schilders *Tieleman*, *Groenendael* en *Cels*. — De tooneelkunst. — Meester *C. A. Bauwens*. — Rampen.

Buonaparte, consul benoemd, werd als een redder begroet, en zijne eerste daden beantwoordden aan de hoop des volks. Hij verliet het stelsel van vervolgingen, door het Directoire gevolgd, en zocht zijn gezag te steunen op het verzoenen der partijën, en het bedaren der driften.

Eene nieuwe grondwet, de Constitutie van het jaar VIII, werd door drie millioen stemmen aangenomen; in onze stad echter, bedroeg het getal stemmen slechts *zeven en twintig* (1).

(1) Om de stemmen op te nemen lagen hier twee registers bij den vrederechter, twee op de Municipaliteit, en veertien bij de notarissen.

Digitized by Google

Weder werd alles veranderd : de departementen, vroeger enkel in kantons verdeeld, kregen eene onderverdeeling meer, door het inrichten van arrondissementen.

Onze Municipaliteit liet de gelegenheid niet voorbijgaan om de rechten onzer stad, hare centrale ligging in het departement, hare vanouds bestaande betrekkingen met de Kempen te doen, gelden, om tot hoofdplaats van een arrondissement aangeduid te worden, dat uit de kantons Westerloo, Duffel, Santhoven, Herenthals en Berlaar kon gevormd worden. Doch, haar schrijven aan den minister van binnenlandsche zaken, bleef onbeantwoord. Antwerpen, Mechelen en Turnhout, alhoewel op de uithoeken van het departement gelegen, werden tot hoofdplaatsen der drie arrondissementen en zetels der rechtbanken uitgekozen, en Lier bleef de hoofdplaats eens kantons, uit de dorpen Berlaar, Kessel en Gestel bestaande. De rechtbank van Mechelen meldde hare installatie aan ons stedelijk bestuur, bij brief van 12 Fructidor jaar VIII (30 Oogst 1800).

Nieuwe regeeringsvormen gingen met die nieuwe verdeelingen gepaard. Aan het hoofd der departementen kwam een *Prefect* der arrondissementen, een *Sous-Prefect*, en in de steden van 5,000 tot 10,000 zielen een *Maire*, twee *Adjoints* en eenen policiecommissaris, terwijl een gemeenteraad van 30 leden (1) enkel de jaarlijksche rekening moest overzien.

Op 30 Fructidor jaar VIII (17 September 1800) hield onze Municipaliteit, nog uit twee leden bestaande, hare laatste zitting, en sloot haar bestaan door een certificaat van *civisme*, aan den *commissaire du Directoire* af te leveren.

's Anderendaags nam de maire *Vertommen*, en zijne adjoints

(1) Die *Conseil de la commune* hield zijne eerste zitting op 15 Frimaire jaar IX (6 December 1800), en stelde het eerste budget vast.

Digitized by Google

Goyvaerts en *Van der linden*, bezit van het bestuur. Zij vonden eenen vrij verwarden toestand. Op eenige jaren Fransch beheer, had de stad vooromtrent een millioen schulden moeten maken (1) terwijl de gewone inkomsten maar 10,480 franks beliepen, en de onmisbare uitgaven op 31,260 frank begroot werden.

Dit aanzienlijk tekort, dwong, twee jaren later, den Raad, om willens of onwillens, het *octrooi* in te voeren, eene kwellende belasting, waarvan ons minister Frère-Orban, na vier en vijftig jaren, verlost heeft. Het begon zijne werking op 21 Mei 1804 (1 Prairial jaar XII).

Daarenboven stonden de stedelijke gebouwen geheel verwaarloosd, terwijl de beambten, die in den Boerentijd schade geleden hadden, meer dan ooit hunne rechten op schadeloosstelling lieten hooren. Prefect *Herbouville* eindigde die zaak met de betaling eener totale som van 2,728 frank, waarvan 1,200 aan de weduwe van den gesneuvelden *Bessozi* afgeteld werden. (2). De vrede, dien men te gemoet zag, gaf nieuwe hoop. Hij werd met Oostenrijk, Napels, Portugaal, Rusland en eindelijk met Engeland te *Amiens* gesloten, en overal met geesdrift toegejuicht. Het vredefeest werd hier, op 18 Brumaire jaar X (9 November 1801), met eene algemeene verlichting en een gastmaal in den *Valk* gevierd, waarbij de kreten : *Leve Buonaparte*! niet onbraken.

Terwijl de vrede onder de volkeren hersteld werd, moest ook de rust aan de gemoederen wedergegeven worden.

(1) Ziehier de lijst der schulden door de stad van 1794 tot 1800 gemaakt : jaar II, fr. 16,884. — jaar III, fr. 93,835. — jaar IV fr. 52,698. — jaar V. fr. 52,398. — jaar VI fr. 48,121. — jaar VII fr. 52,944. — jaar VIII, fr. 50,425. — jaar IX fr. 45.705. — jaar X, 45,705.

(2) Alleen *Faisant* wilde van geene overeenkomst hooren, en tot onder het Keizerrijk duurde het proces voort. dat hij tegen onze stad, voor het beroepshof van Douai, voerde.

Digitized by Google

De Fransche omwenteling, die in alles haar doel voorbij streefde, had, vooral op godsdienstig gebied, de grootste wanorde gebracht. In de oude samenleving vormde de geestelijkheid eenen staat in den Staat, en bezat eenen grooten politieken invloed. Men wenschte eene geestelijkheid, vreemd aan de wereldlijke belangen, en geheel aan den kerkdienst gewijd, in andere woorden, de scheiding van Kerk en Staat.

De Republiek ging verder, zij wilde de Kerk zelve hervormen, en gelukte er enkel in, zooals wij zagen, de hooge en lage geestelijkheid en het volk te verdeelen. Het Consulaat stelde vooreerst een einde aan de vervolgingen, en nam voorloopig een aantal herstellingsmaatregelen. De bannelingen konden ongestoord wederkeeren, en een besluit van 7 Nivose jaar VIII, liet het gebruik der kerken, die niet verkocht waren, toe. Op 15 Pluviose jaar VIII (4 Februari 1800), werden de kapellen *St-Anna* en *St-Antonius*, door het armbestuur, aan den eeredienst wedergegeven, en op 6 Nivose jaar X (27 December 1801), werd St-Jacobskapel, die tot lokaal aan de decadaire vergaderingen diende, op aanvraag van twee burgers, tot het gebruik van den godsdienst heropend. Eene eenvoudige belofte van getrouwheid en gehoorzaamheid verving den eed van haat aan het koningdom, en de geestelijken *Van den Eynde*, *Francqué*, *H. Claes*, *Gom. Goyvaerts*, *Baeyens*, *Germain*, oud kapucien, *Mignaux*, oud jesuït, en *J. J. Slaets*, legden die belofte af.

Doch die verbeteringen lieten de verdeeldheden bestaan tusschen de beëedigde priesters, die in de kerken dienst deden, en de onbeëedigde, die in de huizen mis lazen, en door een deel der bevolking gevolgd werden (1). Daarenboven bevond men zich in

(1) Volgens een verslag van 18 Floreal jaar X, deden dienst als onbeëedigde : *Ant.*

Digitized by Google

tegenwoordigheid van honderd duizenden bezitters van kloostergoederen en van duizenden kloosterlingen en priesters, die den geestelijken staat verlaten hadden. Een breed stelsel van wederzijdsche toegevendheid kon alleen de rust herstellen, en dit deed het CONCORDAAT van het jaar 1801.

Eene volledig nieuwe omschrijving werd ingevoerd, zestig bisschoppelijke stoelen voor het geheele grondgebied der Fransche Republiek ingesteld, de bisschoppen en pastors, onder de oude geestelijken, zoowel beëedigden als onbeëedigden, gekozen, en de koopers van zwarte goederen in hunne bezittingen behouden. De Consul benoemde de bisschoppen, onder aanvaarding van den Paus, de bisschop stelde de pastors aan, onder goedkeuring van den prefect.

Op Paaschdag van 18 April 1802 (28 Germinal jaar X), woonde Buonaparte het eerste *Te Deum* te Parijs bij, en, overal moest het Concordaat met luister afgekondigd worden. Hier las de maire *Vertommen,* op 3 Mei 1802, het Concordaat ter voorpui van het stadhuis af, in bijwezen van de bezetting, huzaren en gendarmen, en woonde met al de overheden het *Te Deum* in St-Gommar bij.

Het diocees van Antwerpen, waar Lier deel van maakte, werd bij het aartsbisdom van Mechelen ingelijfd, en onze stad verdeeld in één parochie, St-Gommar, met den rechter boord der Nethen, twee succursalen, de Beggijnenkerk met de Zuiderzijde, en St-Jacobskapel met de Noorderzijde der stad. Kanonik *Baeyens* werd als deken, *J. F. Cabes* en *A. Naets* als pastors van St-Jacobskapel en de Beggijnenkerk aangesteld (1).

Van Craen, J. F. Cabes en *P. J. de Herdt*; als beëedigde priesters bedienden: *Van den Eynde, Baeyens, Germain*, de hoofdkerk, kanonik *Franqué* St-Pieterskapel, welke hij gekocht had, *Claes* en *Goyvaerts* de Kluis, die zij insgelijks ingekocht hadden. De deken *Kerstens* was het vorige jaar overleden.

(1) De eerste kerkeraden door den prefect benoemd, op 12 October 1803 (19 Vendemiaire

Digitized by Google

De eerste bisschop van Mechelen, een Fransch prelaat, *de Roquelaure*, deed zijn eerste bezoek aan onze stad tegen de St-Gommarsdagen van 1802. Op 10 October werd de reliquiekas van St-Gommar, welke, tijdens de omwenteling, ten huize van secretaris *Stalpaert* bewaard was gebleven, plechtig naar de hoofdkerk teruggebracht, en op hare oude plaats hersteld; doch zoo lang de Fransche overheersching duurde, hield men voorzichtig de zilveren platen verborgen (1).

Het herstel van den vrede en de openbare rust won aan Buonaparte vele harten; en, toen het er op aankwam om ten voordeele van het *Consulaat voor het leven* te stemmen, waren het geene zeven en twintig, maar 230 stemmen, die zich voor die nieuwe uitbreiding van macht verklaarden, in den persoon van *Buonaparte* of beter van *Napoleon*, want, tegen dit hoogklinkend woord, verwisselde de aanstaande Keizer zijnen burgerlijken familienaam.

Het Consulaat bracht verbeteringen in den TOESTAND ONZER STAD. De openbare werken vestigden de aandacht van het nieuw bestuur; de steenwegen en banen, bij gebrek aan onderhoud, in waterpoelen veranderd, werden hersteld, en de Leuvenschepoort, die dreigde in te storten, versterkt. Twee oude gebouwen werden in 1801 afgebroken, het *Pesthuis* en de *Stadskazernen*, bij de Mechelpoort, waar de genie de hand op legde, niettegenstaande

jaar XII), bestonden uit *Kresta*, *De Kinder* en *H. B. Van den Brande* voor de Hoofdkerk, *Van Stevens*, *Scheyvaerts* en *Verbuecken* voor St-Jacobskapel.

(1) Wij zagen vroeger, dat die zilveren platen, in den nacht vóór het betalen der oorlogscontributie, uit de kerk gehaald werden. De kas met het eiken kistje, dat de reliquiën bevatte, bleef in de kerk tot in het begin van 1797, wanneer de kloosterkerken gesloten werden. Op 9 Februari bezichtigden de kerkelijke overheden het reliquarium, om het desnoods te kunnen herkennen, eenige dagen later nam secretaris *Stalpaert* het mede naar zijne woning, waar het tot op 10 October 1802 bewaard bleef. (Zie DÉCKERS bl. 430).

Digitized by Google

het eigendomsrecht der stad, dat zelfs de afbraak niet kon bekomen.

Eenige STATISTIEKE BIJZONDERHEDEN over de stad Lier, in het begin onzer eeuw, vinden hier hare plaats.

De *bevolking* was in de XVIIde en XVIIIde eeuwen niet merkelijk aangegroeid. Lier, dat in 1526 omtrent 8,106 inwoners telde, bezat in 1800 niet meer dan 9,581 zielen. 669 huisvaders waren eigenaars, 39 leefden van hun inkomen, 4600 van den arbeid, en het getal armen bedroeg 300. Er bestonden 2500 haardsteden, 2400 familiën, 327 landbouwerswoningen, 398 paarden, 102 ossen; 3021 personen konden lezen en schrijven; 1906 bezaten eenen hoogeren graad van onderwijs.

Over het ONDERWIJS bevat een staat van 29 Frimaire jaar X (20 December 1801), belangrijke aanduidingen. Er bestonden 10 scholen, 7 voor jongens, 3 voor meisjes, zij werden gevolgd door 403 jongens en 75 meisjes. In de meisjesscholen leerde men Vlaamsch en Fransch, in de jongensscholen Vlaamsch; behalve bij meester *Michiels*, die als Fransche schoolmeester eene zekere vermaardheid bezat. Het schoolgeld per maand was voor de jongens van 5 tot 6 ½ stuivers, voor de meisjes van 10 tot 30 stuivers (1).

De Vlaamsche SCHILDERSCHOOL herleefde in het begin dezer eeuw, en tusschen de jeugdige kunstschaar, die onder leiding van meester *Herreyns* opstond, bevonden zich twee Lierenaars: *Melchior Gommar Tieleman* en *Cornelius Groenendael*.

In den tweeden prijskamp der heringerichte Antwerpsche Academie, werden zij eerste en tweede uitgeroepen (1804).

Geheel onze bevolking juichte bij die onderscheiding onzer stadgenooten.

(1) De schoolmeesters heetten: *C. Bauwens*, *P. Dierckx*, *Van Hoof*, *S. G Nelis*, *P. F. Van Hoof*, *C. M Van Deuren*, de onderwijzeressen waren: *De Vinck*, *A. Van der Slaysen*, *Aloise Van Bouchout*. De eerste ontving kostmeisjes tegen 100 gulden 's jaars.

Digitized by Google

Op 9 Prairial jaar XII (29 Mei 1804), giegen de maire, zijne adjoints en overheden de jeugdige overwinnaars inhalen : de eerewijn werd hun geschonken, terwijl de maire hun de schoonste toekomst voorspelde. Beiden hebben die voorzegging bewaarheid.

M. G. Tieleman, op 8 Juli 1784 geboren, na te Antwerpen zijne studiën voltrokken te hebben, ging te Parijs de lessen volgen van den toen zoo gevierden *David*, werd professor aan de teekenschool van Hasselt, en vertrok naar Hannover, op aanraden van eenen edelman. Daar verwierf hij zich eenen naam als portretschilder, en werd tot schilder van den hertog van *Cambridge*, gouverneur van Hannover, benoemd. In 1829, aanvaarde hij de plaats van Bestuurder der Liersche Academie, en overleed op 31 December 1864, als eere-bestuurder van dit gesticht. Het portret was vooral zijn vak : fijne afwerking, keurigheid en goede smaak, waren zijne voornaamste hoedanigheden. Onze hoofdkerk bezit van hem in het II. Sacramentsaltaar « *de discipelen van Emmaüs ;* » de Beggijnenkerk in het hoogaltaar, hetzelfde onderwerp (1), de kerk van Pulle eene « *Verrijzenis van Christus.* De portretten zijner moeder en zuster, wellicht het beste voortbrengsel van onzen meester, behooren aan het armbestuur, door *Tielemans* als zijn algemeen erfgenaam aangesteld. Zijn afbeeldsel, door *J. B. De Weerdt*, zijnen opvolger, geschilderd, bevindt zich op de Academie.

C. Groenendael op 20 Februari 1783 geboren, bezocht Parijs, en onderscheidde zich als portretschilder, zoodat vele aanzienlijken hun afbeeldsel van Groenendael begeerden, onder andere de graaf *de Fresnelle*, de gravin *Thalouet*, enz., en het vervaardigen van het portret van den *Roi de Rome* hem opgedragen werd. De gebeurtenissen van 1814 dwongen hem Parijs te verlaten. Hij vestigde zich te Antwerpen en schilderde er voor onze hoofdkerk « *de opvoeding van Maria* » voor St-Annaaltaar (2). Groenendael verleed te Antwerpen op 29 December 1835.

(1) De tafeldienaar, die op dit tafereel voorkomt, is het afbeeldsel van pastor *H. Van Bael.*

(2) Die schilderij onderging zonderlinge lotgevallen. Op 19 October 1819 geplaatst, werd zij op 29 October verminkt bevonden. Men geloofde aan een orgeluk ; doch op 16 November bemiewde zich het feit, het hoofd en de borst der H. Maagd waren gedeeltelijk uitgesneden. De koster ontdekte den dader achter eene gordijn, bij St-Eloys altaar.

Digitized by Google

Een derde Lierenaar deed toen zijne eerste stappen op de kunstbaan : Cornelis Cels, op 10 Juni 1778 geboren, zoon van den burgemeester *F. M. Cels.* Leerling van *Pompe* en *P. J. Denis*, en later van *And. Lens*, bezocht hij Parijs in 1800, en Italië in het volgend jaar. In 1807 vestigde hij zich in Antwerpen, in 1815 te 's Gravenhage, tot hij in 1820, eerste leeraar bij de academie van Doornik benoemd werd. Hij bekleedde dit ambt tot in 1827, wanneer hij Brussel ging bewonen, en zich geheel aan de kunst wijdde. Hij overleed op 3 Maart 1859.

In 1803 behaalde zijne schilderij *Cincinnatus*, het gouden eermetaal te Gent; vele kerken bezitten tafereelen van dien meester : de Augustijnenkerk te Antwerpen, *een bezoek van Maria aan Elizabeth*, de Predikheerenkerk derzelfde stad, *eene afneming van het kruis*, St-Salvator te Brugge : *de marteldood van de H. Barbara*, de Roomsche kerk te 's Gravenhage, eene *verschijning van Christus aan St-Thomas*, de kapel van het atheneum te Doornijk : *het Kind Jesus in den Tempel.* De schilderij der Predikheeren te Rome tentoongesteld, verwierf aan Cels den titel van lid der academie van St-Lucas te Rome. Eindelijk heeft, in het hoogaltaar onzer hoofdkerk, een kapitaal stuk van Cels, de *scherprechter met het hoofd van Joannes den dooper*, in 1809 vervaardigd, de ontvoerde schilderij van *Jordaens* vervangen. Die schilder vervaardigde ook de afbeeldsels van vele notabelen van het Nederlandsch hof. *Immerzeel*, in zijn *Schilderboek*, geeft een portret van onzen stadgenoot.

Onze Rederijkkamers, die tijdens de Republiek den moed niet hadden verloren gegeven, zetten onverpoosd hare werkzaamheden voort. De *Jenette* had zelfs in het jaar IX (1803), een *landjuweel* uitgeschreven, doch noch van de Vlaamsche, noch van de Brabantsche Kamers eenig antwoord gekregen.

Zij troostte zich met de gedachte dat de omwenteling elders de kunstgenootschappen vernietigd had, met het stuk, voor den prijskamp

Het was een geestelijke *D. Kindermans*, die in zijne driestheid de figuren te naakt gevonden had. Hij werd naar het Cellebroederskloosler geleid. De schilder maakte veel verdriet in het voorval, te meer daar de aartsbisschop het tafereel als vol kiesch-heid en godsvrucht geprezen had. Door het een of ander voorval is de schilderij thans weder beschadigd.

Digitized by Google

vervaardigd, voor het Liersch publiek op te voeren (3 Januari 1803). De schrijver zegt :

« Zoo zij, mijn vaderstad geroemd door mijne pen,
« Schoon ik, ootmoedig weet, dat ik de minste ben. »

Het stuk was een treurspel in vijf deelen : *Cleomire, ersteld Pheniciën of de Zegepralende Godsdienst*, en de schrijver, schoolmeester C. A. BAUWENS, in 1830 in den ouderdom van 72 jaren overleden.

« *Bauwens*, was toen de voornaamste poëet aan de boorden der Nethe », gelijk *Willems* zegt, en de ziel onzer tooneelgezelschappen. Hij was bekend met de Hollandsche dichters, en « vooral met *Feitama*, wiens keurige rijmkunst hij bovenal hoogschatte ». Buiten *Cleomire* werden van hem vertoond : de treurspelen *St-Gommar*, *De Furie*, *Gabinia*, *Adelson en Salvinie*, en een blijspel *Anselmo en Pasquin*. Het treurspel *Cleomire* werd nog in November 1834, door het genootschap *De Kunstieveraers* heropgevoerd. Bauwens werd later een der stichters van het Liersch genootschap *Konst en Wetenschap*, en leverde eenige niet onverdienstelijke bijdragen aan de *Liersche Almanakken*. Verder werden, nog tijdens het Consulaat, door de liefhebbers der oude rederijkkamers, die onder verschillende namen gezelschappen vormden, ten tooneele gebracht : *Caïn en Abel* (1801), *Maria Stuart* (1801), *Mustapha-Barbarossa* (1802), *Samson* (1803), en eenige blijspelen naar het Fransch, als : *Dorimond*, *Lubin en Lucille*, enz.

Twee groote RAMPEN bedreigden onze stad gedurende het behandelde tijdvak. Op 18 Brumaire jaar IX (9 November 1800) borst eene windhoos, vergezeld van hagel en regen, over de stad los, en richtte zulke aanzienlijke schade aan, dat deze voor de bijzondere eigendommen op 42,715 fr., en voor de openbare gebouwen op 12,384 fr., geschat werd. Aan het hof van Lachenen veroorzaakte het orkaan eene dijkbreuk, die voor 5,216 fr. verliezen veroorzaakte.

Op 4 Ventose jaar XII (24 Februari 1804) viel de bliksem op St-Gommarstoren. Dit was de derde maal, dat dergelijk ongeluk voorviel ; doch spoedige hulp gelukte er in de vreeselijke gevolgen te voorkomen. Alles bepaalde zich bij eene schade van 1000 fr.

Digitized by Google

ZEVEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK

HET FRANSCH KEIZERRIJK

(18 Mei 1804 tot December 1814).

Napoleon Keizer — De stemming. — Aanhoudende oorlogen. — De conscriptie. — Kresta maire. — De Engelschen in Zeeland. — Krijsbewegingen rondom Lier. — Napoleon met Marie Louise te Antwerpen. — Zonderlinge requisitie. — De Ommegang van den *Roi de Rome*. — Priesters opgelicht. — De oorlog met Rusland. — Het *Te Deum* voor het innemen van Moskou. — Nederlaag van Napoleon. — Nieuwe lichtingen. — Adressen van getrouwheid. — De gemeenteëigendommen aangeslagen. — Montens maire. — Nieuw adres. — Einde van het Keizerrijk.

Lier onder het Fransch Keizerrijk. — Handel en nijverheid. — Burgerbouwen. — De vaccien. — Het onderwijs. — Het leven. — Vervolgingen tegen de Vlaamsche taal. — Het tooneel. — *J. F. Willems*. — Twee nieuwe genootschappen. — Het concert harmonique. — Kerkelijk Lier. — De Zwarte Zusters en Cellebroeders hersteld.

Het Consulaat was een tijdvak van hoop: de teleurstelling volgde spoedig. Het volk dacht in Buonaparte eenen verlosser te vinden; het had zich in Napoleon eenen meester gegeven, die alles aan zijne onverzaadbare heerschzucht opofferde.

Hij wilde weldra Keizer zijn. De Fransche Senaat voorkwam dien wensch, en paus *Pius VII* reisde opzettelijk naar Parijs, om den nieuwen *Karel den Groote*, gelijk het heette, te kronen (1)

(1) Een Liersche volksman vertrok te voet van Lier naar Parijs, om de kroning bij te wonen. Zijne lotgevallen in heroï-komische rijmen opgesteld, verschenen bij de Gebroeders Van In, op de Werft, onder den titel: *Reis van Lier naar Parijs*, door P. J. Van Seur (*Studio* et *Labore*).

Digitized by Google

(2 December 1804). Het schijnt echter niet, dat die nieuwe uitbreiding van macht in ons land grooten bijval vond, althans niet in onze stad, waar 230 stemmen ten voordeele van het Consulaat voor het leven uitgebracht werden, terwijl de stemming voor het Keizerrijk slechts 72 handteekens vereenigde (19 Prairial, jaar XII)(*). De laatste maanden van het Consulaat hadden overigens reeds eenen voorsmaak gegeven van hetgeen het Keizerrijk wezen zou : een tijdvak van onophoudende oorlogen, van roem misschien voor Napoleon, maar van bitter lijden voor ons volk, van diepe vernedering voor ons vaderland.

Van de oorlogen had men geen ander voordeel dan van tijd tot tijd een Te Deum met wat klokkengebommel, en voor het overige zware lasten, en herhaalde lichtingen van manschappen. Als men de jaarboeken onzer mairie doorbladert, van 1800 tot 1813, ontmoet men het woord *conscription* op elke bladzijde, en bijna geheel de bezigheid der mairie bestond in lotingslijsten opstellen, *conscrits* inleveren, en *refractaires* opzoeken.

Het getal jongelingen, die zich aan den krijgsdienst onttrokken, was altijd vrij groot; te Lier bedroeg het getal vluchtelingen in 1808 zeven en dertig. Met wreede strengheid werden de refractaires nagejaagd, en hunne ouders of naastbestaanden vervolgd. Eenige voorbeelden geven een denkbeeld van die onmenschelijke handelwijze. *J. B. Somblé*, sedert zes jaren uit zijn vaderlijk huis weggeloopen, had zich niet aangeboden voor de loting (1808). Zijne ouders wisten niet, wat van hunnen zoon geworden was; niettegenstaande werd de vader in het gevang geworpen, en de

(*) Met het Keizerrijk verdwenen de republikeinsche benamingen. De bureelbeambte merkt op, dat de 1 rieven over de stemming voor het Keizerrijk voor de eerste maal het opschrift *Monsieur le Maire*, in plaats van *Citoyen Maire* droegen. De republikeinsche almanak werd niet meer gebezigd na 10 Nivose jaar XIII (Dinsdag 31 December 1805).

Digitized by Google

moeder moest hare meubeltjes verkoopen, om hare zes kinderen in het leven te houden (April 1809).

P. Fr. De Belder verliet zijne woning in den morgen der inlevering, en verdween. Zijn vader werd aangehouden en overleed in het gevangenhuis. Toen wendde men zich tot de weduwe. Deze, uitgeput van lijden, antwoordde met den toon der wanhoop, dat men met haar aanvangen kon wat men wilde, dat het onmogelijk was haar armer en ongelukkiger te maken. De vrouw *Van Loock*, de landbouwer *Halzaets* en vele anderen, zaten gevangen voor hunne kinderen (Februari 1810).

Maire Vertommen had, bij de uitroeping van het Keizerrijk, zijn ontslag genomen, en was door *Kresta* vervangen (6 Thermidor, jaar XIII [25 Juli 1805], die het ambt bekleedde tot aan zijne dood (23 October 1811). Hij werd plechtig ingehaald, om 11 uren 's avonds, met eerewacht en stoet, bij het licht der fakkels. Op het Groenhuis wachtte hem een banket van twee en veertig genoodigden. Hij kon echter niet veel voor de stad doen; want de hulpbronnen waren uitgeput en het soldatenwerven nam al zijnen tijd in.

Gedurende de vier eerste jaren was het oorlogstooneel van onze streken verwijderd gebleven; doch in 1809, terwijl Napoleon in Oostenrijk krijg voerde, verspreidde zich op eens de maar : de *Engelschen zijn in Zeeland!*

Bernadotte, later koning van *Zweden*, vergaderde in allerhaast een leger, dat ten deele in den omtrek van Lier gekantonneerd werd. De militaire logementen drukten des te zwaarder, daar de soldaten aan de schurftziekte leden, en de requisitiën volgden. Lier moest karren, wagens, trekpaarden, schuppen, truweelen, tot stads-brandspuiten toe, te Antwerpen inleveren, de negentien Liersche schippers moesten zich ter beschikking der marine stellen,

Digitized by Google

en de landbouwers moesten voeder leveren, terwijl de kloostergebouwen tot magazijnen gebruikt werden. Generaal *Duverger* bestuurde de bewegingen, en dagelijks rukten nieuwe regimenten binnen. Men hoorde soms het kanon in de verte, doch alles eindigde zonder slag. De polderkoorts dwong de Engelschen tot den aftocht (3 September 1809) (1).

Die mislukte poging vermeerderde Napoleons macht. Hij drong den vrede aan Oostenrijk op, en bevond zich aan het hoofd van een rijk, dat zich uitstrekte van Dantzich tot Trieste en Corfou, en 130 departementen telde. Een opvolger ontbrak hem nog. Daarom werd keizerin *Josephina*, de gezellin der eerste dagen, verstooten, en op 1 April 1810, sloot Napoleon eenen tweeden echt met *Maria-Louisa van Oostenrijk*.

Eene omreis in de Belgische departementen volgde den echt; op 30 April bevond zich het keizerlijk paar te Antwerpen. Lier, niet aanzienlijk genoeg, kreeg niets dan zijn aandeel last in de Antwerpsche feesten, en twintig onzer schrijnwerkers werden bij requisitie naar Antwerpen geroepen (2).

(1) *Bernadotte* schreef zich de eer dier gewaande overwinning toe, en daaruit zou, volgens de geschiedschrijvers, de vijandschap tusschen Napoleon en dien generaal zijn ontstaan. Doch was dit wel de ware oorzaak? Een tijdgenoot, die met de Fransche officieren veel in betrekking kwam, teekent aan, dat hij, in plaats van bij de soldaten die geestdrift voor Napoleon te vinden, zoo algemeen in de legers, niets hoorde dan morren tegen den keizer, terwijl meest allen hunne genegenheid niet verborgen voor de Republiek, en generaal *Moreau* boven Napoleon plaatsten. Die houding des legers, dat onder het bevel van Bernadotte stond, en welke door hem niet beteugeld werd, ontsnapte zeker niet aan de argusoogen der keizerlijke policie, en legt veel beter het wantrouwen van Napoleon uit, dan eene gewaande jaloerschheid.

(2) Ziehier de letterlijke vertaling van dit model van requisitie.

Heer Maire van Lier,

Gij wordt gerequireerd om twintig schrijnwerkers uwer stad te leveren, die morgen 28 der maand, te 10 uren te Antwerpen moeten zijn, om te werken aan de toebereidselen voor de ontvangst zijner Majesteit. Elk werkman, die aan die requisitie niet zal

Digitized by Google

Juist gelijk de Republiek de burgers opriep, om de republikeinsche feesten op te luisteren, werden onder het Keizerrijk de werklieden gerequireerd, om bewijzen van getrouwheid te helpen geven. *Requireeren* was in vreugde en nood, onder Republiek en Keizerrijk, de slotsteen van het Fransch gebouw.

Een jaar later werd den Keizer een zoon geboren, die den naam van Koning van Rome, *Roi de Rome*, kreeg. Op 11 Juni 1811, moest de doop van den prins geheel het land door, plechtig worden gevierd.

Nog menig Lierenaar herinnert zich de feesten van 1811. De plechtigheid, 6 uren door klokken en kanon aangekondigd, begon met eene groote mis en *Te Deum*, door al de overheden bijgewoond.

Om tien uren ging, naar oud gebruik, de OMMEGANG uit, ditmaal tot grooter eer ende glorie van Napoleon ingericht. Wij laten het programma letterlijk volgen.

Vooruyt reyden twee trompetters, gekleed als Keizerlyke-gardes.

1. Dan volgen de ambagten of gilden paer aen paer, elke heeft twee mannen aen 't hoofd (deze gaen binnen rey) welke het teecken van 't ambagt dragen en zyn gekleed gelyk ieder ambacht goedvind.
2. Volgen de buyten-gildens te peêrd, met hun spel.
3. De Maegd van Lier op den Leeuw. Zij heeft het nieuwerkreegen Liersche wapen (1) aen haeren arm hangen. Onder het zelve deêze spreuk :

gehoorzamen, zal eenen garnissaire in huis krijgen tegen *zes frank per uur*, en zal daarenboven bij lijve gestraft worden. Gij zijt gemachtigd hem de eene of andere straf naar willekeur op te leggen. De Prefect,

ANTWERPEN, 27 April 1810. *(Get.)* D'ARGENSON.

(1) Onder de Republiek was het stadswapen als teeken der feodaliteit overal vernietigd. Napoleon schonk aen de steden hunne schilden weder, doch tegen klinkende munt. Zoo had Lier 400 fr. moeten storten om het stadswapen weder te krijgen. Het is waar het nieuwe schild droeg in den linker hoek eene gouden N, en was tevens met eene graven-kroon versierd, omdat Lier een inkomen had van meer dan 24,000 fr, en daarom met eenen graaf gelijk stond.

Digitized by Google

« Den grootdaedigen Keyser Napoleon
« Erstelt mynen ouden Luyster! »

Nota. Voor de Maegd van Lier gaet het Concert Harmonique.

4. Eersten wagen, verbeeld de triumpherende godtsdienst. Boven, zit de godtsdienst, in eene zeegepraelende houding. Neévens haer staet Napoleon haer zyn belauwerd zwaard toerykende, tot teeken van bescherming. Op zyn schild staet in groote letteren geschreéven deéze kenspreuk :

« Ik verdelgde uwe vyanden. »

Leeger staet het Geloof, d'Hoop en de Liefde, als getrouwe bewaeksters der godtsdienst. Vóor haere voeten liggen aen ketens, het Ongeloof en de Nyd. Aen den voet van den wagen zit Hercules met zyne knots, (de sterkte) welken de peêrden mend. Voór den wagen ryd te peêrd eenen franschen officier met ontscheede Degen of Sabel.

5. Tweede wagen... Voor deezen ryd weder eenen officier, op eene andere manier gekleed als den eersten. Verbeeld het Dóórluchtig Keyzerlyk Huys. Er zyn boven twee troon-verhemels : onder d'eene zit Napoleon in zyn luysterryke cieraed, onder d'andere zyne Keyzerinne; tusschen beyde zit hun zoontjen, op eene verheeve sofa, bekroont met lauwerbladerkens. Agter hun staet de liefde, welke in elke hand eene olyfkroon draegt, en dezelve den Keyzer en de Keyzerinne toerykt. Het opperste van den wagen kan den arend verbeélden, hangende met den kop en klauw over de troonen, in eene majestueuze houding. Den arend vertoont aen zynen klauw deéze kenspreuk :

Onverwinnelyk door heldenmoed en liefde !

Leeger zyn hulfknielende twee burgers, presenteérende elk een hert .. aen de slinke erm deze kenspreuken :

Voor den eersten.

Wy zyn u onze verdeédiging verschuldigd.

Voor den tweeden.

Onze herten vlegten u d'eeuwige Kroon van Eerbied.

Leeger staet den Bescherm-engel van 't Keyzerryk hebbende in

Digitized by Google

zyne regte hand een vlammende zwaerd ; aen zynen linken erm een schild, waarin deés kenspreuk :

D'hemel verniele uwe vyanden !

Langs d'andere zyde staet eene nimphe, houdende in haeren slinken erm een schild met deéze kenspreuk :

Gelukkig ! als den vrede dit ryk zal kroonen !

Aen den voet van den wagen zit eene maegd, verbeeldende de vóórzichtigheid, welke de peêrden mend.

Hier agter volgen eenige Koetsen, waer ingeplaetst zyn den Heer Maire en de voordere Heeren onzer Regeêring.

Eenige hussaren te peêrd komen den Tryn sluyten en het order onder houden.

In den trein der ambachten en gilden, verbeeldden de leden van den *Groeienden Boom*, *Apollo* en de *Muzen*, en de brouwers hadden eenen *Bacchus* op eene ton van tien hectoliters sterk bier, dat aan de armen uitgedeeld werd. De Reus en zijne familie ontbraken zoo min aan het feest als het Ros Beiaard.

De ommegang vond zooveel bijval, dat men hem de volgende week nog eens liet uitrijden. Volksspelen en een banket op het stadhuis volgden, en de stad schonk eene huwelijksgift van 600 franken aan *Hendrik Rigouts*, oud soldaat van het 35e regiment, en *Elizabeth Verstrepen*, wier echt plechtig gevierd werd (1).

Op die feesten volgde eene gebeurtenis, waarvan men vruchteloos sporen zoekt in de schriften van den tijd, zoo geheimzinnig werd die geweldenarij ten uitvoer gebracht.

De gekende oneenigheden van Napoleon met Pius VII hadden veel

(1) Het uithuwelijken van eenen oudgedienden soldaat met eene zoogenaamde *rosière* of *rozenmaagd*, maakte onder het Keizerrijk deel van al de feesten, en beviel bijzonder aan Napoleon. Reeds vroeger was men hier op zoek geweest naar eenen veteraan en eene rosière, doch zonder ze te vinden.

Digitized by Google

indruk gemaakt; doch, de hooge geestelijkheid toonde zich in het algemeen bereidwillig. Enkel eenige dorppastors dorsten het wagen, zonder hoop op ondersteuning, te weerstaan, en zij weigerden den lof te zingen van den dwingeland, voor wien volkeren en vorsten in het stof gebogen lagen. In de Kempen vooral wilden vele geestelijken het *salvum fac* niet aanheffen.

Een onderzoek werd ingesteld, en op 19 Juni 1811, kreeg het Liersch gemeentebestuur eenen brief, om te vernemen of hier dergelijke weigering had plaats gegrepen. De maire antwoordde, dat alles goed afgeloopen was. Eenige dagen later, in het begin van Juli, verscheen hier onverwachts eene afdeeling dragonders; een en zestig geestelijken uit Lier en de omstreken werden opgelicht, en voorloopig in de *Société littéraire*, toen op de stadsteekenschool boven het Vleeschhuis gevestigd, opgesloten, om, zooals het heette, ondervraagd te worden.

's Anderendaags werden de gevangenen op gebrekkige karren ingepakt, en onder sterk geleide vervoerd. Waarheen? Dit wist niemand, en zóó sterk was de schrik voor de politie van Napoleon, dat men over het voorval nauwelijks dorst spreken, en men eerst na den val van het Keizerrijk vernam, dat de ongelukkige priesters ten deele naar het fort *Ham*, en ten deele naar *St-Pierre Castel*, in de Pyreneën overgebracht werden, waar velen in de gevangenis stierven.

Onder de gevangenen bevonden zich pastor *Helsen* van Gestel, onder-pastor *Verstappen* van Westerloo, pastor *Lamal* van Hersselt en de pastor van Meerhout. Dit bevestigden ons tijdgenooten; maar onmogelijk is het ons geweest ergens de andere namen te vinden. De keizerlijke politie trof in het geheim, en deed tot de sporen harer handelingen verdwijnen. Edoch eene bijzonderheid is bewaard gebleven, en zij schetst geheel het keizerlijke dwangbewind.

Digitized by Google

In onze stad leefde stil en eenzaam een zeventigjarige priester, *Albert Verstraeten*, die, verre van geweigerd te hebben een Te Deum te zingen, wat hem overigens niet gevraagd werd, voor eenen bewonderaar van Napoleon doorging. Doch hij had eenen Franschen ambtenaar durven in rechte betrekken en hem tot betaling van zijne verschuldigde huishuur dwingen. Deze, om zich van eenen lastigen schuldeischer te ontmaken, vond niets eenvoudiger, dan den naam van *Verstraeten* op den proscriptielijst te plaatsen. Verstraeten werd, met de andere geestelijken, opgelicht en vervoerd, niettegenstaande de pogingen van ons stedelijk bestuur, dat het feit kenbaar maakte. Hij kreeg zijne vrijheid eerst na den val van Napoleon terug, kwam arm en uitgeput te Lier weder, en overleefde slechts korten tijd de geledene smarten.

De tijdgenoot, aan welken wij die bijzonderheden ontleenen, vraagt zich of dergelijke feiten de regeering van Napoleon niet eerder met die van eenen Bajazet, dan met die van Karel den Groote gelijkstellen.

Het jaar 1811, door eenen mislukten oogst en opvolgende duurte gekenmerkt, liep niet ten einde zonder andere beproevingen. Napoleon had den OORLOG TEGEN RUSLAND besloten. De uitgeputte natie moest tot haren laatsten man leveren, de geheele klas van 1811 moest optrekken. Op nieuw werden de refractaires nagezet; en, alhoewel ons bestuur twintig vluchtelingen opspeurde, kon het de stad niet van militaire executie vrijwaren. Een kapitein met 16 jagers en drie gendarmen, werden in Maart 1811 bij de ouders ingekwartierd, en vele dezer laatsten gevangen.

Met zulke middelen geraakte een ontzaglijk leger verzameld, dat in de lente van 1812 tegen Rusland oprukte. De fortuin lachte Napoleon eerst toe. Overwinnaar in vijf veldslagen, hield hij, op 14 September, zijne intrede te MOSKOU, de oude hoofdstad van

Digitized by Google

het Russische rijk. Op Zondag 12 October werd hier het *Te Deum* ter eere dier overwinning in St-Gommar gezongen. Nooit was de overmoed der Franschen grooter geweest. Edoch, terwijl de jubelzangen nog onder de gewelven onzer hoofdkerk weergalmden om Gods zegen op Napoleon in te roepen, was reeds de laatste stap van den overmoedige geteekend. Moskou was afgebrand, hongersnood en koude dwongen het Fransch leger tot den aftocht. Elke dag bracht Napoleon nader bij zijnen val; maar, vooraleer het feit voltrokken werd, moesten de laatste krachten, de laatste hulpmiddelen des volks uitgeput worden.

Eerst poogde men den ondergang der *grande armée* te verbergen; doch onrustwekkende geruchten verspreidden zich in het geheim, en elke familie, die een lid in het leger had, vervloekte inwendig den stichter van zooveel ellende. Onder dien indruk begon de winter van 1812. In November vrozen alle rivieren toe; en de burgers, in hunne woningen opgesloten, verwachtten, met den dood in het hart, de tijdingen van het leger. Tot in December spraken de leugenachtige bulletijns van victorie; eindelijk verscheen het 29e bulletijn, dat het verlies van geheel het leger, met paarden en voorraad, deed kennen.

Napoleon wilde van geenen vrede hooren, en de Staatslichamen, altijd gedwee, bevalen eene lichting van een half millioen soldaten. De klas van 1813 werd ingeroepen, de klassen van 1810, 1811 en 1812 moesten nogmaals loten, en de lotelingen van 1814 op voorhand inkomen.

Uit de bejaarde ongetrouwden vormde men *cohorten*, die benevens de conscrits vertrokken, en tot zelfs de huisvaders, als *nationale garden* ingericht, moesten in November 1813 hunne woonsten verlaten.

Die van het departement der beide Nethen, onder kolonel *de Caters*,

Digitized by Google

gingen te Gorkum bezetting houden. De jongelingen eindelijk, die zich drie, viermaal hadden vrijgekocht, werden als *gardes d'honneur* ingevorderd.

Het uitgeputte volk scheen geene krachten meer te hebben, dan om den stichter van zijn lijden te vleien en te verheerlijken.

Gedurende de eerste maanden van 1813, vertrokken uit alle steden geestdriftige adressen van getrouwheid aan den Keizer, met het aanbod van eenige krijgshulp vergezeld (1). Antwerpen bood honderd ruiters aan, Lier stemde drie gewapende en uitgeruste kavaleristen met hunne paarden. Met de gift ging eene hulde gepaard, welke in den *Moniteur* van 4 Februari 1813, benevens de adressen van *Rome*, *Brest*, *Macon*, *Namen*, *Mechelen*, opgenomen werd. Zij luidde :

A sa majesté Impériale et Royale.

Sire,

Jaloux de témoigner à votre M. I. et R. leur attachement inviolable à son auguste personne, à celle de S. M. l'impératrice reine et à l'illustre héritier de son trône, vos fidèles sujets de la ville de Lierre vous supplient d'agréer gracieusement l'offre qu'ils osent vous présenter, de fournir à l'armée de V. M. trois cavaliers montés, armés et équipés, aux frais de la commune. Les nouvelles phalanges qui se forment et qui, sous les ordres de V. M. marcheront à une victoire certaine, nous rassurent sur l'issue de la lutte que vos ennemis vous forcent de soutenir, et bientôt V. M. pourra satisfaire au vœu le plus ardent de son cœur paternel, en donnant à l'Europe une paix stable et solide.

(1) Men zou echter ongelijk hebben het openbaar gevoelen naar die adressen te beoordeelen. Zij werden meestal door de Fransche Prefecten voorgeschreven, en waren des te meer opgeblazen in de uitdrukkingen, daar zij minder gevoeld waren. Zoo vloeien geene adressen meer van geestdrift over, dan die der Hollandsche steden, waar men met ongeduld het oogenblik verbeidde, om het Fransch juk af te schudden.

Digitized by Google

Daarenboven werden de burgers achtervolgd met zoogezegde *vrijwillige* inschrijvingen, de belastingen werden verdubbeld, en het laatste overblijfsel van onzen nationalen rijkdom werd opgeëischt.

De Republiek had de goederen onzer openbare gestichten, ambachten, gilden, kamers en kloosters, zonder eenig voordeel voor de natie, doen verkoopen. Zij ten minste eerbiedigde de bezittingen onzer gemeenten. Napoleon legde er de hand op, en ontzaglijke goederen der Belgische gemeenten werden verkocht, in de laatste maanden der Fransche overheersching.

Men berekende de vaste goederen van al de gemeenten des rijks op 370 millioen frank.

Onze stad bezat vele oude eigendommen, wier opbrengst diende om al de behoeften te bestrijden. Zij behield, onder den naam van openbare gebouwen: het *Stadhuis*, de *Vleeschhalle*, de *Spaansche poort*, den *Tuin*, het huisje der *Waag* op de Vischmarkt, de gevangenis, de wachthuizen, de poorten en kazernen, en eindelijk de stadsvesten, welke, door de Republiek aangeslagen, onder Napoleon, tegen betaling eener ronde som, weder gegeven werden. De armenschool op het kerkhof, twee huizen in de Mechelschestraat, de gendarmerie en het huis van den grafmaker, had men het geluk te redden. Het overige: drie woningen, de *Torens* genoemd, laatste overblijfsels onzer eerste omheining, gelegen op de Werft, op de Kaai en in den Bruul, en verder 18 huizen en 17 deelen gronds, werden in Juli en December 1813 verkocht.

De Raad beproefde het onmogelijke, om de stadswatermolens, die een inkomen van ruim 2,000 fr. gaven, te bewaren; doch men had wel in te brengen, dat die molens in betrekking stonden met de openbaren sluizen, op 12 November 1813 gingen die

Digitized by Google

oudste bezittingen der stad verloren. Alleen de schorsmolen kwam in 1821 weder aan de stad, bij gebrek van betaling.

Te midden dier beslommeringen gaf de maire *Berckmans*, die in 1812 *Kresta* was opgevolgd, zijn ontslag, en werd *J. Montens* tot maire benoemd. De inhaling van den nieuwen maire, op 3 Juni 1813, is het laatste feest van het Keizerrijk. Eene eerewacht reed hem tot Duffel te gemoet; en, op een kwart uurs van de stad, werd hij door den aftredenden maire verwelkomd. Eene dubbele rij boompjes strekte zich uit van de Mechelschepoort tot aan het Stadhuis, en vandaar tot aan de Leuvenschepoort. De eerewijn werd op het Raadhuis geschonken, een bezoek bij den aftredenden maire afgelegd in de *Société littéraire*, een bloemtuil aan den nieuwbenoemde aangeboden, en geheel de stoet vergezelde den maire J. Montens tot op het hof *Ravenstein*. Bij de Leuvenschepoort stond een triumfboog, die 's avonds verlicht werd, en een hoffeest hield de genoodigden tot tegen den morgen vereenigd (1).

Edoch, meer en meer naderde de val van het Keizerrijk, en door velen werd hij met ongeduld verwacht; doch niemand dorst zich verklaren, en een wenk was voldoende, om uit alle steden voor de tweede maal de geestdriftigste adressen te doen uitgaan. De raad van Lier, op 21 October 1813 bijeengeroepen, bleef niet achter. Het adres sprak niet dan van getrouwheid, verkleefdheid, liefde voor de Keizerin, tot welke het stuk gericht was, en eindigde met deze woorden :

(1) Het gelegenheidsliedje zegde :

Une semaine passée,
Plusieurs de nos enfans
Sortirent une journée
Sans papa ni maman.
Ils firent en ville leur tournée
En chantant gaiment :
Vive le maire, vive le maire cent ans. (Bis).

Digitized by Google

» De Belg zal in de laatste nageslachten niet vergeten, dat » Uwe Majesteit afstamt van de groote *Maria Theresia*, de » moeder harer onderdanen, de meestbeminde en menschlievendste « der vorstinnen. »

Onderdanig waren zeker die woorden; en nogtans die schuchtere terugblik naar gelukkiger tijden vond geene genade in de oogen van hen, die alle herinnering aan ons volksbestaan wilden uitroeien.

De Fransche *Moniteur* van 29 October 1813, nam nogmaals het Liersche adres op; maar de laatste woorden waren door deze vervangen :

« De Belg, Madame, zal in de laetste nageslachten, niet ver- » geten het gelukkig oogenblik, dat gy onze streken hebt bezocht.

Van *Maria Theresia* geen woord meer.

Zoo vervalschte men tot de uitdrukking der gevoelens van het volk, zonder daardoor het Keizerrijk te redden, dat, vóór het jaar ten einde spoedde, diep was gevallen.

Het Fransche Keizerrijk was een tijdvak van lijden voor het volk, van verval voor ons land. Te Brussel groeide het gras in de ledige straten, en de andere steden kwijnden.

Antwerpen alleen, waar Napoleon groote werken deed uitvoeren, genoot eenige welvaart, welke zich in geheel den omtrek en ook in onze stad deed gevoelen.

De toestand van Lier was dan ook, gedurende de twee eerste jaren van het Keizerrijk, betrekkelijk voordeelig. Handel en nijverheid telden eenige jaren bloei. De katoenfabrieken van *Vervrangen*, *Mens* en *De Heyder*, welke laatste ten minste duizend werklieden bezigde, elf olieslagerijen, elf stokerijen en twaalf brouwerijen, brachten veel nering in de stad, terwijl met het oog op de maritieme werken van Antwerpen, in het *Pannenhuis*

Digitized by Google

buiten de Antwerpschepoort, eene aanzienlijke ijzersmederij opgericht werd.

Doch de aanhoudende oorlogen en bovenal het *Continentaal stelsel*, waardoor Napoleon de Engelschen wilde treffen, maar inderdaad zijne eigene onderdanen benadeelde, bracht eenen gevoeligen slag aan die bedrijvigheid. De nijverheidsgestichten moesten hun werk verminderen, en eene der katoenfabricken het geheel staken.

Aan de OPENBARE WERKEN kon niet veel besteed worden in eenen tijd, dat al de inkomsten aan de legers werden verspild. Een steenweg naar Mechelen, welken men ontworpen had, geraakte niet verder dan tot aan het *Vosken*. De grootste verandering in het aanzien der stad was het sloopen der oude wallen en poorten.

Die versterkingswerken ondergingen verschillende wederwaarigheden. In 1624 en 1750 aan de stad afgestaan, werden zij door de Republiek weder aangeslagen, die ze als staatsdomein beschouwde, tot het consulaire decreet van 1 Vendemiaire jaar XII (24 September 1803) negen en twintig Belgische steden, waaronder Brussel, Leuven, Mechelen en Lier, als vestingen afschafte en den verkoop der werken ten voordeele van den Staat beval. Doch, op herhaalde aanvragen van ons stedelijk bestuur, werd eindelijk de stad Lier als eigenaresse erkend der kazernen bij de Mechelschepoort, bij de Antwerpsche binnenpoort en bij de Lisperpoort, alsmede der wachthuizen, poorten en poortiershuizen, en bekwam het genot der vesten (decreten van 17 Ventose jaar XIII, en 17 December 1809).

De buitenvesten tusschen de Antwerpsche- en Mechelschepoorten werden in 1811, de andere weinig later verlaagd; de Leuvensche binnen- en buitenpoorten en de Antwerpsche binnenpoort in 1810 weggeruimd, de materialen tot het herstellen der bruggen, de afbraak tot het vullen der binnengrachten benuttigd.

Digitized by Google

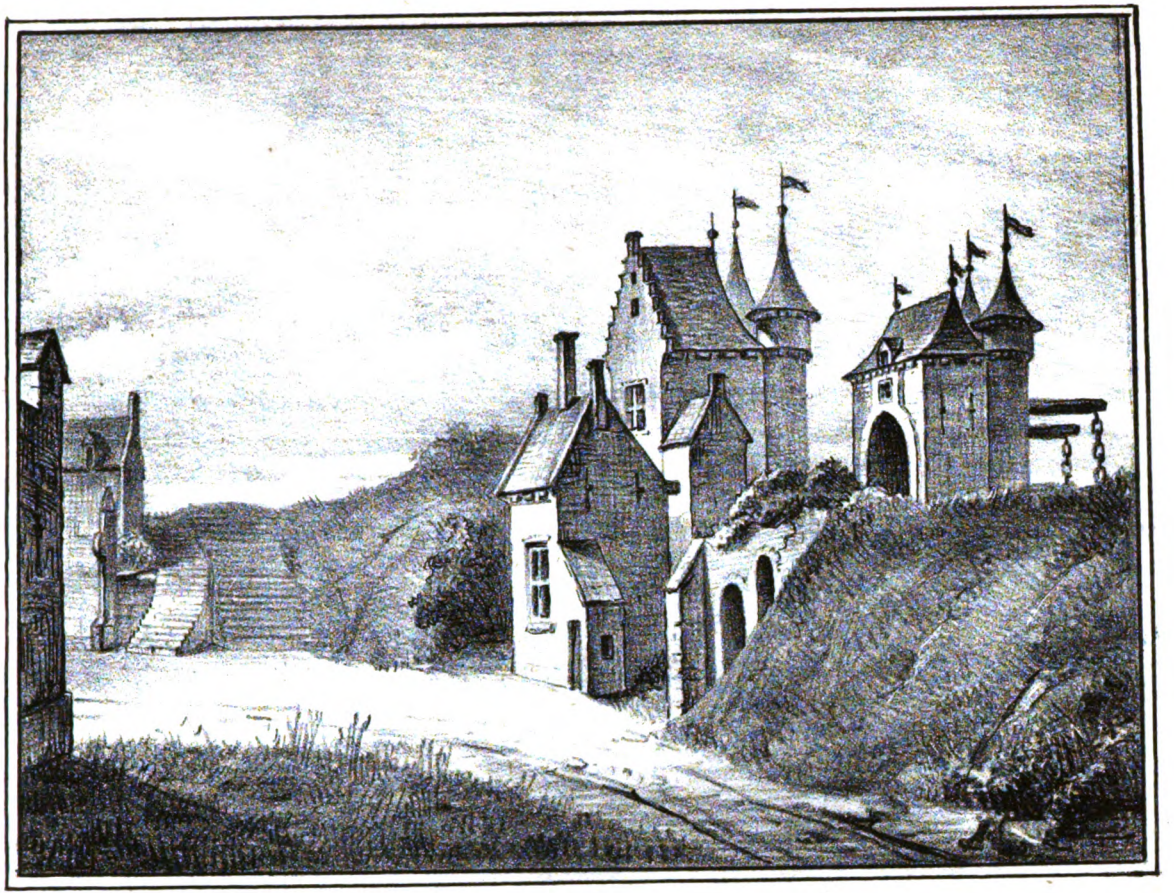

J.E. DE WEERT f.

DE BALIE

Digitized by Google

Digitized by Google

Eene verbetering van dien tijd is het invoeren der *openbare verlichting*. In de vorige eeuw waren de straten eenigszins verlicht door de kaarsjes, die voor de talrijke heiligenbeelden brandden. De Republiek deed de beelden verdwijnen, en met hen de kaarsjes. De straten waren zoo donker en onveilig, dat men moest verbieden zonder lantaarn of fakkel op straat te komen. Eindelijk stemde de raad eene som van 200 frank, en een zestal lantaarns werden in den winter van 1806 geplaatst.

Eenige schoone *burgergebouwen* dagteekenen van het Keizerrijk : het *hôtel de Commerce* op de Markt, en het huis nr 10 in de Antwerpstraat, beide naar de plans van den bouwmeester *De Cat* aangelegd. Onder een ander oogpunt dreef het Keizerrijk eene groote verbetering : de VACCIEN door, alhoewel deze veel tegenkanting bij het volk ontmoette. Chirurgijn *Peter* zette de eerste de pokken te Lier aan acht kinderen in het jaar XI.

Het ONDERWIJS maakte weinig vorderingen. Acht scholen, waarvan twee enkel speelscholen waren, vereenigden in 1811, 410 leerlingen, zeven meer dan in 1800, alhoewel de bevolking met een duizendtal zielen vergroot was (1). Gestichten van middelbaar

(1) Ziehier den volledigen staat van het onderwijs op 2 November 1811.

Onderwijzers.	Leerlingen.	Schoolgeld.	Onderwijs.
Marinus.....	36	30 fr. 's jaars.	Schrijven, cijferen en aardrijkskunde.
Dierckx.....	30	45 c. per maand.	Schrijven en beginselen van 't cijferen.
Moermans.....	49	63c. » »	id. id.
F. H. Peeters...	51	1.80 » »	id. id.
Van Rompay....	60	63c. » »	id. id.
Van Hoof.....	20	» » »	id. id.
C. Bouwens....	150	armenschool genoot 200 fr. van de stad.	
J. B. Hellemans.	14	24c. per maand.	
	Te zamen 410 leerlingen.		

Echter waren de scholen van *Moermans* en *Hellemans* niets meer dan speelscholen, waar men hoogstens een weinig spellen leerde.

Digitized by Google

onderwijs bezat de stad niet, alleen moest zij 1312 fr. per jaar betalen voor studiebeurzen aan het lyceum van Brussel, waaruit niemand nut trok. Eene poging werd aangewend om eene TEEKENSCHOOL tot stand te brengen in eene der bovenzalen van het Stadhuis, waar meester *Denis* les gaf. Hij genoot eene toelage van de stad (1807).

Voor de geestesontwikkeling des volks deed het Keizerrijk in het algemeen zeer weinig : op ons Vlaamsch volk oefende het den noodlottigsten invloed uit.

De Republiek had als een onweder gewoed, het Keizerrijk zonder hetzelfde geweld te gebruiken, werkte onverpoosd om alle vrij leven uit te dooven.

De burgers stonden onder eene ondraaglijke bespieding. Een onvoorzichtig woord stelde hen aan kwellingen bloot. Een inwoner van Lier, die zich toeliet zijnen twijfel uit te drukken, over de overmacht der Franschen op de Pruisen, werd van zijne jachtpas beroofd, en onder de waakzaamheid der politie geplaatst. Alle acht dagen moest hij zich op de gendarmerie aanmelden, en in de week kreeg hij herhaalde bezoeken der gendarmen, die zich telkens een glas wijn lieten welgevallen. Slechts op voorspraak van prefect d'Herbouville geraakte hij van die plagerij verlost.

Doch vooral om het kenmerk van ons volksbestaan, onze *moedertaal* uit te roeien, werd niets onbeproefd gelaten (1).

(1) De middelen, welke het keizerlijk bestuur aanwendde, om alle roemrijke herinnering uit ons verleden uit te wisschen, grensden aan het kinderachtige. Wij meldden reeds het weglaten van den naam van *Maria Theresia* uit het Liersch adres. Ziehier een ander voorbeeldje. *F. De Neufchateau*, minister van binnenlandsche zaken, wilde inlichtingen bekomen over het *honigdistilleeren*, eene kunst, die hij dacht, dat hier eertijds bestond. Een omzendbrief werd op 1 Maart 1810 rondgezonden, en die begon met de woorden: « Geschiedenis van Frankrijk, jaar 1316. *Jacob van Artevelde* honigraffineerder en bier» brouwer te Gent, klom tot zulken overdreven graad van rijkdom en macht, dat hij een » grooter alleenheerscher werd dan ooit graaf van Vlaanderen geweest was. » De inlichtingen over het honigdistilleeren kwamen neer op eenen hoon tegen den edelen Vlaamschen held.

Digitized by Google

Reeds onder de Republiek moest geheel het bestuur in het Fransch gebeuren, alhoewel die taal hier schier onbekend was. Voor het overige liet men de vrijheid; maar, onder het Keizerrijk werd het Vlaamsch overal vervolgd, eń prefect *d'Argenson*, dezelfde die de timmerlieden in requisitie stelde om het feest van Napoleon te vieren, verbood het uitgeven van alle Vlaamsche werken, dagbladen, tot zelfs het herdrukken der oude Vlaamsche schriften. Alleen op het platte land mocht men onze spraak nog gebruiken, voor zooveel zij eene vertaling ter zijde droeg. (Besluit van 15 December 1810). Welke letterkundige beweging kon onder zulk stelsel bestaan? En nogtans poogden onze Liersche tooneelliefhebbers den ouden kunstnaam der stad op te houden.

Meester *Bauwens* stond nog aan hun hoofd en eenige andere schrijvers leverden hun stukjes of vertalingen. Zoo speelden de *Ongeleerden* in 1805 *Sodoma* en *Gomorrha* treurspel van pater *Dominicus van Stevens* (1) van de orde der predikheeren, welk stuk door *Willems* als een der beste voorbrengsels onzer tooneelliteratuur beschouwd wordt, in 1807 een blijspel *de Trotse Amelia* van F. F. De Pauw van Brussel, de *Cœcilianen van St-Jacob*, in 1808, een stukje van L. C. Stalpaert, getiteld *Pasquin gardien*, en in hetzelfde jaar het treurspel *Romeo en Julia* naar het Hoogduitsch van Weisze door P. Ceulemans, en *Scapin* naar het Fransch van Molière, door P. Ceulemans, zangmeester en beierder van St-Gommar (1).

(1) *D. van Stevens* werd te Lier als predikheer gekleed op 21 Juni 1793 en overleed op 30 Maart 1797. Zijn doopnaam was *Guilielmus*, en hij werd te Lier geboren op 16 April 1772.

(2) Ziehier de verdere vertooningen tijdens het Keizerrijk :

1805 — *De Groeiende Boom* — *Tobias* gevolgd door *Jodelet*.
» — *De Cœcilianen* — De *Furie* van *Bauwens*, en *Cleante* en *Alida* of *Gilgote*.
1806 — *De Groeiende Boom* — *Nabuchodonosor* en *Dochter en Schildwacht*.
» — » *Joseph* door *J. F. Truyts* en de *Gelukkige Wederkomst*.
» — *De Cœcilianen* — *Genoveva* en *Colas en Trinette*.
» — » — *Salomona* en *Pasquin Pedagoog*.
1807 — *De Ongeleerden* — *De geboorte van J. C.* door *Stommels*, en de *Trotse Amelia*.

Digitized by Google

Op 11 Februari 1811 gaven de Ongeleerden *Urbina*, en op hun programma, werd het besluit van *d'Argenson* toegepast. Het is half in het Vlaamsch, en half in het Fransch opgesteld (¹). Op 2 Februari 1812 gaven de Ongeleerden de laatste vertooning onder het Keizerrijk, bestaande uit *Gaston en Bayard* en *Don Diego*.

Toen verscheen op het Liersche tooneel een jongeling, die later zooveel moest bijdragen ter opbeuring der vervallen moedertaal: J. F. Willems. Hij heeft over de vertooningen van dien tijd eene luimige beschrijving gelaten, die eene meesterschets mag heeten.

« Daarik, » zegt « Willems een bijzonder aanleg voor het tooneel vertoonde, reeds tamelijk in de muziek ervaren was, en eene heldere stem bezat, zoo oordeelde men dat ik zeer goed voor een meisje of voor een' engel kon meêspelen. De Cæcilianen der hoofdkerk (St-Gummarus), bij wie ik dagelijks zong of het orgel speelde, voornemens zijnde eenige stukken te vertoonen, ten behoeve dier kerk, brachten mij het eerst op de planken, en zoo verbeeldde ik eens den Engel Gabriël bij de boodschap aan Maria, in het stuk *De Geboorte en eerste jongheijd Jesu Christi*. In *Joseph* en de

1807 — *De Cœcilianen* — *De wederkomst van den verloren zoon* en *Pasquin gardien* door *L. C. Stalpaert*.
1808 — *De Groeiende Boom* — *Constantia* en *Anselmo en Pasquin*, door *C. A. Bauwens*.
1808 — *Romeo en Julia* en *Scapin*.
» — *De Cœcilianen* — *Montano en Stephanie* en de *Wanhoop van Jocrisse*.
1809 — *De Groeiende Boom* — *Gabinia* door *C. A. Bauwens* en *Nicolas Lucas*.
1811 — *De Ongeleerden* — *Urbina* en de *Verwarde Jaloesie*.
1812 — » — *Gaston en Bayard* en *Don Diëgo of de Bedrogen Gierigaard*.

(¹) Om een denkbeeld te geven van hetgeen men eene Fransche vertaling noemde, dienen de volgende versregels.

En Urbine voici la vertu en personne,
En vain on la condamne, en vain on la soupçonne,
Sa divine grandeur brave le châtiment,
Elle brille au travers de son déguisement.

Een *halsjuweel* heette in die vertaling *un carcan*, eene *wreede achterdocht*, un cruel soupçonnerie enz.

Het onderwerp van het treurspel *Urbina* is eenvoudiglijk eene variante op de geschiedenis van *Genoveva*.

Digitized by Google

Machabeën was ik slechts figurant. Mij heugt nog, dat onze hoofdman, de heer Vanden Brande, kerkmeester van St-Gummarus, een zeer godvruchtig man, ieder avond, eer nog het tooneeldoek opging, ons op het theater deed nederknielen, en de Litanie van Onze-Lieve-Vrouw voorlas, opdat de vertooning goed mocht afloopen. Het was wonder te zien, hoe daar al die personages door elkander op hun knieën zaten, en hoe St-Joseph en O.-L.-Vrouw (*nota-bene*, eene L. Vrouw met eenen baard), Herodes, de drie Koningen, de joodsche schriftgeleerden, de engelen en de zwarte duivels, op elke aanroeping antwoordden: *Bid voor ons! Bid voor ons!*»

Alhoewel te *Bouchout* geboren, mag J F. Willems als onze stadgenoot beschouwd worden, daar hij hier zijne eerste opleiding ontving. Als kind kwam hij te Lier les halen op de viool bij meester *Lieckens*, en op de clavecimbel bij meester *Ceulemans* den beiaardspeler. Met zijn zakje op den rug, kwam de ijverige jongeling alle dagen een uur verre, en ging zijnen voorraad gebruiken in het huis van *Peken Corbeels* in de Lisperstraat. Recht over de deur woonde een talrijk gezin, waar, bij gebrek aan goede scholen, de vader zelf het onderricht aan zijne kinderen gaf. De kleine violonist geraakte in kennis met de kinderen, en vroeg weldra om zoowel hunne lessen als hunne spelen te mogen deelen. De buitengewone begaafdheden van den leerling ontsnapten aan den meester niet, die er genoegen in vond hem met de schoonheden der Duitsche letterkunde bekend te maken. Het geheugen van den jongen *Willems* was verbazend. Hij kon eene les van een uur letterlijk herhalen zonder een woord te verplaatsen.

Willems schreef te Lier zijne eerste dichtproef, een hekeldicht tegen den maire van Bouchout. In onze collegiaal speelde hij dikwijls het orgel, en op het oud orgel, onlangs afgebroken, stond van hem gesneden I. F. W. In 1809 verliet hij Lier. De geschiedenis der Vlaamsche letterkunde verhaalt zijne verdere zoo verdienstelijke loopbaan. Zijn eerste werkje, een tooneelstukje: *Quinten Metsys*, droeg hij aan zijnen eersten weldoener G. Bergmann op. In onze volksbibliotheek staat het borstbeeld van den grooten man.

Onder het Keizerrijk gingen onze oude tooneelgezelschappen allengs te niet. Twee nieuwe gezelschappen kwamen tot stand: vooreerst eene *Société littéraire*, die haar lokaal op de bovenzaal van het Vleeschhuis had, en eene *Société* of *Concert harmonique*, die in de bovenzaal van het *Wit kruis*, eertijds de *Kolvenierskamer*, vergaderde.

Digitized by Google

Dit *Concert harmonique*, het moedergenootschap van al onze fanfaren, harmonieën en symphonieën, werd in 1806 gesticht, en vertoonde zich voor de eerste maal in het publiek, bij het afkondigen van den vrede van Tilsit, hier op 15 Augusti 1807, door een Te Deum-lof en een gastmaal gevierd. Het jonge gezelschap kende toen nog maar één deuntje, dat bij elke gelegenheid voorkwam, en nog bij de oude muzikanten onder den naam van « *Marche van Bevel* » vermaard is. De kaart der maatschappij met de namen der leden werd in 1807 vervaardigd; in 1808 bracht het gezelschap een bezoek aan de harmonie van Turnhout, en op 2 Februari 1814, gaf de *Société harmonique* het laatste teeken van leven, door de ontvangst van generaal Bulow en den prins van Oranje bij te wonen. In 1819 ging het genootschap uiteen en werden de voorwerpen openbaar verkocht.

Het KERKELIJK LIER tijdens het Keizerrijk levert weinig stof. Onze hoofdkerk verrijkte met eenige nieuwe schilderijen van Liersche schilders, van welke wij in de levensbeschrijving dier meesters gewaagden; de ongelukkige veranderingen deden uit de kerk de oude kapellen en vele gedenkwaardigheden verdwijnen, onder andere, de oude kapel van *O.-L.-V. Montserrat*, die door de doopvont vervangen werd. Het altaar van *St-Anna* werd in 1808 vernieuwd, en de *Groeiende Boom* gaf op 7 Februari eene vertooning ten voordeele van dit werk.

De *kloosters* bleven onder het Keizerrijk verboden. Een decreet van 3 Messidor jaar XII (1804), verleende echter toelating om als vrije vereenigingen te bestaan, aan eenige kloostergemeenten aan den ziekendienst gewijd.

De *Zwarte Zusters* hervormden zich eerst, zonden in 1806 hare statuten ter goedkeuring op, en bekwamen bij keizerlijk dekreet van 15 November 1810 de noodige erkenning. In 1808 beliep haar getal tot negentien.

De *Cellebroeders* bewoonden reeds vóór het Keizerrijk, weder hunne oude kloostergebouwen, door eenige broeders ingekocht. In 1810 moesten zij bij den prefect den staat hunner goederen indienen.

Digitized by Google

ACHT EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK

DE GEALLIEERDENTIJD.

(Van December 1813 tot Juli 1814.)

De Bondgenooten in aantocht — Opstand van Nederland. — Onze nationale garden te Gorkum. — Toestand der gemoederen in onze stad. — Het Pruisisch leger op de grenzen. — Eerste bezoek der Kozakken. — Lier door de Pruisen ingenomen. — Vertrek der Franschen. — Hun afscheid. — Toestand der stad tijdens de blokkade van Antwerpen. — Het hoofdkwartier der Prinsen van Oranje en van Saksen Weimar te Lier. — Hunne ontvangst. — Het leger van Bulow. — Nieuw lijden voor onze burgers. — Gevecht tusschen de Franschen uit Antwerpen en de Saksen uit Lier. — Antwerpen over. — Inwendig bestuur der stad. — De vereeniging van België en Holland bekend. — Indruk. — Het koninkrijk der Nederlanden uitgeroepen.

Het dwangbewind van Napoleon deed overal eenen onverzoenlijken haat tegen de Fransche overheersching ontstaan. Nergens waren de gevoelens levendiger dan in Duitschland. Bij den eersten tegenspoed vloog de natie te wapen, de arbeiders verlieten hun werk, de studenten hunne scholen, de geleerden hunne boeken, de burgers hunne zaken, de huisvaders hunne gezinnen, tot de slag van *Leipzig* het pleit ten voordeele der volkenvrijheid besliste (18 October 1813).

Noord-Nederland vond, in dit plechtig oogenblik, al de kracht, al de vaderlandsliefde van de heldendagen der XVI^de^ eeuw weder. Niettegenstaande de aanwezigheid van het Fransche leger, kwam

Digitized by Google

het volk in opstand, en dwong te 's Gravenhage den Franschen bevelhebber de stad te verlaten, en zich in *Gorkum* op te sluiten. Daar bevonden zich de nationale garden van ons departement, die tegen wil en dank aan de zijde der Franschen moesten strijden. Koude en ontberingen hadden zij te verduren, en zij gaven zich, na eene beschieting van negen dagen, krijgsgevangenen aan de Bondgenooten (31 Januari 1814).

Het Nederlandsch volk riep zijn oud vorstenhuis terug, en herwon zijne vrijheid door eigen wil en moed. Zoo veel kon men niet verwachten van de Belgen, die, gelijk Van der Palm zegt, sedert twee eeuwen geen volksbestaan meer kenden. Een tijdgenoot beschreef den toestand der gemoederen in onze stad, tijdens den laatsten dag des Keizerrijks.

« De altijd standvastige vaderlander », zegt hij, « die de vernedering niet verduren kon, had alle hoop verloren. Gelaten droeg hij zijn lot; hij treurde en zweeg. De ontaarde Belg, in dolle bewondering voor den afgod van den dag, was terug gekomen van den schrik, welke de nederlaag van Rusland hem ingeboezemd had. De overwinningen van *Lutzen* en *Dresden* schenen, in zijne oogen, alles weder goed te maken. De jongelingen, kort vóor de inkomst der Franschen geboren, waren als 't ware onzijdig. Door het gedurig victoriekraaien der Franschen overbluft, zwaaiden zij den wereldverwoester eenen welgemeenden « vivat » toe, en wisten niet, of zij eene verandering hopen of vreezen moesten ».

Dusdanig was de geestesgesteltenis, toen in de eerste Novemberdagen de tijding der nederlaag van Napoleon, bij Leipzig, aanbrachten. Reeds de volgende week trokken hier talrijke Fransche beambten door, die uit Holland vluchtten, voor de dreigende houding des volks. Die gebeurtenissen maakten hier eenen zeer verschillenden

Digitized by Google

indruk. De vaderlander kreeg nieuwe hoop en bad God, die de andere volkeren verlost had, hem ook zijn vaderland weder te geven. De Franschgezinden doorliepen neerslachtig de straten, en wachtten met ongeduld naar den *Moniteur*, die altijd nog van overwinningen bleef gewagen, en aan zijne aanhangers eenen oogenblik vertrouwen wedergaf. De vreemde namen der Noordelijke legers kittelden vooral de nieuwsgierigheid der menigte. De Kozakken, Kalmukken en Baskiers werden als een geheel nieuw slag van menschen afgeschilderd; en, al was het maar om ze te zien, men wenschte dat zij spoedig aanrukten.

Die wensch zou welhaast vervuld worden. Het Pruisisch leger, onder bevel van generaal *Bulow*, vervoegde in Holland het Engelsch leger van generaal *Graham*, om Antwerpen langs de Noordzijde aan te vallen, en hunne voorloopers vertoonden zich in de Kempen. Alles begon er oorlogzuchtig uit te zien; dagelijks waren het nieuwe krijgsbewegingen, marchen en contremarchen en, natuurlijk, *requisitiën*. Lier moest zijn aandeel leveren in den voorraad der bezettingen van Antwerpen, Lillo en Bergen-op-Zoom. Om de onlusten te vermijden, die bij vroegere staatsveranderingen onze stad bedreigden, werd de burgerij in wijken verdeeld, en eene burgerwacht ingericht, die alle avonden de wacht optrok.

Twintig maal reeds, had men de Kozakken aangekondigd, toen op Woensdag 15 December, dag der Gulden Mis, eene afdeeling van 250 ruiters, Pruisen en Kozakken langs Zoersel, Pulderbosch, Pulle en Grobbendonk, tot Berlaar afzakte. 's Anderendaags was het één kreet in de stad: « De Kozakken komen! » Jong en oud, vloog naar de Leuvenschepoort, doch vond zich teleurgesteld. De ruiters trokken naar Mechelen, eenige gendarmen vielen hun in de handen, en zij zworven eenige dagen om onze stad, overal de komst van een groot leger aankondigend. De Fransche

Digitized by Google

bevelhebber zond een korps van 1500 man voetvolk, 200 lansiers, jagers en mammeluken af, die hier om vijf uren 's avonds aankwamen; maar, op Zaterdag 18 December, om twee uren, naar Wijneghem vertrokken, een piquet gendarmen achterlatend. Deze waagden in den vroegen Zondagmorgend eene herkenning in de richting van Berlaar, doch kwamen om acht uren in de stad weder, hielden eenen oogenblik stil, voor het *Wit Kruis*, en vluchtten naar Antwerpen (').

Nauwelijks waren zij vertrokken, of omtrent het kwart na negen uren, kwamen op 19 December 1813, in vollen toom een vijftigtal ruiters, vijf en dertig Pruisen en vijftien Kozakken, langs de

(') Op dien tocht der Franschen naar Berlaar, maakte men in onze stad, het volgende spotliedje :

DE SLAG VAN BERLAAR.

Aanschouwt hier dit tafereel,
't Geen ik u zal gaan zingen,
Van 't bloedig moordtooneel
Hetgeen behelst dit lied.
Wat baart de tijd verdriet!
Te Berlaar is 't geschied.

Daar waren gearriveerd
Zes of zeven kozakken,
Geheel aardig gemonteerd.
Lier's garnizoen welaan,
Had dit welhaast verstaan,
En trok er vroeg op aan.

't Alarm was in Lier,
Men zag de boeren schuiven
Met huilen en getier.
De burger, inderdaad,
Moest, volgens het plakkaat,
Van markten en van straat.

De garde infanterie
Is langs het Spreet vertrokken
Met hunne artillerie,
Om langs de breede baan
Op Balder aan te gaan,
En zoo dien slag te slaan.

De Russen in dit werk
Die hadden hen versteken,
Achter de Balderkerk.
Huzaren en Ulaan
Die bleven met hun vaan
Op Zwanenberreg staan.

Het was kort bij den noen,
Zag men weer arriveeren
Hetzelfde garnizoen;
Zij hadden op Berlaarbaan
Malkaar geen kwaad gedaan:
Zoo is die groote slag vergaan.

Medegedeeld, naar herinnering, door *J. Van Rickstal.*

Digitized by Google

Leuvensche poort de stad binnen gereden, de lansen vooruit, de karabijnen geladen. De diensten in de verschillende kerken waren juist aan, toen het *hoera* in de straten weerklonk. Het volk stroomde naar de Markt, om de beruchte kozakken te zien. Met hunne verwarde haren, kopergele huiden, zwarte oogen en platten neus, leverden die krijgers uit het verre Oosten eenen zonderlingen aanblik op. Over hunne kleine paardjes gebukt, verborgen zij zich achter het hoofd van het ros, zoodat men niets zag dan de lange lans, die dreigend vooruitstak. Met zonderlinge gebaren gaven zij te kennen, dat zij brandewijn en snaps begeerden, zij verspreidden zich door de stad, en bezetten de poorten.

Vóór het Stadhuis stelden zich de Pruisen in slagorde; hunne officieren lieten zich op het raadhuis den wijn welgevallen, terwijl een onderofficier bij den ontvanger der stadsbelastingen de kas, en op het postbureel, de correspondentie ging lichten. Het toeval wilde, dat er zich een brief bevond, door zekeren *Gambier* van Mechelen geschreven, aan den ontvanger der godshuizen, *Baudry*, eenen Franschman, sedert vijftien jaar te Lier gevestigd. Die brief bevatte spotternijen tegen de Kozakken en Pruisen. Aanstonds werd Baudry opgezocht, en onder duchtige zweepslagen op de Markt gebracht. Hij poogde te ontsnappen; toen wilde men hem op staanden voet voor den kop schieten, en hij werd maar gered door de moedige houding van eenen Duitschsprekenden burger, die hem met zijn lichaam bedekte, en zijne genade verbad.

Omtrent elf uren ontruimden de Kozakken de stad, en Lier bleef aan de zorgen der burgerwacht overgelaten. Op 30 December kwam eene Fransche *colonne mobile* van 50 gendarmen, en 150 fusiliers, om de achterstallige belastingen en requisitiën in te vorderen, en, toen de buit ingezameld was, vertrok zij weder naar Antwerpen (2 Januari 1814).

Digitized by Google

In de eerste week van Januari rukte het leger van *Bulow* aan, en drong vooruit tot Hoogstraten. Daar stiet het op het Fransch leger. Driemaal werd Hoogstraten genomen en hernomen, en op het kerkhof van *Minderhout* werd hardnekkig gestreden: 6,000 man sneuvelden; doch de Pruisen, onder bevel van generaal *Van Borstel*, alhoewel 20,000 tegen 30,000 Franschen, behielden de overhand.

De Fransche divisie *Aymard*, die Turnhout bezette, kreeg bevel op Lier terug te trekken, en kwam hier 's anderendaags, 12 Januari, om drie uren 's morgens aan. Zij was 1500 voetgangers en 300 ruiters sterk, met eenige kruitwagens en drie kanonnen. Uitgeput en bijna bevrozen, werden die mannen bij twintigen en dertigen in de huizen verdeeld. Na eenen dag rust, moesten zij op de Markt tegen zes uren 's morgens vergaderen. Gedurende twee uren wachtten de soldaten, onder de bitterste koude, op het bevel. De burgers moesten hunne deuren openlaten, en van tijd tot tijd liepen de soldaten in de huizen, om niet van koude om te komen.

Na den slag van Hoogstraten beval de Fransche generaal *Maison* den aftocht. Generaal Barrois, aan het hoofd van de tweede afdeeling der *jeune garde*, 10 tot 12,000 man voetvolk en ruiters, dragonders, lansiers, jagers en mammelukken, kwam te Lier, op woensdag 12, en donderdag 13 Januari aan. *Maison* hield hier eenige dagen zijn hoofdkwartier. 1000 Poolsche lansiers vervoegden dit leger. Men hoorde het kanon in de verte, en men vreesde voor een gevecht rondom de stad; doch de generaal, met zijnen staf en een groot deel des legers, vertrok naar Mechelen, op vrijdag namiddag. Eene afdeeling jagers en mammelukken, die zich den weg naar Antwerpen hadden zien afsluiten, bleven te Lier, plaatsten wachten aan de poorten en op den bijvang,

Digitized by Google

bivakeerden op de Markt, en logeerden zich tot bij de armste burgers, die twee en vier soldaten in hun huis kregen, tot zaterdag om drie uren nanoen, wanneer geheel de legermacht het hoofdkwartier naar Mechelen volgde, en Lier zaterdag nacht en zondag 16 Januari zonder bezetting bleef.

Op maandag 17 kwam een regiment infanterie van 1300 man. De stad bood het aanzicht eener legerplaats aan, met wachten van 150 man aan elke poort, schildwachten op den hoek van iedere straat, die elken voorbijganger het « *qui vive* » toeriepen, en wakers op de torens.

Om de soldaten onder de hand te hebben, waren zij gebiljetteerd van de Markt tot aan de brug : elk huis had er tien en twaalf. Op vrijdag 21 Januari werd Maasfortbrug afgebrand; en, na al die voorzorgen brak de bezetting den 22en op, en bleef Lier, des zondags 23 Januari geheel verlaten. Twee duizend man van generaal *Barrois* trokken hier door op Maandag en Dinsdag, zonder eenige manschappen achter te laten.

Den 27en 's avonds drongen drie Pruisische officiers, aan het hoofd van een eskadron Kozakken, in de verlaten stad, en brachten den nacht meestal op den bijvang door. 's Anderendaags vermaakten zich de lastige bezoekers met op hunne wijze handel in uurwerken en zakdoeken te drijven, en de nieuwsgierigheid voor de Kozakken was aanstonds verdreven.

Tegen den avond van 28 Januari, zag men hen in allerhaast ter Markt snellen, al de voorposten inroepen, en zij begonnen de wijk te nemen naar de Leuvensche poort.

Nauwelijks hadden zij de Rechtestraat bereikt, of eene afdeeling Fransche lansiers kwam, in vollen galop, de Markt opgereden, wierp al de potten omverre, die op de Markt uitgesteld stonden, en.... bleven voor de Hoogebrug staan. De Kozakken lieten zich

Digitized by Google

stap voor stap volgen, en keerden zich telkens, om op hunne vijanden te vuren. Rondom de kerk, en in de Berlaarstraat grepen kleine schermutselingen plaats. Twee Kozakken vielen aan de Leuvensche poort door het ijs, en werden gevangen genomen. Die onbeduidende zaak werd eene groote overwinning in den mond der Franschen, en als dusdanig in de *Gazet van Antwerpen* afgeschilderd en opgehemeld. God weet of men hier of daar, in Frankrijk, voor den slag van Lier geen Te Deum gezongen heeft!

De lansiers vertrokken nog denzelfden dag, nadat hun colonel eenige burgers had willen in hechtenis nemen, en den Lierschen maire, Montens, op de onbeschoftste wijze behandeld had. Te midden van den nacht moest deze eene wandeling ondernemen, naar den generaal *Roguet*, die hem met honderd *sacré bougre de Russe et de Cosaque* terug zond.

Het voetvolk, dat hen gevolgd had, 1200 of 1300 man sterk, stelde zich in garnizoen, en het geladen kanon werd te midden der Markt geplaatst.

De 29e en 30e liepen rustig voorbij; doch men wist, dat het leger der Bondgenooten weldra Lier zou naderen, hetwelk de laatste voorpost der Franschen geworden was.

Generaal *Bulow* had inderdaad bevel gekregen zich naar Brussel, te begeven, en onze stad bevond zich op den weg, welken zijn leger volgen moest.

Maandag 31 Januari hoorde men zeggen, dat eene sterke afdeeling Pruisen naderde, en de voorhoede bezig was met de brug op de Bechelbeek te herstellen. Eene Fransche patrouille, die om elf uren binnenkwam, verzekerde echter, dat er op twee uren afstand geen vijand te zien was.

Doch, nauwelijks was de poort achter hen gesloten, of men hoorde het musketvuur. Eerst baarde dit weinig schrik: men dacht

Digitized by Google

met eenige omzwervende Kozakken te doen te hebben; maar weldra hoorde men het kanon bulderen. Het alarm sloeg, het kanon werd op de Lisperpoort gemikt, de Franschen spoedden naar de half geslechte vesten en naar de Lisperpoort, die met stalmest toegevoerd was. De aanval liet zich niet wachten: de kogels vlogen door de lucht, en eenige grenaden, op de stad geworpen, vervulden de burgers met schrik. Deuren en vensters vlogen toe, en de doodsche stilte werd slechts onderbroken door de donderende stem der kanonnen, of het gekerm der gekwetsten, die op hunne makkers steunend, langs de huizen heenslopen. De Pruisen deden herhaalde aanvallen. Kolonel *Knoblock*, die de eerste afdeeling aanvoerde, waagde zich bijna alleen onder de wallen, zijne soldaten door woorden aanmoedigend, doch werd in de borst getroffen, en stierf ter plaatse. Een half uur hield het gevecht aan. Toen maakten de Pruisen zich bereid om de stad stormenderhand in te nemen, en ook langs de Antwerpsche poort aan te vallen. Zoodra de Franschen dit bemerkten, begon de aftocht (1). Het *hoera* der bondgenooten liet zich in de straten hooren, en zij zetten op den Antwerpschen steenweg de Franschen achterna, die verscheidene dooden achterlieten.

Vooraleer de stad te verlaten, hadden de Franschen de hoofdwacht op de Markt, thans de *Societeit*, in brand gestoken. Dit was hun laatste vaarwel. Op 22 Juli 1794, met plundering en brandschatting begonnen, eindigde het Fransche beheer, op 31 Januari 1814, met brandstichting.

Met reden was men, na zulk hardnekkig gevecht (1), voor wederwraak beducht. Door voorspraak echter van eenige burgers, liet de

(1) Onder de troepen, die Lier innamen, bevond zich een Liersche jongeling, die de *École du droit* te Brussel verlaten had, om dienst te nemen onder de Duitsche vrijwilligers. De inneming van Lier kostte aan de Pruisen twee hoofdofficieren en 79 man.

Digitized by Google

generaal *Oppen*, die aan het hoofd der Pruisen stond, geene plundering toe, alhoewel hij verklaarde dat, volgens de krijgswet, de troepen op twee uren plundering recht hadden. De burgers haastten zich drank en levensmiddelen aan te schaffen ; en, eenige wanorde, vooral aan de dronkenschap toe te schrijven, daargelaten, kon men zich gelukkig achten (1).

Generaal van Borstel, die het bevel voerde, kwam later zelf in de stad, met geheel zijn legerkorps, twaalfduizend man sterk, dat eenen nacht te Lier verbleef. Elke inwoner had tot 20 en 30 soldaten in huis, die snaps en vleesch eischten, en op vele plaatsen de inwoners mishandelden (2).

's Anderendaags vertrok het leger naar Brussel, dat dien dag, 1 Februari 1814, door de bondgenooten bezet werd. Eene kleine afdeeling bleef in onze stad, om de gemeenschap met Holland open te houden.

Intusschen naderden de Bondgenooten Antwerpen ; doch, ziende dat zij de stad niet door beschieting konden dwingen, besloot generaal *Graham* haar in te sluiten. De dorpen van den omtrek, en onze stad hadden veel te lijden van die krijsbewegingen. Men

(1) Een aantal Franschen werden krijgsgevangen gemaakt, en naar Breda vervoerd. Onder hen bevond zich een jeugdig officier, *le chevalier d'Obrecourt*, uit het departement des *Côtes d'or*, die, zwaar gekwetst zijnde, op den weg overleed. Negen soldaten der Fransche *vieille garde* hadden zich in het huisje van de weduwe eens houtdraaiers verborgen. Het kwam aan de ooren der Pruisen, die er een twaalftal jagers heen zonden. « *Herunter Franzosen !* » riep een onderofficier, en de negen Franschen kwamen den zolder af. Een hunner had eenen halsdoek aan. Dadelijk had een Pruis hem van den hals gerukt. « Dat doet men niet aan eenen gevangen ! » zegde de Franschman. « Ja », antwoordde de Pruis, « gij zijt misschien een dergenen, die onze laatste koe gestolen en mijnen ouden vader gedood hebben ; » en hij behield zijnen buit.

(2) Het was eene herinnering aan die dagen, welke later, als men ter eere van St-Gommar vierde, eenen burger het volgend rijmpje boven zijne deur deed zetten :

« St-Gommar heeft ons van de Franschen verlost,
» Maar het heeft ons veel snaps en priegel gekost. »

Digitized by Google

moest aanhoudend voorraad, medicijnen, kleederen leveren. De wanorde verzwaarde nog den last, tot eindelijk eenige burgers een bureel van verdeeling vormden.

Op 6 Februari vernam men, dat het hoofdkwartier van generaal *Bullow*, met den hertog van *Saksen-Weimar* en prins *Frederik van Oranje*, tweeden zoon van prins Willem, die later koning der Nederlanden werd, zoude aankomen.

Eene menigte stroomde naar de Lisperpoort, en een aantal burgers staken de Oranjekleuren op. Toen de vorsten naderden, ging een algemeen *hoezee* op: een der burgers heette generaal *Bulow* welkom in de stad, en bedankte zijne dappere krijgers, die ons de verlossing brachten.

Zich tot prins *Frederik* wendend sprak hij:

« De stad Lier acht zich gelukkig, onder hare eerste verlossers eenen Prins te tellen, wiens onsterflijke voorouders eertijds hun goed en bloed voor de rechten en vrijheden onzes Vaderlands opgeofferd hebben. Diep doordrongen van deze verhevene herinneringen, zijn onze woorden niet krachtig genoeg om onze gevoelens uit te drukken. Uwe Hoogheid zal ze herkennen aan de kleuren, welke onze borst versieren. Die kleuren zullen in de toekomst de onze zijn. De Belgen, met hunne broeders de Hollanders vereenigd, zullen den ouden luister van hun gezegend Vaderland zien herleven. »

De menigte juichte en draaide met de hoeden, terwijl het stadsmuziek het oud *Wilhelmus van Nassauwen* aanhief.

't Was zoo dat voor 't eerst, in eene volksbetooging, de wensch werd uitgedrukt tot eene vereeniging van Zuid- en Noord-Nederland, welken de toekomst verwezenlijkte.

Een feest vereenigde op het Stadhuis de prinsen en voorname personen, die tot het hoofdkwartier behoorden, met de bijzonderste ingezetenen der stad, en in dien eersten oogenblik van herleven,

Digitized by Google

scheen alle onderscheid van rang vergeten , voor de vreugde en de hoop, die aller harten vervulden.

De generaal *Bulow* stapte af in 't Keizershof op de Markt , de prins van *Oranje* , in de Brouwerij St-Pieter in de Berlarij , en de hertog van *Saksen-Weimar*, bij De Graef. 's Avonds werd voor elke dier wooningen eene serenade gebracht , al de burgers verlichtten hunne gevels, terwijl de groote klok hare vreugdetonen liet hooren.

's Anderendaags verlieten die doorluchtige bezoekers onze stad , en werden door min aangename gasten gevolgd.

Geheel het leger van Bulow kwam in onze stad en omliggende dorpen.

Van den vroegen morgen tot den laten avond volgde het eene korps op het andere , en het gekend lied der Pruisen :

« Bei Leipzick war ein grosse Schlacht »

klonk dag en nacht door de straten.

Tot de kleinste hutten toe lagen vol soldaten. Hunne eischen kenden geene palen , en zij staafden de onbillijkste vragen door ruwe mishandelingen. Gelukkig bleef die overmacht slechts korte dagen. De Pruisen werden vervangen door de Saksen onder generaal *von Gaublenz*, die in het Keizershof op de Markt logeerde.

Den 22en Februari trok de hertog van Clarence, broeder des konings van Engeland , hierdoor , vernachtte in de brouwerij St-Pieter, bij Van Steenacker , en begaf zich naar Herenthals , toen het hoofdkwartier der Engelschen.

Intusschen waagden de Franschen uit Antwerpen, waar *Carnot* het bevel voerde, dikwijls uitvallen, om zich te bevoorraden.

Op zaterdag 27 Februari, tegen den avond , deed eene afdee-

Digitized by Google

ling van 400 voetgangers en 50 ruiters eene verkenning in de richting van Lier, en drong tot aan het *Huis ten Halven* onder Bouchout door, waar de voorpost der Saksen, omtrent 100 man sterk, zich bevond. De Saksen lieten zich bijna in hun bed verrassen. Tot in het *Huis ten Halven*, door *Wagemans* bewoond, werden zij aangevallen, ingesloten, en al die zich in den kelder verborgen hadden, vielen in de handen der Franschen of werden gedood. De officier redde met moeite zijn leven, en een klein getal kon zich door de vlucht uit de voeten maken. Zoodra de tijding van dien uitval te Lier aankwam, trok, rond halfzeven, generaal *van Gaublenz* met het grootste deel van het garnizoen de Franschen te gemoet. Doch toen hij ter plaatse kwam, waren deze reeds met buit en gevangenen naar Antwerpen terug.

Op 28 Februari verlieten ons de Saksen, om Contich en Waalhem te bezetten en Mechelen te dekken. Een duizendtal Pruisen, eenige dragonders van *Bambergen*, en eene afdeeling vrijwillige jagers bleven hier in bezetting.

Zoolang de blokkade van Antwerpen duurde, bleef de toestand hier akelig. Hooge requisitiën en zware militaire logementen putten de burgers geheel uit. De zolders en schuren hadden het aanzien van uitgeplunderde magazijnen. Op veertien dagen tijds hadden de burgers niet minder dan veertig duizend man te herbergen. De beste familiën begonnen gebrek te lijden, onze regeering moest in Oogst 1814 uitstel vragen voor het betalen der belastingen, en, niettemin werd Lier in de algemeene requisitie voor 1000 broeken, 300 paar laarzen en 470 paar schoenen aangesproken.

Eindelijk ging Parijs over, en Antwerpen capituleerde (5 Mei). De krijgsbeweging verminderde, doch geheel bleef Lier niet zonder bezetting. Eerst had men de Hannoversche huzaren, die door hunne goede regeltucht aller achting verdienden; op hen volgden

Digitized by Google

de Engelschen, die zoo mild met de *guinées* omgingen, dat dikwijls de officier het huishouden van den burger onderhield.

De Bondgenooten hadden voor het land een *Voorloopig Bestuur* benoemd, en meestal de Fransche ambtenaars bewaard. De Fransche onderprefect *de Wargny* werd als *intendent* over ons departement gesteld, met *Mechelen* tot hoofdplaats, zoolang Antwerpen aan de Franschen verbleef. De maires en adjoints werden voorloopig bewaard, en weinige veranderingen ingevoerd.

Eens dat Napoleon overwonnen was, begon men zich met de toekomst des lands bezig te houden. De tijding eener VEREENIGING MET HOLLAND verspreidde zich in den zomer van 1814, en werd in de Vlaamsche gewesten algemeen goed onthaald. De nabijheid van Holland, de eenheid van taal en zeden, de overleveringen uit een roemrijk verleden, waren als zoovele banden, welke men maar behoefde nauwer toe te halen. Enkelen, vooral op godsdienstig terrein, droomden eene nieuwe vereeniging met Oostenrijk, en de herstelling van een onmogelijk verleden. Nogtans toonden zij geenen afkeer voor de vereeniging. Wellicht ware deze door de twee volkeren gevraagd en bewerkt geworden; doch de Mogendheden lieten hun die vrijheid niet. Zij gaven België als eene *uitbreiding van grondgebied* aan Holland: nuttelooze vernedering voor ons land, die de kiem der scheiding van 1830 legde (21 Juli 1814).

Digitized by Google

NEGEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK

HET KONINKRIJK DER NEDERLANDEN

(Van Juli 1814 tot October 1830.)

Prins Willem als souvereine vorst. — Liersche afgevaardigden te Brussel. — Eerste maatregel. — Het koninkrijk der Nederlanden. — Liersche afgevaardigden te 's-Gravenhage. — De slag van Waterloo. — De fondamenteele wet. — Jubilé van 1815. — Wedergave der schilderijen. — Het nat jaar 1816. — Nieuwe regeeringsvorm. — De kweekschool. — De teekenschool. — Finantiewezen. — De zilveren reliquiekas. — Volkslijden. — Afbraak der Kazernen. — Eerste bezoek van koning Willem I. — Eerste gemeentekiezing. — Openbare werken. — Het onderwijs. — De Latijnsche school. — Steenweg op Mechelen. — De Nethen. — Het kadaster. — Tweede bezoek van koning Willem.

Inwendige toestand der stad Lier. — Fabriekwezen. — Bevolking. — De Vlaamsche taal hersteld. — Letterkunde. — Liersche schrijvers. — *J. V. Wouters.* — Tooneel. — Muziekgenootschappen. — Leesgezelschap.

Kerkelijk Lier. — De dekenij, — De Hoofdkerk. — Het kloosterwezen. — Armwezen. — Scheiding der twee besturen.

Prins Willem van Oranje nam eerst, als souvereine vorst, bezit van het bestuur (30 mei 1814). De steden zonden hem afgevaardigden, en eenige leden van onzen municipalen Raad vertrokken met een adres naar Brussel. De prins onthaalde hen op de vleiendste wijze.

« Lier, » zegde hij, « is de eerste stad, waar mijn zoon, Prins » Frederik, met vreugdekreten onthaald, en de oranjekleuren » werden aangenomen. Die omstandigheid zal ik niet vergeten. »

Digitized by Google

Die woorden, in de moedertaal uitgesproken, maakten den besten indruk op de afgevaardigden, en de eerste maatregels verwierven de algemeene goedkeuring. De drukpers kreeg meer vrijheid; aan de steden werden, zoo veel mogelijk, hare goederen wedergegeven, de *Vlaamsche taal*, de groote bannelinge van het Keizerrijk, in hare rechten hersteld, de jaarwedden der magistraten en geestelijken vermeerderd, aan de refractairen kwijtschelding verleend, en de officiers met hunne graden in het nationaal leger aangenomen.

In het begin van 1815 riepen de mogendheden het KONINKRIJK DER NEDERLANDEN uit. Die tijding werd hier op 28 Februari 1815 ter voorpui en op de hoeken der straten afgekondigd. Om elf uren werd de *Oranjevlag* op den stadhuistoren geheschen, onder het luiden der klokken, het bulderen der kanonnen en de kreten *Leve de vorst van België!* 's Avonds gaf de *Société harmonique* een concert op de Markt.

De besturen haastten zich de vereeniging van Zuid- en Noord-Nederland door geestdriftige adressen bij te treden. De maire *Montens*, de adjoint *Van Steenacker*, en de raadsleden *Stalpaert* en *Ch. Van den Brande*, droegen naar 's-Gravenhage het Liersch adres, op 4 Maart gestemd, waarin men onder anderen zegde: « Devenus enfans d'un père aussi tendre, qui, lorsque nous étions » encore seulement gouvernés par lui, nous avait déjà donné les » assurances les plus formelles que notre sainte religion, le gage » sacré de nos aïeux, serait protégée et honorée, que toutes les » branches du commerce seraient encouragées, nous serons ac- » tuellement réunis en un même amour avec ses autres enfans ».

De prins nam den titel van *Willem I, koning der Nederlanden* aan. Op 19 Maart werd hier die gebeurtenis met klokkengelui, luisterrijke afkondigingen en algemeene verlichting gevierd. Men zag eene gelukkige toekomst te gemoet, toen op eens de kreet

Digitized by Google

opging : « Napoleon heeft het eiland *Elba* verlaten en is in Frankrijk terug ! » Angst en vrees bevingen de vreedzame burgers, terwijl eenige dungezaaide Franschgezinden reeds riepen : « *pays bas* » !

Maatregels werden aanstonds genomen, 25,000 man ingeroepen, waarvan ons departement er 2,842 leveren moest. 500 voetgangers en 200 Belgische huzaren, kwamen hier bezetting houden, en weder herbegonnen de legerbewegingen met hunnen stoet van requisitiën en militaire logementen. De eerste zomermaanden van 1815 liepen echter rustig voorbij, en eerst wanneer men den donder der kanonnen in de verte hoorde, werd men van het gevaar bewust.

Op 16 Juni was het, alsof een schrikkelijk onweder in het zuiden woedde. Tegen den namiddag scheen het geraas te naderen, tusschen zes en zeven uren was het slag op slag, allengs verminderde toen het gerucht, totdat met het vallen van den nacht alles weder kalm werd. Geen twijfel, een groote slag was geleverd. Doch waar ? want niemand kon zich verbeelden, dat het gevecht een tiental uren verwijderd was. Wie was de overwinnaar ? Welk lot stond ons te wachten ?

Den nacht en den volgenden dag bracht men in den pijnlijksten twijfel door. Den 18en, om 7 uren 's morgens, kwamen de eerste vluchtelingen aan. De bedienden van den gesneuvelden hertog van *Brunswick*, Pruisen, Nassauers trokken hier door, overal de nederlaag der Bondgenooten aankondigend. Tegen den avond verschenen de vluchtelingen ontelbaar ; de zege van Napoleon scheen onbetwistbaar, en men verwachtte de Engelschen, die langs Lier hunnen aftocht moesten nemen. Den 19en, zelfde onzekerheid ; doch de Engelschen verschenen niet, en om 9 uren 's avonds, kondigde een reiziger de overwinning van WATERLOO aan.

Digitized by Google

Een vreugdekreet ging op uit aller mond, en nog denzelfden avond verlichtten de burgers uit eigen beweging hunne gevels. Des zondags volgde het officieel Te Deum, door de geheele bevolking bijgewoond, en 's avonds was het vuurwerk op de Markt. Thans moest men voor de gekwetsten zorgen. Manden pluk werden op het stadhuis ingedragen, stroozakken, lakens en hemden, voor de hospitalen van Luik en Namen geleverd, en eene rondhaling gedaan; Lier was eerst bestemd om een aantal gekwetsten te ontvangen, doch een later besluit beval ze naar Antwerpen te vervoeren, waar niet minder dan 10,000 ongelukkigen, op karren en schuiten, aankwamen. De Liersche schippers moesten aan dit treurig werk helpen.

De zege van Waterloo bevestigde het jonge rijk, en verwekte voor den prins van Oranje, zoon des konings, eene groote geestdrift. Te midden van den slag, bij *Quatre-bras*, was hij een oogenblik door de Franschen omsingeld geweest. De Belgen van het 7e bataillon sprongen toe, en verlosten den jongen prins, die, zijn eerekruis van de borst rukkend, het te midden der Belgen wierp, uitroepende : « Gij hebt het allen verdiend ». Een Lierenaar *J*, *Dammesbach* had zich in een dier gevechten bijzonder onderscheiden, en bekwam de militaire Willemsorde. (1)

Die geestdrift werd spoedig uitgedoofd door de verdeeldheden, alweder, gelijk altijd in ons land, door de godsdienstige aangelegenheden veroorzaakt. Het ontwerp van *Grondwet* in eenen onbetwistbaren geest van vrijheid opgesteld, ontmoette van wege de hooge geestelijkheid eene hardnekkige tegenkanting, vooral

(1) Als kanonnier bij een veldstuk geplaatst, bleef hij onverschrokken op zijnen post, terwijl een aanval van Fransche ruiters geheel de batterij op de vlucht dreef. Hij had gezworen zijn kanon niet te verlaten, en bleef, trots alle gevaren, zijnen eed getrouw.

Digitized by Google

gericht tegen de *vrijheid van geweten* en de *gelijkheid der eeredienslen*, door die *fondamenteele wet* uitgeroepen.

Die wet moest door de *Notabelen* gestemd worden. In Luxemburg en in vele Waalsche arrondissementen vereenigde het ontwerp eene groote meerderheid, in de Vlaamsche provinciën dorsten zich ter nauwernood eenige leden voor de aanvaarding verklaren. In het arrondissement Mechelen waren er op acht en dertig notabelen maar vijf, die de grondwet stemden. De maire *Montens*, *J. F. Berckmans* en *H. Bern. Vanden Brande* waren aangeduid, om onze stad op die vergadering der *notabelen* te vertegenwoordigen. De algemeene uitslag was vijandig aan het ontwerp; doch, met de onthoudingen als voordeelig op te nemen, werd de *fondamenteele wet* aanvaard verklaard, door eene proclamatie van 27 Oogst 1815, hier op 30 Oogst met de gewone plechtigheid afgekondigd.

Die stemming had wel tot eenige twisten aanleiding gegeven; maar de oneenigheden drongen niet diep in het volk door, en, met het herlevende betrouwen, keerden ook de oude zeden en plechtigheden weder.

Op 11 October 1815 viel de duizendste verjaring der verheffing van St-Gommar, en met bijzonderen ijver maakte men zich bereid om het JUBILÉ te vieren. Op de voornaamste punten der stad werd de wonderen van St-Gommar afgebeeld : op den hoek der Antwerpschestraat *het werkvolk in de ploeg*, op de Lisperpoort *den afgekapten boom*, aan de Wijngaardstraat *de Fontein*. De volkstoeloop was buitengewoon groot, en de Duitsche soldaten, die hier nog bezetting hielden, vergezelden de processie, en losten hunne geweren bij elke benedictie.

Bij den aanvang van den zomer van 1816, volgde eene niet min belangrijke plechtigheid. Op 15 Juni 1816 werd, door secretaris *Avontroodt*, eene proclamatie van den burgemeester

Digitized by Google

afgekondigd, meldend dat op Dinsdag 18, den eersten verjaardag van de overwinning van *Waterloo* zoude gevierd worden, en de *wedergave der schilderijen*, in 1794 door de Franschen ontvoerd, zoude gebeuren. Om tien uren was er prijsuitdeeling op de Academie, om elf uren werd het *Te Deum* in St-Gommar gezongen, en om drie uren werden de schilderijen van het stadhuis naar St-Gommarskerk overgebracht. Ongelukkiglijk kregen wij van de drie schoone tafereelen, aan de hoofdkerk ontnomen, niettegenstaande de pogingen van ons stedelijk bestuur, niets dan twee luiken van Rubens: *St-Clara* en *St-Franciscus* weder. De andere meesterstukken wist Frankrijk te behouden (1).

Op dit eerste herleven volgden zware beproevingen. In den zomer van 1816 begon het van Sinksen te regenen, en bleef de lucht zeer koud. De landerijen stonden weldra onder water, en lang zal het volk de herinnering van het NAT JAAR bewaren. Wanneer de schrale oogst in schooven stond, hield de regen nog altijd aan. In Augusti stroomden de gezwollen rivieren over, hooi en toemaat gingen verloren, en vele landbouwers moesten hunne granen met schuitjes uit het water opvisschen. De slekken aten in den herfst het jonge koorn af, zoodat sommige boeren tot driemaal hunne landen moesten bezaaien. Daarbij viel de vorst, in het begin van 1817, op eens zoo geweldig in, dat alle rivieren in eenen nacht dicht vrozen. Niet

(1) Bij besluit van den gouverneur Baron *van Keverberg*, van 27 Maart 1816, werd eene bijzondere commissie aangesteld, om die wedergave te bewerken, bestaande uit de schilders *Herreyns*, *van Brée*, *Ommeganck*, de secretarisen der maatschappij van schoone kunsten, *Sneyers* en *Fl. van Erthorn*, en de maires der steden Antwerpen, Mechelen en Lier. Die wedergave gebeurde onder voorwaarde dat de schilderijen niet mochten vervreemd worden, zonder toelating van het Staatsbestuur, en dat de plaatselijke overheid moest waken over hare bewaring, en jaarlijks verslag doen over den toestand der kunstvoorwerpen.

Digitized by Google

alleen waren de veldvruchten van 1816 mislukt ; de oogst van 1817 was bedreigd. Ook overtrof de duurte van 1816 al wat men in de jaren 1709, 1740 en 1794 gekend had (1). De openbare ellende ging alle gedacht te boven. Het brood werd bij het pond verkocht ; gelukkig nog , als men het vinden kon. De regeering, om het werkvolk ter hulp te komen, liet in den winter van 1816-1817 de oude wallen en bolwerken, reeds vroeger verlaagd, slechten. De laatste der oude stadspoorten, de Lisperbuitenpoort, was reeds in 1815 gevallen. Vijftien duizend fr. werden door den Raad gestemd , om aardappelen en graan aan te schaffen, en ze tegen verminderden prijs te verkoopen ; doch een deel levensmiddelen, te Leuven gekocht , bracht in die stad eenen oploop teweeg, zoodat dit hulpmiddel ontbrak. Zooveel wist men echter te bewerken, dat men hier geene onlusten te betreuren had: buiten eene kleine volksbeweging op de Markt, den 21en Juni 1817, door het gerucht , dat er opkoopers kwamen , veroorzaakt , bleef alles rustig.

Wat eenige verlichting bracht, was de overvloed van visch , vooral van haring (2), die met wagens het land werd rondgevoerd ; en, alsof alles buitengewoon moest wezen in dit jaar, had men op 9 en 10 Februari, een zwaar onweder met donder en bliksem, en op 16 April, eene windhoos, die boomen en schouwen nederrukte,

(1) In 1709 was het spijker van Lier voor het koren van 6 tot 12 1/4 gulden ; in 1740, 5 gulden 5 stuivers ; in 1816, 12 gulden 8 stuivers de veertel voor het koren, 16 gulden 10 stuivers voor de tarwe , 10 gulden 7 stuivers voor de boekweit en 4 gulden 14 stuivers voor de haver. De aardappelen klommen tot 32 stuivers het meuken, het rundvleesch kostte 8, en het kalfvleesch 11 stuivers het pond. De boter gold 16 stuivers, het brood van 9 pond tot 19 stuivers , viermaal meer dan de gewone prijzen.

(2) Voor 7 stuivers kocht men zooveel visch als vroeger voor 5 schellingen. De *lompen* werden met geheele korven ter Markt gebracht ; de haring kwam dagelijks met schepen aan en gold 3 stuivers het honderd ; de varkens werden er mede gemest ; maar hun vleesch behield eenen traansmaak.

Digitized by Google

en vergezeld ging van eene *aardbeving*, waarvan de schokken zich tweemaal deden gevoelen, tusschen negen en tien uren en omtrent half twaalf 's morgens.

Tot in het begin van Juni 1817 bleef het koud, en had men hier nog geene zwaluwen gezien. Eindelijk, in het midden der maand, veranderde de luchtgesteltenis; de oogst gelukte; doch jaren verliepen, vooraleer het evenwicht hersteld was, en alles bleef buiten prijs (1). Het stellen van den broodpegel gaf tot vele betwistingen aanleiding, tot eindelijk, op 25 Oogst, de bakkers weigerden het roggebrood te leveren tegen den gestelden prijs, en hunne winkels sloten; maar, eene ordonnantie van burgemeester *C. Van Steenacker*, aan de bakkers bevelend binnen twee uren den verkoop te hernemen, op straf hunne ovens te zien aanslaan en hunne patenten intrekken, stelde spoedig een einde aan die *bakkersrevolutie*.

Intusschen had de stad eenen nieuwen regeeringsvorm gekregen. De grondwet van 1815 had de onderverdeelingen des lands, door de Fransche Republiek ingevoerd, behouden, alleen de benaming van *departement*, door die van *provincie* vervangen, en het inrichten der gemeentebesturen aan bijzondere reglementen overgelaten. In April 1815 was raadsheer *Goubeau* onzen municipalen raad komen raadplegen over den aan te nemen regeeringsvorm. Eenige leden wenschten het behoud der Fransche vormen, anderen wilden tot het schependom en de lakenhalle wederkeeren; doch allen waren het eens, om zich tegen het eenhoofdig beheer der mairieën te verzetten. Het koninklijk besluit van 12 Mei 1817 nam een gemengd stelsel aan, en vertrouwde het stedelijk bestuur

(1) Het Gouvernement zond meermaals Russisch koren tot onderstand der gemeente. De eerste levering kwam op de Markt van 29 Juni, en werd tegen 12 gulden de veertel verkocht. Het eerste inlandsch *koren* verscheen op 26 Juli en gold 11 gulden 10 stuivers.

Digitized by Google

aan eenen raad van *twaalf* leden, door het volk gekozen, die den titel van *edeleachtbare heeren* droegen, waaruit een college van eenen *burgemeester* en vier *schepenen*, later op twee verminderd, door den Koning benoemd werd (1).

Op Dinsdag 19 Oogst 1817, stelde de onder-intendent *Van Velsen* den Raad in, en legden de leden den eed af « de stad te bevorderen overeenkomstig de grondwet, en de algemeene wetten des Lands. » Een der leden voegde er bij : « en faisant la promesse prescrite, je déclare de ne faire aucune fonction contraire aux règles ou dogmes de la religion catholique romaine ». De aftredende maire *Montens* woonde de plechtigheid bij, en ontving de bedankingen des Raads voor de bewezene diensten, waarna burgemeester *Van Steenocker* drukte op het geluk des lands, dat, eerst tot eene provincie verlaagd, weder tot eene natie opgeklommen was. Eene korte rede van kolonel *Knoop*, plaatskommandant, en eenige woorden van schepen *Van der Block*, sloten de officieele zitting, die door een banket bij den burgemeester gevolgd werd (2).

De nieuwe regeering had zich aanstonds met het belangrijkste voorwerp bezig te houden : het VOLKSONDERWIJS, dat in den ellendigsten toestand verkeerde, en dat het Staatsbestuur besloten had op dezelfde hoogte te brengen, welke het in Noord-Nederland bereikt had (3).

(1) De kiezing gebeurde in twee graden. De belastingplichtigen van ten minste 10 gulden, benoemden, bij briefjes ten hunnen huize afgehaald, vier en twintig kiezers, die in October vergaderden. Het lot duidde tusschen de vier en twintig kiezers twaalf aan, die de raadsleden benoemden. De gemeenteraad koos de provinciale raadsleden, ten getalle van drie voor Lier, en deze benoemden de afgevaardigden bij de Generale Staten.

(2) Het eerste bestuur, dat bezit nam van stadsbeheer, (want drie der eerst benoemde leden weigerden te aanvaarden), bestond uit : J. C. Van Steenacker burgemeester, Van der Block, Wuyts, Van Stokum en Van Acker, schepenen, Van der Linden, rentmeester en Avontroodt, Secretaris.

(3) In Noord-Nederland was het onderwijs met reuzenschreden vooruitgegaan, sedert in 1789, de vereeniging : *Tot nut van 't algemeen* gesticht werd. Die vrije vereeniging

Digitized by Google

Twee KWEEK- OF NORMAALSCHOLEN, tot het vormen van onderwijzers, werden ingericht ; en, op aandringen van ons stedelijk bestuur, eene daarvan te Lier geplaatst, terwijl zich de andere te Haarlem bevond (koninklijk besluit, 29 Juli 1817). De stad kocht van de gehuischen *De Rest-Bosmans*, het lokaal in de Berlarij, thans de oefenschool, mits 11,142 gulden (1). Te Haarlem werd de vermaarde *Prinsen*, te Lier de niet minder verdienstelijke *Bern. Schreuder* aan het hoofd der nieuwe school geplaatst, die veel bijdroeg om het volksonderricht in ons land te bevorderen (2) Die kweekschool bracht terzelfdertijd aan de burgers veel voordeel bij, daar de leerlingen bij de burgers inwoonden, en de jongelingen der stad de lessen konden volgen.

Met het onderwijs ging de herinrichting van het kunstonderricht gepaard. *M. Denis*, in 1814 overleden, werd vervangen door den schilder *Vervoort*, wien men tevens eene verhooging van jaarwedde toekende.

Op 31 October 1817 gaf de Gouverneur der provincie een nieuw reglement aan de TEEKENSCHOOL, op 5 November werd

opende scholen tot in de kleinste dorpen ; de Staat trok zich de beweging aan, en in 1806 maakte de wet van de ingestelde scholen zoovele staatsinrichtingen. Reeds in 1811 was het Hollandsch schoolwezen een voorwerp van bewondering voor Europa.

(1) De Staat verleende 3.000 gulden toelage, en het overige der som werd gevonden in den verkoop van veertien eigendommen, welke de Franschen niet hadden kunnen aan den man brengen.

(2) *Bernard Schreuder*, te *Nieuwer-Amstel* geboren, nam, als lid der plaatselijke schoolcommissie en curator der Latijnsche school, een werkdadig deel aan het inrichten van het onderwijs in onze stad. In de Normaalschool vormde hij eene schaar van schrandere onderwijzers; en, alhoewel hij in 1830 België verliet, vergaten hem zijne oud-kweekelingen niet. Op 27 September 1857 vergaderden zij in de *Kraan*, te Mechelen, om hunnen ouden leeraar een prachtig geschenk en een vriendenmaal aan te bieden. *B. Schreuder* overleed te Maastricht, op 20 September 1862. Bij de eerste toenadering van Noord en Zuid op het Nederlandsch taalcongres van Gent werd hij benevens *J. David* tot eenen der ondervoorzitters gekozen. Hij was op 14 Oogst 1787 geboren.

Digitized by Google

de eerste bestuurraad benoemd (1), en als eerste professoren *J. M. Vervoort* vader, en *J. J. Vervoort* zoon, aangesteld.

Op 11 November ging men op de bovenzaal van het Vleeschhuis tot de plechtige installatie van het nieuwe gesticht over. 's Anderendaags begonnen de lessen op de bovenzaal van de school aan het kerkhof; en de eerste uitdeeling der prijzen, naar de beoordeeling der schilders *Herreyns*, *van Brée* en *Wildoeck* toegekend, gebeurde op 15 Mei 1818. In 1820 telde het gesticht negentig leerlingen.

In het *Financiewezen* kwam tevens verbetering: de stadsschulden werden dermate gevestigd, dat de schuldeischers op betaling konden rekenen, en het stadsbudjet regelmatig vastgesteld werd (2).

Thans ook koesterde men geenen argwaan meer, en waagde het de zilveren reliquiekas, sedert 1794 verborgen gehouden, te voorschijn te brengen.

Aan *J. G. Van Leirs*, als portier van het H.-Geesthuis overleden, komt de eer toe dit merkwaardig kunststuk gered te hebben.

Hij zelf verhaalt de wederwarigheden der zilveren reliquiekas en hare wederverschijning in 1818.

Op 21 Juli 1818, zegt hij, werden de zilveren platen in St-Gommarskerk teruggebracht. Bij het begin van het Fransch beheer had *J. G. Van Leirs* met eenige medehelpers, die platen van den houten blok of kas gedaan « met groot perijkel van op het kot te geraken, » en had ze in den striktsten tijd in zijne woning bewaard, gedurende omtrent acht jaren, tot hij concierge van het Heilig-Geesthuis benoemd werd, en, in dit gebouw

(1) De eerste bestuurraad der Academie bestond uit F. Ch. Timmermans, J. H. Van den Broeck, M. Cels en P. J. Van Steenacker secretaris.

(2) In 1793, het laatste jaar van het Oostenrijksch bestuur, bedroegen de stadsinkomsten 37,937 fr. en de uitgaven 28,825 fr. In 1818 werden zij beide op 30,325 fr. en 30,238 fr. geraamd. »

Digitized by Google

geene verborgene plaatsen vindend, de platen overbracht naar de woning van den schrijnwerker *Gummarus Denis* (1), waar zij zestien jaren bewaard zijn, zoodat zij in het geheel vier en twintig jaren in het versteek bleven, « tot spijt, » voegt hij er bij « der franschgezinden, welke groote devoire hebben gedaan om ze te vinden en ze aan de Fransche natie te vereeren. » Bij het overbrengen van het zilver naar de woonst van Denis, wat in den nacht gebeurde, ontmoetten *Van Leirs* en *Denis* twee gendarmen. « Niet wetende wat doen, zegt hij, namen wij een kort besluit, gingen hen te gemoet, en ziet, zij salueerden ons feestelijk, waarover wij zeer verblijd waren, dankende God en St-Gummarus ».

De platen, in 1818 uit hunne schuilplaats gehaald, werden door kerkmeester *Van den Brande*, bij den zilversmid *Frans Van Berckelaer* besteld, en op 11 October 1818 werd de wedergevondene zilveren reliquiekas, voor de eerste maal in de processie rondgedragen. Eene ontelbare menigte woonde de plechtigheid bij, de straten waren met praalbogen en met jaarschriften opgeluisterd. Boven de deur van het koor in St-Gommar stond te lezen :

HAEC ARCA IMPIO FVRORI ABSCONDITA, PIETATI ERIGITVR.

(Deze arke voor de goddelooze woede verborgen, wordt aan de godsvrucht opgericht).

De duurte der levensmiddelen hield intusschen nog immer aan. De zomer van 1818 was even droog, als die van 1816 nat en vochtig geweest was. De oogst verbrandde en de aardappelen

(1) Het huis bewoond door *G. Denis* is het huis n°. 15 in de Eekelstraat. Bij het feest van 1818 was het geheel met brem behangen en met jaarschriften versierd. Tot aandenken staat op de keerzijde der kas : « In Augustus 1794 is dit zilver gevlucht en bewaerd door *J. G. Van Leirs*; het verbleef bij *G. Denis*, schrijnwerker tot Juli 1818. — In luister 11 October 1818. »

Digitized by Google

bleven tegen 17 en 18 stuivers. Voeg daarbij, dat de nijverheid nog immer leed ten gevolge der oorlogen, en het zal niet verwonderen, dat de bedelarij geweldig toenam, en de buitenlieden door de verhongerde bevolking met wraak en brandstichting bedreigd werden. Eene algemeene *collecte* of rondhaling, waarvan de opbrengst alle vrijdagen aan het H.-Geesthuis werd uitgedeeld, bracht eenige verlichting bij.

Eenige openbare werken verschaften arbeid aan de lagere standen, onder anderen het afbreken der *Kazernen*, die, in 1612 door de stad gebouwd, na verloop van twee eeuwen oprechte bouwvallen waren geworden. Men begon ook te werken, om in plaats der oude poorten, nieuwe afsluitingen te maken, en de ingangen met behoorlijke bruggen te voorzien (').

Het jaar 1819 eindelijk bracht betere dagen aan, en met dit jaar begon het tijdvak van voorspoed der Nederlandsche regeering.

Dit jaar kreeg onze stad het bezoek van Koning WILLEM I. De straten waren versierd met boompjes en zegebogen, toen om negen uren des morgens van 14 Juli 1819, de eerste Koning der Nederlanden zich voor de Antwerpsche poort aanbood. Hij stapte uit zijne koets en begaf zich naar het paviljoen, te dier plaatse opgericht. Burgemeester *Van Steenacker* heette hem welkom in eene Vlaamsche redevoering, en bood hem, naar oud gebruik, de stadssleutels aan. Een stoet vormde zich, en de Koning begaf zich naar het Raadhuis, waar hij de wereldlijke en geestelijke overheden ontving.

(') De werken, aan de Leuvensche poort verricht, veroorzaakten een smartelijk ongeluk. Eene ophaalbrug met ijzeren poorten werd geplaatst op het einde der Berlarij, terwijl de oude Leuvenschepoort ter zijde op de Leuvensche vest gaf. Op 1 Maart 1819 braken eenige schakels der ketting, het tegenwicht sloeg de ijzeren poorten uit hunne hangsels, en deze verpletterden drie kinderen en eenen jongeling in hunnen val.

Digitized by Google

De burgemeester nam de gelegenheid te baat, om de welwillendheid des Vorsten in te roepen op de scholen, welke men wilde inrichten. Willem I begaf zich te voet naar de Hoofdkerk, waar al de kunstschatten ten toon stonden, naar de *Kweekschool*, waar hij met belangstelling de nieuwe leermethode naar *Pestalozzi* en *Fellenberg* ingericht, volgde, naar het *Gasthuis*, waar hij de ziekenzalen bezocht, en een woord van troost voor elken lijdende had, naar de *Kluizekerk*, en eindelijk besloot hij zijne wandeling met een bezoek aan de fabriek *De Heyder*, welke, door het Staatsbestuur ondersteund, van toen af eene ontzaglijke ontwikkeling kreeg. Een ontbijt, ter zale de *Halle* op het Raadshuis aangeboden, eindigde het feest. De Koning verliet de stad om twee uren, langs de Mechelschepoort en werd tot Duffel uitgeleid door de eerewacht, welke hem 's morgens tot aan de grenzen des bijvangs afgehaald had.

In September gebeurden de eerste kiezingen. Lier telde toen 496 stemgerechtigden; doch enkel 377 geldige stemmen werden ingebracht. Op Maandag 24 October vergaderden de benoemde kiezers, en kozen vier raadsleden, die op 3 Januari 1820 in bediening traden.

Burgemeester *C. Van Steenacker*, tot raadsheer bij de Munt te Utrecht benoemd, nam zijn ontslag, en werd door *F. C. Timmermans* vervangen.

Eenige nuttige werken werden uitgevoerd, de afgebrokene wallen beplant, de ingangen der Stad van wachthuizen voorzien, de St-Jansbrug hersteld, eindelijk aan den stadhuistoren en vooral aan den kerktoren groote verbeteringen toegebracht, onder anderen in 1823, het ijzeren kruis hersteld, dat door de Franschen afgebroken was.

Doch de voorname verbeteringen betroffen het ONDERWIJS. In

Digitized by Google

1821 en 1822 werd de stad met drie voorname gestichten begiftigd, eene *armenschool* in den stadstuin, onder meester *C. A. Bauwens*, welke eerst 200, later tot 400 kinderen telde, eene *burgerschool* onder het bestuur van den ervaren onderwijzer *J. A. Van Rompay*: in beide gestichten dienden de kweekelingen der Normaalschool tot hulponderwijzers; en eindelijk eene *Latijnsche school* (1). In Oogst 1821 werd de stad gemachtigd tot het oprichten van die laatste school, welke onder eenen raad van vijf curatoren geplaatst werd. In den loop van het volgende jaar begonnen de lessen in het *hof van Brabant*, thans het militaire hospitaal, in de Mechelstraat. Daarenboven openden de Beggijnen werkscholen voor de meisjes, en stelden zich de privaatonderwijzers *Schoeters* en *Peeters* op de hoogte der wetenschap.

Eene andere verbetering, waarop men sedert eene eeuw bedacht was, een *steenweg op Mechelen*, werd eindelijk verwezenlijkt.

Wel had *Maria Theresia*, op 6 Mei 1761, en *Jozef II* op 31 Juli 1784, hiertoe octrooi verleend; doch tot in 1823 bleef het bij ontwerpen. Toen sloeg men de hand aan het werk, en tegen den winter van 1827, was de steenweg op Mechelen voltrokken. Daarenboven werden de oude steenwegen voortgelegd van de Kuip tot aan de uiteinden van het Liersch grondgebied, de buitenwegen hersteld, de waterloopen ingedijkt, en de *Beide Nethen*, die, gedurende het Keizerrijk geheel verwaarloosd door hare overstroomingen groote schade aanrichtten, werden onder het toezicht van eenen waterschout, secretaris Avontroodt, geplaatst, die regelmatige ruimingen voorschreef, en het koninklijk besluit van 21 Januari 1829 uitlokte.

(1) Tegen de *Latijnsche school* werden alle tegenkantingen beproefd, en de ouders, die er hunne kinderen heenzonden, tot met moord bedreigd.

Digitized by Google

Het KADASTER, tegen het einde van het Keizerrijk ingevoerd, werd in 1824 voor Lier begonnen met het afmeten van den bijvang, en was in 1828 zoowel voor Lier als voor de gemeenten des kantons voltrokken (1).

De laatste akt van burgemeester *Timmermans* was een tweede en laatste onthaal van koning WILLEM I, op Dinsdag 26 Mei 1829. Gelijk de eerste maal, reed eene eerewacht den Koning buiten de Mechelschepoort te gemoet, hield deze plechtig verhoor op het Raadhuis, en volgden bezoeken aan de Normaalschool, de katoendrukkerij *De Heyder* en aan het zijdenfabriek, kort te voren onder een bestuur van den Lyonees *Guillot* gesticht. Een ontbijt werd op het stadhuis gebruikt, en onder de aanwezigen bevond zich de Liersche deken *Van de Velde*, tot bisschop van Gent aangeduid, die 's Konings bijzondere gelukwenschen ontving.

Weinig later trok burgemeester *Timmermans* zich in het bijzonder leven terug, en werd vervangen door F. C. VAN DEN BRANDE (2), die op 11 Oogst 1821, door de twee harmonieën ingehaald werd. In diepgevoelde woorden bedankte hij zijnen voorganger voor de diensten, die deze aan zijne geboortestad bewezen had, en die hem steeds tot voorbeeld zouden dienen.

(1) Bij de bewerkingen van het kadaster onderging het grondgebied van Lier eenige veranderingen. Aan *Bouchout* werd het deel van den ouden Bijvang toegevoegd, gelegen tusschen de Boschhoekstraat en de Berendonk of Galgehoeve, en tusschen de Stoofstraat en de Populierehoeve, aan *Emblehem* het deel van Lisp gelegen tusschen de Bechelbeek en den Lispermolen. Bij het oprichten der gemeente *Koninkshoykt*, bij koninklijk besluit van 11 Januari 1821, verloor Lier een deel der Mijle, bij de nieuwe gemeente ingelijfd.

(2) *X. F. C. Van den Brande* te Lier geboren, op 17 April 1771, aldaar overleden op 29 Mei 1843, was beurtelings adjoint du maire, lid van den raad, eerste schepen en eindelijk burgemeester. Hij bewees vooral groote diensten in 1814, door de krijgsmagazijnen te bevoorraden, en aan de burgers al hunne leveringen te doen betalen. In de omwentelingsdagen van 1830 wist hij, door zijn gezag, vrede en orde te handhaven Hij bleef tot zijn laatste uur voorzitter der *Groote Harmonie*.

Digitized by Google

De tijdsomstandigheden lieten zulks niet toe. Reeds bestond er gisting in het land, en weldra stelde de omwenteling van 1830 een einde aan de vereeniging der beide Nederlanden.

Onbetwistbaar bewees Koning Willem I groote diensten aan ons land. Hij heelde de diepe wonden door de Franschen aan onzen volksaard en nationaal bestaan toegebracht, moedigde handel, nijverheid en schoone kunsten aan, en indien ons land zich in eene vooruitstrevende ontwikkeling mag verheugen, komt aan Willem I de eer toe, door zijn volksonderwijs de kiem onzer vrijheid en onzer welvaart te hebben gelegd.

De TOESTAND ONZER STAD was vrij voordeelig. Zij zag toen eindelijk, na twee eeuwen, den voorspoed in hare muren weder keeren.

De fabriek *De Heyder* had zich spoedig op den uitvoer naar de Nederlandsche koloniën ingericht. Allengs waren de kloostergebouwen van Sion, Vredenberg en andere oude gebouwen zoovele fabrieken geworden, waarbij twaalf- tot vijftienhonderd werklieden een ruim bestaan vonden (1). Bij die fabriek, het belangrijkste nijverheidsgesticht der provincie, voegde zich onder bescherming van het staatsbestuur eene zijdefabriek, welke hier die Fransche nijverheid invoerde. Onze brouwerijen bloeiden, en de uitvoer van Liersch bier naar Vlaanderen bleef steeds zeer levendig.

Onder dien invloed groeide de *bevolking* in vijftien jaren meer aan dan vroeger in twee eeuwen. Onder Jozef II bedroeg zij 9,571, onder het Consulaat 9,581 inwoners, in 1816 bestatigt de optelling 11,392 zielen, welk getal in 1825 tot 12,364 en in 1830 tot 13,259 geklommen was.

Het herleven der LETTERKUNDE volgde de welvaart, en onder

(1) Het Sionsklooster was de spinnerij, Vredenberg de ververij, het oud Hof van Mechelen in de Arragonstraat de katoendrukkerij.

Digitized by Google

de aanmoediging van het staatsbestuur, dat overal de opbeuring der MOEDERTAAL ondersteunde, deed zich, in onze stad, eene merkwaardige letterkundige beweging voor.

Om het volksbestaan uit te roeien had de Fransche overheersching de volkstaal bespot en verbannen, en was in zooverre gelukt, dat, gedurende de eerste jaren van het Nederlandsch bestuur, alles nog Fransch bleef. Bij besluit van 18 Juni 1814 had de gouverneur-generaal vooreerst toegelaten de notaricele akten in het Vlaamsch op te stellen, doch vergde eene Fransche vertaling; later werd die vertaling niet meer gevraagd, en ook het houden van den Burgerlijken Stand in de volkstaal geoorloofd (besluit van 1 October 1814).

Een koninklijk besluit van 15 September 1819 herstelde eindelijk onze moedertaal in al hare rechten; en, te rekenen van 1 Januari 1823, werd haar gebruik in de Vlaamsche gewesten veplichtend gemaakt.

Ons stedelijk bestuur wachtte dit tijdstip niet af, om een einde te stellen aan het belachelijk schouwspel eener bij uitstek Vlaamsche stad bestuurd in eene taal, welke de bestuurders zeer gebrekkig, en de bestuurlingen in het geheel niet begrepen. Op voorstel van eenige leden, die rondaf verklaarden, dat zij het Fransch niet verstonden, besliste de Raad, te rekenen van 1 April 1820, de stadszaken, even als in de vorige eeuwen, in de Vlaamsche taal te behandelen.

De moedertaal vond aanstonds eene schaar ieverige beoefenaars. Onder voorzitterschap van *H. W. Roëll*, stichten zij een TAAL- EN DICHTLIEVEND GENOOTSCHAP, dat zijne zittingen op de bovenzaal der Burgerschool op het Kerkhof hield (1824).

Over de werkzaamheden van dit genootschap en de verdere

Digitized by Google

letterkundige kunstbeweging onzer stad verzamelden wij de volgende bijzonderheden :

Te rekenen van 1825, verscheen van wege voormeld genootschap, een *Lierschen Almanak* met de dichtproeven der leden. Onder de niet onaardige stukjes van het mengelwerk vindt men de namen der Lierenaars, die zich, voor en na 1830, op het letterkundig gebied verdienstelijk maakten. De jaargang van 1825 bevat drie gedichtjes, wellicht de eerstelingen van J. B. David, die zich later zulke faam verwierf. Zij dragen voor titel : *De Nacht*, *Klinkdicht*, en *De Wolf op zijn doodsbed.* Verder ontmoeten wij de namen van : J. J. Ceulemans, P. J. Bellens, H Roëll, J. Cornelis, A. C. Van Loo, C. A. Moermans, F. H. Peeters, J. A. Van Rompay en Cornelis Bauwens, die, geboortig van het *Sas van Gent*, te Lier, op vijf en veertigjarigen ouderdom, op den 23en Oogst 1824, overleed. De meeste stukken getuigen van grondige studie der Nederlandsche letterkunde en van de bewondering, zoo algemeen in ons land, voor *Tollens*, wiens vloeiende taal en gemakkelijke versbouw veel opgang maakten.

Doch de ijverigste en rijkstbegaafde der Liersche dichters was Jan Valentijn Wouters, op 14 September 1783 geboren. In 1814, begaf hij zich naar Utrecht, en geraakte daar met de werken der beste Nederlandsche schrijvers, vooral van *Tollens* en *Feith*, bekend.

In 1817 wedergekeerd, werd Wouters als plaatsnijder aan de fabriek De Heyder gehecht. Hij leverde een aantal dichtstukjes, los en bevallig berijmd, en schreef een treurspel in verzen *Willem Tell*, in 1824 en 1827, door de maatschappij *Iver en Eendracht* vertoond, na de omwenteling in 1835 nog heropgevoerd, en in 1838 door de zorgen van *P. J. Bellens* in druk uitgegeven. Dit treurspel bevat deelen, die van oprecht dichterlijk talent getuigen. Wouters' antwoord in rijm op de prijsvraag : « *Het schoone der Nederlandsche taal bewezen in hare oudheid*, » werd door het Brusselsch genootschap *Concordia* met het zilveren eermetaal bekroond. In 1830 vestigde zich Wouters te Vilvoorde, waar hij op 22 Mei 1832 overleed.

Het *Gentsch letterkundig jaarboekje* bevat in zijne eerste jaargangen enkele bijdragen van onzen begaafden stadgenoot. Bij het verschijnen der Reliquiekas van St-Gommar, in 1818, liet hij een gedicht : *Herstelden*

Digitized by Google

luyster van den H. Gummarus, in druk verschijnen, dat *M. Deckers* in *het Leven van den H. Gummarus* herdrukt heeft.

Het TOONEEL vond mede talrijke liefhebbers. De oude REDERIJKKAMERS overleefden den val van het Keizerrijk niet; maar uit haren schoot ontstonden een aantal genootschappen, onder verschillende namen, die elk jaar het een of ander stuk opvoerden (1).

De *Cœcilianen van St-Jacob*, die op de zaal der *Jennette* speelden, en als de opvolgers der *Ongeleerden* aangezien werden, legden er zich vooral op toe om operatjes of muziekstukjes te vertoonen, meestal uit het Fransch vertaald, als: *de nieuwe heer van het dorp*, van *Boïeldieu* (October 1822), *het Kuipertje*, *le Diable couleur de rose*, enz., en vereenigden met de October-Kermis een talrijk en uitgelezen publiek.

Het beoefenen der SCHOONE KUNSTEN, deed grooten vooruitgang, onder den invloed der heringerichte Academie, waarbij een leergang van bouwkunde werd gevoegd, en eindelijk vond ook de MUZIEK steeds aangroeienden bijval.

Het Concert Harmonique van den Franschen tijd was na 1819 gevallen; maar het vond spoedig opvolgers. Het jaar 1820 zag twee nieuwe gezelschappen tot stand komen: eene harmonie of *trompetgeschal* onder het voorzitterschap van den heer Stalpaert, die vooral vooruitgang maakte onder het bestuur van *F. Mulle*, ontvanger der registratie, tot dat die heer in 1829 naar *Groningen* werd verplaatst; en een *Symphoniegezelschap*, dat zijnen grootsten bloei verschuldigd was aan den heer *Liesenhof*, verdienstelijk muziekkenner, in 1838 overleden. Dit gezelschap gaf goede concerten in de zalen onzer oude Rederijkkamers.

Eindelijk werd op 1 Oogst 1827 de *Oranje-Harmonie*, later de *Groote Harmonie*, ingericht met *F. C. Van den Brande* tot voorzitter. Bij het bezoek des Konings in 1829, verkreeg zij het recht zich de *Oranje-Harmonie* te noemen, en nam in het volgende jaar 1830, deel aan den *grooten prijskamp* te Brussel, door het staatsbestuur uitgeschreven. Op twee postwagens met vier paarden bespannen, vertrok het Liersch gezelschap

(1) Enkele tooneelberichten ons door de heeren *E. Janssens* en *J. Peeters* ter hand gesteld, geven op: October 1822, *Hariadan Barbarossa*, treurspel in drie bedrijven; October 1827, *Willem Tell* van *V. Wouters* gevolgd door het *Dubbel Bedrog*, blijspel.

Digitized by Google

naar de hoofdstad, en behaalde den derden prijs der steden van tweeden rang, eerste onderscheiding van dien aard, aan onze stad te beurt gevallen.

De *Société littéraire*, uit den Franschen tijd, had ten tijde der blokkade van Antwerpen haar lokaal door de Duitsche officieren zien innemen, en geraakte in verval; doch een *Leesgezelschap* kwam hier tot stand, met het doel de werken der beste vaderlandsche schrijvers te verspreiden.

Het KERKELIJK LIER onderging weinig verandering. In 1824 kocht de stad van de erven *Stalpaert* de huidevetterij, het *Hof van Denemarken*, dat tot *Dekenij* werd ingericht, op vraag van den aartsbisschop, die het misbruik van het wonen der onderpastors buiten de pastorij wenschte te zien ophouden.

De *Hoofdkerk* onderging eenige inwendige verandering. In Mei 1821 werd het nieuw altaar van *St-Antonius* naar het ontwerp van schilder *Vervoort* gemaakt, de H. Sacramentskoor vergroot en met de tafereelen van *Tieleman* verrijkt, terwijl reeds vroeger op 19 October 1819 het tafereel van *Groenendael*, in St-Annakoor geplaatst was geworden.

Het KLOOSTERWEZEN bleef onder het beheer van het decreet van 3 Messidor jaar XII. De bespiegelende orden bleven verboden, en de kloosters aan den ziekendienst of het onderwijs gewijd, aan de goedkeuring der overheid onderworpen, die tevens het getal der kloosterlingen beperkte. Onze raad deed het voorstel dit getal te bepalen op twintig voor de *Gasthuisnonnen*, twee en twintig voor de *Zwarte Zusters*, acht voor de *Cellebroeders*, en 280 voor de *Beggijnen*, die overigens in 1824 maar 70 meer in getal waren. De statuten der *Zwarte Zusters* werden op 21 October 1821 goedgekeurd. Het decreet van 15 November 1810 bleef voor de Gasthuisnonnen behouden. De kloosterbeloften konden enkel voor vijf jaren, en voor den beambten van den Burgerlijken Stand gebeuren. Het register der eedprestatiën der kloosterlingen bestaat op ons archief.

Het ARMWEZEN bleef onder het beheer der twee wereldlijke besturen: het bureel der hospiciën en het armbestuur, die gezamenlijk werkten tot op 25 April 1820, wanneer de twee besturen van elkander gescheiden en de goederen verdeeld werden.

Aan de hospiciën werd het gasthuis, de infirmerie van het Beggijnhof, de godshuizen van St-Jacob, St-Antonius, St-Joachim, St-Barbara,

Digitized by Google

St-Juliaan, de school Muys, het Maagdenhuis en de goederen van het Beggijnhof en de Zwarte Zusters toegeschikt, terwijl het bureel van Weldadigheid de goederen van de H. Geesttafel, den Buitenarme, het Beggijnhof, St-Geuriksgodshuis, de *drie fondatiën* te weten: de *Lazernij*, het Weezenhuis en de Arme Scholieren, reeds voor den Franschen tijd bij de H.-Geesttafel gevoegd, en de kas van de almoezeniers, bekwam (1).

Twee onzer gestichten, het *Maagdenhuis* en de school *Muys*, werden op aanvraag der besturen tot ééne instelling het *Meisjes-weezenhuis* in den Bruul gevestigd, vereenigd, terwijl het lokaal van het *Maagdenhuis* op den Moesdijk tot bijzondere woning werd ingericht. Men had vooral voor doel de uitgaven te verminderen, om aan het onderwijs in het gesticht meer uitbreiding te geven (koninklijk besluit van 22 April 1830).

(1) De bezittingen van de armbesturen waren onder het Keizerrijk merkelijk vergroot door het toevoegen van niet verkochte dominiale goederen. Zoo gaf een keizerlijk besluit van 16 Oogst 1808, aan den armen drie bunderen buiten de Leuvenschepoorgelegen, van het kapittel van St-Gommar herkomstig.

Digitized by Google

DERTIGSTE HOOFDSTUK

DE BELGISCHE OMWENTELING

(VAN OCTOBER 1830 TOT 31 DECEMBER 1832.)

Algemeene beschouwingen. — Grieven. — Een drukpersproces te Lier. — Petitiën. — De Septemberdagen. — De Prins van Oranje als gouverneur-generaal te Lier. — Aanslag van Niellon op Lier. — De stad ontruimd. — Drieledige commissie aangesteld. — Oproep van vrijwilligers. — De stad versterkt. — Gevechten van 18 en 19 October. — Aftocht van het Hollandsch leger. — Het bombardement van Antwerpen. — Vluchtelingen. — Kiezingen. — Aansteling der eerste regeering. — Plaatselijke toestand. — De fabriek De Heyder verplaatst. — Verval der brouwerijen — Nijpende armoede. — Dreigende houding der werklieden. — Koning Leopold. — Inval der Hollanders. — Doortocht van het Belgische leger. — Leopold te Lier. — Nieuwe ellende. — De cholera. — Verbetering. — Het eerevaandel. — Het bezoek van den Koning en de Koningin. — Beschieten van het kasteel. — Verblijf van Leopold te Lier. — Overgaaf van het kasteel.

Het Koninkrijk der Nederlanden, met zijne kolonieën, was een van de schoonste rijken der wereld: het bezat onuitputtelijke bronnen van welvaart, en stond, van 1819 tot 1827, als een toonbeeld van bewondering voor geheel Europa. Dit tafereel had echter eene zwarte schaduwzijde. De onpolitieke taal der mogendheden, die de vereeniging van Noord en Zuid, als eene uitbreiding van grondgebied voor Holland uitgaven, droeg bittere vruchten. Zij ontstak den overmoed der Hollanders, en kwetste de nationale fierheid der Zuiderlingen. De verbroedering was onder dien invloed uiterst

Digitized by Google

moeielijk, terwijl twee eeuwen scheiding in de twee deelen der Nederlanden andere zeden, begrippen en gebruiken hadden ontwikkeld, waarbij zich nog het verschil van godsdienst voegde. Tijd en wederzijdsche toegevingen konden zeker vele hinderpalen uit den weg ruimen. Koning Willem I wilde te spoedig de *eenheid* van den Staat, die toen als de laatste uitdrukking der volmaaktheid beschouwd werd, bewerken. Zijne staatkunde stiet van den eenen kant op het weinig buigzaam karakter der Hollanders, van den anderen tegen den opvliegenden aard der Belgen. In het begin beschuldigden de Noord-Nederlanders den Koning van overdrevene genegenheid voor de Brabanders; ten laatste verweten hem de Zuiderlingen, dat zij van alle voordeelen en plaatsen verstoken werden. Die verdenking bestond in ons land van de eerste dagen, en opmerkenswaardig is het, dat, in het geheim verslag, door ons gemeentebestuur in 1815 over den toestand der gemoederen ingeleverd, vermeld wordt, dat men in de stad geenszins vijandig tegen de Hollanders was, maar enkel vreesde hen de beste plaatsen te zien innemen.

Zoolang echter het bestuur getrouw bleef aan de grondbeginselen van vrijheid, vond het warme toetreding. De tegenkanting tegen de Fondamenteele Wet had bij het volk weinig gehoor gevonden, en de *godsdienstvrijheid* was in de zeden doorgedrongen. Doch de inrichting van het *Collegium philosophicum* te Leuven, eene kopij van het *Seminarium generale* van Jozef II, en het sluiten van alle bijzondere scholen kwetsten de vrijheid van geweten, en weldra volgde eene overdrevene strengheid tegen de vrijheid der drukpers. Een feit, te Lier voorgevallen, baarde onder dit opzicht veel opschudding. Bij het feest op 1 Mei 1827, ter gelegenheid der eerste mis van *P. De Ram*, inwoner onzer stad en later rector der Hoogeschool van Leuven gegeven, werd, door priester *Buelens* eene Latijnsche ode voorgedragen. Na eenige uitvallen tegen de

Digitized by Google

kettersche afstammelingen van *Calvijn* en het schuim van *Luther*, die vrij vreemd klonken op een vriendenmaal, besloot het gedicht met den uitroep : *Haereticum nescit Belga subire jugum.* (De Belg kan het kettersch juk niet dragen). Was zulke poëzie eene vervolging waard? Niettegenstaande werd priester *Buelens* te Antwerpen aangehouden (7 Juli), en na, eene vernietiging der vervolging door de Mechelsche raadskamer, door het hooger gerechtshof voor de rechtbank van Antwerpen verzonden. Ondanks de pleidooien der advocaten *Jacobs* en *Redemans*, werd eene veroordeeling tot een jaar gevangenis uitgesproken (6 September 1827) en dezelfde straf trof priester *De Belder*, die eene vertaling der beruchte ode in den *Postrijder* had geplaatst.

Dergelijke misbruiken verbitterden de vrijheidsgezinden, en brachten de *Unie der Liberalen en Katholieken*, onder de leus : « Vrijheid voor allen, en in alles », tot stand. Het volk klaagde over eenige ongelukkige belastingen op het *gemaal* en het *geslacht*, welke eene onbegrijpelijke stijfhoofdigheid bleef opdringen, terwijl het invoeren der Nederlandsche taal eenige deelen tot morren bracht. In sommige *gemengde* districten kon dit ongemak baren ; want nooit heeft het Nederlandsch bestuur de Vlaamsche taal aan de Waalsche provinciën willen opleggen ; hier, waar de bevolking uitsluitelijk Vlaamsch is, kon dit geene grief heeten, hetgeen niet belette, dat men de *petitiën tegen de Moedertaal* met even veel ijver teekende, alsof men op eens het Vlaamsch vergeten was. In de Kamers ontmoetten die klachten eene algemeene tegenkanting, vanwege de afgevaardigden uit het Noorden. De kamerleden verdeelden zich in Hollanders en Belgen, en van dit oogenblik was de scheiding in den grond bewerkt. De omwenteling van Frankrijk, die den troon van Karel X omverwierp, vond hier weerklank. Op 24 Oogst 1830 had, na de vertooning der

Digitized by Google

Muette de Portici, een volksoploop plaats, die tot eenen oproer oversloeg. De *Septemberdagen* deden Brussel ontruimen, het leger van Prins Frederik trok achter de Dijle, den Rupel en de Nethen terug, en een deel onzer provincie was weldra al wat er nog van de Zuidergewesten aan Koning Willem overbleef.

In onze stad was intusschen alles rustig gebleven. Op het einde van Oogst, had de regeering de schutterij opgeroepen, en, in het begin der volgende maand, werd een regiment lansiers in onzen omtrek gekantonneerd. Op Vrijdag 1 October gebeurden nog de gemeentekiezingen, even vreedzaam als te voren; hoogstens waren de onthoudingen ditmaal nog talrijker dan vroeger. Op 670 stemgerechtigheden werden maar 211 geldige briefjes ingevuld.

Koning Willem beproefde toen een laatste redmiddel, om ons land ten minste voor zijn stamhuis te bewaren. De Prins van Oranje, de held van Waterloo, werd met den titel van *algemeenen gouverneur* afgezonden. Op 5 October te Antwerpen aangekomen, meldde hij zijne komst aan de regeeringen van Mechelen en Lier. Onze Magistraten gingen hem 's anderendaags verwelkomen, en bekwamen eene toelage van 2,000 gulden voor de werklieden zonder arbeid.

Op 15 October kwam de Prins, vergezeld van den Prins van *Saksen-Weimar*, naar onze stad. Hij ontving, op het Raadhuis, de staats- en stadsbeambten, inspecteerde het garnizoen, en de officiers der schutterij hernieuwden den eed van getrouwheid in zijne handen. Ten 7 uren aangekomen, vertrok hij om 9 uren naar Duffel.

Het moest het laatste bezoek wezen; want intusschen maakten de Belgen toebereidsels om onze stad te winnen, die voor hen groot belang opleverde, daar eenmaal de lijnen der Nethen verbroken,

Digitized by Google

de stand buiten Antwerpen voor de Hollanders onhoudbaar was. *Niellon* (1) ontwierp een aanrandingsplan. Het Parijsisch legioen met *Parent*, de Leuvensche vrijwilligers onder het bevel van *J. De Neeff* en *Kessels*, met eene halve batterij veldgeschut, werden hem ten dienste gesteld, en op 14 October vestigde hij zijn hoofdkwartier te Aarschot.

Door eene proclamatie, in kreupel Vlaamsch vertaald, riep hij de inwoners der Kempen te wapen :

Brave Kempenaers en Inwoners der Provintie Antwerpen.

Het Provisionneél Gouvernement heeft met zorg het oog op u geslaen. Het bestiert groot geweld tegen den vyand, die uwe landstreéken nog verdrukt ; in 't kort zult gy van zyn haetelyk jok verlost zyn. Vergaedert u rondom den Standaerd die in het midden der volks-legioenen waeyt, die u komen bijstaen. Indien de Hollanders die legioenen durven verwagten, doet het alarm-geklep in uwe steden en in uwe gemeyntens luyden, en komt u vervoegen by degeéne die gereed zyn hun bloed te storten om u tot de vryheyd te geleyden; waer van reeds al uwe broeders van andere gedeeltens van het Belgenland genieten.

In het Kwartier-Generael van Aerschot den 14 October 1830.

Den Luytenant-Colonel belast met het commandement van de derde byeengevoegde colonne.

NIELLON.

De Commandant der Artillerie van voornoemde colonne

Chev. H. KESSELS.

Den Commandant der Burgerlyke en Mobile Wachten, Inspecteur der

(1) *Niellon* geeft een omstandig verhaal van het innemen van Lier in zijne *Histoire militaire de la révolution*, Bruxelles 1868. Hij was een Franschman, geboortig van *Straatsburg*, had onder Napoleon de veldslagen in Duitschland bijgewoond, en was eerst te Leipzig, later te Waterloo gekwetst geweest. In 1826 vestigde hij zich te Brussel als bestuurder eens tooneel-troeps. Hij nam een werkdadig deel aan de krijgsbewegingen van de omwenteling, en werd in 1831 op pensioen gesteld. Hij overleed te Laken op 24 Februari 1871, in den ouderdom van zes en zeventig jaar.

Digitized by Google

onderzoekingen, roept u onder de waepens. Hy heeft zich vervoegd by de groote macht van het dapper Belgische volk, die zich, in uwe landstreéken begeéft, om de Hollanders die u nog verdrukken aen te tasten. Reeds heeft hy den volk Standaerd, in verscheydene uwer gemeyntens doen planten; Kempenaers en alle waere Vaderlanders der provintie Antwerpen, komt tot hem en den zegenprael kont gy voor zeker houden. Aenwakkert de Belgen die nog in hollandschen dienst zijn, de gelederen te verlaeten van een volk dat doór zyne begaene grouwelykheden in onze Hoofd-stad, ons Vaderland bedroefd heeft, zy zullen by ons met open armen ontvangen worden en zy zullen konnen mede werken tot den uytval onzer verlangde zaek.

Aerschot den 14 October 1830.

J. Deneeff.

Eenige exemplaren van dien oproep werden in onze stad heimelijk rondgedeeld, en de aanhangers der omwenteling bereidden de driekleurige strikken en linten.

Den 15en October, bij het krieken van den dag, trok *Niellon* den Demer over, bracht zijn hoofdkwartier naar Schriek, in den schijn Mechelen bedreigend; doch, bij gesloten brief, had elk korps bevel gekregen, om zich 's anderendaags ten vijf uren 's morgens te *Heist-op-den-berg* te bevinden.

De naamoproeping bestatigde de aanwezigheid van 2100 man onder de wapens, waaronder 700 man van het Parijsisch legioen, en vijf ruiters, overloopers van het leger, die den Belgischen kiel over hunne huzarenuniform droegen.

A. Jenneval, de dichter der *Brabançonne*, en graaf Frederik van Merode, met het jachtgeweer op den schouder, namen plaats in de rangen.

Niellon maakte in korte woorden het doel van den tocht bekend; en, zonder trommel of trompet, toog het legertje naar Lier.

In onze stad maakte men toebereidsels, om het St-Gummarusfeest,

Digitized by Google

dat 's anderendaags inviel, naar oud gebruik te vieren, en was de groote meerderheid van het naderen der vrijwilligers onbewust.

Omtrent één uur verschenen deze voor de Leuvensche poort. *Kessels* stelde aanstonds zijne veldstukken op veertig meters afstand in slagorde, met twee bataillons vrijwilligers van Leuven, Diest en Aarschot, op de beide vleugels.

Boven den Gasthuismolen werd de driekleurige vlag opgestoken, en op dit sein antwoordde aanstonds de stormklok der stad.

F. J. J. Cools, winkelier in de *Raap*, die later het ijzeren kruis bekwam, was onbemerkt op den toren geslopen, en trok de noodklok, terwijl de Hollanders de stad nog bezet hielden.

Het garnizoen bestond hier sedert 3 October uit de 15e afdeeling voetvolk, omtrent 2400 man sterk, die met acht en tien man bij de burgers gebiljetteerd lagen.

Doch de rangen waren door de desertiën sterk gedund. De meeste soldaten, tot de Zuiderprovinciën behoorend, lieten zich bij avond en nacht, aan de Leuvensche- en Molpoorten over de rivier zetten, en liepen, zelfs bij klaren dag, en met troepen van zestig en tachtig man weg. Op veertien dagen verloor het regiment 1700 man, en, op den dag des aanvals, bestond geheel de 15e afdeeling uit twee rangen soldaten, die op de Markt, van den Valk tot aan de Lisperstraat, stand namen. Velen weigerden zelfs den dienst, wierpen hunne wapens weg, en liepen zingend door de straten. Met zulke legermacht was het gevecht, in de straten eener opene stad, een nutteloos bloedvergieten.

Twee Belgische officiers kwamen de stad opeischen. Kolonel de *Lens*, de bevelhebber, een geboren Gentenaar, gaf hun een parlementaire mede, om over de overgave te handelen. *Niellon* ontving de voorstellen met schijnbare koelheid; doch, gelijk hij zelf bekent, met innige vreugde, en bood zich aan, om in persoon den onderhandelaar te vergezellen.

Digitized by Google

Niellon werd ter Markt geleid, waar het overschot van het garnizoen in gelid stond. Kolonel de Lens vroeg een kwart uurs om de stad te ontruimen; en toen bleek het, dat hij zich over den geest zijner soldaten niet bedrogen had.

Bij den oproep van Niellon verliet het grootste deel der overgeblevene soldaten de rangen; de officiers *Godard*, *Coussement*, *Parijs* enz., volgden hun voorbeeld; en, toen Kolonel de Lens het hoofdkwartier vervoegde, bleven hem nauwelijks eenige officiers en weinige manschappen over. Een uur later deden de Belgen hunne intrede, met vliegende vaandel en slaande trommel. Zij schaarden zich vóór het stadhuis, en op toren en voorpui wapperden spoedig de Brabantsche kleuren.

Zoo eindigde, op Zaterdag 16 October 1830, zonder slag of stoot, het Nederlandsche bestuur, na een vijftienjarig bestaan.

Aanstonds werd, van wege den Belgischen bevelhebber, een besluit genomen, om het stedelijk bestuur te veranderen. Het stuk luidde:

Au nom du Gouvernement provisoire,

Nous soussigné lieutenant-colonel commandant en chef.

Vu l'urgence des circonstances qui exigent de pourvoir au plus vite à la sureté intérieure de Lierre, avons nommé, pour organiser une nouvelle administration municipale, la commission ci désignée:

Comte Frederic de Mérode.
A. Jenneval.
Berckmans fils.

Lierre, ce 16 Octobre 1830.

Niellon.

's Anderendaags vergaderden 47 notabelen ten stadhuize; en, op hunne aanduiding, werd eene veiligheidscommissie van zeven leden aangesteld. De bestaande regeering bleef voorloopig in bediening,

Digitized by Google

doch mocht niet handelen, dan onder toezicht der veiligheidscommissie, die rechtstreeks gelast was met het herinrichten der burgerwacht, en het voorbereiden der kiezingen voor het Congres.

Eene proclamatie, om de Lierenaars aan te wakkeren, zich onder het Belgische vaandel te scharen, werd op de voorname plaatsen aangeplakt ; zij zegde :

Inwooners der stad Lier,

Welk gevoelen, jonge Lierenaers, brengt u op de Markt? Is het enkel nieuwsgierigheyd? Zekerlyk neen. Want men zou u dan onder de vrouwen moeten rangschikken. Het is dan het belang, dat gy in de zaek der onafhankelykheyd stelt, het is het verlangen van haer te zien zegepralen. Het ware u beleedigen, kloeke Lierenaers, hieraen een oogenblik te twyfelen. Ja, gy allen zyt Belgen ; gy allen wilt dat deze staet van onrust eyndige ; maer uwe wenschen zouden ydel zyn, byaldien gy geen werkelyk deel naemt in het verdedigen van uw land.

Teedere vaders, toegenegene zonen, driftige geliefden, voor al wat u dierbaer is, te wapen !

Komt u vereenigen met de kloekmoedigen, die zich aen uwe schoone zaek hebben toegewyd !

Komt met hen verdedigen uwe vrouwen, uwe dochters, uwe zusters, uwe eigendommen !

Komt deel nemen in hunne glorie, komt uwe namen onsterfelyk maken, komt en snelt te wapen !

De kommandant van 't Belgisch leger te Lier.

Eenigen beantwoordden dien oproep en de stad onderhield eene afdeeling Liersche vrijwilligers, die met het leger van Niellon aan de gevechten rond Lier, bij de Luithagen en te Berchem deel namen. Buiten *F. Cools* bekwamen *J. B. Crabbe*, werkman, en *Ch. Van der Wee*, herbergier, het ijzeren kruis, de eerste om te Emblehem de Hollanders uit eene hoeve verjaagd te hebben, de tweede, om de Belgische vlag te hebben opgestoken, te Broechem

Digitized by Google

en te Emblehem, en deel te hebben genomen aan de gevechten rondom onze stad.

De Hollandsche bezetting had Lier wel ontruimd ; doch, men had alle reden om eenen terugkeer van het hoofdleger te vreezen. Aanstonds werden de wandelingen in wallen veranderd, de boomen nedergeveld en tot palissaden gebruikt, voor de poorten bolwerken, in de straten barrikaden opgeworpen, en de burgers aanzocht steenen en glas op de zolders te dragen, om met die zonderlinge wapens eenen mogelijken aanval af te weren. Zij moesten levensmiddelen voor de vrijwilligers leveren, ijzer en schroot voor het geschut; de kanonnekens der stad en der Oranje-Harmonie werden aangeslagen, en nevens de batterij van *Kessels* op de wallen geplaatst. Onder die toebereidsels verliep Kermis-zondag (17 October) zonder feesten of processie. Deze ging enkel in de kerk, vergezeld van twee kerkmeesters en zes godshuismannen. Van St-Gommars reliquiekas had men, bij voorzorg, de zilveren platen gedaan. Den geheelen morgen bleven de stadspoorten gesloten. Tweemaal werd er alarm geslagen, bij het gerucht dat de vijand naderde; 's avonds moesten de burgers hunne gevels verlichten, deuren en vensters openhouden, en tot laat in den nacht liet de stormklok haar noodgeklep hooren. Een twintigtal mannen van het Parijsisch legioen deden in den namiddag eene verkenning tot aan den molen van Duffel, waar de Hollanders de brug bezet hielden.

In den vroegen morgen van maandag 18 October, ontdekte men beweging op den Antwerpschen steenweg. Eene afdeeling van den hertog van *Saksen-Weimar*, die bij den *Ouden God* zijn hoofdkwartier had, zakte naar Lier af, met het inzicht, volgens de eenen, de stad te herwinnen ; met het enkel doel, volgens de anderen, de Belgen uit Lier te bewaken, en hen te beletten den aftocht van het Hollandsch leger, waartoe reeds besloten was, te verontrusten.

Digitized by Google

Aanstonds riep de stormklok iedereen te wapen. Eene kolom kurassiers, eene afdeeling voetvolk en eene batterij naderden tot op een kwart uur van de stad. Zij bezetten eene lijn van de kleine Nethe tegen Lisp tot aan de Nethe buiten de Mechelschepoort, en openden een welgevoed vuur op de stad, zonder veel kwaad te doen aan de vrijwilligers, die achter de vesten lagen, en de aanvallers met hunne kanonnen beantwoordden. De Hollanders deden eene wijkende beweging, die reeds als eene overwinning beschouwd werd. De groote klok luidde victorie, toen tegen den middag het stormgeklep herbegon en het telegraaf-vaandel, dat op den stadhuistoren gezwaaid werd, teeken deed dat de vijand weder naderde. De Belgen waagden eenen uitval; kleine korpsen bestookten den vijand achter hagen en kanten, en tot twee uren duurde het gevecht met veel gerucht maar weinig verlies. Toen trok het Hollandsch leger, met twee halve batterijen, tot op korten afstand der poort vooruit en opende een vuur, dat het schroot op de wallen deed regenen. De Prins van *Saksen-Weimar* voerde zelf zijne troepen aan, en werd aan den voet gekwetst. De vrijwilligers hielden goed stand tot tegen den avond, wanneer de Hollanders terugtrokken, achtervolgd door de vrijschutters. Twee kanonnen losten gedurig scheuten om den aftocht der Hollanders te dekken.

Een der laatste ballen kwetste *A. Jenneval* (1), die nabij de herberg de *Papegaai* stervend ter aarde viel. Een Lierenaar *Joseph Goormans*, pijpenmaker van stiel, die aan zijne zijde streed, werd gevaarlijk gekwetst. De herberg de *Arend*, op Lisp, werd tweemaal gewonnen en hernomen, en een kanonbal der wallen trof den baas *Corn. Bal*, op het oogenblik dat hij uit den kelder

(1) *Jenneval*, de schrijver van de woorden der *Brabançonne*, was, evenals *Niellon*, een Fransche tooneelspeler. Hij heette *Louis Hipp. Alex. Deche*, en was geboortig van *Lyon*. Toen de omwenteling uitborst, was hij tooneelist te Brussel.

Digitized by Google

kwam. Van de Belgische vlag was de stok gebroken en de kleuren door het schroot verscheurd. Die vlag, vermaard door de verdediging van Lier, bevindt zich op de *Hallepoort* te Brussel.

Den volgenden nacht lieten de Hollanders niet ongebruikt. Op den Duffelschen steenweg plaatsten zij een klein korps, op den Antwerpschen, een geheel bataillon, en op het voorgeborcht Lisp, stonden, bij het aanbreken van den dag, twee schansen opgeworpen, ter hoogte van den *Arend* en van den *Ouden Lap*.

De vrijwilligers, van hunnen kant, hadden maatregels genomen, nieuwe barrikaden gemaakt, de poorten met stalmest versperd en gelukkiglijk nieuwen krijgsvoorraad ontvangen; want kruit en lood waren bijna uitgeput. Schildwachten stonden op kleinen afstand de wallen rond, en hunne kreten : « *Sentinelle*, *prenez garde à vous!* » lieten zich den geheelen nacht hooren.

De morgen van Dinsdag 19 October verliep zonder vijandelijkheden; doch, omtrent half drie 's namiddags openden de Hollanders, uit hunne schans, het vuur op de Lisperpoort.

Een der muren stortte met een ijselijk gedruisch in, en eene afdeeling ruiterij, van de verwarring gebruik makend, naderde tot bij de wallen. Eerst dachten de Belgen, dat het overloopers waren, die zich kwamen overgeven; doch, zij erkenden spoedig hunne dwaling. Er ontstond een hardnekkig gevecht, totdat het kanon der vesting de aanvallers tot den aftocht dwong. *Jules Niellon*, neef van den Belgischen bevelhebber, verloor hierbij het leven (').

Beide partijen behielden hunne stellingen, en den 20en grepen geene gevechten plaats. In den namiddag werd de laatste eer

(') Volgens men ons verhaalt, maakten de Hollanders zich bereid om uit hunne schans van den *Arend* op de stad het kanon te richten, en is het enkel te danken aan de voorspraak van *Kolonel de Lens*, die zich zijne goede betrekkingen met de Liersche burgers herinnerde, dat niet een deel der stad in gruis geschoten werd.

Digitized by Google

bewezen aan de gesneuvelden *Jenneval* en *Niellon*, wier stoffelijke overblijfsels naar Brussel werden vervoerd, en op de Martelaarsplaats begraven.

Den volgenden dag, Donderdag 21 October, beproefden de Belgen eenen algemeenen aanval.

Eene kolom van 500 man, met eenen zesponder en eenen houwitser, trok de Lisperpoort uit, en gelukte er in, de Hollandsche schans te veroveren en er de Belgische driekleur op te planten.

Het Parijsisch legioen deed eene verkenning buiten de Mechelsche poort, doch stuitte op de Hollanders, die, in het Pullaarbosch versterkt, en door den kerkhofmuur gedekt, eenen hardnekkigen weerstand boden, en hunne standplaatsen niet verlieten vóór 's anderendaags Vrijdag, wanneer geheel het Hollandsch leger zijnen aftocht bewerkte, langs den Antwerpschen steenweg. Verkenningskorpsen der Belgen, in die richtingen gezonden, ontmoetten dan ook dien dag nergens ernstigen tegenstand.

Op den weg van Duffel werden de aardewerken der Hollanders, bij het eerste schot, verlaten. Buiten de Lisperpoort vertoonde zich geen enkele soldaat meer.

Op den Antwerpschen steenweg werd de eerste verschansing, die op drie kilometers van de Liersche poort stond, nauwelijks verdedigd. De Hollanders trokken terug achter de tweede verdedigingslijn, eenen kilometer van den *Ouden God* gelegen, en de Belgen bevonden zich in de onmogelijkheid verder door te dringen, daar de steenweg met loopgraven doorboord, en met boomen afgesperd, voor het grof geschut onbruikbaar was.

Die wijkende beweging der Hollanders bewees, dat de algemeene aftocht bevolen was. 's Avonds vernam men inderdaad, dat Mechelen over was, en de Belgische generaal *Mellinet*, na een bloedig gevecht, de Waalhembrug overtrok. De muren van het kerkhof en

Digitized by Google

het St-Annakapelleken, buiten de Mechelsche poort, werden dien dag afgebroken, de stormklok hield op, en de vrijwilligers uit de Kempen en de verwijderde gemeenten, die ter verdediging naar Lier waren gesneld, begonnen de stad te verlaten (1).

's Anderendaags met den vroegen morgen, verliet *Niellon*, aan het hoofd van 2500 man, de stad, een garnizoen van 500 vrijwilligers achterlatend. De Hollandsche verschansing van den *Ouden God* werd door hen bestormd, doch hardnekkig verdedigd, en de Belgen belet het Hollandsch leger, dat uit Mechelen kwam, af te snijden.

Op Zondag 24 October, bewerkten de twee afdeelingen van het Belgisch leger hunne vereeniging aan de *Luithagen*. Bloedige gevechten werden de volgende dagen geleverd, te Berchem, en vóór de poorten van Antwerpen, waar de vrijwilligers den 29en October doordrongen. Graaf *Frederik van Merode*, met Jenneval, lid der Liersche commissie, werd in eene dier ontmoetingen gedood. Eenen Lierschen vrijwilliger, *Jozef Macka*, werd het been afgeschoten, en een ander Lierenaar, *Van Herlen*, tamboer der schutterij, verloor er het leven. *Van Herlen* rust te Brussel, op de Martelaarsplaats, benevens twee andere Lierenaars : *Corn. Francis Goossens*, en *Felix Goossens*.

Reeds waande men hier Antwerpen gewonnen, toen, omtrent vier uren, de donder der kanonnen zich in de verte liet hooren; en weldra ontwaarde men ten westen als eene zee van vlammen, alsof geheel Antwerpen in brand stond.

Een drom van vluchtende vrouwen en kinderen kwam hier in

(1) Men had op den stadhuistoren zoo sterk gestormd, dat men het klokje verbrijzelde. Het werd in 1834 hergoten, en draagt voor opschrift : « Regeering der stad Lier. Gegoten den 4 Augusti 1834. A. L. Van Aerschodt van den Gheyn me fudit, Lovani an. 1834.

Digitized by Google

den nacht aan, en bracht de tijding der ijselijke ramp, welke onze bloeiende handelstad getroffen had.

Het kasteel, door eenen uitzinnigen aanval uitgedaagd, had de stad gebombardeerd, en de vlammen, die men van hier ontwaarde, verteerden het rijke stapelhuis en een aantal burgerswoningen. Ten gevolge dier gebeurtenis vestigden zich een aantal Antwerpsche familiën in onze stad, totdat het kasteel in 1832 overging. Hier bleef dan ook alles zeer rustig; de heringerichte stadswacht verving aan de poorten, de vrijwilligers, die dagelijks met kleine afdeelingen naar hunne dorpen wederkeerden.

De kiezingen voor het congres gebeurden regelmatig. Een onzer stadgenooten, G. Stalpaert (1), tot lid dier vergadering gekozen, weigerde echter de bediening te aanvaarden.

Op 2 November vergaderden de *notabelen* op het stadhuis, om tot eene nieuwe samenstelling der stedelijke regeering over te gaan.

Om deel te maken van de notabelen, moest men vijftig gulden betalen, of een vrij of liberaal beroep, als professor, advocaat, notaris enz. uitoefenen.

Negentig notabelen (2) deden zich als kiezers voor, en benoemden C. Mast De Vries, (3) tot burgemeester; A. Berckmans Van den Brande en F. G. Verhoeven tot schepenen, en tot raadsleden negen andere personen, waaronder zich velen bevonden, die reeds

(1) Advocaat G. Stalpaert, te Lier geboren, op 11 Juli 1782, werd lid der stedelijke regeering op 11 November 1814, op 22 Mei 1820 afgevaardigde bij den provincialen raad. Lid des Congres, en later der kamer gekozen (1831), weigerde hij te aanvaarden, doch hernam, in 1836, zijne plaats in den provincialen raad, waar hij onder-voorzitter werd. Hij stierf op 17 October 1843.

(2) De stemmen waren zeer verdeeld, zoo bekwam de burgemeester 30, de schepenen 33 en 24 stemmen, op 90 en 76 stemmers.

(3) C. Mast De Vries, burgemeester van 1830 tot 1848, was geboren te Gent op 14 April 1797 en overleed te Santhoven op 17 November 1848.

Digitized by Google

deel maakten van den Raad, onder het Hollandsch bestuur, onder anderen de aftredende burgemeester *F. C. Vanden Brande.*

Vier dagen later (6 November) kwam *L. F. Roussel*, districtcommissaris van Mechelen, de installatie der nieuw benoemden doen; en daar, geene omwenteling kon plaats grijpen, zonder ten minste iemand tot slachtoffer te maken, werd secretaris *Avontroodt* van zijne bediening afgesteld.

De nieuwe regeering had met zware moeielijkheden te kampen. De onmiddellijke gevolgen der omwenteling hadden onze stad noodlottig getroffen. De fabriek *de Heyder*, beroofd van den uitvoer op de Nederlandsche Indiën, verminderde aanstonds het getal harer werklieden, en staakte het werk geheel, bij het begin van 1831. Die nijverheid, welke hier zooveel welvaart verspreidde, werd naar *Leiden* overgebracht. Een duizendtal werklieden bevonden zich daardoor zonder broodwinning. De zijdefabriek van *Guillot*, die aan een twintigtal familiën het bestaan verschafte, en een aantal kleine manufacturen sloten insgelijks hare werkhuizen, terwijl vele wevers, die voor Antwerpen, Mechelen en Temsche werkten, zonder bestellingen bleven.

De brouwerijen kregen insgelijks eenen gevoeligen slag. De uitvoer van *Kaves* naar Vlaanderen, die reeds veel verminderd was, hield geheel op met de omwenteling, en nog meer met de *cholera*, welke het Liersch bier te Gent, als ongezond deed verbieden. Sedert werd de bierhandel met Vlaanderen niet meer opgebeurd, hoogstens in enkele groote koffiehuizen verkoopt men nog te Gent den Lierschen *Kavisse*, en hier ter stede heeft het gerstenbier bijna overal den ouden kaves verdrongen.

De burgerij leed niet minder onder den stilstand van den Antwerpschen handel, en vele huisgezinnen verloren eene bron

Digitized by Google

van inkomsten door het sluiten der kweekschoolen, het vertrek der kweekelingen (1).

Onder zulke voorwaarden kan men licht begrijpen, dat de ellende groot, de armoede nijpend moest zijn. De laatste maanden van 1830, en de winters van 1831 en 1832 staan als noodjaren voor Lier geboekt. Men kan zich een denkbeeld vormen van den toestand door dit feit, dat zich in December 1830, meer dan 800 personen in eene week bij het bureel van weldadigheid aanmeldden, om, benevens de gekende armen, buitengewoon bedeeld te worden.

De werklieden zonder broodwinning vereenigden zich op de Markt, op de hoeken der straten, en hunne houding was alles behalve geruststellend. In 't begin van November 1830 trokken zij in massa naar het stadhuis, om werk of brood te vragen.

De regeering wist hen door beloften te bedaren, en gebruikte al wat stadsfinantiën toelieten, om ten minste de huisvaders en de zonen aan eenige openbare werken, als het onderhouden der buurtwegen, het opgraven van de stalen der boomen, door de Belgen geveld, te gebruiken.

De gendarmerie werd versterkt, en de burgerwacht deed van hare zijde hare plicht om de orde te handhaven. Buiten eenige landdieften bleven eigendommen en personen ongedeerd. De liefdadigheid bleef niet werkeloos: de regeeringsleden stonden een deel hunner jaarwedden af, rondhalingen brachten bij de 1500 gulden op, het *Symphonie-gezelschap* en de *Harmonie St-Cecilia* gaven concerten voor den arme. Doch die bron geraakte uitgeput, en

(1) Juist was men bezig met de gebouwen dier scholen te vergrooten, toen de omwenteling uitborst. De bestuurder *Schreuder* vertrok naar Noord-Nederland, en de school werd ontbonden. Het gebouw, na eenigen tijd ledig gestaan te hebben, werd eerst als hooimagazijn, later in 1832 als militair-hospitaal gebruikt, totdat het in 1842 zijne vroegere bestemming wederkreeg.

Digitized by Google

op 17 Januari 1831, toen de fabriek De Heydèr hare laatste werklieden wegzond, was de nood zoo groot, dat de Raad, bij hoogdringendheid vergaderd, twee zijner leden naar Brussel afvaardigde, om aanstonds hulp te bekomen. 4000 gulden werden toegestaan, waarbij in April nog eene gelijke som werd gevoegd, doch enkel ten titel van voorschot (1).

Met de Paaschdagen van 1831 stond men weder voor nieuwe vragen, en was men meer dan ooit voor onlusten beducht.

Te Antwerpen had het grauw verschillende huizen geplunderd, en het gerucht liep, dat hier ook eene lijst van burgers opgemaakt was, om hetzelfde lot te ondergaan.

De Raad bleef gedurende twee dagen in permanentie op het stadhuis. Gelukkig bleek de vrees ongegrond, en het strekt onzer bevolking tot eer, dat, te midden van het bitterste lijden, onze stad gespaard bleef van de ergerlijke tooneelen, die elders de omwenteling vergezelden. Eenige ruiten ingeworpen, onder voorwendsel van *orangismus*, bij eenen eigenaar, die zijne huurders al te streng behandelde, en eenige bedreigingen van plundering bij den oud-burgemeester, door de krachtige houding der burgerwacht verijdeld, is al wat de policie aan overtredingen vast te stellen had.

Terwijl men hier met die plaatselijke moeielijkheden streed, had het land zijne lotsbestemming voltrokken. Als vrij volk nam België plaats onder de natiën van Europa; het Congres stemde onze grondwet, het schoonste en breedste grondwettelijk verbond, dat ooit een volk bezat, en bekroonde zijn werk door LEOPOLD

(1) Later heeft het Staatsbestuur die sommen van de stad wedergeëischt, en een koninklijk besluit van 27 Februari 1849 heeft de stadsschuld, uit dien hoofde, op 8460 frank bepaald, in tien jaren af te leggen, waaraan sedert voldaan werd.

Digitized by Google

HERTOG VAN SAKSEN-COBURG als koning der Belgen uit te roepen, die op 21 Juli 1831, zijne intrede te Brussel deed.

Op 28 Juli 1831, bezocht hij voor de eerste maal de hoofdstad onzer provincie. Vier afgevaardigden van Lier, met den burgemeester aan het hoofd, brachten aan den nieuwen souverein de hulde onzer stad, en de verzekering van getrouwheid der Lierenaren.

Zij drukten tevens de hoop uit, het verbindings-kanaal der Schelde met Maas en Rhijn, bij middel der Nethen, te zien voltrekken, een ontwerp, dat, reeds onder het keizerrijk gevormd, nooit tot uitvoering komen moest.

Van Antwerpen vertrok Leopold naar Luik, om beurtelings de andere steden te bezoeken; doch onverwachte voorvallen kwamen dien zegetocht storen. Een bode bracht de tijding, dat Chassé den wapenstilstand opgezegd had, en het Hollandsch leger de grenzen overtrok (2 Oogst 1831).

Koning Leopold verliet Luik, en vestigde zijn hoofdkwartier te Mechelen. Intusschen was de inval voltrokken: op 3en Oogst werden *Turnhout, Gheel, Herenthals* bezet, de Hollandsche ruiters drongen tot *Herenthout* door, en hier liep het gerucht, dat men elken oogenblik de Hollanders te wachten had; maar de krijgsbewegingen namen eene andere richting, en op 5en Oogst werd *Diest* ingenomen.

Bij dien onverwachten aanval bevond zich het Belgisch leger in twee afdeelingen verdeeld, het Maasleger en het leger der Schelde, onder generaal *Tiecken de Terhove*, ten Noorden van Antwerpen geplaatst. Deze kreeg bevel om over Lier naar Diest te trekken, en het Maasleger te vervoegen. Koning *Leopold* verscheen toen voor eenige uren in onze stad, en onderhield zich op het stadhuis met de stedelijke overheden. Denzelfden namiddag

Digitized by Google

begon de doortocht van het Scheldeleger, dat hier den geheelen dag en een deel des nachts doortrok, terwijl de soldaten kaarsen op hunne geweren droegen. De Nethe dekte het leger ten Noorden, en al de bruggen werden afgebroken; doch, toen het te Aarschot aankwam, was reeds *Diest* den Hollanders in handen gevallen, en waren de betrekkingen met het Maasleger afgesneden. De Hollanders verschenen voor Leuven; maar het aanrukkend Fransch leger deed eenen wapenstilstand van vier en twintig uren treffen, en de *tiendaagsche veldtocht*, gelijk die inval heette, had geene verdere gevolgen.

De toestand onzer streken bleef intusschen zeer moeielijk. De Hollanders hielden nog altijd het kasteel van Antwerpen in hunne macht, de handel bleef kwijnend, en de winter begon onder treurige vooruitzichten.

Een zeker getal arbeiders werd gebezigd aan de nieuwe versterkingswerken, die in September 1831 begonnen werden, en Lier, moesten in staat stellen tegen eenen onverwachten aanval; doch naarmate de koude toenam, groeide ook de ellende aan.

In November 1831 moest andermaal eene deputatie onzer regeering naar Brussel vertrekken, om hulp voor onze noodlijdende klas in te roepen. *Koning Leopold* verleende duizend gulden op zijne bijzondere kas, en in 't geheel werden gedurende die twee ongelukkige winters 11,667 gulden, door tusschenkomst van het stedelijk bestuur, uitgedeeld.

Bij de armoede voegde zich eene wreede ziekte. De *cholera morbus* bezocht in 1832 onze stad, en maakte een betrekkelijk klein getal slachtoffers, namelijk twee en twintig personen in 1832 en acht en dertig in 1833, dank zij den maatregels en voorzorgen der *gezondheidscommissie*, in gevolge het koninklijk besluit van 24 Januari 1832 ingesteld, en bestaande uit *Reypens* en *Ver-*

Digitized by Google

meulen, dokters, *Cluydts*, heelmeester, *Avontroodt* en *Schevenels* apothekers.

De aanhoudende militaire logementen waren van eenen anderen kant een zware last voor onze burgerij. Onder het Hollandsch bestuur was Lier geene garnizoensstad, en de oude kazernen waren afgebroken, zoodat, van den aanvang der omwenteling, al de troepen in de burgerswoningen ingekwartierd werden. Van Oogstmaand 1830 tot het einde van dit jaar, bleef men, als 't ware, geene week van logementen vrij, en, van October 1831 tot April 1832, verliep er geen dag, zonderdat de burgers militairen te herbergen hadden. Wel is waar leverde het regiment de levensmiddelen; doch de ratioenen der soldaten waren zoo klein, dat ten laatste de onderhoud geheel ten laste der inwoners bleef. Ook waren de klachten algemeen, en zoo luidruchtig, dat de regeering, niettegenstaande den weinig voordeeligen staat van stadsfinantiën, naar het aanschaffen eener kazerne moest uitzien.

De zomer van 1832 bracht echter eenige verlichting mede. De algemeene toestand verbeterde, rust en vertrouwen begonnen te herleven, en het huwelijk van *Leopold I* met *Louisa, prinses van Orleans*, dochter van den Koning van Frankrijk, gaf meer bestendigheid aan ons nationaal bestaan (9 Oogst 1832).

De feesten van dit huwelijk werden kortelings opgevolgd door eene plechtigheid. Bij decreet van 28 Mei 1831 had het Nationaal Congres besloten, dat, namens het Belgisch volk, een *eerevaandel* met de nationale kleuren, bekroond door den Belgischen Leeuw, met het woord *liberté* en het jaartal MDCCCXXXI, zoude uitgedeeld worden aan de gemeenten, wier vrijwilligers zich in de omwenteling verdienstelijk hadden gemaakt.

Op 27 september 1832, tweede verjaardag der omwenteling, had de uitreiking plaats. *Honderd* steden en dorpen, waaronder

Digitized by Google

negen van onze provincie : *Antwerpen*, *Lier*, *Boom*, *Gheel*, *Herenthals*, *Hersel*, *Meerhout*, *Moll* en *Westerloo*, werden door eene commissie, te dien einde benoemd, dier onderscheiding waardig geoordeeld. Eene deputatie van vier leden ging het *eerevaandel* ontvangen uit de handen des Konings, die tot de gemeenten zegde : « Ik vertrouw u dit vaandel ; de moed, waarvan gij blijken hebt gegeven, is een zeker bewijs, dat gij het zult weten te verdedigen. »

's Anderendaags, om vier uren, werd het eerevaandel hier, aan de Mechelschepoort afgehaald, en door de met mastenboompjes beplante straten op het stadhuis gebracht. Tot vóór eenige jaren, maakte het *te pronkstellen* van het eerevaandel, op de voorpui van het stadhuis, deel van alle plechtigheden.

Nauwelijks was dit feest geëindigd, of de regeering liet aan de burgers weten, dat de *Koning*, de *Koningin* en de *Hertog van Orleans*, onze stad met hunne tegenwoordigheid zouden vereeren.

Aanstonds werd de hand aan het werk geslagen, en had de stad haren feestdosch aan, toen de reizigers hier in den morgen van Maandag 10 October, langs de Antwerpsche poort aankwamen.

De Koning nam de afdeeling van generaal Duvivier, in den omtrek der stad gelegerd, in oogenschouw, en verliet daarop Lier ; doch wij moesten hem spoedig wederzien.

De mogendheden, de Belgische kwestie moede, besloten er een einde aan te maken, en het Fransche Noorderleger kwam het beleg voor het kasteel van Antwerpen leggen. De dorpen, ten westen van Lier, werden door de Franschen bezet, terwijl het Belgische leger zich ten oosten onzer stad nedersloeg. Het generaal kwartier werd naar Lier overgebracht, en KONING LEOPOLD kwam hier in den namiddag van Vrijdag 30 November aan, op het oogenblik dat de Fransche generaal *Gerard* aan *Chassé* de opeisching zond, die de

Digitized by Google

beschieting voorafging. De Koning stapte in het *groot Keizershof*, op de Markt af, en verbleef in de kamer des eersten verdieps, ter marktzijde. Twee oversten der Liersche burgerwacht, *J. Vermeulen* en *Ch. Rigouts*, werden hem als ordonnantie-officieren ten dienste gesteld. De koning liet zich, buiten eenige korte wandelingen te paard, weinig in het openbaar zien. Eenmaal ontving hij de Liersche overheden aan zijne tafel, doorgaans werkte hij in zijn vertrek, aan de ontelbare depeches, welke estafetten hem van alle zijden aanbrachten. Den derden dag ging Leopold de werken van het beleg en de loopgrachten bezichtigen. Hij waagde zich op de gevaarlijkste plaatsen, en een Fransch artilleur werd in zijne nabijheid gekwetst. Na een verblijf van vier dagen, verliet Leopold de stad. Op 31 December 1832, werd het kasteel van Antwerpen aan de Belgen overgeleverd, en het nieuw jaar begon met de hoop op eene voorspoedige toekomst (1).

(1) De Liersche burgerwachten, in 1831 gemobiliseerd, na eenigen tijd te Lier werkelijken dienst te hebben gedaan, werden naar *Duffel*, *Mechelen*, *Brussel*, *Bergen* en het kamp van Casteau gezonden, en keerden eerst na twee jaar naar Lier terug.

Digitized by Google

EEN EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

BELGIË.

(JANUARI 1832 TOT DECEMBER 1871).

Algemeene beschouwingen. — Openbare werken. — Steenwegen op Berlaar, Aarschot, Gheel en Oostmalle. — Canaliseeren der Kleine Nethe. — Het jubilé van 1840. — Werken in het inwendig der stad. — Het Stadscollege. — De Normaalschool. — De Militaire Kinderschool. — De kiezingen van 1848. — Nieuwe werken. — Steenweg op Contich. — De Berg van Barmhartigheid. — Aankoop der vestingen. — Het onderwijs. — De Middelbare School. — Vergrooting der Normaalschool. — De Bewaarschool. — De Meisjesschool. — School op Hagenbroek. — School op Lisp. — School voor volwassenen. — Volksbibliotheek. — De ijzeren weg op Contich en Turnhout; — op Hasselt en Maastricht. — Stedelijke werken. — Bezoek van Leopold I. — Het gasgesticht. — Werken aan de Nethen. — Afschaffing van het octrooi. — Het gemeente-krediet. — Vertrek der Militaire Kinderschool. — Aankoop der kazernen. — Gezondheidswerken. — Nieuwe straten en wegen. — Bevolking. — Handel en nijverheid. — Het jubilé van 1865. — Overlijden van Leopold I. — De inhuldiging van Leopold II gevierd.

Openbare liefdadigheid. — Stichting van St-Beatrix-godshuis. — St-Barbara-godshuis. — St-Joachim-en-Anna Godshuis. — St-Jacobs Godshuis. — Het H. Geesthuis. — Het meisjesweezenhuis. — Het nieuw gasthuis. — Het weezenhuis voor jongens. — Weldoeners der armen.

Kerkelijk Lier. — St-Gommar en andere kerken. — Kloosterwezen. — De Coletienen. — De Jesuieten. — De Ursulinnen. — De Predikheeren. — De Zwarte Zusters. — De Cellebroeders.

De schoone kunsten. — J. B. Dyckmans. — Tooneel. — Harmonieën. — Zanggezelschappen. — Leesmaatschappijen. — Letterkunde. — Avontroodt. — Ceulemans. — David. — Courtmans. — Van Beers. — Sleeckx. — Tooneelkunst. — Stadsschouwburg. — Liersche tooneelgezelschappen. — Tooneelprijskamp en landjuweel van 1871.

Met het jaar 1832 begint een tijdvak van veertig jaar

Digitized by Google

vrede en vrijheid, welvaart en vooruitgang, en ons land ontwikkelt al zijne krachten. Men vergelijke slechts het Brussel, het Antwerpen van vroeger met de prachtige steden van den huidigen dag om zich een denkbeeld te vormen van wat vrede en vrijheid, aan orde gepaard, vermogen.

In de kleinere plaatsen springt de verandering misschien minder in het oog ; edoch wij zullen in de laatste dertig jaren meer verbeteringen aan te stippen hebben, dan wij vroeger in twee eeuwen aantroffen.

Bij het begin van het Nederlandsche bestuur bezat ons land, noch behoorlijke wegen, noch vaarten ; steenwegen en kanalen werden te allen kanten aangelegd of ontworpen, en onze stad in 1829 met Mechelen verbonden.

Eens dat het hooge nut dier werken begrepen was, legden de gemeenten er zich op toe om door STEENWEGEN verbonden te worden. De eerste kasseide na 1830 gelegd, was de weg op *Berlaar* (einde 1831), ten koste van Lier en Berlaar gemaakt, en thans nog aan beide gemeenten behoorend.

Koningshoykt wilde in 1833 dit voorbeeld volgen ; en hetzelfde jaar besloot de stad aanzienlijke sommen te besteden, om aan *Aarschot* en *Gheel* te worden verbonden. In September 1837, waren beide steenwegen voltrokken. Tevens ontstond het ontwerp om de oude betrekkingen onzer stad met de Noorder-Kempen te herstellen. De kooplieden en nijveraars benoemden, in den zomer van 1838, eene commissie, om bij het Staatsbestuur eenen steenweg op *Oostmalle*, over Emblehem en Santhoven aan te vragen. Het Koninklijk besluit van 12 Maart 1842 bevredigde den wensch der Lierenaars ; maar onder voorwaarde, dat de stad eene som van 58,600 fr. in de kosten zou dragen. In den zomer werd met groote plechtigheid de vergulde eerste steen gelegd, en in 1846

Digitized by Google

was Lier, te Oostmalle, aan den steenweg van Antwerpen op Turnhout verbonden.

Een ander werk, van veel belang voor Lier, doch zeer verschillend gewaardeerd, werd twee jaren vroeger ingehuldigd, namelijk het KANALISEEREN DER KLEINE NETHE. Op 4 Juli 1839, vertrokken bij de Leuvenschepoort, op bevlagde schepen, de Minister van openbare werken en de Provinciale Raad, naar Herenthals, waar het feestmaal gehouden werd. Koning Leopold reed in den vroegen morgen onze stad door (1).

Het volgende jaar bracht een feest van anderen aard : HET JUBELFEEST VAN ST-GOMMAR.

De straten waren prachtig versierd, waaronder vooral de Lisperstraat uitblonk, en den eersten prijs behaalde, toen op Zondag 11, Woensdag 14 en Zondag 18 October de plechtige processie uitging. Verder had men een festival (13 October), prijsschieting en ringstekingen, en vooral een *Ommegang*, waarin de kindèren der beste familiën de personages verbeeldden.

De praaltrein bestond uit zeventien deelen : trompetters te paard, middeneeuwsche ruiters, standaard- en toortsdragers, de vier wijkvanen door ruiters gedragen, de Maagd van Lier op den Leeuw, en verder drie triomfwagens, verbeeldende *de Fontein met den H. Gummarus*, omringd van boeren en boerinnen, *den afgehakten Boom*, met den beschermheilige te midden van ridders, krijgslieden en schildknapen, *de Heilige Kerk* met de goddelijke deugden, den paus, den kardinaal en verschillende heiligen. Een engel voerde den wagen. Twee juffers te paard ver-

(1) In onze stad verwekte het feest minder geestdrift. Men beschouwde de nieuwe vaart als meer geschikt om de beemden onder water te zetten dan om de scheepvaart te bevoordeelen. De Liersche harmonie weigerde hare medewerking, en onder het volk zong men :

« Vive le Roi !
Veel water,
Maar weinig hooi. »

Digitized by Google

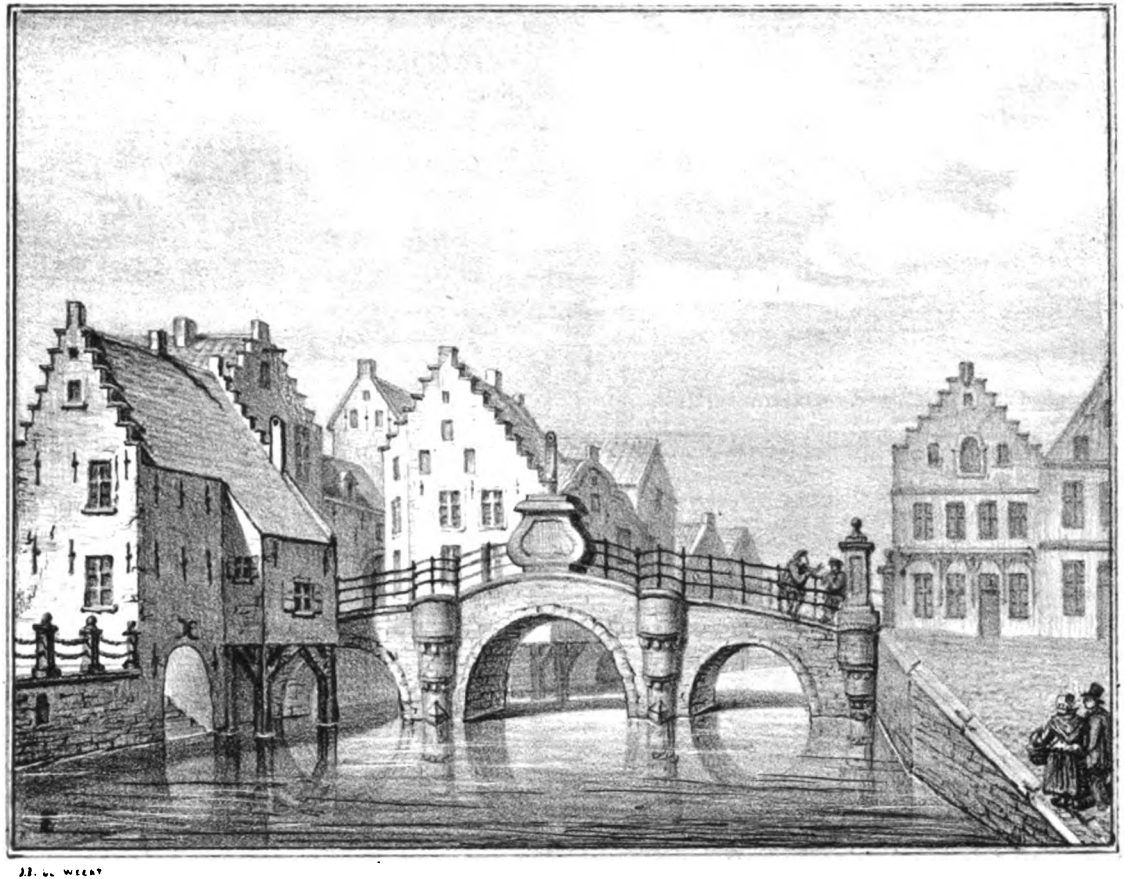

OUDE HOOGE BRUG

Digitized by Google

Digitized by Google

beeldden de *faam* en vier andere de kardinale deugden : *sterkte*, *wijsheid*, *waarheid*, *liefde* ; eindelijk sloot de reuzentrein (1) den stoet.

In het tienjarig tijdperk van 1830 tot 1840 , zagen wij vooral de aandacht gevestigd op de steenwegen en vaarten.

Thans nemen de WERKEN BINNEN DE STAD den voorrang. In 1842 werd de oude *Hoogebrug*, tusschen de Markt en de Rechtestraat, afgebroken. Die brug, in 1435 gebouwd, was een merkwaardig en uiterst sterk metselwerk, zoodanig dat men de grootste moeite had, om de vast aan elkander gesloten steenen te scheiden. Eene hulpbrug lag gedurende een jaar, van de Werft naar de Markt, toen, in 1843, de thans bestaande draaiende brug voltrokken werd.

Hetzelfde jaar 1843, kocht de Stad de oude kerk van *Vredenberg* aan, deed het onderste deel tot armenschool, het verdiep tot openbare vergaderzaal inrichten.

Het aanzien der stad onderging intusschen eene groote verandering , door het OVERWELVEN en toebouwen van vele vlieten en armen der Nethen.

Het eerste werk van dien aard gebeurde in 1832, wanneer een eigenaar uit de Rechtestraat, de toelating bekwam om den arm der rivier, welke zijne woning van het dijkje scheidde, gedeeltelijk

(1) In 1835 had men die overblijfsels der oude ommegangen doen herstellen, en met de Septemberfeesten van dit jaar (28 September), was de reuzentrein uitgereden. Voor het jubilé van 1840 deed men er groote onkosten aan, en het *ros Bayard* met de vier Aymonskinderen (de vier gebroeders Rucquoi) de *Reus*, de *Reuzin*, hunne kindertjes, begeleid door hunne gewone lijfwacht, en eindelijk het schip , verschenen weder in vollen luister. Het weder bevoordeelde het feest niet. De praaltrein kon maar eenmaal uitrijden; en, om het publiek eenigszins schadeloos te stellen, liet men hem nog eens op 28 juni van het volgend jaar de ronde maken. Een gedenkpenning van het jubilé werd geslagen, bronzen en zilveren afdruksels aan de kinderen uitgedeeld. Eene *Verzameling der jaarschriften, verzen*, enz., behelzende het *Verhaal van den praaltrein*, met al de namen der kinderen, zangstukken, enz., verscheen hetzelfde jaar bij de gebroeders Van In.

Digitized by Google

bij zijn eigendom te voegen. Daarop volgde in 1838 het toemetselen van de gasthuisbrug langs de Noordzijde, en het bebouwen van den hoek der Berlaarstraat en Kluizeplein, welke laatste vroeger tot aan de rivier kwam.

Doch, vooral in 1843, namen die overwelvingen eene groote uitbreiding. De Stad liet een algemeen plan van alignement vervaardigen, en vervolgens werd toelating verleend, tot het overbouwen der vlietjes aan de gasthuisbrug, zuidzijde, achter de dekenij, tegen het Dijkje, in de Kerkstraat, nevens het oud Theresianenklooster, achter de Paaschkeers, in de Vredenbergstraat, en de Stad deed op hare kosten het aanzienlijkste dier werken verrichten: het overwelven van den arm der rivier op de Vischmarkt, waar eene breede openbare plaats, eene vuile rui verving (1845).

Tot verfraaiing eener andere wijk, had de raad reeds in 1835, vergunning verleend, om op stadseigendommen aan de Kolveniers- en de Kartuizersvesten, huizen te bouwen. Met de Octoberkermis van 't volgend jaar, werd de zaal de *Boulevard*, opgericht ter plaatse waar eertijds de oude Antwerpschepoort stond, door een dansfeest ingehuldigd.

Het ONDERWIJS wekte toen de aandacht van stads- en staatsbestuur op, en drie gestichten kwamen hier tot stand : het Stadscollege, de Normaalschool en de Militaire Kinderschool.

Onder koning Willem was hier eene Latijnsche school ingericht; doch het bestaan van het staatsonderwijs was een der grieven der omwenteling geweest, en onder dien indruk, werd de toelage aan de Latijnscheschool, uit het stedelijk budjet voor 1831 geschrabd. Spoedig zag men echter in, dat *de vrijheid van onderwijs* uitroepen, niet voldoende was, en men zich niet op de bijzonderen verlaten kon, om de roeping der samenleving in zaken van onderwijs te vervullen. Vijf burgers, aan wier hoofd de kapelaan der

Digitized by Google

Kluizekerk *P. Claes* stond, beproefden het, om buiten stadstusschenkomst in een huisje van het Kerkhofmolenstraatje, eene Latijnscheschool te openen, wier lessen op 1 Januari 1831 begonnen. Spoedig erkende men echter, dat hulp en toezicht van stadswege onmisbaar waren; en, op de aanvraag van talrijke burgers, besloot de Raad op 24 Juli 1834, tot het herinrichten van een STADSCOLLEGE of *collége municipal*, dat op 1 Januari 1836 geopend werd. Eerst onder het bestuur van eenen geestelijke, later van curatoren geplaatst (1837), werd het stadscollege eindelijk aan het beheer van den aartsbisschop toevertrouwd, die het recht bekwam de leeraars te benoemen en het gesticht te bestieren. De leergangen van het *geestelijk college* begonnen op 1 November 1844, in het lokaal op den Moesdijk, thans door de kostschool *Ledoux* betrokken.

De erbarmelijke toestand, waarin zich sedert de omwenteling het lager onderwijs bevond, deed intusschen de noodzakelijkheid eener regelmatige inrichting gevoelen, en de wet van *23 September 1842 op het lager onderwijs*, werd gestemd.

Twee NORMAALSCHOLEN tot het vormen van onderwijzers, moesten ingericht worden.

Lier was de zetel geweest der Hollandsche kweekschool, welke men zoo roekeloos had vernietigd, en had dus ontegensprekelijke titels op eene der twee normaalscholen. Een koninklijk besluit van 10 April 1843, vestigde inderdaad de Waalsche normaalschool te Nijvel, en de Vlaamsche te Lier, op voorwaarde dat de steden de noodige gebouwen zouden leveren.

Het lokaal der Hollandsche kweekschool, dat in de laatste jaren tot militaire hospitaal gediend had, werd in gereedheid gesteld, de leeraars nog hetzelfde jaar benoemd, en op 9 April 1844 begonnen de leergangen met 49 leerlingen, waaronder vijf

Digitized by Google

inhoorlingen onzer stad onder het bestuur van M. *De Coster*, in 1856 door M. *Schoeters* vervangen.

De officieele inhuldiging gebeurde echter eerst op 21 April 1845, wanneer de gouverneur der provincie, *Malou*, den eed der professoren ontving, en de opening der herstelde normaalschool, door een feestmaal op het stadhuis werd gevierd.

Met het inrichten der normaalschool gingen verbeteringen in het *lager onderwijs* binnen onze stad gepaard.

Daar ten minste had men de stadsscholen uit den Hollandschen tijd behouden; maar een aantal privaatscholen waren tot stand gekomen, die alle, buiten het gesticht *D'Hooghe*, vooral ter voorbereiding tot de normaalschool ingericht, een kort bestaan beleefden. In het algemeen echter was de staat van het lager onderwijs, verre van bevredigend.

Op 1 Februari 1838, bestonden er veertien onderwijsgestichten, zoo heette het ten minste, alhoewel de speelscholen van het Beggijnhof voor een groot deel in dit getal waren medegerekend. De gezamenlijke bevolking bedroeg 912 leerlingen: 544 jongens en 368 meisjes, en geheel het budjet van het lager onderwijs beliep 1050 frank, waaronder nog 200 frank voor vuur en licht.

De wet van 1842 bracht verbetering. De armenschool, tot dan toe in den *Tuin* op het Kerkhof gevestigd, werd naar het lokaal *Vredenberg* overgebracht (April 1845), en als *oefenschool* voor de kweekelingen der normaalschool aangenomen. In 1837 telde de armenschool 200 leerlingen; in September 1845, waren er voor de oefenschool 347 scholieren ingeschreven. De *burgerschool*, onder het kundige beleid van *J. F. A. Van Rompay*, werd met tusschenkomst der stad heringericht, en kon als een der beste gestichten van lager onderwijs beschouwd worden.

Digitized by Google

Bovendien richtte M. *P. Vinck*, professor bij de normaalschool, eene zondagschool voor *volwassenen* op.

Ten laatste verrijkte onze stad met een onderwijsgesticht van nieuwen aard: DE MILITAIRE KINDERSCHOOL (compagnie des enfants de troupe.)

Gelijk wij hooger aanteekenden, bevond zich bij het uitbarsten der omwenteling, onze stad zonder kazernen, en vielen de militaire logementen ten laste der burgers. Algemeene klachten deden naar het aanschaffen van een groot lokaal uitzien, en de aandacht viel op het oud Sionsklooster, door De Heyder & Cº in fabriek veranderd, en dat ledig stond door het verhuizen der Liersche nijverheid naar Leiden.

Ten gevolge van bijzondere schikkingen, werd dit gebouw door eenen inwoner aangekocht, en als kazerne door de stad in huur genomen (Koninklijk besluit van 31 Januari 1834).

Eene deputatie van drie leden ging den Koning voor die weldaad bedanken (13 Maart 1834), en men hoopte in het bezit van een garnizoen in vredestijd eenige vergelding te vinden, voor den zwaren last, welke men in de omwenteling gedragen had.

Het garnizoen moest inderdaad 800 man bedragen; doch, eens het lokaal ingericht, verminderde de bezetting van jaar tot jaar, tot er eindelijk in 1842 nog 74 manschappen in de ruime kazerne lagen. Men zond afgevaardigden bij den Minister, bij den Kommandant der provincie; alles vruchteloos, tot eindelijk Lier aangeduid werd tot zetel der militaire kinderschool, waarin al de regimentskinderen vereenigd werden (ministerieële depeche van 10 September 1846). Hetzelfde jaar betrok zij de kazerne Sion, terwijl een klein garnizoen van omtrent veertig man in het *Hof van Brabant*, in de Mechelsche straat, ingekwartierd werd.

Dit waren de voorname veranderingen in onze stad vóór het

Digitized by Google

jaar 1848. Dit jaar bracht eenen volledigen ommekeer in den politieken toestand: tot dan had de *Katholieke partij* de overhand gehad; 1848 bracht in staat en steden de *liberalen* aan het roer.(1)

De nieuwe regeering (2) had vooreerst met moeielijke tijdsomstandigheden te kampen: de openbare ellende in 1848 door de aardappelplaag veroorzaakt, en de cholera, die op vier maanden (28 April — 14 Oogst 1849), 128 slachtoffers maakte (3).

Niettemin konden eenige nuttige werken aangelegd worden.

Een *steenweg* verbond Lier met *Linth*, *Contich*, en verder met de Schelde (1850); aan de militaire kinderschool, die meer uitbreiding kreeg, werd een hulplokaal, de *Kazerne Nazareth*,

(1) De kiezingen van 1848 waren de eerste politieke worstelingen in onze stad. In den Hollandschen tijd onthield zich altijd de helft der kiezers. Zoo werden op 29 September 1820, op 444 kiezers slechts 288, en op 25 September 1827, op 607 stemmen slechts 232 geldige briefjes ingevuld. Na 1830 ging die onverschilligheid voort. Negentig notabelen benoemden de eerste regeering, en op 4 September 1832 werden drie raadsleden door drie en twintig stemmers benoemd.

De wet van 30 Maart 1836 stelde het gemeentewezen vast, en het Koninklijk besluit van 12 April 1836, gaf aan Lier, als stad van meer dan 13,000 zielen, eenen Raad van dertien leden, waaronder de Koning eenen burgemeester en twee schepenen benoemde. De kiescijns werd op veertig frank bepaald. Op 14 Juli 1836, werd het bestaande bestuur hernoemd. In 1842 werd een nieuw kiesstelsel ingevoerd, en de kiezers verdeeld in vier sectiën, die stemden op het stadhuis, in de Normaalschool, in het College en in het huis St-Huibrecht op Lisp (Koninklijk besluit van 23 September 1842). In die kiezing waren 262 stemmers aanwezig. In 1848 namen 327 kiezers op 364 deel aan den strijd (22 Oogst).

De wet van 1836, beval het opmaken van een jaarlijksch *Verslag over den bestuurlijken toestand*, dat in druk verschijnt sedert 1847, en sedert 1862 in de twee talen.

(2) Zij bestond uit *J. Peeters*, burgemeester, *G. Bergmann* en *Cantinjou*, schepenen. Na het afsterven van *J. Peeters* op 21 Januari 1853, werd *G. Bergmann* tot burgemeester benoemd en *M. Van Acker* tot schepen. *L. Van der Wee* had in 1851 den overleden schepen Cantinjou vervangen.

(3) Eene vereeniging van jongelieden, *les jeunes Économes*, opende twee tentoonsteilingen, in 1848 en 1849, ten voordeele der noodlijdenden. Het gemeentebestuur vereerde hun eenen gedenkpenning, terwijl het *Verslag* bijzonderen lof geeft aan den bestuurder *M Torfs* onderpastoor.

Digitized by Google

bezorgd (1 October 1849) en een BERG VAN BARMHARTIGHEID (1) tot stand gebracht (1851). Twee commissarissen, van den Berg van Mechelen afhangende, bedienden vroeger onze stad, hetgeen eene onvermijdelijke vermeerdering der onkosten voor gevolg had. Bij koninklijk besluit van 9 November 1850, werd Lier gemachtigd om een leenhuis te openen, en tevens het reglement goedgekeurd. De eerste besturende commissie bestond uit: MM. Roëll, 's Jongers, J. B. Torfs, Van Rompay en Lambrechts.

De Berg begon zijne werkzaamheden op 1 Januari 1851, en kort daarna moesten de magazijnen met de gebouwen van den Tuin, door de gemeenteschool verlaten, vergroot worden.

Hetzelfde jaar 1851, deed de stad twee voorname aankoopen: DE VESTINGEN en het LOKAAL DER MIDDELBARE SCHOOL in de *Groenstraat*.

Lier werd, gelijk wij zagen, na de omwenteling, met aardewerken omringd, en vormde eene kleine sterkte, waarvan de verdedigingswerken in 1840 volledigd werden door het bouwen van een bomvrij poedermagazijn. Die versterkingswerken, min of meer kwalijk onderhouden, waren voor den Staat een nuttelooze last: aan de stad gaven zij een aanstootelijk uitzicht. In 1851 werd tot hunne afbraak en verkoop besloten, en de stad gemachtigd om mits 11,640 fr. de wallen weder te verkrijgen (Koninklijk

(1) In de XVe eeuw, hadden hier leenhuizen, toen *Lombarden* genoemd, bestaan. Zoo vinden wij, dat op 17 September 1432, *Conrad de Asinariis* en *Lodewijk zijn zoon*, Lombardsche kooplieden, van Philips-den-Goede octrooi bekwamen, om leentafel te houden binnen Lier.

Zij bewaarden dit voorrecht tot in 1454, wanneer Philips-de-Goede het verleende aan *Adrian* en *Aubert de Ville* (26 November), daar hunne voorgangers voor hunne *maleficiën* afgezet waren. *Peter de Ville* en *Peter*, zijn zoon, bekwamen hetzelfde privilege van *Karel-den-Stoute*, en het werd voor de laatste maal vernieuwd, op 14 November 1473. Gemeld octrooi bracht aan den Hertog eerst 20, later 30 en eindelijk 56 Rijnlandsche gulden 's jaars op. (*Inv. des arch. de Belgique*, t. IV p. 165.)

Digitized by Google

besluit 24 Juli 1851). Het gelijkmaken en beplanten der gronden verschafte gedurende de volgende winters werk aan de arbeidende klas, en in 1853 werden de oude wallen, van het Spui tot aan de Mechelpoort, en in de twee volgende jaren tot aan de Balie, achter het Beggijnhof, geslecht en in dreven veranderd.

Een der voornaamste bezorgdheden van het bestuur was het ONDERWIJS, en wij hebben hier vereenigd, wat op dit gebied, in de laatste twintig jaren verwezenlijk werd.

Het Stadscollege, waar men enkel de humaniora onderwees, beantwoordde niet aan de behoeften der bevolking, in zooverre dat het getal leerlingen nooit zestig overtrof onder de curatoren, en nooit vijftig onder den aartsbisschop. Men opperde de gedachte bij het college eene landbouwschool te voegen, toen de wet van 1 Juni 1850 op het middelbaar onderwijs, het inrichten van tien athenaea en vijftig middelbare scholen beval. Eene MIDDELBARE SCHOOL, met vier voorbereidende leergangen en vier Latijnsche klassen, werd te Lier gevestigd (Koninklijk besluit van 23 December 1850), en de lessen in 1852 met 148 leerlingen geopend, in het lokaal der Schoolstraat door de stad aangekocht.

De NORMAALSCHOOL, die meer uitbreiding kreeg, vergde ruimer gebouwen. In 1854 kocht de stad het *Hof van Ghistelles*, de *Oefenschool*, onder rechtstreeksch beheer der Normaalschool geplaatst, werd naar de Berlaarstraat overgebracht (October 1855), en vijf jaar later werden twee woningen, waaronder de van ouds vermaarde herberg *het Prinsenhof*, bij de beluiken der normaalschool gevoegd. In 1865 waren de lokalen geheel voltrokken, zij hadden 148,750 fr. gekost.

In het lokaal *Vredenberg* verving een nieuw gesticht, de BEWAARSCHOOL voor kinderen van 2 tot 7 jaar, de verplaatste oefenschool.

Digitized by Google

Bij het openen dier inrichting op 21 April 1856, beliep het getal kinderen op 54, en is thans tot 310 geklommen (1870). Eene commissie, bestaande uit de dames *Van Acker*, *Van der Wee*, *Van Beers*, *Bosmans*, *Gislain*, *Cools-Grégoir*, *Taymans* en *De Rest*, onder voorzitterschap der gravin *van Marnix-Montens*, nam de kinderen onder hare bescherming, en opende in 1856 en 1861 tentoonstellingen ten voordeele harer beschermelingen.

De inrichting eener STADSMEISJESSCHOOL volgde op 1 October 1860, in een huis der Schoolstraat, hiertoe opzettelijk aangekocht. Zij nam spoedig eene groote uitbreiding, werd in 1867 door het toevoegen der school *Heyns* vergroot, en telde weldra 350 leerlingen (1867) (1).

Terzelfdertijd werden, ten voordeele van de kinderen des bijvangs, te verre van de Stadsscholen verwijderd, BUITENSCHOLEN gesticht, de eerste op *Hagenbroek*, op 1 October 1864 geopend, de tweede op *Lisp*, thans in aanbouw. Eindelijk zag het einde van 1868 drie SCHOLEN VOOR VOLWASSENEN, twee binnen de stad (6 December), eene op Hagenbroek (7 December) tot stand komen. Twee privaat gestichten, de kostscholen *Ledoux* en *d'Hooghe*, werden druk gevolgd.

Eene andere instelling, die met het volksonderwijs in betrekking staat, de VOLKSBIBLIOTHEEK, op 3 Mei 1863 geopend, leende in het eerste dienstjaar 9,324 werken uit, en bezit thans 3,980 boekdeelen, 2,375 werken uitmakend (1870) (2).

(1) De school *Heyns* werd gesticht door *Anna Maria Heyns*, welke haar gebouw het *Hof van Kuyck* in de Ruwbroekstraat, en eenige kapitalen schonk. Eene school werd inderdaad, op 6 Januari 1849, door het armbestuur geopend ;doch het ontoereikende der hulpmiddelen zoude het sluiten der school voor gevolg gehad hebben, ware niet, krachtens overeenkomst met het stadsbestuur, die stichting bij de meisjesschool gevoegd. Het koninklijk besluit van 7 Juni 1847, had de aanvaarding der gifte goedgekeurd, het koninklijk besluit van 31 December 1867 bekrachtigde die laatste schikkingen.

(2) Het reglement werd op 3 November 1862, door den raad gestemd, de eerste commissie uit MM. Hubar, Sleeckx, Ch. Nauwelaerts, Em. Janssens en A. Bergmann samengesteld, en de schikkingen van inwendige orde op 7 Februari 1863 bepaald.

Digitized by Google

Het volksonderricht ging met groote schreden vooruit, en Lier, waar in 1838, veertien onderwijsgestichten met 912 leerlingen bestonden, telde in 1868, eene schoolbevolking van 2176 kinderen, niet medegerekend de 170 leerlingen van de voorbereidende klassen der middelbare school, noch de 690 leerlingen der scholen van volwassenen, noch de 275 kinderen der bewaarschool.

Keeren wij tot het jaar 1855 terug, toen Lier eindelijk eenen IJZEREN WEG verkreeg, en de eerste bevlagde trein, op 23 April, onze statie binnenstoomde [1]. Het bekomen van eenen ijzeren weg voor Lier is eene lange geschiedenis, vol teleurstellingen. Na de omwenteling, waarbij Lier zooveel geleden had, beloofde men stellig, onze stad aan den ijzeren weg van Antwerpen op Brussel te verbinden.

In het ontwerp der wet van 1 Mei 1834, was een zijtak op Lier begrepen; edoch de spoorbaan van Brussel op Antwerpen werd ingehuldigd (3 Mei 1836), maar hier bleef men vruchteloos hopen. Het gemeente-bestuur deed het aanbod, om den weg op

(1) Ziehier eenige bijzonderheden over de oude correspondentiën onzer stad.

Onder het Fransch Keizerrijk vertrok er alle dagen eene diligentie van Lier naar Antwerpen, en vice-versa (1807). In 1815 reden dagelijks twee diligentiën, eene 's morgens om half negen, eene 's namiddags om vier uren, en naar Brussel was een wekelijksch vertrek, donderdags om 7 uren 's morgens, met wederkomst 's anderendaags. Twee dagen waren er dus noodig voor eene Brusselsche reis. Onder het Nederlandsch bestuur bestonden vier vertrekken naar Antwerpen, in 1837 werden regelmatige diensten naar Heist-op-den-Berg (April), naar Herenthals en Gheel ingericht (Juni). In 1847 vertrokken vier diligentiën naar Antwerpen, twee naar de Kempen, eene naar Aarschot en twee naar Mechelen. Een omnibus deed den dienst tusschen Lier en de statie van Duffel.

Bij het openen van den ijzeren weg werden drie treinen ingericht, en de maatschappij Lier-Turnhout deed den dienst tot Contich. Op 1 Februari 1857 richtte de Staat rechtstreeksche treinen tusschen Lier en Antwerpen in. De kaartjes werden uitgedeeld in den onderbouw van den Casino, tot in 1861, het huidig statiegebouw voltrokken werd. Het leggen van den weg van Lier op Contich kostte 397,303 fr. of 60,759 fr. per kilometer. In 1861 bracht de statie van Lier 84,576 fr. op.

Digitized by Google

eigene kosten te leggen (2 April 1836); doch de minister gaf tot antwoord, dat aan de wet van 1834 zou voldaan worden (ministeriëel besluit van 30 Juni 1836). IJdele belofte! Drie raadsleden werden naar Brussel gezonden, en kwamen verheugd, en met de stelligste verzekeringen naar Lier terug. De werken moesten binnen de tien dagen beginnen, en vóór de vier maanden voltrokken zijn; en inderdaad, de billen en rails werden ter plaatse gebracht. ...maar, gebruikt om een tweede spoor op Antwerpen te leggen. De tien dagen werden maanden, de maanden jaren: Lier bleef van ijzeren weg beroofd, en gedurende twintig jaar in zijne ontwikkeling benadeeld. Eindelijk, na vele pogingen, beval de wet van 20 December 1851, voor de tweede maal, het leggen van eenen weg op Lier, en verleende de wet van 25 April, en het koninklijk besluit van 5 October 1853, vergunning voor eene ijzeren baan van Lier naar Turnhout. In den zomer van 1854, werd de brug over de Nethe, bij Nazareth, gelegd, en in de lente van 1855, waren beide wegen voltrokken.

Weldra volgden andere belangrijke werken van dien aard.

De wet van 12 Oogst 1862 machtigde tot concessie van eenen ijzeren weg van ANTWERPEN OP HASSELT en verder op Maastricht en Aken, over Lier, Aarschot en Diest. De eerste sectie tot Aarschot werd reeds in Juli 1864 in werking gesteld, en in Juli 1865, dus in minder dan drie jaar, was dit uitgestrekte werk voltrokken, en onze stad op de groote linie geplaatst, van Rotterdam tot aan Vireux, op de Fransche grens, langs de eene zijde, tot aan Aken langs den anderen kant. Verder werd de ijzeren weg op Turnhout doorgelegd, eerst tot Tilburg, later tot 's-Hertogenbosch en Utrecht (1870), zoodat Lier ten laatste langs alle zijden van goede correspondentiën voorzien geraakte.

Sedert het jaar 1855, wanneer Lier met den eersten spoorweg

Digitized by Google

begiftigd werd, waren andere belangrijke OPENBARE WERKEN uitgevoerd. Een steenweg op Iteghem, waarin de stad voor 6,000 fr. bijdroeg, werd gelegd, stoepen en onderaardsche goten op de Markt, in de Rechtestraat, in 1855, en rond de kerk in 1856 gemaakt. Dit jaar 1856 was bestemd om van eene heuglijke gebeurtenis getuige te zijn.

Vijf en twintig jaren waren verloopen, sedert koning Leopold I den Belgischen troon beklom. Een kreet van dankbaarheid ging in het land op, en de Koning, die achtervolgens de voorname steden bezocht, zou zijnen zegetocht — want het was een ware zegetocht — gelijk er nooit een aan eenigen overwinnaar of krijgsheld ten deele viel, sluiten met een BEZOEK aan Lier. Het was de eerste maal dat Leopold onze stad officieel bezocht. Het vierdaagsch verblijf van 1832 gebeurde in geheel andere omstandigheden, gelijk de Koning zelf herinnerde.

Op het uur des middags van maandag 13 October, kwam de koninklijke trein onze statie binnengereden. In eene kiosk, nabij de Antwerpschepoort opgericht, werd Zijne Majesteit door den Burgemeester verwelkomd. De Hertog en de Hertogin van Brabant, onze huidige vorsten, de Graaf van Vlaanderen, en de zoo gevierde prinses Charlotte, later de ongelukkige Keizerin van Mexico, vergezelden den Koning.

Een ontzaglijke stoet, gevormd door de afgevaardigden der ambachten, de leerlingen der normaalschool, de muziekgenootschappen, de militaire kinderschool, eene afdeeling der burgerwacht en een bataillon van het derde jagersregiment, begeleidden de koninklijke familie, onder de toejuichingen eener ontelbare menigte, het donderen der kanonnen en het spelen van vaderlandsche marchen naar het stadhuis, waar de Liersche juffers aan de Prinsessen ruikers aanboden, terwijl de ambachten met hunne standaards en banieren over de Markt defileerden.

Digitized by Google

Na een ontbijt op de groote zaal van het stadhuis, bezocht de Koning de hoofdkerk, de tentoonstelling der dames, beschermsters der bewaarschool in het H. Geesthuis, de normaalschool, de oefenschool, de militaire kinderschool, en was juist op het stadhuis teruggekeerd, wanneer de *Ommegang* uit de Mechelstraat kwam aanrijden.

De *Ommegang*, het voornaam deel aller jubilé's en feesten, had ditmaal een geheel wereldlijk karakter. De ambachten met hunne verschillende kleedingen, trompetters en kolveniers, wapenhelden en schildknapen in historisch costuum, vormden den stoet. Drie praalwagens kwamen er in voor: de eerste verbeeldde *den landbouw*, de tweede in Gothischen stijl *het huwelijk van Philips-den-Schoone met Joanna van Castilië*, op den derden stond *het afbeeldsel des Konings met lauweren bekroond*, te midden eener schaar jonge meisjes. Natuurlijk volgden het ros Bayard, de Reuzenfamilie en het Schip met de matrozen, die een lied ter eere des Konings aanhieven.

Een weinig vóór vijf uren verlieten de doorluchtige bezoekers onze stad, onder het aanheffen van een laatste vaarwel der menigte (1).

Na de feesten werden de werken voor de *gasverlichting* (2), reeds in het begin van 1856 begonnen, ijverig voortgezet.

(1) De openbare vermakelijkheden duurden de geheele week voort: een festival, waaraan 32 gezelschappen deel namen, prijsschietingen, die scharen van bezoekers uitlokten, en een veeprijskamp buiten de Leuvenschepoort, waarbij talrijke mededingers optraden. De prijzen der schoonste versieringen werden door de Lisper- en Rechtestraten behaald en gedenkpenningen haar vereerd. Elk huis had zijn jaarschrift. Een, onder andere, zinspelend op de vlaamschgezindheid zegde:

Leve de Koning! roept men hier
Vive le Roi! in 't walenkwartier.

(2) Tot dan had onze stad zich met eene ellendige olie-verlichting moeten bevredigen, en ieder herinnert zich nog de oude lantaarns, die te midden der straten aan koorden hingen, en die slechts dienden om de duisternis der winteravonden beter te doen uitkomen. Het getal oliebekken bedroeg 129, dat der gasbekken werd van eerst af op 181 gebracht. Het gesticht levert gas aan 1239 bekken (1871).

Digitized by Google

Het stadsbestuur ondernam dit werk op eigen kosten. De werken door *M. Salcher*, bouwkundige te *St-Jans-Molenbeck*, bestuurd, waren in het begin van 1857 voltrokken ; en , op Woensdag 25 Maart , schitterde voor de eerste maal het gaslicht in onze straten. Het gasgesticht kostte fr. 161,216.

De bewerkingen sluiten jaarlijks met een batig slot, dat in 1869 niet minder dan 28,301 fr. bedroeg. Ook is het voorbeeld van Lier, om zelf zijn gasleveraar te zijn, door vele steden en gemeenten, waaronder *Turnhout*, *Boom*, *Lessen*, enz. gevolgd.

Kandelabers werden op de Markt, de Werft en rond de hoofdkerk geplaatst , terwijl de oude lantaarns dienden om de voorname punten van den bijvang te verlichten.

Het jaar 1858 bracht niet minder groote veranderingen mede. De overstroomingen der Nethen hadden zoovele klachten doen oprijzen, dat eindelijk de wet van 8 Maart 1858, de uitvoering beval, door den Staat, met de geldelijke medehulp van de provincie, de gemeenten en de boordeigenaars, van een geheel stelsel van werken aan de Nethe, om onze stad geheel te bevrijden.

De eerste sectie dier werken, bestaande in een afleidingskanaal , ten westen der stad, met benuttiging der oude stadsvesten, werd nog in den zomer van 1859 begonnen, door het graven der vaart en het leggen eener nieuwe brug aan de Mechelschepoort , op 't einde van 1859 voltrokken. De bruggen aan de Lisper- en Antwerppoorten, welke laatste een prachtig bouwwerk mag heeten, werden in den loop van 1861 volbouwd, alsmede de brug met sluis, zich bevindende op het punt, waar het kanaal zich in de Neder-Nethe ontlast; doch eerst op het einde van 1862 waren de werken geheel voleindigd.

Onze stad kreeg hierdoor een geheel ander aanzien. De oude stadsgrachten, met hare vuile waters , werden vervangen door

Digitized by Google

eene loopende rivier, de oude, smalle overgangen, door schoone, breede bruggen; de gracht, van aan het Spui, tot aan de Lisperpoort, alsmede een groot deel der vest voor het gasgesticht, werden opgevuld, en die gronden, bij de reeds beplante vesten gevoegd, omringden de stad met eenen gordel van fraaie wandelingen (1863-1864).

Gelukkigerwijze ging het uitvoeren dier werken, met eene verbetering gepaard, welke aan de stad toeliet, zich van hare oude afsluitingen te ontmaken, namelijk DE AFSCHAFFING DER OCTROOIS. Dit overblijfsel van het Fransch Keizerrijk, gaf hier vooral tot klachten aanleiding, daar de bewoners van den bijvang, boven de inkomrechten, nog hoofdschattingen te betalen hadden, ten bedrage van 13,200 frank. De Kamers namen de wet van 18 Juli 1860, door minister Frère-Orban voorgesteld, aan, en op zaterdag 21 Juli 1860, 29en verjaardag van 's Konings troonbeklimming, vielen de oude barreelen. Schepen en karren waren bevlagd, en een versierde vrachtwagen kwam, op slag van middernacht, de eerste, de stadspoort binnen gereden.

De *poortgelden*, eene stadsbelasting, die bestond in het betalen van eenige centiemen bij het inkomen der stad, na zekere uren, werd dien ten gevolge insgelijks afgeschaft, en de Antwerpsche- en Lisperpoorten afgebroken; van de Mechelschepoort staan nog de muren recht, van de Leuvenschepoort blijven nog de arduinen stijlen, waaraan de hekken hingen, over.

Het jaarlijksch aandeel van Lier in het *Gemeentefonds*, dat de octrooirechten verving, werd vastgesteld op 82,582 fr. Een andere maatregel volledigde de afschaffing der octrooi s, namelijk de inrichting van het GEMEENTEKREDIET (1).

(1) Het viel vroeger aan de steden uiterst moeielijk om onder de drukkendste voorwaarden, geld te vinden; zij konden geene leening aangaan dan tegen den hoogsten

Digitized by Google

De stad nam de gelegenheid te baat om eerst 420,000 fr. tegen 4 ½ per honderd (1861) later 50,000 fr. tegen 5 % (1862) te ontleenen.

202,219 franken bestaande schulden werden afgelegd, en het overige der som besteed aan het koopen van het hof van Ghistelles, het vergrooten der normaalschool, het inrichten der meisjes- en buitenscholen, het leggen en uitbreiden der gasverlichting, alle werken, waarover wij reeds handelden, en verder aan het AANKOOPEN DER TWEE KAZERNEN en een aantal werken van openbaar nut, waarover wij gaan spreken.

De militaire kinderschool bezigde de twee kazernen tot in 1853. In dit laatste jaar werd het getal leerlingen verminderd, en de kazerne *Nazareth* door een depot bezet (18 Meert 1853). In 1860 verloren wij de school zelve.

De nabijheid der Antwerpsche forten deed tot het verplaatsen dier inrichting naar *Aalst* besluiten. Een afscheidsmaal, door de voorname burgers den bestuurder majoor *Dumoulin* en zijne officieren aangeboden, getuigde van aller genegenheid voor die schoone instelling, en de kinderen der school namen afscheid door eene *aubade* aan den burgemeester te brengen.

Voor de stad was het een pijnlijk verlies. Men deed (1 April 1860) pogingen om eene vergelding te bekomen; doch het Staats-

interest en onder zware remboursementslasten, die de stedelijke finantiën geheel belemmerden.

Eenige groote steden, Antwerpen, Brussel, gelukten er in openbare leeningen te doen, en, bij middel van *loterijen*, geld tegen voordeeligen interest te bekomen. Doch voor de kleinere plaatsen bleef de finantieële markt gesloten. Minister Frère besloot al de gemeenten in de mogelijkheid te stellen om voordeelige leeningen te doen door het gemeentekrediet. Geld werd daardoor ter beschikking der steden en dorpen gesteld, tegen matigen interest, met aflegging van het kapitaal door het betalen van dien interest gedurende zes en zestig jaar, zonder jaarlijks, gelijk vroeger, groote sommen op het kapitaal te moeten korten.

Digitized by Google

bestuur stelde als voorwaarde het leveren eener kazerne, eigendom der stad. 87,000 fr. werden voor den aankoop van *Sion* besteed, terwijl nog 10,000 fr. werden uitgegeven tot het versterken en inrichten der gebouwen.

De stad bekwam toen twee depots, een der jagers (October 1861), een van het 8e linieregiment (Mei 1862), terwijl het derde depot gevestigd bleef in de kazerne *Nazareth*, in 1863, mits 40,500 fr. stadseigendom geworden. Sedert vormen drie depots ons bestendig garnizoen, waarvoor de stad eene heide onder Kessel en Nijlen tot schijfschietingsplaats heeft aangekocht.

De VERFRAAIINGS-EN GEZONDHEIDSWERKEN, de stoepen en onderaardsche goten werden voortaan op breede schaal voortgezet in de Lisperstraat (middendeel 1860) de Berlarij en het Antwerpsch Nieuwland (1862), de Antwerpstraat (1863), de Lisperstraat, (eerste deel 1865) de Kapucienenvest, de Kluizeplein, de Lindenstraat, het Vierhemdspaardstraatje, de Regenboog,- Peper- en Hazenstraten (1868), Lispers nieuwland (1870) Kluizestraat, Look- en Koepoortstraat (1871).

Nabij de statie deed het verkoopen van eenige stadsgronden een geheel nieuw kwartier ontstaan. Fraaie woningen vormden het Leopoldsplein en de Statiestraat, terwijl het verbreeden van den inkom der Antwerpschestraat een aantal kleine huisjes deed verdwijnen, weldra door luchtige woningen vervangen (1862-1863). Een ander deel der stad ontving toen ook merkelijke verbeteringen : het verkoopen der beemden, van de fabriek De Heyder herkomstig, gaf gelegenheid om de *Predikheerenlaan* te verbreeden, de vuile gracht te dempen en eene geheele rij nieuwe huizen te bouwen, terwijl de *Blokstraat* en het *Waterpoortje* insgelijks verbreed, gekasseid en opgehoogd werden, en de kleine huisjes verdwenen, welke dit gedeelte der stad ontsierden (1864-

Digitized by Google

1866). Reeds vroeger (1862) was er tusschen den *Kluizedijk* en de *Predikheerenlaan* eene *nieuwe brug* over de rivier geworpen in vervanging van den bouwvalligen houten overgang.

Eindelijk kocht de stad, tot vergrooting harer onderwijsgestichten, uitgestrekte eigendommen in de Groen-en Schoolstraten aan, (1867), onder welke zich de *Abtsherberg* bevond. In 1869, werd dit oude gebouw afgebroken, en de *Schoolstraat* met de *Predikheerenlaan* verbonden (1).

Melden wij eindelijk twee steenwegen, eenen die Lier met *Broechem* en *Ranst* verbindt (1867), eenen anderen naar *Herenthout* en *Bevel* over *Kessel*, waarin de stad haar aandeel droeg, en eindelijk het kasseien van een aantal straten, en wij zullen een vluchtig overzicht gegeven hebben, van hetgeen in Lier sedert 1848 werd verwezenlijkt.

Al die werken, van stadswege uitgevoerd, gaven aan de bijzondere ondernemingen eene buitengewone bedrijvigheid: geheele wijken en straten ontstonden aan de *statie*, nabij de *Antwerpschepoort*, op de *Predikheerenlaan*, en eindelijk aan de *Lisperpoort* (1870), op den grond, waar in de vorige eeuw de soldatenhuizen stonden.

Voegen wij hierbij, dat de gevel van het STADHUIS versierd werd, met twee beelden van onzen stadgenoot *J. B. De Vriendt*,

(1) Op 29 Fructidor jaar VII als domein verkocht, stond de abtsherberg als volgt in den lastenbrief beschreven: « verschillende gebouwen en twee hoeven uitmakende de *abtsherberg*, vroeger ten gebruike eener refugie, gelegen nabij de kleine Nethe, bestaande in verschillende plaatsen, te weten keuken, zaal, kapel, kleine eetplaats en drie andere tot verschillend gebruik bestemde kamers, karhuis, stalling voor acht paarden, twee pompen, onderaardschen doorgang, twee hovingen, drie kelders, zeven kamers op het eerste verdiep, twee trappen in witten steen, vier kamers op het tweede, en acht zolders enz. Doch in de laatste jaren bleef er van het gebouw niets van over dan eenige ellendige huisjes.

Digitized by Google

en op de bovenzalen verschillende schilderijen bewaard worden, onder anderen : een portret van Keizer Jozef II, een van Napoleon, consul, door Tieleman, en eindelijk eene *Judith*, van *Groenendael*, aan de stad, door den heer Legrelle van Antwerpen, geschonken.

Het getal HUIZEN en de BEVOLKING vermeerderden op aanzienlijke wijze. Lier, dat op 1 Januari 1830, 13,259 inwoners telde, zag kort na de omwenteling zijne bevolking verminderen, en had in 1836 maar 13,029 inwoners meer. Gedurende de tien volgende jaren was de aangroei niet merkelijk, en op 1 Januari 1846 beliep de bevolking enkel 13,744 inwoners, die 2812 huizen bewoonden. Doch sedert 1846 nam de vermeerdering jaarlijks toe. In 1866 bezat Lier 3,325 woningen, en op 31 December 1869 eene bevolking van 15,528 zielen (1).

De HANDEL EN NIJVERHEID leden insgelijks door de omwenteling. Het vertrek der fabriek De Heyder en het verval der brouwerijën, waren er de onmiddellijke gevolgen van; en, daar Lier lang van ijzeren wegen beroofd bleef, kwijnde de bedrijvigheid. Allengs echter vestigden zich andere nijverheidstakken in onze stad, en thans bezit zij : eene suikerfabriek, twee zijdefabrieken, zes brouwerijen, drie jeneverstokerijen, eene fabriek van wollen dekens, eene stijfselfabriek, drie fabrieken van koperen muziekinstrumenten, eene bitterpeeënbranderij met stoom, eene graanpelderij, drie zoutziederijen, twee zeepziederijen, drie drukkerijen, eenige messen- en borstelmakerijen en verder talrijke fabrieken van *Liersche kanten* en niet minder dan 129 schoenmakerijen. De

(1) Het getal huizen beliep in 1496 — 1,093, in 1526 — 1,158, in 1826 — 2,315, in 1846 — 2,812 en in 1866 — 3,325. In 1866 had de stad 66 straten in de kom en 16 op den bijvang. De meest bevolkte straat was de *Lisperstraat* met 123 inwoners, en de minst bevolkte het *Hemdsmouwken* op het Beggijnhof met 1 inwoner. De bevolking binnen de stad bedroeg 10,878, buiten 4,245.

Digitized by Google

Liersche schoenmakers werken vooral voor Brussel en Antwerpen en gebruiken 611 werklieden.

Een feest had intusschen talrijke vreemdelingen naar onze stad gelokt: HET JUBILÉ VAN 1865.

Het werd voorafgegaan door eene kerkelijke plechtigheid, sedert twee eeuwen niet meer gevierd, waarvan waarschijnlijk onze eeuw de herhaling niet zal zien: *eene visitatie* of *verkenning der reliquieën van den H. Gummarus* (1).

Eene prachtige processie had op 11 October de plechtigheden geopend. Op zondag 15 October begonnen de feesten door het openen der land- en hofbouwtentoonstelling op het vleeschhuis, en de intrede der schuttersmaatschappijen: om 11 uren was het processie en 's avonds concert en bals. 's Maandags was het *Ommegangsdag* (2). De trein bestond uit vijf deelen:

1° Den *Landbouw* met de vier jaargetijden en den wagen van den landbouw, in den vorm eener slede, met *Ceres* aan het hoofd der Kempische boeren en boerinnen.

2° *Handel en nijverheid* met het schip, de ambachten, en den wagen der nijverheid, in den vorm eener fabriek, met de geniussen van den *arbeid*,

(1) Ziehier eenige bijzonderheden over die visitatie, breedvoerig in het werk van M. DECKERS beschreven:

In den namiddag van donderdag 12 October, ging kardinaal Eng. Sterckx, aartsbisschop van Mechelen, tot de negende verkenning over.

Op eene tafel stond te midden van den grooten beuk het kistje, dat de reliquieën bevatte, en dat vroeger uit de groote kas was gehaald. In tegenwoordigheid der genoodigden en van eene talrijke menigte, opende de prelaat het kistje, liet de aanzienlijkste reliquieën aan het volk zien, waarna allen in een *reliquiarium*, rondom met glas omringd, gesloten werden. De reliquieën, waarover twijfel bestond, werden in een groen zijden doekje gewikkeld. Akte der verkenning, in het Latijn opgemaakt, door den Aartsbisschop en de voorname aanwezigen onderteekend, bestatigt, dat de reliquieën in denzelfden staat verkeerden, bij de verkenningen van 1666 en 1587 bevonden.

(2) Volledige beschrijvingen van den ommegang verschenen bij Van Mol en Taymans-Nezy, met de liedjes en namen der kinderen. Lichtteekeningen werden van de wagens genomen. De kartels der Berlarij verschenen afzonderlijk in druk. De stad was niet alleen met praalbogen versierd, op de Markt hingen ware schilderijen het leven van St-Gommar verbeeldende.

Digitized by Google

den *vrede*, de *spaarzaamheid*, de *zorgvuldigheid* en de *vlijt*, die den wagen voerde.

3° *Geschiedkundige herinneringen*, waaronder het vaandel der stad met de toortsdragers in oud costuum, de Maagd van Lier omringd door de wijkvanen, en het eerevaandel van 1830 ne eindelijk de wagen der *intrede van hertog Karel te Lier* (*1508*), in gothischen stijl gebouwd, met keizer Maximiliaan, Ferdinand, Margareta van Oostenrijk, Maria, omringd door edelen en de overheden van Lier.

4° *De deugden van St-Gommar*, met twee wagens, eenen in Romaanschen stijl, waarop eenige wonderen van stadspatroon verbeeld werden, de andere in renaissance-stijl, de verheerlijking van St-Gommar voorstellende, omringd door den stoet der heiligen van Nederland.

Eindelijk volgde het 5e deel der *volksoverleveringen* met het Ros Bayard en het reuzengezin.

Verder bestond het feestprogramma uit tooneelvertooningen, concerten volksspelen, bals op het stadhuis, hoffeest in de groote Harmonie en in den hof van St-Cecilia op Lisp, en op Zondag 22 October een festival, waarvoor zeventig zang- en harmoniegezelschappen ingeschreven waren. Doch helaas, buiten de twee eerste schoone dagen was het als 't ware een regen zonder ophouden, en den dag des festivals, veranderde de optocht der maatschappijen in eenen ontzaglijken stoet van regenschermen. Het vuurwerk kon eerst op 5 November afgestoken worden. Eene herinneringsmedalie werd ter gelegenheid van het jubilé van 1865 geslagen.

Niettegenstaande het weinig voordeelig weder, waren ontelbare bezoekers naar onze stad gestroomd; doch Koning Leopold I, door het stadsbestuur genoodigd, ontbrak aan het feest. Reeds hield hem de ziekte gekluisterd, welke hem kort daarna, op 10 December 1865 ten grave sleepte.

Die treurige tijding werd door eene proclamatie van het stadsbestuur aan de bevolking bekend gemaakt. Op het stadhuis hing de vlag halftop, de maatschappijen stelden hare standaards uit, met eene zwart floers omhuld, alle openbare vermaken werden opgeschorst, bij vele burgers sloot men de luiken tot teeken van

Digitized by Google

rouw, terwijl de doodsklok hare treurige tonen liet hooren. Viermaal daags luidden de klokken over dood, tot aan de begrafenis, waarop onze stad door het schepen-college en eenige raadsleden vertegenwoordigd werd.

Gedurende eene week bestuurde de ministerraad, namens het Belgisch volk, het land, tot dat Leopold II, op Zondag 17 December, zijnen eed aflegde, en bezit nam van den troon. Juist gaf hier het *Théatre de Société*, een bijzonder gezelschap van Antwerpen, eene vertooning, ten voordeele der bewaarschool. Bij het opgaan van het doek, stonden al de leden rondom eenen redenaar vergaderd, die in welgepaste woorden, de heuglijke gebeurtenis des dags beschreef, en eindigde met den kreet *Leve de Koning!*

Op dit oogenblik opende zich de kring, en op den achtergrond verscheen het borstbeeld van Leopold II, beschut door de Belgische vlag. Zoo werd hier de aanvang der regeering van Koning Leopold II gevierd. Moge zij als die des *Vaders*, een tijdvak van geluk, vrede en welvaart voor het Vaderland wezen! (1)

Werden er van stadswege groote werken verricht, de armbesturen bleven niet werkeloos en al onze oude liefdadige stichtingen werden in de laatste dertig jaren geheel vernieuwd.

St-Antoniusgodshuis werd verbeterd, en dit gesticht telde in 1870, 18 oude vrouwen.

Een nieuw godshuis werd gesticht door dame *Beatrix van den Berghe* weduwe van *Joan. Franc. van der Smissen*, die in 1847 een huis, genaamd *Prins Karel*, en 30,000 fr. schonk, ten behoeve van een godshuis voor twaalf oude vrouwen, onder den naam van ST-BEATRIX GODSHUIS, dat op 19 October 1848, in de Beggijnhofstraat, ingehuldigd werd. In 1851 kreeg dit gesticht eene nieuwe uitbreiding.

ST-BARBARAGODSHUIS (2) in de Rechtestraat, een oud en vervallen

(1) *Histoire du règne de Léopold I*, par L HYMANS.

(2) Onder de weldoeners van dit gesticht tijdens de XVIIe eeuw, komt nog ***Martinus Bellegambe*** voor († 1 October 1676), die 800 gulden schonk.

Digitized by Google

gebouw, onbewoonbaar geworden door de overstroomingen, werd afgebroken en bij *St-Beatrixgodshuis* gevoegd. In 1852 kocht het bestuur eenen hof met huisjes, gelegen tusschen St-Beatrix en de oude instellingen van *St-Joachim en Anna*; in 1861 werd het eigenaar van het laatste huis, dat de twee stichtingen scheidde, en verbond aldus beide inrichtingen met elkander.

De huisjes van het ST-JOACHIM EN ANNA GODSHUIS voor oude huisgezinnen werden herbouwd, en hun getal van 10 op 14 gebracht. De woningen van het oudvrouwenhuis tot 26 vermeerderd en te midden een aangename tuin aangelegd, te allen kante door de zindelijke woningen der twee gestichten, van *St-Barbara en Beatrix* en van *St-Joachim en Anna*, omringd (1863-1865). Het kapelletje van *St-Joachim en Anna* werd afgebroken, en de nieuwe kapel van *St-Beatrix en Barbaragodshuis* tot bidplaats voor al de ouderlingen aangewezen. St-Joachim werd in 1848 door achttien, in 1870 door vier en twintig, en St-Barbara en Beatrix door zeven en twintig ouderlingen bewoond. De kapel bezit eene schilderij St-Joachim en Anna verbeeldend, en twee kopijtjes van Rubens.

ST-JACOBSGODSHUIS bestond uit eenige kleine ongezonde woningen nevens St-Jacobskapel, op de Markt. Het bestuur kocht op den hoek der Ruwbroek- en Wijngaardstraten, een groot gebouw, dat op 23 December 1848 door de ouderlingen betrokken werd, terwijl men het lokaal op de Markt afbrak en den grond als hof verhuurde. Het godshuis echter werd reeds in October 1857 verplaatst naar den kleinen Bruul, in het gebouw vroeger door het meisjesweezenhuis gebruikt. St-Jacobs telde in 1849, negentien, in 1870, 27 ouderlingen. Het reglement voor St-Jacobs werd op 24 Januari 1849, dat voor de andere godshuizen op 3 October 1849 gemaakt.

Het gebouw HET HEILIG GEESTHUIS, over de kerk, waar de uitdeelingen aan de armen gebeuren, en dat sedert vier eeuwen bestond, vergde groote verbeteringen. Door medewerking der beide liefdadigheidsbesturen werd het vervangen door een geheel nieuw gesticht, waarvan de besturen op 29 Juni 1852 bezit namen [1].

(1) Tot aandenken lieten de besturen het volgend opschrift in den ingang van het gebouw plaatsen :

Digitized by Google

Aan het MEISJESWEEZENHUIS moest vooral meer uitbreiding gegeven worden.

Op het Beggijnhof stond de oude *infirmerie* of *ziekenhuis* ledig, door het verplaatsen der laatste oude beggijnen. Het *Maagdenhuis* werd uit den kleinen *Bruul*, in October 1857, naar gemelde infirmerie, die in den jare 1758 geheel nieuw opgebouwd was, overgebracht; het getal weezen van 34 op 47 verhoogd, en het bestuur van het gesticht, aan de nonnen van het klooster van Gijseghem toevertrouwd (24 November 1857). Het reglement dagteekent van 31 October 1848. Het gesticht telde in 1849, 37 en in 1870, 54 weezen.

Die aanzienlijke verbeteringen werden bekroond door het bouwen van het NIEUW GASTHUIS.

Reeds lang had men het bestaande gasthuis in de Berlaarstraat als ontoereikend erkend. In 1866 bracht de *cholera* een derde bezoek aan de stad. Door eene vrouw uit Antwerpen medegebracht, maakte de ziekte, van 14 Juli tot 29 September, 129 slachtoffers (1). Eens te meer deed zich de noodzakelijkheid van een doelmatig gasthuis gevoelen.

Aan het oude *St-Elisabethsgasthuis* had men sedert 1830 verschillende werken verricht, in 1838 de ziekenzalen opgehoogd en het getal bedden

FUNDATIE : — IN FEBR., M.C.C.LXI.
DOOR
DEN HEER KANONIK FRANCK.
OPBOUWING : — IN M.CCCC.XXXIX.
DOOR
DE WELDADIGHEID DER BURGERS
VERNIEUWD : — IN M.D.CCC.LI.
DOOR
VEREENIGDE ZORG DER BESTUREN VAN DEN ARMEN
EN
VAN GAST- EN GODSHUIZEN DER STAD
LIER.

(1) Zoodanig was de besmetting, dat de ziekte eens in eene woning gedrongen al de leden des huisgezins aantastte. Een eenvoudig middel, in de laatste weken beproefd, werd met den besten uitslag bekroond. Zoodra de eerste zieke het huis verlaten had, deed men het ontruimen, en door het branden van stroovuren de lucht reinigen. 's Anderendaags werd de woning met kalk en petrool gewit, en telken keere door dit middel de voortzetting der ziekte gestuit.

Digitized by Google

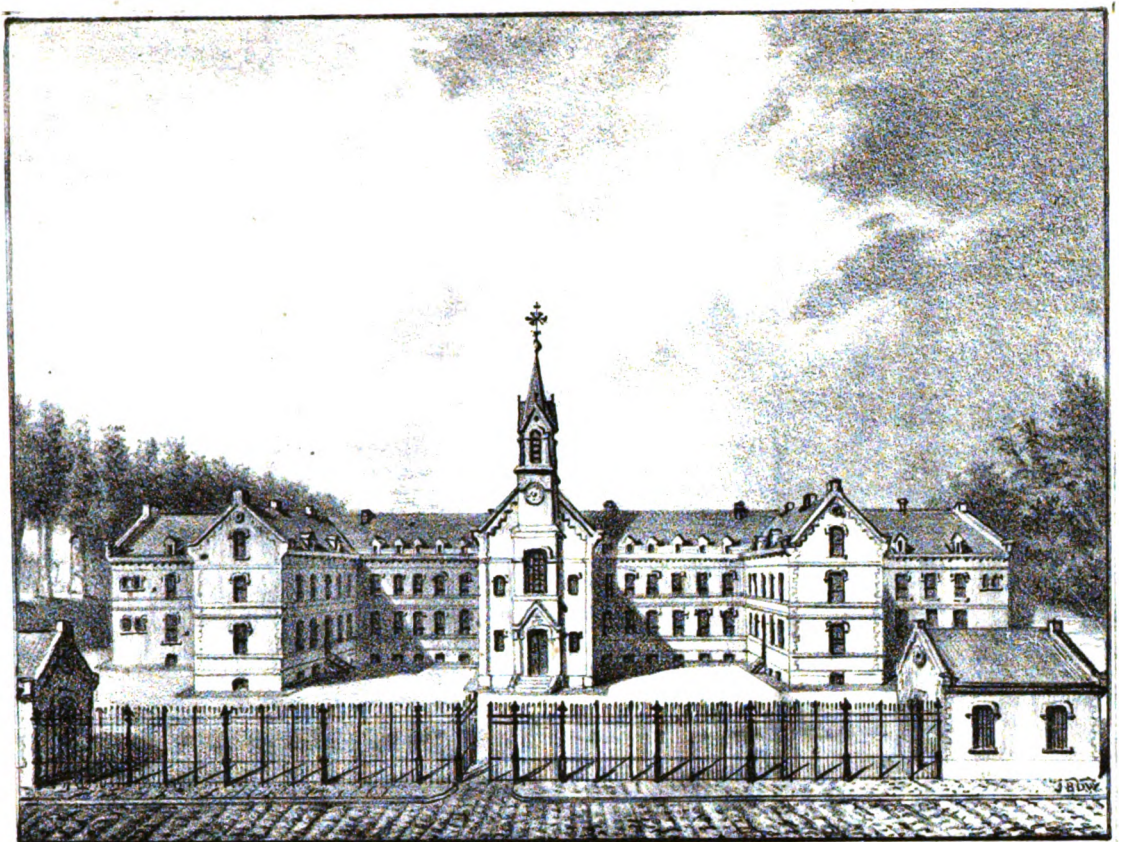

HET NIEUW GASTHUIS

Digitized by Google

Digitized by Google

van twee en twintig tot veertig vermeerderd, in 1848 werd de pastorij verhoogd en het getal bedden vergroot; doch de ligging was slecht en kon zelfs niet met groote onkosten verbeterd worden.

In zitting van 20 Maart 1867, werd het bouwen van een nieuw gasthuis door de hospitiën besloten, op eenen grond omtrent vier hectaren groot nabij de Mechelschepoort gelegen, de *Veldekens* genoemd, waar oudtijds de soldatenhuizen stonden.

De werken werden in de maand Februari 1868 begonnen, onder het bijzonder toezicht van het lid der hospitiën *J. F. Verdickt*, naar het plan van den bouwmeester *Drossaert* van Mechelen, naar wiens ontwerp ook het gasthuis dier stad gebouwd is. In 1871 voltrokken, zal het gebouw eerlang gebruikt worden, en tevens een der grootste ondernemingen in onze stad, tijdens de XIXe eeuw uitgevoerd, blijven (1).

Nevens de openbare besturen plaatste zich, bij elken nood, de bijzondere liefdadigheid. Zoo vinden wij tentoonstellingen met loterijen in 1836 en 1837, om de kinderen voor de eerste Communie te kleeden, in 1847 en 1849 ten behoeve der noodlijdenden, in 1854 eene tombola in de societeit *Union et Progrès*, en eene tentoonstelling opgericht door de *dames van weldadigheid*, die nog dergelijke expositiën openden in 1859, 1864 en 1869. In 1857 en 1861 grepen dergelijke loterijen plaats voor de bewaarschool, in 1866 voor het oprichten van een WEEZENHUIS VOOR JONGENS.

Dergelijk gesticht ontbrak aan de stad. Eene maatschappij van burgers: DE BURGER-EENDRACHT, besloot op eigen kracht het oprichten van dergelijk gesticht te beproeven. De tentoonstelling bracht 7749 fr. op. Concert, vertooningen, liefdadigheidscavalcaden werden gehouden, en vóor het einde des jaars was eene som van elfduizend franken verzameld, en kon op 1 Januari 1869 het weezenhuis met zes jongens geopend worden, dank aan de medehulp van de stad en van de twee liefdadige besturen (2). Bussen zijn in de voorname herbergen ten behoeve van het

(1) In het nieuw gasthuis staat een gedenksteen met het opschrift : Onder de regeering van Leopoldus II is dit gebouw begonnen in het jaar 1868 en voltrokken in 1871. G. Bergmann burgemeester, J. A. A. Hubar voorzitter, J. B. 's Jonghers, C. M. Avontroodt, J. F. Verdickt en Ed. Duysters leden van den bestuurraad der burgelijke gast- en godshuizen. Carolus Drossaert bouwmeester.

(2) De leden der *Burger Eendracht* waren op dit oogenblik : MM. P. De Bruyn,

Digitized by Google

Weezenhuis geplaatst. Melden wij eindelijk twee instellingen, die veel goed stichtten : *de goedkoope soep*, die in den guren winter van 1855 en verder elken winter groote diensten bewees, en de *spaarkas*. Het Liersch hulpkantoor, dat tot stortingen van eenen frank ontvangt, in Juni 1867 geopend, had op 21 September 1868 reeds 15,382 fr. ontvangen. Er bestaan twee maatschappijen van onderlingen bijstand. De *schoenmakers* en *huidevetters* (koninklijk besluit van 31 December 1853) en de *kleermakers* (koninklijk besluit van 9 April 1857).

Toen eindelijk, in den avond van 4 September 1871, eene WINDHOOS onzen bijvang buiten de Mol-en Leuvensche poorten teisterde, geheele rijen boomen omverwierp, een aantal woningen en schuren vernietigde of beschadigde, en eene schade van fr. 50,000 veroorzaakte, vormde het bestuur aanstonds eene commissie, die door giften uit Lier, Antwerpen en Mechelen in staat werd gesteld 40 per % der geledene schade aan de minbemiddelden, uit te deelen.

Buiten de stichters, wier namen wij vroeger vermeldden, hebben wij als WELDOENERS DER LIERSCHE ARMEN aan te teekenen : *M. Maria C. Floren*, die een legaat deed van 1000 gl. aan het weezenhuis (25 Februari 1820) *J. F. Verheyen*, die een huis, *de kleine lanteern*, in de Eekelstraat schonk (19 September 1818). *L. De Rats*, die een parceel land op de Mijle gaf, pastor *J. A. B. Van der Moeren*, die aan elk der twee weezenhuizen 1285 gulden legateerde (17 Januari 1824). *Jer. en Joanna Cleys*, die eene hoeve op den Dries aan het armbestuur gaven (16 Maart 1825), *M. Ther. Pluym* wde *Craes*, die een huis op de Look naliet (6 November 1825), *Melch. Michiels*, die gifte deed van eene stede te Duffel (14 Oogst 1829), *J. J. X. Van Bouchout*, die een huwelijk stichtte in St.-Joachim (14 Mei 1832), M. MAG. WUYTS, We VERHOEVEN, huisvrouw BOSMANS, die 11,000 fr. aan de armbesturen, en 2000 fr. aan het weezenhuis bezette (21 Mei 1845), *Jul. Cath. Batkin*, die een huis op het Beggijnhof gaf (22 December 1845), *Maria Th. Daems*, die eene plaats stichtte in St-Jacobs-, en eene in St-Antoniusgodshuis (20 December 1848), *M. Mag. Van der*

A. De Rest, J. B. De Weert, J. Dierckx, Jac. Geuens, F. Herrygers, Em. Janssens, F. Kennis, Lanens, Niesz, G. Van Engelen, Van Ermingen, J. Van Gotum, J. Van Mol, Van Rymenam, Van Venrooy, Verhoeven, Jan Geuens en Verrept.

Digitized by Google

Smissen, die eenige legaten deed (11 September 1846), *J. B. Delvaen*, die 1000 fr. naliet aan St-Jacobsgodshuis (21 Mei 1849), advocaat C. Moris, secretaris der stad, die eenen beemd gaf aan de twee besturen (2 September 1850), burgemeester J. B. Peeters, die 20,000 fr. bezette voor het te stichten knechtjeshuis, eene lijkmis stichtte voor de armen mits 10,000 fr., en een huis in de Lisperstraat naliet (3 Januari 1853), *Pet. Th. Van de Velde*, Wed^e. *Voet*, die twee parceelen land schonk (13 Augusti 1856), *Ant. M. Meuris*, Wed^e. *Reypens*, die gift deed aan St-Jacobsgodshuis, van een huis bij de Leuvensche poort (12 Mei 1861), de schilder *M. G. Tieleman*, die al zijne goederen naliet aan St-Jacobs godshuis; eene gifte die 10,190 fr. bedroeg, Aug. Ph. J. Berckmans, die 30,000 fr. voor den arme, en 75,000 fr. voor de drie godshuizen St-Jacob, St-Antonius en Ste-Barbara en Beatrix, bestemde (28 Mei 1864), *J. Maria Josepha Menten*, die eene hovenierswinning op Lisp aan St-Beatrix-godshuis legateerde († 27 Oogst 1869), *Joanna Verheyden*, Wed^e. *Van Heurck*, die de eerste bezetting deed aan het weezenhuis voor jongens († 19 Februari 1871).

Het Kerkelijk Lier onderging mede sedert 1830 vele veranderingen.

De *kerktoren* werd in zijne bijzonderste deelen hernieuwd, het inwendige der hoofdkerk veelal veranderd.

Het *okszaal*, dit kunstjuweel der Vlaamsche beeldhouwkunst, werd van 1836 tot 1840 geheel hersteld, op gemeene kosten van kerk, stad, staat en provincie, verrijkt met beelden door *M. Geerts* van Leuven vervaardigd (1850), en met eenen toren bekroond (1). Tevens deed men in 1854 eene voor de kunst belangrijke ontdekking. Onder een dikke laag kalk vond men in het kerkportaal de merkwaardigste beeldhouwwerken. Dit bracht op het gedacht om onze hoofdkerk geheel te ontdoen van het wit lijkkleed, waaronder de onwetendheid hare schoonste sieraden en fijnste kapiteelen begraven had. In 1867 begonnen, werd dit werk onverpoosd voortgezet, en is thans eene afgedane zaak. Tevens deed men de houten beschotten verdwijnen, die het koor van de zijbeuken scheidden

(1) De bekrooning van het okszaal vond hare bewonderaars en hare bedillers. Zie hierover het vlugschrift *Jubé de Lierre, un scandale artistique*, par H. A. Redig, Antwerpen, van Ishoven 1851.

Digitized by Google

(1868), terwijl het orgel in 1861 aan de kerk van *Nieuw-Moer* onder *Calmphout* verkocht, uit den noorderbeuk weggeruimd, en door een nieuw orgel achter het okszaal geplaatst, vervangen werd. Verder werden de oude geschilderde ramen (1) door *Pluys* (1860) en *Capronnier* (1867) hersteld, en een nieuw geschilderde glasraam, *het doopsel van Joannes*, in de doopvont geplaatst, tot aandenken van den betreurden landdeken *J. B. De Roover* in 1856 overleden; zij werd vervaardigd door *M. Capronnier* en bekostigd door de opbrengst eener inschrijving, waaraan al de burgers deel namen (1861). De schilderij van *Otto Venius*, die men verloren waande, werd in 1854 in het H. Geestaltaar weder geplaatst, en in 1868 herstelde de kunstschilder *Verlinden* van Antwerpen, het tafereel van Ad. De Bie uit St-Eligiusaltaar.

De schilderijen, die onze hoofdkerk versieren zijn: in St-Luciealtaar, de preek van Eligius door A. De Bie; in het H. Geestkoor, het Pinksterfeest door Otto Venius; in St-Annakoor, de Opvoeding van Maria door Groenendael; in St-Sebastiaanskoor, eene marteling van dien heilige; in

(1) Het wegvallen van eenige woorden heeft eenige verwarring te weeg gebracht in de beschrijving der oude glasramen onzer hoofdkerk, zoo als zij bl. 115 voorkomt. Het venster door *Godfried van Vilain* en *Elisabeth van Immersele* in 1475 geschonken, bevindt zich op het hooge koor en niet boven O. L. Vrouwen deur. Het groote glasraam, welk zich daar bevindt, is eene gifte in 1545 gedaan door *Elisabeth van Culemburg*, weduwe van *Joannes van Luxemburg*, heer van *Ville* en van *Antonius van Lalaing*, heer van Hoogstraten, gelijk overigens het opschrift in nota aangehaald, vermeldt.

De oude vensters die nog onhersteld gedeeltelijk bestaan, zijn: twee vensters boven Ste-Luciealtaar, de transfiguratie en het laatste oordeel voorstellend in 1549 door *J. C. Affaitatdi* en twee andere door *J. Nuyens* geschonken; de ramen boven St-Gommarsaltaar de kroning, kruisiging en begravenis van den Zaligmaker voorstellend, van onbekende begiftigers. Een der vensters over St-Gommarsaltaar in 1560 geplaatst, was een geschenk van den prelaat van St-Bernards, *Thomas Van Thielt*, zoo berucht in de hervorming.

Buiten de reeds vermelde personen, geeft de schrijver der *L. Herinneringen* als schenkers van geschilderde glasramen tijdens de XVIe eeuw op: Guil. Van Croï bisschop van Kamerijk, Frederik van Baden bisschop van Utrecht, Engelbertus van Eemstede proost van Maastricht, de heeren van Mechelen en van Dielbeke kanoniken, de kanonik Deens, de familiën Colibrant, Draeck, van de Werve en van Wachtendonck in St-Christoffelkoor, Erasmus Schetz heer van Grobbendonck (1549), Gaspar van Buren kanonik (1552), de heer van Berchem schout van Lier, meester Goyvaert van der Vliete, de familiën Colibrant, Kets en van Megem.

Digitized by Google

St-Christoffelkoor, de vermaarde tryptiek; in St-Jozefkoor, eene Geboorte; in het Schoenmakerskoor, de Marteldood van Crispinus en Crispinianus, door *Van Gillis* 1772; in het H. Sacramentsaltaar, de discipelen van Emmaüs door Tieleman; in het kleermakers-koor, een klein tafereeltje, en, over het altaar, een St-Franciscus; in St-Joris-koor, eene schilderij van den Lierschen schilder *Van Stevens* (1); in den ingang van O.-L.-V. koor, de twee luiken van Rubens; op St-Gommars altaar, het tafereel van F. Francken, waarvan de binnenzijden merkwaardige schilderijen der oude Vlaamsche school dragen; in het Hoogaltaar, de Onthoofding van Joannes door Cels; onder het okszaal, eene O.-L.-V. van de zeven weeën door den Lierenaar *L. Nauwelaerts*, waarboven een St-Eligius van waarde; en, aan de andere zijde, de Zaligmaker aan het Kruis, door P. François volgens de bewering van Descamps. De predikstoel is van de Antwerpsche beeldhouwers A. Quellyn en P. Verbruggen (2).

Tweemaal, in het onderhavig tijdperk, werd onze hoofdkerk met groot gevaar bedreigd.

Op Vrijdag 13 Juli 1832, rond vijf uren namiddag, ontstond er brand, op de plaats genaamd het *Kapittelhuis*, waar de versiersels bewaard werden. De vlammen namen spoedig eene groote uitbreiding; het eiken beschot, de kassen met hunnen inhoud, werden geheel verteerd, en eerst om 7 uren, gelukten toegesnelde burgers en soldaten er in, het vuur te overmeesteren. Van de muren en pilaren waren, door de hitte, stukken gesprongen, zoodat de schade nog al aanzienlijk was; doch deze werd door eene rondhaling in de stad gedaan, die bij de 800 gulden opbracht, gedekt. De oorzaak des onheils werd toegeschreven aan flambeeuwen, die men, nog half brandend, weggezet had.

Op 19 Februari 1860, rond zeven uren des avonds, viel de bliksem op den kerktoren. Een balk had reeds vuur gevat; spoedige hulp weerde echter het gevaar.

(1) *Pet. Jos. Van Stevens* geboren te Lier op 30 September 1784, en er overleden op 3 Februari 1815.

(2) Pieter Verbruggen de vader (1609-1686) was de leerling en schoonzoon van A. Quellyn. De predikstoel was door dezen laatsten aangenomen op 11 April 1640 mits 1175 gulden. (Medegedeeld door M. E. Mast.)

Digitized by Google

De KLUIZEKERK (1) werd met een koor vergroot, en op kosten des eigenaars, *P. Claes*, van eenen nieuwen toren voorzien, in 1858 aangelegd, en in 1865 voltrokken. De naald, 56 meters hoog, is een kunstwerk. Het kerkje bezit drie altaars, eenige schilderijen, en merkwaardige gebeeldhouwde beschotten. Men bewaart er een gewaad, een echt meesterstuk der oude borduurkunde.

De BEGGIJNENKERK (2) had in 1825 haren gevel zien vernieuwen, en werd in 1867 verrijkt met een geschilderde glasraam voor de erfgenamen van jufvrouw *Joan. Cat. Moons*, beggijn, door Capronnier vervaardigd. Die fraaie kerk bevat drie altaren, het hoofdaltaar met de *Discipelen van Emmaüs*, door Tieleman, Ste-Margareta-altaar, waarin de marteling dier heilige, met een familiewapen en de woorden *M. A. Garibaldo fe*, en O.-L.-V.-altaar, met eene O.-L.-V.-Hemelvaart, verder het tafereel van Erasmus Quellijn, en eenige schilderijen.

De JESUITENKERK (3), sedert 1841 tot die orde wedergekeerd, is een luchtig en wel onderhouden gebouw, met drie gebeeldhouwde altaars en twee schilderijen, de H. patronen der orde voorstellende.

ST-PIETERSKAPEL werd in de laatste jaren hersteld, met twee geschilderde glasramen van *Pluys*, de mirakels van den *Boom* en van de *Fontein* voorstellende, verrijkt. Zij bevat een middenaltaar en twee zijaltaren, in welke twee schilderijtjes, O.-L.-V. Hemelvaart en St-Sebastiaan verbeeldende. Op het koor hangen twee tafereelen uit het leven van St-Gommar.

(1) *Descamps* (1769) schreef het tafereel uit het hoogaltaar, *de H. Maagd den rooskrans uitdeelend aan eenen keizer, eenen bisschop en verschillende religieuzen der orde van St-Dominicus*, aan *Rubens* toe. De predikstoel, goed afgewerkt, was, volgens dien schrijver, niet zonder verdienste.

(2) In die kerk hingen vroeger vijf schilderijen geteekend *Franc. Cuylen* pinxit 1621, tafereelen uit het leven der H. Maagd voorstellend. De glasramen en beelden dragen de namen der begiftigsters. Op het tweede venster in den linkerbeuk staat :

« Ionste tot Godt, van *J. Catharina Aulaerts kerkmeestersse* die deze kercke heeft begonst A° 1664 en vollijnt A° 1667 » Volgens haren zerksteen onder het okszaal is de kerkbouw aan haren arbeid en zorg verschuldigd. *Joanna Huysmans* was toen hofmeestersse. Catharina Aulaerts overleed op 15 Januari 1670. Zie bl 302.

(3) *Descamps* verhaalt, dat zich in die kerk een merkwaardig tafereel, eene O.-L.-V - Hemelvaart van *Gasp. Crayer* bevond, dat bij gebrek aan zorgen geheel verviel, en dat in het altaar rechts eene schilderij stond van *Corn. Schut*, Antwerpschen schilder, die onder de beste leerlingen van Rubens gerekend wordt (1590-1655). Descamps vond de altaars, die men toen aan het maken was, van den slechsten smaak.

Digitized by Google

St-Jacobskapel onlangs met eene naald bekroond, wordt thans door den bestuurder der Academie *J. B. Deweert* met muurschilderingen versierd, de H. Drijvuldigheid en de vier Evangelisten voorstellend. In 1868 vervaardigde dezelfde schilder de Verschijning van Maria aan St-Jacob, die zich boven den ingang van het koor bevindt.

De Cellebroederskapel werd nieuw opgebouwd, en door den Antwerpenaar Jorens met schilderingen versierd. In dit kerkje hangen twee paneelen van *A. C. Lens*, (1) de trouw en het sterven van St. Alexius, en in de gaanderij van het klooster, komt eene schilderij voor, uit het Karthuizerklooster herkomstig, en verschillende portretten van abten van Tongerloo en St-Bernards.

Het Kerkje der Zwarte Zusters heeft als altaarstuk, eene afdoening van het kruis, en in het klooster hangen de portretten der pastoors *Jac. Windels* († 1638) en *Barthol. Marquis* († 1691), benevens eene groote schilderij met de afbeelding der Zwarte Zusters, omtrent het jaar 1638, aan de pest bezweken.

Het kloosterwezen nam, dank zij de onbeperkte vrijheid van vereeniging door de Belgische grondwet uitgeroepen, eene groote uitbreiding.

Buiten de *Gasthuisnonnen*, de *Zwarte Zusters* en de *Alexianen*, reeds onder het Keizerrijk hersteld, vestigden zich hier sedert 1830, de *Arme Claren*, de *Jesuïten*, de *Ursulinnen*, en onlangs de *Predikheeren*.

De eersten, meer onder den naam van Coletienen (2) gekend, bewoonden eerst een huis op de kaai, (2 Februari 1836) tot op 17 Augusti 1839, wanneer zij haar huidig klooster, het Stalleken van Bethlehem genoemd, op de Capucienenvest betrokken, waaraan een kerkje verbonden is, in 1853 vergroot. De Coletienen geven het eerste onderwijs aan arme meisjes.

(1) *Andreas Corn. Lens*, te Antwerpen geboren op 31 Maart 1739, behaalde, toen hij zestien jaar oud was, den eersten prijs op de Antwerpsche Academie. Op zijn 19e jaar schilderde hij de twee paneelen der Cellebroeders. (A. C. Lens ætatis 19 A° 1758). Hij leverde vele kabinetstukken, vooral in Engeland verspreid. Een zijner beste tafereelen is eene *Maria boodschap* in St-Michielskerk te Gent. Lens vestigde zich te Brussel en overleed in 1822. *Immerzeel* zegt in zijn Schilderboek, dat Lens onderscheiden schilderijen leverde, waarvan de onderwerpen uit het Nieuw Testament getrokken zijn, voor de kerk van Lier (?).

(2) De H. Coleta stichtte in 1427 de abdij der Arme Claren van Gent; zij overleed in dit klooster op 6 Maart 1447, en werd heilig verklaard door Paus Pius VII in 1807.

Digitized by Google

Op 9 October 1841 volgden de JESUITEN, die sedert het afschaffen der orde, onder Maria-Theresia, in onze stad niet meer bestonden.

De URSULINNEN hadden reeds vroeger eene kostschool op den Moesdijk geopend. Zij kochten een deel gronds aan, dat eertijds van het Capucienenklooster deel maakte, lieten er een klooster op bouwen, dat onlangs vergroot, en in 1853 van eene kapel voorzien werd. De kostschool van meisjes werd in de maand Mei 1840 naar het klooster der Capucienenvest overgebracht.

De PREDIKHEEREN namen in 1864 bezit van een gebouw, nabij de Kluizekerk, dat in 1869 opgetrokken en tot klooster ingericht werd. Door het afsterven van M. P. Claes, kregen zij de Kluizekerk en aanhoorige gebouwen in hun bezit.

Eindelijk lieten de ZWARTE ZUSTERS in den loop van 1868 hare kloostergebouwen geheel hernieuwen. Als burgerlijke persoon erkend, bij koninklijk Besluit van 21 October 1821, is die hoedanigheid haar in 1867 door het staatsbestuur ontkend, omdat zij niet kosteloos de zieken dienen of geen gasthuis houden.

De ALEXIANEN, die vroeger zinneloozen hielden, zagen er in 1869 van af, daar zij de voorwaarden van het Koninklijk Besluit van 10 December 1868 niet wenschten te aanvaarden.

Thans blijft ons nog te handelen over de schoone kunsten en het volksleven.

De SCHOONE KUNSTEN volgden den algemeenen bloei; en, onder dit opzicht ontmoeten wij vooreerst onze TEEKENSCHOOL, voor welke onze gemeenteraad op 30 Juli 1846 een nieuw reglement stemde.

Merkwaardig is de uitbreiding, welke het gesticht nam, eerst onder het bestuur van M. G. Tieleman, in 1864 door J. B. De Weert vervangen.

In 1837 telde stadsteekenschool 210 leerlingen, in 1845 bedroeg dit getal 293, en in den winter van 1868-1869 werden de lessen door 407 jongelingen bijgewoond, waarvan 94 aan de omliggende gemeenten behooren. Een hulplokaal, in de Mechelstraat, is ter beschikking der school gesteld.

Doch meer nog door de uitstekende kunstenaars, welke er hunne eerste lessen ontvingen, dan door het getal der leerlingen, onderscheidde zich onze kunstschool.

Digitized by Google

Onder hen ontmoeten wij vooreerst, den vermaardsten onder Liers kunstzonen, den wereldberoemden LAURENS JOSEPH DYCKMANS In de Lisperstraat, het tweede gebouw noordwaarts het Kammenstraatje, bevindt zich de kleine woning, waar de ouders van den grooten schilder woonden, die op 9 Augusti 1811 in de *Berlaarstraat* het daglicht zag. — Hij ontving zijn eerste onderwijs op de Liersche Academie, onder de directeurs *Vervoort* en *Tieleman*, en droeg jaar voor jaar al de eerste prijzen weg. Eenigen tijd oefende hij het beroep van decoratieschilder uit, en in menig Liersch huis, onder anderen in het huis *de Hazewind*, op de Vischmarkt, op het Hof Nazareth, enz., bewaart men als een heiligdom, de eerste proeven van zijn ontkiemend talent.

Op de Academie van Antwerpen geplaatst, behaalde hij van het eerste jaar den grooten prijs naar het levend model. In 1833 genoot hij het voorrecht onder de leerlingen, van den toen op het toppunt zijner vermaardheid gestegen historieschilder *Wappers*, opgenomen te worden.

Onder die leiding vervaardigde Dyckmans zijne eerste schilderij, *eene liefdebekentenis*, die op de Antwerpsche tentoonstelling van 1834, eenen algemeenen bijval verwierf. — In 1836 bekwam zijne *Dampartij* te Brussel de zilveren medalie, en trok, door hare uitstekende hoedanigheden, aller aandacht. Een *familiestuk*, in 1838, te Gent ingezonden, vermeerderde des schilders faam, welke zijne kapitale schilderij, *Eene Groenmarkt*, te Antwerpen bij de Rubensfeesten, en in 1841 te 's Hage tentoongesteld, vestigde. Doch het gewrocht, dat alom door de graveurs verspreid en in alle tijdschriften opgenomen, den naam van Dyckmans wereldberoemd maakte, was de *Blinde bij het Kerkportaal*, een meesterstuk van eersten rang, waarvan een origineel zich thans in de *National Gallery* te Londen, het ander in het Museum te Antwerpen bevindt.

Dyckmans staat ontegensprekelijk aan het hoofd der genreschilders; voor wat bevalligheid en waarheid van koloriet, nauwkeurigheid, fijnheid van stijl en volmaaktheid van teekening betreft, wordt hij niet ten onrechte met de meest befaamde kunstenaars der oude Hollandsche school gelijk gesteld. In 1841 deed Dyckmans eene kunstreis naar Parijs en Holland, en werd op het einde van dit jaar professor bij de Koninklijke Academie te Antwerpen benoemd.

Vele jonge lieden volgden hem op de baan der kunst, en behaalden bijna

Digitized by Google

elk jaar eenige onderscheidingen aan de Antwerpsche Academie, als de heeren *Mols*, *J. Cloetens*, *De Weert*, *Slootmaekers*, *E. Wouters*, *J. Vinck*, *Aug. Van Engelen*, enz.

De Toonkunst vond in onze twee harmoniegezelschappen trouwe beoefenaars.

De *Oranje-harmonie*, sedert 1830 de *Groote Harmonie* geworden, bleef vereenigd. In 1839 werden vruchtelooze pogingen aangewend, om dit gezelschap met *St-Cecilia* te smelten, en van dit jaar af, kregen de twee maatschappijen een nieuw leven. In 1852 behaalde de *Groote Harmonie* den eersten prijs te Brussel, en de leden van den gemeenteraad schonken een nieuw vaandel aan de overwinnaars; in 1855 viel hun de tweede prijs te Rijssel, en de eerste te Dordrecht ten deel.

De harmonie *St-Cecilia*, vroeger *het Trompetgeschal*, had in het jaar 1829 haren bestuurder verloren, en de gebeurtenissen van 1830 onderbraken de werkzaamheden, die van 1832 tot 1834 onder de muziekmeesters der 7e, 8e en 9e regimenten, hier in garnizoen, hernomen werden. Op 11 December 1839, werd het gezelschap heringericht, luisterde het jubilé van 1840 op, en woonde in 1845 den festival van Leuven bij.

Uit de muziekscholen van beide genootschappen kwamen verdienstelijke leerlingen, als *MM. Op de Beeck*, *Rucquoi*, *Van Dessel*, die eerste prijzen op het conservatorium van Brussel behaalden (1).

Het *Symphonisten-gezelschap*, in 1838 ontbonden, is thans door eene nieuwe *Symphonie* vervangen.

Zanggezelschappen bestonden er verschillende, sedert 1830 : de koormaatschappij uit de *Bellevue*, de *Nethezonen*, die op 28 Januari 1866, hun eerste feest gaven; doch enkel twee hebben tot heden stand gehouden : de *Nethegalm*, op 9 Februari 1854 door den dichter *Jan Van Beers*, gesticht, en het genootschap *Orpheus*, dat reeds in 1843 een concert gaf ten voordeele van onze stadgenooten *Bonné* en *Geens*, de ongelukkige slachtoffers eener rechterlijke dwaling, die, ter dood veroordeeld en te pronk gesteld, in 1843 als onschuldig erkend werden.

(1) *M. Ed. Gregoir* geeft in zijne *Galerie bibliographique des musiciens belges*, korte levensbeschrijvingen van eenige Liersche muziekkenners, als : *Jos. Bogaerts*, *F. L. De Vries* († 1846), *Ger. Gom. Haverals* († 1841), *W. Gom. Kennis* († 1789), schrijver van duos en concertos, *Kar. Liesenhof*, vervaardiger van kerkmuziek, *Op de Beeck*, *Rucquoi* en *Tilborghs*.

Digitized by Google

Sedert 1837, bezit Lier eenen leeskring *Union et Progrès*, die in 1862 zijn vijf en twintigjarig bestaan vierde; een andere leeskring *la Concorde* werd in de laatste jaren ingericht; eindelijk is onze stad de zetelplaats van de zesde sectie der *landbouwmaatschappij van het Noorden*, bestaande uit de kantons Lier, Duffel en Heist-op-den-Berg, die op 13 October 1858 hare eerste zitting hield. Zij telde in 1871, 146 leden.

Sluiten wij met eenen blik op de LETTERKUNDE EN HET TOONEEL. Met de omwenteling van 1830, geraakte onze moedertaal op den achtergrond, de volksspraak werd uit het bestuur gebannen, en alles kreeg met de inkomst der *Belgen* een *Fransch* aanzien. Al de akten van ons stedelijk bestuur werden in het Fransch opgesteld; de zittingen des raads in die taal gehouden, alhoewel menig lid nauwelijks een woord dier vreemde spraak begreep.

Twaalf jaren duurde die onzin voort. Eindelijk had een raadslid den moed te verklaren dat hij niets begreep van al wat er gehandeld werd, en de raad beslistte bij hoogdringendheid dat voortaan de zittingen in het Nederlandsch zouden gebeuren (24 December 1842). Sedert is ons gemeentebestuur Vlaamsch gebleven (1).

Letterkundige kringen bestonden hier niet meer. Het *Taal- en Dichtlievend Genootschap* was reeds voor de omwenteling gevallen, doch eenige leden bleven getrouw aan hunne liefde voor de moedertaal en traden als warme voorstaanders der Vlaamsche beweging of ieverige beoefenaars der taal op.

Onder hen ontmoeten wij *Willem Juliaan Avontroodt*, *Pieter Jacob Ceulemans* en *Pieter Jacob Bellens*.

W. J. AVONTROODT werd te Lier geboren op 4 Januari 1778. Hij ontving zijne eerste lessen bij Kanonik Buyens, vervoorderde zijne studiën in de Kempen met het voornemen zich op de Artsenijkunde toe te leggen. Met den inval der Franschen werd zijne loopbaan gebroken. Hij trad op zijn achttiende jaar in dienst der Liersche municipaliteit, en werd als bureeloverste, met het houden van den Burgerlijken Stand, het vertalen der besluiten, en afkondigen der wetten gelast.

(1) Volgens de volkstelling van 1866 waren te Lier op eene bevolking van 15,128, maar 129 personen die enkel fransch spraken, en 1186 die beide talen verstonden.

Digitized by Google

Hij zag van nabij hoe een vreemde verweldiger in eene vreemde taal zijne landgenooten onderdrukte, en putte in dit schouwspel die warme verkleefdheid voor moedertaal en vaderland, welke hem tot den jongsten stond bijbleef.

Als vrijwilliger, met de eerste Fransche conscriptie opgetrokken, woonde de jongeling de veldtochten van Zwitserland en onder anderen den slag van *Zurich* bij, in hoedanigheid van bijzonderen secretaris van generaal *Loison*. Met de divisie van generaal *Lecourbe* trok hij Savoyen en Piemont door, bezocht in het begin der eeuw het Zuiden van Frankrijk en Burgondië, en keerde in 1802 naar zijne vaderstad terug, waar hij zijne vorige betrekking hernam.

Gedurende het Fransch bewind maakte *Avontroodt* zich in verschillende stedelijke ambten verdienstelijk, werd bij het begin van het koninkrijk der Nederlanden in 1816, tot stadssecretaris aangesteld en achtervolgens lid van den bestuurraad der kweekschool en van de commissie tot verbetering van het onderwijs, schoolopziener van het achtste distrikt, en eindelijk waterschout der beide Nethen, benoemd.

Overal bewees hij uitstekende diensten, en toen in 1840, het herstel van den vrede, aan den koning der Nederlanden toeliet, eenige oude Belgische beambten te beloonen, was onze stadgenoot onder het klein getal dergenen, aan welke het ridderkruis van den Nederlandschen Leeuw ten deele viel.

Van het secretarisambt in 1830 afgestemd, verloor *Avontroodt* zijne verschillende betrekkingen, enkel gelukte het hem zijne plaats van opziener der Nethen te behouden.

Waren dit bittere beproevingen voor den ijverigen ambtenaar, voor de Vlaamsche letterkunde werd het een ware dienst. *Avontroodt* wijdde al zijne dagen aan de studie der moedertaal en der geschiedenis. Zijn geliefkoosd onderwerp, waren de oudheden zijner geboortestad. Hij kende het stedelijk archief tot in de kleinste bijzonderheden, en voor elken liefhebber stonden zijne uitgebreide kennissen ten dienste.

In druk verschenen van hem:

1° *De Furie*, of Lier op 14 October 1595 door den vijand verrast en door de burgers van Antwerpen en Mechelen hernomen. Lier, 1840.

2° *Ierland* beknoptelijk afgeschetst. Lier, 1844.

3° *Verhandeling over den Maïs*. Lier, 1841.

Digitized by Google

4° *De Maïs of Spaansche Tarwe* en derzelver nuttigheid en bebouwing beknoptelijk verhandeld, ten dienste der Nederduitsche landbouwers in België. Lier, 1848.

5° *De Kollegiale kerk van Lier*. Lier, 1851.

Verders gaf hij bijdragen aan het *Liersch Advertentieblad*, *den Nethebode*, *den Lierenaar*, en aan de Vlaamsche tijdschriften: den *Middelaar*, het *Brabandsch Museum*, enz.

Enkele werden afzonderlijk getrokken als: *Nazareth*, eene Brabandsche legende en ware gebeurtenis; *Hoogstraten*, eene bijdrage tot de geschiedenis van het voormalig Hertogdom Braband.

Toen Mev. Ida von Düringsfeld ons land bezocht om het « geestes leven der Vlamingen, » te beschrijven, vond zij den twee en tachtigjarigen strijder achter zijne boekentafel. Hij zelf leverde haar eene schets van zijne lange loopbaan en tusschen de *Levensbeschrijvingen der Vlaamsche letterkundigen*, door de duitsche schrijfster uitgegeven, bekleedt *Avontroodt* eene eervolle plaats.

Hij overleed op Dinsdag 8 Maart 1864, in het huis der Beggijnhofstraat, thans door het weezenhuis voor jongens betrokken (1).

Pieter Jacob Ceulemans was een volksdichter. Gevoelvol en gemoedelijk zijn de talrijke dichtstukjes, die in weekbladen en tijdschriften verspreid, wel zouden verdienen in een bundeltje vereenigd te worden.

In het *Gentsch jaarboekje* heeft men bijna in elk nummer tot in 1852, bewijzen van 's mans aanleg en talent. Voor gelegenheidstukjes werd de hulp van Ceulemans maar al te vaak ingeroepen, en hoe ondankbaar dit vak ook zij, soms wist hij krachtige toonen te vinden als het de eene of andere herinnering uit land- of stadsgeschiedenis gold. *Ceulemans* werd op 13 September 1775 geboren, en overleed den 24 September 1851. Vroegtijdig werd hij met blindheid getroffen.

« Nauw was mijn lentetijd verdwenen,
» Of blind- en grijsheid waren daar. »

zoo zingt hij in zijn *Zang des Grijsaards* (1847), doch dit belette hem niet zijn werk voort te zetten, en menig gedichtje werd door den grijsaard

(1) Verdere bijzonderheden over Avontroodt werden in den Lierenaar van 15 Maart 1864, in de *Eendracht* XVIII, 19, en in het *Gentsch Jaarboekje* voor 1865 opgenomen.

Digitized by Google

voorgezegd en door zijnen zoon opgeteekend. Ieverig lid der « *Ongeleerden,* » van « *'t Dor werd groeiend,* » van « *Voor kunst en wetenschap,* » werd hem het lidmaatschap van het « *Kersouwken* » van Leuven en « *De Taal is gansch het Volk* » van Gent opgedragen. Op zijn graf hebben eenige vrienden een zedig denkmaal laten oprichten, dat op 31 Juli 1853, in 't bijwezen van talrijke afgevaardigden van Vlaamsche maatschappijen, ingehuldigd werd.

't Was op de dichtkunst ook dat P. J. Bellens, een kunstvriend van *P. J. Ceulemans*, zich toelegde. De moedertaal telde in hem eenen warmen aanhanger, en niet onverdienstelijken beoefenaar. *Bellens*, die bovenal *Tollens* bewonderde, beproefde in diens lossen trant, eenige gedichtjes op huiselijk geluk en leed. Als gelegenheidsdichter, was hij de geliefde zanger van elk familiefeest, en had steeds voor elke vreugde eenige dichtregeltjes ten dienst. Bellens was tevens een kundig muziekant.

Hij overleed te Lier, in den ouderdom van 58 jaren, op 28 September 1858. Wij bezitten van hem in druk:

1° *Giafar en Zaïda, of de bouwvallen van Babyloniën*, geschiedkundig tooneelspel in verzen. 1840.

2° *Broeder- en Zusterliefde*, tooneelspel in vijf bedrijven; *De ware Vlijt*, bekroond tooneelspel in een bedrijf. 1841.

3° *Gedichten voor de jeugd.* 1842. — *Dicht- en Prozastukken.*

Doch de Liersche inboorling, die op het letterkundig gebied eene uitgebreide vermaardheid verwierf, was de geleerde schrijver der *Vaderlandsche Historie*, kanonik *David.*

Te Lier geboren, op 5 Pluviose jaar IX (25 Januari 1801), in het huis *de Melkstoop*, op de Markt, waar zijn vader het beroep van plaatsnijder uitoefende, leerde Jan Baptist David vroegtijdig *J. F. Willems* kennen, die aan zijnen jongen vriend, den geestdrift voor de moedertaal wist mede te deelen. Eerst als apothekersgast te Antwerpen geplaatst, trad David, op 19 jarigen leeftijd, in het Seminarie te Mechelen, en zong zijne eerste mis in zijne geboortestad op 23 Augusti 1823. Hij begon zijne professorale loopbaan aan het Atheneum te Antwerpen, werd achtereenvolgens leeraar bij het klein Seminarie te Mechelen, bestuurder van het collegie Pitzenburg aldaar, en eindelijk professor van Vaderlandsche Geschiedenis en Nederduitsche letterkunde, aan de Hoogeschool van Leuven (1834).

Digitized by Google

Gedurende meer dan dertig jaren, bekleedde hij met luister het hoogleeraarsambt, toen de dood hem bijna in zijnen leerstoel trof (24 Maart 1866).

Voor de Nederduitsche taal- en letterkunde, voor de Vlaamsche beweging, was dit afsterven een onherstelbaar verlies.

David heeft ontzaggelijk veel gewerkt. In 1823 verscheen te Mechelen zijn eerste boek : *Eenige regelen over de Vlaamsche taal.* In 1825 werd de *Liersche Almanak* met 's mans eerste dichtproeven vereerd.

Ten dienste der scholen leverde hij een aantal werken : *Eene Nederduitsche spraakkunst*, *Bloemlezingen* van dicht en prozastukken enz. Als godsdienstig schrijver bezorgde hij de uitgave van vele theologische werken, en vertaalde onder anderen de *Vier boeken van de Navolging Christi* (1843), een boek, dat, meermalen herdrukt, als het beste voortbrengsel in dien aard beschouwd wordt.

Wat zijne faam als taalkundige vestigde, waren zijne aanteekeningen op *Bilderdyk's ziekte der Geleerden*, waarvan een Hollandsche dichter getuigt dat « David hierbij een even groot talent van stijl als diepe kennis van » taal, æsthetisch gevoel, en uitgebreide geleerdheid aan den dag legde. »

Het lidmaatschap van het *Koninklijk Nederlandsch Instituut* werd hem te dier gelegenheid opgedragen. Zijne *Taal- en letterkundige aanmerkingen* (1856), waarin hij de feilen der Vlaamsche schrijvers in overzicht nam, brachten groote opschudding te weeg, doch stichtten tevens veel goed, terwijl zijne beide tijdschriften *De Middelaar* in 1840, en de *School- en Letterbode* in 1843 gesticht, onwaardeerbare diensten bewezen. David's verdiensten als geschiedschrijver zijn niet minder groot. Dit getuigen zijne voor het volk geschrevene *Vaderlandsche historie*, waarvan 10 deelen verschenen, en zijne *Geschiedenis van de stad en Heerlijkheid Mechelen.*

Als staatkundig man was David een beraden en standvastige voorstaander der Vlaamsche zaak. Een der eersten had hij na 1830 den moed, te verklaren dat de Hollandsche taal *allezins die der Vlamingen is*, en zich te verzetten tegen de strekkingen der partij, welke van het Vlaamsch en het Hollandsch twee verschillende spraken wilde maken.

Aan al de pogingen, aangewend om de moedertaal te verheffen en hare rechten te handhaven, nam David een werkdadig deel.

Digitized by Google

In 1836 stond hij met *Willems* aan het hoofd der *Maatschappij tot bevordering der Nederlandsche taal en letterkunde*, maakte deel der spellingcommissie bij Koninklijk besluit van 6 September 1836, benoemd, en verdedigde met kracht haar werk, dat ten allen kante van orangisme en ketterij beschuldigd werd.

Het spellingcongres, op 23 October 1841, onder voorzitterschap van David, te Gent vereenigd, bekrachtigde de door de commissie aanbevolen spelregels, en vestigde de spelling.

In 1856 werd David lid benoemd van de commissie der grieven, en in 1864 van de tweede spellingcommissie, welke eindelijk de eenheid van taal tusschen Zuid-en Noord-Nederland bekrachtigde.

In 1850 werd aan onzen stadgenoot op het Nederlandsch congres te Amsterdam het voorzitterschap opgedragen, en gezamentlijk met de heeren *De Vries* en *Te Winkel*, werd hij met het opstellen van het *Woordenboek der Nederlandsche taal* belast (').

Indien onze stad eene schoone plaats inneemt in de geschiedenis der Nederlandsche letterkunde, met mannen als *J. F. Willems*, *David* er *Avontroodt*, is het niet minder opmerkenswaardig, dat vele der voornaamste Vlaamsche schrijvers beurtelings onze stad bewoonden.

Zoo verbleven hier *Mevrouw Courtmans*, geboren *Berckmans*, en haar verdienstelijke echtgenoot *J. B. Courtmans*, de dichter *Jan Van Beers*, de romanschrijver *D. Sleeckx*.

Gedurende haar twaalfjarig verblijf (1844-1856), vervaardigde Mev. Courtmans een aantal werken, onder anderen :

1° *Vlaamsche Poëzy*, welke bundel verschillende gelegenheidsgedichten op Liersche gebeurtenissen bevat, als: *Aan den heer G. C. L. Bergmann, bij zijne benoeming als burgemeester; Bij het graf van burgemeester Peeters-Schram*, en een gedicht *aan Lier*, bij de aankomst der dichteresse in onze stad ; 2° Het gedicht *Belgie's eerste Koningin* ; 3° Het uitgebreid

(') Verschillende schrijvers hebben Davids diensten breedvoerig behandeld. Het *Gentsch Jaarboekje* van 1867 geeft een uitgebreid doodbericht en de *maatschappij der Nederlandsche letterkunde te Leiden* heeft in hare handelingen eene levenschets, medegedeeld door professor *J. F. J. Heremans*, opgenomen, waarin *David*, als letterkundige en als Vlaamsche strijder, op eene volledige wijze beschouwd wordt.

Digitized by Google

gedicht *Marnix van St-Aldegonde*, het beste werk der begaafde dichteresse; 4° De roman *Helena van Leliëndal*, waarin verschillende typen uit de Liersche burgerklas voorkomen, en door elken ervaren lezer aanstonds erkend werden; 5° De novelle *De Bondgenoot*, en verschillende kinderstukjes en verspreide gedichten.

Haar echtgenoot *J. B. Courtmans*, op 2 Juni 1856 te Lier overleden, legde zich minder toe op dicht- en letterkunde; doch hij schreef 53 schoolwerken, waarvan een twaalftal te Lier vervaardigd werden; onder anderen een uitgebreid Leesboek over de *Redeneerkunde* (*Logica*) en een deel van 's mans *Diergaarde voor kinderen*.

De dichter Jan Van Beers kwam te Lier als professor bij 's rijks Normaalschool in November 1849, en trad in den echt op 8 April 1850.

De *Jongelingsdroomen* werden gedeeltelijk, de *Levensbeelden* geheel te Lier gedicht, alsmede de *Stoomwagen*, door de Koninklijke Academie en *Jacob Van Maerlant* door het Staatsbestuur, bekroond. De *Nederlandsche Spraakleer*, werd te Lier uitgegeven, en eenige stukken van 's dichters laatste bundel *Gevoel en Leven*, te Amsterdam verschenen, werden te Lier vervaardigd. De hoofdfiguur van het gemoedelijk gedicht *Begga*, is eene *kantwerkster* en misschien werd dit beeld aan den dichter door den hoofdtak der Liersche nijverheid ingegeven (1).

D. Sleeckx volgde in October 1860 Jan Van Beers op in zijne betrekking bij de Normaalschool, en de romanschrijver maakte zich menig Liersch verhaaltje en Liersche type ten nutte. *Tybaert en Comp.* en de *Gescheurde Kraag*, spelen te Lier en de laatste roman *Hildegonde* is aan de geschiedenis onzer stad ontleend. Hij schreef hier: *Op 't Eksterlaar* (1863), *Dirk Meyer* (1864), *In de vacantie* (1864), *Tybaerts en Comp.* (1867), *De plannen van Peerjan* en *Neef en nicht* (1868), *Kunst en Liefde*, en *de Scheeptimmerlieden* (1869), *Hoe Engel zijn Bientje kreeg*, en verder *Stijl en letterkunde* en de tooneelstukken: *Grétry* (bekroond 1862), *Zannekin*, *Oude en Nieuwe adel*, *de Visschers van Blankenberge*, *De*

(1) Jan Van Beers nam een werkdadig deel aan het Liersch leven. Hij stichtte de zangmaatschappij *de Nethegalm*, huldigde den Schouwburg in, en leende zijn talent als spreker en als zanger aan menig liefdadig werk. Iedereen bewaart nog de herinnering van het concert, waarop hij zijn meesterlijk gedicht, *de Blinde*, voordroeg (16 Februari 1857.)

Digitized by Google

genaamde P., *Het Spook*, *Voor eene Wedding* enz., en een Fransch werkje *Histoire de la Peinture et de la Sculpture*. Eindelijk werden op onderrichtsgebied een aantal werken te Lier geschreven door J. VAN BEERS, J. B. COURTMANS, PH. DE COSTER, P. TROCH, EDW. GRÉGOIR, enz., enz.

Vier *weekbladen* zijn sedert 1830 te Lier verschenen: het *Advertentieblad*, uitsluitelijk voor de aankondigingen bestemd, op 14 December 1833; de *Nethebode*, die op 11 Januari 1862 ophield te verschijnen, na een bestaan van 17 jaren, de *Lierenaar* op 4 Januari 1857 bij drukker *Van Mol* verschenen, en de *Gazet van Lier*, twee jaren later gesticht. Twee tijdschriften *Waerheid en Licht*, door doctor DE JONGH (1857) en *le Conpilateur* beleefden een kort bestaan.

De TOONEELKUNST leed eerst onder den invloed der omwenteling van 1830. De oude kamers waren ontbonden, en slechts van tijd tot tijd vereenigden zich eenige liefhebbers om, onder verschillende namen, op de schouwburgen onzer rederijkers, eenige tooneelstukken der oude Liersche schrijvers of eenige vertalingen op te voeren. (1) Vreemde tooneelgezelschappen vooral uit Antwerpen kwamen na 1848 meermaals vertooningen geven. Het jaar 1857 zag onze twee oude schouwburgen verdwijnen. De kamer der *Ongeleerden*, het *Ons Vermaek* geworden, werd in Mei ten

(1) Zoo vertoonden:

1834. DE CÆCILIANEN DER KLUIS: *Joseph*, gevolgd door *Lubin en Lucile*.
» DE KUNSTIEVERAERS: *Cleomire*, van C. A. BAUWENS, en *den getrouwen hovenier*.
1835. EEN ONVERMOEYDE VLYT STREEFT ALLES TE BOVEN: *Robert of Camille* en de *Liefde verbeeld in verscheyden ouderdom*.
1836. IEVERIG VOOR RHETORICA: *Willem Tell*, van J. V. WOUTERS, en de *Dwaasheyd der minnaers*, door C. A. BAUWENS.
» EEN ONVERMOEYDE VLYT: *Adelson en Salvinie*, *Robert* en de *Twee Gierigaerds*
1848. IEVERIG: *Mathilde* en de *Tiotsche Amelia*.
1838. » *Alexander de Groote*, en *Arlequin Savoyard*.
1843. EEN ONVERMOEYDE VLYT: *Elfrid*, gevolgd door *Colas en Trinet*
« DE HERGROEYENDE EN HERBLOEYENDE EEKELAERS: *Fatima*.
1844. DE HERGROEYENDE: *Nelly en Salvinie*, en *Adelson*, door C. A. MOERMANS, en *George Dandin*.
Het tooneelprogramma bevat voor de laatste maal eene volledige uitlegging van het stuk in den trant der oude *Tooneelargumenten*.
1846. JONG EN LEERZUCHTIG: *Genoveva*, gevolgd door *Jodelet*.
1847. » » *Urbina*, en *Castor of de deserteur*.

Digitized by Google

gronde afgebroken, en door eene burgerswoning vervangen. Op de balken vond men de namen : *Hendrik Huyghe* deken, *Cornelius De Ka* deken, *Gommar Wuyts* deken en *Jacobus Wuyts* deken, met de wapens van de stad en van St. Gommar.

Het oud lokaal van den *Groeienden Boom* bestaat nog met het eikenboompje op den topgevel, alleen het tooneel werd in 1857 weggeruimd, de schermen dienen gedeeltelijk voor de vertooningen van *Moed en Eendracht* in den *Boulevard*.

Dit deed het stadsbestuur besluiten om ter zale *Vredenberg* een STADSTOONEEL op te richten. Schermen en gordijnen werden vervaardigd door den Antwerpschen decorateur *Werts* en door den Lierschen schilder *J. Niesz* volledigd, en op Donderdag 26 Januari 1860, werd de zaal door eene voordracht van den dichter *Jan Van Beers*, die de zending van het tooneel in welsprekende woorden schetste, en eene vertooning van het nationaal tooneel van Antwerpen, ingehuldigd.

Het nationaal tooneel gaf hier in de winters van 1860 tot 1866 eene reeks vertooningen, die de voortbrengsels van het hedendaagsch Vlaamsch tooneel lieten kennen, en het repertorium der oude rederijkers geheel deden vergeten. Vreemde maatschappijen kwamen hier meermaals vertooningen geven, als de *Scheldezonen* (4 September 1864) en het *Volkstooneel* (9 Januari 1865) van Antwerpen, en de *Morgendstar* van Brussel, (23 December 1866).

Intusschen was de ijver voor het tooneel bij onze bevolking niet uitgestorven, en weldra vormden zich Liersche tooneelgezelschappen, die geheel afbraken met de oude overleveringen, de nieuwe tooneelstukken aanleerden, en van het gebruik afzagen, om de vrouwenrollen door verkleede mans te doen vertolken, gelijk het bij onze rederijkers gebeurde. Zij gaven alle winters een zeker getal vertooningen, en deden zich voordeelig kennen op de verschillende tooneelprijskampen en festivals.

Vooreerst werd in Februari 1862 (1) het genootschap MOED EN EEN-

(1) Bij de maatschappij van onderlingen bijstand, *de Oude Schoenmakers*, bestond het gebruik alle winters eene tooneelvertooning te geven. In 1856 werd eene regelmatige tooneelafdeeling ingericht; en in November 1857. werd de eerste vertooning gegeven, bestaande uit: *Mina en Collin* en *Giliot of de boer van Emblehem*, in 1858 was het *Castor of de deserteur*, in 1859 *Robert van Calaber*, en in 1860 *Urbina*. Op Maandag

Digitized by Google

DRACHT gesticht, dat aan de tooneelfestivals van Mechelen, Brussel en Kortrijk (1863) en aan den tooneelprijskamp van 1868 deelnam. In 1863 kwamen de TAALMINNAREN tot stand, die achtervolgens bijwoonden: in 1866 den tooneelfestival van Nieuport, in 1867 den prijskamp van Oostende, in 1867 den wedstrijd van Antwerpen, waar zij eene eervolle melding bekwamen, in 1869 den prijskamp in dezelfde stad, waar zij den derden prijs behaalden, in 1869 den tooneelwedstrijd der *Kruisbroeders* van Kortrijk, in 1870 den festival van Antwerpen, in 1871 den festival van *Vreugd en Deugd* te Lokeren, waar *J. Queeckers* eenen eersten prijs wegdroeg, terwijl zij in 1869 deel hadden genomen aan het feest voor het leggen van den eersten steen des Nederlandschen Schouwburgs te Antwerpen. Het genootschap telde in 1871, 68 leden. Eindelijk vormde zich op 27 October 1867 onze derde tooneelmaatschappij VOORUIT VOOR KUNST. Zij gaf hare eerste vertooning op 9 December 1867, en nam beurtelings deel: in 1868 aan den prijskamp der *Taalzucht* te Mechelen, waar de eerste prijs voor het bestgekozen stuk haar toegekend werd, in 1869 aan den wedstrijd te Antwerpen, en in 1870 aan den wedstrijd der *Kruisbroeders* van Kortrijk, waar zij den tweeden prijs van het blijspel behaalde.

Beide genootschappen richtten in 1871 met de medehulp van stad- en staatsbestuur, eenen internationalen TOONEELPRIJSKAMP op, voor Zuid- en Noord-Nederland, het eerste feest van dien aard, dat eenen algemeenen bijval vond.

Negen Belgische en vier Nederlandsche maatschappijen beantwoordden den oproep en werden telkens op hunne speelbeurten met muziek ingehaald, ten stadhuize door den heer Burgemeester welkom geheeten, en op den eerewijn onthaald.

Zoo traden beurtelings op:

23 October 1870. — *Broedermin en Taalijver*, van Gent, met de Kinderen van Eduard, en Fortunatus Beurze, door H. Van Peene.

16 December 1861 gaven *de Oude Schoenmakers* hunne eerste vertooning op Stadsschouwburg, bestaande uit *Urbina* en twee blijspelen van het hedendaagsch repertorium. Die vertooning deed eene scheuring ontstaan, *Moed en eendracht* vormde zich, en bleef in den Boulevard, en in het jaar 1863, namen *de Oude Schoenmakers* den naam van *Vlaamsche Taalminaren* aan. (Medegedeeld door M. *J. F. Verhoeven*).

Digitized by Google

20 November. — *Vrede en Vriendschap*, van Rotterdam, met Kapitein Paul, en de Brandkast met letterslot.

4 December. — *De Taalzucht*, van Mechelen, met Meester en Knecht, door Sleeckx, en Alles is maar een Gedacht, door J. Ducaju.

11 December. — *Hooger zij ons Doel*, van Amsterdam, met Schuld en Boete, door H. J. Schimmel, en de Hut in het Gebergte.

18 December. — *De Moedertaal*, van Antwerpen, met Lodewijk, door J. Cats zoon, en de Postiljon van Maria Theresia, door H. Van Peene.

25 December. — *Vlamingen Vooruit*, van Leuven, met de Gevolgen der Vooroordeelen, door K. Ondereet, en Rybroek en Spillebout.

8 Januari 1871. — *De Génestet*, van Utrecht, met Lazaro de Veehoeder, en de Baron van de Porceleinkast.

15 Januari. — *Hoop en Liefde*, van Antwerpen, met de Dronkaard, door P. F. Van Kerckhoven, en Pompier en Rifleman, door Th. Valckenaere.

22 Januari. — *Rhetorica*, van Borgerhout, met Elena, van H. Destanberg, en Een Man die de Broek draagt, door P. De Cort.

24 Januari. — *De Vrije Kunst*, van Antwerpen, met Fridolien door J. Bruylants, en de Twee Echtscheidingen, door H. Van Peene.

5 Februari. — *De jonge Tooneelliefhebbers*, van Brussel, met De Hand Gods, door Ducaju, en Tamboer Janssens, door H. Van Peene.

12 Februari. — *Hoop in de toekomst*, van Oostende, met Kaporaal Simons, en de Duivel op 't dorp, door H. Van Peene.

De prijzen werden toegekend: Voor het DRAMA, 1e prijs (500 fr.) aan *Hooger zij ons doel*, van Amsterdam.

2e prijs (250 fr.) aan *Broedermin en Taalyver*, van Gent, en *Vrede en Vriendschap*, van Rotterdam.

3e prijs (150 fr.) aan *Hoop en Liefde*, van Antwerpen.

Voor het BLIJSPEL: 1e prijs (300 fr.) *De jonge Tooneelliefhebbers*, van Brussel.

2e prijs (150 fr.) *De Vlamingen vooruit!* van Leuven.

3e prijs (100 fr.) *De Vrije Kunst*, van Antwerpen.

Bij elke prijs was een verguld eeremetaal gevoegd, en de jury stemde, als bewijs van bijzondere voldoening, zilveren eeremetalen aan de niet bekroonde genootschappen. Uit het verslag van de jury blijkt, dat al de

Digitized by Google

genaamde P., *Het Spook*, *Voor eene Wedding* enz., en een Fransch werkje *Histoire de la Peinture et de la Sculpture*. Eindelijk werden op onderrichtsgebied een aantal werken te Lier geschreven door J. VAN BEERS, J. B. COURTMANS, PH. DE COSTER, P. TROCH, EDW. GRÉGOIR, enz., enz.

Vier *weekbladen* zijn sedert 1830 te Lier verschenen: het *Advertentieblad*, uitsluitelijk voor de aankondigingen bestemd, op 14 December 1833; de *Nethebode*, die op 11 Januari 1862 ophield te verschijnen, na een bestaan van 17 jaren, de *Lierenaar* op 4 Januari 1857 bij drukker *Van Mol* verschenen, en de *Gazet van Lier*, twee jaren later gesticht. Twee tijdschriften *Waerheid en Licht*, door doctor DE JONGH (1857) en *le Conpilateur* beleefden een kort bestaan.

De TOONEELKUNST leed eerst onder den invloed der omwenteling van 1830. De oude kamers waren ontbonden, en slechts van tijd tot tijd vereenigden zich eenige liefhebbers om, onder verschillende namen, op de schouwburgen onzer rederijkers, eenige tooneelstukken der oude Liersche schrijvers of eenige vertalingen op te voeren. (1) Vreemde tooneelgezelschappen vooral uit Antwerpen kwamen na 1848 meermaals vertooningen geven. Het jaar 1857 zag onze twee oude schouwburgen verdwijnen. De kamer der *Ongeleerden*, het *Ons Vermaek* geworden, werd in Mei ten

(1) Zoo vertoonden:

1834. DE CÆCILIANEN DER KLUIS: *Joseph*, gevolgd door *Lubin en Lucile*.
» DE KUNSTIEVERAERS: *Cleomire*, van C. A. BAUWENS, en *den getrouwen hovenier*.
1835. EEN ONVERMOEYDE VLYT STREEFT ALLES TE BOVEN: *Robert of Camille* en de *Liefde verbeeld in verscheyden ouderdom*.
1836. IEVERIG VOOR RHETORICA: *Willem Tell*, van J. V. WOUTERS, en de *Dwaasheyd der minnaers*, door C. A. BAUWENS.
» EEN ONVERMOEYDE VLYT: *Adelson en Salvinie*, *Robert* en de *Twee Gierigaerds*
1848. IEVERIG: *Mathilde* en de *Tiotsche Amelia*.
1838. » *Alexander de Groote*, en *Arlequin Savoyard*.
1843. EEN ONVERMOEYDE VLYT: *Elfrid*, gevolgd door *Colas en Trinet*
« DE HERGROEYENDE EN HERBLOEYENDE EEKELAERS: *Fatima*.
1844. DE HERGROEYENDE: *Nelly en Salvinie*, en *Adelson*, door C. A. MOERMANS, en *George Dandin*.

Het tooneelprogramma bevat voor de laatste maal eene volledige uitlegging van het stuk in den trant der oude *Tooneelargumenten*.

1846. JONG EN LEERZUCHTIG: *Genoveva*, gevolgd door *Jodelet*.
1847. » » *Urbina*, en *Castor of de deserteur*.

Digitized by Google

gronde afgebroken, en door eene burgerswoning vervangen. Op de balken vond men de namen : *Hendrik Huyghe* deken, *Cornelius De Ka* deken, *Gommar Wuyts* deken en *Jacobus Wuyts* deken, met de wapens van de stad en van St. Gommar.

Het oud lokaal van den *Groeienden Boom* bestaat nog met het eikenboompje op den topgevel, alleen het tooneel werd in 1857 weggeruimd, de schermen dienen gedeeltelijk voor de vertooningen van *Moed en Eendracht* in den *Boulevard*.

Dit deed het stadsbestuur besluiten om ter zale *Vredenberg* een STADSTOONEEL op te richten. Schermen en gordijnen werden vervaardigd door den Antwerpschen decorateur *Werts* en door den Lierschen schilder *J. Niesz* volledigd, en op Donderdag 26 Januari 1860, werd de zaal door eene voordracht van den dichter *Jan Van Beers*, die de zending van het tooneel in welsprekende woorden schetste, en eene vertooning van het nationaal tooneel van Antwerpen, ingehuldigd.

Het nationaal tooneel gaf hier in de winters van 1860 tot 1866 eene reeks vertooningen, die de voortbrengsels van het hedendaagsch Vlaamsch tooneel lieten kennen, en het repertorium der oude rederijkers geheel deden vergeten. Vreemde maatschappijen kwamen hier meermaals vertooningen geven, als de *Scheldezonen* (4 September 1864) en het *Volkstooneel* (9 Januari 1865) van Antwerpen, en de *Morgendstar* van Brussel, (23 December 1866).

Intusschen was de ijver voor het tooneel bij onze bevolking niet uitgestorven, en weldra vormden zich Liersche tooneelgezelschappen, die geheel afbraken met de oude overleveringen, de nieuwe tooneelstukken aanleerden, en van het gebruik afzagen, om de vrouwenrollen door verkleede mans te doen vertolken, gelijk het bij onze rederijkers gebeurde. Zij gaven alle winters een zeker getal vertooningen, en deden zich voordeelig kennen op de verschillende tooneelprijskampen en festivals.

Vooreerst werd in Februari 1862 (1) het genootschap MOED EN EEN-

(1) Bij de maatschappij van onderlingen bijstand, *de Oude Schoenmakers*, bestond het gebruik alle winters eene tooneelvertooning te geven. In 1856 werd eene regelmatige tooneelafdeeling ingericht; en in November 1857. werd de eerste vertooning gegeven, bestaande uit: *Mina en Collin* en *Giliot of de boer van Emblehem*, in 1858 was het *Castor of de deserteur*, in 1859 *Robert van Calaber*, en in 1860 *Urbina*. Op Maandag

Digitized by Google

DRACHT gesticht, dat aan de tooneelfestivals van Mechelen, Brussel en Kortrijk (1863) en aan den tooneelprijskamp van 1868 deelnam. In 1863 kwamen de TAALMINNAREN tot stand, die achtervolgens bijwoonden : in 1866 den tooneelfestival van Nieuport, in 1867 den prijskamp van Oostende, in 1867 den wedstrijd van Antwerpen, waar zij eene eervolle melding bekwamen, in 1869 den prijskamp in dezelfde stad, waar zij den derden prijs behaalden, in 1869 den tooneelwedstrijd der *Kruisbroeders* van Kortrijk, in 1870 den festival van Antwerpen, in 1871 den festival van *Vreugd en Deugd* te Lokeren, waar *J. Queeckers* eenen eersten prijs wegdroeg, terwijl zij in 1869 deel hadden genomen aan het feest voor het leggen van den eersten steen des Nederlandschen Schouwburgs te Antwerpen. Het genootschap telde in 1871, 68 leden. Eindelijk vormde zich op 27 October 1867 onze derde tooneelmaatschappij VOORUIT VOOR KUNST. Zij gaf hare eerste vertooning op 9 December 1867, en nam beurtelings deel : in 1868 aan den prijskamp der *Taalzucht* te Mechelen, waar de eerste prijs voor het bestgekozen stuk haar toegekend werd, in 1869 aan den wedstrijd te Antwerpen, en in 1870 aan den wedstrijd der *Kruisbroeders* van Kortrijk, waar zij den tweeden prijs van het blijspel behaalde.

Beide genootschappen richtten in 1871 met de medehulp van stad- en staatsbestuur, eenen internationalen TOONEELPRIJSKAMP op, voor Zuid- en Noord-Nederland, het eerste feest van dien aard, dat eenen algemeenen bijval vond.

Negen Belgische en vier Nederlandsche maatschappijen beantwoordden den oproep en werden telkens op hunne speelbeurten met muziek ingehaald, ten stadhuize door den heer Burgemeester welkom geheeten, en op den eerewijn onthaald.

Zoo traden beurtelings op :

23 October 1870. — *Broedermin en Taalijver*, van Gent, met de Kinderen van Eduard, en Fortunatus Beurze, door H. Van Peene.

16 December 1861 gaven *de Oude Schoenmakers* hunne eerste vertooning op Stadsschouwburg, bestaande uit *Urbina* en twee blijspelen van het hedendaagsch repertorium. Die vertooning deed eene scheuring ontstaan, *Moed en eendracht* vormde zich, en bleef in den Boulevard, en in het jaar 1863, namen *de Oude Schoenmakers* den naam van *Vlaamsche Taalminaren* aan. (Medegedeeld door M. *J. F. Verhoeven*).

Digitized by Google

20 November. — *Vrede en Vriendschap*, van Rotterdam, met Kapitein Paul, en de Brandkast met letterslot.

4 December. — *De Taalzucht*, van Mechelen, met Meester en Knecht, door Sleeckx, en Alles is maar een Gedacht, door J. Ducaju.

11 December. — *Hooger zij ons Doel*, van Amsterdam, met Schuld en Boete, door H. J. Schimmel, en de Hut in het Gebergte.

18 December. — *De Moedertaal*, van Antwerpen, met Lodewijk, door J. Cats zoon, en de Postiljon van Maria Theresia, door H. Van Peene.

25 December. — *Vlamingen Vooruit*, van Leuven, met de Gevolgen der Vooroordeelen, door K. Ondereet, en Rybroek en Spillebout.

8 Januari 1871. — *De Génestet*, van Utrecht, met Lazaro de Veehoeder, en de Baron van de Porceleinkast.

15 Januari. — *Hoop en Liefde*, van Antwerpen, met de Dronkaard, door P. F. Van Kerckhoven, en Pompier en Rifleman, door Th. Valckenaere.

22 Januari. — *Rhetorica*, van Borgerhout, met Elena, van H. Destanberg, en Een Man die de Broek draagt, door P. De Cort.

24 Januari. — *De Vrije Kunst*, van Antwerpen, met Fridolien door J. Bruylants, en de Twee Echtscheidingen, door H. Van Peene.

5 Februari. — *De jonge Tooneelliefhebbers*, van Brussel, met De Hand Gods, door Ducaju, en Tamboer Janssens, door H. Van Peene.

12 Februari. — *Hoop in de toekomst*, van Oostende, met Kaporaal Simons, en de Duivel op 't dorp, door H. Van Peene.

De prijzen werden toegekend: Voor het DRAMA, 1e prijs (500 fr.) aan *Hooger zij ons doel*, van Amsterdam.

2e prijs (250 fr.) aan *Broedermin en Taalyver*, van Gent, en *Vrede en Vriendschap*, van Rotterdam.

3e prijs (150 fr.) aan *Hoop en Liefde*, van Antwerpen.

Voor het BLIJSPEL: 1e prijs (300 fr.) *De jonge Tooneelliefhebbers*, van Brussel.

2e prijs (150 fr.) *De Vlamingen vooruit!* van Leuven.

3e prijs (100 fr.) *De Vrije Kunst*, van Antwerpen.

Bij elke prijs was een verguld eeremetaal gevoegd, en de jury stemde, als bewijs van bijzondere voldoening, zilveren eeremetalen aan de niet bekroonde genootschappen. Uit het verslag van de jury blijkt, dat al de

Digitized by Google

maatschappijen zich op eene merkwaardige wijze van hare taak kweten. (1)

Die luisterlijke wedstrijd moest door eenen optocht der maatschappijen, in navolging der oude *Landjuweelen*, bekroond worden op Maandag 12 Juni 1871, dag der prijsuitreiking.

Aan de Antwerppoort vormde zich de stoet, die bestond uit de vreemde maatschappijen, waaronder de *Jonge tooneelliefhebbers* van Brussel, de intrede van Hertog Jan I na den slag van Woeringen (1288), met de prachtigste costumen verbeeldden, en onze twee Liersche genootschappen, herinneringen uit de geschiedenis onzer oude rederijkkamers vertoonden, *Vooruit voor kunst :* den *Groeienden Boom* terugkomende van het landjuweel van 1496 en de *Taalminnaren :* de intrede der *Ongeleerden* na het Haachspel van 1561. Verder maakten de Maagd, het schip, het Ros Bayaaert en de Reuzentrein deel van den Ommegang. De prijzen werden ter voorpui van het raadhuis uitgedeeld, terwijl de verschillende praalwagens, ridders en rederijkers in hunne schitterende costumen, plaats hadden genomen op de Markt, en de zomerzon dit tooneel, dat aan den ouden kunstroem onzer stad herinnerde, bescheen (2).

(1) Het verslag verscheen in druk. De jury bestond uit: G. Bergmann burgemeester, J. Vermeulen raadslid, L. Thys, E. Janssens, Nauwelaerts-Crols, Edm. Duysters, de verslaggevers, waren Sleeckx letterkundige en A. Bergmann, en Fr. Mylemans diende als secretaris. Prijzen voor de beste tooneelspelers werden toegekend aan de heeren Hedden van Amsterdam, Lafontaine van Gent, Van Ommeren van Rotterdam, Moreels van Antwerpen, De Leur van Utrecht, Van der Voort van Antwerpen, Peeters van Mechelen, voor het drama; Verbrugghe van Oostende en Hofman van Gent, voor het blijspel; aan de dames, de Terre van Gent, Verduyn van Rotterdam, voor het ernstig vak; Apers-Hermans van Brussel en Vleming van Utrecht voor het blijspel. In het weekblad *de Lierenaar* werd het verhaal van de inkomsten der verschillende maatschappijen, alsmede de redevoeringen opgenomen. De heer *C. Ed. Taurel* beschreef het uitstapje der Amsterdamsche maatschappij naar Lier in het werkje: De Amsterdamsche letterlievende vereeniging, onder zinspreuk: *Hooger zij ons Doel*, bij den grooten tooneelwedstrijd en het daarop volgend landjuweel te Lier. Amsterdam bij de gebroeders Koster. *C. Ed. Taurel* geeft een prachtig werk uit: De *Christelijke kunst in Holland en Vlaanderen*, waarin het tafereel uit de St-Christoffelkoor onzer hoofdkerk in staalplaat zal opgenomen worden.

(2) De stoet door de *jonge liefhebbers* gevormd bestond uit bazuinblazers, boogschutters, minnezangers, dichters en schrijvers, edelknapen, Jan I en zijne wapendragers te paard, Jan Borlut en Wyt van Dampierre, het hof van Jan I, krijgslieden en krijgsgevangenen. De minnezangers voerden liederen uit door *Em. Hiel* en *Ferguut*, voor de omstandigheid vervaardigden, door *Braux* getoonzet.

Digitized by Google

BIJLAGEN.

I.

NAAMROL DER BURGEMEESTERS.

XIIIe, XIVe en XVe Eeuwen (1).

1267. Walterus de Merwich.
1313. Jan Ghent (byvang).
1316. Gerungus Bulen.
1354. Nicolaes van den Mortel.
1361. Hendrik Nose.
1366. Walter Kerle.
1370. Jan van Dornhove.
1378-79. Jan van Molle.
1380-86. Jan Putoc.
1383. Guil. van Ghent.
1384-87-90-92. Jan van Ghele.
1388. Balduinus Raet.
1394. Petrus van Wechle.
1395. Hendrik Dries.
1399. Hendrik Mys.
1400. Hendrik de Valkeneer.
1402-6. Hendrik Dries.
1407. Hendrik Mys.
1410. Jan van Molle.
1412 Hendrik van Zanthoven.
1416-18-23. Jan van Molle.
1417. Jan van Vorspoele.

(1) Van die drie eeuwen zijn enkel eenige namen van schepenen, veelal uit het archief der kerk getrokken, bekend. Van 1416 tot 1442 bestaan de volledige lijsten der schepenen. Wij geven de eerste namen in volgorde, voor ieder jaar.

1422. Hendrik Mys.
1424. Wouter van Vrysele.
1425. Wouter Keerle.
1426. Gysbrecht van Dielbeke.
1427. Peter van Paesschen.
1428. Peter Wyds.
1429. Wouter Keerle.
1431. Wouter van Vrysele.
1432. Giel. van der Wyct.
1433-37. Wouter van Vrysele.
1438. Jan van Zanthoven.
1439. Jan Haels.
1440. Jan van Zanthoven.
1441. Jan Peters.
1442. Jan Moyalen.
1446. Jan van Zanthoven.
1447-48. Jan Moyalen.
1454. Jan van Paesschen.
1456. Adam van den Lare.
1458. Matthias van den Hove.
1460. Gum. van der Borcht.
1464. Jan van Ophem.
1469. Guil. van Rode.
1471. Petrus Stecke.
1472. Gum. van der Borcht.
1473-74. Willem de Winter.
1475. Gum. van der Borcht de jonge.
1478. Petrus van Cortbempde.
1481. Willem van Rode.

Digitized by Google

1481. Ymbrecht van Sompeken.
1483. Hendrik Nuyens.
1484. Willem de Winter.
1486. Walter Keghel.
1486. Jan Verhagen.
1488. Ysendyn Persant.
1496-98. Willem de Winter.

XVIe Eeuw.

1500. Andreas van der Straten.
1502-10. Mr Willem de Winter.
1511-13. Peeter van der Hagen.
1514. Joris Colibrant.
1515-20. Peeter van der Hagen.
1521. Gom. van den Perre, al. Maloes.
1522-26. Peeter van der Hagen.
1527-32. Gom. van den Perre, al. Maloes.
1533. Gielis Heyns-Floris Van Mechelen, voorschepen. (1)
1534. Hendrik Adriaens.
1535. Floris van Mechelen.
1536. Hendrik Adriaens.
1537. Floris van Mechelen.
1538. Michiel de Wintere.
1539-40. Jan Verryt, al. Lyere.
1541. Michiel de Wintere.
1542-44-45-47. Jan Verryt.
1543-46. Michiel de Wintere.
1548. Gom. van Clappelaere.
1549-50. Ontbreekt.
1551. Michiel de Wintere.
1552. Marten van Mechelen.-Schout benoemd te Turnhout en vervangen door Laur. Van der Linden.
1553. Gom. van Clappelaere.
1554. Franchois van Mechelen.
1555. Mattheus van Turnhout †. Michiel de Winter.
1556. Gom. Van Clappelaere.
1557-59. Michiel de Winter.
1560. Jan de Maeyer.
1561-62. Jan Dries, al. Valkenborch.

(1) Te beginnen van 1533, wordt de eerste schepen *Voorschepen* genoemd.

1563-64. Ontbreken.
1565-66. Willem Borwater.
1566. Laureys van der Linden.
1567. Jan Dries.
1568. Jan Coels.
1569-70. Marten van Mechelen.
1571-72. Jan de Maeyere.
1573-74. Marten van Mechelen.
1575. Jan Rombouts.
1576. Ontbreekt.
1577-78. Jan van Cauwegem.

Lier aan de Staten.

1579-80. Cornelis van Mechelen.
1581. Marcus Cretick.

Lier weder aan Spanje.

1582-84. Jan van Cauwegem.
1585-89. Guil. Courtois.
1590-93. Hendrik Delhove.
1594. Guil. Courtois.
1595-1600. Melchior van Cortbemde.

XVIIe Eeuw.

1601-3. Guil. Courtois.
1604. Melchior van Cortbemde.
1605-6. Jan de Haze.
1607-9. Melchior van Cortbemde.
1610-11. Jan de Haze.
1612-13. Richard van Grazen.
1614. Jan de Haze.
1615. G. Courtois.
1616-17. J. Eduard van Mechelen.
1618. Richard van Grazen.
1619-20. J. Robyns.
1621. G. Courtois.
1622. J. E. van Mechelen.
1623-24. Guil. de Wilde.
1625-26. J. E. van Mechelen.
1627-28. Adam Rademaeckers.
1629. E. van Mechelen.
1630-33. F. Dresseleir.
1634-35. Bath. van Bouchout.
1636. Ingelb. van Bourgoiniën.
1637-38. Jos. Nicolaes van Mechelen.

Digitized by Google

1639. Adam Rademaeckers.
1640-41. J. N. van Mechelen.
1642. M. F. Dresseleir.
1643. J. N. van Mechelen.
1644. Jan van der Gheest.
1645-46. Jan de Wilde.
1647-48. J. Nic. van Mechelen.
1649-50. Jan de Wilde.
1651-53. Jos. Floris van Mechelen.
1654. Jos. N. van Mechelen.
1655-60. Jos. Floris van Mechelen.
1661-62. J. Gomm. van Mechelen.
1663-64. Jos. Raymond van de Werve.
1665-68. Jos. Gomm. van Mechelen.
1669-70. J. R. van de Werve.
1671-72. Martin Verspecken.
1673-74. J. Jac. van den Driessche.
1675-76. J. A. van de Werve.
1677-78. Philips van Cortbemde.
1679. Jos. Floris van Mechelen.
1680. J. Jac. van den Driessche.
1681-84. Pieter van Dun.
1685-86. Jos. Alph. van Mechelen.
1687. Gasp. Goyvaerts.
1688. J. Alph. van Mechelen.
1689. Hend. De Ka.
1690-91. Nicol. van der Vecken.
1692-95. Jos. van Mechelen.
1696. J. J. van den Driessche.
1697-99. J. J. Norb. van Mechelen.

XVIIIe Eeuw.

1700. Pet. An. Verreycken.
1701-5. J. Jac. Norb. van Mechelen.
1706. Jac. Huygens.
1707. Hier. Levens gez. Vitali.
1708. Jac. Huygens.
1709. J. Snyers.
1710-11. Jan van Leemput.
1712. P. Brughmans.
1713-15. J. B. de Ka.
1716-19. J. Jac. Norb. van Mechelen gez. Berthout.
1720-21. J. J. Flor. van Hove des Estiennes.
1722-24. Jac. Norb. van Mechelen.
1725-26. Jac. Swysen.
1727-29. Fr. Mans.
1730-32. J. J. Fl. de Hoves des Estiennes.
1733-34. Pet. Goyvaerts.
1735-39. Jan Goyvaerts.
1740-61. J. Jan Ferd. van Zinnicq.
1762-63. Lud. Alph. Goyvaerts.
1764-65. N. Cannaert.
1766. J. Matth. Cannaert d'Hamale.
1767-68. Laur. Doremans.
1769. Gum. Van den Branden.
1770-76. Lud. Alph. Goyvaerts.
1777-78. Leon. Mans.
1779-81. J. Jan Ferd. van Zinnicq.
1782-85. Guil. de Kinder.
1786-87. L. Doremans.
1788-89. G. de Kinder.

Inkomst van H. van der Noot.
17 December 1789.

1789. Komiteit van drie leden : Mens, van Bouchout, Cels.
1790. (2 Jan.) J. B. Mens (door de Staten benoemd).

Het Huis van Oostenrijk hersteld.

1791. J. J. Ferd. van Zinnicq.
1792. Mans.

Inkomst der Franschen.
22 November.

1792. 10 December. Volkskeus. Burg. G. De Kinder.

Het huis van Oostenrijk hersteld.

1793. Guil. S. De Kinder.
1793. Guil. J. de Kinder.

De Fransche Republiek.

1794. 22 Juli. Het Magistraat in betrekking behouden.
1794. 23 November J. A. Hubar burgegemeester.
1794. 17 December. van Sprangh.

Digitized by Google

1795. 6 September. van den Broeck maire.
1796. 20 Maart. Municipaliteit. Voorzitter F. M. Cels.
1796. 5 Juli. Municipale commissie. Voorzitter van der Linden.
1797. 25 Februari. Ib. Ib.
1797. 23 Maart. Kiezing der Municipaliteit. Voorzitters : van der Linden, van Sprangh.
1797. 17 September. De Municipaliteit ontbonden. Municipale commissie. Voorzitter van Sprangh.
1797. 11 November. Municipaliteit hersteld. Voorzitter van Sprangh.
1798. 20 April. Van den Brande, voorzitter.
1798. 18 September. van Tongerloo.
1799. 21 April. Goyvaerts, voorzitter.
1799. 28 Juli. Provisoire commissarissen : Gaethafs, Gislain.

Consulaat en keizerrijk.

1800. 17 September. Maire Vertommen.
1805. 25 Juli. Maire Kresta.
1812. 14 Maart. Maire Berckmans.
1813. 3 Juni. Maire Montens.
1814. 31 Januari. De bondgenooten te Lier.

Koninkrijk der Nederlanden.

1817. 19 Oogst. J. C. Van Steenacker burgemeester.
1820. 23 Juli. F. C. J. Timmermans burgemeester.
1829. 13 Juli. F. K. Van den Brande.
1830. 16 October. Inkomst der Belgen.

België.

Commissie van 3 leden. — Fred. de Merode, A. Jenneval en Berckmans zoon.
1830. 6 Nov. Burgemeester. C. Mast-de Vries.
1848. 30 Sept. Burgemeester J. B. Peeters-Schram.
1853-72. Burgemeester G. C. L. Bergmann.

II.

NAAMROL DER SCHOUTEN VAN LIER.

1. 1391. Jan van Ophem.
2. 1406. Willem Colibrant.
3. 1418. Boudewyn van Buten.
4. 1419. Willem Colibrant.
5. 1420. Boudewijn van Buten.
6. 1421. Willem Colibrant.
7. 1423. Hendrik Colibrant.
8. 1428. Gillis van der Wyct.
9. 1431. Jan van Bouchout.
10. 1433. Gysbrecht van Dielbeke.
11. 1440. Hendrik van Middeldonk.
12. 1449. Anthoni van Herselle.
13. 1450. Hendrik Achterlinks.
14. 1467. Jan van Veuergracht.
15. 1478. Peter van den Driele.
16. 1480. Hendrik van Ymmerseele.
17. 1480. Jacob van der Borcht.
18. 1481. Hendrik van Ymmerseele.
19. 1484. Hendrik Sympler.
20. 1498. Aard Schoute.
21. 1507. Engelbert van Dielbeke,
22. 1529. Engelbert van der Noot.
23. 1536. Antonis van Berchem.
24. 1539. Pauwel van Nassau.
25. 1543. Anthonis van Hasselt.
26. 1545. Aerdt Brand heer van Bouwel.
27. 1556. Philip van Boumers gez. Sonastre, heere van Bousseval.
28. 1560. Roelant van Stakenbroeck.
29. 1567. Gilis van Heylewegen.
30. 1570. Willem Brandt heer van Bouwel zoon van Aerdt Brandt.

Digitized by Google

Lier onder de Staten.

31. 1578. Adolf van Heetvelde.

Lier weder onder Spanje.

32. 1582. Willem Brandt.
33. 1592. Antonis van Zwalme.
34. 1594. Nikl. Melch. Schetz van Grobbendonck.
35. 1595. Karel Fogelwayder.
36. 1614. Floris van Mechelen.
37. 1650. Ferd. Anth. van Broeckhoven.
38. 1654. Jan. Rob. de Hoves des Estiennes.
39. 1697. Gillis Nikl. Van Keyssel.
40. 1709. Ferd. Evr. van Cannaert de Hamale.
41. 1721. Gaspar van der Schueren.
42. 1745. Bar. Jan. Ferd. van Zinnicq vervult het ambt.
43. 1746. Joan Francisc. Sandelyn (de rekeningen gedaan door baron Jan Ad. Coenens.)
44. 1749. Em. Francisc. Arrazole de Onate.
45. 1779. J. B. J. van den Cruyce.
46. 1785. E. J. van Trier de Meulenberg.

Lier onder de Patriotten.

47. 1790. Caimo, Schout.

Lier onder het huis van Oostenrijk.

48. 1791. van Canfort, Schout.

Lier door de Franschen bezet.

49. 1792. December. Volkskeus Caimo, Schout.

Oostenrijk hersteld.

50. 1793. Alex. van Canfort, Schout.

Fransche Republiek.

51. 1794. 23 November. J. Blanckx.

20 Fructidor jaar III. Het oude Magistraat bedankt, vervangen door eenen maire en eenen raad.

Commissaire national, die den Schout verving : *A. Mesich*, die niet aanvaardde ; toen *Van der Block*, die commissaire du directoire werd.

III.

NAAMROL DER MILITAIRE GOUVERNEURS.

1. 1582. Matthio Corvini.
2. 1582. (17 October) Hercules Magno.
3. 1582. (21 December) Camillus de Batua.
4. 1583. Marius Cardoini.
5. 1585. Odoardus Lanchavegia (Lansavecchia).
6. 1587. Martinus Dumont.
7. 1588. Petrus Fourdin.
8. 1588. Don Sancho de Leyna (de Leva).
9. 1589. Petrus Fourdin.
10. 1593. Don Juan Ruiz.
11. 1593. Aug.-Nov. Graaf van Bigha.
12. 1593. Don Alonzo de Luna vertrokken naar Duinkerken, 27 April 1615.
13. 1615. Don Francisco Ganchegni (Gancharguy).
14. 1626. Don Juan de Mexia † 3 April 1646, begr. Kluizekerk.
15. 1646. Petrus d'Alcantara, begraven hoofdkerk, zerk in de Vunt.

Digitized by Google

16. 164.. Don Francisco Ortiz de Ybarra † 1656 begr. hoofdkoor
17. 1650. Christobal de Berrio y Barri. † 1676 begr. Kapel markt.
18. 1676. Diego de Rojas y Sorilla † 1680, begr. Kapel markt.
19. 1680. Paulo de Bustanzy.
20. 1681. Franciscus Markies de Bournonville.
21. 16... Karel Theod. de Winterfeldt † Antwerp. 1712. (28 Oct).
22. 1703. Don Domingo de Letières in plaats van Winterfeldt.
23. 1703. (28 Nov.) Colonel de Graef.
24. 1704. Ordonn. Malborough de Winterfeldt herstellend.
25. 1712. Joseph de Lalaing.
26. 1719. don Hyacintho de Soto ad interim.
27. 1719. (December) prins van Holstein.
28. 1720. Thomas Hertopp † 20 Juni 1723 begr. Kapel markt.
29. 1723. don Hyacintho de Soto ad interim.
30. 1726. de Bauff colonel ingenieur (bevestigd 10 April 1727).
31. 1740. Blunquet tot feldmarschalk benoemd tot belooning zijner dertigjarige diensten en der wonden in Keizerlijken dienst bekomen vooral in Hongarie waer hij zich toen bevond.

De Franschen bezetten Lier.

32. 1747. Graaf de Brogle namen de Franschen.
33. 1749. Vicomte de Breucq.
34. 1749. Petrus Ferry de Verreycken † 1757.
35. 1752. Barthol. Joseph. Sanchez d'Aguillar † te Brussel 1772 (Mei), verbleef te Lier tot 1770.
36. 1755. Albertus de Franitzen † 1766 beg in Kapucienen klooster.
37. 1766. B. J. Sanchez d'Aguillar.
38. 1770. Blazius de Piza lieuten. gen. † 1774 beg. hooge koor St-Gommar.
39. 1774. Majoor de Walter tot in 1793.

Digitized by Google

IV.

LIED DER WEDERDOOPERS

OP DE GROOTE MARKT TE LIER VERBRAND OP 31 JANUARI 1550.

Van vier vrome christenen ghenaemt Goyvaert, Gielis, Mariken en Anneken, dewelcke opgeoffert zijn te Lier, ann° 1550.

Na de wyse : *O rat van avonturen !*

Alsmen schreef duyst vyfhondert
En daertoe noch vyftich jaer
Was menich mensch verwondert
Den laetsten January voorwaer
Van vrome Christenen viere
Vrymoedich end onvervaert
Opgeoffert binnen Liere
In Brabant, wiens bloet seer diere
God sal eysschen van den boosen aert.

Wanneer sy dees schaepkens vingen
Daer en gebrak geen gewelt
Sy volchden die voren gingen
Het waren sy, dit vry vertelt
Godt had se self alderweghen
Vercoren end wtgesocht
Die sy so slachschaepkens plegen
Niet myende storm, hagel, noch regen
Totten slachhuyse waren gebrocht.

Tot ten Rade gheleyt zynde
Vraechden sy na haer lieder gheloof
Om dwelck te belyden elck pynde
Voor de Heeren blint ende doof
Cracht sy van boven ontfingen
En door haren mont sprack Gods geest
Sy en sochten niet te ontspringen
Door geveynstheyt oft ander dingen
Maer sy spraken vry onbevreest.

Tot u lieden verantwoorden
Syt ghy gestelt, sprak de Schout seer net.
Goyvaert sprack voor al diet hoorden
Myns gheloofs halven, elck hier op let
Dat heb ick vrymoedich beleden
Gheen ander ick kiesen en sal
Ick ben daer oock mede te vreden
Al sout ghy my doen ontleden
Ick blyver by sonder afval.

Corts daer na wert haer ghelesen
Tmandament van des Keysers Raet
Wat segt ghy lieden van desen
Verstaet ghyt wel dat hier in staet?
Sprack de Schout hooghe van moede
Waer op dat antwoorde gaf
Goyvaert met seer coelen bloede
Sprekende ghelyck de vroede
Sachtmoedelyck ende niet straf.

God die heeft ons ghegheven
Door Christum een eewich bevel
Dwelck ons Marcus heeft beschreven
In zyn sestiende Capittel wel
Dat alle die ghelooven
En ghedoopt werden daer naer
Werden salich, maer God sal beroven
Van de salicheyt, ende verdoven
Al die niet en ghelooven, dies claer.

Digitized by Google

Maer de Keyser groot van machte
Na des werelts blint aensien
Heeft hier teghen met crachte
Een ander bevel doen geschien
Dat men al die haer laten doopen
Toprecht geloof bekennende eerst
Sonder gracy oft eenich hopen
Aen eenen staeck sal knoopen
En verbranden met fel tempeest.

Dese twee Mandamenten
Tegen malcanderen staen
Hoort Heeren ende Regenten
Een van tween willen wy versmaen
Niemant en sy dit verholen
Gods bevel dat willen wy hoen
Al leert Satan in zyn scholen
Dat wy ketters zyn ende dolen
Tegen Gods woort wy niet en doen.

Ghebracht zynde inde vierschare
Anneken vroom en wel gemoet
Was gevraecht int openbare
Van den Schout ras metter spoet
Begeert ghy geen genade
Eer dat ordeel over u gaet
Sy sprack met rypen rade
Ick sal begeeren vroech en spade
Gratie van Godt myn toeverlaet.

Van vyfentseventich jaren
Een vrouwe Mariken bekent
Was gevraecht: Wilt ghy verclaren
U sonden voor den Priester ient
Sy antwoorde sonder verstooren
Ick ben droevich en my is leet
Dat ick hebbe laten hooren
Met haer sterffelycke ooren
Myn sonden de Papen wreet.

Als Goyvaert een vroom broeder
Na de vierschare was geleyt
Heeft hy als een cloeck bevroeder
Tot een hoop Papen gheseyt:

Treckt wt u lange cleeren
Doet sacken aen, stroyt sonder respyt
Asschen op u hooft, en wilt leeren
Als die van Ninive bekeeren
Betert u, want tis meer dan tyt.

Als hy in des Rechters huyse
Van de dienaers was gheset
Sprack de Schout al met abuyse
Om verschonen hem ende de Wet
Wilt ghy geen gratie begeeren
Waer op Goyvaert sprack excellent
U gracy wil ick van my weeren
Want wat ik niet en mach ontbeeren
Sal Godt geven de hoochste Regent.

Goyvaert van de Broeders siende
Sprack tot haer met blyde gemoet
Syn aensicht van haer myende
Trooste hy haer met woorden soet
Seggende: Ick bidde den Heere
Dat ghy alle dus sitten muecht
So ick sitte tot desen keere
Om vermeeren Christus eere
Door zijnen geest vol troost en vruecht.

De Schoutet coste niet lyden
De woorden, dies wert hy ontstelt
Swycht (sprack hy) ten desen tyden
U preken doch hier niet en gelt
Heer Schout, sprac Goyvaert seer stille
Vyf of zes woorden spreeck ick maer
Die my Godt vry van geschille
Door zyn genade en wille
Geeft te spreken, valt u dat so swaer.

Hij hoorde noch murmureeren
Tsimpel volk, sprekende onwys
Twelck hy niet en liet passeeren
Maer hij sprack (Godt gevende prys)
Dit heeft men al sien geschieden
Van des oprechten Abels tyt
En verwondert u niet goelieden
Want na alle Schrifts bedieden
Den oprechten veel versmaetheyt lyt.

Digitized by Google

De dienaers die by hem stonden
Spraken beyde met woorden fel
Ghy en moecht hier niet vermonden
De Schout en wilt niet, dus swyghet snel
Terstont so heeft daer gesloten
Syn mont de almachtige Heer
Twelck menich mensch heeft verdroten
En seyden: Wat blyft daer besloten
In zyn hert, och mocht hy spreken meer.

Gielis een broeder van vieren
En was niet een woort gevraecht
Noch in geender manieren
Heeft hy oock yet gewaecht
Godt toonde daer wel te degen
Also elck mochte mercken fyn
Dat beter is geswegen
Dan gesproken, voor die staen tegen
Gods woorden die vriendelyck zyn.

Ick moet verhalen sonder gecken
Hoe de Papen noch stonden by een
Als men Goyvaert sonder trecken
Wederom leyde na den Steen
Een van de principale
Track wech om te wesen abschons
Hy vreesde seer Goyvaerts tale
Dander riepen int generale
Domine, domine blyft bij ons.

Opten dach dat dees vrienden storven
Waren sy alle viere versaemt
Vruecht sy met malcander verworven
Ende songen tsamen onbeschaemt
Met vriendelycken accoorde
Salich is de man geheeten en goet
So dat ment op de merct licht hoorde
Noch songen sy als ongestoorde
Den eenenveertichste Psalm met ootmoet.

De Schout track na tgevanckenesse
En sprack: Goyvaert zyt ghy niet beraen
Waer op Goyvaert dede een lesse
Ten sy dat ghy u betert saen
Op u sal Gods straf vlus comen
De Schout terstont ter venster wt sach
En sprack: sal Godt dan verdommen
Desen gantschen hoep niet om sommen
Waer op Goyvaert hem dede gewach.

Gods woort sonder te vermeeren
Heb ick tot u gesproken heer Schout
Maer hier syn (hoep ick) die Godt eeren
En vreesen, menschen ionck end oudt
De Schoutet seer qualyck te vreden
En vercrygende cleynen lof
Ginck ras na Anneken treden
En sprack met schoonschynende reden
Anneken wat segter ghy of?

Anneken met een verblyden
Sprack: Heer Schout dit u kennelyck sy
Dat men in dees stadt ten tween tyden
Groote eere bewesen heeft my
Ten eersten als ik myn man troude
Ten tweeden als hy Keyser was
Maer met oogen ik noyt aenschoude
Vruecht die in my niet verfloude
Also ick doe nu op dit pas.

Goyvaert ter dootwaert gaende
Dede hy een seer schoon vermaen
Tot alle die daer waren staende
Straffende het schimpich versmaen
En sprack: Weet dat wy niet en sterven
Om diefte, moort oft ketteryen
Maer om dat wy soecken Gods erven
Door zynen wille te verwerven
En zyn woorden ongeveynst belyen.

De Buel sprac: Wilt van spreken myden
Oft ick sal u stoppen den mont
Goyvaert sprak: Laet Godt betyden
Met my eenen cleynen stont
Betert u ghy, cort is u leven
Dit hoorende een broeder sprack
Godt die wil u stercheyt geven
O ia, sprack hy, Gods cracht verheven
Door zyn geest en wert in ons niet swack.

Digitized by Google

De Monick die wilde spreken
Mariken, maer Goyvaert sach toe
En sprack : Vliet met u loose treken
Ghy verleyder, van u zyn wy moe
Gaet tot u volck sonder dralen
Dyns en hebben wy geen gebreck
Synen moet sach men daer falen
Siende datter niet en was te halen
Dan versmaetheyt, dies nam hy vertreck.

Als sy binnen den rinck quamen
Stonden de Gildebroers seer verstaeft
Doen sprack Goyvaert na tbetamen
Hoe staet ghy dus gestoct en gestaeft
Also deden oock de Joden
Als zy Christum brachten ter doot
Wy staen hier als zyn boden
In tyen hadden wy wel gevloden
Hadden wy gevreest voor desen noot.

Na desen vielen te samen
De vier Vrienden op haer knien
Als zy de staken vernamen
Daer de brantoffer moeste gheschien
Na tgebet opstaende sy custen
Malcander met blyden aenschyn
Daer na Anneken met lusten
Hief een liet op, als den gherusten
Op u betrou ick o Heere myn.

De dienaers die by haer stonden
Spraken : Wilt ons hier swygen ghy
Waer op men hoorde vermonden
Goyvaert : Neen suster singet vry
En hielp haer singen sonder trueren
De dienaers waren daerom gram
En de Schout, want ter selfder uren
Riep hy een dienaer met versueren
Die seer haestelyck tot hem quam.

Hy seyde hem wat in zyn ooren
Daer na hy seer snellyck ginck
Tot ten Buels knecht, die met verstooren
Also saen als hy de mare ontfinck
Aen Goyvaert hem schicte te werke
Om breydelen in corten stont
Maer Goyvaert sloot als de stercke
Staende vrymoedich in den percke
Syn tanden, en bewaerde zyn mont.

Met eenen lachenden monde
Sprack Goyvaert voor wyf en man
Ick soude ten desen stonde
Noch wel singen metten breydel aen
Maer Paulus seyt : singt God in herte.
De Buel toonde dat hy was onvroet
Nydich ende quaet van perte
Als hy Anneken, twelck menich smerte
Stelde int hemde een vrouwe soet.

Een dienaer Gielis vraechde
Is hier geen van u volk dat ghy siet
Twelck Gielis qualyck behaechde
En antwoorde : Weet ghy anders niet
Om my hier mede te quellen
Wat segt ghy ? heeft Goyvaert gevraecht
Hy vraecht na ons medegesellen
Goyvaert sprack : Al const icker tellen
Twintich, van een waer niet gewaecht.

Ghy meent (sprac Goyvaert) te versmooren
Met ons te dooden dat Godlyck woord
Maer door dit sien ende hooren
Sullender noch hondert comen voort,
Ende de waerheyt aenmercken.
Aen den staeck staende sprack hy noch
Betert u, toont boete met wercken
En wilt u met Gods woort verstercken
Geen tyt der boeten wert hier na doch.

Een dienaer hebbende met wyne
Een flessche, sprak sonder delay :
Begheert ghy ten desen termyne
Te drincken ? Goyvaert antwoorde fraey :
Ons en lust niet om te drincken
Van uwen wyn flau ende cranck,
Want nieuwen most sal ons schinken
Onse Vader sonder vermincken,
In syn ryck eenen eewigen dranck.

Digitized by Google

Als tvolck meynde dat doude vrouwe
Aen den staeck staende was geworcht
Haer Bruydegom zynde getrouwe
Nergens voren en heeft sy gesorcht
Maer een liedt heeft zy opgeheven
God schenckende lof ende danck
Twelck als Anneken heeft beseven
Sanck zy mede zonder sneven
Vierige liefde haer daer toe dwanck.

Staende aen de staecken gebonden,
Elk aen zynen hals met een strop,
Vrymoedich met lacchende monden
Slaende vriendelyck haer oogen op,
Hebben zy malcander met nicken
Lieflelyck getroost ende gegroet,
En door noch meer ander sticken
Sach men se malcander toeschicken
Vroom betrouwen ende sterken moet.

Het is ook claer gebleken
Dat men haer te veel sanck en sprack
Als men Goyvaert om zyn spreken
Eenen breydel in zynen mont stack
Twelck alst de menschen saghen
Hielden som daer mede haer spot.
Ander hoorde men gewagen
Hoe mach men dit volck aldus plagen
Haer spreken, singhen is doch al van Godt.

Lof, danck, prys, glory end eere
Moet God inder eewicheyt geschien
Die al syn ledekens teere
Van stercheyt en vruecht can voorsien
So dat men se niet can dwingen
Met smeken, gewelt oft torment
Totter doot zy leeren en singen
Twelck de boose niet gehingen
Want Gods crachten zyn hen onbekent.

V.

AFSCHAFFING DER KLOOSTERS ONDER DE FRANSCHE REPUBLIEK.

Proces-verbaal van afschaffing der abdij van Nazareth.

DÉPARTEMENT DES DEUX-NÈTHES. — CANTON ET COMMUNE DE LIERRE.
COUVENT DES BERNARDINES DE NAZARETH.

Je soussigné commissaire nommé par le Département des Deux-Nèthes, pour procéder au recollement des biens meubles, effets, etc., déja inventoriés par les commissaires des domaines nationaux et à la correction des oublis et erreurs qui ont eu lieu, ai procédé à cette opération ainsi qu'il suit :

Exhibé et lu ma commission à deux officiers municipaux devant le citoyen commissaire du directoire exécutif, requis ce dernier de me faire assister par un officier municipal. Le citoyen Verhoeven a donné sur le champ sa démission. Le citoyen Van Sprangh a refusé disant qu'il ne voulait pas achever de se ruiner.

Lu ma commission aux religieuses assemblées à cet effet, fait l'appel nominal, trouvé les noms et le nombre justes.

Digitized by Google

Interrogé les religieuses faisant les affaires de cette maison.	A répondu a ces diverses questions.
1° S'il n'avait rien été soustrait, caché des biens meubles, effets, dans leur première déclaration? Si les livres et papiers étaient les seuls qui pouvaient éclairer sur la situation de la maison?	Que toutes les déclarations faites étaient de la plus exacte vérité.
2° Si elles avaient des revenus sur les caisses étrangères?	Qu'elles n'avaient aucune connaissance de ces objets.

Questionné l'une après l'autre les religieuses sur les objets ci-dessus.

Effets inventoriés par les commissaires des domaines nationaux.

1 armoire à 3 compartiments, 1 aube, 1 roquette, 5 chasubles, 1 armoire, 10 devants d'autel, 1 calice de cuivre, 1 coupe d'argent, 1 autel, 1 petite cassette, 1 ciboire d'étain, 1 boiserie de chêne aux chœur des religieuses, 1 autel en marbre, le tour du grand chœur boisé, des bancs de religieuses sur le derrière, 1 retraite boisée en chêne, 1 statue du Christ, 1 tableau id., le tour du refectoire boisé de chêne des beux (?), chapitre entouré de boiseries de chêne, 1 marche-pieds, 3 marche-pieds, 4 bancs de chêne, 4 marche-pieds, 1 jardin quarré, 2 cloches, (1 petite et 1 grande), 2 tableaux de nulle valeur.

Là se borne l'inventaire fait par les domaines nationaux, comparez avec celui ci-joint.

Effets inventoriés par moi et oubliés par eux.

1 jardin de 400 pieds de long sur 350 de large entouré d'eau et de 2 rangs de charmilles. Ce jardin est en 4 parties, 1 potager, 1 fleuriste, 1 gazon vert, 6 petits pavillons, 4 arbres de tilleuls, 1 petite maison, au bout 1 blanchisserie, 1 petite cour à côté, 1 petite baraque, 1 autre petite maison du côté du mur, 1 salle, 1 armoire, différentes plantations, 1 berceau de grosses charmilles, 1 petite vuide de bouteilles.

Rez-de-chaussée du couvent.

1 petit jardin, 40 pieds quarrés, 1 petit bassin au milieu, 4 corridors, 1 petite cuisine, 1 salle, 1 cuisine, 1 buffet, 1 lavoir, 1 pompe, 1 fourneau, 1 cercle de fer, 1 pierre à laver, 4 tablettes, 1 petite cour dans le lavoir, 1 salle, 3 étoles, 1 chapitre boisé, 1 plancher et marche-pieds de marbre, 1 refectoire, 4 bancs et planches, 2 armoires, 1 petite armoire, 1 petite cour, 1 petit corps de bâtiments, 2 petites salles, 3 tableaux, 3 plaques de fer blanc, 2 salles, 3 chambres, 1 petite cuisine.

Au deuxième étage. 3 chambres, 1 grenier, 1 armoire, 1 tableau, 1 fauteuil d'osier, 4 cuves, 1 statue de plâtre avec un piédestal, au bas d'un escalier, 32 cellules dont 19 sans serrure, 1 armoire des deux côtés du mur, 1 lanterne.

Dans les corridors. 2 grands greniers, 9 chambres, 2 buffets.

Corps de bâtiments dans la cour de sortie. Devant la porte, 1 petit jardin de 25 pieds de long sur 25 de large, 15 arbres avec espaliers, 1 sellier au bout. *Rez-de-chaussée* 7 salles dans le corps du bâtiment, 1 cave, 1 petit grenier, dans une des salles une petite chapelle en bois assez bien décorée, 1 tableau dans la salle du corridor, 1 buffet de 7 pieds de long,..... 3 buffets, une espèce de secrétaire, 1 table surmontée de 6 pouces de planches, 15 livres de comptes en bien fonds, beaucoup de liasses de papiers,

Digitized by Google

les effets mal raisonnés, à faire vérifier par experts tous les baux. 11 chambres dont 1 sans serrure, 2 alcoves, 3 salles, 2 buffets, 1 tour boisé contre la porte, rez-de-chaussée, 1 atelier de menuisier, 1 étable, 1 porte détachée, plusieurs morceaux de bois, 2 petites salles à côté, le haut du bâtiment forme une grande galerie, 1 tableau.

Corps de bâtiments sur la porte: 6 chambres, 3 tables, sans serrure ni porte.

Rez de chaussée: 1 fournil, 1 four dégradé, 1 table ronde, 1 chambre, 1 moulin pour passer la farine, 2 petites salles en bas, 1 cave. Un clocher, 2 cloches, (1 moyenne et 1 petite), 18 chaisses en cuir.

Sacristie, 4 chasubles, 4 étoles, 4 manipules de diverses couleurs, 4 nappes d'autel, 1 ciboire en étain, 2 grands flambeaux de bois argenté, 2 flambeaux petits id., 6 pots de fleurs artificielles, 1 sonnette en cuivre, 4 livres d'office, 1 pupître, 1 petite croix en bois d'ébène, 3 cadres avec ornements, 6 bouts de cierges, 1 devant d'autel, 3 essuie-mains, 1 éteignoir en cuivre, 2 grands buffets sans serrure, 1 chaise, 1 fauteuil.

Dans le chœur des religieuses. 6 bancs, 10 petits marche-pieds. 4 prie-Dieu, 4 chaises, 4 tableaux sans valeur, 4 marche-pieds de 6 pieds de long, 1 autel dans le chœur, 1 tabernacle.

Église, 52 stalles, 2 buffets autour, le tout sculpté boisé de haut en bas, 2 petits bas d'armoires, 1 buffet d'orgue dévasté, 1 carcasse, soufflet, tuyaux, tout enlevé. Sous la tribune, 5 stalles boisées, 1 buffet au bout, sur le haut de l'autel le Christ en plâtre.

Corps de bâtiments: 1 petit jardin, 1 petite maison, 2 salles, 1 grenier, 3 serrures enlevées, 1 petite maison au bout pour le batelier, 4 remises, 2 salles, 2 écuries, 1 petite salle, 1 autre bâtiment, 2 petites salles, 1 étable à vaches, 1 petit sellier, 1 grand hangar, 1 petit bâtiment pour mettre les cendres, 1 id., 1 petit sellier, 1 grande grange bien fermée, 1 petit bâtiment, 2 salles, 1 petite remise, 1 puits en face, 2 bâtiments près de l'église, 2 salles, 2 chambres, le tout boisé, 1 petit corps de bâtiment, 1 brasserie dévastée, 1 chambre, 1 cave, 1 grenier, 2 chantiers à tonneaux, 1 hangar à charbon, 1 bateau avec 1 corde, une roue pour le passage interdit jusqu'à nouvel ordre.

Le culte interdit; l'église fermée, les scellés mis, les clefs remises aux quatre gardiens ainsi qu'un procès-verbal pareil à celui-ci.

Sur la sommation faite par le citoyen commissaire du directoire exécutif, les religieuses, après avoir emporté le reste de leurs effets, ont évacué la maison.

Nous commissaire du directoire exécutif et commissaire nommé par le département, certifions que le présent procès-verbal est conforme en tous points à la vérité, qu'il a été fait avec la plus grande exactitude et les soins nécessaires pour conserver les intérêts de la république.

Lierre le 26 Nivose, an V de la république Française une et indivisible.

Digitized by Google

VI. (1)

ONDERSTAND VERLEEND AAN DE PREDIKANTEN UIT LIER GEVLUCHT 1582.

Aan Mijne Heeren.

Verthoonen ootmoedelyck Christianus van den Wouwere ende Joannes Schyne, dienaers des Woerts tot Liere geweest hoe dat zy eertyds alhier totten Predikaren ende Minnenbroeders respective conventualen geweest, zyn totter tyt toe dat zy doer Goidts gratie verlicht ende cloosterleven verlaten tot dienst vanden H. Evangely geroepen zyn geweest, vuyt welcke oorsake zy remonstranten hadden mogen als alle andere mede conventualen heure jaerlycxe alimentatie heyschen, welck zy nochtans noyt hebben willen doen als nyet begeerende den onverdienden loon onderhouden te wordene, maer alsoe het Godt gelieft heeft hen remonstranten in de overleveringe van Liere met den anderen te verjagen ende van heure goeden laten berooven beneven het rantsoen heurlieder huysvrouwen ende kinderen welck zy moeten opbrengen, bidden daeromme den gecommitteerden vande geestelycke goeden henlieden sublevatie. Dwelck doende....

Advys vande gecommitteerde tot beneficieren van de geestelycke goeden Actum XXVII Augusti 1582.

Daerna gesien tvoors. advys hebben midts redenen in den selven advyse begrepen ende namelyck in regardt dat men den remonstranten als eertyds geweest synde vande Predicaren cloostere, myne Heeren Borgemeesteren en de Schepenen hebben geordonneert den gecommitteerden tot het beneficieren vande geestelycke goeden elcken vande remonstranten vuyt te reycken de somme van hondert vyftich guldenen eens ende so deselve somme van dryhondert guldenen hen passeren int vuytgeven hender rekeningen. Actum XX^a September 1582.

MARTINI.

(*Requestboeck der stad Antwerpen 1582-83 fol. 29 v°.*)

VII.

ONDERSTAND VERLEEND AAN DE WEDUWE VAN CORNELIS CRIECKAERT 1583.

Aen Myne Heeren, etc.

Gheeft te kennen de weduwe wylen M^e. Cornelis Crieckaert in synen leven

(1) De volgende bylagen werden ons medegedeeld door den heer *F. Jos. Van den Branden*, adjunkt-archivaris der stad Antwerpen en schrijver van de *Geschiedenis der Academie van Antwerpen.*

Digitized by Google

Schepen ende Capiteyn der stadt van Lyere, hoe dat hy door het verraderlyck overgheven der stadt van Lyere moordadelyck byden Schotten om lyff ende leven is ghebracht ende sy suppliante berooft ende gespolieert van alle hare haeffelycke ghoeden ende bovendyen op groot rantsoen ghestelt als te weten op V^c guldenen dwelck sy aen verscheyden heure vrinden heeft moeten ontleenen, waerdore sy heur vint in sulcken armoede dat sy ende hare kinderen qualyck middel heeft om leven, soo ist dat sy sekeren jongman aenghenomen heeft die haren man saliger als onderschoolmeestere meer als seven jaren ghedient heeft op hope van alhier eene latynsche schole op te rechten om alsoo eerlyck den cost te winnen. Nu ist soo dat de Dekens vande Schoolmeesters daerinne swaricheyt maecken, onder 't dexel van eenighe privilegien die sy seggen te hebben. Bidt daeromme consideratie nemende op tgene des voors. is, ende dat haren man saliger als een goet ende vroom patriot voor het vaderlant syn bloet ghestort ende leven gelaten heeft haer suppliante taccorderen alhier eene latynsche schole te moigen houden ende de Dekens inhibitie te doen haer in tgene voors. is geene malestatie aen te doene, dwelck doende, etc.

Advys vande Dekens vande Schoolmeesters. Actum Prima Juny 1583.

MARTINY.

Daernae gesien dantwoorde oft advys van de voors. Dekens hebben Myne Heeren geordonneert dat de remonstrante haer sal reguleren volgende dordonnantien ende proclamatien inden voors. antwoorde geruert mits desen gevuegt. Actum XXVIII Juny 1583.

MARTINY.

(*Requestboeck der stad Antwerpen 1583* fol. 123 v°.)

VII

STUKKEN BETREKKELIJK DE LIERSCHE FURIE, 1595.

I. — Bevel aan schepen Dassa, om Lier te helpen :

« Gecommitteert Joncker Jaecques Dassa, schepen, omme als Hooft ende Capiteyn vande goetwillige borgeren ende ingesetenen deser stadt terstont met alder vliet ende neerstigheyt te trecken nae de stadt van Liere (by den vyandt ende rebellen van syne Majesteyt desen morgenstondt geoccupeert ende overvallen) ende alle debvoir te doene omme dese stadt te secoureren ende wederomme inne te nemen. Actum XIV^a Octobris 1595 ». (*Colleg. Actenboek van Antwerpen).*

II. — Bevel aan de tresoriers om aan *Joose Robyns*, drossaard van Borgerhout, te betalen 300 Karolus gulden, op rekening der verschoten penningen (19 October 1595), te betalen aan denzelfden, 29 gulden VIII stuivers, voor de boden door hem vooruit gezonden naar Lier (id.)

III. — Bevel te betalen 142 gulden 6 den., voor onkosten van viering. Een vuurwerk werd ter Markt gesteld, ten aanzien van den Marquis van Haurech (23 October).

IV. — Bevel te betalen aan *Jan Gamelon*, stadskok, 19 gulden V stuivers, van verteerde kosten bij eenige kapiteins verteert, den dag der inneming van Lier (19 October).

Digitized by Google

V. — Bevel te betalen 482 gulden 10 stuivers, ter saecken van *Spissien* ende andere diversche oncosten, gedaan bij de inneming van Lier (2 Mei 1596).

VI. — Gewonden uit Antwerpen bij de Liersche Furie:

1° *Geeraerd Thonis*, van het vendel der Kammerstraat, ontving van de stad Antwerpen, 16 ponden Artois, en de chirurgyn *Herman Schulenborch*, die hem meesterde, 12 ponden. *Thonis* werd met een roer een slag op het hoofd toegebracht, hij bleef lang bedlegerig.

2° *Nicolaes Melis*, oud 23 jaren, schoenmaker, maakte een paard buit, dat, na het ontzet, in de veste van Lier zwom. Spanjaarden ontweldigden hem het dier, en brachten den jongeling eenen doodelijken spiessteek toe. Hij ontving van Antwerpen 30 ponden Artois.

Digitized by Google

ALPHABETISCH REGISTER

DER

NAMEN VAN PERSONEN, STEDEN, INSTELLINGEN, ENZ.

A.

BLADZ.

Aa, B. (van der), 33, 46, 214, 308, 492
Aa, D. (van der) 296
Aa, G. (van der) 85, 364
Aalst. 108, 156, 159, 160, 219, 243, 245, 266, 357, 361
Aarschot. 20, 29-32, 97, 126, 138, 140, 141, 252, 264, 266, 280, 316, 318, 565, 566, 567, 580, 585, 596, 597
Aath 74
Abts, W. 331
Abtsherberg. 40, 45, 164, 167, 192, 205
Acker, (van) 489, 547, 592, 595
Acker, (van den) 454
Adriaens, A. 228, 231
Adriaenssens, E. 474
Aerde, (van) 202
Aerschodt van den Gheyn, L. (van). 574
Aerts 385, 431, 436
Affaitady 115, 118, 614
Afflighem 447, 454
Agneessens 336
Aken 342, 597
Albert en Isabella. 186, 288 en v. 302, 303, 323
Aleidis van Burgondië 38, 39, 48

BLADZ.

Alençon, (hertog van) 273
Aliaco, (d') 109
Alkmaar 148, 239, 241
Allierskapelleken 363, 408, 412
Alphen 385
Alva. 221-224, 231, 249, 264, 271 304, 325
Alvinzi 389
Amack 172
Amelo 104
Amersfoort 470
Amiens 170
Amsterdam. 148, 156, 172, 220, 299, 626, 627, 631
Anderlecht 46
Andernach 12
Anderstad, 46, 50, 216, 278, 283, 286
Andrea, (de) 86
Angeli, F. 282
Anjou, (hertog van) 315, 335
Anna-godshuis. 139, 309, 310, 497, 574, 609
Anthonis van Burgondië. 77, 90, 93, 95, 97, 169
Anthonius-godshuis. 42, 44, 138, 452, 491, 497, 559, 608, 612, 613
Antwerpen. 1, 3, 4, 17-21, 30-34, 36

Digitized by Google

BLADZ.

38, 43, 53-63, 73-77, 82-100. 102 en v. 108. 112, 121-129, 132, 138, 140-148. 150-159, 161-169, 171-178, 180-189, 191-197, 205-229, 237, 238, 241-245, 251-259, 262-264, 270-278, 280-288, 291-298, 308, 314, 318, 322-325, 331-335, 340-349, 352-357, 359-366, 379, 381-389, 401-404, 412, 415, 421, 422, 433-437, 447, 462, 473, 475-479, 487, 490-495, 501-507, 514, 517, 527-530, 534, 538-542, 544, 564, 565, 574-579, 582, 585, 596, 597, 602, 607, 628, 629, 630, 631

Apers-Hermans 632
Arbor, P. (d') 315
Arckel 21, 50
Aremberg, (hertog van) 377
Arendonck 31, 362
Arent 30
Argeson, (d') 521, 522
Armand 434
Armwezen, (H. Geesttafel.) 43, 185, 188 364, 452, 484, 486, 559, 560, 608,
Arriata, J. 238, 240
Artevelde, J. (van) 520
Asch, (van) 407
Assinariis 593
Assa, J. (d') 282, 285
Assche, (van) 361
Asselberghs 415
Asselberghs, J. (van) 382
Assenede 461
Atrecht 219
Audenaarde 156, 159, 161
Aulaerts, J. C. 616
Austruweel 229, 307
Auwera, (van der) 407
Auwera, C. (van der) 475
Averbode 362
Avesnes 362
Avont, P. (van) 332
Avontroodt. 29, 31, 115, 116, 132, 164, 187, 269, 271, 287, 299, 322,

BLADZ.

365, 369, 400, 446, 476, 543, 547, 553, 576, 581, 611, 621-623, 626
Aymard 530
Azevedo 218, 273
Azincourt 97
Axel 156, 159

B.

Baarle 180
Backx 44, 292, 293
Baden, F. (van) 614
Baeck 253, 309
Bael, H. (van) 501
Baeyens 415, 454, 497, 498
Bal, C. 571
Bal, H. 152, 161
Baldericus 4
Balen 167
Baldewinus 33
Ballaer, F. (van) 44
Bambergen 537
Bangemans-Huygens 271
Barbara-en Beatrix-godshuis. 138, 142, 559, 608, 609, 613
Barrois 530, 531
Bartels 361
Baswilre 75
Bathiani, (de) 337
Baudry 529
Bauffe, (de) 337
Baurscheit, (van) 346
Bauwens. 428, 455, 500, 503. 519, 521, 522, 553, 557
Bavel 305
Beckesteyn, C. H. 367
Beeck, (op de) 620
Beer, M. (de) 118
Beers 180
Beers, (van) 595, 620, 626, 629
Beersel 15, 18, 145, 457, 459
Beggijnhof. — Kerk. — Beggijnen. 40, 47 en v. 80, 86, 138, 182, 185, 262, 259, 302, 362, 386, 414, 415, 447,

Digitized by Google

BLADZ.

453, 454, 456, 458, 471, 480, 485, 490, 491, 493, 498, 501, 553, 559, 560, 590, 594, 616
Beghin..... 419
Beieren, M. (van)..... 315
Beirendrecht..... 12, 210
Bejar, (de) 368
Beke, (van der)..... 277
Beken, (van der)..... 43
Belder, (de)..... 563
Belder, F. (de)..... 506
Bellens, P. A..... 477
Bellens, P. J..... 621, 623, 624
Bellegambe, M..... 608
Bender..... 378
Berchem..... 12, 210
Berchem, (van). 28, 74, 211, 282, 285, 460, 569, 574, 614
Berchem, A. (van)..... 492
Berckel, F. (van)..... 249
Berckelaer, (van). 376, 457, 474, 550
Berkmans. 32, 37, 54, 57, 322, 324, 327, 328, 364, 464, 516, 543, 568, 575, 613
Bergen. 108, 126, 237, 240, 243, 361, 366, 402, 407, 583
Bergen, (van)..... 75, 169
Bergen-op-Zoom. 157, 171, 195, 207, 280, 292, 297, 307, 429, 470, 527.
Berges, H. (de)..... 143, 164
Bergh, G. (van den)..... 311
Berghe, (van den)..... 225, 226
Berghe, J. J. (van den).... 364, 485
Bergmann, A..... 595, 632
Bergmann, G. 451, 464, 467, 469, 470, 473, 523
Bergmann, G. C. 592, 611, 626, 632
Berg van Bermhertigheid..... 593
Berlaer, 33, 134, 146, 358, 408, 433, 464, 471, 475, 493, 495, 527, 528, 585
Berlaimont. 214, 222, 245, 265, 266, 267

BLADZ.

Bernadotte..... 506, 507
Bernaerts 286, 287
Bernard..... 456
Bernards-abdy. 40, 45, 205, 377, 416, 431, 447, 456, 491, 493
Berthout. 27, 31, 33, 50, 54, 55, 164, 319
Bessozi 462, 496
Beusecom, (van). 227, 230, 241, 271
Bevel. 15, 67, 134, 140, 382. 407, 433. 604
Bever, C. (van)..... 456
Bevolking. 137, 185, 277, 370, 500, 555, 605
Bewaarschool..... 594
Bie, (de)..... 271
Bie. A. (de). 298, 308, 331, 332, 614
Bie, C. (de). 117, 298, 300, 319, 328, 329, 330, 331, 333
Bie, G. (de)..... 329
Bie, J. (de)..... 331
Bie, L. (de)..... 329, 353
Billemont, (van). 215, 217, 226, 229, 230
Blaesvelt, (van)..... 126
Blankaert, K..... 387
Block, (van der) 547
Bloedraad.. 223, 224, 232, 264, 265
Blomme 218
Blomme, F..... 228
Blommen, J. (van)..... 354
Blondeel, L..... 228
Blyleven, A..... 229
Blyleven, M..... 40
Blylevens, H..... 317
Boeckx, B..... 233
Boendaele, J. (van)..... 36, 98, 197
Boerenkrijg. 457 en v., 461 en v., 477 482, 496
Boetselaer, (van)..... 281, 284
Bogaerde, (van den)..... 44, 57
Bogaert, (van den)..... 475, 476
Bogaerts..... 319, 469, 474
Bogaerts, J..... 620

Digitized by Google

BLADZ.

Boict, (de) 43
Bois, (du) 238
Boisschot..... 189, 428
Bol, (van den)..... 447
Bombergen (van)..... 238
Bonheiden..... 385
Bonné en Geens..... 620
Bonneau..... 412
Boom 582, 600
Bor, P..... 271
Borchout, M..... 257, 282
Borgerhout..... 255, 274, 282, 631
Borgh, (van der)..... 121
Borght, (van der)..... 319, 355, 356
Bormans..... 98
Borne, (van) 57
Borstel, (van) 530, 534
Bortel (van). 329, 331, 353, 355, 356, 364
Bosmans..... 595, 612
Bosquet..... 23, 24, 33
Bot (de)..... 369
Bouchout. 15, 30, 74, 274, 278, 339
Bouchout, (van). 381, 382, 387, 401, 455, 464, 493, 500, 523, 537, 554, 612
Bouquet, A 253
Bouquet, J..... 331
Bourbon, H. (van)..... 305
Bourcier..... 419
Boutonville 436
Bouwel..... 15, 132
Boxtel 189
Brabants, B..... 332
Brabants, G..... 277
Brabants, W..... 431
Braccamonte, (de)..... 221, 291
Bracle, (de)..... 5
Braem 119
Braght..... 203
Brande, F. (van den)..... 554, 558
Brande, H. (van den). 414, 415, 473, 499, 523, 543, 550.

BLADZ.

Brande, J. B. (van den)..... 351, 352
Brande, J. (van den).. 474, 475, 476
Brande, K. (van den)..... 540
Brande, P. (van den)..... 364
Branden, (van den)..... 436
Branden, F. J. (van den). 270, 285, 299, 333, 349
Brandt..... 150
Brandt, W 249, 276
Brasschaet..... 14
Braux..... 632
Brecht..... 14
Brechte, (van)..... 107
Breda. 31, 138, 171, 180, 231, 245, 265, 279, 280, 283, 292, 297, 305, 339, 341, 378, 381, 453, 534
Brederode, (van). 214, 215, 225, 226
Brée, (van)..... 415, 544, 549
Bremen..... 146
Bresseleers, J. B..... 474
Breusseghem 369
Brey, (de).. 217, 218, 227, 228, 229
Breyel, S..... 305
Briel..... 237, 239
Briquelet..... 371, 372
Brizuelo, J. (de)..... 303
Broechem. 15, 134, 256, 275, 307, 569, 604
Broeck, (van den). 368, 385, 433, 549
Broeck, K. (van den) 474
Broeck, M. (van den)..... 284
Broeckx..... 43
Broeke, E. (van den)..... 492
Brest 514
Broomans..... 456
Brouwershuis..... 344, 347
Brugge. 127, 143, 160, 173, 184, 213, 219, 255, 272, 321, 344, 357, 361, 402, 407
Bruggen..... 135, 184, 600
Brue, (van den)..... 382
Bruman..... 73
Brunswick, (hertog van)..... 541

Digitized by Google

BLADZ.

Brussel. 2, 5, 20, 28, 33, 38, 45, 63, 73-76, 99, 102 en v. 111, 126, 129, 130, 138, 148, 155, 156, 159, 160, 169, 170, 173, 183, 194, 195, 196, 197, 201, 207, 210, 214, 215, 219, 221, 222, 230, 232, 233, 243, 258, 259, 275, 287, 293, 295, 302, 304, 310, 315, 317, 318, 321, 335, 338, 342, 349, 351, 352, 361, 367, 374, 379, 381, 387, 389, 401, 402, 405, 406, 412, 422, 428, 431, 463, 502, 517, 518, 520, 532, 534, 535, 564, 573, 579, 583, 585, 596, 602, 617, 620, 630. 631, 632
Brussel, O. (van)..... 492
Bruylants, I..... 631
Bruyn, (de)..... 317, 354, 611
Bruyn, C. (de)..... 475
Bruyndonck..... 382
Buck, M..... 76
Buelens..... 562, 563
Bulen, G..... 70
Bulkens, J. G..... 474
Bulow, (van), 524, 527, 530, 532, 535, 536
Buren, A. (van),..... 284
Buren, G..... 614
Burgereendracht..... 611, 612
Burgerlijke Stand..... 484, 485. 556
Busschots 399, 456
Buten, (van)..... 107
Butkens. 31, 40, 53, 307, 308, 492
Buyckx..... 364
Buyens..... 621
Buysen..... 384
Buysen, F. E..... 474, 476
Buyten, A. (van)..... 276

C.

Cabes 99, 456, 498
Caelheyt, (Isabella)..... 329
Caen, (van)..... 136
Caeymax..... 464
Calmpthout..... 614
Calsteren, (van)..... 50
Calvart..... 369
Calvyn. 226, 256, 257, 262, 286, 563
Cambridge, (hertog van)..... 501
Caimo..... 382, 401
Campo..... 238
Canjuweel 331
Cantfort, (van)..... 450
Cantinjou..... 592
Capello..... 302, 314
Cappellemans..... 43
Capronnier..... 115, 614, 616
Capucienen. 302, 304, 314, 363, 368, 380, 383, 415, 422, 442, 443, 446, 447, 486, 489, 618
Carmelieten 368
Carnot 536
Carstiaenssens, J. B..... 376
Casimir, (prins)..... 254
Casteau, (kamp van)..... 383
Castel, (St-Pierre) 511
Casterlé 4-14
Castillo..... 294
Castro, (kapitein)..... 282
Castrop, Hendrik, (van)..... 367
Cat, (De)..... 462, 467, 519
Caters, (kolonel)..... 513
Catherina-Waver..... 246, 459
Caverson..... 492
Cauwegem, (van) 249, 253
Cauwenbergh, (van)... 364, 431, 436
Cayenne..... 450, 456, 457
Cecilia, (harmonie)..... 620
Cecilianen..... 521, 558, 582
Cellebroeders. 41, 121, 139, 302, 362, 414, 415, 431, 442, 444, 446, 447, 486, 487, 489, 493, 521, 524, 559, 617, 618
Cels..... 381, 486, 502, 549, 615
Centen..... 150

Digitized by Google

BLADZ.

Ceulemans. 329, 331, 470, 521, 523 557, 621, 623
Chacon..... 280
Charles..... 368
Charlier, (J. B) 376, 377
Chassé, (generaal)..... 579, 582
Choiseul, (honoré de)..... 339
Christiern, (van Denemarken) 117, 172 202
Christina..... 163
Claes 448, 454, 486, 490, 497, 589, 616, 618
Claes, (van Leuven)..... 110, 114
Clairfayt..... 378
Clappelaerre..... 135
Clarence, (hertog van)..... 536
Clarisse..... 305, 368
Claus..... 191
Cleef..... 162, 180
Cleeren..... 43
Cleijs..... 612
Cloetens, J..... 619
Clough Richard..... 208
Cluydts..... 382, 464
Cnopere, (de)..... 87
Cocq..... 229, 231, 271
Coels..... 249
Colen, Jan (van)..... 231, 232
Colibrant, 43, 82, 96, 112, 114, 117, 299, 492, 614
Collaud..... 473
Collegiaal, zie hoofdkerk.....
Collectienen..... 617
Collin Richard..... 329
Concert (harmonique), 523, 524, 540, 558
Concorde, (leeskring)..... 620
Coninck, Joseph (de)..... 474
Conscience, Hendrik..... 461
Conscriptie, 460, 476, 479, 505, 512
Contich, 15, 73, 307, 408, 460, 493, 437, 592, 596, 730
Colen, (van)..... 231, 232

BLADZ.

Cools, 230, 369, 372, 382, 475, 486, 567, 569, 595
Coomans..... 29
Corbeels, (deken)..... 523
Coremans..... 82
Cornelis, J..... 557
Corsendonck, (priorij van) 493
Cortbemde, (van) 150, 285, 290, 293, 294, 319
Corte, (de).... 191, 287, 473, 631
Cortenberg..... 39, 74, 75, 94
Corvini, Math..... 265, 272
Coste, (de)..... 590
Coster, (de)..... 628
Cotereau..... 328
Courtmans..... 626, 627, 628
Courtois..... 239, 251, 261, 263
Coussement..... 568
Coutereel, Peeter..... 74
Coversan, (van)..... 106
Coymans..... 113
Coxie, michel 298
Crabbe, J. B..... 569
Craen (van)..... 475, 498
Craes, wed..... 612
Crayer..... 364, 308, 446, 616
Crayenwinckel (van)..... 331
Cretieq 225, 226, 229, 230, 231, 264 270, 271
Crieckaert..191, 249, 255, 263, 266 267, 270, 271
Croi (Guil van)..... 614
Crombach (van)..... 158
Croquet..... 223
Cruce..... 145
Cruydeniers..... 96
Cruyse, (van den)..... 282, 294, 319
Cubus, J..... 263
Culemburg, Elis. (van)..... 614
Cumberlant, (hertog van)..... 340
Cuyc, (van)..... 107
Cuylen..... 616
Cuylits, juf..... 300

Digitized by Google

D.

BLADZ.

Daelhem, (van)..... 263
Daems..... 384, 612
Daendels..... 367
Daggelinck, Lucia..... 355
Dale (de la)..... 271
Dam, generaal (van)..... 425
Damant..... 368
Dambrugge..... 282
Damme..... 160
Damesbach, J..... 542
Daneels, Oda..... 492
Dansi..... 291
Dapel (van)..... 271
Darre (de)..... 68
Dassel (van)..... 271
David. 57, 500, 548, 557, 624, 625, 626
Deckere (de)..... 369
Deckers. 5, 22, 23, 24, 34, 82, 87, 110, 120, 277, 301, 376, 428, 499, 558, 601
Deens, J. B..... 614
Delalaing, K..... 362
Deles, Adr..... 364
Delft..... 11, 146, 205, 263
Delien..... 44, 261, 262
Deliot..... 368
Dellafaille..... 431
Delpico..... 362
Delvaen, J. B..... 613
Dendermonde. 56, 157, 159, 160, 219, 275, 461
Denis..... 468, 502, 520, 548, 550
Descamps..... 308, 363, 615, 616
Deschamps..... 361
Despeaux, (generaal)..... 412
Dessel, (van)..... 620
Destauberg, N..... 631
Det, (kapitein)..... 282
Deuren, M. (van)..... 500
Deurne..... 255, 282

BLADZ.

Dias..... 291
Dielbeke..... 614
Dierckx..... 110, 500, 519, 612
Dierckxens..... 120
Diest. 20, 59, 97, 141, 155, 159, 160, 171, 195, 206, 207, 251, 252, 280, 477, 479, 507, 580, 597
Dinant..... 124
Dingens..... 303
Dionisius, (Geeraert)..... 238
Dixmude..... 262, 357
Donatus..... 443, 444
Donck..... 239, 283
Doncker..... 368
Donckers..... 317, 320
Dongelberge..... 86
Donk, (van der)..... 299
Donnel, (O')..... 394
Doornik.. 4, 19, 160, 190, 361, 502
Dordrecht..... 99, 149, 239, 620
Doremans..... 373-386
Dornhoven, (van) 223, 230, 249, 268
Dorpe..... 259, 284
Douza..... 191
Draeck..... 614
Dresseleers, D..... 303
Dries..... 107
Driessche, (van den) Dutrieu..... 319
Dromerij..... 442
Drossaert..... 611
Drulhé..... 425
Dubus, Cœsar..... 369
Ducaju, J..... 631,
Duffel. 6, 13. 33, 159, 182, 244, 257, 272, 275, 278, 291, 307, 339, 349, 351, 363, 387, 406, 408. 455, 461, 462, 471, 472, 495, 516. 552. 564, 573, 583, 596
Dumain..... 412, 424
Dumoulin..... 602
Dumouriez. 396, 398, 399, 400, 401, 402
Duras, (graef de)..... 381
Düringsfeld, (mevrouw van)..... 622

Digitized by Google

BLADZ.

Duruth..... 469
Duval..... 424
Duverger..... 506
Duvivier, (generaal)..... 582
Duyse (van)..... 197, 238
Duysters..... 611, 632
Dyck (van)..... 189, 332, 333
Dyckmans..... 618, 619

E.

Echelles, (heer d')..... 341
Eecken, (van)..... 253
Eeckhoven, (van)..... 55
Eede (van den)..... 492
Eelen..... 465, 477
Eemstede, (van)..... 614
Eersel, (van)..... 356
Egmont, (graef van). 204, 213, 223, 233, 250, 251, 296
Elisabethsgasthuis. 42, 138, 311, 312, 379, 386, 414, 442, 457, 458, 485, 491, 559, 610, 617
Elout..... 253, 261
Emblehem.. 5, 6, 7, 15, 32, 33, 67, 134, 140, 261, 302, 314, 382, 415, 460, 493, 552, 553, 554, 569, 570, 585
Empereur, Anth. (l'). 226, 230, 241
Enckhuizen..... 148, 149, 220, 239
Engelen, (van)..... 612, 619
Engert..... 28
Enguerand..... 20
Erasmus..... 176
Ermingen, (van)..... 612
Erpe, (van)..... 121
Ertborn, Fl. (van)..... 544
Espinnal,..... 478
Eupen, (van). 378, 380, 381, 384, 389, 456
Eustace, (Jean Skey). 398, 399. 402, 403
Even, (van). 38, 115, 154, 207, 208

BLADZ.

Everbroeck, (van). 317, 347, 360, 362
Eynde, (van den). 110, 165, 247, 256, 453, 469, 497, 498
Eysendyck..... 74, 82
Eyskens, Paul..... 457

F.

Faber..... 191
Fabricius..... 213
Fagot.....423, 424
Faisant.....463, 482, 496
Fayd'heirbe..... 300
Fellenberg..... 552
Feltyplace, (sir)..... 306
Feremans, J. B..... 353
Ferguut..... 632
Floren, C..... 612
Floris, Frans..... 365
Florival, Frans..... 363, 450
Floyon (de)..... 245
Fogelwayder..... 369
Fonfrède..... 424
Fontyn, Pieter..... 310
Foppens..... 40
Forceville..... 362
Fourmest (de)..... 368
Francfort..... 129
Franck.....43, 610
Francken.....299, 306, 363, 615
Franco..... 28
François.....363, 615
Frangel, (major).....334, 335
Franqué...415, 454, 491, 497, 498
Fraters..... 422
Frère Orban.....496, 601, 602
Fresnelle, (graaf de)..... 501
Fuentes.....279, 280, 288
Furie.....258, 280, 296, 368

G.

Gachard..... 220, 232, 241

Digitized by Google

BLADZ.

Gambier..... 529
Gand, (de)..... 419
Gasthuis, nieuw,..... 610
Gaublentz..... 536, 537
Geelhand..... 176
Geens..... 68
Geeraerts..... 330, 347
Geertruidenberg..... 280
Geerts..... 613
Geeselaers..... 87
Geest, Corn. (van der)..... 299
Geesttafel. H. 42, 43, 144, 185, 187, 188, 364, 452, 486, 559, 560, 608, 609
Geldenaken..... 29, 128, 159, 171
Gelder, (van).... 414, 415, 473, 474
Genard.....113, 117, 118
Gend (van)..... 489
Genepien..... 173
Gent 108, 126, 143, 148, 156, 157 159, 173, 179, 194, 204, 220 221, 224, 246, 254, 255, 275 318, 321, 331, 334, 349, 352 359, 361, 366, 381, 402, 412 490, 502, 520, 548, 554, 576 617, 626, 630.
George (Mr.).....227, 229
Geraardsbergen..... 358
Gerard, (generaal)..... 582
Gerard van Antwerpen..... 187
Gerardi.....304, 361
Germain.....497, 498
Gerstmans.....372, 384, 394
Gestel..... 54, 122, 134, 495, 511
Geuens..... 612
Gheel. 4, 14, 21, 159, 167, 215, 256, 351, 460, 582, 585, 596, 599
Ghent, (van)..... 73
Gheyne, (van den)..... 295, 320
Ghistelles, (hof)..... 594, 601
Ghistelles, (de)..... 370
Ghuens, Jan..... 286
Ghyn, (van den)..... 454, 486

BLADZ.

Gielis, Jan..... 232
Gilbert..... 28
Gilden en ambachten 88, 158, 174, 194, 205, 253, 283, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 314, 316, 351, 353, 355, 359, 360, 380, 382, 386, 397, 400, 401, 412, 414, 415, 416, 422, 428, 433, 440, 491
Gilis..... 462, 615
Ginneken, (T')..... 305
Gislain..... 595
Gobiert..... 490
Godard..... 568
Godevaert..... 30
Godfried..... 19, 20, 27, 28, 31
Godfried, (van Aerschot)..... 46
Godfried, (van Breda)..... 31, 40
Goerle, Joan (van)..... 307, 492
Goes, (van der)..... 176
Goets, Melchior..... 309
Gommarus kapelleken..... 302, 493
Gommerskerspel..... 149
Goor, (van)..... 283
Goormans, Joseph..... 571
Goossens..... 574
Gootens..... 351
Goriksgodshuis. 138, 141, 144, 350, 560
Gorkum..... 514, 526
Gorp, Petrus (van)..... 457
Gossaert..... 117, 176
Gotum, J. (van)..... 612
Goubeau..... 546
Govaerts..... 386
Goyvaerts. 344, 346, 453, 486, 496, 497, 498
Graaf, (de)..... 536
Graesen, (van)... 6, 10, 13, 87, 110 303, 330
Graethoven, (van)..... 83
Graham, (generaal)..... 527, 534
Gramaye..... 31, 191, 286, 448
Granvelle..... 205, 206

Digitized by Google

BLADZ.

Grave..... 76, 95
s' Gravenbrakel..... 100
's Gravenhage... 292, 502, 526, 540
's Gravenwezel..... 346
Gray. Jean 264
Greef (Geertruid de)..... 307
Gregoir, Ed.....620, 628
Grenu..... 284
Greve (Geertruid de) 492
Grimberge.....27, 31
Grobbendonck,...251, 256, 290, 527
Groeiende boom (zie tooneel).
Groels (van)..... 492
Groenendaele 500, 501, 559,605, 614
Groeningen 558
Groningen 11, 59
Groote harmonie 554, 558, 620
Gruendonck (Joseph van)..... 474
Guicciardini..... 59, 184, 191
Guilluwi..... 310
Guillot..... 554, 576
Gulick 74, 75, 95
Gummarus. 5, 6, 7, 8, 10, 13, 17, 22, 25, 28, 45, 86, 118, 119, 120, 148, 149, 229, 253, 260, 277, 282, 287, 288, 298, 300, 301, 314, 359, 364, 388, 415, 428, 499, 534, 543, 550, 559, 570, 606.

H.

Haagje',..... 305
Haan, (de)..... 437
Haarlem,..... 239, 241, 548
Haasdonk,..... 358
Hakenbroeck, ... 142
Haegen, (van der)..... 104
Haerst,... 382
Haze, (de)..... 141
Haze, J. (de)... ..... 253, 303
Hagelstein, (van)..... 283
Hagheldonck, (van)..... 152

BLADZ.

Hal,..... 99, 361
Halle,..... 453
Hallmann, ... 49
Halzaets,..... 506
Hamale, (Cannart d')..... 431
Hamburg,..... 146, 198
Hane, H. (de)..... 218, 226, 228
Harmonie of Trompetgeschal,..... 558
Harmonie St-Cecilia,..... 577
Harts, C..... 310
Harts, Ch..... 319
Harts, W. J..... 474, 475
Hasselt, 121, 127, 279, 284, 477, 501 597
Haverals,..... 382, 620
Havre, (van)..... 431
Havre, G. (van)..... 376
Hazart,..... 358
Haze, J..... 112
Hecke (van de)..... 369
Hedden,..... 632
Heeldt, (de)..... 68
Heesbeen, C. (van)..... 492
Heetvelde, (van) 192, 249, 252, 265 268
Heffen,..... 54
Heilwegen, G. (van).. .... 223, 225
Heist-op-den-berg, 54, 134, 266, 275 278, 556, 596
Hellemans,..... 382
Hellemans, J. B..... 519
Helman,..... 369
Helsen,..... 511
Hemsen,..... 368
Hendrik I, 29, 31, 33-35, 40, 44, 45, 46, 70
Hendrik van Lotheringen..... 25
Hendrik II..... 37, 40, 44
Hendrik III..... 37-39
Hendrik IV..... 19
Henrart..... 347
Hens 462
Hensberch, (van)..... 331

Digitized by Google

BLADZ.

Heraugière, K. (van). 279, 280, 281 283, 285
Herbouville. 496, 520
Herdt, P. J. (de)..... 474, 498
Heremans, J. F. J..... 234, 626
Herent..... 182
Herenthals. 31, 38. 73, 94, 97, 132, 135, 138, 152, 155, 156, 159, 171, 194, 195, 243, 245, 253, 259, 262, 263, 275, 290, 314, 322, 343, 372, 460, 466, 495, 536, 579, 582, 586, 596
Herenthout. 134, 278, 361, 364, 471, 579, 604
Herlen, (van)..... 574
Herman..... 372
Hermans, Ch..... 474, 475, 476
Herreyns..... 347, 560, 544, 549
Hersselt..... 14, 134, 511, 582
Hertogenbosch, ('s). 20, 31. 59, 75, 77, 79, 103, 136, 138, 160, 180, 207, 220, 297, 303, 304, 389, 597
Heurck, We (van)..... 613
Heusden..... 280, 367
Hever..... 54
Heverlé, G. (van)..... 28
Heyden, Th. (van der)..... 457
Heyder, (de).. 345, 366, 386, 390, 414, 483, 517, 552, 554, 555, 557, 576, 578, 591, 603
Heylen. 131, 132, 380, 381, 393, 400
Heylen, J. F..... 475
Heylen, J. M..... 474
Heyns..... 137, 595
Hiel, E..... 632
Hiele..... 271
Hoboken..... 259
Hoei..... 35, 279, 280, 284, 387
Hofman..... 632
Holtem, (van)..... 28
Hombeeck..... 54
Hondt, G. (van den)..... 299
Honssem, (van)..... 368

BLADZ.

Hoochten, (van)..... 379, 380
Hoof, (van)..... 415, 474, 500, 519
Hoofdkerk van St-Gummarus. 23, 40, 44, 86, 108 en v. 168, 186, 187, 190, 228, 230, 256, 257, 259, 260, 262, 276, 287, 297 en v. 301, 302, 317, 329, 332, 338, 339, 346, 359, 360, 361-363, 369, 399, 452, 453, 455, 487, 493, 496, 498, 499, 501, 503, 513, 521-524, 544, 549, 550, 552, 559, 613-615
Hoofdt..... 216
Hooghe, (D')..... 590
Hoogstraten.. 14, 21, 31, 32, 169, 176, 180, 186, 215, 218, 227, 232, 292, 306, 362, 530
Hoomissen, G..... 232
Hoorn, (graaf)..... 222, 223
Hove..... 74, 274, 278, 459
Hove, (baron de)..... 381
Hove, (van)..... 271
Hoves des Estiennes..... 319
Houwaert..... 238
Huart, J. J..... 319
Hubar. 344, 365, 414, 428, 436, 486, 595, 611
Huss..... 169
Huig de Pierrepont..... 34
Huig van Châlons..... 54
Hulshout..... 134
Hulst,..... 156, 159, 160
Huybrecht,..... 286
Huybrechts, A..... 238, 263, 264
Huyge, W..... 263, 271
Huygens, G..... 310, 331
Huygen, J..... 319
Huygens, J. J..... 356
Huygens, M. C..... 356
Huygens, W..... 331
Huygghe,..... 135, 136, 271, 629
Huyn, M. (de)..... 238
Huysmans, J..... 302, 616

Digitized by Google

I.

BLADZ.
Iever en Eendracht..... 557
Imlicort..... 115
Immerseel-Ymersele 29, 30, 33, 43, 50, 74, 77, 75, 105, 113, 115, 125, 185, 188, 198, 232, 263, 298, 492, 502, 614
In (van)..... 287, 504, 587
IJzerenweg..... 596, 597
Itegem.. 14, 15, 134, 471, 475, 587
Itier..... 419

J.

Jacoba van Beieren..... 97
Jacobs..... 563
Jacobsgodshuis, kapel. 83, 84, 86, 276, 304, 339, 363, 364, 439, 456, 485, 487, 491, 497-499, 559, 609, 612, 613, 616
Jacquet, B..... 347
Jan I..... 30, 31, 39, 48, 51, en v. 632
Jan II..... 48, 53, 60
Jan III..... 60, 61, 72, 92
Jan IV..... 97, 99, 101, 170
Jan van Beieren..... 97
Jan van Lijere..... 30
Janss, M..... 271
Janssen H..... 215, 263
Janssens..... 356
Janssens A..... 116, 119, 126, 298
Janssens E..... 558, 595, 612, 632
Jaye..... 71
Jehan..... 226, 229
Jenneval..... 566, 568, 571, 573
Jesuiten, klooster, kerk 251, 302, 304 314, 360-362, 454, 491, 493, 616, 617
Joachimgodshuis. 309, 559, 609, 612
Joanna van Burgondië..... 120
Joanna van Castillië..... 116, 163
Job in 't Goor, (S^t)..... 280
Jode, P. (De)..... 333
Joltrain, H..... 318
Jonckbloet..... 143
Jongelinck, J..... 285
Jonge Tooneelliefhebbers..... 632
Jonghe, E. C (De)..... 377
Jonghers, ('s) 356, 474, 476, 593, 611
Jordaens..... 298, 363, 422, 502
Jorens..... 617
Jozef II 2, 50, 68, 207, 325, 348, 349, 365, 366, 370, 371, 374, 378, 380, 386, 390, 423, 436, 491, 553, 555, 562, 605

K.

Ka (de)..... 122, 330, 629
Kadaster..... 554
Kameryk. 86, 91, 205, 279, 476, 484
Kapittel. — Kapittelhuis. — Kanoniken. 24, 35, 44, 60, 93, 221, 249, 338, 359, 380, 386, 414, 457, 493, 560, 615
Karel I..... 332
Karel II.. 58, 309, 312, 315, 320, 335, 349
Karel III..... 334, 335
Karel VI... 129, 310, 335, 337, 343
Karel X..... 563
Karel, aartshertog..... 315, 316
Karel de Groote..... 4, 16
Karel de Stoute. 50, 58, 89, 124, 125, 145, 195, 253
Karel van Lotheringen..... 25
Karthuizers-Klooster.. 191, 268, 282, 283, 287, 302, 309, 360, 362, 368, 405, 422, 488, 491, 493
Kaves, Liersche..... ... 321, 576
Kazernen. 293, 499, 551, 591, 602, 603
Keerbergen..... 182, 253
Keersmaecker (de)..... 382
Keizer Karel. 58, 70, 71, 115, 116, 119, 166, 167, 168, 171, 172, 182, 184, 186, 191, 198, 199, 201, 204, 246, 323, 347

Digitized by Google

BLADZ.

Kellnberch..... 369
Kempens..... 356
Kennis..... 431
Kennis, F..... 612
Kennis, W. G..... 620
Kerckhoven, P. F. (van)..... 631
Kerricx..... 362, 364
Kerricx, W..... 362
Kerstens, J. A..... 453, 485, 498
Kessel. 4, 12, 15, 67, 134, 140, 232, 255, 382, 415, 433, 493, 495, 603, 604
Kessel, (van)..... 359
Kessels..... 565, 566, 570
Ketelaer, H..... 281, 284
Kets..... 614
Kets, (van)..... 75
Keulen..... 126, 170
Keulen, P. (van)..... 178
Keverberg, (van)..... 544
Keyssel, (van)..... 319
Kimps..... 305
Kinder, (de) 319, 381, 382, 399, 401, 409, 422, 426, 474, 499
Kinderen, M. (der)..... 253
Kindermans, (D..... 502
Kleinschmit..... 464
Kluis, Kluizekerk. 6. 44, 79, 80. 82, 218, 226, 227, 229, 257, 262, 301-303, 310, 330, 362, 369, 415, 448, 454, 485, 488, 490, 498, 552, 615. 618
Knaris, M..... 299
Knoblock..... 533
Knoop..... 547
Koeck..... 352
Koenraad, keizer..... 120
Koningshoyckt..... 464, 470, 554, 585
Konst en Wetenschap..... 503
Kopenhagen..... 333
Kormann, C..... 310
Kortrijk..... 156, 160, 219, 630
Kresta..... 499, 506, 516

BLADZ.

Kuilemburg..... 215, 225, 226
Kunstieveraers..... 503
Kuyck..... 595
Kuyser, S..... 285
Kynen, P..... 257

L.

Laeken..... 352
Laen, N. (van der)..... 283
Laen, (van der) geb..... 285
Laet, (de)..... 136
Lafontaine..... 632
Lakenhal. — Lakenweverijen 61, 78, 125, 129, 184, 241, 319, 320, 329, 330, 355, 371, 382, 384, 397, 427, 433, 434
Lalaing, A. (van)..... 614
Lambert, (le Bègue)..... 47
Lambrechts..... 593
Lamorlière..... 339
Lamotte..... 291
Landen, M. (van)..... 228
Lanen..... 141
Lanens..... 612
Landjuweelen...236, 325, 326, 357, 502, 632
Lange..... 369
Lare (van)..... 68
Lare, J. (van)..... 228
Laremans, C..... 361
Larocq..... 315
Latour..... 478
Lavallée..... 36
Laurent.....413, 416, 426
Laureysens, C..... 356
Layens..... 111
Lazerny 85, 139, 142, 355, 350, 360
Lecocq, Martin..... 301
Lecourbe..... 621
Lecoutteux..... 488
Ledi 9, 10, 13, 15, 17, 18, 21, 23, 39, 108
Ledoux..... 491, 589

Digitized by Google

BLADZ.

Leest 54
Leeuw, A (de) 407
Leeuwen, Th. (van)..... 367
Leflinghe 357
Legrelle 605
Leiden 237, 242, 576, 591, 626
Leirs, J. G. (van)..... 549, 550
Lemmens..... 146
Lempereur, A..... 218, 226, 241
Lens..... 487, 502, 607
Lens, (de)..... 567, 568, 572
Leoninus..... 251, 275
Leopold, (keizer)..... 386-88, 394
Leopold I, (koning). 578-83, 586, 598, 599, 607
Leopold II, (koning)..... 608, 611
Leroy..... 50, 260, 545
Lesage..... 434
Lessen..... 600
Letellier, A. C..... 486
Letellier, G..... 382
Leur, (de)..... 632
Leuven. 7, 20, 28, 31, 32, 35, 36, 38, 45, 55, 59, 74, 76, 78, 88, 91, 92, 98, 100, 156, 159, 160, 169, 182, 183, 194, 195, 196, 207, 209, 219, 252, 265, 287, 290, 299, 310, 320, 325, 331, 349, 358, 361, 378, 401, 402, 406, 407, 477, 518, 545, 562, 567, 580, 631
Leyssens, M..... 310
Lieckens..... 523
Lier, (de)..... 11
Liesenhof..... 558, 620
Lievens, G..... 261, 262
Lillo 285, 527
Limburg, (Stirum)..... 118
Lincé..... 431
Linden, (van der). 299, 385, 394, 464, 496, 547
Linth..... 408, 592
Lintz, N..... 407, 444, 492
List, E. (van der)..... 492

BLADZ.

Lixbona, J. (de)..... 331
Lodewyk XIII..... 331
Lodewyk XIV..... 312-15, 335
Lodewyk XV..... 338, 339
Lodewyk XVI..... 396, 430
Lodewyk de Vrome..... 16
Lodewyk van Bourbon..... 124
Lodewyk van Male 73, 74
Lodogno, S. (de)..... 221, 222
Loerhans, G..... 228
Loevelde, C. (van)..... 492
Loison..... 621
Lokeren..... 358, 461, 630
Lom, (van). 28, 34, 37, 39, 53, 57, 75, 76, 79, 83, 91, 94,96, 99, 101, 105, 111, 124, 131, 135, 141, 157, 221, 251, 252, 254, 265, 356, 359
Lommel..... 167
Londen..... 263, 332, 619
Loo, (van)..... 369
Loo, A. C. (van)..... 557
Loochristy..... 175
Loock, (van)..... 506
Loon, (van)..... 305, 492
Loos, J..... 310
Lopez, A..... 268
Lot 131
Luther..... 9, 18
Lovany..... 368
Loy, J. (van)..... 462
Luik 11, 15, 19, 34, 48, 190, 542, 579
Luna, A. (de). 280-83, 287, 288. 290, 292, 294, 299
Lunden..... 431, 456
Luther..... 178, 200, 201, 563
Lyere, J. (van)..... 135

M.

Maagdenhuis. 189, 310, 382, 560, 610
Macka, J..... 574
Macon..... 514
Maels, F. (de)..... 474

Digitized by Google

BLADZ.

Maastricht. 18, 160, 220, 237, 245, 247, 256, 257, 548, 597
Maison..... 530
Malborough..... 316
Malcontri..... 250
Malcote, P..... 276
Malderus..... 305, 323. 368
Mallams, P..... 330
Malou..... 590
Maluin..... 399, 401, 415
Mansdale..... 111, 369
Mansdale M. R..... 299
Mansfeld..... 243
Marchy..... 218
Marck, (de la)..... 127
Marette..... 442, 443
Margareta van Constantinopel..... 44
Margareta van Oostenrijk. 116, 163, 164, 166, 168, 169, 171, 202, 222
Margareta van York..... 125
Maria Christina..... 352
Maria Elisabeth..... 306, 337
Maria Theresia. 325, 337. 338. 342, 343, 349. 350, 352, 361, 362, 365, 390, 463, 491, 517
Maria van Burgondië..... 116, 126
Marinus..... 5, 19
Marmol, (del)..... 361
Marnix-Montens, (de)..... 595
Marnix van St-Aldegonde. 259, 274, 275
Martens, E..... 355
Massenhoven..... 134
Massys, Q..... 198
Mast-De Vries..... 575
Mast, E..... 422, 615
Matthei..... 347
Matthéo, D..... 281
Matthias, (aartshertog). 250, 251, 252, 254
Mayere, J. (de)..... 249
Maximiliaan van Oostenrijk. 115, 116, 119, 127, 156, 163, 166, 169, 171

BLADZ.

Mechelen. 4, 6, 9, 12, 14, 17, 18, 27, 45, 46, 50, 54, 55, 57, 61, 63, 73, 77, 82, 91, 99, 108, 109, 124, 125, 128, 129, 140, 143, 152, 155, 156, 159, 160, 161, 164, 167, 171, 176, 181, 182, 194, 195, 204, 207, 208, 214, 218, 220, 223, 240, 243, 245, 255, 258, 269, 272, 274, 275, 280, 282, 283, 285, 288, 294, 300, 301, 307, 318, 323, 326, 329, 335, 339, 342, 344, 348, 349, 351, 352, 354, 357, 359, 361, 363, 366, 370, 372, 378, 386, 388, 389, 412, 456, 457, 463, 471, 476, 477, 495, 514, 527, 530, 531, 537, 538, 544, 548, 564, 566, 573, 574, 576, 579, 583, 596, 630, 631
Mechelen, (van)..... 614
Mechelen, C. (van)..... 263
Mechelen, M. (van)..... 249
Meerbeeck..... 134
Meerhout..... 46, 477, 511, 582
Meersch, (van der)..... 378, 382, 383
Meert..... 418
Megem..... 614
Mélant, L..... 279
Meldert, J. (van)..... 298
Mellinet..... 573
Mélun, P. (van)..... 251
Mens..... 380, 381, 382, 386, 517
Menten, M. J..... 613
Mera, G. (de)..... 282, 285
Merchtere, (de)..... 87
Merckx, C..... 346
Merode, (de)..... 253, 566, 568, 574
Mertens. 79, 80, 190, 202, 222, 274, 372, 375, 378, 380
Merxem..... 14
Mesens, J..... 358
Meskens..... 43
Metoyen..... 422
Meur, (de)..... 474
Meylemans, J. F..... 84, 354, 632

Digitized by Google

BLADZ.

Meyngiart..... 117
Michiels.. 68, 118, 119, 448, 455, 500, 612
Michielsen, H..... 177, 178
Middelburg..... 263, 271
Mierbeke (van)..... 81
Mil, J. (de)..... 190, 260, 325
Militaire Kinderschool..... 591, 602
Mindelaers, T..... 474
Minderhout..... 530
Mingeau,..... 418
Minten,..... 319
Miranda,..... 399
Miræus, 28, 31, 38, 40, 42, 44, 47 122, 299
Moeliaerts,..... 492
Moens,..... 369
Moeren, (van der)..... 612
Moermans,..... 519, 557, 628
Mol, J..... 100
Mol, (van).. 47, 126, 384, 606, 612
Mol, A..... 332
Mol, J..... 259, 299
Moll,..... 167, 256, 582
Mols,..... 415, 619
Mol-ter-Nethe,..... 350
Mommaerts, J. B..... 311
Mondragon, G. (de)..... 282, 285
Montenaken..... 35, 37, 76, 91
Montens 283, 516, 532, 540, 543, 547
Monthery..... 124
Moor (De)..... 436
Moorkens..... 475
Moons, J. C..... 617
Moreels..... 632
Moris..... 613
Mortelmans..... 477
Mortsel..... 404
Motley..... 213
Mourreau..... 418
Muiron, G..... 418
Mulder, M. (De)..... 280
Mulle, F..... 558

BLADZ.

Muller, G. (De)..... 280
Munck (De)..... 287
Munich, P..... 300
Munster (Van)..... 43
Mutsaert..... 44, 475
Muys..... 43, 189, 309-311, 560
Muysen..... 54
Mynsheere, F..... 114
Mys, H..... 82, 100, 109, 129

N.

Naarden..... 243
Naets, (Adrianus)..... 456, 498
Naen, (de)..... 59
Namen 11, 19, 124, 225, 250, 265, 272, 353, 361, 387, 392, 407, 514, 542
Nanteuil..... 371
Napels..... 221, 316
Nazareth 32, 33, 40, 45, 46, 102, 123, 126, 132, 135, 191, 256, 269 270, 278, 302, 306, 307, 308, 313, 332, 339, 340, 341, 362, 364, 366, 375, 407, 408, 409, 412, 414, 415, 422, 442, 444, 446, 447, 486, 487, 488, 491, 493, 592
Nassau 44, 127, 162, 164, 167, 170, 215, 240, 242, 251, 292, 305
Nath (van der)..... 492
Nauwelaerts..... 595, 615, 632
Neeff, (J. De)..... 565, 566
Neeffs..... 286
Nees, Jacq Jos. (vander)..... 359
Nelis, S. G..... 500
Nemius, G..... 309
Nesle..... 126
Nest (vanden)..... 50
Nethegalm (maatschappij)... 620, 627
Nethezonen (maatschappij)..... 620
Neufchateau, F. (De)..... 520
Neuss..... 126
Neve (De)..... 332, 356, 403, 461
Nevers, Lodewijk (van)..... 61

Digitized by Google

BLADZ.

Niedecken,..... 75
Niellon,.. 565, 569, 571, 572, 573
Nieuborg, (van)..... 75
Nieuport,..... 291, 357, 630
Nieuwenhoven, (van)..... 369
Nieuweramstel,..... 548
Nieuwkerken,..... 358
Nieuwstraten, (van)..... 75
Niesz,..... 612, 629
Nikolaas, (St-)..... 358
Noderwyck,..... 16
Noot, (van der) 378, 380, 381, 383, 384, 387, 389
Noot, (Elisabeth van der)..... 492
Noots, (Beatrix)..... 492
Noritz, (kapitein)..... 250
Normaalschool,. 548, 552, 554, 577, 589, 594, 598, 599, 607
Noze,..... 50
Nuyens,..... 249, 261, 614
Nylen, 4, 37, 67, 132, 134, 140, 146, 159, 369, 382, 407, 415, 433, 603
Nys, (Paulus)..... 318
Nyvel, 20, 76, 128, 138, 156, 195, 361, 589

O.

Obrecourt, (d')..... 534
Oedenrode..... 180
Oevere, B. (van)..... 284
Olivier..... 269
Olmen, G. (van)... 457
Omaars, (St-)..... 219
Ommeganck..... 544
Ommegangen. 147, 161, 300, 325, 351, 354, 355, 508, 510, 586, 587, 599, 606, 607, 632
Ommeren, (van)..... 632
Ondereet, K..... 631
Onderwijs-scholen. 86, 190, 235, 303, 323, 325, 350, 351, 358, 405, 500, 519, 547, 548, 552, 553, 556, 558, 560, 588, 591, 593, 596, 604
Ongeleerden. Zie Tooneel.

BLADZ.

Ooleghem..... 331
Oorderen..... 14
Oorschot..... 180
Oostende. 156, 160, 291, 621, 630, 631
Oostenrijk, (huis van). 334, 337, 343
Oostenrijk, J. (van)... 246, 250, 254, 265
Oostenrijk, T. (van)..... 238
Oosterhout..... 265, 299, 325, 385
Oosterwyck..... 31, 134
Oostmalle..... 585, 586
Openbare verlichting... 519, 599, 600
Openbare werken. 598, 600, 603, 604
Ophem, (van)..... 71
Ophovius, M..... 303, 304
Oppen..... 534
Oranje-harmonie..... 558, 570
Oranje-Nassau... 180, 213, 223, 232, 236, 240, 250, 251, 256, 263, 264, 273, 291, 292, 499, 524, 535, 536, 539, 564
Orley, (van)..... 118
Orpheus..... 620
Orp-le-Grand..... 329
Ouden God..... 570, 573, 574
Oud-Turnhout..... 14, 308, 446
Ouwen..... 134
Overkoren..... 309
Overmeire..... 461
Overryn, U. (van)..... 77
Overschie, G. F., (d')..... 377
Overyssche..... 195, 279

P.

Paesschen, (van)..... 106, 107
Paesschen, J. (van)..... 492
Palermo, (van)..... .. 174, 176
Palm, (van der). 526
Palma..... 187
Palma, C..... 299
Pantgate..... 94
Papebrochius..... 126
Parasiers, B..... 359

Digitized by Google

BLADZ.

Parent 565
Parma, (hertog, hertogin van)... 183, 205, 215, 218, 219, 225, 237, 254, 255-257, 264, 265, 272, 273, 275, 276, 278, 304, 307
Parijs. 95, 124, 168, 331, 352, 481, 498, 501, 502, 504, 537, 619
Parys, (officier),..... 568
Parys, (van) 369
Patriotten-Patriottentijd.... 364, 367, 370, 373, 379, 380, 381, 382, 385-390, 394, 395, 399, 427, 442, 456
Pauw, (de)..... 521
Pauwels, F..... 474, 475
Peborgh, P. (van)..... 299
Peelland..... 20
Peene, H. (van) 630, 631
Peer, K..... 280, 281
Peeters. 369, 519, 553, 557, 558, 592, 613, 626, 632
Pelz, A 226
Pepyn-de-Korte..... 4, 5, 148
Perck..... 45, 381, 475
Perre..... 43, 111, 113
Persant, J..... 257
Perwez, (van)..... .. 170
Pest... 98, 197, 314, 315, 340, 499
Peter..... 131, 519
Petit 442
Philibert van Savoie..... 116
Philippeville..... 265
Philips II. 50, 70, 122, 183, 198, 199, 204, 205, 212, 220-222, 241, 242, 246, 290, 323, 366
Philips III..... 290
Philips IV 58, 312, 320
Philips-de-Goede. 90, 108, 123, 135, 160, 169
Philips-de-Schoone. 116, 117, 127, 156, 198, 599
Philips-de-Stoute..... 77
Philips van den Elzas 46
Philips van Namen..... 35

BLADZ.

Philips van St-Pol.... 108, 124, 170
Pichegru..... 425
Pierrepont, H. (de)..... 35
Piet (van der)..... 368
Pieter-de-Eremyt..... 19
Pieters..... 73
Pieterskapel, (St). 6, 7, 22, 23, 30, 111, 120, 244, 262, 276, 287, 294, 309, 454, 490, 498, 616
Piot..... 15
Piot, J..... 475
Pipre, O. (le) 229, 231
Pitu..... 177
Pletinckx 386
Pluys..... 614, 616
Poirtiers 329, 330
Pomaert, J..... 324
Poortere, H. (de),.... 323, 330, 331
Poperinghe..... 265
Postel..... 299
Pottier..... 369
Praet (van) 369
Predikheeren. 45, 302, 304, 323, 351, 380, 415, 442, 443, 445, 447, 448, 454, 465, 475, 487, 489, 490, 617, 618
Pret, (de)..... 431
Prié, (van)..... 336
Provins 129
Pulderbosch..... 175, 134, 527
Pulle..... 134, 493, 501, 527
Putte..... 255
Putte, (van de) 192
Putte, J. (van de)..... 492
Puurs..... 460

Q.

Quarré..... 217, 227
Queeckers..... 630
Quellin, A 299, 615
Quellin, J. E. 299, 329, 362, 422, 616
Quesnel..... 331

Digitized by Google

R.

BLADZ.

Rabauwengodshuis 85, 560
Racquet..... 188
Raduwaerts, Marg..... 492
Raepsaet..... 11
Ram (De)..... 368, 415, 562
Ramsdonck..... 31
Ranst..... 255, 460, 604
Ranst (Van)..... 74, 492
Rats, L. (De)..... 612
Raven..... 131
Ravenstein 127, 164, 516
Raymaekers..... 59
Redemans..... 563
Redig..... 109, 613
Reimar..... 28
Renesse..... 175
Rens, L. C., ... 358
Renty (graaf de)..... 238
Requesens 241, 242, 243, 244, 245, 247, 250
Rest (De)..... 568, 595, 612
Retinck..... 165
Reus, Ch. (De)..... 474, 475, 476
Reypens..... 580, 613
Rhé..... 456, 457
Rickstal J. (Van)..... 528
Risco..... 28
Rigouts..... 310, 387, 510, 583
Rio (Del)..... 368
Robbie (priester)..... 407
Robespierre..... 410, 413, 430, 437
Robyns, (Joost)..... 122, 132, 282
Rochefort..... 456
Rockocx..... 368
Roelans..... 368
Roelants..... 382
Roëll 556, 557, 593
Roels, (Laur.)..... 475
Roermonde..... 361, 406, 408
Roeselaar..... 357
Roguet, (generaal)..... 532
Rombouts.. 45, 249, 253, 283, 287
Rome..... 5, 331, 502, 514
Romero, (Juliaan)..... 231
Rommens, (Jan)..... 271
Rommens, (Gommer) 271
Rompay, (van) 446, 519, 553, 557, 590, 593
Roomerswael..... 156
Roosbroek, (van)..... 202
Roose, (Jeronimus)..... 271
Roosenbroeck, (Melchior van).... 364
Roosendaal..... 33, 45, 182
Roote, (Hans)..... 271
Roover, (J. B. De)..... 614
Roovere, (de)..... 161
Roquelaure, (de)..... 499
Roselaere..... 175, 176
Rosmaring, (Guilielmus)..... 364
Rossem, (Mart. van) 180, 181, en v. 191
Rotselaar..... 182
Rotselaer, (van)..... 44, 106, 170
Rotterdam..... 237, 597, 631
Roussel, (F. C)..... 576
Roxas, (Notaris de)..... 361
Roy, (Ch. de)..... 427
Rubens. 187, 298, 308, 332, 360, 363, 422, 544, 609, 615, 616
Rucquoi..... 620
Rumpst..... 44, 145, 272
Rupelmonde..... 56, 461
Ruque, (Engels)..... 150
Rutgeerts, (doktor)..... 400
Ryen..... 4, 5, 9, 13, 14, 21, 55
Rymenam..... 14, 253, 612
Rypens..... 382
Rijssel... 160, 333, 420, 482, 620

S.

Saksen-Weimar, (van)..... 535, 536
Salcher..... 600
Sande (van de)..... 259, 296
Sandelin..... 364
Sanderus..... 40

Digitized by Google

BLADZ.

Santander, (kapitein)..... 294
Santhoven. 21, 35, 73, 91, 92, 96, 254, 278, 378, 417, 428, 460, 495. 585
Santrijk..... 6
Santvliet..... 14
Sas, (van Gent)..... 557
Sas, (T. Andries)..... 286
Schaarbeek..... 99, 351
Schadebroeck, (van)..... 75
Schaken..... 356
Schals..... 141
Schayes..... 109
Scheemacker, (Peeter)..... 362
Schelle..... 14
Schellekens..... 351, 352, 385, 469
Schepmans..... 371
Scheppere, (de)..... 177
Schepers, (Francis)..... 318
Scherpenbergh, (Joan Dan.)..... 345
Scherpenheuvel..... 301, 329, 465
Schetz 208, 209, 230, 251, 304, 614
Scheurbrand, (kapitein)..... 256
Scheut..... 73
Schevenels..... 581
Scheyvaerts..... 418, 499
Schil-Soetens, (van)..... 310
Schilde..... 74, 378, 493
Schimmel..... 631
Schoeters..... 553, 590
Schoof..... 331, 492
Schoor, (van)..... 181
Schore, (notaris)..... 287
Schott, (de)..... 368
Schouwen..... 243
Schreuder..... 548, 577
Schriek..... 566
Schriek, (van den)..... 182, 456, 457
Schroeder, (generaal)..... 378
Schut..... 616
Schutter..... 415
Schyne, (Joanna)..... 262, 270
Scoenbroek..... 107
Scohy..... 2

BLADZ.

Schoonvliedt..... 360
Schreghts,..... 469
Seerwaert, (J. Ant.)..... 456
Seghers..... 230, 231
Selencourt..... 115
Serrure, (C. P.)..... 79, 245, 330
Servrancks, (Steven)..... 284
Seur, (P. J. van)..... 504
Sichem 29, 31, 138, 140, 141, 252, 472
Sick..... 179
Siegebritte, (Willems)..... 172
Sienstorf, (Franeke)..... 360
Siger..... 7, 24
Silvius..... 212
Simple, (William)..... 265-69, 272
Sion 121, 189, 302, 309, 362, 370, 414, 415, 437, 454, 457, 458, 489, 491, 493, 555, 591
Sirix, (Clara)..... 229, 345
Slaets..... 497
Sleckx 595, 626, 627, 628, 631, 632
Slootmaekers..... 619
Sluis..... 157, 279
Sluysen, (A. van der)..... 500
Smet..... 218, 229, 231
Smets, (Jacob)..... 415
Smeyers, (Pet. Gom.). 474, 475, 476
Smissen, (van der)..... 41, 608, 612
Smit..... 158, 315
Smits..... 300, 307, 329, 369
Snellaert..... 330
Sneyers..... 544
Snyers..... 300, 301
Société Littéraire 511, 516, 523, 559
Somblé, (J. B.)..... 505
Somers..... 300, 385
Somerset, (graaf van)..... 306
Sompeke..... 75, 125, 185, 232, 492
Sonderburg..... 179
Sonnius, (bisschop)..... 238, 324
Soria..... 301
Soto..... 336

Digitized by Google

BLADZ.

Souham 417
Souwen 136
Spaendonck, (van) 352
Spanoghe 445
Speeckaert 445
Spieghel 238
Spinola, (marquis de) 392
Spinosa 324
Spirink 238
Sprangh, (van) 463, 475
Spui 336
Stabroeck 14, 380
Stadel 333
Stadhuis 39, 81, 346 en v. 367, 372, 424, 428, 434, 436, 437, 438, 451, 462, 463, 464, 474, 479, 515, 516, 520, 535, 552, 601
Stakenbroeck, (Roelof van) 215, 224, 225, 230, 231, 241
Stallaert 53
Stalpaert 50, 158, 184, 319, 372, 374, 375, 376, 385, 388, 394, 427, 437, 499, 521, 522, 540, 559. 575
Stals 492
Stamperus 369
Steen 80, 222
Steen, (van den) 217
Steenacker, (van) 420, 536, 540, 546, 547, 549, 551, 552
Steene, (van) 227, 241, 263, 264
Steenwegen 322, 348, 553, 585, 592, 598, 604
Stekene 358
Steppen 35
Stercke, (Gerard) 175
Sterkx 606
Stevens, (van) 382, 446, 499, 521, 615
Stobbaerts 311, 319
Stockar, (Francis) 384, 394
Stokum, (van) 547
Stommels 382, 484, 521
Stoppelaere, ... 271

BLADZ.

Strada 265
Stralen, (van) .. 212, 222, 223, 238
Straten, (van der) 107
Stratius, ... 264
Strombeeck 389
St-Truiden 225, 226
Struijven, (Lysken) 273
Strijpen, (Petrus) 263, 271
Stuyck 474, 475, 476
Styvoort 122
Subdiau 372, 384
Suers 129
Swert, (de) 59
Swertius 191
Swysen, (Jacob) 302
Sylvanus 217, 227
Symphonie, (maatschappij) 558, 577, 620

T.

Tael en dichtlievend genootschap. 556, 621
Taurel, Ed. 632
Taymans 376, 595
Taymans-Nezy 606
Teekenschool 405, 520, 548, 618
Tempel, (Olivier van den) 258
Temsche 576
Terbank 143
Terhoven, (Tiecken de) 579
Terkamer 45
Ternath 13
Terouwen 159, 195
Terre, Eugenie (de) 632
Tervueren 159, 195
Tesch 263, 271
Teysken 280
Theresianen, (Engelsche). 302, 305, 407, 408, 428, 429, 447, 487, 488, 490, 588
Theobald 6, 7, 21, 23, 24, 39
Thery 452, 463, 485

Digitized by Google

BLADZ.

Thevenon..... 457
Thiebaut..... 424, 425
Thielt..... 217
Thielt, Thomas (van)..... 263, 614
Thienen. 20, 38, 46, 73, 76, 103, 128, 138, 140, 141, 159, 171, 252, 378
Thiessen..... 204
Thildonck..... 182
Thurn..... 473, 479
Thys..... 143, 352, 632
Tieleman . . 286, 500, 501, 559, 605, 613, 615, 616, 618, 619
Tilborghs..... 620
Tilburg..... 367, 597
Timmermans. 376, 475, 486, 549, 552, 554
Toledo, Ferdinand (van)..... 222
Tongeren.. 4, 15, 35, 127, 143, 364
Tongerloo, (Pieter van)..... 284
Tongerloo. 40, 119, 163, 175, 192, 362, 381, 416, 425, 431, 471, 472, 487
Tooneel, (prijskamp van 1871). 630, 631, 632
Tooneel, (schouwburg). 127, 151, en v. 161, 165, 192, 206, en v. 233, 234. 236, 286, 300, 307, 321, 326, 327, 328, 330, 332, 348, 351, 352, 354, 355, 356, 358, 359, 390, 391, 403, 414, 430, 438, 440, 483, 484, 487, 491, 502, 510, 521, 522, 524, 558, 620, 623, 627, 628, 629, 630, 632, 682
Torfs. 10, 11, 105, 223, 274, 338, 380, 431, 592, 593
Torre, Jacob (de la)..... 308
Torrentius, Livinus..... 277
t' Smet..... 190
Trier, (van). 372, 373, 375, 376, 378
Troch..... 628
Troll, Gustaaf..... 177
Truyen, (St.)..... 127, 190, 215
Truyen, (Petrus)..... 382
Truyts..... 356, 384, 521

BLADZ.

Tucher..... 368
Tuin..... 510, 515
Turnhout. 14, 21, 31, 38, 46, 55, 96, 99, 138, 140, 159, 167, 171, 180, 210, 263, 379, 495, 524, 530, 579, 586, 596, 597, 600

U.

Union et Progrès..... 611, 620
Ursel, (van)..... 102
Ursel, M. (van)..... 492
Ursulinnen..... 302, 306, 489, 617
Utrecht. 11, 191, 244, 250, 254, 313, 335, 354, 552, 557, 597, 631

V.

Vaerendonck..... 14
Vaernewyck..... 10
Vaesels, P..... 276
Valckenaere, T..... 631
Valckenberg..... 76, 95
Valckenburg..... 122
Valckenissen, (van)..... 369
Valencijn..... 213, 223, 406, 476
Valois, J..... 477
Valthem..... 73
Varennes, (de)..... 191
Varick, (de)..... 368
Vaskel, J. F..... 477
Vayers, A..... 229, 231
Veemarkt..... 57, 320
Veken, (van der)..... 369
Velasco..... 291
Velde, (van de)..... 554
Velpius, R..... 287
Velsen (van)..... 547
Venius, Otho....187, 298, 363, 614
Venrooy (van)..... 612
Verberckt, J. B..... 301
Verborcht..... 126
Verbuecken.....346, 372, 499
Verbueken, G. J..... 474

Digitized by Google

BLADZ.

Verbruggen, P. 615
Verbrugghe..... 632
Verdickt, J. F. 611
Verdonck. 376
Verdussen, E. 282, 287
Verdussen, M. 299
Verduyn 632
Vereecken. 371
Verelst, P. 271
Verhaeren, Ch. A. 475, 476
Verhage 217
Verheyden, J 613
Verheyen, J. F. 612
Verheyen, H. 271
Verhoeven, A. C. 357
Verhoeven, F. G. 356
Verhoeven, G. G. 356, 357
Verhoeven, G. G. F. 403
Verhoeven, F. F. 630
Verhoeven, J. G. 575
Verhulst. 116, 360
Verhuyck, J. 298
Verjus. 369
Verlinde 333
Verlinden. 68, 261, 317, 614
Vermeeren. 110, 460
Vermeulen 385
Vermeulen, J. 583, 632
Vermylen F. 271
Vernaren 191
Verrept. 612
Verreycken. 369
Verrycken, A. B. 474, 475
Verrycken, F. J. 319
Verspecken, M. 231, 232
Verstraeten, A. 512
Verstrepen, E. 510
Vertommen. 377, 415, 495, 496, 498, 580
Vervloet, J. 382
Vervoort. 619
Vervoort, J. M. 549
Vervoort, M. T. 457
Vervrangen. 517

BLADZ.

Verwys. 129
Vestingen..78, 130, 133, 135, 518, 593
Vetters, G. 305
Vetters, M. 268
Veurne. 160, 229
Viersel 96, 134, 278, 361, 366
Vilain (van). 115, 186, 218
Vilain, G. (van). 614
Ville, A. (de). 593
Ville, P. (de). 593
Villeroi (de). 316
Villers (abt van). 40
Vilvoorden 4, 20, 99, 102, 159, 178, 194, 207, 223, 349, 377, 557
Vinck, J. 619
Vinck, P. 591
Vinck (De) 500
Vinckenborgh, G. (van) 486
Vireux. 597
Vissers. 2
Vitali, H. 319
Vlasselaer (van). 59
Vleeschhuis 136, 290, 511, 515, 523, 549
Vleminckx, M. 302
Vleming 632
Vliete, G. (van der) 614
Vlissingen, ... 237, 239
Vloebergh, P. 382
Vloten, (van). 181, 224
Voet. 284, 613
Vogelaer, H. 295
Volkaert 55
Volksbibliotheek. 595
Vonck. 382
Voor kunst en wetenschap 623
Voorschooten. 278
Voorst, (abdy) 447
Voort, (van der). 212, 232, 236, 237, 369, 632
Vorsselaer, (van). 55, 134
Vorst. 46

Digitized by Google

BLADZ.

Vorstermans, L..... 331
Vos, M. (de)..... 363
Vosselaer..... 232
Vredenberg 302, 305, 363, 414, 415, 437, 442, 454, 457, 475, 489, 491, 493, 555, 587, 590, 594
Vreede, P..... 367
Vremde..... 46, 274, 278
Vriendt, (de)..... 604
Vries, (de)..... 464, 486, 620, 626
Vriesele, J. (van)..... 492
Vught, (van)... 109, 112, 115, 116
Vyts, J..... 261

W.

Waagen..... 117
Waalhem... 99, 159, 160, 182, 223, 239, 244, 406, 408, 537, 573
Waas, (land van)..... 461
Wachtendonck, (van).. 241, 287, 614
Wacwaert..... 492
Wagemans. 104, 111, 112, 280, 537
Wagenaar..... 265
Waghemaker..... 111, 112, 113
Walheyn..... 162
Walle, (van der)..... 492
Walroy, (Jonkheer Hendrik)..... 286
Wappers..... 619
Warendorp..... 407
Wargny (de)..... 538
Waterloo..... 541, 542, 544, 564
Wauters..... 49, 105
Wauwer, (van den)..... 368
Waver..... 45, 182, 250, 251
Waver, (St-Catharina)..... 291
Waver, (O.-L.-V.)..... 14
Wecheldersande..... 96
Wee, (van der)..... 569, 592, 595
Weelde, Jehan..... 229, 231
Weekbladen..... 628
Weenen..... 2, 251, 366, 378
Weert, (de) 368, 501, 612, 616, 618, 619

BLADZ.

Weesenbeke, (van)..... 492
Weezenhuis (van jongens) 350, 364, 611
Weezenhuis (van meisjes)... 185, 189 310, 382, 560, 610
Weiland..... 10
Weisze..... 521
Welde, G..... 68
Wellens, (bisschop)..... 347
Wemel..... 31
Wenceslaus.. 58, 62, 63, 72, 74, 77, 78, 80
Werts..... 629
Werve, (van de)..... 492, 614
Wesembeke, (van)..... 238
Wespelaar..... 57, 182
Westerburg..... 470
Westerloo.. 134, 163, 495, 511, 582
Weyden (vander)..... 198
Weyt (vander)..... 152
Wezemaal..... 50, 98, 100
Witdoeck..... 549
Wiekevorst..... 456
Wiesse (vander)..... 369
Willem I (Koning) 451, 485, 540, 552, 554, 555, 562, 564, 588
Willem (van Beieren)..... 149
Willem (III)..... 301
Willems. 36, 51, 53, 140, 141, 184, 233, 241, 264, 327, 328, 329, 330, 355, 356, 358, 474, 492, 503, 521, 522, 523, 624, 626
Willemsens (Lodewijk)..... 301
Willemstadt..... 280
Wilmaarsdonck..... 14
Wilmore, Jacob..... 318
Winbroot, Paul..... 475
Windels, Jac..... 617
Winghe (van)..... 121, 133
Winkaerts..... 324
Winter..... 319, 457
Winterfeld..... 335
Winxele..... 182
Wirix..... 370

Digitized by Google

BLADZ.

Wishaegen..... 114
Wit (De)..... 189, 431
Witlock (Gilliam)..... 318
Wits (Gilles)..... 279
Witte (De)..... 369
Witthem..... 106
Wittenberg..... 200
Woerden (slot van)..... 231
Woeringen..... 30, 51, 652
Woestenberg..... 305
Wolf, J. B..... 475
Wolfaerts, Cornelis..... 231, 232
Wommelghem..... 30, 51, 279
Wouter..... 204
Wouters.. 332, 333, 485, 557, 558, 619, 628
Woutier..... 427
Wouwer (van de).... 262, 270, 305
Wurzburg..... 389
Wuyts..... 547, 612, 629
Wyck (van)..... 492
Wynants..... 231, 232
Wyneghem..... 492, 528
Wyngaert, (van den)..... 453
Wynobergen..... 357
Wys, (Pieter de)..... 457

Y.

Ybarra, E. (de)..... 492, 308

BLADZ.

Yvoy, (dorp)..... 182
Yorck, M. (van)..... 253
Yperen. 156, 160, 220, 255, 357, 361
Yssche..... 50
Yssel de Scheppere..... 178

Z.

Zagedo..... 294
Zanthoven, J. (van)..... 70
Zevenbergen..... 156
Zierickzee..... 242, 243
Zinnicq, (van)..... 386
Zinnicq, C. (van)..... 470
Zinnicq, F. A. (van)..... 319
Zinnicq, J. F. F. (van)..319, 346, 360
Zinnicq, (van) Bergmann..... 29
Zoersel..... 380, 527
Zoes..... 369
Zomergem..... 358
Zout-Leeuw. 2, 29, 73, 128, 159, 161, 171, 207, 316
Zwarte Zusters.. 120, 138, 302, 309 362, 414, 415, 442, 453, 454, 457, 458, 486, 487, 490, 491, 493, 524, 559, 560, 617, 618
Zwolle, (van)..... 191
Zwynaerde..... 176
Zype, (van de)..... 369

Digitized by Google

Digitized by Google

INHOUD.

BLADZ.

EERSTE HOOFDSTUK. — Oorsprong en Benaming. (Van de oudste tijden tot de XIe eeuw) 1

TWEEDE HOOFDSTUK. — Leenroerig Tijdvak. (Van de dood van Karel den Groote tot Godfried II, Hertog van Brabant 814-1140) — Lier in de XIIe eeuw... 16

DERDE HOOFDSTUK. — Opkomst der Gemeenten. (Van Godfried III tot Jan I 1143-1267). — Lier in de XIIIe eeuw. 26

VIERDE HOOFDSTUK. — Brabant onder de drie Jannen (1276-1355).- De oude regeering 51

VIJFDE HOOFDSTUK. — Wenceslaus en Johanna (1355-1404). — Lier in de XIVe eeuw 72

ZESDE HOOFDSTUK. — Brabant onder het huis van Burgondië (1404-1430). — De kerkbouw..... 93

ZEVENDE HOOFDSTUK. — De Nederlanden onder eenen Vorst (1430-1494). — Lier in de XVe eeuw..... 123

ACHTSTE HOOFDSTUK. — Philips de Schoone en Keizer Karel (1494-1555). — Lier in de eerste helft der XVIe eeuw..... 162

NEGENDE HOOFDSTUK. — De Beroerten. — I. Oorzaken en Opkomst (1555-1566). 199

TIENDE HOOFDSTUK. — De Beroerten. — II. Alva's Schrikbewind (1567-1577).. 221

ELFDE HOOFDSTUK. — De Beroerten. — III. De Pacificatie van Gent (1577-1585) 248

TWAALFDE HOOFDSTUK. — De Beroerten. — IV. De Spaansche Heerschappij hersteld (1582-1599) 276

DERTIENDE HOOFDSTUK. — Albertus en Isabella (1600-1648). — Kerkelijk Lier der XVIIe eeuw. 289

VEERTIENDE HOOFDSTUK. — Laatste Tijden der Spaansche Regeering. — Philips IV en Karel II (1648-1706). — Lier in de XVIIe eeuw..... 312

VIJFTIENDE HOOFDSTUK. — Het Huis van Oostenrijk. — Karel VI en Maria Theresia (1706-1780). — Lier in de XVIIIe eeuw..... 334

ZESTIENDE HOOFDSTUK. — Jozef II en de Patriottentijd (1780-1790)..... 365

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK. — Eerste herstelling van het Huis van Oostenrijk (13 December 1790 tot 20 November 1792) 393

ACHTTIENDE HOOFDSTUK. — Eerste Inval der Franschen (20 November 1792 tot 24 Maart 1793)..... 398

Digitized by Google

BLADZ.

NEGENTIENDE HOOFDSTUK. — Tweede herstelling van het Huis van Oostenrijk (24 Maart 1793 tot 22 Juli 1794) 404
TWINTIGSTE HOOFDSTUK. — De Fransche Republiek. I. De Overweldigers, (Juli 1794 tot November 1794) 411
EEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK. — De Fransche Republiek. II. De Vereeniging met Frankrijk, (November 1794 tot October 1795) 426
TWEE EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK. — De Fransche Republiek. III. De Fransche Inrichting, (October 1795 tot Januari 1797) 435
DRIE EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK. — De Fransche Republiek, IV. De Gesloten Tijd (Januari 1797 tot October 1798) 449
VIER EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK. — De Fransche Republiek. V. De Boerenkrijg (3 October 1798 tot 25 December 1798) 459
VIJF EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK. — De Fransche Republiek. VI. Het laatste republiekeinsche jaar (25 December 1798 tot 9 November 1799). — Lier tijdens de republiek 478
ZES EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK. — Het Consulaat (9 November 1799 tot 18 Mei 1804). — Lier onder het Consulaat 494
ZEVEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK. — Het Fransch Keizerrijk 18 Mei 1804 tot December 1814). — Lier onder het Keizerrijk 504
ACHT EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK. — De Geallieerdentijd. (Van December 1813 tot Juli 1814) 525
NEGEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK. — Het Koninkrijk der Nederlanden. (Van Juli 1814 tot October 1830). — Inwendige toestand der stad 539
DERTIGSTE HOOFDSTUK. — De Belgische Omwenteling. (Van October 1830 tot 31 December 1832) 561
EEN EN DERTIGSTE HOOFDSTUK. — België (Januari 1832 tot December 1871) 584

BIJLAGEN.

I. — Naamrol der Burgemeesters 633
II. — Naamrol der Schouten 636
III. — Naamrol der Militaire Gouverneurs 637
IV. — Lied der Wederdoopers 639
V. — Afschaffing der kloosters onder de Fransche Republiek 643
VI. — Onderstand verleend aan de Predikanten uit Lier gevlucht. 1582 646
VII. — Onderstand verleend aan de weduwe van Cornelis Crieckaert 1583 646
VIII. — Stukken betrekkelijk de Liersche Furie 1595 647
Alphabetisch register der namen van personen, steden, instellingen, enz 649

Digitized by Google

TAFEL DER PLATEN.

		Bladz.
I.	De Mammouth te Lier ontdekt in 1860	2
II.	St-Pieterskapel	24
III.	Zegels der stad Lier in 1261, 1354, 1422, tijdens de Fransche Republiek, het Keizerrijk en het Koninkrijk der Nederlanden	38
IV.	De Lovensche Binnenpoort	60
V.	Het hof van Colibrant. — Het Torentje	82
VI.	Liersche gedenkpenningen: Gedenkpenning van St-Gommar, einde der XVe of begin der XVIe eeuw, gedenkpenning der Liersche Furie, gedenkpenning van het jubilé van 1865	118
VII.	De Balie in 1784. — De Mechelsche buitenpoort in 1800	131
VIII.	De Kamer der Ongeleerden. — De Kamer van den Groeienden Boom.	206
IX.	De abdy van Nazareth in 1696. — Het klooster der Predikheeren in de Lisperstraat	308
X.	Het Brouwershuis. — De poort van den Handbogenhof	344
XI.	De Ommegang van 1722	353
XII.	Het Sionsklooster in 1789. — De Molpoort in 1869(1)	456
XIII.	De Lovensche buitenpoort(2)	518
XIV.	De oude Hooge Brug(3)	586
XV.	Het nieuw gasthuis	610

(1) Zie bladz. 121 en 133.

(2) Onder die plaat is verkeerdelijk gedrukt *De Balie*. Deze laatste komt voor op plaat VII. Zie bladz. 80.

(3) Zie bladz. 136.

Digitized by Google

Digitized by Google

ERRATA.

Bladz.	39	regel	3	*lees*	Hendrik III,	in plaats van	Hendrik I.
»	64	»	16	»	gemeene	»	gemiene.
»	232	»	13	»	Van der Voort,	»	Vernout.
»	262	»	29	»	Procuratiën,	»	Prourvatien.
»	312	»	9	»	XVIIe eeuw,	»	XVIIIe eeuw.
»	401	»	11	»	Caïmo,	»	Camio.
»	414	»	11	»	Van der Cruyce,	»	Van der Cruye,
»	548	»	6	»	Berlaarstraat,	»	Berlary.
»	554	»	17	»	1829,	»	1821.

Andere drukfeilen laten zich bij de lezing verbeteren.

Digitized by Google

ANTWERPEN. — DRUK. J.-E. BUSCHMANN.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google